
Arhiva Genealogică

V (X)

1998

1-2

CUPRINSUL: Gânduri de acum şase decenii – **Planul unui Institut de Genealogie** (1938) * Comunicări prezentate în şedinţele Comisiei de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie (Filiala Iaşi) în anul academic 1997–1998 * Izvoare genealogice * Opera posthuma * Discuţii * Contribuţii genealogice * **HERB. CAIETE HERALDICE** (IV) * Cronica ştiinţifică

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE

DAN BERINDEI, PAUL CERNOVODEANU, MIRCEA CIUBOTARU,
ȘTEFAN S. GOROVEI, PAUL PĂLTĂNEA,
MIHAI DIM. STURDZA, MARIA MAGDALENA SZÉKELY,
MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU, PETRONEL ZAHARIUC

REDACȚIA

MIRCEA CIUBOTARU, ȘTEFAN S. GOROVEI (redactor-șef),
MARIA MAGDALENA SZÉKELY (secretar de redacție),
MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU, PETRONEL ZAHARIUC

Asistenți de redacție:

CĂTĂLIN HRIBAN, SORIN IFTIMI

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb,
precum și orice corespondență se vor trimite la redacția revistei

ARHIVA GENEALOGICĂ

Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie
Filiala Iași
Str. Lascăr Catargi nr. 15
6600 Iași 1

Arhiva Genealogică

V (X)

1998

1-2

SUMAR

<i>Către cititor</i>	IX
<i>Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie – Filiala Iași:</i>	
<i>cinci ani de activitate</i>	XI
<i>Institutul Român de Genealogie și Heraldică “Sever Zotta”</i>	XV

*

GEORGE D. FLORESCU, Planul unui Institut de Genealogie.	
Memoriu [1938]	1

*

NEAGU M. DJUVARA, Familii de aromâni în România	11
OCTAVIAN ONEA, Aron Pumnul – Studii genealogice.	
Istoria familiei Petriceico-Hăjdău	29
VASILE ȐALANETȐCHI, O genealogie fantezistă a lui B. P. Hasdeu . . .	47
IOAN DRĂGAN, “More” – un apelativ românesc în mediul nobiliar	
medieval din Transilvania și Ungaria	51
VIOLETA BARBU, Privilegiul mezinului: între realitatea juridică și	
ficțiunea basmului	65
MIHAI-ȘTEFAN CEAUȘU, Reprezentarea nobleței în elita politică din	
Bucovina	77
PAUL PĂLTĂNEA, Familia cronicarului Miron Costin și risipirea	
moșiilor prin descendenți (II)	87

**Comunicări prezentate în ședințele
Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași)
în anul academic 1997-1998**

MARIA MAGDALENA SZÉKELY, ȘTEFAN S. GOROVEI, Nepoții lui	
Ștefan cel Mare	107

ȘTEFAN S. GOROVEI, Începătorii familiei Kazimir	125
ȘTEFAN S. GOROVEI, Neamul lui Miron vodă Barnovski	141
ANTON COȘA, Izvoare inedite privind catolicii din Moldova: "Status animarum" (I)	155
MARCEL LUTIC, O deslușire genealogică pentru o inscripție funerară ...	161
ANDI-MARIUS DAȘCHEVICI, Precizări genealogice pentru o istorie a familiei Missir	165
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, Neamul dinspre mamă al lui Petru Rareș	169

IZVOARE GENEALOGICE

I. CAPROȘU, <i>Sama</i> Vistieriei Țării Moldovei din 1777 (II)	179
IOAN MURARIU, Un arbore genealogic "anonim"	231

OPERA POSTHUMA

M. LASCARIS, Connaître-t-on jamais le véritable père de Michel le Brave? [c.1956]	233
ALEXANDRU PERIETZIANU-BUZĂU, Despre genealogiile țărănești [1973]	235
DAN GR. PLEȘIA, O scurtă contribuție la istoricul familiei Ghica [1979] ..	243

DISCUȚII

ION T. SION, Costăcheștii. Istorie și genealogie (II)	249
MIRCEA HALUNGA, Écourile tradițiilor în cercetarea istorică și genealogică	271

CONTRIBUȚII GENEALOGICE

IRINA HOINĂRESCU, Contribuții la istoria familiei Filipescu în veacurile XVI-XVIII (I).	277
DUMITRU VALENCIUC, Câteva precizări cu privire la neamul mitropolitului Silvestru Morariu-Andrievici	301

HERB. CAIETE HERALDICE (IV)

DAN CERNOVODEANU, Le processus de la libre adoption des armoiries dans l'espace sud-est européen (XIII-e – XIX-e siècles)	311
JEAN-NICOLAS MĂNESCU, L'Aigle Blanc de Pologne dans les armoiries des princes moldaves Movilă	323
SORIN IFTIMI, Sigilii ale doamnelor din Țara Românească (secolele XVI-XVIII)	329

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

Activitatea Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași) în anul academic 1997-1998	345
--	-----

Arhiva Genealogică

V (X)

1998

1-2

SOMMAIRE

<i>Au lecteur</i>	IX
<i>La Comission d'Héraldique, de Généalogie et de Sigillographie – Iași:</i> <i>cinq années d'activité</i>	XI
<i>L'Institut Roumain de Généalogie et d'Héraldique "Sever Zotta"</i>	XV
*	
GEORGE D. FLORESCU, Plan pour un Institut de Généalogie. Mémoire [1938]	1
*	
NEAGU M. DJUVARA, Familles d'Aroumains en Roumanie	11
OCTAVIAN ONEA, Aron Pumnul – études généalogiques. L'histoire de la famille Petriceico-Hăjdău	29
VASILE MALANEȚCHI, Une généalogie fantaisiste de B. P. Hasdeu ...	47
IOAN DRĂGAN, "More" – un apelatif roumain parmi les nobles de Transilvanie et de Hongrie au Moyen Âge	51
VIOLETA BARBU, Le privilège du cadet: entre la réalité juridique et la fiction des contes	65
MIHAI-ȘTEFAN CEAUȘU, La représentation de la noblesse au sein de l'élite politique de Bucovine	77
PAUL PĂLTĂNEA, La famille du chroniqueur Miron Costin et la dispersion de son domaine par ses héritiers (II)	87
Communications présentées aux réunions de la Commission d'Héraldique, de Généalogie et de Sigillographie (Iași) durant l'année académique 1997-1998	
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, ȘTEFAN S. GOROVEI, Les neveux d'Etienne le Grand.	107

ȘTEFAN S. GOROVEI, Les débuts de la famille Kazimir	125
ȘTEFAN S. GOROVEI, La famille de Miron Barnovschi, prince de Moldavie . .	141
ĂNTON COȘA, Sources inédites concernant les catholiques de Moldavie: "Status animarum" (I)	155
MARCEL LUTIC, Une explication généalogique pour une inscription funéraire	161
ANDI-MARIUS DAȘCHEVICI, Précisions généalogiques pour une histoire de la famille Missir	165
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, La famille du côté maternel du prince Petru Rareș	169

SOURCES GÉNÉALOGIQUES

I. CAPROȘU, Le registre financier (<i>Sama Vistieriei</i>) de la Moldavie de 1777 (II)	179
IOAN MURARIU, Un arbre généalogic "anonyme"	231

OPERA POSTHUMA

M. LASCARIS, Connaîtra-t-on jamais le véritable père de Michel le Brave? [c.1956]	233
ALEXANDRU PERIETZIANU-BUZĂU, A propos des généalogies des paysans [1973].	235
DAN GR. PLEȘIA, Petite contribution à l'histoire de la famille Ghica [1979]. .	243

DISCUSSIONS

ION T. SION, Les boyards Costache. Histoire et généalogie (II)	249
MIRCEA HALUNGA, Les échos des traditions et les recherches historiques et généalogiques	271

CONTRIBUTIONS GÉNÉALOGIQUES

IRINA HOINĂRESCU, Contributions à l'histoire de la famille Filipesco au XVI-e – XVIII-e siècles (I)	277
DUMITRU VALENCIUC, Quelques précisions concernant la famille du métropolitain Silvestru Morariu-Andrievici	301

HERB. CAHIERS HÉRALDIQUES (IV)

DAN CERNOVODEANU, Le processus de la libre adoption des armoiries dans l'espace sud-est européen (XIII-e – XIX-e siècles)	311
JEAN-NICOLAS MĂNESCU, L'Aigle Blanc de Pologne dans les armoiries des princes moldaves Movilă	323
SORIN IFTIMI, Sceaux des princesses de Valachie (XVI-e – XVIII-e siècles)	329

LA VIE SCIENTIFIQUE

L'activité de la Commission d'Héraldique, de Généalogie et de Sigillographie (Iași) durant l'année académique 1997-1998.	345
---	-----

ROMANIAN ACADEMY
COMMISSION OF HERALDRY, GENEALOGY,
AND SIGILLOGRAPHY

Iași

Arhiva Genealogică

V (X)	1998	1-2
-------	------	-----

CONTENTS

<i>To the Reader</i>	IX
<i>The Commission of Heraldry, Genealogy, and Sigillography (Iași):</i> <i>Five Years of Activity</i>	XI
<i>The "Sever Zotta" Romanian Institute of Genealogy and Heraldry</i>	XV

*

GEORGE D. FLORESCU, Project of a Genealogical Institute. A Statement [1938]	1
--	---

*

NEAGU M. DJUVARA, Macedonian-Romanian Families in Romania . . .	11
OCTAVIAN ONEA, Aron Pumnul – Genealogical Studies. The History of the Petriceico-Hăjdău Family.	29
VASILE ȐALANEȐCHI, An Invented Genealogy of B. P. Hasdeu	47
IOAN DRĂGAN, "More" – a Romanian Appellative in the Medieval Transylvanian and Hungarian Nobility	51
VIOLETA BARBU, The Privilege of the Youngest Child: between the Juridical Reality and the Fairy-tale Fiction.	65
MIHAI-ȘTEFAN CEAUȘU, The Representation of the Nobility in the Bucovina's Political Elite	77
PAUL PĂLTĂNEA, Chronicler Miron Costin's Family and the Estates Dispersion through His Descendants (II)	87

**Lectures Presented
in the Heraldry, Genealogy, and Sigillography Commission's
Seances in the 1997-1998 Academic Year**

MARIA MAGDALENA SZÉKELY, ȘTEFAN S. GOROVEI, Stephen the Great's Nephews	107
--	-----

ȘTEFAN S. GOROVEI, The Kazimir Family's Founders	125
ȘTEFAN S. GOROVEI, The Prince Miron Barnovschi's Family	141
ANTON COȘA, Unpublished Sources about the Catholics in Moldavia: "Status animarum" (I)	155
MARCEL LUTIC, A Genealogical Explanation for a Funeral Inscription . .	161
ANDI-MARIUS DAȘCHEVICI, Genealogical Specifications for a History of the Missir Family	165
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, The Maternal Relatives of Prince Petru Rareș	169

GENEALOGICAL SOURCES

I. CAPROȘU, The 1777 Financial Roll (<i>Sama Vistieriei</i>) of the Principality of Moldavia (II)	179
IOAN MURARIU, An "Anonymous" Genealogical Tree	231

OPERA POSTHUMA

M. LASCARIS, Connaître-t-on jamais le véritable père de Michel le Brave ? [c.1956]	233
ALEXANDRU PERIETZIANU-BUZĂU, On the Peasants' Genealogies [1973]	235
DAN GR. PLEȘIA, A Short Contribution to the History of the Ghica Family [1979]	243

MATTERS IN DISPUTE

ION T. SION, The Costache Family. History and Genealogy (II)	249
MIRCEA HALUNGA, The Echoes of the Traditions in the Historical and Genealogical Research	271

GENEALOGICAL CONTRIBUTIONS

IRINA HOINĂRESCU, Contributions to the History of the Filipescu Family in the XVIth-XVIIIth Centuries (I).	277
DUMITRU VALENCIUC, Some Specifications Concerning the Family of the Metropolitan Bishop Silvestru Morariu-Andrievici	301

HERB. HERALDIC PAPERS (IV)

DAN CERNOVODEANU, Le processus de la libre adoption des armoiries dans l'espace sud-est européen (XIII-e – XIX-e siècles)	311
JEAN-NICOLAS MĂNESCU, L'Aigle Blanc de Pologne dans les armoiries des princes moldaves Movilă	323
SORIN IFTIMI, Seals of the Wallachian Princesses (XVIth – XVIIIth Centuries)	329

SCIENTIFIC CHRONICLE

The Activity of the Commission of Heraldry, Genealogy, and Sigillography (Iași) during the 1997-1998 Academic Year	345
---	-----

Scopul revistei de față este de a trezi și a mări în cercurile largi ale societății românești, dincoace și dincolo de hotarele ei politice, interesul pentru istoria, viața și viitorul familiilor, pentru ca din interesul acesta special să profite interesul general pentru istoria, viața și viitorul neamului românesc.

Sever Zotta, 1912

CĂTRE CITITOR

*În împrejurări care nu sunt dintre cele mai ușoare – nimic (sau aproape nimic) nepărând să îndemne la activități științifice și culturale, care nu produc bunuri materiale – noua serie a **Arhivei Genealogice** încheie curând cel de-al zecelea an de apariție. La situația în general grea în care se află țara întreagă la acest sfârșit de veac și de mileniu, un spor considerabil de împovărare ni-l aduce, însă, și atitudinea oamenilor și a instituțiilor – și nu a oricăroră, ci tocmai a acelora de la care ne-am fi socotit îndrituiți să așteptăm tot sprijinul. Dar potrivnicia împrejurărilor nu ne va putea determina chiar așa de ușor să închinăm steagul, câtă vreme în jurul revistei și al grupului care îi întreține flacăra se mai alătură prieteni fideli, și încă din generațiile cele mai tinere.*

*Astăzi, poate, puțini înțeleg rostul luptei noastre. Astăzi, poate, mulți confundă strădania aceasta cu propriile lor eforturi de mărunță chiverniseală academică. Astăzi, poate, încă nu se deslușește prea clar țelul spre care tindem. E și normal, într-un fel, să se întâmple așa, într-o vreme în care lozincile violent clamate în stradă au ajuns să țină locul credințelor ocrotite în adâncimea sufletului, deși se știe dintotdeauna că numai acestea pot da tărie și pot asigura trăinicia faptei. E neîndoielnic, pe de altă parte, că acei care s-au deprins să vadă strâmb nu vor accepta niciodată că alții ar putea să vadă altfel. Dar pe măsură ce ne depărtăm de trecut – nu s-a spus, oare, că omenirea se desparte de trecut răsând ?! – cel puțin noi, istoricii, **suntem datori** să aducem în fața contemporanilor noștri toate argumentele cu care se poate pleda pentru recuperarea valorilor noastre tradiționale, a principiilor și a modelelor cu care și prin care țara aceasta ajunsese altădată să însemne ceva în Europa: **"istoricul e un bătrân prin experiență al nației sale. Dacă nu-l întreabă alții, el e dator să vorbească, ținând la dispoziția contemporanilor învățături culese în vastul câmp al trecutului studiabil"**. Constatarea de acum aproape nouă decenii a lui N. Iorga își păstrează întreagă valabilitatea iar ceea ce noi încercăm să (re)dăm societății românești prin revista aceasta ține tocmai de registrul cel mai înalt al sentimentelor de îndatorire față de contemporani.*

*Dar, desigur, nu numai față de contemporani. Istoricul nu-și face bine meseria dacă nu ține seama de faptul că roadele muncii sale sunt destinate contemporanilor săi, fără îndoială, dar că ele privesc, deopotrivă, și pe urmași, și pe înaintași. Când Milan V. Șesan a tipărit cercetările sale despre propria familie (**Familia Șesan**, Cernăuți, 1942), profesorul Aurelian Sacerdoțeanu i-a întâmpinat cartea cu aceste cuvinte: **"Dacă fiecare intelectual și-ar urmări strămoșii și ar face astfel de alcătuiri, am ajunge să avem alte păreri despre noi și altă răspundere morală față de neam"**.*

*Încercăm a face din Arhiva Genealogică ceea ce arată numele însuși: o arhivă pentru cercetările privind trecutul familiilor și al familiei în general. Încercăm a valorifica, în paginile ei, tot ceea ce, mai vechi sau mai nou, poate fi de folos celor care vor să facă nu sterile exerciții de memorizare genealogică, ci studii serioase, de istorie a claselor sociale și a proprietății, de demografie, de genealogie și heraldică, de istorie locală, de istorie a literaturii și a artelor etc. Valoarea revistei o dau, desigur, textele cuprinse în ea – uneori mai solide, alteori mai superficiale, unele erudite și deschizătoare de drumuri, altele mai apropiate de un fel de istorie orală. Îndreptând ceea ce este de îndreptat, redacția nu-și permite, însă, să cenzureze opiniile științifice (și de orice fel, în general) expuse în articole, fidelă principiului – de mai multe ori afirmat, și răspicat afirmat – că **responsabilitatea pentru conținutul științific al textelor publicate revine în întregime autorilor**. De aceea, e inutil ca, pe marginea unor texte, să se formuleze critici adresate redacției sau redactorului revistei, verbal sau în scrisori particulare: rugăm stăruitor pe toți cititorii și colaboratorii **Arhivei Genealogice** să contribuie efectiv la consolidarea nivelului științific al revistei prin îndreptarea erorilor și completarea lacunelor care se întâmplă să existe în unele lucrări publicate, semnalându-le **nu prin viu grai**, ci în cuprinsul unor note, cu toată documentarea necesară, căroră li se va face loc cu prioritate într-una din rubricile adecvate (**Discuții, Addenda et corrigenda, Miscellanea**). Numai în felul acesta poate progresa știința pe care năzuim să o slujim și numai așa vom putea avea imaginea reală a stadiului în care ne aflăm și mai ales a capacității (și disponibilității) noastre reale de cooperare intelectuală.*

*

*Prezenta fasciculă înfățișează structura obișnuită pentru un număr 1-2, cu comunicările de la ședințele CHGS-I (regretând că, din varii motive, nu se regăsesc aici decât opt din cele 15 comunicări prezentate în cursul anului academic 1997-1998), diverse studii și articole (ale unor colaboratori externi), texte inedite ale unor cercetători decedați și cea de-a patra serie de **Caiete heraldice**. În plus, însă, această fasciculă adună și câteva "restanțe" ale Simpozioanelor / Congreselor de Studii Genealogice din anii precedenți, remise redacției prea târziu pentru a mai putea fi incluse în fasciculele unde le era locul. Îi rog pe autorii acestor texte să găsească, aici, expresia întregă a recunoștinței mele pentru înțelegerea și răbdarea cu care au acceptat această situație și au așteptat apariția respectivelor contribuții.*

Ștefan S. Gorovei

COMISIA DE HERALDICĂ, GENEALOGIE ȘI SIGILOGRAFIE (FILIALA IAȘI) : CINCI ANI DE ACTIVITATE

În 1998, Filiala Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române împlinește cinci ani de existență, **dar și de activitate**: a primit “unda verde” la 17 martie 1993, și-a desemnat componența la 13 mai 1993, s-a constituit ca atare la 1 iunie 1993 și și-a început activitatea la 19 octombrie 1993. În răstimpul scurs de atunci, activitatea ei a însemnat **53 de ședințe lunare**, în cadrul cărora s-au prezentat 71 de comunicări, și **șase simpozioane** (din 1997: congrese) **de genealogie** (din 1998: și heraldică), prilejuind, de asemenea, prezentarea a peste 300 de comunicări. Marea majoritate a acestor texte sunt valorificate în paginile revistei *Arhiva Genealogică*, devenită publicație de-sine-stătătoare a Comisiei din Iași în 1994, după cinci ani de apariție sub formă de rubrică în paginile *Anuarului Institutului de Istorie “A. D. Xenopol”* (1989-1993). Despre alte activități ale Filialei, se dau informații, cu regularitate, în chiar paginile revistei. Mai menționăm, doar, cele două dezbateri pe tema *heraldicii teritoriale* (octombrie 1994 și octombrie 1997).

La acest popas aniversar, redacția a socotit necesar și util să dea publicității, grupate, informațiile de bază privind organizarea și structura CHGS-I: Regulamentul de funcționare, conducerea și membrii Filialei (cu datele alegerilor și, respectiv, cooptărilor). Împrejurările îngâduie să prezentăm, astfel, **starea Filialei Iași a CHGS la 31 decembrie 1998**.

1. *Regulament de funcționare*

Statut

1. Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie - Filiala Iași (în continuare: **CHGS-I**) este o filială teritorială a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române (în continuare: **CNHGS**). Activitățile pe care ea le are în vedere privesc în primul rând Moldova istorică.

2. **CHGS-I** își stabilește autonom organizarea și activitățile; reprezentarea academică îi este asigurată de **CNHGS** - prin intermediul căreia este integrată Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române - iar din punct de vedere administrativ, activitățile sale sunt sprijinite de Filiala Iași a Academiei Române.

3. Sediul **CHGS-I** se află în clădirea Institutului de Istorie “A.D.Xenopol”, unde a fost fixat încă de la constituirea ei (1993), prin hotărârea președintelui Filialei Iași a Academiei Române.

Activități

4. **CHGS-I** organizează, în fiecare an academic, zece *ședințe publice de comunicări*, de regulă în prima sau în a doua marți din lună, cu excepția lunilor de vacanță (iulie și august). În mod excepțional, pentru dezbateri speciale, **CHGS-I** se poate întruni - în *ședințe publice* sau în *ședințe intime* - și în afara acestui program.

5. **CHGS-I** organizează, anual, cel puțin o reuniune științifică deschisă tuturor specialiștilor și celor interesați de științele pe care ea le reprezintă, din țară și din afara țării.

6. **CHGS-I** editează revista "Arhiva Genealogică", în patru fascicule anual. "Arhiva Genealogică" este o revistă a Academiei Române și se tipărește prin Editura Academiei Române. În această revistă, se includ, în mod prioritar, comunicările prezentate în ședințele lunare ale **CHGS-I** (și acceptate spre publicare), precum și în cadrul reuniunilor științifice organizate de ea, rămânând deschisă, în limita spațiului disponibil, oricăror colaborări, din țară și din străinătate.

7. **CHGS-I** este abilitată de **CNHGS** să colaboreze la realizarea stemelor (comunale, municipale și districtuale) pentru județele Moldovei și să le avizeze înaintea trimerii lor la **CNHGS** pentru aprobare. Propunerile de steme vor fi discutate în ședințele publice ale **CHGS-I**, în prezența realizatorilor și/sau beneficiarilor lor.

Conducere

8. **CHGS-I** este condusă de un *președinte* ales (dintre membrii ei) pentru o perioadă de trei ani și reeligibil. În cazul creșterii numărului de membri (peste 50), se va putea alege și un *vice-președinte*. Un *secretariat* format din două persoane îndeplinește atribuțiile specifice.

9. Hotărârile în problemele importante care privesc **CHGS-I** revin unui *Consiliu Director* alcătuit din zece membri, dintre care se aleg președintele, vice-președintele și secretarii. Consiliul Director este considerat legalmente întrunit numai în prezența președintelui (sau a unui coleg mandatat expres de acesta) și a încă cel puțin șase membri. Consiliul Director ia hotărâri cu majoritate simplă, în caz de balotaj votul președintelui fiind preponderent. În pregătirea reuniunilor științifice de mai mare amploare, Consiliul Director îndeplinește rolul de *Comitet de Organizare*.

Sunt *membri de drept* ai Consiliului Director și alcătuiesc *Biroul Permanent* al **CHGS-I** toți membrii ieșeni ai redacției revistei "Arhiva Genealogică", pe durata îndeplinirii acestei din urmă însărcinări; restul membrilor Consiliului Director sunt aleși pentru o perioadă de doi ani și sunt reeligibili.

Membrii

10. Poate deveni membru al **CHGS-I** orice persoană care are preocupări în domeniul științelor pe care ea le reprezintă și care dorește să activeze în cadrul său. Propunerea de cooptare se poate face numai după ce persoana respectivă a prezentat, într-o ședință publică a **CHGS-I**, o comunicare acceptată spre publicare (condiție neobligatorie pentru cei propuși ca membri de onoare). Membrii **CHGS-I** își asumă obligația de a subscrie cel puțin un abonament la revista “Arhiva Genealogică” și de a susține difuzarea acesteia. Calitatea de membru al **CHGS-I** *se pierde* prin neparticiparea la ședințele lunare de comunicări în cursul unui întreg an academic (excepție: membrii de onoare și cei care nu locuiesc în Iași) sau *încetează* la cerere.

Acest Regulament a fost discutat și adoptat în ședința din 8 aprilie 1997 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie - Filiala Iași.

2. Conducerea Filialei la 31 decembrie 1998

Președinte de onoare: Mihai Dim. STURDZA

Președinte: Ștefan S. GOROVEI

Secretari: Maria Magdalena SZÉKELY, Petronel ZAHARIUC

Consiliul Director: Mircea CIUBOTARU (Institutul de Filologie Română “Al. Philippide”), Vasile DOCEA (Institutul de Istorie “A. D. Xenopol”), Ștefan S. GOROVEI (Universitatea “Al. I. Cuza”), Sorin IFTIMI (Muzeul de Istorie a Moldovei), Liviu PAPUC (Biblioteca Centrală Universitară “M. Eminescu”), Flavius SOLOMON (Institutul de Istorie “A. D. Xenopol”), Maria Magdalena SZÉKELY (Institutul de Istorie “A. D. Xenopol”), Silviu VACARU (Arhivele Naționale, Iași), Mihai-Răzvan UNGUREANU (Universitatea “Al. I. Cuza”), Petronel ZAHARIUC (Universitatea “Al. I. Cuza”). ***Membri supleanți:*** Cătălin HRIBAN (Muzeul de Istorie a Moldovei), Marcel LUTIC (Muzeul de Etnografie)

Biroul Permanent: (membrii ieșeni ai redacției revistei “Arhiva Genealogică”): Mircea CIUBOTARU, Ștefan S. GOROVEI, Maria Magdalena SZÉKELY, Mihai-Răzvan UNGUREANU, Petronel ZAHARIUC

Președintele a fost ales (mandat de trei ani) la 1 iunie 1993 și reales la 4 iulie 1996.

Secretarii au fost aleși la 22 octombrie 1996 (realeși implicit, cu Consiliul Director).

Consiliul Director a fost ales (mandat de doi ani) la 12 noiembrie 1996 și reconfirmat (cu alegerea membrilor supleanți) la 10 noiembrie 1998.

Președintele de onoare a fost proclamat la 12 mai 1994.

3. Membrii Filialei la 31 decembrie 1998

1. **Ion ARHIP** (13.V.1993)
2. *Constantin R. ARION* (13.V.1995)
3. *Ion M. CANTACUZINO* (13.V.1995)
4. **Ioan CAPROȘU** (13.V.1993)
5. **Matei CAZACU** (13.V.1993)
6. *Mihai-Ștefan CEAUȘU* (13.V.1995)
7. *Dan CERNOVODEANU* (3.X.1995)
8. Daniel CIOBANU (13.X.1998)
9. Nistor CIOCAN (13.V.1995)
10. **Mircea CIUBOTARU** (13.V.1993)
11. Corneliu COJOCARIU (2.IV.1996)
12. *Ilona CZAMAŃSKA* (Polonia) (13.V.1995)
13. Andi Marius DAȘCHEVICI (10.XII.1996)
14. Zoe DIACONESCU (13.V.1995)
15. Vasile DOCEA (16.I.1996)
16. **Neagu M. DJUVARA** (13.V.1993)
17. *Nicolas ENACHE* (16.IX.1997)
18. *Andronikos FALANGAS* (Grecia) (13.V.1993)
19. **Ion A. FLOREA** (13.V.1993)
20. **Gheorghe GANE** (13.V.1993)
21. Ștefan S. GOROVEI (m. CNHGS, 12.V.1971)
22. Cătălin HRIBAN (10.XII.1996)
23. Sorin IFTIMI (1.VI.1993)
24. Marcel LUTIC (7.III.1995)
25. Vasile MALANEȚCHI (13.V.1995)
26. **Florin MARINESCU** (13.V.1993)
27. Costin MERIȘCA (13.V.1993)
28. **Dumitru NASTASE** (13.V.1993)
29. **Petre Ș. NĂSTUREL** (13.V.1993)
30. Liviu PAPUC (4.X.1994)
31. Anghel POPA (26.IV.1994)
32. **Gheorghe PUNGĂ** (13.V.1993)
33. Zamfira PUNGĂ (13.II.1996)
34. Dan RĂPĂ-BUICLIU (4.IV.1995)
35. Flavius SOLOMON (7.III.1995)
36. *Mihai Dim. STURDZA* (13.V.1993)
37. **Maria Magdalena SZÉKELY** (13.V.1993)
38. Silviu TABAC (12.IX.1995)
39. *Claudius von TEUTUL* (Germania) (13.V.1993)
40. **Mihai-Răzvan UNGUREANU** (13.V.1993)
41. Silviu VACARU (8.XII.1993)
42. *Cornelius R. ZACH* (13.V.1993)
43. **Petronel ZAHARIUC** (13.V.1993)

În **bold** - membrii fondatori, desemnați la 13 mai 1993. În *italice / italice* - membrii de onoare, *fondatori* sau *cooptați* ulterior.

Membri decedați sau retrași:
Alexandru ANDRONIC (8.XII.1993; m. 1995); *Constantin CIHODARU* (m. CNHGS, 12.V.1971; m. 1994); *Eugen LOZOVAN* (13.V.1995; m. 1997); **Lucian NASTASĂ** (13.V.1993; declarat retras prin neactivare – 6 VI.1995)

INSTITUTUL ROMÂN DE GENEALOGIE ȘI HERALDICĂ “SEVER ZOTTA”

După desemnarea, la cea dintâi întrunire a Adunării Generale a membrilor Institutului “Sever Zotta” (duminică, 12 mai 1996), a Președintelui (d-l **Paul Cernovodeanu**) și a Administratorului-Delegat (d-l **Ștefan S. Gorovei**)¹, trebuia să urmeze adoptarea Statutelor și constituirea organelor de conducere și control. Cel de-al IX-lea Congres de Genealogie și Heraldică (Iași, 7-10 mai 1998) prilejuind o nouă întrunire a Adunării Generale (sâmbătă, 9 mai 1998), s-a procedat la îndeplinirea acestor importante formalități.

Multiplicate într-un număr convenabil de exemplare, Statutele Institutului au fost distribuite celor prezenți spre consultare ². Discuțiile care s-au purtat pe marginea lor neatingând *fondul* prevederilor din cele zece capitole, ci doar unele formulări (pentru care s-au adus cuvenitele explicații) și întrucât art.58 înlesnește introducerea, prin reglementări speciale, a tuturor completărilor și precizărilor care ar apărea necesare (înaintea modificărilor prevăzute de art.59), s-a propus votarea Statutelor în forma prezentată. Neînregistrându-se nici o obiecțiune, Statutele au fost adoptate și, pe baza lor, s-a trecut la desemnarea membrilor Consiliului Științific, ai Comitetului Director și ai Comisiei de Cenzori (conform art.15, § a).

Întrucât *Consiliul Științific* se compune din 17 membri (art.30), s-a propus ca, mai întâi, fiecare secțiune a CHGS (București, Cluj și Iași) să desemneze câte cinci reprezentanți. Persoanele astfel desemnate au fost: **Ștefan Andreescu, Dan Cernovodeanu, Paul Cernovodeanu, Maria Dogaru și Jean-Nicolas Mănescu** – pentru București; **Ioan Drăgan, Nicolae Edroiu, Constantin Ittu, Ioan Aurel Pop și Adrian Andrei Rusu** – pentru Cluj; **Mircea Ciubotaru, Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, Mihai-Răzvan Ungureanu și Petronel Zahariuc** – pentru Iași. La propunerea Administratorului-Delegat, Consiliul Științific a fost completat prin alegerea d-lor **Mihai Dim. Sturdza** (reprezentând exilul românesc) și **Silviu Tabac** (reprezentând provinciile românești înstrăinate).

¹ Cf. **ArhGen**, III (VIII), 1996, 1-2, p.VI.

² În acel moment, se aflau sub tipar; au apărut, ulterior Congresului, în **ArhGen**, IV (IX), 1997, 1-2, p.XIII-XXIII.

Pentru respectarea art.38, al.3 – «Sediul *Institutului "Zotta"* fiind în Iași, membrii *Comitetului Director* trebuie – cu excepția Președintelui *Institutului* – să rezideze în acest oraș» – s-a convenit ca reprezentanții desemnați de CHGS-I pentru Consiliul Științific să constituie (împreună cu Președintele) *Comitetul Director*.

Pentru *Comisia de Cenzori*, au fost desemnați d-nii Vasile Docea, Marcel Lutic și Silviu Vacaru.

În ceea ce privește *Reprezentarea onorifică*, alegerea *Protectorului* și a *Președintelui de Onoare* a fost amânată, iar pentru *Comitetul de Patronaj* au fost desemnați, pentru început, d-nii: Constantin R. Arion, Constantin Bălăceanu-Stolnici, Radu Beldiman, Ion M. Cantacuzino, Neagu M. Djuvara, Gheorghe Gane, Grigore Ghika, Alexandru Paleologu, Mihai Dim. Sturdza și Claudius von Teutul. Pentru locul rezervat (conform art.28, al.2) urmașilor lui Sever Zotta, a fost desemnată, cu aclamații, d-na Ruxanda Zotta, fiica ilustrului genealogist.

Adunarea Generală a mandatat pe Administratorul-Delegat al *Institutului* să ducă la îndeplinire toate formalitățile pentru obținerea personalității juridice până la următorul Congres, de cărui dată a fost stabilită cu același prilej: **13-16 mai 1999**.

Întemeierea *Institutului Român de Genealogie și Heraldică "Sever Zotta"*, la capătul unor pregătiri atente³, a fost semnalată (doar) în presa ieșeană⁴. De îndată ce i se va fi recunoscut personalitatea juridică, *Institutul* va încerca să editeze un buletin, după modelul aceluia editat de *Comisia de Istorie a Orașelor din România*⁵, pentru a ține legătura în mod eficient și operativ cu membrii săi din țară și de peste hotare. Editarea acestui buletin informativ și a altor eventuale publicații ocazionale devine posibilă datorită darului făcut de d-l dr. *Claudius von Teutul*, membru fondator al CHGS-I și al *Institutului "Sever Zotta"*: un computer, cu scanner și imprimantă.

³ Cf. *Pentru o societate de studii genealogice*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1-2, p.XIII-XVI; *Institutul Român de Genealogie și Heraldică "Sever Zotta"*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 1-2, p.XV-XVI; *Institutul Român de Genealogie și Heraldică "Sever Zotta". Proiect de Statute*, în *ArhGen*, IV (IX), 1997, 1-2, p.XIII-XXIII.

⁴ Cf. "Monitorul", nr.125 (2092) din 19 mai 1998, p.3 A.

⁵ Buletinul are titlul "Informații privind istoria orașelor" și apare la Sibiu, începând din 1992, sub forma unei foi de format A 4 pliată în trei.

GÂNDURI DE ACUM ȘASE DECENII

GEORGE D. FLORESCU

PLANUL UNUI INSTITUT DE GENEALOGIE. MEMORIU*

Luând cunoștință din mai multe ziare de fericita idee de a înființa un Institut de studii genealogice în țara noastră, îmi îngădui a face câteva sugestii, ca unul care, în decurs de mai bine de un sfert de veac, m-am îndeletnicit cu studiile genealogice ale familiilor boierești, mai ales ale acelor din Țara Românească și din Oltenia.

Vechea noastră boierime

Cele două Principate Române, având în decursul a mai bine de cinci veacuri aceeași organizare socială, ne înfățișează o clasă conducătoare de care este legată atât întreținerea credinței strămoșești prin ridicări de lăcașuri sfinte, cât și înființarea de institute de cultură pentru propășirea neamului. Și s-au perindat în decursul acestor cinci secole multe neamuri boierești, unele ajungând până a fi arbitrii situațiilor politice, altele purtând cu semeție spada pentru apărarea gliei strămoșești în vremuri de grea cumpănă pentru Tron și Țară. Și nu sunt puține acelea care, vitregite de soartă, căzând sub urgia veacurilor, s-au stins ori s-au amestecat în puzderia de mici proprietari uitați de ai lor, uitând ei înșiși, în restriștea lor, de nobila lor obârșie.

* Textul care urmează a fost publicat în „Revista Istorică”, an. XXIV, nr. 10–12, oct. – dec. 1938. Rostul său se deslușește prin următoarele cuvinte ale lui G. Bezviconi: «La 7 iulie 1938, la Vălenii de Munte, am prezentat E.S. d-lui prof. Nicolae Iorga, Consilier Regal, un memoriu în privința înființării unui Institut Genealogic al României. [...] La 1 noiembrie 1938, a survenit un memoriu detaliat al d-lui George D. Florescu, director adjunct la Muzeul Municipal din București, privitor la înființarea în România a unui Institut de cercetări genealogice. Memoriul a fost prezentat la fel E.S. d-lui prof. N. Iorga, fiind în mare parte publicat în „Revista Istorică” (DTN, VII, 1939, ian.-apr. p. 1–2). Se va găsi, poate, într-o zi, și textul integral, de se va fi păstrat în arhiva Iorga sau în arhiva Florescu. Până atunci, îl reproducem (cu normele ortografice de azi) pe acela tipărit în „Revista Istorică”, pentru valoarea și actualitatea celor mai multe dintre ideile pe care le conține. – Șt. S.G.

O veche zicală românească ne amintește că: Ai carte, ai parte.

De ea este legată întreaga istorie a proprietății și deci a întregii boierimii, căci la strămoșii noștri, fie boieri, fie răzeși, trebuința era de carte de moșie pentru a avea parte și în moșie. În aceasta se rezumă mai întreaga diplomatică a țărilor noastre.

Și această boierime românească se poate mândri că și-a păstrat rațiunea în stat, cu toate că era fără ereditatea de titluri care în Occident aducea privilegii și onoruri din generație în generație. La noi, sunt neamuri boierești, atât în Muntenia, cât și în Moldova, ai căror membri, în decurs de veacuri, din tată în fiu, au fost dregători mari și sfetnici de încredere ai voievozilor țărilor, ceea ce ne înfățișează o vitalitate puțin obișnuită în țările apusene și care nu trebuie trecută cu vederea.

Reprezentanții acestei boierimi, conștienți de rolul și situația lor în micile state dunărene, unde își aveau obârșia, moșiile de baștină, ctitoriile strămoșilor și mormintele lor din veac în veac, nu au găsit necesar a se îndeletnici cu istoria familiilor lor și a-și face spițele de neam, stăpânirea pământului rămas lor din moși-strămoși prin întăriri succesive din tată în fiu, de la domn la domn, fiind pentru ei cheazășia continuității neamurilor lor.

Este greșit, cred, a se afirma că boierimea noastră nu a avut un spirit de corp, de tradiționalism sau de cult al strămoșilor. Nu sunt evenimente mari în trecutul țărilor noastre de care boierimea să nu fie legată ca un corp aparte. Însăși vitalitatea de care pomeneam mai sus nu este, oare, o pildă a tradiționalismului ei? Oare nu sunt sumedenii de zapise, de hrisoave și de cărți domnești, care la întăririle de moșii înseamnă numele a unui strămoș îndepărtat ca rațiune a posesiunii moșiei de baștină? Oare nu sunt destule umile ctitorii pe întinsul amânduror țări care ne pomenesec de evlavioși ctitori, cu pomelnice lungi amintind numele celor pristăviți? Oare toate acestea nu sunt o dovadă de netăgăduit că la noi a dăinuit prin veacuri cultul înaintașilor?

Studiile genealogice de la noi

Primele încercări genealogice le întâlnim la noi la amurgul* veacului al XVIII-lea în opera lui Dimitrie Cantemir, domnul cărturar al Moldovei, iar în Țara Românească spre sfârșitul aceluiași secol, în lucrarea banului Mihai Cantacuzino la 1775, lucrare care datorește din nou lumina tiparului aceluia care în decurs de mai bine de patruzeci de ani a dat istoriei românilor și istoriografiei românești mii și mii de informații de care nu se poate lipsi studiul genealogiilor în țară. Opera lui Mihai Cantacuzino a fost editată și comentată de d. profesor Iorga, la 1902, după un manuscris contemporan autorului ei și aflat în arhiva familiei Cantacuzino.

* Eroarea evidentă, în loc de „începutul“ (n. ed.)

Istoricul științei genealogiei în veacul trecut are foarte puțini reprezentanți. Moldova numără pe C. Sion și pe C. Tufescu, iar Muntenia pe Ștefan D. Grecianu. Opera primului, „Arhondologia Moldovei” (ed. Iași, 1892), scrisă pe la mijlocul veacului trecut, este o lucrare foarte pătimașă și fără nici un spirit rațional genealogic. Al doilea s-a îndeletnicit cu spițe de neam în Moldova, fără a le fi publicat. Ștefan D. Grecianu, care studiasse încă din tinerețe – pe la 1850 – documentele aflătoare astăzi la Arhivele Statului și Academia Română, și aceasta numai din punct de vedere al genealogiilor boierilor din Țara Românească, nu a apucat a da tiparului fructul cercetărilor sale de o viață întreagă. Lucrarea rămasă în manuscris a fost începută a se tipări de către fiul său, răposatul Paul Șt. Grecianu, la 1913. N-au apărut decât trei volume, și încă și acest al treilea neîncheiat. Restul manuscriptului, scris mai tot de altă mână decât a lui Grecianu, se mai află și astăzi în păstrarea coborâtorilor săi, ca un sfânt patrimoniu de familie.

Din șirul acelor – astăzi plecați dintre noi – care s-au îndeletnicit incidental și cu studii genealogice, voi aminti doar numelor celor mai însemnați: **G. Ionescu-Gion**, istoriograful Bucureștilor; bine intenționat, însă insuficient documentat în puținele lucrări tipărite, unde poezia a întunecat realitatea. Restul manuscriptelor sale de genealogie, rămase fără îngrijire după moartea lui, sunt azi pierdute pe vecie.

I. Tanoviceanu: informații în manuscris, aflătoare în formă de fișe foarte succinte la Arhivele Statului din București și referindu-se numai la neamurile boierești din Moldova.

Generalul Petre Vasiliu-Năsturel, cu un enorm material de fișe, depășind ca informații chiar imensul material rămas de la Ștefan D. Grecianu, căci conține regeste întregi de acte de la Arhivele Statului, de la Academia Română și din colecții personale ale sale. Acest material, strâns în decurs de o viață întreagă, a servit culegătorului lui pentru studierea unor familii muntene, din care numai cea a boierilor Năsturel-Herescu a văzut lumina tiparului, celelalte rămânând în posesia scoborâtorilor săi.

Constantin C. Sărățianu, fost regent al țării, pasionat cercetător al trecutului boierimii muntene, în special al aceleia trăitoare în județul Buzău, de unde își trăgea el obârșia. Materialul, orânduit în fișe, este și el păstrat în familia lui.

Gheorghe Ghibănescu, autor a sumedenie de colecții de acte moldovenești și foarte puține muntene. Nu era prea bine pregătit pentru studii genealogice serioase: spițele de neam alcătuite de el în diferite reviste moldovenești, precum și în colecția sa de *Surete și izvoade*, păcătuiesc și ca fond, și ca formă¹.

¹ Adaug bogatele lămuriri pe care d. Iuliu Tuducescu le-a dat bucuros tuturor cercetătorilor. – *N. Iorga*.

Din bătrânii stâlpi ai studiului istoriei și ai arheologiei la noi, nu putem uita pe Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alexandru Odobescu și Grigore Tocilescu, care incidental s-au îndeletnicit și cu genealogia: primul în dicționarul limbii române (tomul al III-lea, cu privire la originile Basarabilor), al doilea în câteva lucrări cu titlu istoric, privind pe reprezentanții Basarabilor în veacul al XVI-lea: Mihnea cel Rău, Mircea Ciobanul și Chiajna doamna, în fine al treilea a căutat a lămuri pe contemporanii săi asupra neamului Stancăi, doamna lui Mihai Viteazul, lucrare, din punct de vedere genealogic, extrem de slabă, căci ajunge la concluzii complet greșite.

La sfârșitul veacului trecut, cu modeste cunoștințe istorice, de altfel insuficiente și în cadrul acelor vremi, d. Octav G. Lecca a editat o lucrare de genealogie a familiilor boierești, lucrare care însă, din cauza nepregătirii științifice a autorului – e drept că era încă foarte tânăr pe acea vreme – este o îngrămădire de informații culese de pe la câțiva coborători ai boierimii țării, informații în dese cazuri greșite față de spiritul studiilor genealogice serioase de azi. Această carte poate figura în bibliografia lucrărilor genealogice doar ca o încercare merituoasă a autorului ei, însă nu ca o carte de consultat, fiind fără nici o bază de exactitate și neavând nici măcar pretenția unor vieți romanțate ale boierilor noștri, ca, spre pildă, *Trecutele vieți de Doamne și Domnițe* ale d-lui Constantin Gane, lucrare care păcătuiește tocmai prin prea multă fantazie genealogică în slujba istoriei adevărate a familiilor domnitoare din Muntenia și Moldova. Ediția a doua a d-lui Lecca, în dorința de a corecta prima lucrare din 1899, pune la 1911 în și mai mare nedumerire pe cititorul ei.

Pentru lucrarea genealogică a lui „E.R.R.” (Eugène Rizo-Rangabé), *Livre d'or de la noblesse phanariote*, apărută în două ediții puțin diferite una de alta ca text, putem afirma că este o operă care nu poate servi decât la măgulirea câtorva coborători ai familiilor fanariote trăitoare pe meleagurile noastre în prezent. În ceea ce privește exactitatea genealogică, aceasta nu se referă decât la două sau trei generații de înaintași ai contemporanilor autorului lucrării; cât pentru originile acelor vreo douăzeci de familii, informațiile sunt pe cât de pretențioase, pe atât de eronate.

Astăzi, pe întinsul țării se află o pleiadă de cercetători, mai mult sau mai puțin încercați, care se îndeletnicesc cu studiul genealogiei familiilor lor, dar cei mai mulți se mărginesc la citirea lucrărilor apărute, lipsa, pentru mulți dintre ei, a cunoașterii vechii limbi slavone din hrisoavele anterioare domniilor lui Matei Basarab și lui Vasile Lupu, pe de o parte, iar, pe de alta, necunoașterea suficientă a caracterelor limbii scrise până în preajma Unirii, fiindu-le o stavilă de neînvins. De aceea, trăinicia, seriozitatea, deci și serviciul real adus studiului genealogiei acelor familii, lasă mult de dorit.

Fără a mai înșira pe toți acei cercetători ai genealogiilor familiilor boierești, cercetători ce trăiesc încă și astăzi, un singur nume se ridică deasupra

tuturor și anume acel al d-lui Ioan C. Filitti, autor a multe și prețioase studii genealogice privitoare la neamurile boierești din trecutul Țării Românești. D-sa este primul care a înțeles că, fără analiza amănunțită a textelor vechilor documente, genealogiile familiilor boierești nu pot fi imaginea credincioasă a realității. Însă pentru aceasta au trebuit, în majoritatea cazurilor, înlăturate tradițiile de familie și informațiile particulare, în genere greșite. Pentru d. Filitti, zicala amintită mai sus: „Ai carte, ai parte“, se poate adapta și la un studiu genealogic.

Alături de d. Filitti, trebuie așezat printre serioșii genealogiști și d. Sever Zotta pentru Moldova. Și acesta a luat ca punct de sprijin al studiului vechilor neamuri boierești moldovene zapisele și hrisoavele lămuritoare.

În cele înșirate mai sus, și care sunt doar un rezumat succint al numelor acelora care s-au îndeletnicit cu studii genealogice – bibliografia lucrărilor de acest gen este mult mai mare – după o experiență de mai bine de un sfert de veac aş putea afirma că *rostul noului Institut ar mai fi și altul, poate chiar mai însemnat, și anume un rol social netăgăduit, care nu atinge numai trecutul unei clase ce a condus destinele țărilor cu atâtea veacuri în urmă, ci și pe acela al întregului românism. Din studiile pe care le-ar întreprinde în viitor acest Institut, se vor putea distinge, și deci analiza, multe laturi rămase încă necercetate: rostul social, caracterul unei familii, atavismele acesteia.*

Sarcina însă nu este așa de ușoară, căci dacă pentru trecut vreo remediere este greu de făcut, pentru a nu spune: imposibilă, *institutul ar trebui să aibă un rol reformator și regenerator.*

Genealogiile familiilor nobile din străinătate, ale burghezimii și acelea ale negustorimii și ale clasei de jos nu sunt așa de anevoioase, deoarece în cel mai umil sat există cărți de biserici, registre de notari, în care sunt trecute: nașterile și botezurile, cununiile religioase și civile, decesele și înmormântările. Când azi se vântură termenul de: rasism, acesta nu se poate cerceta decât sprijinindu-se pe aceste registre, prin care se pot urmări înaintașii oricărui cetățean.

Dar la noi...

Fără a intra în cercetarea condicilor de botezați, cununați sau morți ale bisericilor noastre, condici care nu trec pentru București ca vechime dincolo de 1833, înseși registrele oficiilor de stare civilă sunt rudimentar alcătuite.

În migăloasele mele cercetări, deseori mi s-a întâmplat a întâlni, pentru vremuri mai apropiate, de la 1865 încoace, acte de naștere cu alte nume decât cele ale persoanelor cunoscute ca atare, acte de decese recente, cu mențiunea necunoașterii din partea declarantului a numelui părinților celui mort, ba uneori prenumele acestora sunt amintite, însă nu concordă cu adevărul cunoscut familiei defunctului. Și totuși, numai aceste acte sunt luate în seamă în pricinile de judecată.

Prin urmare, și aici menirea Institutului de cercetări genealogice ar fi necesară, printr-o reorganizare din temelie, în concordanță cu civilizația

modernă, a oficiilor de stare civilă, și aceasta nu numai pentru capitala României, dar și pentru acelea ale celor mai mici sate de pe întinsul țării.

Mănunchiurile de acte vechi aflătoare în colecțiile Academiei Române și Arhivelor Statului trebuie adăugate, ca material informator de cea mai mare însemnătate, și colecțiile particulare, păstrate adesea în condiții care nu cadrează nici cu pietatea, nici cu respectul pe care trebuie să le aibă proprietarii lor. Sunt și ele vestigii unice ale trecutului. Cu tactul necesar, spre a nu jigni pe acei posesori de arhive particulare, cu autoritatea unor persoane, atât ca ființă cât și ca știință la înălțimea misiunii lor, s-ar putea orândui acest material în așa fel, încât noul Institut să poată a-l consulta, la adăpostul creditului acestor persoane, pe lângă păstrătorii unui patrimoniu de familie.

Iată încă o îndatorire a Institutului de cercetări genealogice, căci prin informațiile culese în colecțiile particulare de acte vechi se vor putea scăpa de la pieire știri de cea mai mare însemnătate asupra trecutului boierimii.

Cu privire la organizarea birourilor Institutului

Ca rol informativ și educator, Institutul de cercetări genealogice ar trebui să aibă un buletin măcar lunar, cuprinzând reproduceri de documente, studiul lor, genealogii documentate, recenzii de lucrări genealogice și o rubrică specială cu chestionare servind atât cercetătorilor, cât și posesorilor de acte.

Acest buletin ar trebui să înfățișeze într-o limbă străină măcar rezumate complete ale articolelor publicate, pentru ca revista să fie și la îndemâna străinătății, azi, când, atâtea familii au înrudiri peste granițe cu familii ale căror genealogii sunt cunoscute perfect în toate acele țări.

Comitetul de redacție al acestui buletin ar fi format din persoanele cele mai reprezentative ale științei genealogice, posedând, pe lângă cultura în această ramură, așa de strânsă de istorie, și cunoașterea principalelor limbi străine.

Noul Institut ar trebui neapărat să-și exercite și un control cât se poate mai întins asupra oricărei lucrări atingătoare de știința genealogică, pentru ca pe viitor tiparul să nu dea la iveală lucrări de talia unora amintite mai sus.

Pentru toate acestea, nevoie este însă de directive pornite de la centru, de persoane încercate și care și-au câștigat în decursul anilor o competență de netăgăduit, atât pe tărâmul studiilor istorice, cât și, mai ales, pe acela al acestei discipline, atât de importante, a ei.

Se impun deci mai multe secții, și anume pentru fiecare provincie în parte:

1. Țara Românească, cu Oltenia, cu centrele: București și Craiova.
2. Moldova, cu Basarabia și Bucovina, cu centrele: Iași, Chișinău și Cernăuți.
3. Ardealul, cu Transilvania, Maramureșul și Banatul, cu centrul la Cluj.

4. Dobrogea, cu Cadrilaterul, cu centrul poate la Constanța.

În vedere că în afară de granițele țării noastre mai trăiesc încă și azi români de naștere, dintre care mulți au părăsit locul lor de baștină pentru a veni în țara de origine, și aceștia sunt macedonenii și românii din Pind, Institutul nu ar putea trece cu vederea căutarea și acolo a înaintașilor acestora, așa încât o secție se impune și pentru Macedonia.

Privitor la orânduirea de mai sus, aş avea a face următoarele complectări:

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Țara Românească și Oltenia:

Privitor la genealogiile familiilor boierești ale Țării Românești și ale Banatului Olteniei, se află în manuscris o lucrare monumentală, aş putea spune chiar unică în felul ei, alcătuită de d. Ioan C. Filitti și de mine, începută acum mai bine de douăzeci și cinci de ani, lucrare însumând mai bine de 400 de spițe genealogice de neamuri în ființă și stinse, neamuri de boieri și de boierinași ai căror ascendenți au purtat dregătorii de la clucer de arie până la mare ban, înainte de Regulamentul Organic (1834). Aceste spițe nu sunt sprijinite decât pe documentele din colecțiile Academiei Române, ale Arhivelor Statului, ale particularilor care au binevoit să ne puie la dispoziție arhivele lor de familii, ale numerosului material de fișe de la răposatul Ștefan D. Grecianu, ale neprețuitului material în fișe de la răposatul general P.V. Năsturel și ale colecțiilor de texte, de documente interne și externe referitoare la acele familii, printre care în primul rând trebuie amintit „Studiile și documentele” publicate în decurs de aproape patruzeci de ani de d. profesor Iorga. Orice tradiție de familie nu are o justificare documentală a fost înlăturată; de asemenea și informațiile orale sau verbale.

Lucrarea necesitând o publicare integrală în format *in folio*, va poseda și un indice alfabetic cât se poate de explicit, care este gata, și nu necesită decât un recontrol cu tabelele genealogice. Acest indice se suie la mai bine de 10.000 de nume de boieri. Fiecare tabelă are o bibliografie lămuritoare.

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Moldova:

Arhivele Statului din Iași posedă un material foarte însemnat de informații privitoare la trecutul familiilor moldovene. D. Sever Zotta, fost director ani de-a rândul al acestor arhive, a fost primul în Moldova care s-a îndeletnicit cu publicarea unei reviste serioase de genealogie. D-sale îi datorăm publicația „Arhiva Genealogică”, apărută doar în timp de doi ani, 1912–1913. D. Zotta ar putea fi un sprijin serios și neprețuit pentru perfectarea secțiunii acesteia.

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Basarabia:

La Chișinău se află vechea arhivă a nobilimii basarabene, publicată în mare parte de către un asiduu și priceput cercetător al trecutului familiilor din această provincie, d. Gheorghe G. Bezviconi. Grație străduințelor acestui tânăr cercetător, pasionat pentru studiul genealogiei, a apărut ani de-a rândul o revistă redactată de d-sa, „Din trecutul nostru“, care din nefericire vine să ne înștiințeze că și-a încetat apariția. Nu ar putea fi persoană mai fericit aleasă pentru conducerea acestei secții. Eventual, d-sa ar putea să se îndeletnicească poate și cu studiul neamurilor moldovene și bucovinene care-și au legături cu Basarabia.

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Bucovina:

Am amintit mai sus de d. Sever Zotta, care a publicat câteva studii asupra nobilimii bucovinene, atât în revista d-sale dintre anii 1912–1913, cât și aparte. D. Bălan ar putea fi un aport însemnat prin colecțiile d-sale de documente bucovinene.

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Ardeal:

De la cavalerul Pușcariu și lucrarea acestuia asupra familiilor de peste munți, lucrare foarte prolixă, nu am cunoaștință cineva să se fi îndeletnicit în spiritul care a călăuzit pe d-nii Filitti, Zotta și Bezviconi în studiile lor genealogice amintite, pentru aceste provincii. Aici, în Transilvania, se află o sumedenie de familii de nemeși, iar Maramureșul și-a avut în trecut o nobilime însemnată. De asemenea, și în Banat au fost și sunt încă neamuri coborâtoare din personajii bine cunoscute ale veacurilor XVII și XVIII. Trebuie, totuși, să adaug că multe din neamurile de obârșie străveche română au trecut Tisa, repudiind originea lor etnică română și purtând cu mândrie haina magnaților unguri. Și cu toate acestea, bibliografia maghiară pe tărâmul genealogic amintește de multe familii azi cu reprezentanți cetățeni români. Dintre aceste familii, aflăm în lucrările de genealogii maghiare alcătuite de Nagy, între anii 1857–1868, în revista „Turul“, care a durat până în primii ani ai veacului nostru, în fine în marele opuscul al lui Pálmay Joseph tratând despre familiile nobile din județul Trei Scaune (ed. 1902).

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Dobrogea:

Cu toate că această provincie, unde epoca romană ne-a lăsat atâtea urme de netăgăduit, este nou-încorporată, abia de vreo șaiszeci de ani, regatului nostru, și cu toate că nu-mi sunt cunoscute neamuri boierești în această parte a țării, Institutul ar trebui să ia în cercetare și această provincie, pentru neamurile de macedoneni aflătoare acolo.

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Macedonia:

Provincia aceasta, unde elementul românesc a rămas încă foarte viu, cu toate asupririle din trecut, a avut din vechime o clasă nobilă ce se distinge printr-o organizare specifică ei, în trei clase ai căror membri, sprijiniți pe un tradiționalism de neînfrânat, nu s-au amestecat în decursul veacurilor nici chiar între ele, păstrându-și fiecare cu mândrie rangul din generație în generație. Mulți reprezentanți ai acestei nobilimi, siliți de împrejurări, au luat drumul exilului spre țările noastre încă de prin veacul al XVIII-lea, având azi reprezentanți, atât în Țara Românească, pe cât și în Ardeal și în Dobrogea, care toți își păstrează cu mândrie tradițiile de familie.

Studiul acestei nobilimi, care se declară de esență romană, aflătoare prin Epir și Pind, la Bella, la Furca și în alte localități din Macedonia, necesită o atenție foarte urgentă, deoarece, din informațiile ce le dețin de la neamurile cu vechime, arhivele lor au fost pe de-a-ntregul distruse în asupririle seculare, însă se mai află încă și azi bătrâni care nu-și pierd tradiționalismul ancestral, ale căror informații ar fi de cel mai mare interes pentru cunoașterea acelor ce se trag din vechile neamuri macedonene.

Pe lângă aceste birouri ce s-ar înființa pentru fiecare din filiale, conducerea fiind din București, ar trebui totuși alese în fiecare centru câte o personalitate reprezentativă.

Asociația de ajutorare a nobilimii române

În cursul acestei veri, am fost incidental pus în contact cu un membru al asociației franceze A.N.F. („Association d'entre-aide de la Noblesse Française”), cu care am avut o convorbire, extrem de interesantă, cu privire la scopul grupării de nobili francezi. Ținându-mă în legături de corespondență cu acest personaj, cavalier al Ordinului Suveran de Malta, am putut lua cunoștință și de statutele acestei asociații și de structura ei. Conte de d'Estienne d'Orves mi-a sugerat chiar înființarea unei A.N.R., adică: „Asociația de ajutor a nobilimii române”.

Și acest punct cred că ar putea interesa noul Institut.

Almanahul boierimii

În toate țările străine există un almanah al nobilimii, înșirând în fiecare an pe membrii în viață coborâtori din vechile familii nobile. Destul să amintesc Almanahul de Gotha, existent de la anul 1763, cu titlul german de „Hofkalender” („Calendarul Curților”), căruia în decursul celor o sută șaptezeci și cinci de ani de existență i s-au adăugat Almanahurile Comitale („Gräfliche

Häuser) de la 1827, Almanahurile baronale („Freiherrliche Häuser“) de la 1851 și Almanahurile de nobili („Adelige Häuser“), de dată mai recentă.

În programul de activitate al Institutului pentru cercetări genealogice, un astfel de almanah pentru România ar fi de alcătuit.

Pe lângă sprijinul netăgăduit pe care acest Institut de cercetări genealogice l-ar aduce istoriei în general și în special istoriei țării noastre, *înființarea lui ar fi mai presus de toate o necesitate mai ales în conjunctura vremilor prezente, căci, sprijinit pe pactul fundamental al țării, ar fi și el luminătorul pentru viitor al punerii în aplicare a acestuia.*

[1938]

FAMILII DE AROMÂNI ÎN ROMÂNIA*

În *Noul Album Macedo-Român*, vol. II, editat de Institutul Român de Cercetări (Biblioteca Română), Freiburg-im-Breisgau, am publicat în 1965 un articol (p. 181–202) intitulat *Despre câteva familii de origină aromână așezate în Principate la sfârșitul veacului al XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea*. Articolul îmi fusese cerut de inițiatorii acestui nou Album probabil fiindcă bunicul meu, Trandafir Djuvara, fusese inițiatorul și secretarul de redacție al primului *Album Macedo-Român*, apărut la Paris în 1880 sub patronajul lui V.A. Urechia.

În împrejurările din anii 1960 – atât în țară, cât și în exilul român – articolul meu a fost redactat în oarecare grabă și fără posibilitatea de a cerceta în arhivele și bibliotecile din țară. Din care pricină, cu toate că mă limitasem la o scurtă evocare a destinului unui număr restrâns de familii, s-a dovedit, cu vremea, că articolul meu avea multe lipsuri și câteva erori. Douăzeci de ani mai târziu, aveam fericirea să pot iniția la renumita școală franceză a limbilor orientale – azi, *Institut National des Langues et Civilisations Orientales* (INALCO) – o lucrare asupra aromânilor de spectru mult mai larg, cu colaborarea a cinci distinși savanți: romanistul Cicerone Poghir, bizantinistul Petre Ș. Năsturel, orientalistul Matei Cazacu, istoricul vienez Max-Demeter Peyfuss și etnologa Mihaela Bacu, lucrare care a apărut în 1988, în seria „Publications Langues O”, Nr. 8, cu titlul *Les Aroumains*, acum tradusă și în românește la Editura Fundației Culturale Române (1996) sub titlul *Aromânii, istorie, limbă, destin*. Versiunea română are în plus un scurt articol al celei mai bune specialiste actuale în filologia aromână, Matilda Caragiu-Marioțeanu. Contribuția mea (p. 99–131) privește diaspora aromână în secolele XVIII și XIX în sens mai general. Cititorul prezentei comunicări e deci rugat, pentru o mai largă vedere a chestiunii, să se raporteze nu numai la articolul citat din *Noul Album Macedo-Român*, ci și la acest capitol din volumul *Aromânii*.

În comunicarea de față am deci intenția să aduc corectări și completări la articolul din *Noul Album Macedo-Român*, și întrucât, paradoxal, cele mai multe

* Text amplificat al comunicării făcute la al V-lea Simpozion de Studii Genealogice (Iași, 12–14 mai 1994) – cf. *ArhGen*, II (VII), 1995, 3–4, p. 2 și 4, nota 4.

lipsuri și erori privesc tocmai familia mea, îmi va fi iertat dacă cea mai mare parte a prezentei comunicări va fi consacrată Giuvăreștilor. (Unele erori din articolul meu au fost preluate și de d-na Elena Diaconu în articolul pe care l-a semnat în culegerea „Românii în istoria universală“, vol. III, 1, Iași, 1988, p. 891–896, intitulat *Genealogie și istorie sud-est europeană*, și consacrat Giuvăreștilor. Paragrafele privind spița Juvara, din Moldova, sunt mai bogate și îmi par corecte. Erorile și lipsurile privesc spița Djuvara, din Muntenia, și îmi asum o parte din responsabilitate.

Scurte generalități

Reamintesc aici doar câteva puncte importante referitoare la imigrarea aromânilor în Țările Române nord-dunărene înainte de mijlocul secolului XIX – fiindcă odată cu domnia lui Alexandru Ioan Cuza și ministeriatul lui Dimitrie Bolintineanu (acesta, de origine aromână), începe o altă fază a imigrării macedo-române ca urmare a deschiderii unor școli românești în regiunile de populație aromână în Turcia de atunci și a urmăririi unei politici de „protectorat“ al nostru asupra elementului aromân, culminând cu pacea de la București din 1913, care nu a rezolvat însă în mod înțelept problema aromânească și a provocat un ultim mare val de imigrație.

Ceea ce trebuie subliniat încă odată e faptul că în perioada în care a avut loc cea mai masivă emigrare a elementului aromân din Balcani, adică în a doua jumătate a veacului XVIII (mai cu seamă după distrugerea Moscopolei) și în prima jumătate a veacului XIX, acești „romanofoni“ care fugeau de prigoana turcească – de fapt, mai mult a musulmanilor albanezi – sau care căutau doar să se ridice prin comerț, nu s-au îndreptat cu precădere spre Principatele Române unde posibilitățile de comerț erau încă limitate și unde primejdia turcească mai era și acolo prezentă, ci spre țările din „împărăție“, ca Austria, Ungaria, Slovacia, Galiția, Voivodina, mai puțin Banatul și Transilvania; iar după 1815, după ce sârbii vor fi obținut prin luptă o reală autonomie, spre Serbia, unde vor forma nucleul viitoarei burghezii sârbești. Astfel încât în Principate avem doar cazuri izolate iar în Ardeal câteva mici colonii negustorești. În sânul acestora, reușita comercială cea mai des menționată e cea a lui Hagi Constantin Popp din Sibiu. Mai puțin cunoscut e amănuntul că fiul său a ajuns bancher la Viena, fiind înnobilit acolo sub nume austriac.

Aș vrea, de asemenea, să reamintesc rolul pe care câteva familii aromâne l-au jucat în Ardeal în Biserică, în cultură și în politică: în primul rând, cazul mitropolitului Andrei Șaguna, născut într-o familie de negustori de vin din Ungaria de sus, rudă cu alte familii aromâne ajunse la înalte poziții în Biserică, familia maternă Grabowski și familia Manuilovici (ambele, nume aromânești sârbizate). Cred de prisos să insist asupra „carierii“ acestei ilustre figuri a bisericii ortodoxe din Ardeal. Mai lăsată în umbră e figura predecesorului său,

episcopul Vasile Moga, tot aromân de origine și a cărui familie ne va da pe mama lui Lucian Blaga. Și fiindcă am atins domeniul culturii, să-i amintim pe poeții Ștefan Iosif și pe Octavian Goga. În urma studiului lui Ioan Roșu asupra originii lui Eminescu¹, apare probabilă și originea aromână a acelor Eminovici care tranzitează timp de câteva generații prin Blajul greco-catolic până la bunicul poetului, care trece în Bucovina.

În fine, în domeniul politic trebuie pomeniți cel puțin avocatul Gojdu, deputat în Parlamentul ungar și mai mulți membri ai familiei Mocioni (ortografie maghiarizată Mocsony), care, cu toate că familia fusese înnobilită la sfârșitul secolului XVIII și se înrudise cu marea nobilime maghiară, nu și-au repudiat originea².

În Principate, am semnalat apariția unor familii aromâne în special în două ramuri de activitate: medicina și marea finanță.

Primii medici „de limbă română” în țările noastre par a fi fost toți aromâni: mai întâi frații *Procopie Pamberi* (sau *Bambere*) din Moscopole, protejați ai lui Nicolae vodă Mavrocordat care i-ar fi trimis la vestita școală de medicină din Padova, unde învățase și tatăl său, Alexandru Mavrocordat Exaporitul. Descendența lui Ioan Procopie Pamberi se va continua câteva generații sub numele noiei sale Ilinca, din neamul boierilor Bărbățești – la începutul veacului nostru mai erau la București două biserici care perpetuau numele acestora, Bărbățeștii vechi și Bărbățeștii noi. Să-mi fie îngăduit aici, fiindcă suntem la un simpozion de genealogie, să adaug că din acești Bărbătescu-Pamberi se trăgea și bunica maternă a bunicului meu Trandafir Djuvara, Alexandrina Bărbătescu Habudeanu, al cărei portret din anii 1850 îl aveam la București până la trecerea vijeliei comuniste³. Tot din acești Bărbătescu-Pamberi se trăgea și mama colegilor noștri Dan și Paul Cernovodeanu.

Vom avea, apoi, pe cei doi doctori *Caracaș*, tatăl și fiul. Nepoata de fiu a lui Dimitrie Caracaș (fiul) va fi mama lui Alexandru Odobescu.

Alt doctor vestit de la sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX e *Constantin Darvari*, a cărui familie ținuse bancă la Viena. Mai mulți descendenți ai doctorului Constantin se vor distinge în politică și în armată și vor pătrunde în marea boierime munteană (Buzescu, Grădișteanu, Văcărescu, Bibescu, Ghica, Otetelișanu). Fiul doctorului, căminarul Mihalache Darvari și

¹ Ion Roșu, *Legendă și adevăr în biografia lui M. Eminescu*, I. *Originile*, București, 1989, p. 71–76.

² Cf. T. Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, București, 1939.

³ În cursul căreia au dispărut, pe lângă câțiva Grigorescu și alte tablouri de valoare, și două portrete de familie, ca această „bătrâna Bărbătescu” și o frumoasă acuarelă de Chladek, reprezentând, în anii 1840, pe bunicul mamei, marele clucer Iancu Grădișteanu.

soția sa Elena Buzescu sunt ctitorii schitului Darvari, azi singurul așezământ mănăstiresc din București. Ultimul purtător al numelui, Șerban (Banu) N. Darvari, fost funcționar la Direcția economică a Ministerului de Externe cu gradul de consul general, fost episcop al schitului, mai apoi refugiat în Franța, a murit la Paris în 1991 fără descendenți.

Ar mai fi încă un medic aromân, un oftalmolog cu studii la Florența, doctorul *Tullea*, chemat în țară în anii 1780 de către Alexandru vodă Mavrocordat (Deli-bey? sau Firaris? n-am putea stabili decât aflând care din ei doi era bolnav de ochi). N-am găsit în nici o lucrare vreo mențiune despre acest medic – probabil că n-a stat în țară decât scurt timp, la curtea aceluia domn fanariot. Știu de el *numai prin tradiție orală*, din propria mea familie. Într-adevăr doi fii (sau nepoți de fii?) ai lui s-au stabilit în țară la începutul secolului XIX. Fiica unuia din ei, Ecaterina Tullea, a fost bunica dinspre mamă a tatălui meu. Născută în 1843, a fost măritată întâi cu un ofițer, Cosma Gheorghiu, mort tânăr în 1863 și despre care nu știu nimic (fiica lor, Elena Lelia, e bunica mea), apoi cu un Nicolae Th. Duca. Am mai apucat-o până la vârsta de nouă ani, deci până în 1925, când trebuie să fi avut 82 sau 83 de ani. Mai cunoștea o rețetă pentru ochi pe bază de apă de trandafiri, cică de la bunicul (sau străbunicul?) ei! Posed frumoase portrete, al tatălui ei pitarul Hristodor Tullea și al soției sale Luxandra Podeanu, datate din 1840. Probabil că Hristodor și fratele său Alexandru s-au pripășit aici – cum ar zice paharnicul Sion – mult după trecerea tatălui (sau bunicului) lor în Moldova. Spița lui Hristodor s-a înrudit de două ori cu familia Djuvara, cum vom vedea, iar a lui Alexandru, care a dat mai mulți ofițeri, de trei ori cu boierii Fălcoieni – unii descendenți purtând astăzi dublul nume Tullea-Fălcoianu, din cauza stingerii în linie bărbătească a acestei vechi familii.

În ceea ce privește începuturile capitalismului în Principate la cumpăna secolelor XVIII și XIX, am citat în articolul din *Album* trei nume: pe marele vistier Ioan Hagi-Moscu și pe baronii Bellu și Meitani.

Privitor la acesta din urmă, bancherul Ștefan Meitani, nu am nimic de adăugat la ce am scris în 1965. La Bellu, trebuie renunțat la pitoreasca anecdotă asupra felului cum parcul din jurul caselor vornicului Ștefan Bellu ar fi ajuns cimitir în urma unui rămășag pierdut! Povestea îmi pare cu totul fantezistă, întrucât sunt documente arătând că locul a fost cumpărat la mijlocul veacului trecut de Primăria capitalei, de la proprietari intermediari, pe vremea când era primar C.A. Rosetti⁴.

La Hagi-Moscu (sau Mosco) – familie din care n-a mai rămas azi în viață decât fiica Elisabeta a distinsului genealogist și memorialist Emanoil Hagi-

⁴ Eu culesesem povestea în familia lui Ștefănică Bellu, văr de-al treilea cu maică-mea, a cărei străbunică de partea maternă, Catinca Olănescu, era fiica vornicului Ștefan Bellu.

Moscu, căsătorită întâi cu Dan Pleșia, apoi cu doctorul Constantin Bălăceanu Stolnici – aş vrea să adaug următoarele: pretențiile de veche noblete afișate chiar de întemeietorul spiței românești, marele vistier Ioan Hagi-Moscu și apoi, după înrudirea urmașilor lui cu marea boierime munteană, vor fi făcut ca familia să nu dorească să recunoască o obârșie aromânească considerată probabil ca prea „negustorească”. Am fost și eu șovăielnic în articolul din *Noul Album Macedo-Român*. Azi sunt mai convins că Iorga a avut dreptate când a afirmat că marele bancher și negustor Ioan Hagi-Moscu ajuns mare vistier era macedo-român: am descoperit că regiunea din Macedonia în care s-a născut acesta era tocmai una din regiunile unde, după mărturia consulului francez Cousinéry, se așezaseră multe familii din Moscopole. De altfel, o origine „kutso-vlahă” nu e nicidecum incompatibilă cu eventuale privilegii nobiliare acordate de Veneția în secolul XVI unor „Mosco” din insula Corfu, cum relatează istoricul grec Sathas.

Despre originea aromână a *Pherekyzilor* (Pherekyde, Ferechide etc.) posed acum mărturia unei descendente a familiei, doamna Abe Butculescu, fiica unei Pherekyde, care mi-a comunicat că primul venit în țară, Ștefan, născut în 1806 – ajuns profesor universitar și consilier la Curtea de Casație – purta în tinerețe porecla de „Vlahul”. E deci mai mult decât probabil că era aromân din orașul Feria din sudul Albaniei, unde mai e și astăzi o colonie „vlahă” – grecii numărând pe vlahi printre greci pentru a mări numărul minoritarilor lor din Albania.

Asupra originii familiei *Danielopol* (nume ortografiat și Danielopolu) există divergențe chiar între membrii familiei. Alexandru Danielopol (acum fixat la Paris) mi-a afirmat că moșii lui se considerau de origine aromână.

În fine, înainte de a trece la corectările și adăugirile pe care vreau să le fac la capitoul Giuvăra, țin să reamintesc că o enumerare a familiilor de origine aromână care s-au distins aici în țară e cu totul imposibilă. Întâi, din lipsă de documente și de cercetări mai sistematice, apoi fiindcă de multe ori numele originale au fost părăsite – cum s-a petrecut pe scară mare și în Serbia – pentru adoptarea unor patronime locale nord-dunărene, cazul lui Bolintineanu fiind cel mai cunoscut (astfel, am aflat întâmplător că familia cunoscutului chirurg Nae Constantinescu era de origine aromână, cu schimbare de patronim la generația bunicului; cazuri de acestea trebuie să fie cu sutele). De aceea, sper că mă vor ierta membrii unor familii repute, ca Manicatide, Nasta, Papacostea și altele, dacă nu le-am citat numele.

Despre Giuvăra-Djuvăra-Juvara

Prima întrebare pe care mi-o pun acum e dacă nu trebuie pusă la îndoială etimologia numelui din turcescul *civar* <arab *givar* și sârbescul *dživar*, etimologie pe care a sugerat-o primul la noi Victor Eftimiu (originar din

Albania) și la care mă raliaseam și eu în 1965, după ce încercasem să o verific pe plan de lingvistică consultând pe renumitul slavist Grigore Nandriș, rămas prudent. Teza originii otomane a numelui a fost preluată și de N.A. Constantinescu, în al său *Dicționar onomastic românesc* (București, 1963, p. XLVI): *civar* înseamnă în turcește „vecinătate” și ar fi fost folosit în pašalâcurile din Balcani pentru a desemna pedeapsa colectivă aplicată unei comunități unde se săvârșise o crimă împotriva unui turc.

Mă întreb dacă nu trebuie să revenim la spusele bătrânului Ioan Caragiani, născut în zonă aromână în 1840, care, în *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică* (București, 1929 – operă postumă – p. 77), trage numele dintr-un cuvânt autohton *giuvă*, care ar fi căzut în desuetudine.

Am motivele mele de îndoială față de prima ipoteză.

O poreclă trasă din obiceiul autorităților otomane de a pune la amendă o întreagă comunitate pentru o crimă nu s-a putut naște decât după câteva decenii sau chiar veacuri de stăpânire otomană. Dacă numele apare cumva înainte, de pildă chiar din veacul XV, ipoteza se exclude. Or, avem două probabile apariții ale numelui la o epocă așa timpurie.

a) Familia marelui arhitect italian Filippo Juvara (1685–1735), căruia i se datorează mai multe din cele mai frumoase monumente din Torino, precum și planurile palatului regal de la Madrid (a murit acolo și construcția s-a făcut după planurile lui mai târziu), era originară din Messina, în estul Siciliei. Într-o biografie a lui Juvara am găsit că era dintr-o familie săracă dar veche. În mentalitatea din secolele trecute, o familie veche era una pe care o puteai urmări cel puțin 200 de ani înainte. La două sute de ani înainte de nașterea lui Filippo Juvara avem tocmai un moment de mai vastă emigrare din Balcani către Italia, în urma războaielor lui Skander Beg. Astfel o emigrare a unor membri din „clanul” Giuvara din Epir către Italia e foarte plauzibilă. De ce s-a pronunțat în Sicilia *Ju-* în loc de *Giu-*, cum s-a întâmplat mai târziu la noi în Moldova, nu pot ști. Clar e că numele trebuie să fi fost de origine alogenă, că s-a scris și *Iuvara*, ba uneori și *Ivara*. Din urmașii actuali din Italia, unul ar fi spus unchiului meu Mircea Djuvara că se știau de origine din imperiul turcesc; altul mi-a spus mie (în anii 1950) la Paris, că se știau de origine sarazină! ... În ambele cazuri, înseamnă că în familia Juvara din Italia s-a păstrat tradiția unei îndepărtate origini străine.

b) Mai importantă îmi pare o nouă descoperire: regretatul nostru prieten, turcologul Nicoară Beldiceanu, puțin înainte de dispariția lui prematură, a descifrat, în 1990, *pentru prima oară*, fișele de recensământ fiscal ale proaspetei administrații otomane în Balcani, îndată după căderea Constantinopolului, anume în 1454–1455; și a găsit printre „contribuabilii” recenzați în comuna Cârpeniș (Qarpeniș) *care e tocmai arătată de versiunea grecească a Cântecului*

lui Nicoló Giuvara ca regiunea unde se luptă el – o văduvă al cărei nume e scris, bineînțeles, în caractere turcești, pe care Beldiceanu mi le-a transcris (în două scrisori date respectiv din 9 și 26 ianuarie 1991) *g v r š*, cea mai probabilă lectură fiind *Giuvaris*, adică a lui *Giuvara*. Nicoară Beldiceanu și soția lui, Irina Beldiceanu-Steinherr, au ținut însă să mă prevină că nu există certitudine absolută asupra lecturii, nu numai din cauza lipsei (normale) a vocalelor, ci și din cauză că diecii n-au pus totdeauna punctele care indică precis valoarea fonetică a consoanelor, astfel încât prima literă ar putea fi citită nu numai *g*, ci și *c* sau *h*.

Ceea ce-mi pare a fi însă deosebit de interesant, și chiar determinant, e coincidența cu localitatea Cărpeneș din cântecul lui Nicoló Giuvara. Iată traducerea lui Emile Legrand, renumitul elenist, în *Recueil de chansons populaires grecques* (Paris, 1874, p. 80–83), 'ο Νικολός Τσουβάρας (1672).

„Chante, coucou, chante; chante aussi, pauvre rossignol; chantez sur le bord de la mer où voguent les navires. Informez-vous de Nicoló, de Nicoló Tsouvara, qui était armatole à Louro, et *clephte à Karpénisi*; il avait un étendard rouge, rouge et bleu, sur lequel se trouvait une croix, le Christ et la Sainte Vierge...”.

Chestiunea originii patronimului rămâne, așadar, deschisă, cu serioasă probabilitate de-acum că explicația prin turcescul *cívar* (djivar) trebuie părăsită.

Ce alte elemente putem trage din poezia populară? Interesant, mai întâi, de comparat această versiune grecească publicată de Emile Legrand (cu traducere franceză), cu *Cânticlu al Giuvara*, cules de Tache Papahagi în a sa *Antologie aromânească* (București, 1922, p. 54–55), vădit referitor la același personaj; ambele poezii încep cu o invocare a cucului:

(arom.) Cuc, lai cuc, țe cânți cu jali	(Cucule, ce cânți cu jale
Tora niadzî-nopț cu steale?	În miez de noapte cu stele?
Lele gioni al Giuvara...	Vai de fiul lui Giuvara...)

fiindcă e vorba de uciderea lui Nicoló de către musulmul turc Dilihuș. Versiunea grecească începe cu aceeași invocare a cucului, cerându-i, lui și unei privighetori, să caute la țărmul mării pe Nicoló Giuvara – dar cu toate că invocarea păsărilor ar părea să vestească moartea eroului, poemul continuă cu povestirea unei izbânzi la Louro împotriva musulmului turc și descrierea festivităților ce urmează. Probabil, ambele versiuni trebuie să fi avut la origine un trunchi comun din care s-au desprins apoi variante cu amănunte deosebite; versiunea grecească a reținut momentul izbânzilor lui Nicoló, versiunea română – drama uciderii lui. Legrand, cercetător erudit și meticulos, datează acțiunea (sau moartea?) lui Nicoló la 1672. Vasile Diamandi-Aminceanul (*Românii din Peninsula Balcanică*, București, 1938) mi-a afirmat, de viu grai dar fără a-mi produce documente scrise, că și el avea dovezi că Nicoló Giuvara activase în a

doua jumătate a secolului XVII, fiind contemporan cu Panu Meitani și Iani Bucovală. (Bănuiesc că două din elementele de datare ar fi: 1. numele șefului musulman Dilihuș, pomenit în versiunea aromână; 2. alte cântece bătrânești care fac aluzie la o rivalitate între Nicoló și Iani Bucovală).

Ce facem atunci cu afirmația lui Ioan Caragiani (*Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*), care-l situează pe Giuvvara între 1750 și 1770, precizând că propriul său bunic (el fiind născut, cum am arătat, la 1840) îl apucase și știa că fugise în Țările Române? Ipoteza cea mai plauzibilă e că avem de a face cu un alt personaj din același neam de celnici pomeniți în diverse documente, dând probabil mai multe generații de căpitani de armatoli, iar celălalt cântec cules de Tache Papahagi, *Frașl'i Giuvvara* (loc. cit., p. 43) să se refere la alții decât Nicoló, care ar fi activat, ei, cu două sau trei generații mai târziu.

De notat încă un amănunt care e, după celebra lucrare a lui H. Munro Chadwick, *The Heroic Age* (1912), o caracteristică a poeziei epice universale: ambele poeme publicate de Papahagi, referitoare la *Giuvărași*, fac aluzie la bogăția eroilor. În poemul lui Nicoló Giuvvara, dușmanul își îndeamnă oamenii să-l ucidă pe Nicoló că are „bani mulți și nevastă frumoasă cu salbă de argint” (*că-și are mulți paradz, // Mșati nveasti cu-asimcadz*), iar în *Frașl'i Giuvvara* e zis că aceștia au paloș de argint (*pală de-azime*) și pușcă de aur (*tufechea di flurie*). Iar o zicală culeasă tot de Papahagi (*op. cit.*, p. 9) cuprinde urarea către tinerii însurați să prospereze ca albina lui Giuvvara (*ca alghina al Giuvvara s'n'i prucupșești*).

Faptul că după Ioan Caragiani „tradițiunea locală spune că [armatolul Giuvvara] emigră în România” e tulburător în măsura în care sfârșitul luptei sale (1770) ar coincide cu data probabilă a apariției primilor Giuvvara în țară: un Ion ca începător al spiței Juvara din Moldova (după tradiția familiei, dar Constantin Sion îi face veniți din Bulgaria în 1829!) și un Trandafir (Trandafil, Triandafil) la Brașov. N-avem, însă, nici un element care să ne arate vreo înrudire, necum o identificare, cu luptătorii din Pind. Dacă nu s-au refugiat chiar aceștia la noi, să fi fost oare membri ai „clanului” Giuvvara care se simțeau primejduiți de acțiunea rudelor lor?

Cât despre Diamandi Giuvvara, cârc-serdarul, un fel de comandant al armăuților în serviciul domnului, în Muntenia, el nu apare decât după 1810, și n-am găsit elemente care să-mi permită o legătură cu strămoșul nostru atestat. Diamandi, trimis de stăpânire ca să pună mâna pe Tudor Vladimirescu, în 1821, trece de partea lui Tudor, care-l face (vremelnic!) ispravnic de Romani. După dispariția lui Tudor și înfrângerea Eteriei, Diamandi e prins prin trădare de fostul său „coleg” Bimbașa Sava la mănăstirea Cozia, unde se retrăsese după bătălia de la Drăgășani (la care nu luase parte) și e decapitat la Constantinopol

la 16 august 1821 (v. *Jurnalul boierilor* care-i însoțiseră la „Țarigrad“ în 1822 pe Grigore Ghica și pe Ioan Sandu Sturdza la „căftănirea“ lor: „Avgust 16, miercuri, a doo zi de Sântă Mărie [...]. Astăzi s-au împlinit un an de când au tăiat la Schela Fanarului pă sârdar Iamandi arnăut“, *apud* Emil Vârtosu, 1821, *date și fapte noi*, București, 1932). De la el – sau de la un frate adus de el, după mărturia scrisă a unui preot din satul Giuvărești, dată în anii 1930 unchiului meu Mircea Djuvara – s-a tras o spiță Giuvara în Oltenia, care a fost boierită (v. în I.C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, București, 1929, p. 63, polcovnicul Hristodor Giuvara), dar care pare astăzi stinsă. Regretatul Alexandru Perietzianu-Buzău, care era înrudit cu această ramură, a schițat o genealogie a ei. Rudenia între cârc-serdarul Diamandi și ramura noastră n-a fost evocată decât de persoane străine familiei și, aparent, fără temei documentar. Bunicul meu nu mi-a pomenit niciodată de el. Ne putem, însă, întreba dacă nu cumva, multă vreme, familiile ar fi încercat să oculteze o legătură cu „tâlharii“ lui Tudor Vladimirescu (ca, de pildă, rudele lui Iancu Jianu, care au luat numele de Cesianu).

Despre ramura din Moldova, al cărei nume s-a ortografiat Juvara, a tratat destul de amănunțit Elena Diaconu în articolul amintit din *Românii în istoria universală*, text amplificat al unui articol al aceleiași autoare (Elena Diaconu-Monu) *Giuvăreștii*, în „Magazin Istoric“, din noiembrie 1992. (Voi adăuga amănuntul pe care mi l-a raportat profesorul Ion Juvara, cunoscutul chirurg, anume că pe casa de fier (seiful străbunicului său) numele era scris în chirilice ЦУВАРА, deci *Giu-*, iar nu *Ju-*; ceea ce confirmă explicația mea că numele original Giuvara s-a modificat fonetic în Moldova urmând pronunțarea „leneșă“ a moldoveanului, care zice *jam* pentru *geam*, *jeneral* pentru *general*, *jenunchi* pentru *genunchi* etc. Interesant – și surprinzător – este documentul pe care mi l-a semnalat d-na Cornelia Papacostea-Danielopolu de la Institutul de Studii Sud-Est Europene, anume un *Protocollum* în limba latină din arhiva bisericii Sfânta Treime a „Companiei Grecești“ din Brașov, datat din 1825, în care Ion Giuvara, bunicul bunicului meu, apare cu numele „Ioannis Trandafil Zsuvara“, deci cu fonetismul Juvara ortografiat „à la“ ungară! Care va să zică, și într-o ramură și într-alta se putea auzi *giu-* sau *ju-*.

Voi vorbi deci foarte pe scurt aici despre această ramură din Moldova.

Tradiția familiei îi aduce pe doi frați, Dumitru și Hristodor, în 1812, în vremea lui Scarlat vodă Callimachi, venind de la Ianina. Mai târziu, ei îl aduc și pe un al treilea frate, Stere. Pe tatăl lor l-ar fi chemat Ion. Paharnicul Costandin Sion, în a sa *Arhondologie*, îi zice veniți abia în 1829 și-i face bulgari. Sion precizează că „Dumitrache“ și „Hristache“ ar fi fost boieriți de Grigore vodă Ghica (1849–1856). În familie se zice că au fost boieriți sub Mihail vodă

Sturdza (1834–1849). Au făcut avere în arendășie și negoț de vite, ajungând mari proprietari și implicându-se în politică, Hristodor fiind deputat de Tutova după Unirea din 1859. (Deschid aici o paranteză: dacă n-ar fi venit Hristodor în Moldova decât în 1829, cum se explică să fi putut candida chiar el treizeci de ani mai târziu la un post în Adunarea Națională? Vom vedea că, în ramura munteană, Trandafir și Tache Djuvara, când vor candida la deputație în anii 1858–1866, vor trebui să dovedească în justiție că familia lor venise în țară cu cincizeci de ani înainte de Regulamentul Organic!). Fiul lui Hristodor, Dumitru (Tache) Juvara, va fi primul profesor de Economie Politică la Universitatea din Iași. Activi în politică și deputați vor fi și doi fii ai lui Stere Juvara, Teodor și Iamandi.

La această a doua generație, unii membri ai familiei fac și căsătorii în marea boierime: unul din fiii lui Dumitru, căminarul *Nicolae Juvara*, care a fost deputat și senator de Fălciu, s-a însurat cu Zamfira Lambrino, nepoată de frate a lui Iordache Lambrino, cumnatul lui Alexandru vodă Cuza (pe când un frate al Zamfirei, Neculai, va fi bunicul lui Zizi Lambrino!). Unul din fiii lui Nicolae Juvara și al Zamfirei Lambrino, *Alfred Juvara* (1875–1963), a fost unul din marii noștri specialiști în Drept Internațional Privat – poate cel mai mare –, profesor la Facultatea de Drept de la Iași și membru al Curții Permanente de Arbitraj de la Haga. L-am cunoscut bine și l-am îndrăgit. Era un om de o vastă cultură și plin de duh. N-a avut urmași.

Celălalt fiu al lui Dumitru Juvara, *Iorgu*, deputat și prefect de Tutova, a luat pe Maria Docan, a cărei bunică, Zoița Docan născută Cuza, era sora lui Ioan Cuza, tatăl viitorului domn. Maria Docan Juvara era deci nepoată de văr a lui Alexandru vodă Cuza. Fiica lui Iorgu Juvara și a Mariei Docan, *Clémence*, a fost căsătorită cu omul politic Lupu Kostaki (va fi, astfel, mătușă prin alianță a lui Grigore Gafencu); unul din frații ei a fost marele chirurg și anatomist *Ernest Juvara*, autor, împreună cu fostul său profesor la Facultatea de Medicină din Paris, al unui tratat de anatomie din care au învățat generații de studenți francezi. Ernest Juvara și-a lăsat și numele unei descoperiri anatomice din mușchii faciali, „butoniera lui Juvara” pe care o țin minte toți studenții în medicină sânguincioși! Ernest n-a avut urmași; un frate al lui, însă, *Emil*, a fost tatăl doctorului *Ion (Cutii) Juvara*, și el chirurg renumit, profesor la Facultatea de Medicină din București. Stingându-se neamul lor în linie bărbătească, Ion Juvara a înfiat pe nepotul său de fiică, Matei Chiliman-Juvara. (Mă întreb, în treacăt, dacă e pură întâmplare faptul că regăsim în mai multe rânduri, în cele trei ramuri – Oltenia, Muntenia, Moldova – prenume ca Nicolae, Ion, Hristodor, Diamandi...).

Voi vorbi acum de ramura Trandafir (Trandafil, Triandafil) Giuvara, din care mă trag.

Despre acest prim Trandafir, al cărui nume se va transmite de două ori în generațiile următoare, după reguli patriarhale din zona balcanică, nu știu deocamdată nimic altceva decât că era tatăl lui *Ion* (Iane) și al unui sluger *Constantin Giuvvara*, decedat în 1824 fără descendenți (mărturisesc însă că nu m-am învrednicit până acum să cercetez amănunțit arhivele „Companiei grecești” de la Brașov, care ne-ar putea aduce elemente noi).

Ion (Iane) apare în câteva documente, bunăoară în culegerea lui George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1821–1848)* (București, 1975), întâi în 1815 ca martor într-un proces – și dat fiind că în vremea aceea majoratul era la 25 de ani, deduc din acest document că Ion era născut înainte de 1790; apoi în două documente din 1824–1825, privitoare la un proces cu cumnata lui, Elena, văduva slugerului Constantin, proces pe care îl pierde, fiind silit să vândă o vie la Valea Călugărească și o prăvălie în București, pentru a stinge o datorie de 7 000 de taleri. Reiese din aceste documente că și avea principala așezare la Brașov, dar și bunuri în Muntenia. Iar când, după pacea de la Adrianopol, ni se restituie raiaua Brăilei, Ion Giuvvara se grăbește să se instaleze în portul care va deveni în curând orașul cel mai modern din Valahia (vezi amintirile viitorului mareșal Moltke). Acolo face avere în marele comerț și își cumpără moșii. Avea și el, ca și frate-său, un rang boieresc (probabil cumpărat!). Cu prilejul Centenarului Brăilei în 1930, strănepotul lui prin femei, avocatul Radu Portocală, atunci primar al Brăilei (mai apoi ministru sub regele Carol II ceea ce îi va atrage moartea la Sighet în timpul dictaturii comuniste), a expus diploma lui de boierie – care a pierit mai apoi în incendiul casei lui Portocală. Posed însă diplomele de „boier de neam” a doi din fiii lui, cel mai mare, Trandafir (II) – iscălită de Bibescu vodă în 1845 – și a celui mai mic, Gheorghe, din 1847.

În 1856 însă – amănuntul acesta îl țin de la bunicul meu – Ion Giuvvara își pierde toată averea, cică din pricina unei lovituri a caimacamului Moldovei, Nicolae Vogoridi, în urma cărui „crach” financiar se sinucide.

Ion Giuvvara a fost căsătorit cu o Maria Caribol, de care nu știu de are vreo legătură cu Grigore Caribol, administratorul averii aceluia excentric, dar atât de simpatic mare logofăt Constantin Dudescu, care s-a ruinat încercând să ducă lui Bonaparte o jalbă a boierilor munteni. După ruina lui Dudescu, Caribol s-a căsătorit cu una din fetele lui, Anica, unii din descendenții lor purtând dublul nume Caribol-Dudescu (soțul surorii Elenei Văcărescu, Zoe, Mihail Caribol, și el nepot de fiu al Anicăi și al lui Grigore Caribol, s-a mulțumit cu numele de Caribol). O fiică a lui Grigore Caribol și a Anicăi Dudescu a fost soția lui Ion Câmpineanu.

Fiii lui Ion Giuvvara – *Trandafir, Constantin* (Tache) și *Gheorghe* (Iorgu) – s-au refugiat tustrei la Paris, în 1848, din cauza amestecului lor în mișcarea liberală locală – să fie vreo legătură între această activitate politică a fiilor lui

Ion și o eventuală răzbunare a lui Vogoride în 1856? În corespondența lui Bălcescu (scrisoare din 12 mai 1849 către Ion Ghica, în *Opere*, IV, București, 1964, p. 166), un Giuvara (Tache sau Trandafir?) apare ca unul din cei ce trebuiau să-l însoțească la negocierile lui cu Kossuth.

Frații, în refugiul lor la Paris trebuie să fi avut bani destui (nu ca noi, refugiații din 1948!), căci cel mai tânăr, străbunicul meu Iorgu, s-a întors cu un frumos briliant de doi carați și $\frac{1}{2}$ (pe care l-am vândut în timpul războiului!) și cu cei mai frumoși butoni de manșetă ce i-am văzut în viața mea (regina Maria i-a admirat odată, purtați de bunicul meu, dar acesta, zgârcit cum era, nu s-a grăbit să-i scoată, cum făceau alții, pentru a-i dărui regalei admiratoare – mai bine-i dădea, că tot nu m-am ales cu ei în vâltoarea ultimilor 50 de ani!). Din refugiul în Apus au revenit cei trei cu ortografia DJUVARA, având, probabil, în pașapoartele lor turcești, transcrierea fonemului *gi* = *dj*, care în alfabetul nostru chirilic era redat printr-un semn aparte *џ*, transcriere care se regăsește în nenumărate nume sau toponime turcești sau arabe (ca Djebel, Djerba, Djibouti, Djurdjura etc.). Să nu uităm, de altfel, că în 1848 nu se adoptase încă oficial la noi alfabetul latin, astfel încât cei trei frați au crezut de cuviință să păstreze atunci această ortografie care ne pare azi ciudată.

Trandafir (II) și Tache au continuat ambii în politică: Trandafir a fost deputat de Ploiești în 1858, apoi primar al Brăilei în 1866; Tache a fost deputat și primar al Brăilei în 1877–1878. Interesant amănuntul, de care am pomenit, că amândoi au trebuit să meargă în justiție din cauza acuzațiilor lansate de adversarii lor politici că nu erau cetățeni români, dovedind că erau pământeni conform Regulamentului Organic, *fiindcă familia lor era venită în țară cu mai mult de 50 de ani înainte de adoptarea Regulamentului Organic*, deci dinainte de 1781 (exemplar autentic al hotărârii judecătorești a tribunalului din Brăila din 24 septembrie 1866, cu referire și la o judecată de la Ploiești din 1858, în posesia familiei Portocală).

Trandafir (II), căsătorit cu Eliza Tullea (vezi mai sus), a avut un băiat și o fată; aceasta din urmă, fina lui Ion Brătianu, care i-a dat același nume ca fiicei sale, *Florica*, a fost căsătorită cu inginerul Grigore Poenaru, iar fiica lor Puia, cu renumitul matematician Budeanu. Fiul, *Traian* (1855–1906), doctor în drept de la Paris, a fost consilier la Curtea de Apel; căsătorit cu Estera Păianu, dintr-o veche familie boierească din Oltenia, a fost tatăl profesorului *Mircea Djuvara*, de care voi vorbi mai jos.

Tache a avut un fiu, *Iancu* – băiat de bani gata, care n-a avut urmași și nici n-a făcut vreo ispravă –, și cinci fete, dintre care voi pomeni doar pe *Cornelia*, căsătorită cu N. Bădescu-Roșiori, care va ajunge Președinte al Curții de Casație, și pe *Amalia*, căsătorită cu Miltiade Portocală, director la Banca Națională din Galați și Brăila (fratele lui Miltiade, generalul Alexandru Portocală, a fost unul din călăreții noștri celebri, fondator, cu un Filipescu, al Școlii de Cavalerie de la

Mănăstirea Dealului). Din Miltiade și Amelia Portocală descind cele trei generații de Radu Portocală: avocatul, primar al Brăilei, apoi ministru, mort la Sighet; fiul său, doctor-biologist, mare om de știință, trecut pe la Canal și propus totuși pentru Premiul Nobel pentru descoperirile sale în domeniul hepatitei B, premiu pe care nu l-a putut câpăta fiindcă guvernul, pe vremea lui Ceaușescu, i-a refuzat mia de dolari suplimentară, necesară achiziționării indispensabilelor substanțe pentru repetarea experienței sale (a murit la Atena); în fine, actualul ziarist, scriitor și poet.

Al treilea fiu al lui Ion Giuvara, *Gheorghe* (Iorgu), a trăit mai retras, ocupându-se exclusiv de agricultură. Din cauza dezastrului financiar al tatălui său, n-a mai vrut să posede pământ și s-a mulțumit să țină în arendă, timp de zeci de ani, o moșie de 20 000 de pogoane a Eforiei Spitalelor Civile la Perișoru, în Bărăganul Brăilei. Cu toate că erau lucrate în dijmă – o parte „boierului” și patru părți plus păioasele țăranului (împărțeală raportată fratelui meu la sfârșitul anilor '20 de un bătrân țăran din Perișoru) – arenda trebuie să fi fost bănoasă, căci Iorgu și-a crescut cei doi fii cu mare grijă și cheltuială, studii în străinătate, lecții de franceză, de muzică, de pictură etc. Posed un portret al lui (guașă) făcut de Popp de Szatmary la Marienbad în 1876, odată cu portretul fiului mai mare, Trandafir, de 19 ani, pe atunci student la Paris – din păcate, un Popp de Szatmary deja influențat de pasiunea lui pentru fotografie.

Din căsătoria lui cu Maria Habudeanu, fiică a serdarului Nicolae Demetriescu-Habudeanu și a Alexandrinei Bărbătescu – pe care am pomenit-o mai sus în legătură cu descendența doctorului Procopie Pamberi de la Moscopole – Iorgu a avut pe *Trandafir (III)* (1856) și pe *Alexandru* (1858). Maria Habudeanu a divorțat, și dintr-o a doua căsătorie, cu Grigore Periețeanu, a avut alți doi copii, cu peste 20 de ani mai tineri decât copiii din prima căsătorie. Primul, Ionel Periețeanu, a fost o personalitate din lumea literară și politică dintre cele două războaie, avocat renumit, dramaturg, a fost ministru în guvernul Iuliu Maniu. O soră a Mariei Habudeanu a fost mama genealogistului Octav George Lecca; acesta era deci văr primar cu bunicul meu, însă cu peste 20 de ani mai tânăr.

Iorgu i-a trimis pe cei doi fii, Trandafir și Alexandru, la Paris, să fie interni în licee franceze înainte de bacalaureat. Trebuie să fi fost în 1874, fiindcă în 1879 Trandafir isprăvisese studiile universitare și intrase la Ministerul nostru de Externe. Fuseseră însoțiți în prima lor călătorie de un frate mai tânăr al mamei lor, Constantin Demetriescu – Habudeanu, care, în 1870, luase la Paris un doctorat în medicină. Nu era încă tren în țara noastră; au mers cu caleașca până la Lemberg pentru a lua de acolo trenul de Paris! Interesant și amănuntul că, pentru a nu fi ispitiți să vorbească românește între ei la școală, cei doi frați erau interni în două licee diferite: Trandafir la „Henri IV”, în spatele Panteonului, Alexandru la „Louis-le-Grand”, pe rue Saint Jacques! Trandafir a

urmat apoi studii umaniste (a fost un bun latinist și a lăsat o vastă bibliotecă de autori latini, împrăștiată după moartea lui), dar și cursurile nou înființatei École des Sciences Politiques, care l-au pregătit desigur mai bine pentru diplomație decât lecturile din Virgiliu, Horațiu și Ovidiu.

Alexandru a urmat Dreptul... și a făcut pictură. Înzestrat pentru arte, caracter boem, se înflăcărase pentru pictura peisagistă de la sfârșitul mișcării impresioniste. A făcut școala de la Barbizon cu Théodore Rousseau. Îi găsim numele în lucrări din străinătate asupra școlii impresioniste. La noi au ajuns puține din pânzele lui, unele păstrate în colecțiile naționale, însă neexpuse. La 26 de ani, prins și el de pasiunea politică, se lasă de pictură, e ales deputat independent la Brăila (se va încadra mai târziu în Partidul Liberal) și începe o frumoasă carieră politică. Parlamentul îi acordă mai întâi un concediu de un an ca să-și isprăvească doctoratul în Drept la Paris. Va fi de trei ori ministru în cabinete liberale: ministru al Justiției sub Dimitrie Sturdza în 1897, demisionează fiindcă guvernul nu acceptă proiectul său de inamovibilitate a judecătorilor. După revolta din 1907, când intră în guvernul lui Ionel Brătianu, e considerat de opoziția conservatoare ca un socialist din cauza atitudinii sale în problema țărănească (vezi *Memoriile* lui Argetoianu). În 1908, e primul nostru ministru al Industriei și Comerțului, iar în 1909–1910, ministru de Externe. A murit în ajunul primului război mondial, în urma unui diagnostic medical greșit, la numai 55 de ani. A lăsat celor care avuseseră prilejul să-l asculte amintirea unui orator de mână întâi – I.G. Duca spune: „Pentru mulți, cel mai mare orator din generația sa“. S-au scris multe articole asupra lui, răzlețite prin presă, lucru ciudat, chiar în epoca cEAUșistă, profitându-se probabil de latura lui de „precursor al socialismului“; astfel și talentul lui de pictor impresionist a putut fi relevat de un Petre Comarnescu.

Alexandru Djuvara a fost căsătorit, doar câțiva ani, cu una din cocoanele „la modă“ în Bucureștii de altă dată, fosta soție a lui Petrache Grădișteanu, Nyca Nenciu, căreia Alecsandri îi dedicase *Legenda rândunicăi*. N-au avut copii⁵.

Fratele său mai mare, Trandafir, a fost mai puțin talentat, dar a avut și el o rodnică activitate diplomatică, politică și publicistică. Diplomat de carieră, membru fondator al Ateneului Român, inițiator, în 1878, al *Albumului Macedo-Român* – pus sub președenția lui V.A. Urechia⁶ – și autor a numeroase cărți și broșuri; una singură dintre lucrările sale are însă șanse de a-i asigura un renume mai durabil, cartea de istorie diplomatică intitulată *Cent projets de partage de la Turquie* (Paris, 1914), în care expune, cu hărți și un bogat aparat critic, o sută de

⁵ Avem o singură biografie mai cuprinzătoare, Radu Portocală, *Scânteietoarea personalitate a lui Alexandru Djuvara, semăndtorul teoriei funcțiunii sociale a proprietății*, București, 1943.

⁶ Cf. „Tribuna României“, anul XVI, nr. 347 din 15.07.1987.

proiecte occidentale de a pune capăt puterii turcești, din Evul Mediu până în epoca contemporană. Cartea a fost recent tradusă în turcește.

Întorcându-mă la vărul primar al fraților Trandafir și Alexandru, *Traian*, adaug că a avut cu Estera Păianu doi fii și două fiice, care n-au lăsat urmași nici unul. Primul, *Mircea*, a fost o personalitate de frunte a vieții intelectuale și politice dintre cele două războaie. Doctor în Drept și în Litere (filosofie) de la Paris, a făcut parte din delegația română la Conferința de Pace de la Versailles – cu care prilej a scris o carte (mediocră), *La guerre roumaine* – apoi delegat la Societatea Națiunilor, deputat liberal, vice-președinte al Camerei și scurt timp ministru al Justiției în guvernul Tătărescu din 1936–1937. Numele lui merită, însă, să fie reținut pentru cursul lui de filosofie a dreptului pe care l-a făcut ca profesor la Universitatea din București. A fost un autor prolix, dar lucrarea lui de căpetenie, *Teoria generală a dreptului*, singură, a fost reeditată în 1995. I s-a consacrat de asemenea, recent, o biografie⁷. Profesorul Mircea Djuvara, alături de doctorul Ernest Juvara, e cel care a făcut cel mai mult pentru renumele familiei în țară și în străinătate⁸. Fratele mai mic al lui Mircea Djuvara, *Toma* (Tomsii) – mai mic de vârstă, dar nu și de statură: cred că era bărbatul cel mai înalt din țară pe vremea lui: 1,98 m – a urmat școala de ingineri agronomi de la Grignon, în Franța. Administrând moșia soției sale Eliza Rioșanu, avea, în ajunul celui de-al doilea război mondial, una din cele mai moderne ferme din România. Surorile două au fost: Angela, căsătorită întâi cu Mihai Paleologu (care dintr-o a doua căsătorie îl va avea pe amicul nostru, filosoful și eseistul Alexandru Paleologu), apoi cu Ion (Jeannot) Pangal, mare maestru al masoneriei de rit scoțian în România, trimis de regele Carol II – după închiderea lojelor, ca să-i placă lui Hitler, în 1938 – ministru plenipotențiar la Madrid și Lisabona. În timpul războiului nostru în Răsărit, a constituit împreună cu Viorel Tillea (la Londra) și Citta Davila (la Washington) un fel de Comitet Național pro-occidental. Sora mai mică, *Gabriela* (Gaby), a fost a doua soție a generalului Victor Dombrowski, un timp primar al Capitalei.

La aceeași generație, avem pe cei doi fii ai lui Trandafir (III), *Marcel* (tatăl meu) și *Radu*. Crescuți în chip spartan de tatăl lor divorțat, au fost trimiși interni, la 11 și respectiv 10 ani, la liceul francez din Berlin (înființat de Frederic cel Mare și desființat de Hitler). Marcel a urmat apoi la celebra Școală

⁷ Barbu B. Berceanu, *Universul juristului Mircea Djuvara*, București, 1995, 247 p.

⁸ Dintre multe mărturii străine pe care le-am găsit în Franța, în Germania, în Italia, vreau să dau numai pe cea a renumitului jurist italian Giorgio del Vecchio: „Mircea Djuvara, uno dei grandi pensatori contemporanei nel campo della filosofia giuridica“, in „Lezioni di Filosofia del Diritto“, ed. a 13-a, Milano, 1965, p. 166.

Politehnică de la Berlin-Charlottenburg, ieșind cap de promoție în 1906. A fost, înainte de 1914, Administrator-Delegat la Govora-Călimănești (el a construit marele hotel de la Călimănești care mai funcționează și azi), iar în timpul neutralității noastre (1914–1916), director al fabricii de ciment de la Comarnic, transformă în uzină de armament. Avea spirit de inventator: între altele, în 1916, a depus un brevet pentru o parașută cu deschidere automată (lucrul a fost reamintit în 1979 (!) de revista „Viața Militară“, nr. 6: Brevet de invenție 4992 din 23 august 1916 – avem noi ce avem cu 23 august!). Bineînțeles, în împrejurările care au urmat în țară, brevetul n-a fost niciodată exploatat. Director al Armamentului în timpul războiului în calitate de căpitan din Geniu, Marcel Djuvara a murit la 38 de ani, nu de glonț ci de cumplita epidemie de gripă spaniolă din noiembrie 1918. Avusese și veleități filosofice. Unul din eseurile sale în limba germană, *Wissenschaftliche und religiöse Weltansicht* a fost reeditat în Germania în 1936 (Verlag „Öffentliches Leben“, Berlin). (Apropo de Marcel Djuvara, o ultimă remarcă, putând apare oarecum nesăbuită: odată, când exprimam mamei mele ipoteza că familiile Djuvara și Juvara ar putea să nu aibă aceeași origine, mama mi-a răspuns, foarte mirată, că nu se putea să nu fie din același neam, dată fiind extraordinara asemănare fizică între bărbatul ei, Marcel, și doctorul Ernest Juvara; asemănare izbitoră pe care am putut-o constata și eu din două fotografii din timpul războiului, ambii fiind în uniformă militară).

Fratele lui Marcel, Radu, excelent muzicant – i s-a propus, tânăr, să devină pianist profesionist – a preferat diplomația, ca tatăl său. A fost, între altele, însărcinat cu afaceri în Statele Unite la sfârșitul anilor '20, ministru la Bruxelles în 1935 și în 1937, la Berlin în 1938–1939 și ambasador la Atena în 1939–1940. Părerea mea e că ar fi făcut mai bine să-și încerce norocul ca virtuoz al pianului, căci, fire de artist, a fost prea vanitos și naiv pentru a fi un bun diplomat. A murit în 1968, în cumplită sărăcie. Cu câteva luni înainte de moarte, a vândut, pentru un blid de linte, unui pretins sub-director al muzeului din Galați (probabil un impostor), splendidul portret al mamei sale, de Mirea – „Lelia Trandafir Djuvara“, expus la Salonul din Paris în 1880. Tabloul n-a ajuns niciodată la muzeul de la Galați. Radu, rămas burlac, n-a avut copii.

Cei doi fii ai lui Marcel Djuvara și ai Ecaterinei (Tinca) Grădișteanu, Răzvan și autorul acestor rânduri, suntem ultimii purtători ai numelui în linie bărbătească. Răzvan, născut la 25 noiembrie/8 decembrie 1913, doctor în medicină de la Paris, a ajuns medic-primar-chirurg la București în 1953, după multe angarale suferite din cauza regimului. În 1973 am reușit să-l aduc în Republica Niger unde mă aflam, pentru a fi „cooperant român“ la spitalul din Niamey și la Școala de Medicină. În 1972 murise soția lui, Suzi Rudolf Gheorghiu, cântăreață de Operă, nepoată de fiică a generalului Arthur

Văitoianu. Răzvan Djuvara, cu numeroase comunicări științifice, a fost ales membru al Societății Internaționale de Chirurgie și membru fondator la Collegium Internationale Chirurgiae Digestive (Roma).

Eu, născut la 18/31 august 1916, botezat *Neagu Bunea* după două prenume din secolele XVI și XVII la Grădișteni, familie care s-a stins la generația mamei mele. (Sunt în posesia unui act notarial din 1972, semnat de mama și de două din surorile ei, autorizându-mă să preiau numele de Grădișteanu pe lângă numele de Djuvara, act pe care nu l-am concretizat). Am făcut, la Paris, studii de istorie, drept, filologie și filosofie. Sunt doctor în Drept, doctor de Stat în Litere (filosofia istoriei) și absolvent al Institutului Național de Limbi și Civilizații Orientale (INALCO). Intrat prin concurs la Ministerul de Externe în 1943, după ce îmi făcusem datoria pe frontul de Răsărit, n-am putut activa în diplomația română decât patru ani și jumătate, fiindcă am ales exilul la preluarea puterii de către comuniști. Ulterior, hazardul m-a făcut consilier diplomatic al guvernului Republicii Niger timp de 23 de ani, din 1961 în 1984. Am scris cărți de istorie și de filosofie a istoriei. Căsătorit în 1937 cu France Gaillet, dintr-o familie din marea burghezie franceză cu mai multe generații de militari (unchiul mare, generalul J.B. Estienne, este inventatorul celerelor de luptă în 1916–1917). Avem o fiică, *Domnica* (1938) măritată cu diplomatul american Harry Roberts Melone, Jr. (care era ambasador al Statelor Unite în Rwanda puțin înainte ca mica republică africană să capete trista celebritate actuală). Au la rândul lor o fiică purtând numele nostru ca *middle name*, Sandra Djuvara Melone, ultima apariție trecătoare. După trecerea ei, numele nu va mai apărea decât în fișele de catalog din biblioteci și pe plăcile de marmură de la cimitirul Bellu.

ARON PUMNUL – STUDII GENEALOGICE. ISTORIA FAMILIEI PETRICEICO – HĂJDĂU*

După masiva și valoroasa crestomație *Lepturariu rumânesc cules den scriptori rumâni*, apărută în patru tomuri (șase părți) în anii 1862–1865 la Viena – „prima antologie de literatură românească alcătuită cu scopuri didactice”¹ – Aron Pumnul, profesor de limba și literatura română la Gimnaziul plinariu din Cernăuți, se gândește la încă o lucrare de proporții, cu care își lărgeste, totodată, și aria preocupărilor științifice, trecând de la istoria literară la istoria propriu-zisă. Este vorba de *Studii genealogice*, o adevărată serie în care ar fi trebuit să includă, rând pe rând, istoriile familiilor Petriceicu Hasdeu, Movilă, Turculeț, Murguleț, Hăbășescu, Măzărachi și altele. „Mi-am propus – afirma el în primul studiu – să mă ocup cu genealogia acelor care sunt de origine română și au devenit cavaleri polonezi, obținând titluri de noblețe, și care nu s-au mai întors în patrie, pierzându-și urmele și semnele poporului de origine în Polonia și uitând chiar și de neamul din care se trag”².

Începutul l-a făcut, încălcând într-un fel regula pe care și-o stabilise, cu *Istoria familiei Petriceico-Hăjdău*, familie care nu numai că nu-și uitase neamul din care se trăgea, dar se reîntorsese chiar în Moldova, la începutul secolului, prin Tadeu Petriceicu Hasdeu. (Este drept, însă, că alți membri ai familiei rămăseseră în Polonia). Cu fiii mai mici ai lui Tadeu, Alexandru Petriceicu Hasdeu și Boleslav Hasdeu, dascălul cernăuțean se afla în relații foarte strânse, utilizând biblioteca celui dintâi – „una din cele mai rari și mai frumoase ce sunt în Basarabia”³, după cum o apreciasse Costache Stamati, în „Curierul Românesc”

* Comunicare la al V-lea Simpozion de Studii Genealogice (Iași, 12–14 mai 1994) – cf. *ArhGen*, II (VII), 1995, 3–4, p. 2 și 4, nota 4.

¹ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p. 716.

² Arune Pumnul, *Studii genealogice. Istoria familiei Petriceico-Hăjdău* (mai departe se va cita: Pumnul, *Istoria*), f. 2r. Trimiterile se fac la manuscrisul lui Alexandru Petriceicu Hasdeu, dar citatele sunt scoase dintr-o traducere mai veche, făcută de răposatul nostru unchi, profesorul Ion Onea, fratele tatălui nostru, învățătorul Teodor Onea. În anexă vom da, însă, o nouă traducere, a d-lui Vasile Malanețchi, istoric literar din Chișinău.

³ „Curierul Românesc”, an X, nr. 10, 21 ianuarie 1839, p. 40; pentru împrejurări, vezi Octavian Onea, *Alexandru Hasdeu între contemporanii săi români*, în Academia Română, *Memoriile Secției de Științe Istorice*, seria IV, tomul XI, 1986, București, 1989, p. 46–47.

al lui I. Heliade Rădulescu, la sfârșitul deceniului al patrulea. Pumnul împrumuta cărți nu numai pentru el, ci și pentru prietenii săi rămași în Transilvania, trimițându-le la Blaj, acolo unde-și făcuse o parte din studii și unde funcționase întâi ca profesor. Într-o scrisoare de la 6 aprilie 1857, el îl înștiința pe canonicul Timotei Cipariu că „la dn. Hajdeu se află un Trebnic complet. Îl voi împrumuta în vacanțele viitoare și ți-l voi trimite”⁴. După spusa lui Alexandru, Pumnul era „mare prieten al fratelui” său, Boleslav, care „în fiecare an se duce[a] prin Bucovina de câte opt sau zece ori”⁵.

Probabil că Pumnul l-a cunoscut și pe Bogdan Petriceicu Hasdeu, fiul cel mare al lui Alexandru Hasdeu. În iulie-septembrie 1861, Bogdan a făcut, pe seama Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică, o excursie de studii, împreună cu pictorul Gh. Panaiteanu [Bardasare], în Polonia, mai ales la Cracovia⁶ și la Lemberg. Cum drumul trecea prin Cernăuți, nu este exclus ca tânărul Hasdeu să se fi oprit și aici. Faptul că la întoarcerea din călătorie B.P. Hasdeu renunță la alfabetul semichirilic, cu care-și tipărise primele trei reviste ieșene – „Romania” (noiembrie 1858 – ianuarie 1859), „Foaia de istorie română” (februarie – martie 1859) și „Foița de istoria și literatura” (martie – iulie 1860) – și adoptă alfabetul latin, întărește această supoziție. Preocupat de *Binescriința limbei românești cu litere romane* și de *Neatârnamarea limbei românești în dezvoltarea sa și în modul de a scrie* și îndemnând energic la revenirea la literele străbune – „Cine vrea să fie sclavul altora, acela scrie-și limba cu buchi chirilice; tinerimea română nu vrea a fi sclavă, și va scrie cu litere romane!!!”⁷ – Pumnul îl va fi convins ușor și pe tânărul savant care, nu numai că trece la alfabetul latin, dar ia în folosință și sistemul ortografic pumnist. Astfel că primele 14 numere ale noii reviste „Din Moldova” (cu titlul schimbat, de la numărul 10, în „Lumina”), apărută din toamna anului 1862 la Iași, abundă de „ciunisme”⁸. În poezia ocazională *La deschiderea Reuniunii Române de Leptură de la Cernăuți*, publicată în numărul 5 al revistei, în care sunt citați tinerii și bătrânii Zotta, Ioan G. Sbiera, Rene, Calinciuc, Costin, lui Pumnul – ca și fraților Hurmuzaki – îi este dedicată o strofă: „Salutare ție, PUMNULE cărunte, / Inimă română, pură ca izvor! / Uită-te cum Ceriu-n

⁴ *Correspondență veche și nouă*, în „Archivu pentru filologia și istoria”, anul IV, nr. XXXIII, Blaj, 5 februarie 1870, p. 638.

⁵ B.P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini. (*Correspondență primită*), Text stabilit, traduceri și note de Nicolae Mecu, Viorica Nișcov, Al. Săndulescu, Mihai Vornicu, I. București, 1982, p. 243.

⁶ [V.A. Urechă], *Cronica*, în „Ateneul Romanu”, Iași, mai și iunie 1861, p. 79.

⁷ O. Lugoșianu, *Aron Pumnul*, în „Revista Nouă”, anul II, nr. 8, București, august-septembrie 1889, p. 285.

⁸ Exemple în studiul nostru, *Eminescu – mirajul Hasdeu*, în „Verva”, anul I, nr. 2, Câmpina, martie 1990, p. 2.

câteva minute / Împlinesce-acuma învechitu-ți dor!“. Iar în *O prentâmpinare*, din fruntea numărului 8, B.P. Hasdeu amintește chiar de prietenia sa cu dascălul cernăuțean: „d. profesor Arune Pumnul (a cărui amicie îmi e scumpă, deși nu mă pot împăca cu elemântul ortografic al carapterului d-sale)“⁹.

În vârstă de 23 de ani, B.P. Hasdeu lăsase la Cernăuți o impresie extraordinară. Se poate avansa aceasta fiindcă Pumnul începe *Istoria familiei Petriceicu-Hăjdău* cu el: „Nu de mult a apărut pe ogorul literaturii rumâne, din Rusia, un pedagog absolvent al Universității din Harcov, Bogdan Petriceicu Hăjdău, și stăpânind foarte bine limba rumână, a atras repede atențiunea opiniei publice rumânești asupra sa, îndeosebi ca un istoric capabil. În Rumânia nu se mai auzise încă demult de acest nume de familie; însă el este curat rumânesc, sânge din sângele nostru, os din osul nostru.

Junele bărbat, d. Bogdan Petriceicu-Hăjdeu, abia de 28 de ani, înzestrat de natură cu excelente calități și posedând vaste și solide cunoștințe despre originea aproape a tuturor limbilor romanice, germanice, slavice, fără să mai vorbim de cele clasice, și cele mai variate lecturi din cei mai renumiți autori vechi și moderni în domeniile științei și artei, face o adevărată cinste patriei rumâne, restabilind în ea amintirea vitejilor săi străbuni“¹⁰.

Bineînțeles că Aron Pumnul precizează că Bogdan „este fiul lui Alexandru Hăjdeu, boier basarabean din județul Hotin, care în junețe a scris mult și numai despre Rumânia, în rusește, la noi făcându-se cunoscut numai prin cuvântarea sa publică, de un înalt patriotism, despre vechea glorie a Moldovei; ea a fost transpusă în limba rumână de cavaleriul C. Th. Stamati, cu mult înainte de restabilirea autonomiei Principatelor Unite ale României, și a produs un entuziasm general în sufletele rumânilor. Cum această cuvântare a fost rostită la recepțiunea solemnă de învățămant, fără prezentarea ei în prealabil la cenzură, pentru aceasta el a primit observăciune de la guvern“¹¹.

După data la care este încheiată și semnată prefața *Istoriei familiei Petriceicu-Hăjdău* – Cernăuți, 25 aprilie 1865 – se poate presupune că, în 1864 sau la începutul anului 1865, a început Aron Pumnul să adune documente galițiene și bucovinene pentru a-și scrie studiul. Cu toate că era un om harnic și inimos, recunoaște că, desigur, cercetările sale n-au fost complete și că n-a avut acces la toate materialele. Cavalerul Boleslav Hăjdeu i-a comunicat, „cu o cordialitate curat rumânească, [...] nu puține documente, întrebuițate mult la lucrare“. Nu același lucru l-a făcut „d. Alexandru Hăjdeu, la care se păstrează archiva familiei [...] inaccesibilă“¹². Într-o scrisoare din 24 mai / 5 iunie 1866,

⁹ B. P. H-u, *O prentâmpinare*, în „Din Moldova“, nr. 8, Iași, 1863, p. 18.

¹⁰ Pumnul, *Istoria*, f. 1 bis r.

¹¹ *Ibidem*, f. 1 bis r, 1 bis v.

¹² *Ibidem*, f. 2 v.

din Cristinești, Alexandru Hasdeu se disculpă față de Bogdan, precum că el n-a știut deloc de întreprinderea profesorului cernăuțean, dar că, „după cererea fratelui“ său Boleslav, i-a „trimes câteva hârtii din arhiva familiei, pentru istoria neamului nostru, cu care se ocupă după documente galițiene și bucovinene“. Desigur că documentele au fost trimise după ce prefața fusese deja redactată, altfel lamentațiile din aceasta n-ar mai fi avut sens. Pumnul a scris cinci caiete, din care i-a dat lui Boleslav două, „pentru citire“. Alexandru le-a tradus pe acestea în rusește și le-a transcris pe curat, citeț. „Boleslav i-a înapoiat pe cele două dintâi, ca să primească de la el alte două, cari urmează, dar l-a găsit mort și văduva răposatului a pretextat că hârtiile bărbatului sunt în cea mai grozavă dezordine și cu greu s-ar pune în curând în ordine. Mi se pare că multe vor pieri sau se vor însuși de alții. Păcat mai cu seamă de istoria neamului nostru întreprinsă de el“ – regreta Alexandru. „Îți trimit traducerea mea, poate îți va face trebuință, ca un fel de introducere la articolul biografic despre mine“¹³.

Pumnul murise la 24 ianuarie 1866. Se pare că celelalte trei caiete n-au mai fost recuperate de Boleslav niciodată. În orice caz, existența lor nu a mai fost semnalată de atunci. Chiar și cele două caiete trimise lui Bogdan nu mai sunt astăzi complete. Se păstrează doar 11 file din primul caiet, primele 10 la Arhivele Statului București, Fondul B.P. Hasdeu, volumul XXXVI, doc. 1739, f. 25 r – 34 v, și una, care este în continuarea acestora, la Biblioteca Academiei Române, Arhiva Hasdeu, mapa V, mss. 20.

Manuscrisul este pe coli disparate, format A4 și îndoite A8. El cuprinde fila de titlu – f. 1 r, prefața – f. 2 r, v, 3 r, v, și istoria propriu-zisă, împărțită pe capitole: I – f. 4 r, v, 5 r, v, 6 r, v; II – f. 6 v, 7 r, v, 8 r, v, 9 r; III – f. 9 v, 10 r, v, 11 r; IV – f. 11 r, v.

Prima filă are sus titlul colecției: **Studii genealogice**, apoi titlul cărții: *ISTORIA familiei Petriceico-Hăjdău*, un motto în limba germană din Epigramele romanistului francez Jean Paul: „Nu orice nemurire este de dorit; și cei afurisiți sunt nemuritori. Renumele trebuie să adauge numelor nu numai conservare, așa cum egiptenii o dădeau corpurilor moarte, ci și mireasmă“, iar jos, felul operei – *eseu* – și autorul: *Aron Pumnul*.

Prefața se deschide, cum am arătat, cu portretul tânărului B.P. Hasdeu: „Nu de mult a apărut, din Rusia, pe ogorul literaturii române, un pedagog“ etc. „Cât cunosc eu din auzite¹⁴, prenumele lui este Thaddeu, numele bunicului său; însă, trecând peste Prut, ferm hotărât să rămână pentru totdeauna în România, el și-a schimbat numele în Bogdan. El este fiul lui Alexandru Hăjdeu“ etc, autorul găsind astfel prilejul să vorbească și despre acesta. Pentru ca, apoi, să revină la

¹³ Vezi nota 5.

¹⁴ Desigur, chestiunea traducerii numelui n-o aflase direct de la Bogdan, la oprirea acestuia în Cernăuți.

Bogdan: „Sub îndrumarea tatălui său, care a fost totdeauna gata să-și dea și sufletul pentru România, nu e de mirare că Bogdan Petriceicu-Hăjdeu putea să se dezvolte și în Rusia în același mod, ca să devină un adevărat rumân“. Din păcate, constată patriotul, care vibra el însuși de românism, „între rumânii basarabeni asemenea oameni sunt puțini, cu regret, puțini“.

Prefigurând parcă spendicele de la *Operele postume* ale Iuliei B.P. Hasdeu, Pumnul remarcă ereditatea aptitudinilor literare, amintind că și bunicul lui Bogdan, Thaddeu Hăjdeu, „care a făcut cândva serviciul militar pe lângă feldmareșalul Laudon, ca locotenent major la cuirasierii austrieci, se ocupa de asemeni cu literatura“ și, „cu toate că scria în limba polonă, în suflet era un adevărat român“.

Și, desigur, răspândirea familiei Hasdeu, care existase până nu demult în Bucovina – unde mai erau „încă unele castele, care în trecut au aparținut familiei Hăjdeu“ – și exista încă în Galiția, purtând titlul onorific de *cavaleri de Lupașco*. „Ei acuma nu mai sunt rumâni, ci curat polonezi, iar unii s-au transformat, după limbă, după credință și după studii, în nemți. Mai este o ramură a familiei Hăjdeu în interiorul Rusiei, provenită din cavalerul Felix Hăjdeu, însă nici nu se pomenește că se trage din Moldova. Însă, mai demult, au fost două ramuri, una de la Ioan Hăjdeu, din care a rămas un bărbat, alta de la Carol Hăjdeu, care până la urmă s-a polonizat. În Polonia există urmași de genul feminin de la Franț Hăjdeu. Alte informații n-am putut să adun“. Spre finalul prefeței, autorul mai atrage încă o dată atenția asupra faptului că nu a putut să facă cercetări complete, dar că răspunde de adevărul celor afirmate.

Precizarea aceasta este foarte utilă. Confruntate cu alte izvoare și documente, afirmațiile din prefață rezistă criticii, fiind confirmate întru totul.

Așa, de pildă, nu numai că Tadeu Hasdeu (1769–1835) a fost militar în serviciul feldmareșalului Laudon, dar a și luat parte, sub comanda acestuia, la războiul ruso-austro-turc din 1767–1792. „În septembrie 1788“, el „fu grav rănit și dus aproape mort de pe câmpul de luptă la asediul Novi-Bazarului“¹⁵, în Bosnia, aproape de granița cu Muntenegru, pe o vale dintre munți, moment căruia îi închină *Elegia de la Novi Bazar în Bosnia, unde a fost rănit*¹⁶ și pe care-l rememorează în poezia dedicată *Sofiei mele, de Anul Nou 1816*: „Umblând prin lume-am cunoscut popoare / În plin război, pe viață și pe moarte, / Sfârșit aflând în gloanțele dușmane“. Nu numai că a fost rănit, dar a

¹⁵ Th. D. Speranția, *Tadeu Hasdeu (Tadeusz Hyżdeu), schiță biografică*, în „Revista Nouă“ (Director: B.P. Hasdeu), anul II, nr. 7, 15 iuliu 1889, p. 244; B.P. H(asdeu), *Thaddée Hasdeu (Tadeusz Hyżdeu)*, în *Oeuvres posthumes* de Julie B.P. Hasdeu, [tom II], *Chevalerie, Confidences et Canevas*, Paris, Librairie Hachette, Bucarest, Librairie Socec, MDCCCXC (1890), p. 234.

¹⁶ Dr. Wladislaw Seredyński [Scrisoare către B.P. Hasdeu, 19 ianuarie 1887], în *B.P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini. (Correspondență emisă și primită)*, III, București, 1984, p. 277.

căzut și prizonier, reușind însă să scape: „Dar mie Domnul scut mi-a fost, aparte, / Iar când rănit căzut-am în robie, / El m-a eliberat, m-a scos din agonie”¹⁷. A luptat apoi, cum se vede în *Relatare în versuri din Belgrad către o doamnă pe care o iubește*¹⁸, la asedierea Belgradului, începută la 15 septembrie 1789, tot sub comanda feldmareșalului Laudon, bărbat înțelept, „care [...] cu vitejie comendurua oștile spre izbândă [asupra] vrăjmașilor; și era chitit la război”. Feldmareșalul, „după ce au biruit pe turci la Bosn[i]a, au dat război la Belgrad, cetatea din Serbia, și cu multă vărsare de sânge și moarte de ostași, fărâmițând și cetatea o au luat”, la 26 septembrie/8 octombrie 1789, „că era tare și vestită de tăria ei”¹⁹. Tadeu Hasdeu s-a distins și la Belgrad, fiind „înaintat la gradul de locotenent și decorat”²⁰, desigur, cu Roza de Aur, dându-i-se și pălăria și sabia cu port-sabia, după cum relatează, despre un eveniment similar, cronicarul Nicolae Stoica din Hațeg²¹, participant și el la războiul austro-turc și aflat în mai multe rânduri în preajma feldmareșalului Laudon.

Iar în cazul vârstei lui B.P. Hasdeu, cifra de 28 de ani, indicată de Pumnul la 25 aprilie 1865 – de la 16/28 februarie, când împlinise 27 de ani, intrase în al 28-lea – întărește anul 1838 ca an de naștere a enciclopedistului, adăugând o sursă familială (fie de la tatăl Alexandru, fie de la unchiul Boleslav, fie de la Bogdan însuși) menită să aducă și ea lumină într-o controversă interminabilă, în care, în pofida evidenței și a actului de naștere, a primat, nu o dată, anul 1836, pus în circulație de N.D. Popescu la 1866, în *Kalendar pentru toți, Profetic, amuzant și popular, pe 1866, Ilustrat cu mai multe portrete etc.*, anul V, Librar Editor H.C. Wartha. N.D. Popescu scriind câteva *Biografii contemporane, Din istoricii contemporani* – Nicolae Bălcescu, A.T. Laurian, Aron Florian, B.P. Hasdeu și A. Papiu Ilarian – începe biografia lui Bogdan Petriceicu Hăjdeu astfel: „Istoric, născut în Basarabia, la Hotin, în 1836, studiază dreptul la Universitatea de Harcov, apoi servi câțva timp în husarii rusești; la 1858 veni în Moldova, înapoi consulatului rusesc pasportul moscovit” etc (p. 105–106).

Iată că *Istoria familiei Petriceico-Hăjdău* a lui Aron Pumnul vine să îndrepte această eroare deși, se pare că, paradoxal, ea însăși a generat-o! Căci, printr-un mister pe care nu-l putem lămuri acum noi, dar pe care-l sesizăm

¹⁷ Tadeu Hăjdeu, *Scrieri alese*, Ediție, traducere, prefață și note de Elena Lința, București, 1985, p. 96.

¹⁸ Dr. Wladislaw Serediński, *op. cit.*

¹⁹ Dionisie Ecclesiarhul, *Hronograf (1764–1815)*, București, 1987, p. 46.

²⁰ Th. D. Speranția, *op. cit.*; B.P. Hasdeu, *op. cit.*

²¹ Vezi avansarea, de către același Laudon, în octombrie același an, 1789, a ispravnicului Mihai Ștucă din Cerneți, la rangul de hauptman, și a căpitanului de neferi turcești, voluntiri cu simbrie de la cetatea Ostrovului (Ada-Kalah), Theodosie Trocan, la gradul de leitnant. Amândoi au primit „ruja de aur, cu pălării în cap și cu port-epes” (Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, Studiu introductiv, ediție, glosar și indice de Damaschin Mioc, Ediția a II-a revăzută, Timișoara, 1981, p. 278).

numai, pare că *Istoria* lui Pumnul ajunsese în același an 1865, în care fusese scrisă, și la București, fie la H.C. Wartha, fie la N.D. Popescu, poate prin V.A. Urechia, pe o altă filieră decât prin Alexandru Petriceicu Hasdeu – Bogdan Petriceicu Hasdeu, pe care va circula abia pe la mijlocul anului 1866. Comparând cele două texte, nu putem să nu remarcăm o serie de similitudini, care-și au originea la Pumnul. Cum acesta nu spusese anul nașterii lui B.P. Hasdeu, ci numai vârsta acestuia – 28 de ani – N.D. Popescu a putut crede foarte bine că 28 puteau fi nu *28 de ani neîmpliniți*, cum socotise Pumnul, ci *28 de ani trecuți*, adică 29, pe care, scăzându-i din 1865, ajungea la anul 1836. Ipoteza noastră, deși prea hazardată în momentul de față, ar merita să fie adâncită și verificată. Poate că astfel, căutând prin arhiva librarului Wartha sau a editorului/redactorului N.D. Popescu, se va găsi, fie manuscrisul lui Aron Pumnul, fie o copie făcută de unul din gimnasiaștii săi – și ne gândim la preferatul Mihăiță Eminovici – care-i putuse da astfel o mână de ajutor profesorului său bolnav. Bolnav de moarte.

Capitolul I al *Istoriei familiei Petriceico-Hăjdău* începe cu o referire la Dimitrie Cantemir care, în *Moldavicae Nobilitatis Genealogiae Liber*, ar fi scris așa:

„Hyздеu sau Hizdeu, Hăjdău sau Hăjdeu, care se trage din cele mai vechi familii de boieri din Moldova. În timpul domniei lui Alexandru numit cel Bătrân și Bun, în anul 6909 de la facerea lumii [1400–1401], din această familie a fost deja un pârcălab în ținutul Hotinului, important demnitar al Divanului și militar. Familia aceasta a venit în Moldova cu mult înainte [...]. De unde și când a venit? În arhivele noastre nu sunt documente despre aceasta, însă știu de la bătrânii noștri învățați, cum a fost, de exemplu, în timpul domniei tatălui nostru, Miron [Costin] logofătul, că ei se trag dintr-o generație renumită de evrei: Hasdai se bucura de o mare onoare în Spania, în vremurile cele mai strălucite ale dominației arabe, la palatul califului din Cordova; urmașii acestei familii din Spania s-au stabilit în Moldova în timpul domniei reginei Isabela [I, 1474–1504], care-i persecuta pe evrei”²².

Urmează o enumerare a Hasdeilor: 1) Hijdeico, pârcălab la Hotin în primii ani ai secolului XV; 2) Bogdan, pârcălab la Roman în timpul lui Ștefan cel Mare; socrul aprodului Purice, întemeietorul familiei domnești a Movileștilor; 3) Țampa, vornic de Țara de Sus, susținător cu aur și sabie al aducerii la domnie a lui Ioan Crețul, poreclit Potcoavă; 4) Ifrim, pârcălab de Hotin, trimis de trei ori în Polonia, unde regele l-a decorat cu medalia de aur, și care a cerut de la domnitorul Vasile [Lupu] dreptul de a purta mantia princiară; 5) Ștefan paharnicul, care, făcând minuni de vitejie, a murit în lupta de la Hotin, în timpul domniei cumnatului său, Ștefan Petriceicu, când marele hatman al

²² Pumnul, *Istoria*, f. 2r, 2v.

Poloniei, Ioan Sobieski, i-a bătut pe turci; 6) Lupașcu, comandant de companie în armata rusă în luptele de la Prut [Stănilești, 18–22 iulie 1711]; i s-a propus să meargă în Rusia, dar a refuzat²³.

„Din această familie n-a mai rămas nimeni în Moldova, toți au plecat în Polonia unde, la încoronarea regelui Ioan III, fostul mare hatman Sobieski, au primit indigenatul și titlul de nobili pe viață. Mai departe n-am posibilitatea să continui mai mult, în amănunt, despre această familie, care a plecat definitiv din Moldova, unde au existat continuu documente până în anul 7181 [1672–1673], în decurs de 273 de ani.

Această familie n-a fost străină aici de casa noastră, pentru că Teodor Cantemir, unchiul nostru, a fost căsătorit cu o fată din familia Hăjdău.

Din cartea dregătorilor din arhiva logofeției, se vede că din această familie au fost pârcălabi: 23 la Hotin, 4 la Roman, 2 la Suceava; nu se pomenește de cei 14 care au slujit la curtea domnească²⁴.

Aici (nota 14) Pumnul trimite, desigur, la opera lui Dimitrie Cantemir, *Moldavicae Nobilitatis Genealogiae Liber*. Apoi el continuă spunând că principele Dimitrie Cantemir a luat legenda despre originea evreiască din Spania a familiei Hăjdău, din scrierile lui Miron Costin, pe care le indică într-o altă lucrare a sa, *Historica, Geographica et Politica Moldaviae Descriptio*, la care trimite în nota 15²⁵.

Să ne oprim aici.

Cartea lui Dimitrie Cantemir despre *Moldavicae Nobilitatis Genealogiae* este, cel puțin până în momentul de față, ipotetică. Existența ei se dovedește cu atât mai iluzorie, cu cât nici în *Descriptio Moldaviae*, la care de asemeni recurge Pumnul, Cantemir nu pomenește nici măcar în treacăt despre familia Hasdeu.

Din cei 29 de pârcălabi de la Hotin, Roman și Suceava, pentru noi rămâne unul singur, Efrem, la Hotin, tot așa cum, din cei șase Hasdei, pe care i-a(r fi) enumerat Dimitrie Cantemir, rămân ultimii trei: Efrem, Ștefan și Lupașcu.

Suntem în fața unei fantezii romantice, în care fantezia imaginației nu se poate lăsa constrânsă de realitatea prea săracă, pentru autor, a documentului.

Bogdan Petriceicu Hasdeu se va lăsa și el ademenit și va gusta din miera acestei fantezii, apropiindu-și-l pe acel Țampa – „Gavrilă Hăjdeu poreclit «Ciampa»” – preferând însă „forma Țopa, care ne întâmpină în toate documentele și pe care o adoptase și Miron Costin, *Letop.*, t. 1, appendice, p. 96²⁶.

²³ *Ibidem*, f. 2v, 3r.

²⁴ *Ibidem*, f. 3r, 3v.

²⁵ *Ibidem*, f. 3v.

²⁶ Ioan Vodă cel Cumplit, în B.P. Hasdeu, *Opere*, II, *Proză*, Ediție critică de Stancu Ilin și I. Oprișan, București, 1996, p. 253.

Data fiind starea bibliotecilor din Câmpina și Ploiești – nouă mai la-ndemână – ne-am încumetat să verificăm trimiterile lui Aron Pumnul la E. Carmoli și P. Liuzzatto, ale căror cărți rămân a fi descoperite. De altfel, este cazul să precizăm, acum, *că notele – 40 la număr – nu sunt trecute în subsolul paginii, iar filele pe care au fost scrise lipsesc și ele din manuscris*.

N-am avut șansa să găsim nici unul din documentele interne la care face trimiteri Pumnul, nici în *Documente privind istoria României* și nici în *Documenta Romaniae Historica*.

Atât de cunoscutul testament din 7 noiembrie 1732, al lui Gheorghe Lupașcu Hajdeu, publicat de B.P. Hasdeu într-unul din primele numere ale *Arhivei Istorice a României*²⁷, suferă și el de interpolări în *Istoria pumneană*. Atât de vizibile, încât este inutil să ne mai oprim și asupra lor.

Dincolo de fervoarea și libertatea imaginativă cu care Arune Pumnul și-a tratat subiectul, proiectul său de *Studii genealogice* despre familiile românești risipite în Polonia – început într-un moment în care drepturile națiunii române se cereau afirmate, inclusiv prin aportul conaționalilor noștri la istoria altor țări europene – rămâne și astăzi un deziderat.

STUDII GENEALOGICE. ISTORIA NEAMULUI PETRICEICU-HASDEU

Încercare de Aron Pumnul.

De curând, pe firmamentul literaturii române și-a făcut apariția, venind din Rusia, cu studii făcute la Universitatea din Harcov, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, care, posedând excelent limba română, a atras imediat asupra sa atenția generală a românilor, manifestându-se în primul rând ca un priceput istoric¹. În România, de mult nu se mai auzise nimic despre acest neam, deși el este curat românesc – sânge din sângele nostru, trup din trupul nostru.

Acest om tânăr, care abia a împlinit 28 de ani de la naștere², înzestrat de natură cu capacități deosebite, cu înclinare pentru cunoașterea largă și temeinică aproape a tuturor limbilor de proveniență latină, germană și slavă, nemaivorbind de cele clasice; cu o vastă erudiție rezultând din lectura autorilor antici și a celor mai noi din domeniile de bază ale științei și artelor, d. Bogdan Petriceicu-Hasdeu onorează cu adevărat Patria română, restabilind în ea amintirea strămoșilor săi glorioși³.

După câte știu din informațiile ajunse până la mine, numele lui de botez este Tadeu, ca al bunicului său, dar, trecând Prutul cu intenția fermă de a rămâne pentru totdeauna în România, el și l-a preschimbat în Bogdan⁴. E fiul lui Alexandru Hâjdău, moșier basarabean din ținutul Hotinului, care în tinerețe a scris și el, în limba rusă, o samă de lucrări consacrate românilor, la noi fiind cunoscut numai prin discursul său

²⁷ „Arhiva Istorică a României“, anul I, nr. 7, București, 24 septembrie 1864, p. 53–55.

public, profund patriotic, despre vechea glorie a Moldovei; tradus românește de către cavalerul C. Th. Stamati cu mult înainte de restabilirea autonomiei Principatelor Unite ale României, el a trezit un entuziasm general în sufletele românilor⁵. Și, pentru că discursul a fost rostit la un act festiv școlar, fără a fi fost supus în prealabil cenzurii, autorul, fiind atenționat pentru aceasta de către guvern, a tăcut și continuă să tacă.

Îndrumat de tatăl său, care oricând este gata să-și dea și viața pentru România, nu este de mirare că d. Bogdan Petriceicu-Hasdeu a putut să se formeze în Rusia astfel, de parcă ar fi trăit într-un mediu curat românesc. Printre românii basarabeni, asemenea oameni sunt mai puțini decât puțini. Printr-o stranie întâmplare, și bunicul său, Tadeu Hâjdău, care pe vremuri, sub feldmareșalul Laudon, a servit în calitate de locotenent, în armata austriacă la cuirasieri, s-a ocupat cu literatura și, deși a scris în polonă, în suflet a fost un român adevărat⁶. Istoria acestui neam revarsă în jurul său, într-adevăr, un fel de venerație.

La noi, în ducatul Bucovinei, până nu demult a existat un neam Hâjdău, unii din membrii căruia i-am pomenit în cărțulia mea despre moșiile mănăstirești din Bucovina⁷; înaintea mea, dar mai puțin decât mine, tot la el s-a referit A. Wickenhauser⁸. La noi, însă, mai sunt câteva case distinse și de înalt neam, care ori că au fost, în vechime, în înrudire cu Hâjdău, ori că își au originea în liniile feminine ale acestui neam; iar în Galiția austriacă continuă și acum să existe o ramură a familiei Hâjdău, care poartă titlul onorific al *cavalerilor de Lupașcu*, după numele unui strămoș. De altfel, aceștia nu mai sunt români, ci polonezi curați, pe cale de a se preface în nemți și după limbă, și după credință, și după cultură... Sic mutantur tempora, et nos mutamur in illis!

Și în Rusia propriu-zisă este o ramură a neamului Hâjdău, descendentă din cavalerul Felix Hâjdău: aceasta însă nu mai ține minte nici măcar faptul că își are obârșia în Moldova. În Podolia au fost două ramuri: una din Ioan Hâjdău, care nu demult s-a sfârșit pe linie masculină; și alta de la Carl Hâjdău, polonizată de-a binelea și care măcar nici nu încearcă să se rusifice. În regatul Poloniei, există o linie feminină de la Franț Hâjdău. Mai multe informații eu nu am putut aduna.

Intenționând să mă ocup de genealogiile acelor neamuri românești cărora în fostul regat al Poloniei li s-a acordat indigenatul și nobilitatea și care nu s-au mai întors în țara lor de origine, pierzându-și în Polonia nu numai urmele și însemnele caracterului național strămoșesc, dar chiar și memoria despre originea propriului neam – bunăoară Movileștii, Turcu, Murguleț, Hăbășescu, Măzărachi, ș.a. – îmi încep studiile cu monografia despre neamul Hâjdău, având și pre-numele Petriceicu, în polonă PETRU-HIZDEU, ca urmare a înfierii unei linii, de la Ștefan Hâjdău, de către principele Ștefan Petriceicu; dar despre aceasta se va vorbi la locul potrivit.

Sunt gata să port răspunderea pentru veridicitatea celor relatate, nu însă și pentru plinătatea informațiilor. Pe cât mi-au fost accesibile materialele, nici mai mult n-am spus, nici mai puțin. Exprim sincera mea grațitudine d. cavaler Boleslav Hâjdău, care, cu o cordialitate curat românească, mi-a comunicat o samă de documente de care am avut mare trebuință și regret că n-am putut să folosesc și lucrarea d. Alexandru Hâjdău, la care se păstrează arhiva familiei... inaccesibil. De altminteri, pentru început e de ajuns și atâta: facient meliora potentes.

I

Prealuminatul prinț al Sfântului Imperiu Roman și al celui rus, Dimitrie Constantin Cantemir, care, de la 20 noiembrie 1710 până la 20 iulie a anului următor, a fost domnitor al Moldovei, unde amintirea i se mai păstrează și până acum în tradițiile populare cu numele de „sărmanul Dumitrașcu-vodă”¹⁰, unul dintre cei mai învățați bărbați din Europa aceluși timp, pe care Petru cel Mare îl predestinase să fie primul președinte al Academiei de Științe ce se deschidea la S. Petersburg¹¹ și pe care Petru cel Mare, atâta timp cât nu avea urmași de la soția sa Ecaterina din neamul Skavronski (из Скавронских) îl vedea drept unul dintre candidații la tronul imperial rusesc¹², în lucrarea cu titlul „Moldavicae Nobilitatis Genealogiae Liber” despre neamul Hâjdău scrie astfel¹³:

„Hyzdeu sau Hizdeu, Хѣздыъ sau Хѣздыъ, unul dintre cele mai nobile neamuri în Moldova. În timpul domniei lui Alexandru, supranumit cel Bătrân și Bun, în anul 6909 [1401], din acest neam în ținutul Hotin era deja un pârcălab – important dregător civil și militar – de unde se poate conchide că, probabil, acest neam a intrat în Moldova cu mult înainte de acel timp, deoarece funcțiile de pârcălab, deși în ierarhia politică erau inferioare celor de vornici, totuși, erau apreciate mai înalt și de aceea în vechime erau oferite numai unora din cei mai de seamă și mai bogați latifundiarilor din ținut, uneori chiar și celor care odinioară au fost vornici, drept recompensă pentru cazul în care s-au evidențiat prin înțelepciune în afacerile civile sau prin vitejie în cele militare. De unde și când au venit ei, în arhivele noastre nu s-au păstrat documente, dar știu de la bătrânii învățați care s-au ocupat de antichitățile noastre, cum a fost, bunăoară, logofătul Miron Costin în timpul domniei părintelui nostru, că ei descind din neamul evreu, de la vestitul odinioară trib Hasdai, care a fost în mare cinste în Spania în vremurile cele mai luminoase ale dominației arabe, la curtea califilor din Cordova; urmașii acestui trib au emigrat în Moldova, din Spania, în vremurile când acolo, sub regina Izabela, au avut loc prigoniri ale evreilor. Consonanța apropiată și în cel mai înalt grad izbitoare pentru auz a acestor două supranume, precum și lipsa în limba noastră a rădăcinii pentru derivarea de la ea a unui cuvânt de la care ar fi putut să se formeze, dau o puternică probabilitate acestei legende. Dintre ei cei mai remarcabili sunt: 1) Hâjdău, pârcălab de Hotin în primul an al secolului XV d[upă] H[ristos], care, prin forma diminutivă a supranumelui său, indică asupra faptului că atunci și tatăl său era încă printre cei vii; 2) Bogdan, pârcălab de Roman, învingător al ungarilor în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și a cărui fiică a fost dată în căsătorie de către acest domnitor aprodului Purice, întemeietor al casei principilor Movilă; 3) Țampa, vornic al Țării de Sus, care a contribuit foarte mult, și cu aurul, și cu paloșul, la urcarea pe scaunul de domnie a slăvitului cavaler Ioan Crețul, supranumit Potcoavă; 4) Ifrim, pârcălab de Hotin, plecat de trei ori cu solii în Polonia, și căruia domnitorul Vasile i-a acordat drepturile de a purta purpură sau mantie princiară, iar regele Poloniei i-a dăruit o medalie de aur cu dreptul de a o purta la gât pe un lanț așijderea de aur, un latifundiar extrem de bogat cu posesiuni în cinci ținuturi; 5) Ștefan, paharnic, care s-a distins prin minuni de vitejie și moarte de erou în lupta de sub murele Hotinului în timpul domniei cumnatului său Ștefan Petriceicu, când marele hatman al Poloniei, Ioan Sobieski, a reușit o victorie zgomotoasă asupra turcilor; 6) Lupașco, care a servit, ca rotmistru în

oastea împăratului rus, ce domnește în glorie și până acum, în lupta de la Prut, în timpul domniei noastre, dar n-a dorit să treacă în Rusia cu noi, deși i-a fost oferit gradul de polcovnic de cavalerie; un om, între altele, foarte versat în istoria patriei și cunoscător al câtorva limbi. Din acest neam, în timpul de față nu mai este nimeni în Moldova; toți au trecut în Polonia, unde, la încoronarea lui Ioan III, fostul mare hatman Sobieski, au primit indigenatul și s-au stabilit cu traiul, fapt în virtutea căruia nu am posibilitatea să ofer mai multe amănunte despre acest neam, dispărut cu desăvârșire din Moldova, unde existența lui, cunoscută pe bază de documente, a continuat până în anul 7181 [1673] timp de 273 de ani. Acest neam n-a fost străin nici casei noastre, pentru că bunicul nostru Teodor Cantemir a fost însurat cu o fată din neamul Hâjdău. Din cărțile nobiliare ale arhivei principale se vede clar că din acest neam au fost pârclăbi: de Hotin – 23, de Roman – 4, de Suceava – 2, fără a-i mai lua în seamă pe cei ce au servit la curte în diverse funcții¹⁴.

Legenda despre proveniența din evrei spanioli a neamului Hâjdău – care preainvățatului principe D. C. Cantemir i se părea „cât se poate de verosimilă” și pe care, fără îndoială, a împrumutat-o din relatările lui Miron, numit de el în altă lucrare, „Historica, Geographica et Politica Moldaviae descriptio”¹⁵, cel mai bun cronograf pe care l-au avut moldovenii, adică ale lui Miron Costin, cronicarul Moldovei, decapitat din porunca tatălui său¹⁶ – în mod firesc și-l aduce în memorie pe marele evreu care își zicea Hazdai, fiul lui Isaac, fiul lui Ezra, fiul lui Șaprut¹⁷. Medic de profesie, el era, pe lângă aceasta, adică fără ca să renunțe la practicarea medicinei, ministru al califilor Abd-al-Rahman III și Al-Hachem II; solii împăratului Otton I la curtea lui Abd-al-Rahman, după reîntoarcerea din Andaluzia, spuneau despre el că „în întreaga lume nu există nimeni care prin înțelepciune să fie superior lui Hazdai”¹⁸. După E. Carmolli, el a încetat din viață în anul 960; F. Liuzzatto, însă, presupune că a murit în jurul anului 990; urmașii lui au plecat din Spania în perioada prigonirilor dezlănțuite împotriva evreilor în anul 1492 de către Ferdinand Catolicul, soțul Izebelei¹⁹. Numele Hasdai, în special în forma în care s-a înfățișat în latină, la scriitorii germani: Hasdeu, aproape că nu se deosebește de supranumele Хѡждѣу sau Хѡждѣу, care în alfabetul românesc-latinesc se scrie Hâjdău sau Haejdaeu, pentru că sunetele limbii române, redată în chirilică prin semnele grafice ѡ și ѣ, iar în alfabetul latin marcate cu semnele ^ și ~ asupra vocalelor, sau, mai exact, înlocuite cu diftongul *ae*, însemnează trecerea literelor *a* și *e* dintr-o altă limbă în cuvintele asimilate de română; dar între *s*, care înainte de *d* obține *z*, sub aspect ortoepic nu se deosebește de slavono-românescu Ж sau latino-românescul *J*, care în polonă este reprezentat prin punct, iar în cehă prin accent circumflex invers deasupra literei *z* = *ž* sau *ž*, pe când în maghiară prin adăugarea lui *s* la *z* = *zs*, drept consecință, din evreiescul Hasdai, în procesul asimilării acestui nume de către poporul român, s-a format filologiceste numele Хѡждѣу sau Хѡждѣу, Hăjdeu sau Haejdaeu²⁰. Cu toate acestea, însă, deși evreii români sunt, într-adevăr, evrei spanioli, în fond, pentru că emigrarea evreilor din Spania în Moldova este indiscutabilă²¹, legenda respectivă este răsturnată de faptul că neamul Hâjdău a existat în Moldova cu mult înainte de izgonirea evreilor din Spania, care s-a întâmplat în ultimul deceniu al secolului XV, și nu în anul 1401, și chiar, după opinia principelui D.C. Cantemir însuși, a existat și înainte de aceasta în acest principat. Desigur, acesta ar fi fost un început glorios și ridicând-o către un

întemeietor celebru prin erudiție, bogăție, poziție ocupată în societate și în stat la timpul respectiv; mie, însă, mi se pare mai mult decât probabil că descendența neamului moldovenesc Hâjdău din evreiescul Hazdai sau Hazdéy este tot atât de neverosimilă ca și descendența neamului Cantemireștilor din marele Gengishan, de la urmașul său de sânge hanul Timur sau Tamerlan, cuceritorul Asiei de Sus²², și că „sărmanul Dumitrașcu-vodă“, preainvățatul fiu al neștiutorului de carte domnitor Constantin Teodor Cantemir²³, care a prețuit mai mult fala decât adevărul, preamărind și înălțând originea neamului său, a dorit, de asemenea, să preamărească și să înalțe și originea neamului bunicii sale²⁴.

II

Mai există o legendă despre originea neamului Hâjdău. Rotmistru Lupașcu Hâjdău, pe care însuși principele D.C. Cantemir îl apreciază ca fiind versat în istoria patriei și care a murit în Polonia în anul 1733, în testamentul său, scris în limba rușilor de sud, adică în dialectul malorus sau ucrainean și căruia la noi i se zice rutean, cu litere chirilice, probabil din cauza faptului că copiii săi deja nu mai știau românește, chiar din capul locului, adresându-se celor cinci fii ai săi, zice următoarele²⁵:

„Facă-se voia Lui, mi-i dat să mor într-o țară străină, ca un izgonit din patria sa, și vă las pe voi, copiii mei, în mijlocul unui popor străin, ca pe niște orfani fără neam. O povară grea mă apasă pe suflet când mă gândesc la viitorul vostru; însă, pentru ca voi să nu vă uitați neamul, de unde veniți și cine sânteți, și să transmiteți povestirea despre el urmașilor voștri, care, desigur, nu-și vor cunoaște nici limba maternă, graiul viu al vitejilor lor strămoși, la fel de răsunător și de străvechi ca și Roma, capitala întregii lumi, Dumnezeu îmi călăuzește conștiința, în ceasul de dinaintea morții, să scriu pentru voi și pentru ei, în ultimul meu cuvânt, o istorie despre toate acestea. Eu sunt român din Țara Moldovei, numită, întru amintirea volohilor, care pe timpul împăratului Traian au fost strămutați aici, și țară a volohilor; și eu, și părinții mei, și bunicii, și strămoșii ne-am născut și am crescut, am trăit și am murit în acea țară sfântă, toți de aceeași dreaptă credință creștinească de rit ortodox, în care strălucește numele Lui. Osemintele strămoșilor care s-au sacrificat pentru credință și patrie se odihnesc în cimitirele din orașele și satele ținuturilor Hotin, Suceava, Roman, Neamț, și altele, unde ei au avut în stăpânire nu o singură sută de moșii și unde totdeauna au ocupat importante funcții în administrația locală și la curtea domnească, fapte despre care veți găsi informații în hrisoavele, uricele și suretele pe care vi le las vouă și urmașilor voștri și care se află în cufărul cel mare, verde, precum și în colecția de cronici și felurite cărți ale neamului nostru din dulapul cel negru din dormitor. M-am stabilit în Polonia atunci când fratele drept al mamei mele Sanda, unchiul meu, ce se odihnește acum fericit întru Domnul, Măria Sa, Io Ștefan Petriceicu voievod, domn al Țării Moldovei, în urma ultimei lupte de la Hotin, dintre poloni și turci, în care, ca un martir dreptcredincios, a murit pentru crucea lui Hristos și pentru țara natală, tatăl meu Ștefan Hâjdău, mare paharnic și, totodată, pârălab al Hotinului, a fost constrâns de împrejurări să fugă din Moldova, găsind adăpost pentru sine, pentru rudele sale și pentru boierii săi, la regele Ioan III; norocul însă nu ne-a surâs în Polonia, țară de o altă credință decât a noastră, dar poate că în anii viitori fericirea va coborî asupra voastră, pentru că voi, ierte-mă și miluiască-mă Dumnezeu pentru aceasta, ați fost botezați papistași. Apoi am mers cu o solie la

Moscova, atunci când unchiul meu, obținând din nou tronul, s-a gândit să treacă sub oblăduirea țarilor moscoviți; și am servit marelui țar Petru Alexeevici cu rota mea, pe care eu însumi am strâns-o din oameni de-ai noștri, ca rotmistru, în lupta fatală de la Prut: nici în Rusia însă nu ne-am găsit fericirea. Căci fiecare pasăre e fericită numai dacă își are cuibul său. Dar strămoșul întemeietor al neamului nostru n-a fost român, ci hun, adică ungur, călăreț din cetele lui Arpad, pe nume Hușid. Când cei șapte conducători ai hunilor au cucerit Ungaria, unul din ei, Arpad, l-a trimis pe acel Hușid în Țara Ardealului, ca iscoadă, să cerceteze pământul, iarba și apa și, când s-a întors și a adus pentru arătare câte puțin din pământul, iarba și apa găsite acolo, toți oștenii arpadieni au fost atât de încântați de calitățile acestora, încât au exclamat într-un glas, de parcă au fost inspirați de sus, numele lui Dumnezeu în limba acelei țări, unde acum se află comitatul Szolnoc, adică în limba românească a locuitorilor bășinași: „Deus! Deus! Deus!”. Întru amintirea acelei întâmplări, Arpad a adăugat acest cuvânt la numele Hușid, din care s-a și format supranumele în forma prescurtată, Huș – de; tot din aceeași vreme în neamul nostru s-a folosit fără întrerupere, până pe timpul tatălui meu, și o pecete cu reprezentarea pe un scut a unui cal înșeuat și înfrâuat și alergând în goană mare pe un câmp de la un râu spre un munte, și având jos inscripția *Deus*, în locul căreia regele Poloniei mi-a conferit pentru pecete un scut pe care e reprezentat un steag cu cruce și jos având inscripția *Pro Fide et Patria*. Urmașii acelui virtuos hun Hușdeu s-au creștinat la Szolnoc și, trăind printre români în acea țară, s-au românizat într-atât, încât n-a mai rămas nimic unguresc nici în limba lor și nici în obiceiuri, iar, odată cu aceasta, românizându-și și numele ereditar Hușdeu în Hâjdéu, au descălecat, sub Dragoș vodă, din Ardeal în Moldova. De aceea, eu vă îndemn, copiii mei, să părăsiți Polonia, care vă este străină, și să vă strămutați în Ardeal, unde, întorcându-vă la credința strămoșească ortodoxă, veți trăi în liniște printre ai voștri, cu ceea ce vă va da Dumnezeu, până când Moldova se va izbăvi de jugul turcesc. Când însă va sosi acel timp fericit, iar el va veni neapărat, mai devreme sau mai târziu, unul Dumnezeu știe, dar va veni numaidecât, așa precum sfântul nostru domn Ștefan, cel care l-a bătut mereu pe turci, a prezis în același cuvânt al său, prin care, cu limbă de moarte, l-a povăluit pe fiul său Bogdan vodă să se închine turcilor: atunci să încălecați, voi, fiii sau nepoții voștri, care din neamul nostru va fi în viață, și, exclamând: Deus! Deus! Deus!, să alergați în goană mare din Ardeal în Moldova pentru a le veni de hac turcilor, spălând săbiile ruginite ale înaintașilor în sângele spurcat al busurmanilor întru slava Domnului nostru²⁶.

Anecdota cu călărețul Hușid, al cărui nume în legendele în limba latină se scrie Husid, iar uneori Kusid, despre descoperirea de către acesta a îmbelșugatei regiuni a Solnocului, despre exclamarea de trei ori a cuvântului Deus de către poporul lui Arpad, despre întemeierea, întru amintirea acestui fapt, a unui oraș cu același nume care ulterior s-a modificat per syncopem, devenind Des, e cunoscută celor familiarizați cu cronicile maghiare. Iar referitor la vechiul blazon al neamului Hâjdău, trebuie să spun că un blazon similar a aparținut, într-adevăr, din timpuri străvechi comitatului Solnoc din marele principat al Transilvaniei²⁷. Eu, însă, nu mă apuc să clarific nu numai categoric, dar și ipotetic, dacă această *pățanie*, mai mult lirică decât istorică, este în legătură directă cu obârșia neamului Hâjdău, care, în acest caz, ar exista deja de mai bine de o mie de ani; și cu ce ocazie neamul Hâjdău din vechime se folosește de același blazon, care aparține regiunii Solnocului, descoperită de Hușid. De altfel, așa cum în genealogiile familiilor ilustre, în mod firesc, în istoria fiecăreia există o perioadă fabuloasă legendară,

bunăoară casa Movileștilor, care își are originea în aprodul Purice, își deducea descendența din vechea Romă, apoi legenda despre proveniența neamului Hâjdău de la Hușid este, în orice caz, remarcabilă, ca o tradiție de familie, păstrată cu sfințenie din generație în generație și care a degajat în sânul ei atâta căldură, încât Lupașcu Hâjdău, neoferindu-i-se posibilitatea de a se întoarce în Moldova, îi îndemna pe urmașii săi să se transfere în Transilvania, trezind dragostea și încrederea față de ea ca pentru țara natală. Astfel, eu cred că Hâjdăii sunt de origine ungară, adică maghiari românizați de foarte multă vreme, înainte de întemeierea principatului Moldovei și că ei au descălecat din Transilvania în Moldova chiar în acea suită care l-a însoțit pe primul domn din dinastia dragoșizilor, Bogdan I, în anul 1350. Fără a ridica începutul lor în această țară la timpuri mai vechi, eu mă întreb: există oare o vechime mai mare decât cea care datează chiar de la înființarea statului și îți oferă onoarea de a te fi născut odată cu el? De la acea eră – da! Anul 1350 pentru noi este o eră – se scurge deja al cincisutezecelea an, de când Hâjdăii, odinioară vestiți, iar acum puțin cunoscuți, odinioară bogați, iar acum săraci, își deapănă firul genezei²⁸.

III

Despre Hâjdăuco cel pomenit de principele D. C. Cantemir, pe lângă faptul că a fost pârcaľab de Hotin și a întărit cu „credința” sa²⁹ cartea domnească de miluire din 19 august 1401 a lui Alexandru I pentru pământ cât trebuie pentru popularea a trei moșii, de ambele părți ale râului Racovăț în ținutul Hotinului, pentru nepoții lui Sas vodă, feciorii Balc, Cara și Ceba, veniți să ceară „milă” și care în acea carte sunt numiți „rude apropiate din spița veche a neamului” domnesc³⁰, nu știm altceva nimic; dar, desigur, credința sa pe acea carte, precum vom vedea mai jos, nu este unică.

Așa cum în vechea Moldovă realmente nu au existat nume de familie, adică supranume de neam, care să evidențieze corporațiile genealogice după nume, cu excepția unor vechi neamuri boierești foarte puține, sosite în așa numita epocă „a descălecatului al doilea”³¹, sau a întemeierii principatului de către românii maramureșeni, și a nu prea multor neamuri nobile strămutate aici mai târziu din Bizanț, din Ungaria, Polonia, Serbia și din alte țări bine organizate din punct de vedere politic, majoritatea acestora se scriau numai cu prenumele și cu arătarea stării sociale, adică a rangului, fără numele de familie (bunăoară: Stan logofăt, Vlad vornic), sau numai cu numele de familie, de asemenea cu adăugarea stării sociale, adică a rangului, fără prenume (bunăoară: Brut postelnic, Stroici logofăt), și abia în timpurile de mai târziu s-au format supranumele de familie: sau de la numele întemeietorului neamului ori al unuia dintre strămoși, sau de la țara din care a provenit neamul, sau de la orașul de naștere, sau de la denumirea moșiei avute în stăpânire, sau de la alte întâmplări similare; apoi, genealogiile boierilor din această țară sunt foarte greu de urmărit și ele pot fi întocmite numai pe baza unor date extrase din documentele privind transmiterea și împărțirea unor moșteniri, în cazul în care moșiile ereditare s-au păstrat de la cei mai vechi strămoși, care le-au primit în stăpânire prin cărți de miluire, până la cei din urmă descendenți³². Dar oare, la noi, la multe din neamuri documentele de familie se păstrează cu grijă? Și oare puține documente și-au găsit sfârșitul prin mănăstiri, unde au fost încredințate pentru păstrare, în timpurile invaziilor săvârșite de turci, tătari, cazaci, leși? Dar câte documente s-au pierdut în mâinile creditorilor la amanetarea moșiilor? Nici arhivele publice nu s-au

păstrat întregi; fără a mai vorbi despre incendiile care în două rânduri au distrus clădirile camerelor de stat, unde se păstrau dosarele și hârtiile, o dată Ștefan Petriceicu, iar altă dată Dimitrie Cantemir au dus cu ei arhivele, primul în Polonia, al doilea în Rusia, ș.a.m.d.³³.

Ca urmare a proastei organizări în Moldova a condiției tagmei boierești, în vechime, în acele neamuri care făceau uz de numele lor de familie, când tatăl mai era în viață, pentru fiii lui se foloseau și se scriau supranumele în formă diminutivală cu sufixele: *ăuco* (Nacăuco = Nacu), *evici* (Sturdzevici = Sturdza), *eț* (Murguleț = Murgu) ș.a.m.d. Așadar, se poate afirma în mod tranșant că în anul 1401 trăia un Hâjdău, tatăl pârcălabului, dar ce era el și care îi era numele, nu se știe. Cu regret, n-am reușit să-i găsec numele nici lui Hâjdăuco însuși. Și abia din cartea domnească de judecată din 12 ianuarie 1560 de la Alexandru vodă IV, Lăpușneanul, în pricina dintre un oarecare Arapu, dintre călărașii soroceni, și soția spătarului Bantăș, Tofana, fiica pârcălabului Neagoe, privind moșia Hâjdieni din ținutul Sorociei, aflu că această așezare a fost întemeiată pe pământul dăruit de domnitorul Ștefan III, în 1392, „credinciosului” boier Hâjdău, pe care acesta a și numit-o cu numele său, fapt în virtutea căruia domnitorul a și adjudecat acea moșie Tofanei, ca fiică a lui Hâjdău, respingând mărturia lui Arapu, cum că bătrânul Hâjdău a promis să dăruiască moșia tatălui său, un arap cumpărat de la tătari, când acesta a primit sfântul botez, ceea ce, deoarece a murit nu mult timp după aceea, n-a reușit să aducă la îndeplinire³⁴. Din această carte trag concluzia că moșia cu pricina a fost dăruită tatălui pârcălabului Hâjdăuco și că acel Hâjdău, judecând după calificativul „credincios”, era dintre boierii cei mari³⁵. Diferența cronologică între anii 1392 și 1401 este de nouă ani, prin urmare, concluzia mea este de justete apodictică.

Mai este o moșie, care, de asemenea, se numește Hâjdieni, în fostul ținut al Orheiului; se înțelege că și ea la început a aparținut aceluiași neam, al cărui nume îl poartă. Dar, întrucât documentele vechi s-au pierdut, până la găsirea lor va rămâne acoperit de taină timpul în care această moșie s-a aflat, la început, în proprietatea neamului Hâjdău. Este și o a treia moșie cu numele Hâjdău în fostul ținut al Hotinului, dar ea în vechime se numea Citnicăuși și a fost rebotezată astfel de către Ifrim Hâjdău, într-o vreme când nici primii și nici ceilalți Hâjdieni nu mai aparțineau acestui neam.

Coborătorii din pârcălabul Hâjdăuco – al cărui nume, după cât mi se pare, se întâlnește, cu același rang, și în cartea din anul 1407, deja ortografiat Hâjdău, de unde rezultă că tatăl său nu mai era în viață – nu-mi sunt cunoscuți³⁶. Dar istoria acestui neam se reînnoiește în cel mai glorios timp al Moldovei, în timpul domniei lui Ștefan VI, supranumit cel Mare, și care, într-adevăr, a fost „mare”, și nu doar în sens îngust-local, ci în plan mai larg, general-european, și chiar mondial.

IV

Mare a fost pentru viitorul Moldovei ziua „luminoasă” de vineri a anului 1458. Victoria de lângă satul Doljești de pe Siret asupra cumplitului uzurpator Petru Aron l-a înălțat pe tron ca domn legitim pe Ștefan fiul lui Bogdan II, ucis mișelește de acest criminal, și care 47 de ani încontinuu a fost bastionul de necucerit al creștinătății dinspre otomani, care distruseseră Imperiul de Răsărit și amenințau restul Europei cu introducerea Islamului. Contemporanii, ba comparându-l cu Alexandru cel Mare și Iuliu

Cezar, ba punându-l mai sus de Iancu de Huniade, și el român de origine, și mai sus încă de Scanderbeg, flagelul turcilor, nu-l glorificau doar dintr-un sentiment de adulație³⁷.

Până la această dată, reprezentanții neamului Hâjdău erau boieri „credincioși” ai domniei, exercitând funcții importante în ținuturi sau la curte, pentru servicii erau miluiți cu generozitate prin dăruiri de moșii; dar ei nu aveau ocazia să-și pună în acțiune vitejia și prin fapte eroice să ajungă „personalități istorice”. Așa era timpul, dar nu este exclus, ba chiar pare să fie mai adevărat, că faptele lor de vitejie nu ne sunt cunoscute, carent quia vate sacro. Și iată-i în fața unui nou tărâm: Moldova a intrat în acea fază a vieții sale politice, când spiritul timpului era favorabil unor activități „istorice”. La începutul domniei principelui Ștefan VI, Hotinul nu era subordonat puterii lui, pentru că, încă din anul 1456, atât acest oraș, cât și alte diverse localități, au fost puse la dispoziția Mariei, văduva domnitorului Iliaș I, pentru întreținerea acesteia, fapt confirmat în anul 1459 de însuși Ștefan VI, și aici cârmuiau leșii, întrucât prințesa Maria era soră cu regina Poloniei³⁸. Pentru examinarea diferendelor dintre poloni și români, din partea Moldovei, în calitate de comisar internațional, a fost desemnat David Hâjdău din Rohatin, care era în acel timp „staroste” de Hotin, probabil din cauza faptului că „pârcălabul”, care a administrat până și după aceea Hotinul, era, după rangul său, comandant militar; acum însă cetatea era cârmuită de un intendent polon⁴⁰. David Hâjdău

O GENEALOGIE FANTEZISTĂ A LUI BOGDAN PETRICEICU-HASDEU*

La 23 august 1898, la Chișinău a fost înființată, după modelul unor societăți similare din Rusia, Comisia Științifică Gubernială de cercetare a arhivelor din Basarabia, comisie ce și-a propus să studieze ținutul sub raport istorico-documentar pe baza materialelor depozitate în arhivele instituțiilor din gubernie.

Chiar de la început s-a impus, prin serioase preocupări și vaste interese științifice, secretarul comisiei, adjunctul inspectorului de la Seminarul Teologic din Chișinău, Ion N. Halippa, care ulterior a devenit redactor al *Lucrărilor* editate de această societate; primul volum a și apărut la numai doi ani după înființarea instituției, în 1900, și este constituit, în fond, din investigațiile acestui harnic savant, care semnează 10 din cele 12 studii și articole din cuprinsul de 438 de pagini ale cărții. Între altele, aici a fost inserat și studiul *Orașul Chișinău în timpurile când în el a trăit A.S. Pușkin*, studiu semnat de autorul citat și care, în opinia profesorului B.A. Trubețkoi, „prin valoarea sa cognitivă, este un ghid unicat al Chișinăului vechi, Chișinăul timpurilor lui Pușkin”¹.

Dar ceea ce ne interesează în mod special în acest volum sunt informațiile pe baza cărora istoricul a elaborat o genealogie a lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu. Este vorba de articolul *Descrierea arhivei domnilor senatori care au prezidat în divanurile Moldovei și Valahiei din 1808 până în 1813*, unde, la nr. 80, este examinat un dosar din 18 aprilie 1808, intitulat „Despre moșia lui Stanislav Gagiu din raiaua Hotinului”.

Autorul relatează despre un turc cu numele Gagiu, care în a doua jumătate a secolului XVIII s-a stabilit în satul Româncăuți din raiaua Hotinului, construindu-și o casă și două mori pe moșia ce aparținuse vornicului Constantin Ghica. Construcțiile cu pricina au rămas ulterior în stăpânirea fiului lui Gagi,

* Text citit (deși neînscris în program) la al V-lea Simpozion de Studii Genealogice (Iași, 12–14 mai 1994) – cf. *ArhGen*, II (VII), 1995, 3–4, p. 2 și 4, nota 4.

¹ Vezi B.A. Trubețkoi, *Pușkin în Moldova* (în limba rusă), Chișinău, 1983, p. 28.

Stanislav (Hasan), care în timpul războiului ruso-turc din 1787–1791 s-a creștinat, continuând să stăpânească averea moștenită de la tatăl său. După desființarea raialei Hotinului, Constantin Ghica a reintrat în posesia moșiei sale, faptul provocând nemulțumirea văduvei lui Stanislav (Hasan), Tatiana, și a fiului acestora, Lazăr Gagi, la cererea cărora în Divan s-a și dat curs procesului cu privire la moșia Româncăuți.

Dat fiind faptul că în documentele dosarului antroponimul *Gagi* e notat grafic în mai multe feluri (întâlnim și forma *Hadgiu*, dar și *Gadgiu* și *Gajdeu*, și varianta polonă *Hadziu*, și chiar transcripția *Hațiu*) autorul articolului l-a confundat cu numele de familie „*Hâjdău*”, care în documentele din secolul XIX a circulat și el în mai multe variante (notăm aici doar câteva: *Hijdev*, *Hijdeu*, *Hidjeu*, *Ghijdeu*, *Hajdeu*, *Hâjdeu*). Or, pe baza asemănării fonetice a unora dintre aceste variante, asemănare ce a făcut posibilă confuzia și identificarea a două antroponime diferite, Ion N. Halippa ajunge să conchidă că „întemeietorul familiei Hâjdeu, familie care se bucură astăzi de popularitate în cercurile intelectualității din România, a fost și a murit turc-mahomedan” (p. 366). Iar la „Indice de nume” (p. 424) autorul merge și mai departe în deducțiile sale, constatând că „Gagi sunt strămoșii cunoscutei familii Hâjdeu” (care, de altfel, își avea posesiunile tot în ținutul Hotin) și trecându-i în registru pe următorii ei reprezentanți: „Stanislav (Hasan), Lazăr și Tatiana, care au trăit în secolul XVIII”, apoi pe „Alexandru și Valeria” (tatăl și bunica scriitorului și savantului nostru) „din secolul XIX”, încheind acest fantezist arbore genealogic cu Bogdan Petriceicu-Hasdeu. Astfel, grație unei simple confuzii, el – urmașul de glorie al unui neam al cărui destin se împletește cu secole de istorie a Moldovei – e considerat drept coborâtor dintr-o familie de ... turci pripășiți în satul Româncăuți din ținutul Hotin abia în secolul XVIII.

În 1900, când apărea volumul cu această genealogie anecdotică a Hâjdăilor, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, scriitorul și savantul de talie mondială, era încă în viață. Editase, până la acea dată, mai multe ziare și reviste proprii, scosese de sub tipar o serie de valoroase opere științifice și literare, cum ar fi, bunăoară, *Răzvan și Vidra*, *Ion vodă cel Cumplit*, *Istoria critică a românilor*, *Cuvente den bătrâni* în trei volume, patru volume din marele său *Dicționar al limbii istorice și poporane a românilor* ș.a.; fusese ales membru al unor academii și societăți științifice de peste hotare, inclusiv al Academiei Române și al Academiei Imperiale de Științe din Rusia; activase fecund ca director al Arhivelor Statului și ca profesor universitar. Printr-un fericit concurs de împrejurări (Ion N. Halippa i-a expediat, în 1902, primele două volume ale *Lucrărilor comisiei arhivistice chișinăuene*), magul de la Câmpina, retras acum la odihna binemeritată, a luat cunoștință de această neașteptată eroare privind genealogia sa și, lucru curios, a reacționat într-un mod pur și simplu surprinzător.

„Stimate Domnule – citim în scrisoarea lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu expediată de la Câmpina la 5/18 noiembrie 1902 lui Ion N. Halippa – am primit cele două volume și Vă mulțumesc din inimă. Am citit deocamdată tomul I, unde m-a interesat foarte mult studiul despre Chișinău sub Pușkin. Un lucru, însă, m-a făcut să râd până la lacrimi, anume p. 366, unde pe strămoșii mei îi prefaceți în turci. Genealogia mea documentară este publicată în „Basarabia” lui Arbore, în „Familiile boierești” de Octav Leca, ba încă tocmai în acea „Zapiska o rodoslovnoi cnighe Bessarabii 1821 g.”, pe care o aveți și o citați înșivă la p. 386... Ar trebui, cred, o rectificare în tomul III.

Strângere de mână cordială ,

B.P. Hasdeu²

Nimic din verva necruțătoare a temutului adversar și bătaiosului polemist care a fost Hasdeu. O cordială strângere de mână și... atât.

Suntem, firește, în fața unui caz de-a dreptul anecdotic, în care nu o singură dată se întâmplă să nimerească oamenii mari. În atare situații, aceștia se manifestă într-o cu totul altă lumină, totalmente diferită de cea în care ne-am obișnuit să-i vedem.

² Scrisoarea a fost publicată în facsimil în revista „Viața Basarabiei”, anul VI, 1939, nr. 12, p. 63 (791), de unde am și reprodus-o.

„MORE“ – UN APELATIV ROMÂNESC ÎN MEDIUL NOBILIAR MEDIEVAL DIN TRANSILVANIA ȘI UNGARIA*

Cercetarea nobilimii românești din Transilvania epocii voievodatului, mai exact din Transilvania și Ungaria, ridică multiple probleme, între care prima în ordinea procedării este cea a identificării nobililor de origine română în vastitatea materialului documentar privind ansamblul regatului medieval al Ungariei. Identificarea prin nume constituie numai una din căile de stabilire a apartenenței etnice a elitei feudale atât de compozite a acestui stat. Câtă vreme se păstrează onomastica românească, de origine preponderent româno-slavă, apartenența etnică a purtătorului nu ridică, de regulă, semne de întrebare, exceptând rarele cazuri de interferență cu nobili de origine sârbo-croată. Întotdeauna un Dan-Danciul, Stan-Stanciul, Vlad-Vladul-Ladu, Basarab, Iancul, Oancea-Vancea, Mihăilă, Costea, Vișa, Anastasia, Anca și multe altele, fie ca nume simple, fie mai târziu ca patronime, indică un român sau un descendent al său. Mai dificilă este identificarea numelor general-creștine, precum Ioan, Ștefan, Mihai ș.a., în care cazuri avem și alte elemente de identificare: ascendența, locul de origine, alte indicii.

Trebuie ținută seama de faptul că redactorii documentelor, diecii cancelariilor din regat, cu foarte puține excepții, străini în genere de realitatea românească, transcriu aceste nume adesea deformat sau traduse mai mult sau mai puțin exact în variante catolice latino-maghiare. Așa, spre exemplu, foarte răspânditul *Ladislau* acoperă românescul *Vlad* și variantele sale, iar *Blasius*, probabil pe *Vasile*, care, în mod suspect, nu apare ca atare în epocă. Dobândirea statutului nobiliar și catolicismul au impus schimbări în moda onomastică românească, predominând numele comune celor două confesiuni creștine, la care se adaugă cele catolice și maghiare, precum *Ladislau*, *Iacob*, *Matia*, *Emeric*, *Clara*, *Dorotea* etc.

Secolul XV cunoaște și fenomenul constituirii numelui de familie. Căile de formare sunt cele îndeobște cunoscute, cu deosebirea că, în cazul în speță, al

* Comunicare la al VI-lea Simpozion de Studii Genealogice (Iași, 10–13 mai 1995) – cf. *ArhGen*, III (VIII), 1996, p. XXI și XXII.

nobilimii românești din regatul ungar, se interferează aspectele onomasticii românești cu ale celei maghiare oficiale. Cel mai frecvent, o poreclă a devenit nume de familie, provenită fiind dintr-o funcție: Voievod-Vaida (*Wayda*), Părcălab-*Porkolab*, Căpitan-*Kende*, Vistier-*Tarnok*, Cămăraș-*Kamaras*, Popa-*Pap*, Diac-*Deak*, din trăsăturile fizice și morale: Mare-*Nagy*, *Nagh* (uneori confundat cu românescul Neag), Mic-*Kys*, Lung-*Hosszu*, Viteaz-*Vitez*, ori distincție etnică: Român-*Olah*, Ungur-*Magyar*, Turc-*Török*, Sărăcin-*Zerechen*, reală sau atribuită pe anumite considerente. Din aceste porecle ori din numele simplu al tatălui, s-a constituit numele de familie, fie în forma simplă: Pop, Vaida, Olah, fie cu sufixele ungurești „-fi(-ffy)“, sau „-i(-y)“, indicând filiația (rom. „fiul lui“, „al lui X“ lat. „filius“ + genitiv), precum în cazurile: Dragfi de Beltiug, Kendefy de Râu de Mori, Vaidafi (*Waydaffy*) de Mehadia, Desi de Timișel etc. Al doilea caz mai frecvent este cel al numelor de familie indicând localitatea sau regiunea de origine: Ardeleanu-*Erdely*, Hațeganu-*Haczaky*, Mâtniceanu-*Mutnoki*, Gârlișteanu-*Gerlesthey*, nume folosite de regulă în alte medii decât cel de origine, pentru a distinge persoane cu același nume. Există dovezi că aceste nume au fost utilizate în mediul românesc în forma românească, obișnuită și la boierii din Țara Românească și Moldova și chiar în documentele latine apar uneori în această formă (ex. Ana *Mathnichana*, Iacob *Gerlestheny*). Forma maghiară a acestor nume este identică cu particula nobiliară, de aceea, la început o suplinește pe aceasta: ex. Muthnoki – „Mâtniceanu“, dar și „de Mâtnic“.

Onomastica nobiliară românească a impus o serie de nume, acceptate în forma lor originară sau cu corijări minime de ordin fonetic, ca de ex.: *Boier*, mai ales pentru făgărășeni, Voievoda în forma abreviată *Vaida*, Popa în forma *Pop*, Oancea în forma *Vancea*, *Ficior*, preluat identic (ex. Ladislau *Fychor* de Ciula) etc. Deși nu s-a bucurat deocamdată de o cercetare aprofundată, mai mult chiar, neavând o formă românească, nu a fost reținut nici de către dicționarele onomastice, „*More*“ aparține aceleiași categorii. Vom aborda în continuare elementele capabile a ne desluși înțelesurile acestui termen: istoriografia, filologia istorică și, în fine, documentația istorică.

Cea dintâi menționare a numelui *More* în istoriografia română modernă o găsim la Șincai. Relatând în „*Hronica*“ sa, sub anul 1521, episodul căderii Belgradului, el menționează pe cei doi căpitani români care au condus disperata apărare a cetății: Mihai *More* și Vasile *Olah*. Primul, întrucât a tratat capitularea, după o rezistență eroică, a fost socotit trădător, alături de banul Hedervári, chiar de către cei care nu făcuseră nimic pentru păstrarea acestei chei a Ungariei. Șincai adaugă la relatarea cronicarului Istvanfius următoarele: „Neamul lui *More* și acuma custă [trăiește – *n.n.*] în ținutul Hațegului din Ardeal. Păcat că iaste român corcit de viță¹. El cunoaște așadar, mai degrabă

¹ Șincai, *Hronica românilor* (ediție Florea Fugariu), II, București, 1969, p. 201.

din realitatea vremii sale decât din documente, originea românească și hațegăna a familiei More; greșește doar în aceea că Moreștii din secolul XVIII nu erau continuatorii direcți ai familiei More de Ciula din care făcea parte ultimul apărător al Belgradului.

Ioan Cavaler de Pușcariu nu înregistrează, în repertoriul său, decât un castelan de Jdioara în Banat, identificat greșit cu un More de Ciula, și pe banii Severinului Filip More (recte: Ladislau More, alias Ficior) și Gheorghe More de Ciula².

Nicolae Densușianu cuprinde în volumele sale din colecția Hurmuzaki mai multe documente în care apar nobili români cu numele More, preluate din sursele ungurești, pe care le-a utilizat, fără alte detalii.

Școala pozitivistă națională din prima jumătate a secolului a abandonat câștigurile teoretice și documentare ale perioadei anterioare privitoare la nobilimea românească din Transilvania. Ioan Bogdan nu lasă loc nici unui echivoc: „devenind nobili, chinezii încetează de a fi români“, iar Iorga, mai nuanțat și contradictoriu, înclină spre aceeași opinie, deși lasă loc în istoria românească și „forme străine“, în care s-a cheltuit viața noastră națională. El menționează, pe de o parte, pe „ungurul Gheorghe More“³, banul de Severin și Belgrad, din aceeași familie din Ciula Hațegului, iar pe de altă parte, la câteva pagini mai încolo, menționează pe „românul Petru More“ (de Gepiș)⁴, castelan la Hunedoara și pe Ladislau More (de Ciula, fiul banului Gheorghe!), făcând parte din nobilimea românească pe la 1527⁵ și cunoaște pentru perioada ulterioară și alți More, de aceeași origine.

Aceeași dominantă, având la bază alte limitări ideologice, a ținut multă vreme și în deceniile postbelice problematica nobilimii românești la periferia cercetării. Așa se face că abia în anul 1966 Francisc Pall menționa originea română a lui Filip More de Ciula⁶, umanist premergător lui Olahus, reluat, fără alte detalii, de către Sigismund Jakó în 1977⁷.

În ce ne privește, am atins problematica lui „More“ în mai multe lucrări dedicate familiei nobililor din Ciula și nobilimii românești în genere, ale căror concluzii le vom dezvolta în continuare⁸.

² Ioan Cavaler de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, II, Sibiu, 1895, p. 247.

³ N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, *Cavalerii* (îngrijit de Stela Chepteia și Vasile Neamțu), București, 1996, p. 163.

⁴ *Ibidem*, p. 214.

⁵ *Ibidem*, p. 243.

⁶ *Fragen der Renaissance und der Reformation in der Geschichte Rumäniens*, în *Forschungen*, Bd. 9, 1966, nr. 2, p. 7.

⁷ *Philobiblon transilvan*, București, 1977, p. 59.

⁸ I. Drăgan, *Un model de ascensiune socială în Transilvania voievodală: Ciulani*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, nr. 1–2, p. 35–47 (în continuare: *Ciulani*); idem, *Aspecte ale relațiilor dintre români și puterea centrală în timpul lui Matia Corvinul 1458–1490*, în *RI*, serie nouă, tomul 3, 1992, nr. 9–10, p. 908; idem, *Precursori români ai lui Olahus*, în *CI*, XVI, 1997, p. 121–128 ș.a.

Istoriografia maghiară oferă multe informații despre numeroșii More din secolele XV și XVI, fără a lua în seamă în mod special acest nume, și mai ales trecând cu vederea de cele mai multe ori originea lor românească. Astfel, la începutul secolului XVIII, în cunoscutul său *Lexicon*, publicat la Oradea, Francisc Budai consemnează biografiile a patru membri ai familiei din Ciula și alți doi More cu numele Petru, pe baza izvoarelor narrative⁹. La același nivel de informație se află la 1860 marea colecție genealogică a lui Iván Nagy¹⁰. Peste un sfert de veac, Lajos Szádeczky publică trei diplome de blazon de la sfârșitul secolului XVI, acordate unor nobili cu numele More, prilej cu care trece în revistă, fără a aduce noutăți importante, ceea ce se cunoaște deja în această problemă¹¹. Un pas mare înainte, atât din punct de vedere documentar cât și al interpretării, realizează Dezideriu Csánki la 1913, prin inventarierea tuturor nobililor numiți More din comitatele Ungariei și Transilvaniei, în celebra și încă actuala sa *Geografie istorică a Ungariei în epoca Huniazilor* și dovedirea originii românești a numeroșilor More din comitatul Hunedoara¹². În fine, cea mai documentată lucrare maghiară la tema în chestiune, micromonografia lui Pál Török asupra nobililor din Ciula, care relevă și răspândirea numelor de familie More și Ficior în Transilvania, reușește totuși performanța negativă de a trece sub tăcere originea românească a purtătorilor lor¹³ !

Termenul „More” este, cum am menționat deja, necunoscut limbii române și dicționarele nu-l înregistrează ca atare. În schimb, el este cuprins atât în onomastica maghiară, evident prin descendenții familiilor cu acest nume din secolele XV–XVI, cât și ca nume comun, având sensul de „fecior, tânăr român angajat ca păstor sau slugă”¹⁴. Dicționarele recunosc caracterul de împrumut în limba maghiară, precum și o determinație etnică și peiorativă a termenului, utilizat doar cu privire la români și țigani, două populații cu statut de inferioritate în vechea Ungarie. Sensul peiorativ modern al termenului nu poate fi însă valabil în secolele XV–XVI pentru purtătorii numelui More, pentru simplu motiv că ei sunt, cum vom constata, aproape fără excepție **nobili**, ba chiar cu poziții importante în ierarhia socială.

⁹ Budai Ferentz, *Magyar ország polgári históriájára való lexicon a XVI század végeig*, Oradea, II, 1805, p. 710–713.

¹⁰ Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, vol. 7–8, Pest, 1860, p. 560–562.

¹¹ *More János cimeres nemes levelei*, în *Turul*, III, 1885, p. 168–172.

¹² Spre exemplu în vol. V din *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budapest, 1913 (în continuare: *Csánki*), p. 207 (comitatul Hunedoara), p. 559 (Cluj), p. 803–804 (Turda).

¹³ *A Csulaiak*, în *Magyar családtörténeti szemle*, 9, 1943, p. 102–111.

¹⁴ *A magyar nyelv értelmező szótára*, V, Budapest, 1966, p. 24, *more* s.v.; *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára*, II, Budapest, 1970, p. 956, *more*, s.v. și foarte recent, *Régi magyar családnévek szótára*, Budapest, 1993, p. 748.

Ultimul dicționar al împrumuturilor românești în limba maghiară îl derivă din apelativul vechi românesc *Măre*¹⁵, și cu aceasta deschide o pistă interesantă, pe care am căutat să pătrundem. Dicționarele recente ale limbii române au reținut doar sensul cuvântului de formulă de adresare, sinonim cu „măi!“, „bre!“¹⁶. Același sens îl are termenul *More, mori* cu accentul pe prima silabă, din dialectul aromân, identic ca formă și sens și în alte limbi sud-dunărene¹⁷. Am mai reținut, pornind de la faptul că numele *More* este purtat cu precădere de persoane nobile, explicația și sensul menționate în dicționarul lui Laurian și Massim, anume folosirea lui *măre* și cu înțelesul de „mărit“ (lat. *gloriosus, celebratus, magnificus*), adăugând că „în ținuturile pe unde au rămas urme ale feudalismului se mai aude titulatura de «mărite Doamne»“¹⁸.

În ceea ce privește documentarea noastră, avem de precizat faptul că ea merge mai în profunzime de la jumătatea secolului XV, când apare documentar, până în anii '20 ai secolului XVI, adică în perioada de formare-afirmare a numelui în discuție; pentru intervalul 1530–1555 căutările au fost mai degrabă întâmplătoare sau cu rost de deslușire a mențiunilor anterioare. Nu ne-am propus o cercetare genealogică aprofundată, ci, mai degrabă, o inventariere a purtătorilor acestui nume și gruparea lor, cât a fost posibil, pe familii. O cercetare genealogică propriu-zisă pentru întregul veac XVI, pe temeiul unei documentări ample și sistematice, reprezintă pasul următor și necesar al acestei prime întreprinderi. Pe baza informației, în mare măsură editate, care ne-a stat la dispoziție, am identificat, pe parcursul a aproximativ un secol, următoarele familii:

1) **More de Sava și de Mociu** (comitatul Dăbâca, respectiv Cluj). Un **Pavel More de Sava** apare încă la 30 octombrie 1449, în calitate de avocat angajat în fața conventului din Cluj-Mănăstur de către Benedict Roth (*Rufus, Weres*) exponent al bogatei și influentei familii de Sfăraș (*Farnas* – comitatul Cluj), având moșii întinse în mai multe comitate¹⁹. Zece ani mai târziu, în 1459, un **Pavel More de Mociu**, poate chiar identic cu primul, apare între familiarii aceluiși potentat cu ocazia unei încălcări²⁰. În fine, un al treilea **Pavel More**, de

¹⁵ F. Bakos, *A magyar szókészlet román elemeinek története*, Budapest, 1982, p. 240, *more, móré*, s.v.

¹⁶ *Dicționarul limbii române*, tom VI, fasc. 4, București, 1966, p. 260, *măre* s.v.

¹⁷ T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, ediția a II-a, București, 1974, p. 821, *móre, móri*, s.v.; M. Tomici, *Dicționar macedonean-român*, București, 1986, p. 392, *more*, s.v.

¹⁸ Laurian-Massim, *Dictionariul limbei romane*, II, București, 1876, p. 240: *mare*, s.v., p. 244: *maritu*, s.v.

¹⁹ Jakó, *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)* (în continuare: *Jakó*), I, Budapest, 1990, 765 (în cazul edițiilor de documente, numărul singur indică numărul documentului sau al registului).

²⁰ *Székelv oklevéltár*, I, 152.

astă dată fără particulă nobiliară, dar în calitate de sol al voievodului Blasiu Magyar, deci nobil, participă în anul 1473 la o misiune în Moldova, din poziția regelui, trecând prin Bistrița. După cum menționează însuși voievodul, el a îndeplinit și alte însărcinări similare până la acea dată²¹. Nu este exclus ca personajul să fie identic cu unul dintre cei doi omonimi de mai sus, care își pierduse protectorii din familia Roth de Sfăraș, căzuți în vina necredinței față de rege cu ocazia răscoalei nobilimii ardeleni de la 1467.

2) **More de Dada** (Sabolciu). Moreștii din Dada s-au ridicat prin slujirea Corvineștilor. **Mihai More**, originar dintr-o localitate învecinată, Nyirmihalydi, primește o donație la Dada de la Elisabeta Szilagy, mama regelui, la 1461²². Un **Ioan More de Dada** este pomenit între 1443 și 1470²³, iar un **Gașpar More de Dada**, o rudă a lor desigur, este curtean la 1499²⁴.

3) **More de Ciula** (districtul Hașeg). Cea mai cunoscută familie cu acest nume este cea a nobililor din Ciula, care a realizat sub Matia Corvin și urmașii săi cea mai spectaculoasă ascensiune a unei familii nobiliare românești într-o singură generație²⁵. Din cei opt fii ai nobilului Vladul de Ciula, patru au purtat porecla More. Ascensiunea familiei a deschis-o primul născut, Ladislau, consacrat cu porecla Ficior, ajuns după 1479 în dregătoriile importante de mare comis, ban de Jaice și ban de Severin. Numele More l-a impus însă fratele și urmașul său în funcții, Gheorghe, pomenit cu acest nume mai întâi la 1489. Prin **Gheorghe More**, celebru ca ban de Severin și de Belgrad între 1492 și 1507, au fost numiți More și cei trei frați mai tineri, dintr-o a doua căsătorie a lui Vlad de Ciula: **Filip More** (1470–1526) secretar regal, episcop, diplomat și umanist cunoscut – primul umanist de origine română, precedându-l cu o generație pe Olahus! – **Ioan More**, curtean, mai puțin prezent documentar, și pomenitul **Mihai More**, căpitanul Belgradului, implicat în evenimentele din 1521. Cu totul accidental, sub influența fratelui său, Gheorghe, Ladislau Ficior apare și el cu

²¹ *Urkundenbuch*, VI, 3946, porunca voievodului din 9 februarie 1473, Turda, către bistrițeni: „Serenissimus dominus noster rex mandavit nobis quedam negotia ipsius apud Stephanum vaivodam Moldavie perficere, quae nos huic Paulo More dicto exequentes commisimus, qui etiam alias in talibus dispositionibus fuit“. La 1515 un alt More, Filip de Ciula, pe atunci prepozit de Agria, s-a aflat în solie la domnul Moldovei (*Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt*, I, Brașov, 1886, p. 209).

²² *Jakó*, I, 1617: la 7 septembrie 1461 capitulul din Cluj-Mănăstur înregistra opreliștea soției lui Bernald de Dindești (*Dengeleg*) ca regele și mama sa să doneze jumătate din posesiunea soțului său din Dada către Mihai zis More de *Myhald*. Menționat și la 1479 (*Károlyi oklevéltár*, II, 479).

²³ *Csánki*, I, p. 538.

²⁴ J. Fögel, *II Ulászló udvartartása 1490–1516*, Budapest, 1913 (în continuare: *Fögel*), p. 69.

²⁵ I. Drăgan, *Ciulanii*; idem, *Diplomatul și umanistul de origine română Filip More din Ciula (1470–1526)*, în *Apulum*, 21, 1983, p. 183–189; idem, *Gheorghe More de Ciula, banul Severinului și al Belgradului (?–1507)*, în *Sargetia*, 20, 1986–1987, p. 199–205.

porecla More, care devine definitorie pentru familie împreună cu particula nobiliară „de Ciula“. Cariera familiei a fost continuată de către alt **Ladislau More de Ciula**, fiul lui Gheorghe, ajuns mare stolnic, supraviețuitor al dezastrului de la Mohács, partizan al imperialilor, care a sfârșit în cele din urmă în captivitate la Constantinopol²⁶.

Din ceea ce se cunoaște despre Ciulani, rezultă că ei s-au ridicat în ambianța curții regale de la Buda, în serviciul regelui și al diferiților dregători, urcând pe rând toate treptele ascensiunii sociale. Tatăl lor, Vladul de Ciula, om de vază în Țara Hațegului, și-a însoțit el însuși fiii la curte după instaurarea regelui din Hunedoara, achiziționând și o moșie în apropierea capitalei.

4) **More de Râu-Bărbat** (Hațeg). **Ștefan More de Râu Bărbat**, pomenit întâi la 1473²⁷, are de asemenea în familie două personaje afirmate la curtea regală, care sunt desemnate cu calificative semnificative, devenite nume de familie, **Ladislau Olah** (Românul), curtean regal la 1462, și alt **Ștefan Erdeli** (Ardeleanu).

5) **More de Șard** (Alba). Un **Ioan More de Șard** este menționat la 1482 ca avocat²⁸.

6) **More de Zeicani și Pâclișa** (Hațeg). **Ioan More de Zeicani** s-a căsătorit la 1489 cu Cătălina de Cârnești și a primit ca dotă sesii în Pâclișa învecinată²⁹, de unde numele mai des menționat „More de Pâclișa“. Documentul care consacră aranjamentele patrimoniale ale căsătoriei între Ioan More și familia soției menționează explicit și apartenența personajului la biserica catolică, ceea ce constituie un caz mai rar întâlnit în documentele privitoare la nobilii români, deși nu ne îndoim nici o clipă de catolicismul, mai ales al celor ridicați în ierarhia socială. Ioan More s-a angajat în slujba familiei Căndea de Râu de Mori, puternicii Hațegului, mai exact a ramurii Căndreș (*Kenderesi*), care își stabilise reședința în părțile Sătmarului, unde achiziționase un domeniu întins, în calitate de provizor, adică administrator al moșiilor acesteia din Hațeg. Mai era în viață în decembrie 1510³⁰.

7) **More de Mâtnic** (Banat). Un singur document, din câte cunoaștem până acum, dă numele întreg al lui **Petru More de Mâtnic** (*More de Muthnok*),

²⁶ P. Török, *A Csulaiak*, p. 109–110. V. și mai jos.

²⁷ *Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea* (ediție A.A. Rusu, I.A. Pop, I. Drăgan), vol I, Cluj-Napoca, 1989 (în continuare: *Hațeg*, I), 291; *Csánki*, V, p. 156. La 1519 era pomenit ca decedat.

²⁸ *Jakó*, I, 2357.

²⁹ Arh. Naț. Maghiară, D1. 29865.

³⁰ În Pataki, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, București, 1973 (în continuare: *Pataki*), p. 145 apare ca „de Râu de Mori“ (*de eadem*) după Ladislau Kendeffy, într-o enumerare.

cel al regelui Vladislav II din 5 iunie 1495, Buda, cuprinzând plângerile ducelui Ioan Corvin, prezentate înaintea tribunalului regal prin trei „emisari, familiari și avocați“ ai săi, între care sus-numitul³¹. Credem că tot el este acel **Petru More** pomenit ca tezaurar regal și curtean³² care a mijlocit la 1494–1495 un tratat de pace cu turcii, făcând el însuși o călătorie la Constantinopol³³.

8) **More de Mădăraș** (Bihor). La 1495 este pomenit **Ioan More de Mădăraș**, căsătorit cu Sofia, fiica lui Ladislau de Mădăraș, care mai avea alte două fiice căsătorite cu voievozi români, deveniți nobili, din Mărgău și Vorța (comitatul Cluj)³⁴. E posibil să fie originar din altă parte.

9) **More de Fărcădin** (Hațeg). **Ștefan More de Fărcădin** este menționat abia în 1503–1519 la moșia sa din Fărcădinul de Sus. Poate fi identic sau din aceeași familie cu pârcălabul Ștefan din aceeași localitate, des pomenit anterior în documente.

10) **More de Săcel** (Hațeg). **Ștefan More** este fiul unui Lupșa de Săcel, din aceeași familie cu Dan de Săcel, castelan de Jdioara și Lugoj la 1497, și se căsătorește cu Cătălina, fiica lui Petru Pogan de Bretea Romană, din vecinătate, castelan la Gilău³⁵. Face parte, evident, din elita hațegană, trădând o carieră militară neîndoieinică.

11) **More de Dobra** (Hunedoara). Un singur More avem menționat în acest important district, cu o nobilime românească numeroasă: **Lucaci More**, o singură dată amintit și el la 1507 ca martor în fața conventului din Cluj-Mănăstur, pentru un nobil din categoria „aleșilor“ (*egregius*)³⁶.

12) **More de Lupșa** (Turda). Din rândul membrilor puternicei familii cneziale de pe Valea Arieșului, care a purtat un război de peste un secol cu bogații și influenții orășeni din Baia de Arieș, s-a ridicat **Alexe More de Lupșa**, castelan la Diosgyor, lângă Miskolc, dăruit de rege la 1505 cu mai multe moșii în comitatul Turda³⁷, împreună cu frații săi. **Andrei More de Lupșa**, probabil fiu al său, vinde la 1516 moșii în Croația³⁸, ceea ce indică prezența sa probabilă într-una din garnizoanele de pe frontul antiotoman.

³¹ *Hazai okmánytár*, Győr, 1867, 311.

³² Török, *A Csulaiak*, p. 110.

³³ *Bonfinius*, Lipsiae, 1771, p. 741. În registrul socotelilor regale, sub data de 13 februarie 1494 este consemnat: „Petro More misso in legationibus ad imperatorem Turcorum pro expensis 300 fl.“ (J. Chr. Engel, *Geschichten des ugrischen Reiches und seinen Nebenländer*), vol. I, Halle, 1797 (în continuare: *Engel*), p. 86). Este interesant de consemnat și faptul că solii turci aflați în Ungaria în martie-aprilie 1495 au fost însoțiți de Petru Vistier (*Tarnok*) de Măcișu, numit ban de Severin la finele anului precedent (*Ibidem*, p. 106, 111).

³⁴ Menționat de Török, *loc. cit.* fără amănunte.

³⁵ La 1505 era dăruit cu părți din posesiunile hațegane ale socrului său, împreună cu cumnatul Gheorghe de Marga (*Csánki*, V, p. 219).

³⁶ *Jakó*, II, 3445–3446.

³⁷ *Csánki*, V, p. 768, actul regelui Vladislav II din 15 iunie 1505.

³⁸ *Jakó*, II, 3604.

13) **More de Gepiş (Bihor).** **Petru More de Gepiş** s-a ridicat din familia voievozilor din Gepişul Român. La 1495 stăpânea două posesiuni în comitatul Ciongrad³⁹. S-a ridicat ca unul dintre nenumărații familiari ai familiei Corvineștilor, mai întâi al ducelui Ioan Corvin, apoi al soției sale Beatrice de Frangepan, între 1505 și 1509 fiind castelan la Hunedoara⁴⁰. Este confundat adesea cu omonimul său Petru More de Mâtnic⁴¹.

14) **More de Ghioroc (Arad).** **Sigismund More de Ghioroc** sau de Janoshaza apare documentar între 1507 și 1518, împreună cu soția și patru fii ai săi – Gașpar, Baltazar, Ladislau și Mihai – cu posesiuni în comitatele Arad și Zarand⁴². Onomastica familiei indică un catolicism fervent și probabil o nobilitate mai veche, după cum Ghiorocul, care nu este o reședință de cnezi și nobili români, poate indica faptul că familia provine din altă parte. Dintre fiii săi, avem date suplimentare despre **Gașpar More** (1517–1533), funcționar al domeniului Hunedoara (procurator-avocat) și vicecastelan la Jula (Gyula), în serviciul marchizului de Brandenburg moștenitorul Corvineștilor⁴³, și despre **Ladislau More**, menționat ca adept al luteranismului la 1534⁴⁴.

15) **More de Noșlac (Nagylak – Alba).** Doar văduva lui **Ștefan More de Noșlac** e menționată la 1507, în legătură cu posesiuni din comitatul Turda⁴⁵.

16) **More de Panticu (Dăbâca).** **Nicolae More de Panticu (Cheh)** este menționat la 1526 ca avocat al unor nobili din zonă⁴⁶. Șapte ani mai târziu **Francisc More de Panticu**, cu frații Ioan, Gheorghe, Mihai, Andrei, Ecaterina și Ana vindeau cu 40 de florini o sesie nobiliară, o curte și un loc de moară pustiu din satul Panticu⁴⁷. La 1555 conventul din Cluj-Mănăstur aprecia la 8 ani vârsta Clarei, fiica lui **Mihai More de Panticu** și a Ilenei, fiica răposatului Vasile Vaida de Vorța⁴⁸.

17) **More de Comana (Făgăraș).** Un membru al familiei Mailat de Comana, Ioan, frate cu viitorul voievod al Transilvaniei, Ștefan Mailat de Comana, s-a afirmat ca soldat, ajungând castelan de Făgăraș la 1530⁴⁹.

³⁹ Csánki, I, p. 686.

⁴⁰ Pataki, p. XXXVIII, 132.

⁴¹ Fögel, p. 68, 122 îi atribuie calitatea de curtean și solia la Constantinopol, care aparțin, în realitate băănățeanului.

⁴² S. Márki, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, I (în continuare: *Arad I*), Arad, 1892, p. 359, 391. La 1518 Sigismund More era provizor al banului de Severin Francisc Haraszti la Păuliș (*Arad I*, p. 391).

⁴³ Pataki, p. 27 și urm.

⁴⁴ *Arad I*, p. 518.

⁴⁵ Csánki, V, 770, 804.

⁴⁶ Jakó, II, 5151.

⁴⁷ *Ibidem*, 4408.

⁴⁸ *Ibidem*, 5379.

⁴⁹ *Rechnungen aus der Archiv der Stadt Kronstadt*, II, p. 129, 227.

18) **More de Var și Hodod** (Dăbâca-Solnocul de Mijloc). **Ioan More de Var** (*Ewrmezew*) familiarul lui Mihail Jakch de Coșeu, comitele comitatului Solnocul de Mijloc, primea de la acesta, împreună cu fiii Mihai și Martin, părți din satul Vicea (Solnocul de Mijloc)⁵⁰. Ca provizor (*officialis*) al aceluiași în cetatea Hodod (Solnocul de Mijloc) deținea o curte în acea localitate și apare menționat și ca More de Hodod. A fost căsătorit cu Ecaterina Deshazy și a avut ca urmași pe Mihai, Martin, Ioan, Petru, Barbara și Ecaterina menționați la 1552⁵¹.

19) **More de Galați** (Hațeg). Numele apare doar la *egregius Petru More de Galați*, provizor și castelan de Gilău, în serviciul episcopului Transilvaniei, menționat între 1533 și 1549⁵². A fost căsătorit cu Petronela, fiica lui Gheorghe Scarița, român bănațean, ajuns căpitan pe domeniul cetății Hunedoara și castelan de Giula în slujba lui Gheorghe de Brandenburg⁵³.

Într-o dispută cu Anton Verancici, prepozit la Alba Iulia, care îi contesta într-o scrisoare opiniile în favoarea întâietății cetății lui Gelu – Gilău, față de cea de la Alba Iulia, Petru More de Galați trădează existența în conștiința elitei românești din epocă, încă neînstrăinate, a conștiinței *întâietății* românești în Transilvania, pe baze – tradiție sau izvoare – care rămân încă de cercetat⁵⁴. Aceasta vine să se adauge la conștiința originii romane și a latinității, un bun deja câștigat la această dată, constituind germeii conștiinței naționale care se va cristaliza în secolele următoare.

20) **More de Aluniș** (Turda). **Mihai More de Aluniș** (*Monyoro* – lg. Reghin) apare ca martor la 1536⁵⁵. Probabil rudă cu acesta, mai devreme, la 1521, un preot în Reghin **Ștefan** zis **More** (*dictus More*)⁵⁶.

21) **More de Mineu** (*Menyew* – Solnocul de Mijloc). La 1555 este menționat Petru fiul lui **Ioan More de Mineu**, cu stăpânire de moșie acolo⁵⁷.

Alți numeroși *More*, a căror origine n-am reușit s-o identificăm, datorită faptului că numele lor nu este însoțit de particula nobiliară, activează la curtea regală, în armată, biserică sau în serviciul unor înalți dregători, în tot cuprinsul regatului. Chiar dacă am putea realiza anumite asociații pe baza documentației aflate la dispoziție, identificarea lor e riscantă; imensul material încă necercetat din arhivele maghiare va aduce, fără îndoială, clarificări în viitor.

⁵⁰ *Jakó*, II, 4283, actul din 28 ianuarie 1530.

⁵¹ *Jakó*, II, 5060, 5120.

⁵² *Jakó*, II, 4433–4436, 4979. Un Petru More, „puer” în serviciul aceluiași episcop, la 1520 (*Zichy okmánytár*, XII, 339; Prodan, *Iobăgia*, II, p. 61).

⁵³ *Pataki*, p. LXIX, 21–31; *Arad*, I, p. 312.

⁵⁴ Scrisoarea lui Verancici din 21 martie 1540, în care i se adresează ca român (*Valachus*), la *Hurmuzaki-Densușianu*, II/4, 124; I.A. Pop, *Națiunea română medievală*, București, 1998, p. 124–126.

⁵⁵ *Jakó*, II, 4550.

⁵⁶ *Ibidem*, 3823.

⁵⁷ *Jakó*, II, 5409.

La anul 1465 Csánki menționează un **More de Versend** în comitatul Baranya, la vest de Mohács⁵⁸. Un **Ioan More**, provenit probabil din nobilimea locală, este castelan la Jdioara, în Banat, în 1470–1485⁵⁹. Un alt **Ioan More**, născut pe la 1452, cunoaște o carieră strălucită laică și ecleziastică, începută după cât se pare la mănăstirea cisterciană de la Jaszó, lângă Pécs. La 1482 este prepozit la Oradea⁶⁰, apoi custode și probabil prepozit la Alba Regală, orașul de încoronare al regilor unguri. La moartea regelui Matia Corvin, a devenit păstrătorul coroanei în cetatea Budei⁶¹. Calitățile și prestigiul său l-au făcut apt pentru misiuni diplomatice în Italia, unde îl întâlnim în 1488 la Ferrara, iar în 1494 la Roma⁶². Un alt **Ioan More**, familiar al Corvineștilor, este menționat, în 1476–1494, ca vistier⁶³, strângător de dări și în diferite misiuni legate de bani, în părțile Transilvaniei⁶⁴. Către 1500 un **Egidiu More** cu soția Ana din dioceza Strigoni, catolici fervenți, pe cât se pare, erau primiți în Confraternitatea Sf. Spirit de Urbe⁶⁵, din care făceau parte și alți nobili români.

Un ostaș cu numele **Ioan More** este pomenit în 1507 în funcția de căpitan al porții orașului Belgrad, împreună cu un **Ștefan More**, în serviciul fostului ban Gheorghe More de Ciula, care pot fi dintre rudele hațegane ale banului. Un **Mihai More** slujea călare la sibieni, fiind plătit cu trei florini pe lună între ianuarie și septembrie 1506⁶⁶.

Petru More, administrator al arhiepiscopului de Calocsa, Petru Várdai, a fugit la 1496 cu banii și giuvaerurile acestuia în Sirmiu, la turci⁶⁷. Un **Petru More de Chezel** (?) arenda, la 10 noiembrie 1501, bunuri ale arhidiaconatului

⁵⁸ Csánki, II, p. 554.

⁵⁹ Menționat între 12 iunie 1470 (Pesty, *Krassó*, III, 425) și 8 februarie 1485 (Pesty, *Szörény*, III, 94). Probabil același, desemnat ca om regesc la o punere în stăpânire pentru familia Fiat de Armeniş, la 11 iunie 1489 (Pesty, *Szörény*, III, 97).

⁶⁰ În acest an era dăruit cu satul Long de lângă Tapoly („Turul“, XXIII, 1905, p. 159), cu alte șase posesiuni din comitatul Saros din Slovacia (*Csánki*, I, p. 323).

⁶¹ *Acta externa regis Matthiae*, IV, Budapesta, 1878, p. 209: „el prepozito More ha la corona, tutte le gioie e argenterie de la regia maestá; e un homo da 38 anni vel circa e sta nel castello de Buda“.

⁶² Engel, p. 44: „Johanni More, qui cum duobus equis ad Urbem ex regio mandato profectus est... pro expensis 80 floreni“. O altă solie tot acolo, în noiembrie același an (*Ibidem*, p. 52).

⁶³ Cf. „Turul“, XXI, 1903, p. 115; A. Kubinyi, *A Mátyás-kori allamszervezet*, în *Hunyadi Mátyás emlékkönyv*, Budapesta, 1990, p. 132, nota 149 îl cunoaște ca vistier sub numele de Ioan More de Jaszó, ceea ce pare a fi o confuzie între cele două personaje cu cariere destul de distincte.

⁶⁴ La 4 august 1486 era trimis (*nobilis J.M.*), de pildă, la sibieni pentru preluarea contribuției bănești impuse de către dieta recentă (*Urkundenbuch*, VII, 4656). La 1494–1495 e dicat, strânge dările din comitatul Crasna (Engel, p. 37).

⁶⁵ *Monumenta Vaticana Hungariae*, V/5, p. 73.

⁶⁶ *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsische Nation*, I, Sibiu, 1880, p. 443.

⁶⁷ Nagy Iván, vol. 7–8, p. 560.

din Satu-Mare, din dieceza de Agria, împreună cu vicetezaurarul regal Ladislau de Zalcha⁶⁸. Un alt **Petru More** posesor la Alatca (a.d.), Sinteza și Moruț (înglobat în Sântana) în comitatul Arad, moare fără urmași la 1535⁶⁹. **Ladislau** și **Ioan More** cad în lupta cu turcii din 1552 de la Timișoara⁷⁰. **Toma More** era donat la 1524 cu părți din posesiunea Szöcsköd (Bihor), împreună cu un nobil din zonă⁷¹. În același an e menționat un **More de Roskovany** în comitatul Komárom⁷².

Ne oprim aici cu enumerările purtătorilor numelui More, convinși fiind că lista rămâne deschisă, la discreția izvoarelor documentare, care vor aduce cu siguranță completări și precizări, și vom încerca, în încheiere, o sinteză a subiectului în discuție.

Numele de familie „More” s-a format începând cu jumătatea secolului XV și primul sfert al secolului următor, în mediul curții regale maghiare și al unităților militare de la curte și de pe frontul sudic, acolo unde au activat mai multe dintre personajele cu acest nume, a căror biografie am reușit s-o reconstituim în parte. De asemenea, purtătorii lui se întâlnesc în calitate de familiari, slujbași nobili la curți, pe marile domenii, castelani. El joacă și rolul unui calificativ etnic pentru nobilii români, la fel ca și *Ficior* sau *Olah*.

Originea lui este românească, din apelativul „măre”, deformat în mediul maghiarofon. Credem că „more” traduce apelativul românesc pentru persoanele nobile, pe care numeroșii români din locurile menționate îl utilizau în vorbirea cotidiană dintre ei, care era, se poate presupune, în limba română.

Purtătorii lui sunt de regulă români nobili, dregători, funcționari, clerici, soldați⁷³. Toți cei care au putut fi identificați sunt originari, fără excepție, din ținuturile românești de dincoace de Tisa și sunt, cu excepțiile menționate, de condiție nobilă. Provin din toate ținuturile cu nobilime românească, cu excepția, încă neexplicată, a Maramureșului. Mulți din cei cu origine încă necunoscută au legături clare cu lumea românească și cu Transilvania. Mai mult, doi dintre ei

⁶⁸ *Estei Hippolit püspök egri számadáskönyvei 1500–1508*, Eger, 1992, p. 79.

⁶⁹ *Arad*, I, p. 359.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Jakó, Bihar megye a török pusztítás előtt*, Budapest, 1940, p. 358.

⁷² „Turul”, 1888, Melléklet, p. 5.

⁷³ Doar câteva cazuri ar putea face excepție de la această regulă, indicând o condiție servilă: iobagul (*providus*) **Luca More** din Tiocul de Sus la 1510 (*Jakó*, II, 3539), un **Petru More** din Trascău la 1530 calificat tot *providus* în slujba familiei Toroczky, pe care o reprezintă în fața locului de adeverire (*Jakó*, II, 4309). Nu cu toată certitudinea sunt de condiție servilă un **Petru More**, „iobag” al voievodului Ioan Pongracz, care intervine pentru a i se plăti o datorie de către un sibian la 1468 (*Urkundenbuch*, VI, 3618), care poate fi și o slugă nobilă (*servitor*) și un **Gheorghe More** din Alba Iulia, pomenit între „locuitorii și iobagii episcopali” la 1461 (*Jakó*, I, 2027). La 1531 apare chiar un orășean, **Dionisie More** din Cluj (*Ibidem*, 4362).

sunt și numiți români (*Valachus*) în documente: un **Ladislau More de Ciula** la 1527, tânăr pe care Ioan Zápolya încerca să-l atragă prin danii de partea sa⁷⁴ și menționatul **Petru More de Galați**, castelanul de Gilău.

Moreștii, cel puțin din prima generație, fac parte din acei nobili români care s-au lansat la jumătatea secolului XV în serviciul militar și al casei de Hunedoara, ajungând, prin merite de excepție, în poziții importante pe scara socială. Împreună cu alții, destul de numeroși, din părțile Hunedoarei, Banatului și Maramureșului, ei au înscris, ca români, pagini de strălucită viteză pe frontul antiotoman și au dovedit calități superioare în alte îndeletniciri, care i-au propulsat în ierarhia socială. „Partida românească” de la curtea și din armata ungară, în care se înscriu și câțiva purtători iluștri ai acestui nume, a contribuit în măsură importantă, ce rămâne încă a se contura, la formarea imaginii umaniste despre poporul român în secolele XV și XVI.

Topiți mai târziu în masa nobilimii ungare, uitați până nu demult, zecile de More, alături de întreaga pătură a nobilimii românești din regatul medieval al Ungariei, pretind astăzi o necesară reînviere.

⁷⁴ Un raport anonim către regele Angliei despre trei nobili tineri, între care Ladislau More, cu mențiunea „id est Walachus” (= adică român) (*Hurmuzaki-Densușianu*, II/3, 423). Dacă transcrierea actului este corectă, am avea traducerea „More, adică român”, ceea ce ar reprezenta o susținere extraordinară și neașteptată a tezei noastre, exprimând percepția epocii privind originea românească a tuturor purtătorilor cognomenului More! Este vorba de Ladislau More fiul lui Gheorghe More de Ciula, banul Belgradului, fost mare stolnic, personaj foarte influent, răscumpărat din robia turcească după Mohács, care, la vreo 40 de ani, se găsea printre magnații „tineri”. Perceperea lui ca *Valachus* la 1527, deși fusese crescut în mediul aristocratic maghiar, aruncă iarăși o lumină foarte interesantă asupra raportului dintre elementul social și cel etnic în epoca cercetată.

PRIVILEGIUL MEZINULUI: ÎNTRE REALITATEA JURIDICĂ ȘI FICȚIUNEA BASMULUI*

«După aceea, luând Iosif pe cei doi fii ai săi, pe Efraim cu dreapta sa și în fața stângei lui Israel, iar pe Manase cu stânga sa în fața dreptei lui Israel, i-a apropiat de el. Israel și-a întins mâna sa cea dreaptă și a pus-o pe capul lui Efraim, deși acesta era mai mic, iar stânga și-a pus-o pe capul lui Manase. Înadins și-a încrucișat mâinile, deși Manase era întâiul născut».

(Geneza, 48, 13-14)

«Fiii să răpdă atunci cu toții în casă la patul mamei, dar biata babă era umflată cât o bute și nici nu putea blești măcar gura. Simțirea însă nu și-o pierduse de tot și văzându-i, își mișcă puțin mâna și arătă la nora cea mare și la păretele despre răsărit, apoi arătă pe cea mijlocie și la păretele despre apus, pe urmă pe cea mai tânără și jos în mijlocul casei. După aceea, de-abia putu aduce mâna spre gură și îndată căzu într-un leșin grozav.

Toți plângeau și nu se puteau dumiri despre semnele ce face mama lor. Atunci nora cea tânără zise, prefăcându-se că plânge și ea:

– Da nu înțelegeți ce vrea mămuca?

– Nu, ziseră ei.

– Biata mămuca lasă cu limbă de moarte că fratele cel mare să ieie locul și casa despre răsărit; cel mijlociu de despre apus; iar noi, ca mezini ce suntem, să rămânem aici, în casa bătrânească.

Atunci ceilalți nemaivăd încotro șovăi, diata rămase bună făcută¹.

1.1. Este neîndoielnic că Ion Creangă a consemnat, în povestea *Soacra cu trei nurori*, două aspecte importante ale dreptului consuetudinar de moștenire practicat în Țările Române: diata orală sub forma «limbă de moarte» și privilegiul mezinului de a moșteni casa părintească. Această din urmă cutumă este asociată *instituției căminului*, ce se găsește formulată în dreptul scris în principalele coduri juridice de la sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX. *Pravilniceasca condică* din 1780 denumeste în mod limpede *căminul* ca acea moșie «din care se trage porecla și neamul familiei»². De aceea, moștenirea

* Comunicare la al VII-lea Simpozion de Studii Genealogice (Iași, 9–12 mai 1996) – cf. *ArhGen*, IV (IX), 1997, 3–4, p. XXI și XXIII.

¹ Ion Creangă, *Povești și povestiri*, Timișoara, 1990, p. 12-14.

² *Pravilniceasca Condică 1780*, ed. critică de un colectiv coord. de Andrei Rădulescu, București, 1957, p. 100.

acestui cămin părintesc revenea exclusiv urmașilor pe linie masculină, cu excluderea femeilor, ca unele ce se numesc «după porecla bărbatului». Principiul în virtutea căruia se aplică privilegiul masculinității este unul genealogic, subliniat de două ori în paragraful cu pricina: «ca să nu-și piardă porecla neamului», «pentru a nu-și pierde numele familiei». Prevederea se reia în *Legiuirea lui Caragea*³, în chip mai concis, cu aceeași precizare referitoare la cămin: „cămin să zice moșie după care să numește neamul“. Textul grecesc al legiurii precizează în plus față de această definiție juridică că ea este operativă doar în spațiul românesc.

Autorii tratatului de *Istorie a dreptului românesc*⁴, ca și cei ai *Dicționarului de instituții feudale din țările române*⁵ sunt de acord asupra evoluției în diacronie a instituției căminului fixându-i ca repere secolul XVI, pe baza existenței unor mențiuni documentare ale sensului de „moșie strămoșească, părintească, temeinică, de neam, scaun“. Termenul de „cămin“ desemna inițial, după părerea aceluiași autori, toate moșiile părintești (mențiune din 1657), pentru ca, ulterior, să-și limiteze sensul numai la moșia din care familia își trăgea numele (mențiuni din 1742 și 1776). Nici o referință documentară nu sprijină, în lucrările citate, privilegiul mezinului de a moșteni căminul, amintit doar ca vechi obicei conservat îndeobște.

1.2. În demersul pe care l-am întreprins, am plecat de la premiza, acceptată de pragmatica sociologică și de noua antropologie juridică (Luc Boltanski⁶, Thomas Kuhen⁷, Simona Cerutti⁸, Sally Falk Moore⁹), că orice problemă de drept se analizează mai întâi la nivelul practicilor și apoi la nivelul normelor, pentru că natura însăși a vieții sociale generează raporturi care ulterior se instituționalizează, și nu invers. Această teorie a practicii sociale, producătoare de norme, se poate verifica în datele ei esențiale în vechiul drept românesc, a cărui codificare scrisă sancționează, în bună parte, dreptul consuetudinar, produs de obligații, constrângeri, așteptări, reciprocități. În al doilea rând, pentru a putea încadra juridic ceea ce noi am numit „privilegiul mezinului“, am recurs la categoria de *instituție*, definită în sensul foarte extins de „orice formă de organizare socială care leagă laolaltă valori, norme, modele

³ *Legiuirea Caragea*, ed. critică de un colectiv coord. de Andrei Rădulescu, București, 1955, p. 124.

⁴ Vol. I, coord. Vladimir Hanga, București, 1980, p. 521.

⁵ București, 1988, s.v. *moștenitor*.

⁶ *L'amour et la justice comme compétences. Trois essais de sociologie de l'action*, Paris, 1990, p. 37–53.

⁷ *Law, Family and Women. Toward a Legal Anthropology of Renaissance Italy*, Chicago, 1991.

⁸ *Normes et pratiques, ou de la légitimité de leur opposition*, în vol. *Les formes de l'expérience. Une autre histoire sociale*, coord. par Bernard Lepetit, Paris, 1995, p. 127–149.

⁹ *Law as Process. An Anthropological Approach*, London-Boston, 1978.

de relații și de conduite, roluri”¹⁰. În analiza noastră, instituția este deci o funcție la nivel macro dar și micro-social, produsă de recurența unor norme, valori, conduite și roluri asumate, implicit sau explicit, de actorii sociali, dispusă să se reacomodeze pe axa temporală în raport cu configurația¹¹ câmpului social care o determină. Rezultă deci că demersul pe care îl propunem convoacă socio-istoria și abordarea juridico-istorică¹² într-o încercare de a determina o componentă din dinamica ontologică a devenirii persoanei într-un tip de societate cum este societatea Vechiului Regim românesc, tip ce l-am putea asimila cu *societatea familială*¹³, opusă *societății politice* sau *economice*. Aceste distincții, propuse de Alexandre Kojève, operează cu opoziția dintre ființă și acțiune, între *a fi* și *a face*; prin urmare, familia fiind o funcție relațională a ființei, ea presupune: 1) atribuirea unei valori pozitive absolute, iubirea, actualizată în relația de rudenie (*dreptul familial de rudenie*); 2) o operă comună ca rod al acțiunii (patrimoniul) (*dreptul familial de patrimoniu și de moștenire*) și 3) o operă educativă (*dreptul familial educativ*)¹⁴.

2.1. Câteva documente din secolul XVII, ce pot fi înseriate în acest dosar, pun în evidență modul în care era înțeleasă inițial importanța instituției căminului. O întărire domnească din 23 iunie 1643, sancționând fapte petrecute în urmă cu 50 de ani, ne îndreptățește să credem că privilegiul mezinului de a moșteni casa și moșia părintească funcționa de multă vreme, încât se aplica și moștenitorilor femei, prin artificii juridice al „așezării fetei în loc de fecior”, sau substituirea (*praefectio*)¹⁵. Udriște logofăt din Bârsești, tatăl a trei fete – Vilaia, Stanca, mama lui Chirca Rudeanu și Vârjoghia – o înzestrează pe aceasta din urmă, ca fată mai mică și în „loc de fecior”, cu moșia Bârsești, celelalte surori fiind invitate să răscumpere cu părți din zestre dreptul de a stăpâni în moșia părintească.

Aceeași situație reapare într-un document din 20 noiembrie 1653, tot o întărire domnească. Ivan Sârbu logofăt din București, căsătorit cu Stanca, fiica lui Matei din Nucet, primește toată averea socrilor săi, viile din Vârful Sarului și moșiile din Inotești și Bucovinul, „pentru că a rămas fiică mai mică și în loc de fiu în casă”. Prin zămisul de logodnă, socrii, „fiind ei bătrâni și slabi și pe mâna ginerelui lor, Ivan logofăt, le-au dat ei tot ce-au avut pentru multa căutare și îngrijire ce au avut de la ei și la bine și la rău”¹⁶.

¹⁰ G. Balandier, prefață la ediția franceză a cărții lui Mary Douglas, *How Institutions Think?*, Syracuse, 1985 (*Ainsi pensent les institutions*), Paris, 1989, p. XI.

¹¹ Norbert Elias, *Qu'est-ce que la sociologie*, Editions de l'Aube, 1986, p. 154–161.

¹² A se vedea numărul special din „Annales. ESC”, VI, 1992 «Droit, histoire, science sociale».

¹³ Alexandre Kojève, *Esquisse d'une phénoménologie du droit*, Paris, 1981, p. 483–519.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, ed. cit., s.v. moștenitor; Em. Săvoiu, *Contribuțiuni la studiul succesiunii testamentare în vechiul drept românesc*, Craiova, 1942, p. 85–88; G. Fotino, *Pagini din istoria dreptului românesc*, București, 1972, p. 92–131; Alex. Gonța, *Femeia și drepturile ei de moștenire în Moldova după «obiceiul pământului»*, în *AIAT*, XVII, 1980, p. 597–602;

¹⁶ ANIC, M-reă Sf. Ioan din București, XVI/3, doc. slav.

În această diată, ca și în alta, din 1 iunie 1647, apare conturat răspunsul la întrebarea: de ce mezinul sau mezina se bucurau de privilegiul de a moșteni casa părintească? Dintre cei patru fii ai postelnicului Stanciu din Dâlga, numai prâslea, Mihart, primește partea de moșie părintească, „căci iaste mai mic de toți și au fost cu tată-său dimpreună până au murit și el l-au comădat și l-au grijit“, în timp ce fiii mai mari fuseseră deja înzestrați și excluși de la moștenire: „au fost osebiți de casă și despărțiți“¹⁷.

2.2. Care este convenția în jurul căreia se organizează consensul actorilor sociali? La prima vedere, pare să fie una singură, dar, de fapt, la elaborarea ei concură mai multe norme, care nu trec în dreptul scris decât un secol mai târziu. Privilegiul mezinului nu apare enunțat juridic în *Îndreptarea Legii* (1652), dar originea sa nu poate fi decât cea cunoscută în dreptul privat roman și preluată apoi în dreptul bizantin și în cel occidental. Astfel, dreptul roman opera diferența între fiii independenți, care și-au primit partea de moștenire (*peculia*), act juridic numit *emancipatio*¹⁸, și cei rămași în casa părintească (*filius familias*) – „copiii neoblăduitori se chiamă carii n-au luat de la tatăl lor parte nemica, numai ce șed cu dînsul întru plecarea, ascultarea și voia lui“ (*Îndreptarea Legii*, glava 278) – sub puterea tatălui, în calitatea sa de cap al familiei, *parens manumissor*¹⁹. Fiul rămas în casă putea să aibă vârsta majoratului, dar incapacitatea sa de a poseda bunuri decurgea din supunerea lui la autoritatea paternă. În acest caz, persoana tatălui exercita autoritatea de *pater familias* în baza paternității, adică a faptului că generează ființa, ceea ce determină inegalitatea juridică a fiilor rămași în casă, față de cei emancipați.

Dreptul bizantin privat din epoca constantiniană acorda tatălui și fiilor rămași în casă dreptul de moștenire la averea mamei (*bona materna*) după regula: fiul *possessio*, iar tatăl *usufructus*²⁰. Începând cu epoca justiniană, se acorda copilului rămas în casă, la vârsta majoratului, capacitatea juridică de a moșteni dinspre amândoi părinți, cu sau fără acordul tatălui²¹.

Cercetările tradiționale de istoria dreptului din secolul trecut au pus în evidență răspândirea modelului ultimogeniturii (*de maineté*), în Cornwailles, Saxonia și Anglia, și vechimea lui, care ar urca până în epoca celto-traco-gotă²². O deslușire prețioasă asupra diverselor reglementări succesoriale în familia medievală, diferite de la o regiune la alta și de la o epocă la alta, ni le oferă

¹⁷ ANIC, M-reă Zlătari, IX/15.

¹⁸ *Îndreptarea Legii* (1652) îi numește «adins eiș oblăduitori».

¹⁹ Max Kaser, *Das Römische privat Recht. Zweiter Abschnitt. Die nachclassischen Entwicklungen*, München, 1975, p. 202–214; pentru Vechiul Regim românesc v. G. P. Nedelcu, *Puterea părintească în vechiul drept românesc*, Ploiești, 1933.

²⁰ Manlio Sargenti, *Il diritto romano nella legislazione di Constantino*, Milano, 1938, p. 88.

²¹ Siro Solazzi, *Scritti di diritto romano*, IV, Neapole, 1963, p. 496.

²² P. Viollet, *Droit privé et sources*, Paris, 1893, p. 842 apud Al. Gonța, *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, București, 1986.

modelul de analiză al lui Emmanuel Le Roy Ladurie dedicat structurilor de familie și obiceiurilor legate de moștenire în Franța secolului XVI²³, într-o epocă în care, după părerea celebrului jurist Etienne Pasquier (*Les Recherches de la France*, 1621), privilegiul mezinului era în decădere²⁴. Dintre cele trei modele mari pe care Le Roy Ladurie le-a reperat în masa documentară care i-a stat la dispoziție, privilegiul mezinului se atașează modelului mixt (L'Ile de France, Orléanais) de excludere a copiilor înzestrați și de privilegiere a copilului corezident. Pe ce se întemeiază succesul acestei soluții? Pe întâietatea acordată voinței vechii generații, pe egalitatea voinței soților în cuplu, pe „colaborarea simplă și încrezătoare între părinți și copii”²⁵, pe precauția de a întemeia moștenirea pe corezidențialitatea care asigură succesiunea familiei pe aceeași moșie, pe puterea unui model arhaic de familie lărgită prin solidarități de tip vertical²⁶.

2.3. Dacă primul criteriu generator de norme era *dependența față de puterea tatălui*, cel de-al doilea era *vârsta*. Între fiii mai mari și cei mai mici, în practica romană se crează o diferență de acces la patrimoniul părinților, deosebire înrădăcinată în principiul „frații mai mari împart patrimoniul, iar cei mai mici aleg” (*major frater dividat patrimonium, minor eligit*)²⁷. Din practica romană, acest principiu a trecut în dreptul medieval german, de unde a dat naștere a ceea ce mai târziu în Evul Mediu occidental avea să fie numit principiu *primogeniturii*.

2.4. Analizând formarea legăturilor de dependență într-o carte devenită clasică, *La société féodale*, Marc Bloch²⁸ descifrează originea privilegiului primogeniturii, *privilège de l'ainesse*, în conjugarea dreptului nobiliar cu dreptul dinastic, pentru cel din urmă, dreptul celui dintâi născut impunându-se mai devreme. Desigur, dreptul primului născut în moștenirea fiefului și mai apoi și a titlului nobiliar al tatălui a biruit anevoios, trecând prin diverse alte forme cum ar fi: desemnarea ca succesor a fiului considerat ca fiind cel mai capabil, de aici tema încercărilor succesive din basme, alegerea succesorului de către fiii înșiși, care desemnează pe unul dintre ei, cum se întâmpla în Germania până în secolul XII. Dar principala cauză care a dus la extinderea acestei norme a celui dintâi născut, întărită și de norma majoratului, a fost grija de a prevedea menținerea unității domeniului. Chiar pentru epoca modernă, Hegel avea să

²³ *Structures familiales et coutumes d'héritage en France au XVIe siècle; système de la coutume*, în „Annales. ESC”, 1972, nr. 45, p. 825–846, reluat în *Le territoire de l'historien*, Paris, 1973, p. 222–251.

²⁴ P. Viollet, *op. cit.*, p. 752.

²⁵ E. Le Roy Ladurie, *Le territoire de l'historien*, p. 230–231.

²⁶ *Ibidem*; Pierre Chaunu, *Histoire, science sociale. La durée, l'espace et l'homme à l'époque moderne*, ed. II, Paris, 1974, p. 363–367.

²⁷ Max Kaser, *op. cit.*, p. 527, 537.

²⁸ Paris, 1989, p. 284–295.

găsească o justificare a primogeniturii în menținerea independenței marilor familii aristocratice față de stat și contingența lor mai accentuată cu societatea civilă²⁹. Generalizarea obiceiului nu s-a făcut fără rezistențe din partea cutumelor foarte vechi, care, pe de-o parte, ori respingeau ideea disparității între frați în numele unui drept familial al egalității moștenit din dreptul roman, ori, atunci când îl favoriza pe vreunul dintre frați, se îndrepta, ca și vechiul drept obișnuielnic românesc, către mezin.

3.1. Rațiunea juridică a acestei practici, cel puțin așa cum am putut-o cunoaște din documentele aduse în discuție, nu pare să aibă legătură cu principiul misterios al elecțiunii, al predilecției, așa cum acționează el în lumea iudaică a Vechiului Testament și mai apoi în Evanghelii. În această privință, documentele noastre formulează destul de limpede: ca ultim născut, mezinul rămâne mai mult timp în casă, deci își îngrijește părinții, îi asistă în momentul morții și are în sarcina sa gestionarea memoriei postume și a complicatului ritual al pomenirilor. În interiorul comportamentului familial, legăturilor afective care se nasc din conștiința unei apartenențe ontologice comune li se adaugă o convenție nouă, aceea a „îngrijirii și comemorării“, care se transferă într-un set de acțiuni (servicii și obligații), pe care beneficiarul le prestează donatorului, situat într-un orizont precis de așteptări. Cu toate acestea, modul în care sunt redactate actele nu lasă să se întrevadă un aspect formal contractual. Se poate avansa ipoteza că, din punct de vedere juridic, mezinul este și beneficiarul a ceea ce în vechiul drept românesc purta numele de „partea sufletului“, pe care *de cuius* o lăsa moștenire celui care se angaja să îndeplinească ritualul complicat al pomenilor. Partea sufletului se deosebea de masa bunurilor moștenite, atingând proporția de o treime din masa succesorală. Se poate afirma, deci, că acolo unde existau mai mulți fii, mezinul moșteneva implicit și partea sufletului, în regim condiționat, obligându-se să-și asiste părinții la bătrânețe și să le rostuiască memoria postumă. Principiul de justiție care acționează în situația descrisă mai sus este cel al echivalenței între *drepturi* și *obligații*; vorbim deci de o reglementare juridică aparținând principiului echivalenței³⁰.

3.2. Dar dacă așteptările părinților sunt înșelate? Dacă fiul crescut pentru a fi sprijin la vremea bătrâneții își abandonează părintele? Mare jale și întristare răzbat din diata lui Stanciu logofăt din Budișteni, ctitorul schitului Budișteni. După ce și-a înzestrat fetele, Stanciu a investit în educația fiului său: „*cu osteneala noastră și cu plată la alți dascăli învățatu-l-am carte cu multă strădanie. La care au venit lucrul de au învățat carte desăvârșit. Ci tot omul den toată lumea nu are, mai scumpu și mai drag decât feciorul, nimic pentru răpaosul și mila să-i fie la vreme de bătrânețe. Iar eu, așteptând milă de la*

²⁹ John Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford University Press, 1973, p. 300.

³⁰ J. Kojève deosebește trei principii în realizarea justiției în cazul dreptului civil al familiei: egalitate, echivalență și echitate; *op. cit.*, p. 503.

dinsul și răpaos la vrémea slăbiciunii méle și a bătrâneților, el puse nădejdea mea jos de tot și se călugări și pre mine mă năpusti. Iar eu veniiu la multă ocaanie și întristăciune și la plângere pentru răpaosul cestu trupesc și mulți den oamenii cei înțelepți și den cei neînțelepți mă căiia și-m adăogea întristăciunea. Iar apoi, pedepsindu-mă eu singur întru cugetili méle și întru întristări, ce voiui să mă fac și încotro voiui să iau, socotind și Sfânta Scriptură, că grăiaște Domnul nostru Isus Hristos la Sfânta Evanghelie: «lasă pre tată-tău, lasă pre maică-ta și toate ale lumii și ia crucea ta și vino după mine!». Și-m aduș aminte de părintele nostru Avraam, că numai ci avu un fecior și încă-l dède la jărtvă. Și cu acea jărvă umplu voia lui Dumnezeu. Și eu cu acéste cuvinte și cu multe den Sfânta Scriptură ca acestea potoliiu întristăciunea și mă rugaiu lui Dumnezeu să mă îndrăpțeze și pre mine pre cale de mântuire și de pocaanie.

Și am venit naintea precinstitutului și sfințitului părintelui nostru mitropolitul Ungrovlahiei chir Varlaam, de-am cerșut învățătură sufletească și închinând moșiili și agonisita mea toată lui Dumnezeu, ce am câștigat întru toată viața mea de la copilărie până la bătrânețe, o am dat pre sama sfenției sale, părintelui și a fiu-mieu, căruia în călugărie-i iaste numele Inochentie, ca să facă schit pe moșiia Budiștenilor, unde va socoti sfințiaa sa părintele, cu voia lui Dumnezeu.

Ș-am dat această scrisoare a mea la mâna lor, ca, de mă va pripi moartea, să facă acest lucru fiu-mieu, Inochentie, cu tot ce va rămânea în urma mea și den casă și de afară”³¹.

Acest fragment din donația *pro causa pia* a logofătului Stanciu din Budișteni este pilduitor pentru înfiriparea, în a doua jumătate a secolului XVII, a două conduite caracteristice trecerii de la familia medievală la cea modernă: asumarea celei de-a treia funcții a familiei, cea educativă, și apariția sentimentului familiei. Amândouă apar, după părerea lui Philippe Ariès, concomitent³². Modul în care simte și acționează logofătul Stanciu trebuie înțeles din perspectiva unui tată care nu acceptă să se despartă de fiul preaiubit, nici dacă acesta intră în mănăstire. După dramatice căutări și chibzuiri, Stanciu imaginează o soluție prin care cuplul tată-fiu să rămână solidar, de data aceasta într-un alt sistem, cel al mănăstirii, în care filiația naturală nu mai juca nici un rol. Și dacă fiul a devenit monah, el tot va fi moștenitor al averii, dar numai în perspectiva unei co-ctitoriri. De unde atâta dârzenie și perseverență? Un document din 1646³³ ni-l arată pe logofătul din Budișteni îndreptățit de o carte patriarhală să stăpânească jumătate din averea soacrei sale, jupâneasa Anca, ca ginere „băgat în casă” și ca soț al fiicei mezine. Anca îmbină acest obicei vechi al obștilor țărănești, „ginerirea pe curte”³⁴, cu prevederile pravilei, citată în

³¹ ANIC, M-rea Trivalea, XII/3, 1 iunie 1673; editat și în „Mitropolia Olteniei”, 1965, nr. 3–4, p. 229.

³² *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Seuil, 1973, p. 259–264.

³³ ANIC, M-rea Cotroceni, V/11.

³⁴ *Istoria dreptului românesc*, vol. I, p. 500.

actul de donație, făcut la vreme de slăbiciune și boală, astfel: „Să judece părinții pre feciori, iar nu feciorii pre părinți”³⁵. Istoria are și un epilog trist: schitul avea să se construiască după 1680 numai prin eforturile lui Stanciu, devenit monahul Ștefan; dar după moartea lui, fiul său, pe care-l iubise atât, a vândut averea schitului³⁶.

4.1. Este adevărat că privilegiul mezinului moștenitor putea funcționa și separat de principiul echivalenței drepturi-obligații, semn că un obicei devenise deja o instituție care, în expresia ei normativă, nu mai avea nevoie de îndreptățirea ei etică. Diata marelui stolnic Dimitrie Filișanu, întocmită anterior lui 4 mai 1649, diferența dintre moștenitori (soția, fiica și trei băieți) pe fiul Barbu, „căci este mai mic”, căruia i se lasă satul Filiașul, scaun părintesc, de la care se trăgea numele familiei³⁷. Este oare o simplă întâmplare că acest mezin, Barbu Filișanul, este și singurul dintre cei trei frați care ajunge mare dregător³⁸?

4.2. Două mari familii, Cantacuzinii și Brâncovenii, nu fac excepție de la cutumă, dar motivarea practicii este, în cazul lor, doar o valoare simbolică: păzirea „căminului”, scaunului părintesc și a numelui, astfel încât comportamentul lor se poate înscrie în limitele codurilor de legi de la sfârșitul secolului XVIII (v. supra 1.2.).

Scaunul părintesc al Cantacuzinilor este moșia de la Mărgineni. Atunci când trebuie să înfățișeze contelui Marsigli originea nobilimii valahe, stolnicul Constantin Cantacuzino deosebește, pe de-o parte, între „prima nobilită”, sau „nobilită per natura”, în care au loc „principii și baronii” descălecatului, adică Basarabii și strămoșul său matern, Drăghici din Mărgineni „gran cavalerazzo” și, pe de altă parte, „famiglie conspicue o in nobilità o in valore”, nobilimea militară ce și-a dobândit cu prețul sângelui noblețea (Buzeștii, Calomfireștii, Fărcășanii). Argumentul suprem al stolnicului sunt ruinele vechilor scaune de la Mărgineni și Filipești, aflate în posesia descendenților săi „che sono i Cantacuzeni, dalla linea materna”. Cu alte cuvinte, filiația neîntreruptă a căminului strămoșilor este un certificat ce atestă noblețea familiei Cantacuzino. Aristocrația descălecătoare și aristocrația de merit, iată cele două straturi ale boierimii băștinașe la care stolnicul se referă. Chiar dacă mistificatoare, poziția lui își găsește confirmare în conștiința nobilimii medievale occidentale, pentru care nobilul se gândește pe sine nu în funcție de putere, avere sau fapte de arme, ci în funcție de strămoși, raportându-se la un vast clan alcătuit din ascendenți

³⁵ Această invocare a pravilei înainte de tipărirea ei în Țara Românească s-ar putea datora intervenției patriarhului Ioanichie al Alexandrei, în prezența căruia s-a făcut dania.

³⁶ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, vol. I, ed. Mitropolia Olteniei, 1970, p. 125.

³⁷ ANIC, MDLVI/30 și 31.

³⁸ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 180.

cunoscuți și onorați³⁹. Tradiția familiei Cantacuzino se întemeiază astfel pe „scaunul caselor mărginesc“, cum îl numește Elina Cantacuzino în testamentul său din 1681. Acesta, împreună cu moșia de la Filipești, revine fraților Constantin, Matei, Mihai și Iordache, dar casa părintească este moștenită numai de fratele cel mic, Iordache: „însă moșia să le fie de obște, să-și facă case fieștecarele unde-i va plăcea, iar pimnița, cu casele, cu grădina ot Prahova, să fie numai ale lui Iordache, căci este prâsle“⁴⁰.

Care sunt drepturile primului născut, Drăghici? El poartă, de altfel, numele de botez al înaintașului său și-și va adăuga numelui de familie Cantacuzino pe cel de Mărgineanu⁴¹. În calitate de prim-născut, Drăghici este numit în testamentul tatălui său, bătrânul postelnic Costantin, epitrop peste frații mai mici, cu obligația de a veghea la respectarea justiției între ceilalți frați⁴². Văduva postelnicului, doamna Elina, reînnoiește acest așezământ prin care Drăghici devine capul familiei, cu misiunea „de a-i învăța și de a-i îndrepta“ pe ceilalți⁴³. Relația paternă joacă în posteritatea lui Drăghici un rol însemnat. În mod semnificativ, după moartea lui, pentru a-l răsplăti că „a arătat atâta poftă spre binele țării“ și pentru dreapta slujbă, Radu Leon îi „înfiază“ pe fiii lui Drăghici, luându-i sub ocrotirea lui paternă: „oricât mă va ținea Dumnezeu în locul acesta, să mă știți în locul răposatului părintelui vostru, purtându-vă de grijă“⁴⁴. În panegiricul pe care îl face boierului Cantacuzino, domnul măsoară de fiecare dată sacrificiul imens al lui Drăghici prin renunțarea acestuia la fericirea familiei sale, adică la viața privată, în beneficiul binelui public: „casa lui și coconii lui dărâmarii lăsându-i, pustiitu-i-au pentru binele și folosul țării“⁴⁵. După ce toată familia este scutită de toate „dărilor și nevoile țării“, din nou, fiul cel mare, Pârvu, este făcut moștenitor de data aceasta al unui patrimoniu simbolic: prestigiul și rangul tatălui său, pe care domnul i le oferă în mod cu totul excepțional – „Și tu, ca un vrednic, fiul meu, ia urma tatălui tău, că iată domnia mea te miluiesc cu slujba tatălui tău“.

³⁹ L. Genicot, *La noblesse médiévale dans l'ancienne Francie*, în „Annales. ESC“, 1962; K. Leyser, *The German Aristocracy from the IXth to the early XIth Century*, în vol. *Past and Present*, Oxford, 1968, p. 25–53; Jacques Heers, *Le clan familial au Moyen Âge*, Paris, 1974, p. 23–24; G. Duby numea aristocrația din jurul anului 1100 «o noblețe de moștenitori»: *Lignage, noblesse et chevalerie au XII-e siècle dans la région maçonnaise*, în „Annales. ESC“, 1972, p. 811.

⁴⁰ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902, p. 43.

⁴¹ Document de la Radu Leon, 3 aprilie 1666, *ibidem*, p. 63.

⁴² Violeta Barbu, *Cronică de familie. Eseu asupra familiei patrimoniale în Țara Românească în sec. al XVII-lea*, în *RIS*, I, 1996, p. 47 și eadem, *Câteva diate muntenești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în *RIS*, I, 1996, p. 502–503.

⁴³ *Genealogia Cantacuzinilor de banul Mihai Cantacuzino*, publicată și adnotată de N. Iorga, București, 1902, p. 95–96.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 99–100.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 101.

Iată cum familia Cantacuzino adaugă suplei sale strategii de menținere a unității patrimoniale, în care s-au împletit norme de tip occidental și practici ale dreptului consuetudinar românesc, o altă practică occidentală: deși mezinul moștenește scaunul părintesc, primul născut devine capul familiei, în locul părintelui mort, prin voința acestuia exprimată în diată.

În ceea ce-l privește pe Costantin Brâncoveanu, acesta, deși construiește pentru mezin palatul de la Doicești⁴⁶, tot lui îi hărăzește și casele bătrânești de la Brâncoveni, în timp ce moșia era stăpânită în indiviziune de toți frații⁴⁷. Despre Brâncoveni se mai face o precizare interesantă în testamentul doamnei Marica, atunci când i se acordă unicului descendent masculin, nepotul Constantin, scaunul părintesc: „precum au și zis dumnealui, ca fata să nu stăpânească în Brâncoveni”⁴⁸.

4.3. În cazul în care părintele murea *ab intestat*, fratele (frații) mai mari exercitau rolul de tutore asupra fratelui mai mic, beneficiind de uzufructul moștenirii. Copiilor lui Goran Olănescu logofăt (Radu, Matei și Pătru), li se face partea lor egală „unul ca altul” din toate bunurile mobile și imobile rămase de la tatăl lor. Dar aceasta nu înseamnă că se și trece la *bonorum possessio*. Părțile obținute *pro capita* au rămas toate „la mâna Radului, fratele lor cel mai mare, părțile acestor doi copii mai mici”⁴⁹, până la majoratul acestora. Tot lui îi revin și casele părintești de la Olănești.

Alți frați, Radu și Vladul Cocorăscu, fiii bogatului Radu Cocorăscu mare logofăt, se prevaluează de incapacitatea juridică a fratelui minor, Iane logofătul. La mai bine de zece ani de la moartea fraților mai mari, Radu II Cocorăscu mare clucer și Vladul mare logofăt, Iane formulează o *hereditatis petitio*⁵⁰ pentru a-și dobândi partea cuvenită din averea neîmpărțită rămasă de la părinți și de la frații mai vârstnici, dintre care cel mare, Radu, mort fără urmași. De data aceasta, se implică și instanța judecătorească, atât divanul, cât și mitropolitul Teodosie. Reclamantul pretinde că frații mai mari au cheltuit o importantă sumă de bani (34 462 de taleri), ca unii care „au fost frați mai mari și avușii tătâne-său care scrie mai sus au rămas pre mâna lor și o au petrecut ei mai înainte, rămânând Iane logofăt copil micu”. Ambele documente ce ni s-au păstrat referitoare la această pricină precizează excluderea mezinului: „Radu medelnicerul [...] fiind el frate mai mare și rămânând casa părinților lor și tot ce au avut, toate, pre seama fraților

⁴⁶ Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Brâncoveanu*, București, 1970, p. 231–232.

⁴⁷ Iolanda Țighiliu, *Domeniul lui Constantin Brâncoveanu*, în vol. *Constantin Brâncoveanu*, București, 1989, p. 85–86.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ ANIC, M-rea Hurezi, XVII/15, 7 august 1692.

⁵⁰ ANIC, CXII/73 (2 iunie 1692); CXII/74 (16 iunie 1692); CXII/75 (5 iulie 1692) și CXII/76 (12 iulie 1692).

celor mai mari“; „Deci noi, știind și auzind de casa tătăine-său, acelui boiaru bătrân, Radul logofăt Cocorăscul, cum că au fostu vistiiar mare și logofātu mare 20 de ani, în zilele răposatului Matei vodă, știm să fi rămas multă avuție și odoară dupe moartea lui și rămându partea Radului medelnicer de gâlceavă și nerămându-i coconi de trupul lui și fiindu el frate mai mare în casa tătăine-său și petrecându-se atâta avuție ce au fostu pe seama lui și a frăține-său Vladului logofăt, fiindu atunci Iane logofăt copil micu...“⁵¹. Repararea nedreptății suferite de fratele mezin se face în două etape. Instanțele implicate sunt divanul și mitropolitul. Prezența acestuia din urmă, ca președinte al comisiilor boierești care au deliberat la trei dintre judecățile preliminară hotărârii finale a domnului împreună cu divanul, dovedește că pricinile de drept civil patrimonial erau de competența Bisericii, așa cum o indică și verdictele pronunțate. Ele aplică prevederile *Îndreptării Legii* (1652). În prima etapă a procesului, se reconstituie împărțeala pe trei frați (*moștenire pe capete: Îndreptarea Legii*, glava 274); în a doua, partea Radului clucer, fratele mai mare, găsit vinovat de cheltuirea banilor, se divide în șase părți pe nepoții de la ceilalți doi frați: o parte revine fiicei lui Vladul mare logofăt și cinci părți fiilor și fetelor lui Iane (*moștenire pe tulpină*)⁵². Tot el primește în stăpânire „satele de temeiu“, adică moșiile vechi părintești de la Cocorăști, Șărina și Brătiești⁵³. Prezența atotstăpânitoare a pământului este dublată aici de avuția lichidă și sub formă de importante creanțe ale datornicilor, cea care constituie de fapt obiectul litigiului dintre moștenitori. O nouă realitate economică? Zorii economiei monetare? Ar fi prematur să vorbim despre aceasta: Iane este despăgubit, în contul banilor reclamați, tot în bunurile tradiționale (sate, rumâni și țigani) și cercul inițiativei și al randamentului se închide din nou în economia autarhică⁵⁴.

5.1. În societatea de tip familial, în cadrul căreia funcționează un sistem juridic patriarhal în sens weberian, privilegiul mezinului se încadrează în categoria dreptului subiectiv⁵⁵. Capul de familie (împreună cu soția) este sursă de autoritate juridică, iar părțile încheie între ele tranzacții juridice, nu aplică norme. Astfel de tranzacții juridice caracterizează cele mai multe din cazurile analizate din secolul XVII: asistența la bătrânețe, *in articulo mortis et post mortem*, în schimbul casei sau chiar al întregii averi, care revin mezinului. Privilegiul preexistă și coexistă cu marele moment de formalizare juridică de la jumătatea secolului XVII, care nu îl consemnează, îngăduindu-i să acționeze mereu doar în sfera dreptului consuetudinar. Implicarea unui terț (Statul,

⁵¹ ANIC, AN, CXII/75 și N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 56.

⁵² *Istoria dreptului românesc*, vol. I, p. 523–524.

⁵³ ANIC, CXII/76.

⁵⁴ Jean Delumeau, *La civilisation de la Renaissance*, Paris, 1967, p. 283–289; Fernand Braudel, *Jocurile schimbului*, București, 1985, trad. de Adrian Riza, vol. I, p. 321–328.

⁵⁵ Max Weber, *Sociologie du droit*, Paris, 1986, p. 26–27.

Biserica) are loc în două momente: ca legiuitori (*Sprechgesetz*) și ca instanță judecătorească (litigiul Cocorăscu). În prima ipostază, privilegiul mezinului și instituția căminului sunt înserate formal în legislație de-abia la sfârșitul Vechiului Regim și doar ca instrumente de asigurare a perpetuării valorilor simbolice (nume, faimă, conștiință genealogică).

5.2. Împăratul avea trei fii, dar numai prâslea era deștept, curajos, viteaz, cinstit, generos și mai cu seamă milos, căci numai el se îndură de fapteuri neînsemnate și știe să se lase sfătuit. Lui i se cuvine, deci, să moștenească împărăția tatălui, pentru care a pornit în lungi și obositoare căutări. Răsplata lui nu se datorează, de fapt, decât faptelor de milostenie, căci isprăvile fabuloase sunt îndeplinite, din recunoștință, de alții⁵⁶. Între realitatea juridică și ficțiunea basmului se plasează aceeași experiență de familie, codificată în două moduri.

⁵⁶ George Călinescu, *Estetica basmului*, București, 1979, p. 211–221.

REPREZENTAREA NOBLEȚEI ÎN ELITA POLITICĂ DIN BUCOVINA*

Dintru început se cuvine să facem constatarea că, până în a doua jumătate a secolului XIX, noblețea autohtonă din Bucovina a avut un rol politic minor, la nivelul puterii decizionale provinciale, ocupând în cadrul aparatului birocratic al administrației locale funcții executive, de nivel secundar și doar sporadic, rangul de conducător. Acest fapt ar putea apărea oarecum surprinzător, dacă avem în vedere faptul că în această provincie, anexată de Casa de Habsburg în ultimul pătrar al secolului XVIII, boierimea sau starea nobiliară, ca mare proprietară funciară, juca un rol important în economia preponderent agrară a noii achiziții imperiale și în structura socială a societății. Reprezentanții acesteia, pornind de la situația anterioară, din timpul statului Moldova, când dețineau toate pârghiile puterii politico-administrative și decizionale locale, precum și de la promisiunea făcută de noua stăpânire habsburgică de a păstra situația din momentul anexării, și-au exprimat opțiunea de a participa la actul politic de conducere, în cadrul consiliului mixt militaro-civil, preconizat a se înființa în Bucovina, la sfârșitul anului 1774¹. Aceeași dorință de a participa, alături de autoritățile imperiale, la actul politic de guvernare a provinciei, a fost reafirmată de starea nobiliară bucovineană, printr-un promemoriu, cu ocazia depunerii jurământului de credință către Casa de Habsburg, în octombrie 1777².

* Comunicare la al VII-lea Simpozion de Studii Genealogice (Iași, 9–12 mai 1996) – cf. *ArhGen*, IV (IX), 1997, 3–4, p. XXI și XXIII.

¹ În acest sens, vezi propunerile făcute Consiliului Aulic de Război din Viena de primul administrator militar al Bucovinei, generalul baron von Spleny, cf. Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism* (sub tipar).

² Promemoriul a fost înaintat la 13 octombrie 1777 generalului Spleny, fiind iscălit de mazilii: Simion Tăutul, Theodor pitar, Alexandru Ilschi, Petru Morțun, Dănilă Pichiul, Ioan Sava, Antiochie căpitan, Dumitraș Goian, Sandul Morțun, Nicolae Gligorcea, Mihalachi Cuparencu, Vasile Morțun, Mihalachi Goian și Nicolae Morțun – apud Johann Polek, *Die Huldigung der Bukowina am 12. Oktober 1777*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums“, X/1902, Czernowitz, 1902, p. 23–24.

Deși colaborarea nobilimii autohtone în problemele decizionale era dorită, într-o oarecare măsură, și de guvernatorul militar al Bucovinei, generalul-maior Gabriel baron von Spleny, ca un factor ce putea ușura administrarea provinciei și integrarea sa mai ușoară în structurile statului habsburgic, autoritățile din capitala imperiului, în frunte cu coregentul Iosif II, vor respinge toate propunerile făcute în acest sens de Administrația militară bucovineană. Autoritățile centrale, aflate sub imperiul politicii iosefiniste ce puneau accentul pe modernizarea și restructurarea structurilor statului, priveau cu suspiciune participarea nobleței românești la actul de guvernare a noii provincii imperiale, datorită neîncrederii în loialitatea sa, dar și din teama că aceasta, mână de interese proprii, de grup, ar fi putut frâna sau chiar bloca, în viitor, aplicarea unor reforme structurale în Bucovina. În plus, Curtea din Viena urmărea, la scara întregului imperiu, la acea dată, restrângerea prerogativelor nobilimii, în folosul interesului general al statului³.

Pe de altă parte, însă, Viena a acceptat folosirea temporară a stării nobiliare în anumite structuri executive ale administrației provinciale moștenite de la vechiul regim moldovenesc. Astfel, vor fi păstrați în funcțiile lor, pentru o perioadă de timp, starostele de Cernăuți, boierul Leon Imbault, ispravnicul de Suceava, boierul Ilie Cârstea, vornicul de Câmpulung Moldovenesc, boierul Anghelachi, vornicul de Câmpulung Rusc, mazilul Nicolae Gafenco, scriitorul de limbă română, mazilul Damian Holban ș.a.⁴. În plus, în Comisia de delimitare a proprietăților funciare din Bucovina, menită să dea contur definitiv hotarelor tuturor terenurilor existente în provincie și să reducă numărul mare de procese pe această temă, în perioada 1781–1787, au lucrat pe post de traducători mazilii Ilschi, Calmuțchi și Tăutul, secretarul Administrației militare, mazilul Mihalachi Cerniovski, precum și boierul Ilie Cârstea⁵.

Nivelul scăzut al cunoștințelor generale și al celor profesionale, rezultat dintr-un proces instructiv-educativ destul de precar, ca și necunoașterea limbii germane oficiale, au fost tot atâtea impedimente în calea folosirii, în număr sporit, a reprezentanților stării nobiliare românești în administrația provincială. Pornind de la aceste condiții, pe fundalul utilitarismului politic iosefin, care pune un accent sporit pe competență și profesionalism, putem înțelege mai ușor de ce, treptat, până la sfârșitul Administrației militare a Bucovinei, mulți dintre vechii dregători autohtoni, de origine nobilă, au fost înlocuiți cu militari și apoi cu funcționari calificați, proveniți din provinciile din interiorul monarhiei.

³ Horst Glassl, *Das Österreichische Einrichtungswerk im Galizien*, Wiesbaden, 1975, p. 92 și urm.; David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, 1984, p. 229 și urm.

⁴ Arhivele Istoriei Centrale București, fond Consiliul Aulic de Război, pachet III, dosar nr. 90/1777.

⁵ Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*

Cu toate acestea, starea nobiliară bucovineană nu va renunța la ideea implicării în actul de guvernare. Insistența sa de a participa, cu trei reprezentanți aleși, la sesiunile săptămânale ale administrației provinciale, exprimată deschis de mazilii Gafenco, Giurgiuvan și Flondor, precum și de fostul staroste de Cernăuți, Leon Imbault, a pus-o într-o situație conflictuală cu noul guvernator militar, generalul-maior Karl baron von Enzenberg, în anii 1779–1780. Pentru dezamorsarea situației tensionate create în Bucovina, Curtea din Viena a intervenit, luând unele măsuri de atenționare, atât la adresa generalului Enzenberg, cât și la adresa mazililor, socotiți ca tulburători ai ordinii instituite în stat⁶. Totodată, pentru a păstra o legătură deschisă cu noblețea bucovineană, Viena a promis că va lua în discuție propunerea acestora în vederea unei viitoare reorganizări a districtului, numind un reprezentant al său, respectiv pe boierul Vasile Balș, în administrația provincială.

Tânărul boier Balș provenea din una din cele mai importante case nobiliare ale Moldovei, având un grad înalt de educație și cultură, desăvârșite prin studiile făcute la Viena. Pătruns de ideile iluminismului și ale iosefinismului, el își face debutul în viața politică provincială în toamna anului 1780, când, în calitate de delegat al tuturor stărilor bucovinene, prezintă Curții din Viena un amplu memoriu privitor la situația internă și la necesitatea păstrării individualității politice a provinciei. Recunoașterea cunoștințelor și a însușirilor sale, ca și loialitatea sa declarată, l-au recomandat pentru ocuparea, vreme de trei ani, a unui post la vârful puterii decizionale în cadrul Administrației militare a Bucovinei. Apoi, pe baza meritelor câștigate, dar și datorită poziției importante deținute în cadrul elitei provinciale, împăratul Iosif II l-a numit, în calitate de specialist în problemele Bucovinei, concepist în cadrul administrației centrale din Viena, mai întâi la Consiliul Aulic de Război, iar apoi, după introducerea administrației civile, la Cancelaria Unită Boemiano-Austriacă.

În acest mod, el devine primul reprezentant al elitei politice bucovinene care accede în structurile din vârful puterii în Monarhia Habsburgilor. Câțiva ani mai târziu, în 1791, baronul von Balș va fi numit în cea mai înaltă funcție politico-administrativă din Bucovina aceluși timp, anume aceea de căpitan districtual. Felul său autoritar de a conduce Administrația Bucovinei, imitând oarecum stilul împăratului Iosif II, lipsa unei colaborări mai strânse cu starea nobiliară bucovineană și altele au cauzat numeroase reclamații din partea acestora, la adresa sa, în urma cărora a fost suspendat din funcție și pensionat în anul 1805⁷.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Despre personalitatea lui Vasile Balș, vezi: Mihai-Ștefan Ceașu, *Vasile Balș, un iosefinist bucovinean*, în volumul *David Prodan. Puterea modelului*, vol. coordonat de Nicolae Bocșan, Nicolae Edroiu, Liviu Maior, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1995, p. 132 și urm.; idem, *Noi informații genealogice privitoare la șambelanul Vasile Balș și familia sa*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 47 și urm.

Prin punerea în retragere a baronului Balș, elita politică și starea nobiliară bucovineană au pierdut cel mai important post din structura instituțională a provinciei, care va fi ocupat de oameni politici proveniți din vestul monarhiei până în anul 1841, când funcția de căpitan districtual a fost ocupată din nou de un reprezentant al nobleței românești provinciale, prin persoana consilierului aulic Gheorghe Isăcescul. De altfel, nici la nivelul celorlalte funcții din administrația districtuală starea nobiliară bucovineană nu a fost prea bine reprezentată. Tentativa împăratului Iosif II de a-i da satisfacția participării la lucrările Dietei Galiției, a constituit – datorită costurilor mari de participare, a necunoașterii limbii de purtare a discuțiilor în cadrul ședințelor dietale etc. – un eșec, soldat în final cu refuzul nobilimii bucovinene de a mai fi prezentă la întrunirile stărilor galițiene⁸.

Spre mijlocul veacului trecut, în ciuda eforturilor făcute încă din ultimele decenii ale secolului XVIII de statul austriac de a determina o dinamică accelerată a dezvoltării industriale, comerciale și urbane, Bucovina a rămas în continuare o zonă marginală a monarhiei, cu o economie bazată în cea mai mare parte pe agricultură. În cadrul acesteia, marea proprietate funciară nobiliară continua să dețină un loc de prim ordin. La acea dată, starea nobiliară bucovineană prezenta o structură și o componență etnică mult diferită de aceea de la începutul stăpânirii habsburgice. Sub aspect structural, în cadrul nobleței provinciale distingem o nobilime românească veche, de sânge, la care se adaugă noua nobilime, eterogenă sub raport etnic⁹. Ultima provenea, mai ales, din rândul marilor negustori, de origine greco-aromână, precum Mustașă, Petrino, armeană, precum Kapri, Petrovici, Pruncul, Teodorovici, sau de altă etnie, care, cumpărând moșii în Bucovina, în urma ridicării, în perioada iosefină, a restricțiilor privitoare la circulația terenurilor, pe baza acestor proprietăți funciare și a meritelor câștigate prin activitățile lor comerciale pentru statul austriac, au fost înnoilați de Curtea din Viena¹⁰. Totodată, atât noua, cât și vechea nobilime bucovineană se prezenta acum ca o clasă socială cu un nivel ridicat de cultură și educație, desăvârșit la Universitatea din Viena sau la alte universități din monarhie, care dorea să joace în structurile puterii politice din provincie un rol mult mai important decât cel avut până atunci. Se considera că acest lucru s-ar fi putut realiza, mai lesne, în condițiile dobândirii statutului de provincie autonomă în cadrul Monarhiei.

⁸ Idem, *Instanțe judiciare și forme de atestare a nobilității în Bucovina (sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX)*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 3–4, p. 222–223.

⁹ Pentru schimbările survenite în cadrul stării nobiliare bucovinene, vezi studiul nostru: *Mutații etno-sociale în structura nobilității din Bucovina (sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX)*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 3–4, p. 167 și urm.

¹⁰ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Adelsarchiv, Bukowiner Majestäten Buch, *passim*.

De aceea, starea nobiliară bucovineană se va implica, alături de reprezentanții burgheziei, în toate acțiunile politice naționale din anii 1848–1849, care, în final, vor conduce la obținerea autonomiei Bucovinei, prin Constituția din 4 martie 1849, care o recunoștea ca pe o provincie ereditară a Coroanei de Habsburg, cu titlul de ducat¹¹. În fruntea mișcării pentru separarea de Galiția și constituirea Bucovinei într-o provincie autonomă, s-a aflat tot un reprezentant al nobleței, Eudoxiu von Hurmuzaki, care, înainte de întoarcerea în provincia natală, în primăvara anului 1848, luptase pe baricadele Vienei, în legiunea academică. Alături i-au stat mereu frații săi, Alexandru și Gheorghe von Hurmuzaki, fondatorii primei gazete provinciale românești pentru politică, religie și literatură, intitulată sugestiv „Bucovina”¹². Totodată, numeroși alți reprezentanți ai elitei politice bucovinene, de origine nobilă, precum Alexandru von Goian, Ioan baron von Mustață, Iacob von Miculi, Iordachi von Vasilco ș.a., au militat pentru înfăptuirea programului autonomist.

După dobândirea statutului de provincie autonomă, elita politică bucovineană s-a implicat în toate problemele privitoare la reorganizarea politico-administrativă a țării. În primăvara anului 1849, un comitet, din care făceau parte Cristof von Petrovici, Gheorghe von Isăcescul, baronul Mustață, Miculi, Vasilco ș.a., a alcătuit, după mai multe dezbateri, proiectul Constituției provinciale și pe cel al legii electorale¹³, care stabileau, între altele, modul de alcătuire și funcționare a Dietei provinciale, în cadrul căreia starea nobiliară urma să aibă un rol important. Cele două proiecte fundamentale de legi au fost, în cele din urmă, aprobate de Curtea din Viena, în anul 1850, într-o formă modificată față de propunerile făcute inițial de elita politică din Bucovina¹⁴. Totodată, Eudoxiu von Hurmuzaki a fost chemat în capitala imperiului de autoritățile imperiale centrale spre a fi consultat în privința viitoarei organizări a provinciei și pentru traducerea în limba română a unor legi.

Dar prevederile acestor legi nu vor fi transpuse în practica politică, datorită reintroducerii absolutismului în imperiu, la 31 decembrie 1851, în anumite conjuncturi interne și internaționale specifice¹⁵. Cu toate acestea, Bucovina și-a păstrat în continuare statutul de provincie de coroană dobândit în

¹¹ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei. De la administrația militară la autonomia provincială (1774–1862)*, vol. I, București, 1993, p. 375 și urm.; Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, 1998, p. 184 și urm.

¹² Teodor Bălan, *Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina”*, Cernăuți, 1924, *passim*; Petru Rușșindilar, *Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, 1995, p. 69 și urm.

¹³ Arhivele Istorie Centrale București, fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne, mapa 2, dosar 3/1849.

¹⁴ *Reichs-Gesetz-Blatt*, Wien, 1850, nr. 2/1850.

¹⁵ Hugo Hantsch, *Die Geschichte Österreichs*, vol. 2, Graz-Wien-Köln, 1958, p. 368–369.

1849. Chiar din momentul obținerii autonomiei, autoritățile centrale vieneze au numit un guvernator pentru conducerea aparatului politico-administrativ provincial, cu titlul de „președinte al țării“. În această funcție s-au perindat, până în 1860, numai oameni politici proveniți din partea vestică a Monarhiei, de origine nobilă, precum contele Karl von Rothkirsch-Panthen, baronul Eduard von Bach ș.a.

Nutrind sentimente de insatisfacție față de amânarea instituirii dietei provinciale, starea nobiliară bucovineană s-a implicat, în anii 1855–1856, prin reprezentanții săi, Iordachi von Vasilco, Cristof von Petrovici, Iacob von Miculi, în întocmirea statutelor pentru viitorul Comitet al țării, prevăzut a fi un fel de comisie consultativă, alcătuită din reprezentanții tuturor stărilor și care urma să funcționeze, cu atribuții restrânse, pe lângă Administrația Bucovinei¹⁶. Însă acest proiect de lege, care încerca să ofere un anemic înlocuitor al dietei, nu a primit sancțiunea imperială.

În anul 1860, pe motivul unor restrângeri bugetare, autonomia Bucovinei a fost desființată, iar provincia realipită la Galiția, sub forma unui simplu district administrativ, având în frunte un căpitan districtual, desemnat în persoana lui Iacob von Miculi. Împotriva acestei hotărâri arbitrare s-a ridicat elita politică bucovineană. Revenit în fruntea mișcării autonomiste, Eudoxiu von Hurmuzaki a redactat și înaintat Curții din Viena, în decembrie 1860, un amplu memoriu în favoarea restaurării autonomiei provinciale, intitulat *Chemarea Bucovinei la emancipare*¹⁷. Memoriul, semnat de 250 de reprezentanți din toate stările sociale, naționalitățile și confesiunile, a găsit în cele din urmă audiența necesară, astfel încât, prin noua Constituție din 26 februarie 1861, s-a revenit la statutul anterior de provincie autonomă. Totodată, s-a hotărât organizarea de alegeri pentru Dietă și pentru Parlamentul vienez¹⁸.

În urma desfășurării, în luna aprilie 1861, a alegerilor pentru Dieta provincială, starea nobiliară a ajuns să dețină majoritatea în cadrul adunării, cu un număr de 15 mandate de deputați, dintr-un total de 29 de mandate eligibile. O analiză a ocupării mandatelor, în cadrul primei reprezentanțe provinciale, după curiile electorale existente în Bucovina, relevă faptul că reprezentanții nobleței dețineau toate cele opt locuri de deputați în curia marii proprietăți funciare și ocupau un loc important în restul claselor electorale, respectiv patru din cele cinci mandate ce reveneau orașelor, unul din cele două ale Camerei de Comerț și Industrie și două din cele 12 ale comunelor rurale¹⁹.

¹⁶ Allgemeine Verwaltungs Archiv, Wien, Ministerium des Innern, Präsidiale, K. 991, Prt. 1076/1856.

¹⁷ Reimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, vol. III, Czernowitz, 1898, p. 28 și urm.

¹⁸ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 227 și urm.

¹⁹ *Stenographischen Protokolle des Bukowinaer Landtages*, I. Wahlperiode, I. Session, 1861, Czernowitz.

Această poziție a stării nobiliare, de lider în cadrul elitei politice provinciale, a fost păstrată în continuare, până la sfârșitul secolului, și chiar dacă reprezentarea sa se va diminua în curia Camerei de Comerț și a orașelor în favoarea burgheziei, ea va cunoaște o creștere în cazul comunelor rurale. Astfel, în anul 1897, aceasta deținea în Dieta Bucovinei șase mandate din clasa marii proprietăți, unul în cea a orașelor și șase în cea a comunelor rurale²⁰. Poziția predominantă a nobleței în cadrul reprezentanței provinciale va cunoaște o diminuare sensibilă abia în urma introducerii votului universal și, mai ales, a înțelegerii survenite în anul 1910 între oamenii politici bucovineni, de a avea în Dietă o reprezentare proporțională a etniilor existente în Bucovina²¹. Ca urmare, în ultima perioadă legislativă a adunării deputaților bucovineni, premergătoare războiului mondial, ce a rezultat din alegerile anului 1911, dintr-un total de 62 de mandate de deputați, nobleța deținea 17²².

În cadrul nobleței reprezentate în elita politică bucovineană, în a doua jumătate a secolului XIX, sub raport etnic, românii dețineau cea mai mare pondere, fiind secondati de armeano-poloni. Acesta fapt a permis nobleței românești să domine cu autoritate, timp de câteva decenii, viața politică din Bucovina habsburgică. Preponderența aceasta s-a oglindit, mai ales, la nivelul celui mai înalt for politic instituit al guvernării autonome, Dieta Bucovinei. În acest mod, se poate spune că s-a asigurat românilor, prin elita lor, o anumită hegemonie politică în provincie.

În fruntea reprezentanței provinciale, ca președinte, s-a aflat așa-numitul *căpitan al țării*. Acesta era și președintele Comitetului Țării, care constituia cel mai înalt organ de administrare și conducere, având un caracter permanent, pe toată durata perioadei legislative a Dietei. Ca urmare, Comitetul reprezenta adunarea bucovineană în toate afacerile imperiale și în raporturile cu autoritățile centrale din Viena. Dintre cei numiți în această funcție, mulți au fost români de origine nobilă, unele familii întemeind chiar „dinastii” politice. Astfel, în anul 1864 în această funcție a fost numit Eudoxiu von Hurmuzaki, care a deținut-o – cu o scurtă întrerupere în 1870–1871, când locul său a fost luat de baronul Alexandru von Vasilco-Serețchi – până la moartea sa, survenită în 1874²³. Pentru meritele câștigate pe timpul cât a fost *căpitan al țării*, lui Eudoxiu i s-a acordat, prin decretul imperial din 6 mai 1872, titlul de baron al statelor austriece²⁴.

²⁰ *Ibidem*, VIII. Wahlperiode, VI. Session, 1897, Czernowitz.

²¹ Rudolf Wagner, *Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina*, München, 1984, p. 148 și urm.

²² *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für das Jahr 1912*, XXXVIII. Jahrgang, Wien, 1912, p. 999.

²³ Teodor Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki*, Cernăuți, 1924, p. 7 și urm.

²⁴ *Galitzisch-Bukowinisches Wappenbuch*, Bauer und Raspe, Nürnberg, 1905, p. 103.

După moartea lui Hurmuzaki, deputatul de origine polonă Anton Kochanowski Ritter von Stawczan, ce aparținea noii nobilimi bucovinene, provenite din rândul burghezilor recent înnoilați, a ocupat o perioadă această funcție²⁵. În urma alegerilor din anul 1884, românii au revenit la conducerea Dietei Bucovinei, prin baronul Alexandru von Vasilco-Serețchi, care va deține președinția adunării până în 1892. Fiul său, George baron von Vasilco-Serețchi, i-a succedat în funcție între 1904 și 1911, iar ultimul căpitan al țării, până la destrămarea Monarhiei, a fost Alexandru baron von Hurmuzaki, nepotul lui Eudoxiu²⁶.

Dacă românii au ocupat, aproape permanent, mai ales prin reprezentanții nobleței, locul de șef al Dietei provinciale, pe tot parcursul perioadei 1861–1918, nu același lucru s-a întâmplat în cazul guvernatorului provinciei, numit și *președintele țării*, care era, în teritoriu, locțiitorul împăratului și reprezentantul guvernului central. Viena a numit mereu în acest post, deosebit de important în ierarhia politică a țării, un reprezentant al elitei politice din vestul monarhiei, ce provenea în exclusivitate din rândul nobleței, precum conții Rudolf von Amadei, Anton von Pace, baronul Felix Pino von Friedenthal etc²⁷, cu convingerea că aceștia vor aplica strict și imparțial toate hotărârile autorităților centrale privitoare la Bucovina.

De la început, noblețea românească din Bucovina a deținut poziții importante în cadrul celor două facțiuni politice din Dietă, care reprezentau cele două partide politice – centralist și federalist – din capitala imperiului. Astfel, dacă Eudoxiu von Hurmuzaki a fost liderul bucovinean al centraliștilor, fratele său Gheorghe și baronul Alexandru von Petrino au fost reprezentanții partidei federaliste. Ultimul va fi primul reprezentant al elitei politice românești bucovinene ce va ajunge la Viena într-unul din cele mai înalte posturi în statul habsburgic, deținând, în cabinetul Potocki, funcția de ministru al Agriculturii, în anii 1870–1871²⁸. Aceeași poziție importantă a avut-o noblețea și în noua grupare politică românească, ce va lua ființă în 1892, Partidul Național Român, ocupând – prin Iancu von Zotta, Ioan von Flondor sau Modest von Grigorcea – funcții de conducere în cadrul partidului. La începutul secolului XX, întemeietorul și liderul necontestat al Partidului Democrat Român din Bucovina a fost Aurel Ritter von Onciul.

În concluzie, putem aprecia că, după un drum lung și sinuos, plin de eforturi, de deziluzii, dar și de împliniri, care a durat aproape șase decenii,

²⁵ Sigmund Hahn, *Reichsraths-Almanach für die Session 1879–1880*, Wien, 1879, p. 143.

²⁶ Oswald Knauer, *Österreichs Männer des öffentlichen Lebens von 1848 bis heute*, Wien, 1960, p. 115.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Constant Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, vol. 22, Wien, 1870, p. 120–123.

noblețea românească din Bucovina a acces la vârful puterii politice provinciale, începând cu mijlocul secolului XIX și a deținut vreme de câteva decenii hegemonia politică în Dieta Bucovinei, ocupând poziții la vârf în cadrul partidelor românești. Acest fapt confirmă și pentru Bucovina unele concluzii formulate pentru vestul Monarhiei, privitoare la persistența preponderenței nobleței în elita și viața politică și în a doua jumătate a secolului XIX²⁹.

La nivelul Bucovinei, această noblețe, în general preponderent funciară, dar și pătrunsă în diferite posturi ale ierarhiei politico-administrative provinciale, era mult schimbată față de cea din secolul XVIII, având un grad înalt de educație și cultură, dobândit prin studiile făcute la universitățile din imperiu. În același timp, ea era puternic ancorată în ideile economice și politice ale timpului, cu toate tendințele ei conservatoare.

Din rândul nobleței s-au evidențiat, în planul acțiunilor politice, numeroși reprezentanți, care au alcătuit cea mai mare parte a elitei politice românești din Bucovina. Aceasta s-a remarcat prin eforturile susținute în domeniul politic, pentru dobândirea și păstrarea autonomiei provinciale, pentru răspândirea conștiinței naționale, precum și pentru menținerea drepturilor naționale și a unui caracter cât mai românesc al provinciei.

²⁹ Arno Mayer, *La persistance de l'Ancien Régime. L'Europe de 1848 à la Grande Guerre*, Paris, 1983, passim.

FAMILIA CRONICARULUI MIRON COSTIN ȘI RISIPIREA MOȘILOR PRIN DESCENDENȚI (II) *

Reluarea tuturor moșilor lui Balica de către Miron Costin și „jupâneasa“ lui, Ileana, „rudă mai de aproape“ a Balicăi și Movileștilor, s-a făcut anevoie, căci la 5 martie 1658 înseamnă că au avut „multe trebi ale noastre, pentru treaba direselor pre ocinele noastre și a moșilor noștri“. Cum nu a putut împlini, singur, tot acest lucru, l-a luat ca ajutor pe Pavel Contăș, logofăt¹, căruia i-a dăruit, pentru că „mi-au slujit la treaba noastră“, satul Temerliani ce fusese al lui Isac Balica².

Rudele din neamurile Prăjescu, Boul, Cantacuzino, Hăbășescu, Buhuș, Ciogolea, Moțoc și Șoldan s-au adunat la 20 martie 1658 și „fără de nici o întrebare și fără de nici un cuvânt“ au restituit „jupânesei“ Ileana „toate ocinele Movileștilor și a Balicăi“ ce le avuseseră „fiindcă este dumneai mai aproape Movileștilor și a Balicăi“ decât ei³. Pentru unele dintre ele va trebui să se judece, după cum vom vedea, la divanul domnesc, înlăturând diferite alte pretenții. Pe celelalte, majoritatea, nemenționate prin documente, le va stăpâni în liniște până la moarte, căci le regăsim printre moșiile moștenite de fiii și nepoții lui. Mai greu va fi, însă, să obțină moșiile ce ajunseseră pe seama unor mănăstiri prin daniile domnilor Ștefan Tomșa și Miron Barnovschi. La 25 mai 1658 se judecă, la divanul lui Grigore Ghica, cu egumenul mănăstirii Sf. Sava din Iași, pentru

* Comunicare la al VII-lea Simpozion de Studii Genealogice (Iași, 9–12 mai 1996) – cf. *ArhGen*, IV (IX), 1997, 3–4, p. XXI. Prima parte s-a publicat în numărul precedent (3–4/1997), p. 145–156.

¹ Pentru cariera lui, vezi N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 380. Se înrudea, prin soție, Sanda, fiica lui Pătrașcu Ciogolea, cu neamul Prăjescu.

² Gh. Ghibănescu, *Istoria unei moșii*, p. 414; N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 353–354. Vezi și N. Grigoraș, *Știri noi*, p. 180. În 1741–1742 era în stăpânirea descendenților Tudoscăi Zmucilă, fiica lui Miron Costin (*AIR*, III, p. 281–283).

³ ASB, *Doc. istorice*, LVIII/43, S. Zotta, *Principii României descendenți din Movilești*, în *ArhGen*, II, 1913, p. 103–104; I.C. Miclescu-Prăjescu, *Obârșia unei familii*, p. 185–186; V. Pârvan, *Un vechi monument*, p. 251, 255, cu anul 1659; Nistor Ciocan, *Considerații*, p. 13; Ștefan S. Gorovei, „*Nepoții Balicăi*“, p. 127.

jumătate din satul Larionești, ținutul Soroca. Nu va câștiga nimic, pentru că se va dovedi că satul fusese cumpărătura lui Enache postelnicul⁴. Peste un an, la 5 martie 1659, este chemat la divanul aceluiași domn de către Miron și Gheorghe Stârce, care-l părăsc că ține, „fără de ispravă“, satul Rășinții, „ce să cheamă acum Mihălcau“, la ținutul Hotin. Satul fusese al lui Balica, dar Miron Barnovschi îl dăruise lui Constantin Stârce, fost pârcaľab de Hotin⁵, danie întărită și de domnul succesor, Moise Movilă (iunie 1633 – aprilie 1634). Domnul Grigore Ghica „n-au stricat danie și tocmai a celor domni“, iar Miron Costin „au rămas din toată legea“⁶. Mai norocos va fi în procesul cu egumenul mănăstirii Golia din Iași (11 iunie 1659), care pretindea, fără dreptate, satul Samc uți⁷.

Starețul mănăstirii Hangu cere, înainte de 22 februarie 1660, ca Miron Costin să-i restituie jumătate din satul Pașcani, pe Siret (orașul Pașcani), pentru că era danie de la Barnovschi vodă, care-l cumpăraseră de la Costin postelnicul. Costin va mărturisi, la 20 aprilie, că primise acea parte de sat, dar cu câteva zile mai înainte, la 15 aprilie, o dăruise vistiernicului Iordache Cantacuzino ce fusese „ca un părinte al nostru“. Pentru a nu păgubi mănăstirea,  i restituie cei 60 de taleri pe care-i plătise Barnovschi vodă la cumpărarea satului⁸. Era acum st p n, împreună cu „giup neasa dumisale Ileana“, pe „toate moșiiile Balicăi“. Domnul Ștef niș  Lupu le dăduse, la 15 aprilie 1660, un hrisov prin care le  mputernicea această st p nire⁹.  nt ritur  care nu-l scutește de noi judecăți chiar la divanul lui Ștef niș  Lupu.  n dispută sunt niște mori din satul Borcești, ținutul Soroca. Hotarnica făcută stabilește că erau în partea de sat proprietatea mănăstirii Sf nta Vineri din Iași¹⁰. A mai avut, la o dată pe care nu o cunoaștem, un proces și cu mănăstirea Galata, căreia domnul Alexandru Iliăș i-a dăruit, în 1632, două moșii ale hatmanului Balica: Coicenii pe Prut, ținutul Iași, și

⁴ ASB, ms. nr. 628, f. 675 (copie cu v leatul greșit, 7165. Vezi și CDM, III, nr. 353); *Condica lui Constantin Mavrocordat*, III, nr. 1567, tot cu v leatul greșit; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 270, propune anul 1657. Vezi *Ibidem*, XXIV, p. 60–61. O parte din acest sat era în 1741–1742 în stăpânirea descendenților Tudosc i Zmucilă (AIR, III, p. 281–283).

⁵ Pentru cariera lui, vezi N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 442.

⁶ N. Grigoraș, *Știri noi*, p. 183. Ștefan S. Gorovei, „*Nepoții Balicăi*“, p. 128. Satul a ajuns înainte de 1741–1742 (7250)  n posesia urmașilor lui Ion Costin hatmanul (AIR, III, p. 281–283; Miron Costin, *Opere complete*, I, 211–212).

⁷ *Moldova în epoca feudalismului*, IV, p. 287–288.

⁸ N. Grigoraș, *Știri noi*, p. 184–185; ASB, *Doc. istorice*, DCCLXXXII/2; I.C. Miculescu-Prăjescu, *Obârșia unei familii*, p. 186; Ștefan S. Gorovei, „*Nepoții Balicăi*“, p. 124–125.

⁹ Miron Costin, *Opere*, p. 8.

¹⁰ Informație comunicată de d-l D. Agache (Iași, la 10 mai 1996), căruia îi mulțumim și pe această cale. Mănăstirea va mai cumpăra la Borcești și alte mori, vândute de Miron Costin „unor jidovi“  nainte de 17 decembrie 1661 (*Ibidem*).

Verejenii, ținutul Soroca. Prima moșie, pe care nu o putem localiza, o va lăsa, împreună cu altele, când își va face „diata“, pentru „comând“ – pomană – și plata unor datorii¹¹.

Nedorind, probabil, să rămână sprijinit numai în bogata zestre a „jupânesei“ Ileana, mai adaugă, la 28 noiembrie 1660, satul Drăgușeni, din ținutul Dorohoi (com. jud. Botoșani) pe care l-a cumpărat, împreună cu Neculce vistiernicul, tatăl viitorului cronicar, de la Evda, nepoata lui Iorga postelnicul¹². Preocupare ce se împletea cu grijile unor noi procese pentru stăpânirea moșiilor. Dumitrașcu Epure, fost pârcălab de Soroca, îl cheamă, la 12 mai 1662, la divanul lui Eustratie Dabija, pentru a-și relua moșiile Șipeniți și Lujeni, la ținutul Cernăuți. Judecata domnească îi este favorabilă lui Costin¹³. La 12 iulie se va judeca, înaintea lui Iordache Cantacuzino mare spătar, împuternicit de domn, cu rudele lui Pătrașcu Ciogolea, care vânduse, din moștenirea rămasă de la Balica, satele Broscăuți, jumătate din Tomilăuți, a patra parte din Unchetești sau Ochitești, toate din ținutul Soroca, și Godinești, ținutul Cernăuți. În schimbul acestora, Miron a primit satul Oșihlibii, la ținutul Cernăuți, pe care Ciogolea îl avusese danie de la mitropolitul Petru Movilă. Schimbătura mai era împlinită cu niște „pivnițe de piatră“ din satul Hudești (com. jud. Botoșani), pentru care Miron Costin a mai plătit 150 de lei și a dat câțiva „vecini“ din același sat¹⁴. Cu Ciogoleștii și rudeniile lor se mai judecă, la 20 noiembrie 1662, pentru satele Hudești și Dumeni (com. Ungureni, jud. Botoșani). Miron acceptă să-i dea lui Dumitrașcu Buhuș mare vistiernic satul Borzăști pe Jijia (com. Ungureni, jud. Botoșani) pentru a treia parte din Dumeni, dată de Ciogolești lui Buhuș, care a mai plătit „100 de lei bani lesăști“¹⁵. Se mai judecase, la 27 iulie

¹¹ *Ibidem*. Satul Coiceni fusese dăruit, la 15 iulie 1628, mănăstirii Balica de către Isac Balica. Vezi aici, nota 53.

¹² ASB, *Doc. istorice*, CXXV/47, CXXXII/11; CCCLII/6.

¹³ Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 305, 692–693; T. Bălan, *Documente bucovinene*, II, 1934, p. 173–175; în 1741–1742 (7250), cele două sate erau stăpânite de descendenții lui Ion Costin hatmanul (Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 728–731).

¹⁴ ASB, *Doc. istorice*, VI/145; idem, *M-reă Neamț*, LXXV/16, nr. 17. Satele înstrăinate, Broscăuți, Tomilăuți, Ochitești sau Unchetești și Godinești vor reveni, la date neștiute, în familia Costin. În 1741–1742 erau în stăpânirea descendenților fiicelor lui Miron Costin, Safta Zosin-Başotă și Tudosca Zmucilă (AIR, III, p. 281–283; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 211–212). Pentru niște „vecini“ din Hudești, Miron Costin se va mai judeca cu Todossia stolniceasa, soția lui Pătrașcu Ciogolea, la 29 februarie 1663 (N. Grigoraș, *Știri noi*, p. 165).

¹⁵ ASB, *Doc. istorice*, DCCLXXXIX/1; N. Grigoraș, *Trei documente*, p. 237–238. N. Iorga, *Studii și documente*, XIX, p. 26–27. Într-un document din 1762–1765 se arată că în vremea domniei lui Eustratie Dabija, Miron Costin a vândut Borzeștii neamului Abaza cu 1200 de lei (*Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente, 1393–1849*, București, 1983, p. 247–248, nr. 1047).

1662, cu soborul mănăstirii Dragomirna, care-l reclamase domnului că le luase satul Furceni (com. Corlăteni, jud. Botoșani), fostă moșie a lui Balica și dăruită mănăstirii de Miron Barnovschi la 30 aprilie 1626. Domnul hotărăște ca satul să rămână pe seama lui Costin. În același ținut, Botoșani, a mai avut și satul Căcăceni pe Miletin (com. Flămânzi)¹⁶. În primăvara anului 1665, la 17 martie, cheamă la judecată domnească pe niște răzeși din Adășeani, ținutul Dorohoi (com. Avrămeni, jud. Botoșani) pentru cumpărături mai vechi ale lui Balica hatmanul¹⁷. Va reveni peste două luni, 28 mai, la divanul domnesc pentru o gâlceavă cu rudele Ciogoleștilor, Ștefan Boul fost mare vornic, Petre Dronea și Ștefan Hermeziu. Aceștia i-au dat lui Miron Costin o jumătate din satul Vlădeni (com. Corlăteni, jud. Botoșani) primind, în schimb, siliștea Logofeteni, la ținutul Iași, peste Prut¹⁸. Pricină a avut și pentru satul Săpoteni (com. Ungureni, jud. Botoșani), rămas de la Balica. Domnul Eustratie Dabija îi dă, la 5 iunie 1665, hrisov de stăpânire¹⁹. Peste aproape un an, la 21 aprilie 1666, după o înfățișare la divanul domnului Gheorghe Duca i se întărește satul Miclăușeni (com. Corlăteni, jud. Botoșani)²⁰.

¹⁶ Din *tezaurul documentar sucevean*, p. 247–248, nr. 1047. Amănunte și într-o anafora din 26 iunie 1765 (Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 188–191). Pentru un proces, la 26 august 1668, cu urmașii lui Savin vistiernic, ginerele lui Vorontar Prăjescu, vezi *ibidem*, p. 106–107; Ștefan S. Gorovei, „*Nepoții Balicdă*”, p. 129. Cu aceste două moșii, Furceni și Căcăceni, s-au plătit, după moartea lui Miron Costin și a fiului Nicolae, datoriile lor (ASB, *Doc. istorice*, CCLXXIII/28–30). În 1741–1742 satul Căcăceni era în stăpânirea descendenților Saftei Zosin-Başotă (AIR, III, p. 281–283). Mai târziu, la 21 martie 1766, fiii lui Miron Costin-Mutul, Ion și Manole, împreună cu cumnatul Ilie Cracalie, se judecau pentru Furceni și Căcăceni, cu Iordache Hrisoscoleu, fără a le putea recâștiga (ASB, *Doc. istorice*, CCLXXIII/71a).

¹⁷ ASB, *Doc. istorice*, CCLXV/40. Pentru alte două cărți domnești din 24 august 1665 și 14 martie 1666, vezi *ibidem*, LVIII/65, CCLXV/42.

¹⁸ ASB, *Doc. istorice*, CCLXV/41; N. Iorga, *Studii și documente*, XI, p. 76. Tot pentru Vlădeni s-a mai judecat la 26 august 1668 (ASB, *M-reă Doljești*, XVI/9; *idem*, *Doc. istorice*, CCLXXIII/16; V.A. Urechia, *Din istoria secolului al XVII-lea*, în RIAF, VII, 1893, I, p. 31–32; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 106–107 (cu data de 30 august), p. 188–191 (cu data 26 august); Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XII, p. 14, cu data 27 august; N. Grigoraș, *Știri noi*, p. 180. Satul Vlădeni va fi moștenit de fiica Safta. De la aceasta va ajunge la o nepoată măritată cu Nicolae Aslan, fost paharnic. Rudele acestuia, Iordache și Ioan Aslan îl vând, la 18 iulie 1785, lui Toma Cozma, fost șetrar (Gh. Ghibănescu, *Banul Toma Cozma*, în RSIAB, XX, 1930, p. 189).

¹⁹ N. Grigoraș, *Trei documente*, p. 238–239.

²⁰ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XII, p. 14. În timpul domniei lui Gheorghe Ștefan (3–20 aprilie 1653; 8 iulie 1653 – 3 martie 1658) satul a fost în stăpânirea lui Grigore Hăbășescu armaș (ASB, *Doc. istorice*, CCC/40). Pentru hotărnicirea moșiei Miclăușeni va primi o carte domnească la 26 august 1668 (ASB, *Doc. istorice*, CCLXXIII/17; ms. nr. 598, f. 49v–50; ms. nr. 1252, f. 144). La 10 noiembrie 1752 se precizează că „hotarul Miclăușenilor” era al lui Ioniță Costin, feciorul lui Miron-Mutul, și al lui Ilie Cracalie (ASB, *Doc. istorice*, CCC/40).

Procesele purtate pentru moștenirea rămasă de la hatmanul Balica i-au provocat destule griji lui Miron Costin, dar nu într-atât încât să nu caute a cumpăra, când i s-a ivit ocazia, alte moșii răzășești sau boierești. Astfel, la 30 aprilie 1662, se învoiește cu Agahia și Todosia să le plătească 136 de lei pentru părțile lor din satul Cârstești, ținutul Cârligăturii (com. Brăiești, jud. Iași). Părți ce le va întregi cu altele, luate vreme de 15 ani, până la 4 iunie 1677, mai plătind 398 de lei²¹. Luase, cândva, o parte din satul Șerbănești, ținutul Suceava (com. Zvoriștea, jud. Suceava), stăpânire ce-i este contestată de unii răzeși. La 26 iulie 1666 i se confirmă cumpărătura²².

La începutul anului 1663, 28 februarie, se înțelege cu Iordache Cantacuzino, mare spătar, rudă binefăcătoare familiei Costin, pe seama moștenirii rămasă de la Barnovschi vodă²³. Numit mare comis, după 12 februarie 1664, când predă pârclăbia de Hotin, își cumpără, la 20 aprilie 1664, de la Andreiaș fost șetrar, fiul lui Toderășcu Ianovici fost mare logofăt, la Iași, pe Ulița Strâmbă, niște „case gata, cu pivnițe sub casă și beciu iarăși de piatră și cu altă pivniță de piatră deosebi“. A plătit 300 de lei²⁴. Pe lângă aceste cumpărături, mai capătă și câte o danie domnească. Alexandru Iliaș, botezându-i un fecior²⁵, la puțină vreme după 18 noiembrie 1666, îi dăruiește câte o jumătate

²¹ ASB, *Doc. istorice*, VIII/2, LI/9; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 88–91, cu data de 3 aprilie. Mai cumpără din moșia acestui sat la: 15 iulie 1665 (Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 116–117); 14 septembrie 1667 (N. Iorga, *Studii și documente*, VI, 2, p. 86); 6 octombrie 1667 (ASB, *Doc. istorice*, IX/7; Miron Costin, *op. cit.*, I, p. 697–698); 14 ianuarie 1668 (ASB, AN, MMDCXCVIII/13, nr. 3); 21, 23 ianuarie 1, 9, 15 iulie, 2 august, 25 octombrie, 2, 12 decembrie 1669 (ASB, *Doc. istorice*, II/279, VII/158, 159, 162, LI/12, 15, 16, 18; C/126; Miron Costin, *op. cit.*, I, p. 108–109, 114–115, 120–121); izvod cu părțile cumpărate, scris de Miron Costin (ASB, *Doc. istorice*, VII/144); 4, 7 mai 1671 (*ibidem*, VII/145, LI/24, Miron Costin, *op. cit.*, I, p. 134–135); 25 martie 1675 (ASB, *Doc. istorice*, VII/164, Miron Costin, *op. cit.*, I, p. 130–131); 20 aprilie 1675 (ASB, *Doc. istorice*, VII/160, Miron Costin, *op. cit.*, I, p. 130–131); 12 mai 1676 (ASB, *Doc. istorice*, LI/21, Miron Costin, *op. cit.*, I, p. 152–153); 4 iunie 1677 (ASB, *M-reă Doljești*, XII/32 nr. 10, XII/43, nr. 36, Miron Costin, *op. cit.*, I, p. 132–133). Vezi și Mihai Costăchescu, *Satul Cristești cu trupurile sale, Popișcani, Cosești și Hârbești*, jud. Iași, în IN, VIII, 1929, p. 27, 39, 49, 54; Enache Puiu, *Viața și opera lui Miron Costin*, p. 41–42.

²² ASB, *Doc. istorice*, XLIV/85; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 92–93.

²³ N. Grigoraș, *Știri noi*, p. 185–187; D. Zaharia, *Trei documente*, p. 488. O mărturie dată de „patru arhieriei a țării“ la 3 februarie 1664, probabil pentru aceeași chestiune: Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 736.

²⁴ ASB, *Doc. istorice*, CXCI/82; ASI, *Doc.*, 360/36; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 696; N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 87. „Niște pivnițe și cu loc cu tot pe Ulița Mare“ a cumpărat la 12 iulie 1670 de la Andronache Pană cu 250 de lei și un „cal bun“ prețuit la 40 de lei. Pivnițele fuseseră „cândva“ ale doamnei Marghita, soția lui Simion vodă Movilă și bunica „jupănesei Ileana Costin“ (Gh. Ghibănescu, *Surte și izvoade*, IV, p. 203–205).

²⁵ Const. A. Stoide și I. Lăzărescu au susținut, fără argumente, că noul născut este cel de al treilea fiu, Pătrașcu (N. Costin, *Letopisețul*, p. LVI).

din satele Mălăești și Terlești, în ținutul Iași (com. Gropnița și Victoria, jud. Iași), tot moșii ale lui Balica, luate atunci de la David din Zaluceni, nepot al Ciogoleștilor²⁶. În anul următor, la 27 și 29 iunie, mai adaugă alte părți din aceste sate, luate de la alți nepoți ai Ciogoleștilor și de la Axana, fata Salomeii, plătind 200 de taleri²⁷. Peste doi ani, la 28 august 1668, Petre Droni și surorile lui, nepoții lui Pătrașcu Ciogolea, îi mai vând alte hlize din cele două sate. S-au tocmnit pentru 100 de lei, dar le-a dat numai 70 de lei și două părți din moșia satului Vlădeni²⁸. A mai cumpărat, tot acum, de la Apostol Voroavă, părți din Miclăușeni, dar Alexandra, fiica lui Carp diacul, a cerut „stricarea vânzării“ și Miron Costin a primit „banii înapoi“²⁹. Safta, doamna lui Gheorghe Ștefan, văduvă fiind, îi va dărua lui Miron, la 4 iunie 1678, pentru fiica Maria, „niște vii ci-am avut la Cotnari în Ulița înfundată cu crame în capul viilor și pivnițe de piatră“. Răsplătea, prin acest dar, binele făcut cândva, „la nevoia mea și mai apoi fiind datoare unui negustor cu 200 lei [...] au dat bani gata“³⁰.

Primele cumpărături în satul Silișău sau Hilișău de Sus, ținutul Dorohoi (com. Helișeu–Herie, jud. Botoșani), le face la 13 martie 1654, când Gavrilaş, feciorul lui Gligorie Ciornohuz, din „târgul Dorohoi“, îi vinde, cu 30 de „lei bătuți“, două jirebii. La 21 ianuarie 1667 s-a mai târguit cu Simion din acest sat pentru o jirebie, dându-i 15 lei. În toamna acestui an, la 4 noiembrie, mai cumpără nouă jirebii. Părțile moștenite de la Isac Balica și toate celelalte cumpărături i le-a ales, la 12 iunie 1668, Ursul vornic. A aflat 26 de jirebii³¹.

De pe la sfârșitul celei de-a doua domnii a lui Gheorghe Duca, din cauza vremurilor grele ce au urmat, pricinuite de disputa dintre Ștefan Petriceicu și Dumitrașcu Cantacuzino, Miron Costin nu a mai avut, se pare, tihnă să se mai ocupe de treburile moșiilor. De-abia în domnia lui Antonie Ruset cumpără, la 30 decembrie 1676 și 6 ianuarie 1677, părți din satul Oprișești (com. Răchitoasa, jud. Bacău), plătind 55 de lei, pentru a întregi daniile din acest sat făcute de

²⁶ ASB, *Doc. istorice*, CXXI/187, 188; N. Costin, *Letopiseșul*, p. XXIV.

²⁷ ASB, *Doc. istorice*, CXXI/148, 189.

²⁸ *Ibidem*, CXXXI/153, 190. Satele sunt numite acum Tirlești și Milești, Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 106–107, cu data 30 august. Vezi și *ibidem*, p. 698, N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 89.

²⁹ ASB, *Doc. istorice*, CCLXXIII/17; ms. nr. 598, f. 49v–50; ms. nr. 1252, f. 144; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 608; N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 69.

³⁰ ASB, *Doc. istorice*, LVIII/83. Safta a fost fiica lui Toader Boul vistiernic, înrudit cu neamul Prăjescu, ce era din „sămînția“ lui Isac Balica (N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 353, 375).

³¹ ASB, *Doc. istorice*, LIV/41, CLX/185, CLXI/5, 37, „izvod de părți, cumpărăturile lui Miron“, cu iscălitura autografă a lui Miron Costin, fără dată. ASI, *Doc.*, 712/19; *Uricariul*, VIII, p. 1–8, 13; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 696–697, 718–720; R. Rosetti, *Pământul*, p. 91; Gh. Ghibănescu, *Schiță istorică asupra României*, în IN, VIII, 1929, p. 17. Pentru „jirebie“, vezi N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, București, 1971, p. 105–106.

răzeși lui Ioniță, întâiul născut al logofătului³². Domnul Antonie Ruset i-a făcut dreptate, în 1676, și într-o pâra pe care Miron Costin a avut-o cu Toader Trușan și Gheorghe, fiul lui Ermilie, „semințiile Plaxei“, pentru a opta parte din satul Brănișteri și o parte din moșia vecină, Șcheuleți³³. La 16 ianuarie 1677 a plătit 15 lei pentru părți din moșia satului Românești, ținutul Cârligăturii (com. jud. Iași). A mai cumpărat, din această moșie, până la 20 octombrie 1679. Peste un deceniu, la 22 ianuarie 1686, Ioniță Costin postelnicul, se tocmește cu Agafia, fata Andreicuțului, dându-i zece lei pentru partea ei din Românești. Ioniță va mai căpăta, la 10 iunie 1689, de la Nastasia, o altă parte pentru „un bini foarte mare“ ce i se făcuse³⁴.

Nu am mai întâlnit, în anii imediat următori, documente care să ateste continuarea preocupării de a-și înmulți moșiile. A trebuit să se dedice obligațiilor importantei funcții pe care o îndeplinea: mare logofăt. A urmat campania Vienei (1683) și ducerea forțată în Polonia, după prinderea de la Domnești (decembrie 1683). Reîntoarcerea în țară se produce după 19 noiembrie 1685, când i se oferă o importantă sumă de bani pentru călătorie³⁵.

Cronicarul Ion Neculce susține că a venit din Polonia „foarte scăpătat“. Dimitrie Cantemir afirmă și el, în 1713, când scrie *Vita Constantini Cantemirii*, că în acea vreme petrecută printre străini ajunsese „la cea din urmă sărăcie cu tot neamul lui“³⁶. Adevărul nu este chiar acesta, pentru că, după o perioadă mai grea, la începutul surghiunului, când zălogește la Constantin Turculeț polcovnicul, unul dintre conducătorii „pogheazului“ trimis la Domnești de domnul Ștefan Petriceicu, satele Grozești (ținutul Lăpușna) și Hlincești (ținutul

³² ASB, *Doc. istorice*, LXXV/4; Constantin Solomon, C.A. Stoide, *Documente tecucene*, I, Bârlad, 1939, p. 29–30; III, 1941, p. 23. Pentru daniile făcute lui Ioniță Costin, vezi ASB, *Doc. istorice*, LXXV/3, 44; C. Solomon, C.A. Stoide, *op. cit.*, III, p. 22. Probabil că după ianuarie 1676, Ioniță a mai căpătat danii sau a cumpărat părți din satul Măldărești (com. Dealul Morii, jud. Bacău), căci într-o scrisoare din 11 aprilie 1787 referitoare la acest sat sunt amintite „hârtii ale lui Ion Costin“ (ASB, *Doc. istorice*, MDXX/9). Nu știm în ce condiții Ioniță a ajuns să stăpânească satul Șerbănești, ținutul Neamț (com. Filipești, jud. Bacău) pe care l-a lăsat moștenire feciorului Nicolae (ASB, *Doc. istorice*, CLXXIII/21, 28; *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, II, Moldova, București, 1966, p. 278–279).

³³ Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 180–185.

³⁴ ASB, *Doc. istorice*, LIX/101, 103–109; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. 31–41; XIII, p. 8–10, 13–15. Pentru părțile luate de Ioniță, vezi ASB, *Doc. istorice*, LIX/111, 112. La 22 iunie 1699, domnitorul Antioh Cantemir îi va întâri lui Ion Costin, „ce-au fost serdar“, toate părțile stăpânite în acest sat (*ibidem*, LIX/115).

³⁵ Czesław Chowaniec, *Miron Costin en Pologne*, în *Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, p. 119; Enache Puiu, *op. cit.*, p. 71. P.P. Panaitescu (Miron Costin, *Opere*, p. 12) propune „luna decembrie“.

³⁶ Ion Neculce, *Opere. Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 305; Dimitrie Cantemir, *Viața lui Constantin Vodă Cantemir*, traducere de N. Iorga, Craiova, p. 70. Informații preluate de N. Grigoraș, *Știri noi*, p. 181.

Cernăuți), pentru o sumă de bani³⁷, a fost găzduit la Dașov, bucurându-se de clemența regală. Bunăvoință care i-a îngăduit să solicite o scutire de dări și podvezi a satelor sale de la granița Pocuției, Lujeni și Oșihlibi³⁸. Mai adăugăm și faptul că precizarea lui Neculce lipsește din *Cronica racovițeană-buhușească*, pe care a folosit-o atât de mult. *Cronica* notează doar că „Miron logofătul încă au fost venit din țara leșească și priimindu-l cu cinste [Constantin Cantemir – n.n.], pe câte trei fiii lui i-au boierit, iară pre dânsul l-au pus staroste la Putna”³⁹.

Spusa lui Neculce l-a convins pe Enache Puiu, care pretinde, fără a indica dovezi, că domnul Dumitrașcu Cantacuzino și unii dintre boierii lui i-au răpit moșiile lui Miron Costin, iar turcii și tătarii i-au devastat „conacele”⁴⁰. Cunoaștem doar o singură jalbă dată domnului Constantin Cantemir împotriva lui Constantin Seachil, fost mare postelnic, și a unor răzeși care, la vremea când „au fost lipsit din țară odat[ă] cu primejdia răposatului Duca vodă ce s-au prijelit la Domnești”, i-au împresurat „prisăcile, pomeții, fânețele de Șcheuleți și Brănișteri”. La 15 februarie 1686, domnul îi poruncește lui Apostol Catargiu comis să cerceteze și să îndrepte lucrurile⁴¹. Cartea de judecată dată de domnul Mihai Racoviță, la 20 iunie 1716, citată de N. Grigoraș, în legătură cu o sumă de bani luată de Miron Costin de la Frangolea mare vameș, nu poate fi invocată în sprijinul așa-zisei sărăcirii a logofătului după ce s-a întors din Polonia⁴², pentru că în document se arată că împrumutul de 804 lei se făcuse cu 35 de ani mai înainte, deci prin 1681⁴³.

³⁷ ASB, *Doc. istorice*, CXXX/217; N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 236; idem, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, București, 1906, p. 435–436, a transcris Hlinița.

³⁸ Ilie Corfus, *O nouă scrisoare a lui Miron Costin*, în *Studii*, 24, 1971, 2, p. 246. Este greșită opinia Elenei Lința că cele două sate i-au fost dăruite de regele Poloniei (*Două scrisori inedite ale lui Miron Costin*, în „*Studii*”, XI, 1958, 5, p. 80–81).

³⁹ *Letopiseșul Țării Moldovei de la Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir, 1661–1705*, ed. C. Giurescu, București, 1913, p. 81. *Cronica anonimă* nu amintește la „Domnia lui Constantin Cantemir vodă” de reîntoarcerea lui Miron Costin, ci numai de omorârea lui (*Cronica anonimă a Moldovei, 1661–1720 (Pseudo-Amiras)*, ed. Dan Simonescu, București, 1975, p. 56–57). Nici Pseudo-Costin (*Cronicele României sau Letopiseșele Moldovei și Valahiei*, ed. M. Kogălniceanu, II, București, 1872, p. 36–37) nu dă relații cu privire la reîntoarcerea lui Miron Costin.

⁴⁰ Enache Puiu, *op. cit.*, p. 71.

⁴¹ ASB, *Doc. istorice*, MCDXCVI/3; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 158–159, 162–163.

⁴² ASB, *Doc. istorice*, CCLXXIII/29, 30; N. Grigoraș, *Știri noi*, p. 182; Enache Puiu, *op. cit.*, p. 76–77. Pricina pentru această datorie fusese hotărâtă printr-o carte de judecată a mitropolitului Ghedeon din 16 august 1715 (ASB, *Doc. istorice*, CCLXXIII/28).

⁴³ ASB, *M-reă Doljești*, XVI/7; *Doc. istorice*, CCLXXIII/28–30; Miron Costin, *Opere complete*, II, p. 176–179; N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 132–133; Gh. Ghibănescu, *Surse și izvoade*, XII, p. 14. Tot pentru o datorie de bani a fost vândut și satul Grozești (ASB, *Doc. istorice*, CXXX/217; *Condica lui Constantin Mavrocordat*, II, nr. 476; N. Iorga, *Documente Callimachi*, I, p. 435–436).

Că nu era chiar atât de scăpătat precum s-a susținut, se poate dovedi și prin cumpărătura pe care o face, la 13 noiembrie 1687, în satul Liești (jud. Galați), un „vad de moară întreg, la apa Bârladului“, completată, în anii următori, cu o danie de 14 stânjeni⁴⁴. Nu am mai întâlnit, deocamdată, alte documente care să ateste interesul lui Miron Costin, staroste al ținutului Putna din iunie 1688, pentru noi cumpărături⁴⁵. Adunase un mare număr de moșii, fapt subliniat de mult de R. Rosetti și N. Iorga. Din documentele pe care le-am consultat, am constatat că stăpânise 125 de moșii, sate întregi sau numai părți⁴⁶. Nu se poate reconstitui, însă, modul în care erau administrate aceste moșii grupate, mai ales în Basarabia, în ținuturile Lăpușna, Hotin, Soroca, dar și în dreapta Prutului, în ținuturile Cernăuți, Suceava, Dorohoi, Iași, Neamț, Tecuci și Covurlui, și nici ce venituri putea aduna cronicarul.

R. Rosetti, cunoscând doar o parte din documentele ce privesc proprietățile lui Miron Costin, s-a grăbit să-l considere, pe nedrept credem noi, un „mâncător de moșii mare“, alături de alți mari boieri ai secolului XVII⁴⁷. Cum să admitem o asemenea opinie, când documentele dovedesc că a făcut cumpărături doar șapte sate, plătind banii stabiliți la tocmeală și a primit doar două danii, una domnească și alta răzeșească, restul moșiilor provenind din moștenirea rămasă de la Miron Barnovschi vodă și din zestrea soției?! Mai trebuie subliniat și faptul, care-i relevă o anume corectitudine, că, deși vreme de mai bine de 20 de ani a ocupat cele mai importante funcții ale țării, nu s-a folosit de ele pentru a obține danii de ocine de la răzeși⁴⁸.

Înainte de tragicul sfârșit al lui Miron Costin, după octombrie 1691⁴⁹, cronicarul a făcut, într-o împrejurare rămasă necunoscută, „împărțeața moșiilor“,

⁴⁴ C.A. Stoide, D.L. Stăhiescu, *Un mănunchi de documente privitoare la satul Liești-Tecuci*, București, 1941, p. 10–11; Ioan Antonovici, *Documente bărlădene*, III, Bârlad, 1915, p. 321.

⁴⁵ Vezi și observația lui C.A. Stoide și I. Lăzărescu: „În acte, acum el apare rar de tot, mai ales în diferite însărcinări de ordin administrativ sau ca mărturie în tranzacții de ocine“ (N. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, p. XLIII).

⁴⁶ Ne-am folosit de documentele citate, dar și de: B.P. Hasdeu, *AIR*, III, p. 281–283; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 211–212, 728–739; II, p. 534–535; N. Iorga, *Basarabia noastră*, Vălenii de Munte, 1912, p. 60–61. R. Rosetti a întocmit o listă cu moșiile lui Miron Costin înregistrând 89 de sate, dintre care 7 n-au aparținut familiei Costin (*Despre originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova*, în *ARMSI*, s. II, t. XXIX, 1907, p. 192–194; *Pământul*, p. 248–249. Satele care n-au fost stăpânite de Costinești sunt: Secuieni, țin. Neamț; Marguteni, țin. Cernăuți; Curălești, Răstilneții și Steșejanii, țin. Soroca; Bălieșanii și Curetița, țin. Iași). Vezi și Anexa 1.

⁴⁷ R. Rosetti, *Pământul*, p. 251. Vezi și C. Șerban, *Vasile Lupu*, p. 74–79.

⁴⁸ Fiul mai mare, Ion, a primit însă danii de la răzeși din Opișești (la 4 octombrie 1675 și 14 ianuarie 1676, C. Solomon, C.A. Stoide, *Documente tecucene*, III, p. 22) și Românești (14 februarie 1677, 21 octombrie 1682 și 10 iunie 1689, ASB, *Doc. istorice*, LIX/102, 110; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. 34–35, 51; *ibidem*, XIII, p. 13, 17–18).

⁴⁹ Ilie Corfus, *În legătură cu data morții lui Velicico și Miron Costin*, în *RdI*, 30, 1977, I, p. 127.

pricinuită, poate, de o revenire a „marii slăbiciuni“ în care se aflase în 1684, pe când era în Polonia⁵⁰. „Împărțeala“ este amintită de Nicolae Costin la 22 iulie 1705, când dăruiește lui Costas Turcul, fost mare medelnicer, satul Boianciuc, la ținutul Cernăuți, ce-i revenise⁵¹. Nu știm cum și-a cumpănit cronicarul multa avere la cei zece copii ai săi – trei feciori, *Ion, Pătrașcu, Nicolae*, și șapte fete, *Safta*, căsătorită cu Pătrașcu Zosin (Bașotă); *Tudosca*, măritată cu Grigore Zmucilă spătar; *Maria*, însoțită cu Ilie Cantacuzino; *Ana, Ileana*⁵², *Teodosia* și *Ioana*, ai căror soți nu sunt încă știuți. Pentru plata datornicilor și „comând“ – pomană – a lăsat trei moșii: Coiceni (ținutul Iași), Davida (ținutul Orhei) și Mateuți (ținutul Soroca)⁵³.

Se pare că a chibzuit bine, pentru că nu am întâlnit documente în care să se vorbească de neînțelegeri între cei zece frați cu privire la moștenirea părintească. Dispute aprinse vor avea loc, însă, în secolul următor, între nepoții și strănepoții cronicarului, urmate de noi împărțeli de moșii, care nu mai sunt identice cu vechea „diată“ a lui Miron Costin. Muriseră, între timp, cei trei frați, Ion, Pătrașcu și Nicolae, iar moșiile lor trecuseră pe seama altor rudenii. O asemenea „împărțeală“, care a fost precedată de o judecată la divanul domnului Constantin Mavrocordat, căci numai așa se explică transcrierea „împărțelii“ din 1641–1642 în „Conдика de porunci“ a domnitorului, a avut loc în 1741–1742 (7250). Partea lui Ion, stăpânită acum de urmașii lui, a fost de 32 de moșii⁵⁴ care

⁵⁰ Elena Lința, *Două scrisori*, p. 81. Pentru data scrisorii, vezi și Ilie Corfus, *O nouă scrisoare*, p. 244.

⁵¹ T. Bălan, *Documente bucovinene*, III, p. 130; Ioan Șt. Petre, *Nicolae Costin. Viața și opera*, București, 1939, p. 20. Marele logofăt Antohie Jora (septembrie 1703 – ianuarie 1706; iulie 1707 – octombrie 1709) a judecat o pricină legată de această „împărțeală“, căci a adevărit o copie a ei, amintită într-o cercetare din aprilie 1810 (ASB, *Doc. istorice*, VI/145).

⁵² Ileana, care vinde, la 9 septembrie 1721, părți din satul Deleni (com. jud. Iași), unde stăpâna și „nepoata de soră“, Catrina, nu este fiica lui Miron Costin, cum a afirmat N. Iorga (*Studii și documente*, XI, p. 81), ci nora lui, soția lui Nicolae Costin și fiica domnitorului Gheorghe Duca. Sora ei, Safta, s-a căsătorit cu Iordache Aristarh (I.C. Filitti, *Arhiva G. Gr. Cantacuzino*, București, 1919, p. 269). Din căsătoria fiului lor, Aristarh Hrisoscoleu, cu Bălașa Cantacuzino s-a născut copila Catrina. Într-o mărturie pentru satul Grozești din 15 noiembrie 1759 se spune că visticernicul Aristarh este „niam răposatei domnița Ileana“ (ASB, *Doc. istorice*, CXXI/217). Un pomelnic al familiei lui Miron Costin a publicat Dimitrie Dan, *Mândstirea Sucevița*, p. 173. O sumară spiță genealogică, datată 18 septembrie 1783, la ASB, *Doc. istorice*, MDXC/20.

⁵³ ASB, *M-rea Doljești, XVII/7*; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 176–179; N. Iorga, *Basarabia noastră*, p. 61.

⁵⁴ Brănișteri, jumătate de sat, Șcheuleți, jumătate de sat, Bărboși în ținutul Neamț; Săcuieni și Volcinețul, țin. Suceava (com. Drăgușeni, cel de-al doilea sat nu l-am putut localiza); Silișeu, Miclăușeni, Dumeni, Săpoteni, jumătate de sat, țin. Dorohoi; a opta parte din Românești, țin. Cărligătura; Zugravi, țin. Hârlău; Lujeni și Șipinți, țin. Cernăuți; Samcăuți și Rușinți, țin. Hotin; Floreni sau Florești; Bahrinești; Iurceni; Măncăuți, Aldărești; Rădăcești; Târziieni; Carapușceni; Bărbușcani, parte; Stoicani, parte; Pojogeani sau Pojoreni, parte, toate în țin. Soroca; Davida, țin. Orhei; Onești și Corlătești, țin. Covurlui (com. Oancea și Smârdan, jud. Galați); Herța, parte, și Scânteieni, pe care nu le-am putut localiza (AIR, III, p. 281–283; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 211–212); Șerbănești, țin. Neamț (ASB, *Doc. istorice*, CLXXIII/21, 28).

vor ajunge, apoi, prin căsătorirea fetelor, pe seama altor familii. Prin fiica *Ileana*⁵⁵, trec moșii la neamurile Cuza și Donici. Fratele ei, *Nicolae*, jicnicerul, căsătorit cu *Nastasia*, fiica lui *Iordache Ruset* și a *Saftei Racoviță*, a avut patru fete: *Casandra*, căsătorită cu *Iordache Cantacuzino-Deleanu*; *Safta*, însoțită cu banul *Toma Crețulescu* din Țara Românească; *Maria* cu *Iordache Luchi*, mare stolnic; *Victoria*, soția lui *Matei Hurmuzachi paharnic*⁵⁶. Unii din acești descendenți ai lui *Ion Costin* se vor judeca, după moartea unchiului lor, *Nicolae cronicarul* (septembrie 1712), cu soția lui, *Ileana*, fiica lui *Gheorghe Duca* vodă, revendicând moșii⁵⁷.

După ce-și va împărți, la 24 mai 1739, moșiile părintești, cu fratele *Miron-Mutul*, lui *Nicolae* i-ar fi rămas 36 de moșii, pe care le-a dat zestre fetelor⁵⁸. Dorea să le mărească numărul, căci cere, prin judecată, de la cei doi veri ai săi, *Ioan Bașotă* sulgerul și *Ilie Zmucilă*, moșia *Răspopenii*, de la ținutul *Soroca*. Nu i se va da dreptate, moșia rămânând pe seama lui *Bașotă*⁵⁹. Nu știm dacă lui *Miron-Mutul* i-a revenit un număr tot atât de mare de moșii⁶⁰, datorite, mai târziu, celor trei copii ai săi: *Manole*, *Ioniță* și *Maria*, măritată cu *Ilie Cracalie*⁶¹.

⁵⁵ *Miron*, fiul lui *Dumitrașcu Cuza* și al *Saftei*, fata lui *Toderașcu Jora*, s-a căsătorit cu *Ilinca*, fiica lui *Ion Costin*. A avut ca zestre satul *Dumeni*, întreg, parte din *Săpoteni* și părți din *Românești* (ASB, *Doc. istorice*, XXII/238; N. Iorga, *Studii și documente*, VI, 2, p. 155–156). În 1780, în urma unei judecăți cu cumnatul *Nicolae Costin*, jicnicer, *Miron Cuza* va mai primi și satul *Bărboși* (Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, 1912, p. CLXXIII), vândut înainte de 23 decembrie 1794, când nepotul lui *Miron Cuza*, *Arghirie*, îl pretindea (N. Iorga, *Studii și documente*, VI, 2, p. 169–170). *Elena*, fata lui *Miron Cuza*, a fost cea de a doua soție a lui *Darie Donici*, fiul lui *Constantin* și al *Mariei*, fiica lui *Gavril Miclescu*. A fost înzestrată cu satele *Dumeni* și *Săpoteni* (P. Pălănea, *Note despre neamul mamei lui Costache Negri, Donici*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 213, 216). În stăpânirea satului *Dumeni* a fost amestecat și *Aristarh Hrisoscoileu*, care primește la 31 martie 1757 o carte domnească întăritoare (ASB, *Doc. istorice*, CDLIX/55).

⁵⁶ *Miron Costin*, *Opere complete*, I, p. 190–193. După moartea lui *Matei Hurmuzaki*, *Victoria* s-a căsătorit cu logofătul *Stratulat*, având un fiu, *Neculai Stratulat*, armaș (S. Zotta, *Eudoxiu Hurmuzaki, 1812–1912*, în *ArhGen*, I (1912), p. 152, vezi și *Miron Costin*, *Opere complete*, I, p. 730–734).

⁵⁷ N. Costin, *Letopisețul*, I, p. LIV.

⁵⁸ *Miron Costin*, *Opere complete*, I, p. 734–736.

⁵⁹ L.T. Boga, *Documente din Basarabia*, II, Chișinău, 1938, p. 184. O altă judecată a avut loc la 22 mai 1762 (ASB, *Doc. istorice*, CCXLVIII/60).

⁶⁰ La 28 februarie 1742, domnitorul *Constantin Mavrocordat* îl scutește de cele mai multe dări „lăsându-le ca să fie de chivernisala casei lui“ (*Condica lui Constantin Mavrocordat*, III, nr. 1545, 1546; N. Iorga, *Studii și documente*, VI, 2, p. 275).

⁶¹ *Miron Costin*, *Opere complete*, I, p. 723. Despre soția lui *Miron-Mutul* știm doar că s-a numit *Ileana*. Dintre moșiile „părintești“ revenite lui *Miron-Mutul* putem aminti: Șipinți, ținutul *Cernăuți* (*ibidem*, p. 717); *Miclăușeni*, stăpânită la 10 noiembrie 1795 de fiul *Ioniță* și ginerele *Ilie Cracalie* (ASB, *Doc. istorice*, CCC/40, CDLXXVII/67).

Între ginerii celor doi frați, Nicolae și Miron–Mutul, se vor isca neînțelegeri pe seama moșiilor primite. Disputa a început înainte de 25 februarie 1774, când Iordache Cantacuzino–Deleanu spătar, care pretindea că, în timpul războiului ruso-turc ce trecuse, „prin sângea sa au fost scos multe moșii la raiaua Hotinului drept nume de Mironești“, se judecă cu Ilie Cracalie și cumnatul acestuia, Ioniță, pentru sate din acel ținut: Novosulița, Mihalcău sau Rășinții câștigate de cei din urmă. Spre vară, Ilie Cracalie și Ioniță sunt tot în judecată cu Cantacuzino și cumnatul lui, Matei Hurmuzachi, pentru același motiv: „împărțeala moșiilor din Costin neamul Mironeștilor“⁶². Peste trei decenii, se va amesteca în gâlceavă și vornicul Constantin Crețulescu, fiul lui Toma și al Saftei Costin⁶³.

Revenind la însemnările din 1741–1742, citate mai înainte, amintim că Saftei, care își făcuse „diata“ la 20 iulie 1732, i se cuveniseră 30 de sate⁶⁴. Printre ele se afla și dania surorii Anița vorniceasa, moșia Terlești, ținutul Iași⁶⁵. Safta văduvă fiind, și-a împărțit averea, prin „diata“ dată, la cei patru copii: Ioan, Nicolae și fetele Maria și Anița⁶⁶. Descendenții acestora – Costache Pătrașcu fost mare pitar și cumnații lui, Vasile Boteanu fost mare șetrar și Grigoraș Hermeziu postelnicul – pretindeau, la 9 mai 1796 de la vornicul Costache Balș, moșiile Cârpiți și Soci, la ținutul Iași (com. Mirosălvești și Victoria, jud. Iași), pe care acesta le cumpărase de mai mulți ani⁶⁷. Sora Saftei, Tudosca, a primit 31

⁶² Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 723–724, 734–736. Pricina se mai dezbătea la 13 mai 1813, când Dumitrache Costin, fiul lui Manole, cerea, de la vornicul Costache Ghica, ginerele lui Iordache Cantacuzino, „jumătate din toate moșiile familiei boierilor Costinești sau Mironești ce sunt în Moldova, ca și în ținutul Hotinului“ (*ibidem*). Neobținând ceea ce dorea, Dumitrache mai cere o nouă cercetare domnească încheiată la 10 martie 1819 (*ibidem*, p. 730). Costache Ghica va căpăta o „carte de la Cneja Moldovei“, la 27 octombrie 1809, pentru „unele moșii din neamul soției sale: Cantacuzinesc. Mironesc“ (ASI, *Doc.*, 557/17, f. 3v.). Stăpânire contestată, la 4 februarie 1815, de Arghirie Cuza (L.T. Boga, *op. cit.*, II).

⁶³ Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 731–732.

⁶⁴ Verbova (în text Vârbova); Căcăceni; Bugeani (Buzeni); Tirobceni, pe Răut; Ochitești; Păpălaci (Pârpălaci); Pajogeni; Smulgeani (Zmungeni); Scobirceni; Răbăești (Băbăești); Vlăsinești; Oprișeni; Răspopeni (Răstopeni); Vaslăuți; Radomirești; Rugășești, parte; Surda (Sudarsca), jumătate; Spilceani (Spinceni); Cucuieți, pe Răut; Trăisteni; Râscani, pe Răut, jumătate; Broscăuți (Brazcăuți); Coșelnița, toate în ținutul Soroca; Cărimănești, țin. Orhei; Mălăești (Șcheia cu Mălești); Terlești (Trilești); Logofeteni (nu l-am putut localiza); Cârpiți; Soci, țin. Iași; Ivancăuți, țin. Hotin (AIR, III, p. 281–283; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 211–212).

⁶⁵ S. Zotta, *O colecție veche de spițe de neam*, în RI, XIV, 1928, 4–6, p. 156. ASI, *Doc.*, 284/11. Moșia i-a revenit fiului Saftei Bașotă, Ioan, care, la 19 iunie 1742, o vinde, pentru 400 de lei, lui Constantin Năstase (ASB, *Doc. istorice*, CXXI/191, 192).

⁶⁶ ASI, *Doc.*, 284/11. N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 340. Vezi și Gh. Ghibănescu, *Bașoteștii și Pomârila, Iași*, 1929.

⁶⁷ ASB, *Doc. istorice*, MCDXXXIX/23. Vezi și Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 730, pentru „partea lui Zosim sulgerul, a nepotului său Pan Botez sau Boteanu“.

de sate⁶⁸, din care, ajungând în văduvie, va vinde. La 21 aprilie 1714, Lupu Costache, mare vornic de Țara de Jos, îi cumpără, cu 250 de lei, satul Bărbești și cu părțile din Cristești⁶⁹. Alte moșii s-au mai risipit de către fiul ei, Ilie, și alte rudenii ale lui. La 8 iunie 1780, Iordache Cantacuzino, fost mare spătar, cumpără de la Ioniță Vârnăv, nepotul lui Ilie Zmucilă, satul Visternici pe Răut, la ținutul Soroca⁷⁰. La 11 aprilie 1787, Ilie Cracalie este anunțat de o „slugă” că a mai găsit „o moșie Mironească”, Măldărești, la ținutul Tecuci (com. Dealul Morii, jud. Bacău), care ar fi în „stăpânirea” unor „popi și diaconi”⁷¹.

Probabil că ceilalți frați nu au mai căpătat un număr atât de mare de moșii, documentele neoferindu-ne lămuriri depline. De pildă, pentru Nicolae (cronicarul) sunt menționați doar despre patru moșii primite din averea părintească (Căcăcenii și Furceni la ținutul Dorohoi, Cristești la ținutul Cărligătura și Grozești la ținutul Lăpușna) la care s-au mai adăugat alte patru moșii luate după moartea unchiului Iancu și a fratelui Pătrașcu (Mateuți la ținutul Dorohoi, Bărboși la ținutul Neamț, Volcineț la ținutul Suceava, Boianciuc la ținutul Cernăuți)⁷². Nu știm dacă fiicei Maria, în afară de zestrea dată la vremea măritişului, din care a făcut parte moșia Budele, „ce-i zic Movilăul”, ținutul Soroca, i-a mai lăsat prin „diată”, și alte moșii. Din tot ceea ce a avut de la părinții ei, dăruiește nepotei Maria⁷³, la 5 august 1721, satul

⁶⁸ Bărbești (com. Brăiești, jud. Iași); Bozăești (nu-l pot localiza), țin. Cărligătura; Măldărești (în text Mărdărești); Bordei, parte (com. Cudalbi, jud. Galați); Opișești, parte; Liești (Lăești), parte; Umbrărești, parte (în alt text: parte din Obrăreți, Umbrărești); Boziești (com. Umbrărești, jud. Galați), țin. Tecuci; Volcineț; Pârlești (nu le pot localiza), țin. Iași; Cricencani (Crâncăuți), parte; Rogojeani pe Răut; Chipicanca (Chipicica); Cotinjeani; Borodicieni; Vistearnici (Vistiernicieni); Larionești, parte; Poiana; Tomilăuți; Coetica; Perieni, jumătate, țin. Soroca; Stârceni, jumătate; Mărculești (Mărculeți) pe Răut, țin. Hotin; Mătieni (Mateiani); Adășeni, parte, țin. Hârlău; Murguceni, țin. Lăpușna; Godinești; Gugiumănești, țin. Cernăuți; Temerleani (Tămărleni), țin. Fălciu; Cerbeani pe Horincea (Corbeni pe Horince, nu-l pot localiza), țin. Covurlui; Băcșeni (nu-l pot localiza) (AIR, III, p. 281–283; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 211–212).

⁶⁹ ASB, *Doc. istorice*, II/300; M. Costăchescu, *Satul Cristești*, p. 39; N. Costin, *Letopiseșul*, p. LXVI. Pentru alte vânzări ale satului, vezi Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 202–204.

⁷⁰ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, VI, I, p. 103, 110. Trebuie să se renunțe la opinia lui S. Zotta: „Ilie Zmucilă pare să nu fi avut urmași” (*O colecție veche de spițe de neam*, p. 155).

⁷¹ ASB, *Doc. istorice*, MDXX/9.

⁷² ASB, *M-rea Doljești*, XVI/7; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 188–191, II, p. 176–179; Gh. Ghibănescu, *Surte și izvoade*, XI, p. 14; N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 132–133; idem, *Documente Callimachi*, I, p. 405–406; T. Bălan, *Documente bucovinene*, III, p. 130. Satul Volcineț a mai fost stăpânit și de frații Pătrașcu și Ion, iar după moartea lor, Nicolae Costin l-a dăruit, înainte de 5 mai 1703, mănăstirii Barnovschi (Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 716–717).

⁷³ Fata Bălașei, copila lui Ilie Cantacuzino și a Mariei, măritată cu Ștefan, fiul lui Constantin Brâncoveanu, în februarie 1709, a decedat la 23 decembrie 1711 (N. Iorga, *Studii și documente*, XI, p. 80).

Oșihlibii, ținutul Cernăuți⁷⁴. După moartea nepoatei, acest sat, împreună cu Budele, le dăruie, înainte de 17 ianuarie 1737, nepotului Iordache Cantacuzino-Deleanu, pentru „mila ce-au avut de la dumnealui“. Danie reîntărită prin diata Mariei din 20 februarie 1741⁷⁵. Anița vorniceasa, în afară de moșiile Mălăești și Terlești ce erau într-un „hotar“, ținutul Iași, cedate surorii Safta, a mai avut și satul Cusariul, „ce să numește Bărnoseuca“, ținutul Hotin⁷⁶.

„Diata“ dată de Miron Costin copiilor săi risipește domeniul boieresc al lui Miron Costin, care s-ar putea să fi avut dimensiuni ceva mai ample decât cele prezentate acum. Nici unul din cei doi fii, care au ocupat dregătorii înalte – Ion, mare hatman în cea de-a doua domnie a lui Constantin Duca (14 septembrie 1700 – 15 iunie 1701) și Nicolae, mare hatman în cele două domnii ale lui Constantin Duca și mare logofăt (decembrie 1710 – august 1712) în domniile lui Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat – nu vor reuși să-l refacă, bună parte întregind, după 1712, pe două linii descendente, a Mariei, soția lui Ilie Cantacuzino, și a Casandrei, fiica lui Nicolae Costin jicnicer, domeniul lui Iordache Cantacuzino-Deleanu. Aceași soartă o vor avea și alte mari domenii boierești ale secolului XVII, de pildă cele ale lui Ionașcu Balș, Gavril Costache, Ion Racoviță, Iordache Roset, care se vor prelungi, în proporții diferite, în secolul următor.

ANEXA I

Lista satelor stăpânite de Miron Costin și urmașii lui (ordinea este alfabetică).

1. *Addșeani*, țin. Dorohoi (com. Avrămeni, jud. Botoșani) (ASB, *Doc. istorice*, CCLXV/40, LVIII/65; AIR, III, 281–283; Miron Costin, *Opere complete*, I, 211–212; II, 534–535; R. Rosetti, *Pământul*, 248–249. Transcris și *Bordășeni* (N. Costin, *op. cit.*, I, 730). Moștenire de la Isac Balica, ASB, *Doc. istorice*, MDLXXVI/41.
2. *Alcdulești*, probabil țin. Neamț (M. Costin, *op. cit.*, I, 728).
3. *Aledărești*, țin. Soroca (AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535; Rosetti, *op. cit.*).
4. *Băcșani*, jumătate (nu este indicat ținutul), AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 230. Transcris *Batișanii*, M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535.

⁷⁴ ASB, *Doc. istorice*, CXLIII/118. N. Iorga a publicat un document cu vâleatul 7223 (1714–1715) în care se precizează că Maria vistierniceasa i-a dat lui Iordache (Cantacuzino) vornicul, pentru niște datorii, satul Oșihlibii, ce-l avea „zestre de la părintele meu Miron logofătul“ (*Studii și documente*, VII, p. 215). Iordache vornicul nu poate fi Iordache Cantacuzino-Deleanu, cum credea N. Iorga, pentru că acesta era mare comis la începutul celei de-a treia domnii a lui Mihai Racoviță (I. Neculce, *Opere*, p. 654). Este fratele lui Ilie Cantacuzino, cum susține N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 364.

⁷⁵ ASI, *Doc.*, 140/58, f. 16–18; N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 201, 215; *ibidem*, XI, p. 80; T. Bălan, *Documente bucovinene*, V, p. 188–189.

⁷⁶ ASB, *Doc. istorice*, VI/145. Vezi aici, nota 65.

5. *Băhrinești* pe Răut, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, II, 534–535, 729; Rosetti, *op. cit.* Transcris *Baurenești*, M. Costin, *op. cit.*, I, 728–729. Moștenire de la Isac Balica.
 6. *Bărbeshi*, țin. Cărligătura (com. Brăiești, jud. Iași), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; 534–535, 730; Rosetti, *op. cit.* Moștenire de la Isac Balica.
 7. *Bărboshi*, țin. Neamț (com. Trifești, jud. Neamț), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535, 728–729; Rosetti, *op. cit.* Moștenire părintească.
 8. *Bărbușcani*, parte, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535; Rosetti, *op. cit.* N. Iorga, *Basarabia*, 61. Transcris *Verbușcani*, M. Costin, *op. cit.*, I, 729. Moștenire de la Isac Balica.
- Bărneseuca*, vezi *Cusariul*.
9. *Boianciuc*, țin. Cernăuți, T. Bălan, *Doc. bucovinene*, III, 130. Moștenire părintească.
 10. *Bordei* pe Gerul, parte, țin. Tecuci (com. Cudalbi, jud. Galați), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, Rosetti, *op. cit.*
 11. *Borodicenii*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535 transcrise *Borocenii*; Rosetti, *Borocșanii*.
 12. *Borzdăști* pe Jijia, țin. Dorohoi (com. Ungureni, jud. Botoșani), ASB, *Doc. ist.*, DCCLXXIX/1. Moștenire de la Isac Balica.
 13. *Bozdești*, țin. Cărligătura (nu l-am putut localiza), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535; Rosetti, transcris *Boziești*.
 14. *Boziești*, jumătate, țin. Tecuci (com. Umbrărești, jud. Galați), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535; Rosetti, transcris *Buziești*; *Condica lui C. Mavrocordat*, III, nr. 1569, *Batoiești*. Moștenire de la Isac Balica.
 15. *Brănișteri*, jumătate, țin. Neamț (com. Trifești, jud. Neamț), ASB, *Doc. ist.*, CLXIX/141; **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 729; II, 534–535, Rosetti, *op. cit.* Moștenire părintească.
 16. *Broscăuți*, țin. Soroca, M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535; idem, I, 211–212, *Brazcăuți*, tot așa la **AIR**, III, 281–283. Aceeași transcriere la Rosetti și Iorga, *Basarabia*.
 17. *Budele*, țin. Soroca, ASI, *Doc.*, 140/58, f. 16–18; Iorga, *Basarabia*.
 18. *Bugeani*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, Iorga, *Basarabia*, transcris *Buzenii*; Rosetti, *Bujinei*; *Condica lui C. Mavrocordat*, III, nr. 1569, *Buginii*. Moștenire de la Isac Balica.
 19. *Carapușceni*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, *Ibidem*, I, 728–729 transcris *Carabușcenii*, Rosetti, *Cărbușerenii*. Moștenire de la Isac Balica.
 20. *Căcăceni* pe Miletin, țin. Hârlău (com. Flămânzi, jud. Botoșani), ASB, *Doc. ist.*, CCLXXIII/28. Moștenire de la Isac Balica.
 21. *Căcăceni*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, Rosetti, *op. cit.*; Iorga, *Basarabia*. Moștenire de la Isac Balica.
 22. *Căundrești*, jumătate (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283 și M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212 transcris *Căindrești*; M. Costin, *op. cit.*, I, 730, *Căicărești* pe Prut. Moștenire de la Isac Balica.
 23. *Cărdămnești*, țin. Orhei, Iorga, *Basarabia*, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, transcris *Cărdămnești*; Rosetti, *Caramanești*. Moștenire de la Isac Balica.
 24. *Cârpiți*, țin. Iași (nu l-am putut localiza), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, Iorga, *Basarabia*. Moștenire de la Isac Balica.
 25. *Cerbeni* pe Horincea, țin. Covurlui (nu l-am putut localiza), **AIR**, III, 281–283 și M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212 transcriu *Corbeni* pe Horațu. M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535, *Corbienii* pe Horațu; *Ibidem*, I, 730, *Ciorbeni* pe Horațu, Rosetti, *Cerbienii*. Moștenire de la Isac Balica.

26. *Chipiianca*, parte, țin. *Soroca*, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, Iorga, *Basarabia* transcriu *Chipicica*; *Condica lui C. Mavrocordat*, III, nr. 1569, *Cupriianca*; M. Costin, *op. cit.*, I, 730, *Văpâșca*; Rosetti, *Chibiezca*. Moștenire de la Isac Balica.
27. *Cipălduși*, țin. Hotin, N. Grigoraș, *Știri noi*, 185–187. Danie de la Miron Barnovschi.
28. *Coeticica*, parte (nu se indică țin.), AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535, *Cortișca*; *ibidem*, I, 730, *Coeșda*.
29. *Coiceni pe Prut*, țin. Iași (nu l-am putut localiza), ASB, *M-reă Doljești*, XVI/7; M. Costin, *op. cit.*, I, 176–179; Iorga, *Basarabia*. Moștenire de la Isac Balica.
30. *Conceani cu Volcineșul*, țin. Iași (nu l-am putut localiza), AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, Rosetti, transcriu numai *Volcineșul*. Moștenire de la Isac Balica.
31. *Corlătești*, țin. Covurlui (com. Smârdan, jud. Galați), AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535. *Ibidem*, I, 729 transcrie *Corlăteni*. Moștenire de la Isac Balica.
32. *Coșelnișă*, țin. Soroca, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; Rosetti; Iorga, *Basarabia*. M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535 transcrie *Coșelnișă*; *Ibidem*, I, 730, *Coșârnișă*.
33. *Coșuleni*, țin. Hotin, T.G. Bulat, *Diviziunea*, 399–400.
34. *Cotișjeani*, țin. Soroca, M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535; I, 730; *Ibidem*, I, 211–212 transcrie *Cotișjeani*; Rosetti, *Cotinjăni*. Moștenire de la Isac Balica.
35. *Cricencăni*, parte, țin. Soroca, M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212 transcrie *Crancăuți*; *Ibidem*, II, 534–535, *Crincăuți*; *Ibidem*, I, 730, *Crândălcăuți*; *Condica lui C. Mavrocordat*, III, nr. 1569, *Crincăuți*; Rosetti, *Cricăuți*. Moștenire de la Isac Balica.
36. *Cristești*, țin. Cărligătura (com. Brăiești, jud. Iași), M. Costin, *op. cit.*, I, 88–91, cumpărături ale lui Miron Costin. În „împărțea” din 1641–1642, în partea Agafiei Prăjescu, soția lui Toader Boul, este trecut și satul *Brăești* (ASB, *Doc. ist.*, MDLXXI/41), despre care nu putem preciza dacă are vreo legătură cu trupul moșiei Cristești.
37. *Cucuiși pe Răut*, țin. Soroca, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535; *Ibidem*, I, 730 transcrie *Cunușii*; Rosetti; Iorga, *Basarabia*. Moștenire de la Isac Balica.
38. *Curdlești* (nu se indică țin.), AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535; Rosetti, M. Costin, *op. cit.*, I, 728–729 transcrie *Corelești*.
39. *Cusariul*, „ce se numește Bărnoseuca”, țin. Hotin, ASB, *Doc. ist.*, VI/147.
40. *Davida*, țin. Orhei, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 729; II, 534–535, Rosetti; Iorga, *Basarabia*. Moștenirea de la Isac Balica.
41. *Drăgușeni*, jumătate, țin. Dorohoi (com. jud. Botoșani), ASB, *Doc. ist.*, CXXV/47. Cumpărătură.
42. *Dumeni*, țin. Dorohoi (com. Ungureni, jud. Botoșani), AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 729; Rosetti.
43. *Floreani*, țin. Soroca, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535; Rosetti, M. Costin, *op. cit.*, I, 729 transcrie *Joreni*. Moștenire de la Isac Balica.
44. *Folești pe Răut*, țin. Soroca, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; Rosetti, *Condica lui C. Mavrocordat*, III, nr. 1569 transcrie *Floreștii*. Moștenire de la Isac Balica.
45. *Furcenii*, țin. Dorohoi (com. Corlăteni, jud. Botoșani), *Din tezaurul documentar sucevean*, 247–248; *Condica lui C. Mavrocordat*, III, nr. 1569, transcrie *Firceni*. Moștenire de la Isac Balica.
46. *Godinești*, țin. Cernăuți, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; Rosetti; M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535, transcrie *Godnisti*; *Ibidem*, I, 730, *Ceodănești*. Moștenire de la Isac Balica.
47. *Gugiumănești*, țin. Cernăuți, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.

48. *Grozești*, țin. Lăpușna, ASB, *Doc. ist.*, CXXX/217.
Hancduți, vezi *Ivancduți*.
49. *Harțea*, parte (probabil țin. Cernăuți), AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 729; II, 534–535. Rosetti transcrie *Herțenii*, țin. Soroca. Moștenire de la Isac Balica.
Hilișău, vezi *Silișeu*.
50. *Hlincești*, țin. Cernăuți, ASB, *Doc. ist.*, CXXX/217.
51. *Hrusduți* sau *Hrușea*, țin. Hotin, M. Costin, *op. cit.*, I, 728; ASI, *Doc.*, 557/117, f. 3v.
Hrușea, vezi *Hrusduți*.
52. *Hudești* (com. jud. Botoșani), ASB, *Doc. ist.*, VI/145.
53. *Iurcenii*, țin. Soroca, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535; Rosetti; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 729 transcrie *Iorcenii*, 728, *Ciorunenii*. Moștenire de la Isac Balica.
54. *Ivancduți* (nu se indică țin.), AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535; Rosetti; M. Costin, *op. cit.*, I, 730 transcrie *Ivalcduți*, *Hancduți*, L.T. Boga, *Doc. basarabene*, I, 30–31. Moștenire de la Isac Balica.
55. *Larionești*, parte, țin. Soroca, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, II, 534–535; Rosetti; Iorga, *Basarabia*, M. Costin, *op. cit.*, I, 730, transcrie *Laorenești*. Moștenire de la Isac Balica.
56. *Liești*, parte, țin. Tecuci (com. jud. Galați), C.A. Stoide, D.L. Stăhiescu, *Un mănunchi*, 10–11; AIR, III, 281–283; Rosetti; M. Costin, *op. cit.*, I, 730 transcrie *Meisce*. Cumpărături.
57. *Logofeteni*, țin. Iași (nu l-am putut localiza), AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 729; II, 534–535, Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
58. *Lujeani*, țin. Cernăuți, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 739; II, 534–535, Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
59. *Mateuții*, țin. Soroca, Iorga, *Basarabia*.
60. *Măldăești*, țin. Iași (com. Gropnița, jud. Iași), ASB, *Doc. ist.*, CXXI/187–188. AIR, III, 281–283 și M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535 transcriu *Scheia să (cu) Mălești*. M. Costin, *op. cit.*, I, 730, *Sachiela* (editorul V.A. Urechă îndreaptă *Scheia*), *Mămdăști*. Dănie și cumpărătură.
61. *Măldărești*, țin. Tecuci (com. Dealul Morii, jud. Bacău), ASB, *Doc. ist.*, MDXX/5; Rosetti, *Mărdărești*.
62. *Măncduții* pe Răut, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535; Iorga, *Basarabia*; Rosetti transcrie *Măcduții*.
63. *Mărculeștii* pe Răut, țin. Soroca, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535; *Ibidem*, I, 730 transcrie *Măculeștii*; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
64. *Măteiani*, țin. Hârlău (com. Corlăteni, jud. Botoșani), AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, II, 534–535, *Mutienii*, 730, *Cădrănenii*. Moștenire de la Isac Balica.
65. *Medvica* la Prut, „unde este târgul numit Podul Lipcanilor“, ASI, *Doc.*, 557/17, f. 3v; la 27 octombrie 1809 era stăpânit de logofătul Costache Ghica. Fusesse, deci, cândva a lui Nicolae Costin jicnicer.
66. *Micldușeni*, țin. Dorohoi (com. Corlăteni, jud. Botoșani), M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535, 729; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
67. *Mihălcduții*, jumătate, țin. Hotin, ASI, *Doc.*, 557/17, f. 3v; M. Costin, *op. cit.*, I, 728–729.
68. *Muntinii*, țin. Soroca, AIR, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 729; II, 534–535, *Muntinenii*; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
69. *Murgucenii* (nu se indică țin.), M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535. Moștenire de la Isac Balica.
70. *Napreuca* pe Răut (nu se indică țin.), M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535.
71. *Noua Suliță*, țin. Hotin, M. Costin, *op. cit.*, I, 728–729.

Ochitești, vezi Unchitești.

72. *Onești*, țin. Covurlui (com. Oancea, jud. Galați), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 729; *Ibidem*, II, 534–535, *Ornești*; Rosetti.
73. *Oprișeanii*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, *Orășni*; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
74. *Oprișești*, parte, țin. Tecuci (com. Răchitoasa, jud. Bacău), **ASB**, *Doc. ist.* LXXV/4; M. Costin, *op. cit.*, I, 730, *Oprișeni*, Rosetti. Cumpărături.
75. *Oșihlibii*, țin. Cernăuți, **ASB**, *Doc. ist.*, CXLIII/118; Iorga, *Studii și doc.*, VII, 215; Idem, *Basarabia, Ușihlibii*. Moștenire de la Isac Balica.
76. *Pașcanii jumătate, pe Siret* (orașul Pașcani), **ASB**, *Doc. ist.*, DCCLXXXII/2, Miron Costin l-a stăpânit până la 15 aprilie 1660.
77. *Păpdlacii*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535, *Părpdlacii*; I, 730, *Papilași*; Rosetti, *Parpaleti*. Moștenire de la Isac Balica.
78. *Pârlești*, țin. Iași (nu l-am putut localiza), **AIR**, III, 281–283, *Părpdești*; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535, *Borlești*, tot așa și la Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
79. *Perenii* (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, Rosetti, *Perienii*.
80. *Poiana*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
81. *Pojogeanii* (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283, *Pojoenii*; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, II, 534–535, *Pojogenii*; I, 730, I, *Pohotdnii*. Moștenire de la Isac Balica.
82. *Pojoreni*, parte, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535, *Bujoreni*; I, 728–729, *Bojăni, Joieni*. Moștenire de la Isac Balica.
83. *Radomirești* (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535, *Rodomirești*; I, 730, *Radomirești, Rodimirești*. Moștenire de la Isac Balica.
84. *Răbdăști*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283, *Răcdăști*; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, *Răcdăști*; II, 534–535; I, 730, *Robdăști*; Rosetti, *Rebdăști*. Moștenire de la Isac Balica.
85. *Răduceștii* (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535, *Răddăștii*; 728–729, *Răddăuceștii, Răddăuștii*; Rosetti, *Radiceștii*. Moștenire de la Isac Balica.
86. *Răduleni*, țin. Hotin, L.T. Boga, *Doc. basarabene*, I, 30–31; M. Costin, *op. cit.*, I, 728.
87. *Răspopeanii*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, *Răstăpenii*; II, 534–535, *Răstipini*; I, 730, *Răstopeni*; Rosetti, *Restlineștii*. Moștenire de la Isac Balica.
88. *Rășcani, jumătate, pe Răut* (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, II, 534, *Roșcani*; I, 211–212, *Rășcani*, 730, *Rășcani pe Prut*; Rosetti, *Roșcani*. Moștenire de la Isac Balica.
89. *Rășinții*, țin. Hotin, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 729; II, 534–535, *Rușinții*; *Ibidem*, I, 728, *Rușății*; Rosetti, *Rușiniții*. Moștenire de la Isac Balica.
90. *Rogojeanii pe Răut* (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, *Rogojdăști*; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
91. *Românești*, țin. Cărligătura (com. jud. Iași), **ASB**, *Doc. ist.*, LIX/101, 103–109. Cumpărături.
92. *Rugdăști*, parte, pe Siret, țin. Suceava (com. Rogojești, jud. Suceava), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, *Rogosăști*; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
93. *Sancdăștii*, țin. Hotin, *Moldova în epoca feudalismului*, IV, 237–238; **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 729; *Sancdăștii*; II, 534–535, *Sencăuții*. Rosetti, *Sincdăștii*. Cumpărături.
94. *Săcătura* (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, *Sărdătură*, I, 729; II, 534–535, *Săcătura*; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.

95. *Săcuenii*, țin. Suceava (com. Udești, jud. Suceava), **AIR**, III, 281–283, *Săcuienii*; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 729; II, 534–535, *Săcuriceni*; Rosetti, *Socuiceni*.
96. *Săpotenii*, jumătate, țin. Dorohoi (com. Dumeni, jud. Botoșani), **ASB**, *Doc. ist.*, CCLXV/41; M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535, *Sepoteni*, Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
97. *Scăptienii* (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 728–729; II, 534–535;
98. *Scobărcenii*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, *Scobircenii*, 730; II, 534–535. *Scobărcenii*; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
99. *Seliște*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 730; II, 534–535. Moștenire de la Isac Balica.
100. *Silișeu*, țin. Dorohoi (com. Helișca-Herie, jud. Botoșani); **ASB**, *Doc. ist.*, LII/41. M. Costin, *op. cit.*, I, 728–729, *Săldășeu*, *Hilișăul*. Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
101. *Smulgeanii*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, II, 534, *Zmungenii*, *Smungenii*, 730, *Zmulădnii*; Rosetti, *Zmungenii*; Iorga, *Basarabia*, *Zmuntenii*. Moștenire de la Isac Balica.
102. *Socii*, țin. Iași (nu l-am putut localiza), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535. Moștenire de la Isac Balica.
103. *Spilceanii*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535, *Spincenii*; *Condica lui C. Mavrocordat*, III, nr. 1569, *Stălpiceni*; Rosetti, *Spilceni*. Moștenire de la Isac Balica.
104. *Stârceni*, jumătate, țin. Hotin, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; 730; II, 534–535, *Condica lui C. Mavrocordat*, III, nr. 1569, *Storceni*. Moștenire de la Isac Balica.
105. *Stoicani*, parte, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 728–729; II, 534–535, Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
106. *Surda*, jumătate, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, II, 534–535, *Sudarsca*; I, 730, *Sudarca*. Moștenire de la Isac Balica.
107. *Șcheuleți*, jumătate, țin. Neamț (com. Trifești, jud. Neamț), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, II, 534–535, *Scăduleții*; I, 729, *Scădulești*; Rosetti, *Scăduleți*. Moștenire părintească.
108. *Șerbănești*, țin. Neamț (com. Filipești, jud. Bacău), **ASB**, *Doc. ist.*, CLXXIII/21, 28.
109. *Șerbănești*, țin. Suceava (com. Zvoriștea, jud. Suceava), **ASB**, *Doc. ist.*, XLIV/85.
110. *Șipeniții*, țin. Cernăuți, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, *Șipinții*; II, 534–535, *Șepinții*; I, 728–729, *Săpleneții*; Rosetti, *Sepinții*. Moștenire de la Isac Balica.
111. *Tăistreanii* pe Răut, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, II, 534–535, I, 730, *Trăistenii*; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
112. *Tărzienii* (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 728–729; II, 534–535, *Tăldzeni*, *Tărdzienii*; Rosetti.
113. *Temerlenii*, țin. Fălciu (com. Dimitrie Cantemir, jud. Vaslui); Iorga, *Studii și doc.*, XXII, 353–354; **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, *Tămărlenii*; II, 534, *Timerlenii*; I, 730, Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
114. *Terlești*, țin. Iași (com. Victoria, jud. Iași), **ASB**, *Doc. ist.*, CXXI/187, 188, *Trăleștii*; **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, *Trifeștii*, 730, *Trileștii*, II, 534–535, *Troilești*. Danie.
115. *Tirobcenii* pe Răut (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, II, 534–535, *Troicenița*; I, 730, *Broșteni* la Prut.
116. *Tomilăuții*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535, *Temeolii*; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.

117. *Umbrărești*, parte (nu se indică țin.), **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730, II, 534–535.
118. *Unchitești*, parte, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283, *Ochitești*; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, II, 534–535, *Ochitești*; 730, *Ochitișeni*. Moștenire de la Isac Balica. *Vasileuții*, vezi *Verbova*.
119. *Vepreuca pe Răut*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283, localizat pe Prut; M. Costin, *op. cit.*, II, 534–535, *Napreuca*; I, 728–730, *Vepreuca*, *Sepreuca*. Moștenire de la Isac Balica.
120. *Verbova cu Vasileuții*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283, *Vârcava*; M. Costin, *op. cit.*, *Vârbova*, 730; II, 534–535, Rosetti; Iorga, *Basarabia, Gârbovii*. Moștenire de la Isac Balica.
121. *Vistearnicii pe Răut*, țin. Soroca. M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212, 730; II, 534–535. Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
122. *Vlădeni pe Jijia*, țin. Dorohoi (com. Corlăteni, jud. Botoșani), ASB, *Doc. ist.*, CCLXV/41.
123. *Vlăsnești*, țin. Soroca, **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 211–212; II, 534–535, *Vlosineștii*; I, 730; Rosetti. Moștenire de la Isac Balica.
- Volcinețul*, vezi *Conceanii*.
124. *Zdlojenii*, țin. Hotin. S-ar putea să fie totuna cu *Zarojeni*, trecut într-o altă listă de sate, M. Costin, *op. cit.*, I, 728–729.
125. *Zugravi*, țin. Hârlău (com. Bulbucani, jud. Iași), ASI, *Doc.*, 248/35, 36; **AIR**, III, 281–283; M. Costin, *op. cit.*, I, 729, *Zugrăveni*.

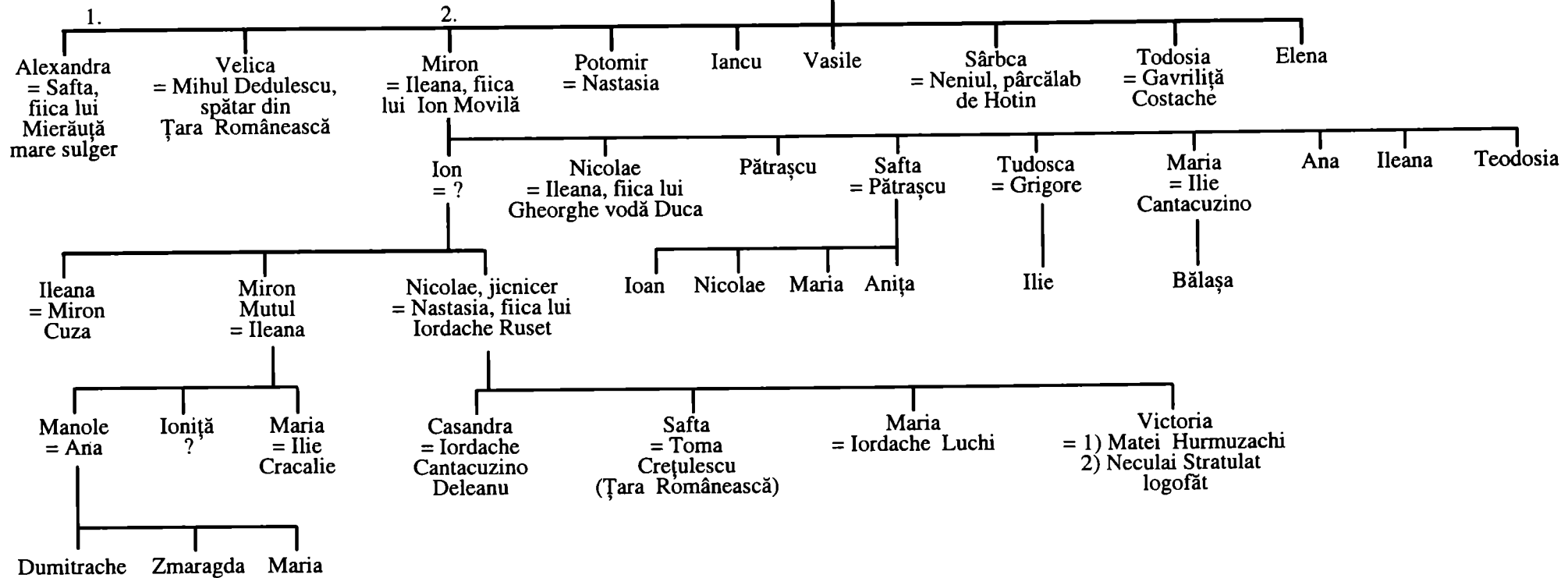
*

Nu am putut preciza cum au ajuns în posesia familiei Costin satele de la nr. 2, 3, 4, 10, 11, 12, 16, 27, 28, 32, 33, 38, 39, 42, 48, 50, 51, 52, 59, 61, 62, 65, 67, 69, 70, 72, 76, 79, 86, 95, 97, 108, 109, 112, 114, 115, 117, 121, 122, 124, 125.

Nu am inclus în lista numerotată sate din Basarabia trecute în liste de „împărșeală” din secolul XIX dar care nu se regăsesc în alte documente: *Ținutul Hotin*: Cusaceani, Ianouca, Nelepouți, jumătate, Novăcăuți, Salcăuții, Stângăceni, Tolmăceni, Tulițeni, a patra parte (M. Costin, *op. cit.*, I, 728). *Ținutul Soroca*: Arhiziani, Cara-Costeni, Cioruneni, Piperi, Rădulești, Stojae (*Ibidem*); *Fără ținut*: Anadolu, Carlacău, Hlinoae, Ianovna la Nistru, Ianuvca, Marcăuții, Morcovă, Măndăcăuți, Nebulavca, ci să numești Hlica, Răsteu la Nistru, Românăuții, Văraticeul pe Ciuhur, jumătate (ASI, *Doc.*, 557/17, f. 3v.). Vlădărăuții (M. Costin, *op. cit.*, I, p. 728–729).

Spîta descendenților lui Iancu Costin hatman (până la sfârșitul secolului XVIII)

Iancu Costin, postelnic, hatman
 = 1) Zlata, fiica lui Drăguțul Bogdan, vornic
 2) Safta, fata lui Ionașcu Scoarțăș, comis

NEPOȚII LUI ȘTEFAN CEL MARE

Sedința din 14 octombrie 1997

Despre membrii familiilor noastre domnești din Evul Mediu știm foarte puține lucruri. Îndeobște, se cunosc numele doamnelor (dar nici acestea întotdeauna) și ale prinților moștenitori. Arareori avem informații despre frați și surori ai domnilor, despre cumnați, despre veri, despre nepoți de frate sau de văr, deși existența acestora nu poate fi pusă sub semnul îndoielii. Cercetări recente au început să ridice ușor vălul care acoperea înruderile domnești, fie ele de sânge sau prin alianță. Identificarea Păscălinei Stroici ca nepoată de fiu a lui Toader pârcălabul de Hotin - fratele lui Petru Rareș¹, a lui Dumitru hatmanul ca fiu al aceluiași Toader², identificarea probabilă a lui Luca Arbure ca nepot de frate al lui Ștefan cel Mare³ clarifică, în bună măsură, rolul acestor persoane în viața politică și socială a vremii, rostul anumitor acțiuni ale lor, fie că este vorba de o ridicare împotriva domnului, fie de o îngropare într-o necropolă domnească. Descoperirea rudelor princiare - întreprindere deloc facilă, din cauza sărăciei de informații - trebuie să devină, dacă nu o direcție de cercetare, măcar o preocupare constantă a medievistilor noștri. Pentru că ea stă la baza elucidării unei multitudini de aspecte ale trecutului: decizii politice, acțiuni de contestare a puterii, drepturi de ctitorire, transferuri de proprietate și câte altele. Continuându-ne investigațiile începute pe acest teren de mai multă vreme, am ajuns, de data aceasta, la concluzii noi privind-i pe unii din nepoții colaterali ai lui Ștefan cel Mare.

În 1975, Constantin Rezachevici închina un amplu și documentat studiu unui *Tetraevanghel* moldovenesc, descoperit de domnia-sa la Varșovia⁴. Era

¹ Maria Magdalena Székely, *Noi contribuții la genealogia familiei Stroici*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1-2, p.67-70, 74-75.

² Ștefan S. Gorovei, *Rude și înrudiri necunoscute ale lui Petru Rareș*, în *RI*, VIII, 1997, 7-8, p.468-472.

³ Maria Magdalena Székely, *Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză*, în vol. *In honorem Paul Cernovodeanu*, București, 1998, p.419-429.

⁴ Constantin Rezachevici, *Un Tetraevanghel necunoscut aparținând familiei dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare*, în *SMIM*, VIII, 1975, p.161-183.

vorba despre un manuscris dăruit Mitropoliei din Suceava de jupâneasa Theodora, numită Dragna, fiica pârălăbului Duma, vărul lui Ștefan cel Mare. Istoricul a transcris și tradus inscripția dedicatorie a *Tetraevanghelului*, făcând apoi, pe baza ei, unele considerații de ordin genealogic⁵. Recitind textul slav al inscripției⁶, am depistat câteva erori de traducere care au condus, firesc, la apariția unor inexactități în reconstituirea spiței donatoarei. Din inscripție se vede că *Evangheliarul* a fost dăruit de „cneaghina Theodora, numită Dragna, fiica lui Duma pârălăb, pentru sufletul său, și al părinților săi, și al moșilor săi, al lui Vlaicu și al celorlalți (Влаика и прочих; în traducerea lui Constantin Rezachevici: „Vlaicu și alții“), și al copiilor săi, Ion zis Vlaicu spătar, și al fratelui lui (братъ его; în traducerea lui Constantin Rezachevici: „și fratele ei“, adică al Theodorei-Dragna), al lui Isac și al surorii Anna, și al fiului ei (сына ѣж), al lui Ilie (Иліа este forma de genitiv, deci numele este Ilie, nu Ilia, cum a citit Constantin Rezachevici) și al celorlalte (и прочих; în traducerea lui Constantin Rezachevici: „și al altor“) rude dreptcredincioase ale ei“. Citirea corectă a acestui text arată că Isac și Anna nu erau frați ai Theodorei, ci frați ai lui Ion zis Vlaicu, deci erau fii ai donatoarei.

Pornind de la informațiile cuprinse în inscripția acestui *Tetraevanghel*, prin completare cu știri culese din alte izvoare, Constantin Rezachevici reușește să reconstituie o bună parte a înrudirilor dinspre mamă ale lui Ștefan cel Mare. Din păcate, domnia-sa îi așază în această spiță atât pe descendenții pârălăbului Vlaicu - ruda, poate fratele Oltei -, cât și pe aceia ai surorilor lui Ștefan, deși nu se știe în ce fel îi erau frați Ioachim, Ion, Cârstea, Maria și Sora. Erau frați după ambii părinți, erau frați numai după mamă sau numai după tată ? Neavând nici un indiciu în acest sens, nu-i putem socoti pe toți coborâtori din mama lui Ștefan cel Mare.

Ne vom întoarce acum la urmașii pârălăbului Vlaicu. Fiul său, Duma, pârălăb și el, a avut, în afara Theodorei, un băiat, Dragoș⁷. El a fost tatăl Anușcăi, jupâneasa lui Eremia vistiernic, din călugărie Evloghie⁸. Anușca și Eremia au avut trei copii: Ana, căsătorită cu Toma mare vistiernic, cel îngropat în biserica Sf. Dumitru din Suceava⁹, Ilea și Marınca, soția lui Turcu sulger¹⁰. La rândul său, Turcu sulger era fiul lui Clănău spătarul și al Dragnei, fiica Mariei (sora lui Ștefan cel Mare) și a lui Șendrea, portarul Sucevei¹¹.

⁵ O spiță, *ibidem*, p.170.

⁶ *Ibidem*, p.166-167.

⁷ *DIR*, XVI/1, p.320-321, nr.286.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Eugen A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, Viena, 1903, p.140-141, nr.XI; I. Zugrav, *Vechi pietre funerare din Suceava*, în *MMS*, XLV, 1969, 3-4, p.186.

¹⁰ *DIR*, XVI/2, p.191, nr.201; *ibidem*, XVI/1, p.320-321, nr.286; *ibidem*, XVI/3, p.75, nr. 94.

¹¹ *Ibidem*, XVI/4, p.215, nr.268.

Într-un document din 1569, Ana, jupâneasa lui Toma vistiernicul, spune despre sine că este răstrănepoata lui Vlaicu pârcălab de Cetatea Albă, și a lui Clănău spătar, și a lui Ion Limbădulce, și a lui Galeș comis¹². Într-adevăr, Ana era răstrănepoata lui Vlaicu, dar lui Galeș nu-i era decât nepoată, acesta fiind tatăl lui Eremia vistiernicul¹³. Faptul că Ana se socotea răstrănepoată a lui Galeș comis nu trebuie să ne îndemne a bănuia existența unui alt Galeș, câteva generații mai sus¹⁴, pentru că, după cum se va vedea și mai departe, jupâneasa cunoștea cu precizie numele înaintașilor ei, dar confunda generațiile. Adăugăm aici faptul că în pomelnicul mănăstirii Bistrița sunt înregistrați un Galeș și o Marina¹⁵. Este vorba, probabil, de părinții lui Eremia vistiernicul, acesta din urmă având o fată numită Marınca, purtătoare, poate, a numelui bunicii sale. Cum cobora Ana din Ion Limbădulce nu s-a stabilit până acum¹⁶. Clarificarea o aduce un document din 1 iulie 1519, prin care Anușca și Stana, fiicele Marinei, nepoatele lui Ion Limbădulce, vând ocina lor, satul Tociani, peste Prut¹⁷. Mărturia Anei privind descendența ei din Ion Limbădulce, coincidența de nume între mama Anei și unul din personajele care apar în documentul abia citat ne îndreptățesc să credem că sub numele Anușca se ascunde același personaj. Altfel spus, Anușca, soția lui Eremia vistiernicul, era fiica lui Dragoș (fiul lui Duma pârcălabul) și a Marinei (fiica lui Ion Limbădulce). Aceasta înseamnă că Ion Limbădulce îi venea Anei nu răstrăbunic - cum spune ea -, ci străbunic. În ceea ce-l privește pe Clănău, din informațiile de care dispunem până acum, el nu se număra printre strămoșii Anei. Ca părinte al lui Turcu sulger, el îi venea socru surorii acestei jupănese. Totuși, ar fi ciudat ca Ana să se fi înșelat și să fi așezat printre înaintașii săi pe care, se vede, îi cunoștea destul de bine, o rudă prin alianță. Poate că între familia Anei și aceea a lui Clănău exista o altă înrudire, mai veche, pe care astăzi nu o putem detecta.

Clănău spătarul și Dragna (fiica Mariei - sora lui Ștefan cel Mare) au fost părinții lui Turcu sulger¹⁸. Din căsătoria acestuia cu Marınca, fata lui Eremia vistiernicul, au rezultat trei fiice: Vasutca, Anghelina și Ileana¹⁹. Nu se știe cu cine au fost căsătorite Vasutca și Anghelina. În ceea ce o privește pe Ileana, ea a fost jupâneasa postelnicului Dragsin²⁰. Nu a avut copii: bătrână, va fi îngrijită de

¹² *Ibidem*, XVI/2, p.191, nr.201.

¹³ DRH, III, p.430, nr.242.

¹⁴ Constantin Rezachevici, *op.cit.*, p.179, nota 93.

¹⁵ *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, publicat de Damian P. Bogdan, București, 1941, p.107, r.7.

¹⁶ Constantin Rezachevici mărturisea: "nu știm ce legătură de rudenie este între Ana și Oană Limbă-dulce" (Constantin Rezachevici, *op.cit.*, p.179, nota 93).

¹⁷ DIR, XVI/1, p.150, nr.136.

¹⁸ *Ibidem*, XVI/4, p.215, nr.268.

¹⁹ *Ibidem*, XVII/4, p.66, nr.92; p.254, nr.312; *ibidem*, XVI/3, p.314, nr.380; p.282, nr.341; *ibidem*, XVI/4, p.48-49, nr.58.

²⁰ *Ibidem*, XVI/3, p.282, nr.341; p.340, nr.415; *ibidem*, XVI/4, p.215, nr.268.

nepotul ei, Ionașco Dragsin pârcălab de Neamț²¹. Tot fără urmași pare să fi murit și Vasutca. În schimb, Anghelina a avut prunci. Existența lor (fără precizarea numelor) este atestată la 22 aprilie 1598²². Documentul cu această dată amintește un sat pe care Ileana, jupâneasa lui Dragsin postelnicul, „l-a luat cu lege din partea surorii ei, Anghelina, și a fiilor ei [s. n.], pentru satul Scociuhani în ținutul Vaslui, pe care sat l-a vândut Anghelina din partea surorii ei, Ileana, când era în pribegie în Țara Leșască“. Alte documente care să vorbească despre acești fii ai Anghelinei nu avem.

În schimb, la mijloc de veac XVII, șase frați (Toader, Cozma, Pătrașco, popa Statie, Anesia și Sofronia), proprietari la Rușii de Sus, Rușii de Jos și Buciumeni (ținutul Vaslui), se declarau feciori ai Varvarei, nepoți ai Plăcsoaiei, strănepoți ai lui Clănău spătarul²³. După o sută de ani, urmașii acestora (unii coborând din popa Statie și purtând numele de familie Bogzea, alții - din Sofronia și numindu-se Giuncul) vor vinde părțile lor din Ruși, Bârgăoani și Buciumi, pe apa Bârladului, în ținutul Vaslui. Ei afirmau că descind din Varvara, fata Plaxeii, nepoata lui Clănău spătarul²⁴. Satele Ruși, Buciumeni și Bârgăoani s-au numărat, într-adevăr, printre proprietățile lui Clănău spătarul. S-a păstrat o copie după uricul din 2 martie 1508, prin care Bogdan III confirma cumpărarea, de către Clănău, în zilele lui Ștefan cel Mare, a satelor enumerate²⁵. Din păcate, din răstimpul 1508 (când Clănău primea uric pe aceste proprietăți) – 1647 (când urmașii lui apar ca stăpâni ai acestor sate) nu mai avem nici o informație despre curgerea proprietății. Totuși, este de acceptat ca valabilă informația că aceste sate au fost stăpânite, după Clănău, de o *Plăcsoaia*, apoi de fata ei, Varvara, și, în fine, de descendenții acesteia din familiile Bogzea și Giuncul.

Cel mai cunoscut boier cu numele Plaxa este comisul din a doua domnie a lui Petru Rareș. Mihai Costăchescu a socotit că o fată a lui Clănău spătarul a fost căsătorită cu „Plaxa (comis?)“, ei fiind părinții Anghelinei și ai Varvarei. O altă fată a lui Clănău, căsătorită cu Turcu sulger, le-a avut pe Vasutca și pe Ileana, măritată cu Dragsin postelnicul²⁶. Documentele conțin, însă, informații foarte clare: Turcu sulger era fiul, nu ginerele lui Clănău, Anghelina era soră și nu vară primară cu Vasutca și Ileana. Gh. Ghibănescu l-a identificat, și el, pe soțul „Plăcsoaiei“ cu Plaxa comisul²⁷. Și de data aceasta, însă, documentele ne

²¹ *Ibidem*, XVI/4, p.48, nr.58.

²² *Ibidem*.

²³ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, Iași, 1907, p.189, nr.110.

²⁴ *Ibidem*, XXIV, Iași, 1930, p.26, nr.28 (cu o spiță parțial corectă la p.27); p.27-28, nr.29 (și aici, cu o spiță).

²⁵ *DIR*, XVI/1, p.75, nr.71.

²⁶ Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Bogdan voievod (1504-1517)*, București, 1940, p.225.

²⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete*, XXIV, p.27, 28.

dau informații limpezi: Plaxa comisul a fost căsătorit cu Ana, fiica lui Luca Arbure²⁸ și nu a avut urmași²⁹.

Clănău spătarul nu pare să fi avut alți copii în afara lui Turcu sulger. De aceea nu credem că *Plăcsoaia* trebuie căutată în generația acestuia din urmă, așa cum s-ar cuveni dacă ne-am întemeia pe izvoarele din secolele XVII-XVIII. Mai degrabă, ar fi de admis omiterea unei generații în enumerarea strămoșilor acelor proprietari din ținutul Vaslui - procedeu curent în actele noastre vechi. Foarte probabil, *Plăcsoaia* este una din fetele lui Turcu sulger. Și cum singura dintre ele despre care se știe că a avut urmași este Anghelina, credem că ea a fost căsătorită cu un Plaxa (nu comisul, evident, dar poate un membru al aceleiași familii - frate sau nepot al dregătorului) și a avut o fiică Varvara, măritată Bogzea. Nepoții și strănepoții ei au fost membrii familiilor Bogzea și Giuncul.

Documente din veacurile XVII și XVIII amintesc și alte jupânease cu numele *Plăcsoaia*. Pentru a nu mai exista confuzii între acestea și Ana Plăcsoaia, fiica lui Luca Arbure, pe de o parte și Anghelina Plăcsoaia, fata lui Turcu sulger, pe de alta, vom aduce în discuție și aceste cazuri.

În catastiful satelor sale din 1627, amintind de satul Vlăicești, la Trotuș, marele logofăt Dumitrașco Ștefan arăta că îl avea de schimb cu Parasca, jupâneasa lui Nicoară fost comis, fiica Todosiei, nepoata Plăcsoaiei³⁰. Urmând calculul generațiilor, se poate conchide că *Plăcsoaia* și, implicit, soțul ei, au trăit cândva, la mijlocul și în a doua jumătate a veacului XVI; au fost, deci, aproximativ contemporani cu Plaxa comisul.

În vremea lui Vasile Lupu, o altă jupâneasă *Plăcsoaia*, împreună cu rude ale ei, primeau de la o mătușă lipsită de urmași - Gaftona preoteasa - o danie constând în două jumătăți de sat: Brănișteri și Șcheuleț. Uricul domnesc va trece în posesia lui Plaxa, fiul Plăcsoaiei, „dar tâmplându-se Plaxăi sminteala de și-au ucis fâmeaia de au murit, au pribegit în Țara Muntenească, cu dirias cu tot”³¹.

*

La vremea când s-a întocmit prețioasa catagrafie pe care o cunoaștem sub numele de *Vidomostie de boierii Moldovei aflați în țară la 1829*³², la Băiceni, în ținutul Botoșanilor, a fost înregistrat, ca „serdar cu caftan”, un **Iordachi**

²⁸ DIR, XVI/2, p.66, nr.62; p.79, nr.96; *ibidem*, XVI/3, p.55, nr.73.

²⁹ *Ibidem*, p.389, nr.484.

³⁰ DRH, XIX, p.244, nr. 186.

³¹ “Miron Costin”, III, 1915, 5, p.66, nr.281.

* Partea care urmează aparține celui de-al doilea autor, ceea ce explică nota personală din p. 117.

³² Editată de Alexandru Perietzianu-Buzău în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1-2, p.269-295 (I); 3-4, p.287-307 (II) și II (VII), 1995, 1-2, p.159-184 (III).

Șendrea, născut la Șendriceni (Dorohoi) pe la 1789-1790³³, ca fiu al postelnicelului Gheorghe Șendrea. În „fișa“ lui, se adaugă aceste precizări: „A înfătoșat o spiță din 20 martie 1819, întărită de Obștescul Divan pentru această familie, și să începe de la 1287 (6795) din hatmanul Șăndre și până la d[umnea]lui serdar în 22 tăbliți“³⁴. Evident, văleatul 6795 e de corectat în 6995, anul de la Hristos aflat astfel fiind 1487, ceea ce corespunde cu vremea „hatmanului“ (de fapt, portar de Suceava) Șendrea, mort în lupta de la Râmnic, la 8 iulie 1481. Soția portarului, Maria – una din surorile lui Ștefan cel Mare – a murit la 27 martie 1486, „luni după Paști“, și s-a îngropat la Dolhești, acolo unde, cu cinci ani în urmă, fusese adus și trupul soțului ei, ca să fie – cum zice vechiul letopiseț – „îngropat la tatăl său“³⁵.

Posteritatea portarului Șendrea și a Mariei, sora lui Ștefan cel Mare, e destul de neclară și existența, până în veacul nostru, a unei/unor familii numite **Șendrea** nu îndreptățește – numai prin acest fapt – să se afirme, pentru vreuna dintre ele, o filiațiune prin bărbați sau prin femei. Astfel, o familie Șendrea care ar părea să nu aibă nici o legătură cu vestitul „hatman“ e aceea a căpitanului Stătie Șendrea, care la 1825 pretindea moștenirea „neamului său Șendresc“ conform uricului din 14 ianuarie 1447³⁶; dar acest uric îl are ca beneficiar pe pan Șandro (Șendrică sau Șandru de la Dorohoi), din neamul Tolocico; miza acțiunii era mare, prin uricul din 1447 întărindu-se lui Șandru șase sate la Nistru și unul la Cobălea³⁷. La aceeași moștenire avea pretenție, la 1814, și Iordache Bosie, ginerele postelnicelului Gheorghe Șendrea, după același act din 1447³⁸.

Postelnicelul Gheorghe Șendrea aparține unui neam care a revendicat și descendența din „hatmanul“ de la 1481: el este tatăl serdarului Iordache Șendrea, cel cu spița „în 22 tăbliți“ întărită de Obștescul Divan la 1819, amintită mai sus. E fără îndoială că această spiță – care pare să nu se fi păstrat (ori încă nu a fost identificată, în vreun depozit arhivistic public sau privat) – a fost alcătuită pentru revendicările funciare ale Șendreștilor, dar ea materializa, desigur, pretenții și tradiții de dată mai veche. În 1913, Sever Zotta a publicat un izvod genealogic referitor la nepoții și strănepoții pe care Șendrea i-a avut prin fiica sa Draga (Dragna)³⁹; acest izvod – aflat „între documentele Academiei Române“ și

³³ Dacă vârsta de 40 de ani e corectă, atunci ea poate fi raportată fie anului 1829, fie anului 1830, întrucât tabelele pentru ținutul Botoșani s-au trimis abia în martie 1830 – cf. *ArhGen*, II (VII), 1995, 1-2, p.159, n.1.

³⁴ *Ibidem*, p.164.

³⁵ *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI, publicate de I. Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p.10 și 19.

³⁶ Academia Română, *Creșterea colecțiilor*, aprilie – iunie 1908, p.182.

³⁷ *DRH*, I, p.383-384, nr.272.

³⁸ ANIC, *Documente istorice* (fost Bibl. Acad.), DCCCXXVI/67.

³⁹ Sever Zotta, *Note cu privire la neamul lui Șendrea, portar de Suceava, cumnatul lui Ștefan cel Mare*, în *ArhGen*, II, 1913, p.70-75.

databil „după caracterul hârtiei și al slovelor, în secolul al XVII-lea”⁴⁰, marcând, însă, doar primele două generații de după Draga – are următorul conținut:

„*Strămoșă noastră Draga, fata Șendrei hatmanului, au făcut 5 feciori + anume Rusca și Ghiliu + și Endria și + Soria + și Rie.*

+ *Dunu Rusca iaste Rusia cu frații lui.*

+ *Dinu Bilie iaste Biliu cu fratele său, Ionașcu Conotă.*

+ *Din Șendre este Paulu și Sara.*

+ *Dinu Soria iaste Corbăneasă cu sora sa Zlata.*

+ *Dinu Mărie iaste Negrita cu Simionu și cu Draga”.*

Nu am identificat acest izvod între documentele Bibliotecii Academiei Române, trecute în 1979 la Direcția Generală a Arhivelor Statului (acum, Arhivele Naționale); în schimb, am avut șansa să găsim, în aceleași nepuizabile fonduri, o spiță de neam care duce mai departe izvodul șendresc publicat de Sever Zotta, până la vremea alcătuirii sale, ușor de plasat în primele două-trei decenii ale veacului XIX. Cu variante grafice neînsemnate, cei „5 feciori” ai Dragăi și posteritatea lor imediată se înfățișează la fel ca în izvodul publicat de Sever Zotta; însă, din „Paul Șandre” se nasc doi fii, *Apostol* și *Tofan*; cel dintâi are un fiu, al cărui nume pare a fi *Gheorghe*, tatăl lui *Ion* și *Toader Șandre*, amândoi sterpi; din Tofan Șandrea (fiul aceluiași „Paul”) se naște *Gheorghifă Șandre*; urmează fiii acestuia, *Sandul* (sterp), *Apostol* (tatăl unui *Scarlat*, călugărit și mort fără urmași) și *Iordache Șandre*, tatăl lui *Gheorghe Șandre* care are patru copii: *Nastasiia sul*. (*sulgeroaia*, probabil, dar ar putea fi și „Nastasiie sulger”), *Costandin Șandre*, *Spiridon Șandre* și *Iordache Șandre sardar*⁴¹.

O spiță în general identică a avut la îndemână, în chip evident, și Octav George Lecca, atunci când a alcătuit cunoscuta sa lucrare *Famiile boierești române*; aici, „Paul” Șendrea e *Pavăl*, cel de-al doilea *Apostol* (tatăl călugărului *Scarlat*) e menționat ca jîtnicer, fratelui său *Sandu Șendrea* i se dă o determinare cronologică – 1729 – iar *Gheorghe Șendrea* e arătat ca tată a patru băieți, între care primul ar fi *Nastasă* (în spița de la Academie s-ar putea și citi „Nastasiia sulgeroaia”, cum am arătat mai sus), iar ultimul, *Iordache Șendrea*, are titlul de medelnicer⁴².

Multe din arătările acestei spițe (în fond, cea de la Academie și cea folosită de Lecca pot fi socotite ca provenind dintr-un izvor comun, neavând diferențe flagrante), pot fi controlate, coroborate și completate. Un element de control e, în primul rând, revenirea prenumelor *Apostol*, *Gheorghe* și *Iordache*. Pe cel dintâi *Iordache* – fratele lui *Sandu* de la 1729 (anul din sursa lui Lecca) îl vedem atestat la 1747-1748 (7256), într-o carte a lui Grigore II Ghica, prin care

⁴⁰ *Ibidem*, p.70.

⁴¹ ANIC, *Documente istorice* (fost Bibl. Acad.), CCCIII/8.

⁴² Octav George Lecca, *Famiile boierești române*, București, 1899, p.438-439.

se constată că, „cercându-se cu amărăunțime, s-au dovedit că este neam vechi de boieri mazili“, hotărându-se că este „cu cale să fie la rânduiala neamului său“⁴³. Fiul său, menționat în spiță ca *Gheorghie Șăndre*, este desigur identic cu *Gheorghii Șendre* – numit, se vede, nu numai cu același nume, dar și cu același diminutiv ca bunicul său! – atestat la 1779 (mai 20)⁴⁴. Toți cei trei fii ai acestuia din urmă sunt înregistrați în *Vidomostia* de la 1829: *Costache* ca paharnic, născut pe la 1774–1775, la Nicorești (Tecuci), locuind însă la Șendriceni (Dorohoi)⁴⁵; *Spiridon* ca serdar, născut la 1769–1770, la Dorohoi, locuind în satul Fundul (Neamț)⁴⁶ și *Iordache*, ca serdar cu caftan, născut la 1789–1790 la Șendriceni (Dorohoi) și locuind la Băiceni (Botoșani), unde și avea o proprietate⁴⁷. Despre primul, știm că a murit tot ca paharnic, în octombrie 1845, la Botoșani, fără urmași, lăsând văduvă o *Elencu*⁴⁸; Spiridon a murit și el tot ca serdar, fără să lase văduvă sau copii, la 9 august 1842, în ținutul Bacăului⁴⁹.

Cât despre serdarul *Iordache Șendrea*, el s-a căsătorit cu Dafina, fiica serdarului Dumitrache Niculiță-Popovici (m. 26 mai 1828) și a murit între 1843 și 1847, fără să lase urmași; soția sa, Dafina Șendrea (m. 1868), a crescut în casa ei pe nepoata surorii sale, Zoița, mama profesorilor Nicolae Leon și Grigore Antipa⁵⁰.

O altă ramură pare să descindă dintr-un frate al tatălui celor trei frați, anume din postelnicul (postelnicelul ?) *Ioniță Șendrea*; despre această ramură va fi vorba la locul potrivit.

Autorii izvodului publicat de Sever Zotta vorbesc despre „strămoșă noastră Draga, fata Șendrei hatmanului“. Personajul e cunoscut și atestat documentar: e *Draga* sau *Dragna*, soția lui Petre Clănău spătarul; un singur copil ne e

⁴³ Sever Zotta, *op.cit.*, p.71.

⁴⁴ Academia Română, *Creșterea colecțiilor*, aprilie-septembrie 1911, p.142. Documentul – sub cota CXXXV/68 (azi la ANIC) – nu este foarte clar rezumat: Iordachi Alcaz dă zapis lui Ioniță Ghindă logofăt, vechilul cumnatului său, Gheorghii Șendre; cumnatul lui Șendrea este Alcaz sau Ghindă ?!

⁴⁵ Alexandru Perietzianu-Buzău, *op.cit.*, II, p.306.

⁴⁶ *Ibidem*, I, p.278.

⁴⁷ *Ibidem*, III, p.164.

⁴⁸ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Izvoare genealogice inedite: vidomostiile deceselor boierești (1834-1856)*, II, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 3-4, p.312 și 319, n.33.

⁴⁹ *Ibidem*, I, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1-2, p.312, n.189. Putem presupune că Spiridon Șendrea a murit în satul *Radomirești*, din ținutul Bacăului, unde va fi fost găzduit de frații soției sale, Ileana, fata credincerului Constantin Gorovei (greșit indicată, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 1-2, p.314, n.5, drept *Cassandra*). Pentru unii dintre acești frați, v. și Mihai-Răzvan Ungureanu, *Marea arhondologie a boierilor Moldovei (1835-1856)*, Iași, 1997, p.267-268.

⁵⁰ Cf. Ștefan Negrea, *Pe urmele lui Grigore Antipa*, București, 1990, p.13-14, 20-23. În această lucrare, partea despre strămoși este tipică pentru „tranzitia” post-decembristă: învățătura despre lupta de clasă rodește puternic la p.15-16 !

cunoscut ca rod al acestei căsătorii: *Turcu sulgerul*, despre care s-a vorbit în prima parte a acestei comunicări. Ce sunt, atunci, cei „5 feciori“ ai „strămoșei noastre Draga“?!

S-ar putea presupune o memorare defectuoasă, perpetuată printr-o înregistrare târzie. Sunt, totuși, elementele de control, observate și de Sever Zotta și care autentifică, fie și parțial, primele generații: dintre fiicele Dragăi, una poartă numele mamei acesteia, **Maria**, iar alta pe al **Sorei** (sora Mariei), ambele fiind surorile lui Ștefan cel Mare; Maria are, la rândul ei, o fată care poartă numele bunicii, **Draga**; în fine, este și un fiu, botezat după bunic, **Șendrea**⁵¹.

Elemente de control, care vin în sprijinul autenticității și corectitudinii acestor izvoade privind pe nepoții și strănepoții colaterali ai lui Ștefan cel Mare, mai sunt. Astfel, am arătat că una din fetele Dragăi, anume Sorița, are, la rândul ei, două fete, „**Corbăneasa**“ și **Zlata**; or, un document din 1642 ne arată un grup de urmași ai lui Șendrea fost hatman – între care **Toader Corban** cu soția sa Salomia – vânzând treti-logofătului Gheorghe Ștefan (viitorul domn al Moldovei) o treime din satul Cărbunești (din ținutul Adjudului), stăpânit cu uric de la Ștefan cel Mare și „drese“ de la Radu voievod (Mihnea) și de la Miron Barnovschi⁵². Acest document ne îngăduie să punem într-o lumină nouă un altul, din domniile lui Radu vodă Mihnea (1617–1619, 1623–1626); păstrat într-o copie din 1817 după o traducere din slavonește, acest act dă numele lui Toader **Corbaci** și al soției sale Salomia: evident, e vorba de Toader **Corban**. Cei doi, „din Necoreștii din Jos“, primesc întărire pentru părțile lor din Tomești, din Hânțăști, din Vlarnic, din Scutași (toate la ținutul Tecuciului) și din Cărbunești⁵³; întărirea – evident cea menționată la 1642 ca fiind „dresul“ de la Radu vodă! – venea în urma unei reglări de conturi între rude: pe vremea lui Petru Șchiopul, „moșul“ lui Corban, anume **Bilie** – arătat, în traducerea defectuoasă de care dispunem, ca „Bilie, nepotul lui Șandru și a Soriții“ – își zălogise părțile din satele menționate (mai puțin Cărbuneștii) la Vartic, fostul vornic, „pentru o nevoie care și-au plătit Bilie capul pentru 200 di sloți“; „la giudecată, au răspuns Toader Corban“. Neclaritatea textului nu permite o reconstituire mai

⁵¹ Sever Zotta, *op. cit.*, p.71. Acest Șendrea n-ar putea fi, oare, boierul Șendrescul spătar din sfatul lui Alexandru vodă Lăpușneanu, la 1554-1555 ?

⁵² CDM, II, nr.1607, p.325 (v. și nr.2031, p.396: la 29 iulie 1648, Gheorghe Ștefan – acum, mare spătar – cumpără încă o treime din Cărbunești, de la Crăciun, feciorul lui **Ionașcu Mârza** din Nicorești, alți urmași, desigur, ai portarului Șendrea); N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p.112, n.1; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p.234, n.39. Poate fi, oare, numele satului **Cărbunești** o formă alterată a unui nume anterior, **Corbănești** ?!

⁵³ DIR, XVII/4, p.152, nr.187.

amănușită a celor petrecute atunci, pe la 1583-1587 (când Vartic a fost mare vornic⁵⁴). Dar nici nu interesează prea mult acest lucru: extrem de important este faptul că, prin recuperarea actului de la Radu vodă pentru istoria și genealogia Corbăneștilor, izvodul șendresc capătă noi temeieri: Toader Corban este, desigur, fiul acelei „Corbăneasa” și nepotul Soriței; în această poziție, el avea ca unchi pe Bilăi (văr primar cu „Corbăneasa”), care, la rândul-i, era nepot (de frate sau de soră) al lui Șandru (tatăl lui Paul/Pavel Șendrea) și al Soriței.

Avem convingerea că, prin aceste coroborări documentare, cercetarea posterității colaterale a lui Ștefan cel Mare capătă perspective noi tocmai în momentul când părea închisă. De același mare interes – de această dată, și pentru istoria mentalităților, prin contribuția la identificarea mai precisă a unei conștiințe genealogice care transgresează veacurile – este posibilitatea de a documenta mai strâns izvodul șendresc pentru secolul XVII.

S-a observat, poate, că numele unei localități din Moldova de Jos a revenit, în cele expuse până aici, în contexte cronologice diferite, în legătură cu urmașii portarului Șendrea: e vorba de satul (ulterior târgul) Nicorești, de la ținutul Tecuci. Pe la 1620, în acest sat avea părți Toader Corban, indicat expres ca urmaș al portarului; acolo, pe la 1774–1775, s-a născut Costache Șendrea, fiul lui Gheorghe Șendrea, a cărui descendență din același portar trebuia să o proclame însuși numele său de familie.

Or, constatăm că spre acești Nicorești converg și alte știri relative tot la neamul lui Șendrea, ceea ce unifică și informațiile genealogice. Astfel, dintr-un document târziu, din secolul XVII, se știe că Șendrea a mai avut o fată, **Măgdălina**, mama unui spătar Petru și a unui sulger Drujin⁵⁵; și acești nepoți ai „hatmanului” Șendrea au vândut – cândva, spre mijlocul veacului XVI – părțile lor din ... Nicorești, la Tecuci. Mai mult chiar: și căpitanul State Șendrea – despre care am arătat mai sus că la 1825 pretindea moștenirea lui ... Șandro Tolocico de la 1447 – se vede a fi fost și el legat de aceste locuri, fiind ctitorul schitului din Codrul Nicoreștilor⁵⁶, ceea ce înseamnă că, în ciuda aparențelor, ținea de același trunchi șendresc de la Nicorești.

⁵⁴ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1971, p.335.

⁵⁵ *Ibidem*, p.287; M. Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Bogdan voievod (1504-1517)*, cit. (*supra*, n. 26), p.343-344; Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechiă, vol. I, București, 1886, p.706.

⁵⁶ Aurel V. Sava, *Ctitori basarabeni*, în “Arhivele Basarabiei”, VI, 1934, 2, p.187-188. Căpitanul State Șendrea era căsătorit cu fiica lui Toderașcu Iancul, din neamul Lata de la Câmpuri (Vrancea), avea un fiu *Mihalache* (v și *Creșterea colecțiilor*, VII, aprilie-iunie 1908, p.178: Dăcuțani, 10 octombrie 1822) și o fată, *Ancușa*, măritată cu polcovnicul Grigorie Ostafie (*ibidem*, p.182); sora căpitanului era măritată cu vornicul de poartă Neculai Busuioc (Aurel V. Sava, *op. cit.*).

Pe de altă parte, cum se vede din aceeași neprețuită *Vidomstie* de la 1829–1830, încă și la acea vreme la Nicorești existau urmași din neamurile Corban – familia mai există încă și azi, credem, la Tecuci – și Șendrea: un Andoni, fiul lui Costandin Corban, era născut acolo pe la 1760⁵⁷ și tot acolo se născuse, pe la 1796, medelnicerul Costache Șendrea, fiul postelnicelului Ioniță Șendrea, locuind în târgul Nicorești și posedând acolo case și vii⁵⁸.

Ioniță Șendrea și fiul său, medelnicerul Costache, sunt înaintașii altei ramuri a familiei Șendrea, despre care este aici locul a vorbi.

Cu mai mulți ani în urmă, m-a vizitat la Institutul „A. D. Xenopol”, o doamnă care se interesa de strămoșii ei din familia Șendrea. Spița pe care d-na Dămăceanu mi-a comunicat-o atunci începe cu frații **Sandu și Iordache Șendrea** (atestați și în izvoadele analizate mai înainte) și continuă cu fiul lui Iordache, **Ioniță Șendrea**, al cărui fiu, medelnicerul **Costache Șendrea** (1784–1854), ar fi fost căsătorit cu o Fotinia Callimachi (m. 1866), lăsând opt copii: **Tarsița** (căs. Gheorghe Ifrim), **Petrache** (căs. Ana Gotcu), **Iancu** (căs. Maria Moruzi), **Marghiolița** (căs. N. Vulcănescu), **Sultana** (căs. Alexandru Harlas), **Tudor-Iordache** (căs. Elena Zelarim), **Elena** (căs. Costache Lențu) și **Raluca** (căs. N. Gâlcă). Tudor-Iordache Șendrea a fost tatăl a patru copii – **Maria, Emanoil, Fotinia și Victoria**; cel de-al doilea (Emanoil) a fost căsătorit de trei ori (1. Maria Berza; 2. Olga Radovici; 3. Veta Iacomî), din cea de-a doua căsătorie rezultând doi copii, **Alexandru Șendrea și Maria**, căsătorită cu colonelul Gheorghe Cotescu, părinții a trei fete: **Eliza** (căs. Ionel Perlea), **Cristina** (căs. Mircea Eliade) și **Sybill**.

Nu am avut cum și când să controlez această spiță, care pare să circule în familie, câtă vreme de ea se atașează și mama d-lui Radu Duda, care, în această calitate și pe această filieră, este prezentat ca urmaș al hatmanului Șendrea și ca rudă a familiilor Moruzi și Callimachi⁵⁹. Se poate, însă, afirma cu toată certitudinea, că o **Fotinia Callimachi** și o **Maria Moruzi** căsătorite cu câte un Șendrea sunt *personaje absolut necunoscute respectivelor familii boierești și domnitoare*. În schimb, o familie **Ifrim** la Nicorești este atestată de *Vidomstia*

⁵⁷ Alexandru Perietzianu-Buzău, *op. cit.*, I, p.292.

⁵⁸ *Ibidem*, p.295.

⁵⁹ Cf. “Ziua”, an. III, nr. 688, miercuri 18.IX.1996, p.5 (“Arborele genealogic al mirelui coboară până la hatmanul Șendrea, căsătorit cu sora lui Ștefan cel Mare”, spune unul din subtitluri, pentru a se explica mai apoi în text, cu privire la bunica mirelui: “Arborele genealogic al acestuia are vechi rădăcini, Clemansa fiind descendentă hatmanului Șendrea, cel care s-a căsătorit cu sora lui Ștefan cel Mare. Ramurile arborelui cuprind importante familii boierești din Moldova: Callimachi și Moruzi”. Din păcate, ca orice ziarist care se respectă, autoarea acestui articol, d-na Nicoleta Savin, nu citează nici o sursă documentară, precizând doar că a “reconstituit arborele genealogic al familiei” cu ajutorul părinților mirelui, la căsătoria cu Margareta de România).

de la 1829⁶⁰ și tot acolo au existat familiile **Zelariu**⁶¹ și **Vârlănescu**⁶², ale căror nume este evident că s-au transmis greșit, sub formele *Zelarim* și *Vulcănescu*. Acestea sunt câteva elemente de control, care autentifică spița comunicată de d-na Dămăceanu și care va interesa, desigur, nu numai pe biografia lui Ionel Perlea și Mircea Eliade.

*

Este timpul pentru concluzii.

O direcție de cercetare nouă se deschide, în câmpul studiilor genealogice, dar cu implicații pe care încă nu le putem detecta și evalua în întregime, ca întindere și profunzime: rudele familiei domnitoare. Rămase sau nu în rândurile boierimii cu dregătorii, aceste rude și urmașii lor beneficiau, desigur, de un anumit statut, care s-a pierdut și el, cu timpul, dar a cărui amintire s-a perpetuat până foarte târziu. Familia Șendrea poartă un nume care, evident, nu a avut de la început funcția aceasta. În filiația care are ca începător pe cumnatul lui Ștefan cel Mare, **cel puțin** o verigă este feminină: Draga (Dragna), ai cărei copii (poate dintr-o a doua căsătorie) sau nepoți sunt cei cinci înșirați în izvoadele șendrești. Reluat, tot ca nume de botez, Șendrea va fi devenit patronim (de genul „al lui Șendrea” – și avem atestată forma **Șendrescul**), pentru ca, mai apoi, să dobândească rolul pe care îl îndeplinește și azi. Dar această reluare și păstrare a unui nume sugerează, în planul mentalităților sociale, o **voință** clară de conservare a unui patrimoniu și ne putem întreba dacă această voință – **manifestare limpede și a conștiinței genealogice** – nu trebuie văzută ca un reflex sau o semnalizare a vechii înrudiri cu familia domnitoare. Similitudinea cu cazul familiei Arbure, unde numele s-a reluat și s-a perpetuat chiar prin mai multe verigi feminine⁶³, poate fi un îndemn de a accepta o asemenea ipoteză.

Familia portarului de Suceava mai înfățișează o ciudățenie, care va trebui discutată separat: satul Dolhești, unde Șendrea a fost îngropat „la tatăl său” și unde apoi i s-a alăturat Maria, sora lui Ștefan cel Mare, nu a fost moștenit de urmașii săi direcți, ci de urmașii fratelui său, Ivanco, și ai surorii sale, Marina; de la acești nepoți, va trece la vistiernicul Isac⁶⁴ și va avea, mai apoi, o istorie pe care vom încerca să o înfățișăm cu alt prilej. Urmașii direcți ai portarului sunt

⁶⁰ Alexandru Perietzianu-Buzău, *op. cit.*, I, p.294.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, p.293.

⁶³ Sever Zotta, în *ArhGen*, I, 1912, p.12 și 69; idem, *Semi-mileniul unui document de la Alexandru cel Bun și al satelor Bânila moldovenească și Igești din Bucovina*, în *IN*, VII, 1928, p. 311-312. Cf. și Maria Magdalena Székely, *Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză*, cit. (*supra*, n.3), p. 419-429.

⁶⁴ *DIR*, XVI/1, nr. 9, p. 9-10.

legați de zona Tecucilor, spre Nicorești mai cu seamă; ba chiar și unii dintre nepoții de frate ai portarului au avut proprietăți în ținutul Tecucilor⁶⁵! O familie din Țara de Jos, prin urmare, dintr-o zonă nu îndepărtată de aceea în care tradiția fixează locul copilăriei (dacă nu și al nașterii) lui Ștefan cel Mare.

Am trecut, astfel, peste câteva secole și peste Moldova toată, în căutarea urmașilor pe care i-au lăsat nepoții colaterali ai lui Ștefan cel Mare. Cercetarea propriu-zisă abia acum poate să înceapă: ea va trebui să privească familia **Corban** de la Tecuci, pe de o parte, neamurile **Bogza/Bogzea** și **Juncu/Giuncul** de la Vaslui, pe de altă parte, și, bineînțeles, familia **Șendrea** însăși. Surprizele vor răsplăti, fără îndoială (ca întotdeauna, de altfel), truda cercetătorilor.

Addenda

cu privire la familiile Corban și Berza

I. Întrucât familia Corban există încă, tot la Tecuci, constituim aici un mic dosar cu știrile pe care le-am putut aduna despre diverși Corbănești din veacurile XVII-XIX, cu speranța că el va îndemna pe alții la o cercetare mai adâncă, prin care să se refacă genealogia și istoria acestei familii.

În *Arhondologia* paharnicului Costandin Sion, așa cum a fost ea editată în 1973, citim următoarele despre Corbănești: „Moldoveni, două neamuri: unul la Nicorești, ținutul Tecuci, și altul la Cotul Vameșului, ținutul Romanului; moldoveni, țărani birnici”⁶⁶. Prin punctuația editorului, afirmația ultimă pare extinsă la ambele neamuri; dar, în chipul acesta, ea se găsește în contradicție cu ceea ce, de fapt, Sion relatează despre Corbăneștii de la Tecuci: un **Anton Corban**, „având o parte de moșie pe lângă vistiernicul Petrache Sturza au dat-o și l-au făcut paharnic”. *Țăran birnic* stăpân pe o parte de moșie este o imposibilitate (documentele stau mărturie, de altminteri, pentru starea socială și economică a Corbăneștilor în veacurile XVII-XIX !). Este evident că punctuația trebuie restabilită astfel: „unul la Nicorești, ținutul Tecuci, și altul la Cotul Vameșului, ținutul Romanului, moldoveni, țărani birnici”.

După Toader Corban de la 1620-1642, în documente apare **Dumitrașco Corban**, vornic de gloată la 1641⁶⁷, menționat mai apoi ca vornic de poartă⁶⁸ și

⁶⁵ *Ibidem*, XVII/1, nr.54, p.35-36; 1602: Maria Moșa și Dumca din Poiană, fetele lui Botea Bucium, nepoatele lui Ivanco, “fratele Șândrii hatmanului”, vând la Poiana și la Buciumeni; satele se aflau la ținutul Tecucului, pe Siret și, respectiv, Tecucel (Alexandru I. Gonța, *Indicele numelor de locuri*, ed. I. Caproșu, București, 1990, p.44 și 196).

⁶⁶ Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, ed. Rodica Rotaru, București, 1973, p.118. O familie Corban există și la Comănești (Bacău).

⁶⁷ Const. Solomon și Const. A. Stoide, *Documente tecucene*, II, Bârlad, 1939, p.17.

⁶⁸ CDM, S.1, nr.738, p.242 (document databil <1656-1660>, pentru o alegere de hotare la Tecuci).

care la 1652 stăpânește și el, ca și precedentul, la Tomești și Hănțăști (Tecuci)⁶⁹. Un *Simion Corban*, din Adjud, e menționat la 1686, alături de alți martori din *Nicorești*⁷⁰. *Jupâneasa lui Corban fost vornic* e menționată la 1691⁷¹. La începutul veacului XVIII, trăește un *Iane (Ene) Corban*, căpitan (1709)⁷², apoi pârcălab; la 1714, acesta are la Hănțăști o pricină de hotar, în care sunt chemați să se pronunțe mai mulți „megieși și răzeși bătrâni” din *Nicorești, Hănțăști și Cărbunești*; se arată, cu acest prilej, că Ene Corban descinde din *bătrânul Tomăscu*; pe partea sa de proprietate la Hănțăști – se spune în document – se mai vedeau încă, la data aceea, urmelor caselor părinților săi⁷³. Nu știu dacă acest Ene Corban este una și aceeași persoană cu „fiul lui *Vasile Corban*”, căruia, pentru stricăciunile pe care le produsese la vremea „cătanelor”, i se confiscau, la 15 mai 1717, patru pogoane de vie⁷⁴.

Documentul de la 1714 – cu „bătrânul Tomăscu” și răzeșii din *Nicorești, Hănțăști și Cărbunești* – e de pus în legătură cu un perilipsis din veacul XIX, privind curgerea stăpânirilor pe trei bătrâni, Tomăscu, Cărbune și Hănțăscu, în satele Tomești, Cărbunești și Hănțăști⁷⁵: avem de-a face, desigur, cu o veche și destul de întinsă proprietate **compactă**, întrucât se vede că aceste sate erau situate dacă nu într-un hotar, cel puțin în aceeași zonă, care mai cuprindea și Buciumenii și Poiana. E de văzut dacă nu ne aflăm, cumva, în fața rămășițelor dezmembrate ale unui străvechi domeniu, succedând, poate, unei formațiuni anterioare descălecatului.

Pachetul din Arhivele ieșene, în care se găsește acest perilipsis, conține știri și despre alți Corbănești: **Constantin Corban** la 1765 și 1768⁷⁶, **Mihalache Corban** la 1804 (tatăl Măriuței Vârlan)⁷⁷, **Stanciul Corban** și moșul său, **Toderașcu Corban** la 1806-1808⁷⁸, **Petre Corban** la 1819 și fiul său, diaconul **Ion Corban** la 1831⁷⁹, **Vasile Corban** la 1836⁸⁰, preotul **Ștefan Corban** la 1844

⁶⁹ Arh. St. Iași, *Documente*, P.421/1.

⁷⁰ CDM, IV, nr.968, p.222; numele e scris *Corpan*.

⁷¹ *Ibidem*, nr.1387, p.315; și aici, numele e tot *Corpan* !

⁷² *Ibidem*, nr.865, p.231-232.

⁷³ *Ibidem* nr.1199, p.325-326 (“fereștile caselor cu loc de pivniță”). Pentru Ene (Iani) Corban, este un document din 1712 și la Arh. St. Iași, *Documente*, P.421/2.

⁷⁴ CDM, cit., nr.1474, p.401.

⁷⁵ Arh. St. Iași, *Documente*, P.421/98.

⁷⁶ *Ibidem*, 421/8, 10.

⁷⁷ *Ibidem*, 421/40.

⁷⁸ *Ibidem*, 421/47, 52.

⁷⁹ *Ibidem*, 421/70, 94.

⁸⁰ *Ibidem*, 421/105, 106.

(mort înainte de 1861)⁸¹; despre **Corbănești** în general, la 1803⁸², ba chiar și o spiță a **bătrânului Tomăscu**⁸³.

În prima jumătate a veacului XIX, figura cea mai însemnată a neamului a fost, însă, personajul menționat de paharnicul Sion: **Anton (Andonie) Corban**, născut pe la 1760 la Nicorești, ca fiu al lui **Costandin Corban**⁸⁴, polcovnic la 1817, stolnic la 1822–1823, paharnic la 1830, mort înainte de 10 ianuarie 1838⁸⁵. Ginerile său, Tudoran Cincu – devenit „ginere neamului nostru Corbănesc”⁸⁶, cum se spune la 1838 – este înaintașul unei cunoscute și foarte bogate familii tecucene. Documentul acesta, din 10 ianuarie 1838, este interesant și prin alte detalii; astfel, din el se vede că Buciumenii, Poiana și Brăhășeștii aveau hotar comun, că la Buciumeni stăpânise și postelnicul Ioniță Șendrea și că răzeșii Ursăchești (care vând acum lui Cincu) se țin și ei de „neamul nostru Corbănesc”, din care amintesc pe preotul **Ștefan Corban** și pe „**Toderașcu**, ce-a fost frate cu **Grigore Corban**”, trăitori la 1818⁸⁷.

II. La 1828, Andonie Corban se găsește implicat într-o pricină pentru moșia București de la ținutul Tecuciului, unde avea stăpâniri împreună cu cumnatul său, clucerul **Iancu Berza**⁸⁸. Acest nume de familie l-am întâlnit și între informațiile furnizate cândva de d-na Dămăceanu: Emanoil Șendrea (ale cărui nepoate au fost căsătorite cu Ionel Perlea și Mircea Eliade) a avut, ca primă soție, o **Maria Berza**. Legăturile care se vede că au existat, din vechime, între Corbănești, Șendrești și Berzești, ca și faptul că acesteia din urmă familiei îi aparține istoricul român **Mihai Berza** (n. 1907, Tecuci – m. 1978, București), întâiul președinte al Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, justifică mica zăbavă asupra câtorva știri documentare.

Deși a fost titularul cursului de genealogie de la Școala Superioară de Arhivistică⁸⁹, profesorul Berza nu pare a fi fost preocupat de cunoașterea

⁸¹ *Ibidem*, 421/121, 152 bis.

⁸² *Ibidem*, 421/35.

⁸³ *Ibidem*, 421/59.

⁸⁴ Alexandru Perietzianu-Buzău, *op.cit.*, I, p.292.

⁸⁵ Const. Solomon și Const. A. Stoide, *Documente tecucene*, III, Bârlad, 1941, p.105 (arhipolcovnicul !), 115, 117-121, 132-133, 137.

⁸⁶ *Ibidem*, p.138.

⁸⁷ *Ibidem*, p.137-138. Preotul Ștefan Corban e identic cu acela menționat deja sub anul 1844 (v. mai sus, în text, și n. 81) iar Toderașcu Corban de la 1818 este, desigur, identic cu cel de la 1806-1808 (v. mai sus, în text, și n.78).

⁸⁸ Const. Solomon și Const. A. Stoide, *op.cit.*, III, p.130. Clucerul Iancu Berza e menționat și de paharnicul Costandin Sion (*Arhondologia Moldovei*, ed. cit., p.38).

⁸⁹ Lecția de deschidere, intitulată *Genealogia – disciplină auxiliară a istoriei*, a fost publicată în „Hrisovul”, IV, 1944, p.81-99.

propriilor săi înaintași. Singurele informații, în această privință, le dă d-l Andrei Pippidi, în *Studiul introductiv* la volumul în care a adunat unele din scrierile istoricului⁹⁰: „documentele din arhiva familiei“ merg, însă, numai până la un Enache Berza, trăitor la 1832-1849, al cărui fiu (?), Ioan Berza, încă a mai lăsat moștenire o parte din „răzășia“ de la Brăhășești, ipotecată însă de succesorul său, Theodor Berza, tatăl profesorului Mihai Berza⁹¹.

Documentele tecucene editate acum cinci decenii și jumătate de răposatii profesori Solomon și Stoide atestă existența, la 1780-1783, a unui **protopop Miron Berza**, stăpânind în satele București, Moșani și Micești⁹²; din actele care privesc aceste proprietăți, se vede că protopopul avea un fiu **Ilea** sau **Ilie** și două fete (una căsătorită cu Ioniță Bărcan și alta cu un Grigore), precum și un frate diacon, **Neculai Berza**, tatăl lui **Ioniță Berza** și al unei fete, căsătorită cu popa Vasile. Nu știu cum se face legătura între aceștia și Berzeștii din prima jumătate a veacului XIX: clucerul **Iancu Berza** de la 1814⁹³ și 1828, medelnicerul **Ioniță Berza** de la 1821 și 1829⁹⁴ (identic cu fiul diaconului Neculai ?) și, bineînțeles, **Enache Berza** de la 1832–1849, înaintașul profesorului Mihai Berza. Sunt convinși, însă, că documentele arhivelor – dacă nu chiar și unele deja tipărite, dar încă neidentificate – vor conduce cu ușurință la stabilirea unei filiații neîntrerupte pentru ultimele două veacuri: zona în care apar, în acest interval, toți Berzeștii cunoscuți documentar până acum e așa de restrânsă, încât credem cu desăvârșire exclusă posibilitatea de a avea de-a face cu două sau mai multe familii omonime.

Dar ni se pare că – tocmai dată fiind aria geografică în care se desfășoară fragmentele de istorie familială înfățișate până aici – trebuie luată în discuție și eventualitatea ca începuturile familiei Berza să fie mult mai vechi decât sfârșitul veacului XVIII. La 22 februarie 1502, nepoții colaterali ai portarului Șendrea – Dobra, fiica lui Ivanco, și Toader Mecica și **Berzea**, fiii Mărinei – vindeau vistierului Isac satul Dolhești pe Șomuz, fost al unchiului lor⁹⁵. Am arătat, însă, mai sus că și posteritatea colaterală a lui Șendrea avea stăpâniri la ținutul Tecuciului – doi nepoți ai aceluiași Ivanco, fratele portarului, vindeau în 1602 la Poiana și Buciumeni. Și atunci, date fiind „unitatea de loc“ și, oarecum, și

⁹⁰ Mihai Berza, *Pentru o istorie a culturii românești*, ed. Andrei Pippidi, București, 1985.

⁹¹ *Ibidem*, p.XII și nota 12.

⁹² Const. Solomon și Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 57-58, 60-63.

⁹³ *Ibidem*, p.118.

⁹⁴ Înregistrat în *Vidomostia* din 1829 (Alexandru Perietzianu-Buzău, *op. cit.*, I, p.295). La 1821, un document privitor la satul Hănțăști (în care stăpâneau și Corbăneștii) se afla la Ioniță Berza (Const. Solomon și Const. A. Stoide, *op. cit.*, I, p.38-39).

⁹⁵ **DIR**, XVI/1, nr.9, p.9. Tot în ținutul Tecuciului, la Țigănești pe Bârlad, a trăit în veacul XVI un **Berdzea**, ale cărui fiice Stana și Neaga vindeau, la 1617, câte o optime de sat (*ibidem*, XVII/1, nr.135, p.98). Orice presupusă legătură de rudenie cu **Berzea** de la 1502 ni se pare absolut hazardată.

„unitatea de acțiune“, credem că nu suntem foarte departe de adevăr dacă încercăm să vedem în acel **Berzea** de la 1502 pe înaintașul neamului caracterizat de paharnicul Sion drept „moldovan, răzăș, mazil de la ținutul Tecuci“. Fără să poată prezenta, pentru cele cinci secole, genealogii cu „filiations non interrompues“, aceste trei familii – Șendrea, Corban și Berza – alcătuiesc, probabil, un „pachet“ unitar, mărturie târzie a unei vechi viețuiri unitare, într-o arie geografică destul de restrânsă.

•

ÎNCEPĂTORII FAMILIEI KAZIMIR

Ședința din 11 noiembrie 1997

„Arhondologia“ mai nouă sau mai veche a Moldovei însemnează nu puține familii a căror origine este (sau se socotește a fi) dincolo de hotarele țării de atunci, din Transilvania – ca familia Cozma, cu diplomă de la Gabriel Báthory¹, sau ca familia Sângeorz (Saint-Georges), coborâtoare din „grofi“ ardeleni², se zice – din Muntenia, din Rusia, din Polonia. Mai cu seamă din Polonia și mai ales în ultimele două veacuri – ca urmare a tragediilor pe care le-a trăit această nobilă țară – și-au găsit adăpost în Moldova multe familii. Dar acest curent, de trecere a unor străini în Moldova, cu sau fără familiile lor, era mai vechi și sunt câteva familii în Bucovina care își revendică o origine polonă sau polono-lituană (ca Groholschi, Ilski, Dașchevici). Din acest grup, mai vechi în Moldova decât împărțirile Poloniei, face parte și familia Kazimir³.

Tradiții familiale, despre care nu mai putem ști în ce măsură reprezintă reflexul unor realități vechi ori sunt contrafaceri târzii (ca atâtea alte așa-zise tradiții ...), vor ca neamul Kazimireștilor⁴ să aibă nu numai o origine polonă,

¹ Documentele privind această familie, îndelung căutate, și în perioada interbelică, și în anii '80 – cf. *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 267 – au fost regăsite în Franța; d-l G. Gane a binevoit a dăruii Institutului „Sever Zotta“ excelente facsimile ale acestor documente.

² Cf. Mihai Sorin Rădulescu, *O genealogie a familiei Saint-Georges (Sânjorz)*, în vol. *Istoria ca lectură a lumii. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Iași, 1994, p. 641–647.

³ Numele acesta s-a scris în trei feluri: Kazimir, Cazimir, Casimir. Prima grafie prezintă o particularitate pe care o întâlnim și la numele altor familii, precum Kogălniceanu sau Ghika; ca și la acestea, cred că procedeul corect e de a folosi, pentru vechime, grafia adecvată vremii când folosița alfabetului chirilic nu făcea o deosebire între K și C, scriind, deci, Cazimir, Kogălniceanu, Ghika; pentru epoca modernă, când trecerea la alfabetul latin a permis respectiva deosebire și, implicit, o opțiune, vom respecta opțiunea familiei sau, după caz, a diverselor ei ramuri, scriind Kazimir (Casimir), Kogălniceanu, Ghika (Ghyka, Ghica).

⁴ Puține pagini s-au consacrat genealogiei și istoriei acestei familii: G. Bezviconi, *Boierii Kazimir*, în *DTN*, III, 17–20, februarie–mai 1935, p. 22–49; Maria Hasnaș, *Kazimireștii în Basarabia*, în „Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei” (ulterior: „Tyragetia”), II, 1995, p. 229–237; idem, *Cazimireștii în Basarabia. Ramura din Hotin*, în „Tyragetia”, III, 1996, p. 173–182 (cu confuzii și erori, unele preluate necritic de la înaintași, și cu multe, inadmisibile, greșeli de tipar).

dar și una foarte nobilă, făcându-l coborâtor din regele Cazimir cel Mare, mort la 1370 fără urmași legitimi – succesiunea la coroana polonă fiindu-i atunci asigurată de nepotul său de soră, regele Ludovic cel Mare al Ungariei; ar fi rămas, însă, „doi fii din legătura lui Kazimir cu o *castelană a ȚeŃihovului*“⁵. O filiațiune a familiei **Kazimirski** este indicată, în operele genealogice polone, de pe la mijlocul secolului XIV până spre mijlocul celui de-al XVI-lea, când „trei Kazimirski: *Kazimir, Stanislav și Toma*, au semnat, în 1648, alegerea regelui Jan Kazimir“⁶.

Întâmplător sau nu, tradiția familiei a așezat ca începător al ei în Moldova pe un **Kazimir Kazimirski**: la 1819, spătarul Petrache Cazimir, având a fi înaintat, în Basarabia, la rangul de *consilier colegial*⁷, a cerut domnului Moldovei un atestat despre vechimea și noblețea familiei sale (așa cum, la aceeași vreme, mânăți de aceleași necesități, cereau atâția dintre boierii moldoveni). În actul eliberat cu acest prilej – act asupra căruia mi-a atras atenția d-l Petronel Zahariuc și pe care nu-l avem, încă, în întregimea lui, ci numai într-un scurt rezumat – se spune că Petrache Cazimir a înfățișat, întru susținerea cererii sale, „istorici vechi“, precum și un arbore genealogic scos „din condica nobililor Lehie“. Și urmează precizarea: „Iar la 1662, Cazimir Cazimirschi, din acea vestită și între nobilii Lehie numărată casă a Cazimireștilor coborându-se, viind și așezându-se aici în Moldova, s-a cinstit și cu vrednicia slugeriei, precum se arată prin scrisori vrednice de crezare“⁸. S-ar părea că aceste dovezi, oricât de „vrednice de crezare“ fuseseră pentru autoritățile principatului Moldovei, n-au putut convinge, la 1821, Comisia pentru cercetarea documentelor nobilimii din Basarabia: familia Kazimir n-a fost înscrisă decât în partea I a *Cărții nobilimii*, care era partea cea mai de jos, indicând nu noblețea ereditară (la care, de fapt, erau îndrituiți toți urmașii boierilor moldoveni), ci pe aceea conferită de suveran – un subterfugiu care, pus în practică, a legat pe urmașii vechilor boieri și mazili moldoveni de voința atotputernicului țar⁹. Mai mult decât atât: nici atestatul de la 1819, nici extrasul „din condica nobililor Lehie“ nu figurează printre documentele dosarului familiei Kazimir – atât cât (acela care) este azi la cunoștința noastră grație trudei lui G. Bezviconi¹⁰. În 1935, acest autor trecea la temelia genealogiei Kazimireștilor pe „Kazimir Kazimirski,

⁵ G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 22–23; v. și adaosul de la p. 49.

⁶ *Ibidem*, p. 24.

⁷ Idem, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, I, București, 1940, p. 80.

⁸ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, București, 1902, p. 560–561. Documentul n-a putut fi văzut, fiind trimis la restaurare.

⁹ Realitate înfățișată amănunțit de d-na Zoe Diaconescu, *Boieri și mazili români în teritoriile înstrăinate (Bucovina și Basarabia)*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 3–4, p. 243–247.

¹⁰ G. Bezviconi, *op. cit.*, I, p. 79–81. Kazimireștilor li s-a recunoscut noblețea ereditară abia la 1845 (cf. Maria Hasnaș, *Kazimireștii în Basarabia*, loc. cit., p. 231).

1662, zis și Costache Kazimir slugerul¹¹; în 1940, el scria despre Kazimir Kazimirski emigrat în Moldova la 1662, „după unii – identic cu fiul său, Costache slugerul”¹². Din păcate, în ambele locuri afirmațiile nu sunt sprijinite de nici o dovadă documentară.

Totuși, pe un **Cazimir vtori sulger** îl aflăm în Moldova la 1692, cumpărând în satul Bătrânești pe Siret, la ținutul Romanului¹³. Ar fi greu de crezut să avem de-a face cu un alt personaj: unicitatea numelui stă ca piedică în calea unei eventuale omonimii.

Dar acest **Cazimir sulgerul** de la 1692 era el fiul emigratului de la 1662, sau era chiar acela care trecuse în Moldova? Faptul că era numit doar *Cazimir* – cu ceea ce am zice că era prenumele (numele de botez) – ne-ar determina să acceptăm a doua soluție și să dăm dreptate celor care identificau pe Kazimir Kazimirski de la 1662 cu Costache Cazimir slugerul (de la 1692): într-un asemenea caz, lui Kazimir Kazimirski i s-ar fi spus, în Moldova, *Costache* (deși nu văd necesitatea schimbării numelui de botez!), vechiul prenume rămânând să joace rolul de nume de familie.

Avem, însă, șansa de a introduce în acest punct, un izvor nou. *Nou* e un fel de a spune, întrucât el a fost publicat încă de acum un secol, dar genealogiștii nu l-au valorificat, respectivul izvor făcând parte dintr-o categorie în general neglijată de cercetătorii vechilor noastre genealogii: însemnările de pe cărți vechi. În 1897, celebrul slavist rus A. I. Jacimirskij a publicat, în al doilea volum al uneia din lucrările sale – *Opis' starinyh'' slavjanskijh'' i russkijh'' rukopisej sobranija P. I. Ščukina* – descrierea unui *Tetraevanghel* realizat în Moldova la 1539, nu se știe de cine, și care, la fila 350, poartă o însemnare în limba română; Jacimirskij, ca bun savant rus, a dat doar o ... traducere rusească. Peste o sută de ani, profesorul Emil Turdeanu valorifică această însemnare și ne dă traducerea ei din rusește:

*Această Sfântă Evanghelie a cumpărat-o soția lui Constantin Cazimir și a dat-o din nou sfântului altar, în sfânta mănăstire unde este hramul în numele Proorocului Ilie, ca pomenire pentru sufletul răposatului Constantin Cazimir și a jupânesei sale Safta și a copiilor lor, Gavril, Ioan, Teodor și a tuturor rudelor*¹⁴, în anul 7223 <1715>, în Duminica cea Mare¹⁵.

¹¹ G. Bezviconi, *Boierii Kazimir*, loc. cit., p. 24.

¹² Idem, *Boierimea Moldovei* ..., cit., p. 80.

¹³ CDM, IV, nr.1453, p. 326.

¹⁴ În originalul românesc era, probabil, „și a tot neamului lor”.

¹⁵ Emil Turdeanu, *Oameni și cărți de altă dată*, ed. Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, I, București, 1997, p. 291.

Publicând însemnarea, profesorul Turdeanu adaugă: „Rămâne de văzut ce se poate ști despre Constantin Cazimir și familia sa”¹⁶. Este ceea ce a prilejuit și justifică însăși comunicarea de față.

Însemnarea de pe manuscrisul din colecția Șčukin are darul de a limpezi cunoștințele noastre despre începuturile familiei Kazimir în Moldova. Din cei trei băieți ai lui Constantin Cazimir – Gavril, Ioan și Teodor – genealogia familiei îi cunoaște pe primii doi, pe **Gavril clucerul** (menționat încă la 1696¹⁷, ceea ce, eventual, ar putea constitui un indiciu pentru moartea tatălui, în intervalul 1692-1696) și pe **Ioniță postelnicul**, ascendentul celor trei ramuri (una în Vechiul Regat și două în Basarabia), din care se pare că astăzi doar două mai sunt reprezentate. Al treilea fiu, **Toader**, va fi murit tânăr și fără urmași.

Chiar dacă e menționat fără dregătorie, **Constantin Cazimir** – răposat înainte de 1715 – este evident identic cu **Cazimir sulgerul** de la 1692; verificând astfel știrea despre existența unui **Costache Cazimir sulgerul**, noua informație anulează orice posibilitate de a se pune semnul egalității între **Kazimir Kazimirski** de la 1662 și Constantin (Costache) Cazimir de la 1692; nu rămâne decât că avem de-a face cu două persoane, eventual tatăl și fiul; această constatare sporește considerabil șansele de a identifica pe începătorul neamului Kazimir în Moldova – Kazimir Kazimirski de la 1662 – cu acel Kazimir Kazimirski care la 1648 a semnat, alături de alte rude, alegerea lui Jan Kazimir Vasa ca rege al Poloniei.

Interesantă și importantă este mențiunea din însemnare despre *înapoierea* Tetraevanghelului la locul de unde scumpa carte pribegise, robită pesemne în vreuna dintre incursiunile războinice din secolul anterior: e vorba de mănăstirea Sf. Ilie de la Suceava. Tetraevanghelul a făcut parte din zestrea – altminteri cu totul risipită – a acestui așezământ întemeiat foarte probabil de Iliaș I, în prima jumătate a veacului XV¹⁸ și refăcut de Ștefan cel Mare, căruia îi datorează și faima. N-a fost, probabil, o întâmplare: acești primi Cazimirești aveau – cum se va vedea mai încolo – legături solide în nordul Moldovei, prin căsătoriile contractate la vremea aceea.

În fine, ultimul amănunt prețios din însemnarea de la 1715 e numele soției lui Constantin Cazimir, **Safta**; familia căreia îi aparținea e, încă, necunoscută.

Interesante sunt și prenumele celor trei băieți ai slugerului Constantin Cazimir, prenume care, în chip curios dar sugestiv, par a vesti pe acelea ale

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ G. Bezviconi, *Boierii Kazimir*, loc. cit., p. 24. Cu privire la data aproximativă a morții slugerului Cazimir, v. și *infra*, p. 131 și n. 31.

¹⁸ Cf. P. Ș. Năsturel, *D'un document byzantin de 1395 et de quelques monastères roumains*, în “Travaux et mémoires”, 8, Paris, 1981, p. 351.

Călimăcheștilor dintr-o generație imediat următoare: Teodor, Ioan și Gavril. Și ne putem întreba dacă nu va fi existat vreo înrudire veche între cei care *coborau* din Polonia șleahțicilor și cei care tocmai *urcau* din Moldova mazililor și răzeșilor de nord sau de răsărit.

Continuarea investigațiilor a fost încurajată și facilitată de un document încă nefolosit pentru istoria familiei Cazimir, o spiță de neam de la începutul veacului XIX; dătez d-lui Petronel Zahariuc atât semnalarea acestui document, cât și xerocopia pe care o reproduc aici. Iată textul documentului (în cuprinsul căruia spița propriu-zisă este transcrisă după sistemul folosit de Generalul Radu Rosetti în cartea despre familia sa)¹⁹.

Spița famelii Cazamirească

după dovezi din arhiva Crăii leșăști, din condica dvoroninilor, cari aciastă famelii Cazamirească, cu marca Biberštei, au luat începutul său la palatinul Cracovii, din Ioan Camamirschii [sic !] ci au fostu întâi episcop de Helna și pi urmă de Sämischii, carile s-au săvârșit la anii 1487 și dintra aciasta trăgându-să fameliia acolo cu învrednicire a fișticăruia din urmași după slujba ci arăta, la anii 1662 Cazamir Cazamirschii, precum scrii la acti di la Cracovie, au trecut di s-au așăzat la Moldova.

[Generația I]

[1/I] *Cazamir Cazamirschii și în urmă Cazamir I*²⁰

[Generația II]

[1/II] *Întăiu Cazamir sulgeri, iară în urmă Costandin Cazamir sulgeri 2*

[Generația III]

[Fiii sulgerului Constantin Cazimir 1/II]

[1/III] *Gavril Cazamiru cluceri 7*

[2/III] *Ioan Cazamiru postelnic 3 8*

[Generația IV]

[Fiul lui Gavril 1/III]

[1/IV] *Anastasiu Cazamir 6*

[Copiii lui Ioan 2/III]

[2/IV] *Marie, soție lui Dumitrașcu Niță*

[3/IV] *Rucsanda, soție lui Neculaiu Răftivanu*

¹⁹ Precizările cuprinse între paranteze drepte – [] – îmi aparțin.

²⁰ Aceste cifre, care însoțesc unele nume din spiță, trimit la caseta din stânga documentului, cu dovezile care documentează respectivele persoane și filiația lor.

[4/IV] *Iordachi Cazamir*

[5/IV] *Costandin Cazamir, vtorî paharnic 4*

[6/IV] *Grigoraș Cazamir, vtorî paharnic 5*

[Generația V]

[Fiica lui Anastasie 1/IV]

[1/IV] *Catrina, soție stolnicului Costandin Gogălniceanu*

[Fiul Mariei 2/IV]

[2/V] *Ilîi Niță, stolnic*

[Copiii Ruxandei 3/IV]

[3/V] *Marie, soție lui Ivan Costandinu, neguțitori*

[4/V] *Elenco, soție lui Mihai Vinițianu*

[5/V] *Ioniță Răftivanu*

[Copiii lui Iordache 4/IV]

[6/V] *Zoița, soție banului Voinescu*

[7/V] *Ghenadie călugăr*

[Fiul lui Costandin 5/IV]

[8/V] *Ioan Cazamir*

[Copiii lui Grigoraș 6/IV]

[9/V] *Chiril arhimandritu*

[10/V] *Safta, soție postelnicului Grigore Codrianu*

[11/V] *Tutuliarnic sovednic*²¹ *Gheorghii Cazamir*

[12/V] *Ioan Cazamir, sardar*

[13/V] *Petrachi Cazamir, spatar*

[14/V] *Panaiti Cazamir, coleschii sovednic*²².

În caseta din stânga documentului:

Dovezăli a fișticăruie bătrâni arătați prin spișă.

1. La anii 1662 au trecut din țara leșască și că la anii 1687 s-au aflat în Moldova, di dovadă fiindu dou zapisă vechi.

2. Aceste să dovidescu din cartia domnului Costandin voivodu din 7204 <1695/1696>²³ și din zapisul din 7205/1697 iuni 19, întărit di Divanul Moldovii și alti zapisi asemenea din 7205/1697 noemvri 20²⁴ și din carte domnului Antiohii Costandin vvd din 7212/1704 avgust 17²⁵ și dintr-o carti a

²¹ Consilier titular.

²² Consilier colegial.

²³ Este, desigur, documentul din 25 februarie 1696, din prima domnie a lui Antioh Cantemir (decembrie 1695 – septembrie 1700); cf. Maria Hasnaș, *Kazimireștii în Basarabia*, cit., p. 231.

²⁴ Anul este greșit transpus: văleatului 7205 îi corespunde, pentru luna noiembrie, anul 1696.

²⁵ La 17 august 1704 nu domnea Antioh vodă Cantemir (februarie 1705 – iulie 1707), ci Mihai vodă Racoviță (septembrie 1703 – februarie 1705). Este vorba, desigur, de documentul din 17 august 7214, adică 1706 (cf. Maria Hasnaș, *op. cit.*, p. 231).

episcopului Dosidei <sic !> din 7268/1760 iuli 15 cum și din carte divanului din 1772 săptemvri 15.

3. *Să dovedești după dou cărți a domnului Grigorii Ghica vvd din anii 7249/1741 april 15 și iuli 15 și din carte divanului din 1772 săptemvri 15, prin cari, pominindu pi sulger Costandin Cazamir moș lui Iordachi carili au fost fiiu lui Ioan, apoi iată că Ioan au fostu fiiu lui Costandin.*

4. *Să dovedești din izvodul scutelnicilor și carte divanului din anii 1806.*

5. *Să dovedești din carte domnului Costandin Muruz vvd din anii ...²⁶ luna ...²⁷.*

6. *Dovadă esti carte episcopului Dosidei.*

7. *Să dovedești din carte domnului Antiohii Costandin vvd din anii 7214/1706 avgust 18 și din carte episcopului Dosidei din 7268/1760 .*

8. *Osăbitu să dovedești că soție lui Ioan Cazamir postu [?! - postelnicul?], fiul lui Cazamir sulgeri, au fostu Anastasăica, cari la anii 7267/1759 april 22 au împărțit di la moși și părinți fiilor și fiicilor salî, precum pentru acee mărturisăști împărțala ei din acelaș an și lună, cum și carte domnului Ioan Neculaiu vvd din anii 7253/1745 iuni 18²⁸.*

Pe lângă faptul că aduce o sumă de informații necunoscute genealogiilor până acum publicate ale familiei Kazimir, spița transcrisă până aici – spița însoțită și de evocarea unor documente doveditoare pentru filiații – ajută la deslușirea mai clară a începuturilor acestui neam; însemnarea din 1715 și această spiță documentată îngăduie adunarea și interpretarea altor informații, și ele neluate în seamă sau nevalorificate corect în cercetările de până acum.

Sulgerul Cazimir – devenit, în urmă, conform spiței, **Constantin Cazimir** – este atestat, precum am spus deja, la 1692, cumpărând la Bătrânești (Roman); documentarea spiței adaugă atestări pentru anii 1696 (februarie 25²⁹ și noiembrie 20), 1697 (iunie 19) și, probabil, 1706³⁰ (august 17), care e posibil să fie ultima lui menționare în viață³¹: în primăvara lui 1715, era mort (cum se vede din însemnarea de pe Tetravanghelul de la 1539). Spița menționează un document din 1772, în care sulgerul Constantin Cazimir este arătat ca bunic al

²⁶ Loc alb.

²⁷ Loc alb.

²⁸ ANIC, *Suluri*, I/121.

²⁹ Cf. *supra*, n. 22.

³⁰ Cf. *supra*, n. 24.

³¹ Același document pare a fi invocat și sub numărul 7, împreună tot cu “cartea episcopului Dosidei” din iulie 1760, ceea ce – în absența actului însuși – ne împiedică să precizăm dacă la 1706 apărea **Gavril**, în calitate de fiu al tatălui său, ori **Cazimir sulgerul** împreună cu fiul său **Gavril**. Observația poate fi extinsă, conducând la aceeași rezervă, și la documentele din 1696 și 1697, astfel încât moartea sulgerului poate fi plasată în intervalele 1692–1696, 1692–1706 sau 1706–1711/1712 (v. mai departe, în text).

lui Iordache Cazimir (unul din fiii postelnicului Ioan și al Anastasicăi Cazimir); mai pot aduce încă o mărturie de acest gen, despre existența și legăturile genealogice ale acestui personaj. La 30 aprilie 1759, Constantin Cogălniceanu primește de la cumnatul său, Nastasă Cazimir, părți în satul Iucșești (Roman), pe care acesta le avea de la moșul său, **Cazamir sulger**³². Așadar, sulgerul Cazimir a avut, la ținutul Romanului, proprietăți în satele Bătrânești și Iucșești; documente mai târzii îl menționează ca bunic atât al lui Iordache (4/IV, fiul lui Ioan 2/III), cât și al lui Nastasă (1/IV, fiul lui Gavril 1/III). Cu aceasta, dovada identității **Cazimir sulger = Constantin Cazimir** este făcută. Cei trei fii ai săi, pomeniți în însemnarea de la 1715, mai apar o dată, tot împreună, în inscripția unui clopot al bisericii din satul Albești (com. Brăiești, jud. Iași); inscripția datează din 1711-1712 (7220) și dă aceste nume: „vor[nic] Cazimir Gavriilo“, „Con[stantin]“ și „Teodor“³³. Se poate deduce, de aici, că la acea vreme (septembrie 1711 – august 1712) tatăl celor trei frați, Cazimir sulgerul, nu mai era în viață. Ar fi, apoi, interesant de știut dacă pe clopot există, cu adevărat, forma **Gavriilo**; mi se pare aproape cert, însă, că lectura „Con[stantin]“ este eronată: în locul acela trebuie să fie numele lui **Ion**. Preotul Ioan I. Vasiliu, care a publicat, în 1972, această inscripție, a adăugat și precizarea: „Cazimir a stăpânit satele Albești și Scorțești“³⁴; dacă informația este corectă, ea trebuie coroborată cu faptul că biserica veche din Albești a fost construită, înainte de 1742, de Postolache și Stamate Scorțescu³⁵. S-ar putea, deci, ca soția sulgerului Cazimir – jupâneasa **Safta**, cea care a răscumpărat la 1715 Tetraevanghelul mănăstirii Sf. Ilie – să fi fost o rudă apropiată a familiei Scorțescu. O asemenea ipoteză pare sprijinită și de alte știri documentare. Astfel, pe un manuscris provenit din biblioteca Kogălnicenilor s-a înregistrat data morții lui Postolache Scorțescu: 15 februarie 1751 (7259)³⁶; în același manuscris, se află, însă, și următoarea însemnare:

7259 fevr. 12, marți noaptea, la trei ceasuri, au răposat soacra, Marie Cazimiroae, și s-au îngropat la Albești³⁷.

Cel care o numește pe Maria Cazimir cu apelativul „soacra“ nu este altul decât stolnicul Constantin Cogălniceanu, pe care spița îl arată **ginere** al lui

³² Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXV, p. CXIX–CXXI și 41–42.

³³ Ioan I. Vasiliu, *Inscripții de pe clopotele unor biserici din județul Iași*, în *MMS*, XLVIII, 1972, 9–12, p. 813.

³⁴ *Ibidem* (trimite la: Arh. St. Iași, Tr. 1788, op. 2039, dos. 437, fila 40).

³⁵ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 26.

³⁶ Ioan Bianu, Remus Caracaș, *Catalogul manuscrisurilor românești*, II, București, 1913, p. 313 (ms. rom. 562).

³⁷ *Ibidem*, p. 312.

Anastasiu Cazimir (1/IV), ca soț al fiicei acestuia Catrina (1/V), dar care din documentul de la 1759, arătat mai sus, se vede că era **cumnat** al lui Nastasă Cazimir. Este, prin urmare, un punct în care informațiile par a se contrazice; de fapt, este o confuzie, căreia i-a căzut victimă până și Gh. Ghibănescu³⁸. Eruditul istoriograf a cunoscut și el „Spița famelii Cazamirească“, pe care însă a redat-o într-o formă rezumată și neexplicită³⁹, adăugând și propriile confuzii; astfel, prezentând diata stolnicului Constantin Cogălniceanu, din 3 august 1772, el afirmă că testatorul a lăsat fiului mai mare (Ioan Cogălniceanu) jumătate din Albești (țin. Cărligăturii) și la Frăteni, „toată partea socru-meu, lui Gavril Cazimir, cari îmi este de la **cumnată-me Nastasia** clironomie“⁴⁰, ca și cum soția stolnicului ar fi avut o soră, Nastasia ! În realitate, avem de-a face cu o transcriere eronată, în loc de „cumnată-meu Nastasiu“.

Însemnarea mai sus citată și această mențiune testamentară duc, împreună, la concluzia că Gavril Cazimir a avut de soție pe o anume Maria (moartă la 12 februarie 1751 și îngropată la Albești). Concluzia aceasta este, în adevăr, verificată de pomelnicul mănăstirii Doljești, în care se află trecut „**Nastasiu Cazimir** din Albești“, socotit ctitor al respectivului așezământ, împreună cu soția sa, **Ecaterina**; tot acolo, ca „părinți sus-numitului ctitor“, sunt menționați și **Gavril Cazimir** cu soția sa **Maria** și cu fiul lor **Mihalache**; stolnicul Constantin Cogălniceanu este trecut și el, cu cele două neveste ale lui, ambele numite **Safta**: una – fiica lui **Gavril Cazimir** și a Mariei iar cealaltă – fiica vel șetrarului Ștefan Iane⁴¹.

Întrucât ramura lui Gavril Cazimir s-a stins cu generația copiilor săi – **Nastasă, Mihalache** (mort, probabil, nevârstnic) și **Safta**⁴² (căsătorită Cogălniceanu) – să vedem ce informații se mai pot aduna cu privire la ea. Nu știu cărei familii îi aparținea Ecaterina, soția lui Nastasă Cazimir; în schimb, cred că pe mama acestuia, Maria (cea moartă la 1751 și îngropată la Albești) o pot identifica între copiii vornicului Anastasiu de la 1714-1715, tatăl cunoscutului Lupu Anastasiu (om de legătură cu rușii la mijlocul veacului XVIII) și strămoșul familiei

³⁸ Cf. *Surete și izvoade*, XXV, p. CXIX–CXX și 41–42 (cu concluzii evident contradictorii!).

³⁹ *Ibidem*, p. CXIX, n. 1 (dă pe Anastasă Cazimir căsătorit cu Maria și având doi copii – Nastasă Cazimir și Catrina, soția stolnicului Constantin Cogălniceanu; mai încolo, îi dă lui Nastasă Cazimir ca soție pe o soră a stolnicului Cogălniceanu – p. 41).

⁴⁰ *Ibidem*, p. CLXXV. Alte confuzii proprii am menționat în nota precedentă.

⁴¹ Informații comunicate de colegul nostru, d-l Daniel Ciobanu, care pregătește editarea acestui important izvor genealogic și prosopografic. Îi exprim, și aici, cele mai călduroase mulțumiri pentru îngăduința de a folosi aceste date.

⁴² Prin urmare, soția lui Constantin Cogălniceanu nu s-a numit nici **Catrina** (cum spune „spița famelii“ și, după ea, Gh. Ghibănescu), nici **Anastasia** (cum se află la G. Bezviconi, *Boierii Kazimir*, loc.cit., p. 24, spița).

Anastasiu-Voinescu. Întemeiez această ipoteză pe două fapte: a) între copiii vornicului, identificați cândva de Damian P. Bogdan, se află și o Maria, despre care se arată că a fost căsătorită cu „Gh. Cazimir”⁴³; b) la 1760, fiii lui Constantin Nastasă (călugărul Veniamin și postelnicii Gheorghe și Ștefan) împreună cu **Nastasă Cazimir** sunt arătați ca nepoți ai lui Anastasă vornic⁴⁴. Presupun, deci, că „Gh. “ Cazimir este o înregistrare eronată, în loc de G. [= Gavril] Cazimir; în felul acesta, devine explicabil și numele dat, la botez, acestui fiu al lui Gavril Cazimir, Nastasă: e acela al bunicului său matern. Pe de altă parte, trebuie să se observe și faptul că între membrii acestor două familii s-au contractat, ulterior, încă două căsătorii – Zoița (6/V) a luat pe banul Voinescu⁴⁵ iar spătarul Petrache Cazimir (13/V) s-a însurat cu Ruxanda, fiica clucerului Ștefan Anastasiu-Voinescu⁴⁶ (postelnicul de la 1760 – v. mai sus) – ceea ce pare a indica o apropiere deosebită între ele.

Despre Gavril însuși, mențiunile documentare până acum cunoscute nu sunt prea bogate: „spița famelii” îl atestă pentru anul 1706; din inscripția clopotului de la Albești, s-ar deduce că la 1711–1712 era vornic; în martie 1714 era paharnic⁴⁷ iar în octombrie 1714 – pârcălab⁴⁸; însemnarea din 1715 îl menționează fără nici un titlu (ca, de altfel, pe toți Cazimireștii pomeniți în ea); ulterior, a devenit clucer (titlu cu care figurează în spiță). Documentul din martie 1714, însă, îl arată ca martor la cumpărarea unui loc de casă de către armașul **Nastasă Stroiescu** la Stroiești⁴⁹. Prezența lui Gavril Cazimir la această cumpărătură este un prim semnal pentru o altă înrudire, căci 27 de ani mai târziu, când același **Nastasă Stroiescu** – acum biv vel căpitan – a vrut să se despartă de stăpânirea acelui loc de casă, el a găsit cumpărător în persoana lui Constantin Nastasă biv vtorii vistiernic, fratele Mariei lui Gavril Cazimir, între martori figurând și „**Ion Cazimir post., nepot Stroiescului**”⁵⁰. Faptul că pe amândoi frații Cazimir – Gavril și Ioan – îi găsim aproape de un același membru al familiei Stroiescu (cel de-al doilea fiind arătat, chiar, ca *nepot* al

⁴³ Damian P. Bogdan, *Legăturile serdarului Lupu Anastasă cu rușii*, în SMIM, II, 1957, p. 359, fără deplină certitudine și doar cu această indicație: “după alte izvoare”.

⁴⁴ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, p. 126–128.

⁴⁵ “Spița famelii”, comentată mai sus.

⁴⁶ G. Bezviconi, *Costache Tufescu și opera lui*, în DTN, III, nr. 17–20, februarie–martie 1935, p. 18 (nenumărată !); idem, *Boierii Kazimir*, loc. cit., p. 24 (spița).

⁴⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXII, p. 77.

⁴⁸ *Ibidem*, XXV, p. CXX.

⁴⁹ *Ibidem*, XXII, p. 76–77.

⁵⁰ *Ibidem*, XXIV, p. 18–19. Legăturile de rudenie ale lui Nastasă Stroiescu duc la neamuri vechi din zonă, precum Pătrău, prin care se urcă până la hatmanul Dinga, apoi Herescu, Capșea, Isăcescu (ctitorii de la Runcu) etc.

acestui), indică, în chip neîndoielnic, o înrudire⁵¹. Și ne putem întreba dacă veriga de legătură nu va fi fost tocmai acea Safta, soția supraviețuitoare a sulgerului Constantin Cazimir.

Despre postelnicul Ioan, „nepot Stroescului“, știm că a fost căsătorit cu Nastasia, fiica medelnicerului Toader Mălai și că a murit înainte de 9 septembrie 1743: la această dată, văduva sa dădea fiicei sale **Ruxanda** și soțului acesteia, Neculai Rahtivan, satul Hreățca (pe care îl stăpânea din moștenirea părintească); acest sat trebuia să fie în stăpânirea exclusivă a Ruxandei și a soțului ei, deosebit de stăpânirile celorlalți frați – **Maria, Grigoraș, Constantin** și **Iordache** – întrucât până atunci nu-i putuse ajuta cu nimic, fiind jefuită de muscali și năpădită de felurite nevoi⁵². Actul este scris de Toader Scorțescul diac, fiind el **văr al Ruxandei**; această precizare întărește ipoteza înrudirii – într-o generație anterioară – a vechilor Cazimirești cu Scorțești.

Hreățca era, în adevăr, sat vechi al familiei Mălai; la cumpăna veacurilor XVI – XVII, Grozav Mălai din Hreățca, portar de Suceava, stăpânea la Oncești și Hreățca⁵³, dar și în alte sate învecinate (ca Nimirceni, Petia și Bunești); împărțindu-se averea între copiii săi – Simion, Tofana și Gheorghiiță Mălai – Onceștii au revenit, în final, lui Simion Mălai⁵⁴; prin fiul acestuia, Vasile, au ajuns la medelnicerul Toderașcu Mălai, a cărui fiică, Nastasia, a devenit soția postelnicului Ioan Cazimir. Pe această cale au ajuns Onceștii (azi, Uncești) în stăpânirea Cazimireștilor, explicându-se, astfel, caracterizarea lăsată de paharnicul Sion în *Arhondologia* sa: „răzăș de la Oncești, ținutul Sucevei“⁵⁵. Dacă Hreățca a revenit Ruxandei Rahtivanu (familia Rahtivanu va dăinui la Hreățca până în veacul XX), în schimb Onceștii au intrat în lotul fratelui său, Grigoraș Cazimir – mazil de ținutul Sucevei la 1764, căpitan la 1771⁵⁶, mai apoi vtorii paharnic – satul fiind înregistrat ca atare la 1803, al „casei“ paharnicului Cazimir⁵⁷ (ceea ce înseamnă că, la data înregistrării, stăpânul însuși era deja mort). De la Grigoraș Cazimir (6/IV), satul Oncești (Uncești) a trecut la fiica lui, Safta, când s-a căsătorit cu Grigore Codreanu: „având ei [frații Cazimir – *n.ns.*] rămasă de la părinți moșioara Onceștii, aceea de la Suceava, și-o soră Safta, au dat-o toată surori-sa și au măritat-o cu Grigorie Codreanu, acel ce

⁵¹ Înrudire care, dată fiind repetarea prenumelui **Nastasă** (Anastasie) într-un cerc așa de restrâns, leagă, probabil, și pe vornicul Anastasie, înaintașul familiei Anastasiu-Voinescu.

⁵² T. Bălan, *Documente bucovinene*, IV, p. 221–222.

⁵³ O întărire pentru locuri de case, dar și cu părțile aferente în iazuri, mori, vatra satelor și câmp, la 20 iunie 1603 (**DIR**, XVII/1, nr. 152, p. 107).

⁵⁴ *Ibidem*, XVII/5, nr.449, p. 340–341; **CDM**, II, nr. 1171, p. 246; N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 102.

⁵⁵ Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, ed. Rodica Rotaru, București, 1973, p. 119.

⁵⁶ T. Bălan, *op. cit.*, V, p. 92–94.

⁵⁷ T. Codrescu, *Uricariul*, VII, p. 253.

acum este postelnic⁵⁸. În adevăr, la 1816, Onceștii, din ocolul Șomuzului, erau deja înregistrați ca proprietate a serdarului Grigore Codreanu⁵⁹.

După același paharnic Sion – atotștiutor pentru cele din vremea lui – Codrenii erau un neam de „vechi mazăli și căpitani, răzăși de la Boțești, ținutul Fălciului”⁶⁰, dintre care se ridicaseră postelnicul Grigorie, fratele său spătarul Dimitrache și nepotul lor de văr de-al doilea, comisul Grigoraș de la Galați, fiul căpitanului Gavril Codreanu⁶¹. *Vidomostia* de la 1829 îl înregistrează pe spătarul Grigore Codreanu, în vârstă de 50 de ani, născut la Iași ca fiu al stolnicului Ioan Codreanu, stăpânind moșia Onceștii și părți în Nimirceni⁶². A murit la Iași, la 15 decembrie 1855, lăsând un fiu, Dimitrache, de 25 de ani⁶³, și o fiică, Smaranda, „soție zburdalnică a comisului Andronachi Donici”⁶⁴. Fratele lui Grigore, spătarul Dimitrie Codreanu, a avut și el o fiică Smaranda (n. 1804/1814 – m. 14 decembrie 1891, Fălțiceni), căsătorită cu Nicolae Singurov (n. 1807 – m. 12 septembrie 1880, Fălțiceni), cunoscutul ofițer, profesor și arhitect al vremii lui Mihail vodă Sturdza⁶⁵. Comisul Grigoraș Codreanu de la Galați a avut o fiică, Eufrosina (m. 5 martie 1894, București), căsătorită la 1867 cu juristul Petre Borș (1838-1914)⁶⁶.

Una dintre surorile vtori paharnicului Grigoraș Cazimir, **Maria** (2/IV), a fost – după arătările spiței – soția unui Dumitrașcu Niță și mama stolnicului **Ilie Niță** (2/V). Acest personaj – despre ai cărui înaintași aflăm acum, pentru prima oară, câteva știri precise – este înaintașul familiei Boian din Fălțiceni (cu o ramură la Botoșani); fiul său, Mihai Niță Boian (m. 1829/1830), a fost tatăl lui Neculai Boian (n. 1802/1812 – m. 23 noiembrie 1874, Fălțiceni); o fiică a acestuia, Clara Boian, a devenit soția lui Eugen Singurov, fiul lui Nicolae Singurov și al Smarandei Codreanu. Alături de alte exemple, și acesta ilustrează chipul în care se stabileau, în vremurile trecute, alianțele matrimoniale.

*

⁵⁸ Costandin Sion, *op. cit.*, p. 120.

⁵⁹ Corneliu Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, Iași, 1979, p. 5.

⁶⁰ Costandin Sion, *op. cit.*, p. 103.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Alexandru Perietzianu-Buzău, *Vidomostie de boierii Moldovei aflați în țară la 1829*, I, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 273.

⁶³ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Izvoare genealogice inedite: vidomostiile deceselor boierești (1834–1856)*, III, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 189.

⁶⁴ Idem, *Genealogia ca expresie a definiției sociale a boierimii moldovenești în epoca regulamentară*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 3–4, p. 134.

⁶⁵ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Un arhitect uitat al Iașilor*, în *AIIAI*, XV, 1978, p. 534–536.

⁶⁶ Unchiul matern al lui Artur Gorovei.

Dintre frații lui Grigoraș Cazimir (6/IV), paharnicul Costandin (5/IV) este autorul primei ramuri basarabene⁶⁷, ai cărei ultimi reprezentanți masculini s-au stabilit, în 1940, la București. Cea de-a doua ramură basarabeană, și ea astăzi stinsă, cobora dintr-un fiu (Costache, n. 1801 – m. 1882)⁶⁸ al spătarului Petrache Cazimir (13/V); dintr-un alt fiu (Teodor, n. 1815 – m. 1878)⁶⁹ coboară ultimii reprezentanți ai ramurii moldovene, d-l Constantin Casimir (n. 1921) și sora d-sale, Maria Irina Casimir (n. 1922), copiii inginerului Emil E. Cazimir (n. 1886 – m. 1980) și ai Mariei G. Cantacuzino⁷⁰.

*

Cât de puțin cunoscută rămâne genealogia și istoria acestei familii – care a făcut, totuși, obiectul unor mai vechi și mai noi cercetări speciale – o arată destul de grăitor, cred, și cele ce urmează.

În articolul său din 1935, G. Bezviconi scria următoarele, într-o notă ușor de trecut cu vederea: „D-l Verona⁷¹ amintește încă de o linie a familiei Kazimir la Roman. *Constantin Kazimir*, prin anii 1880-90, judecător în jud. Dorohoi. Inginerul *Grigore Kazimir*, mort anul trecut, foarte bătrân, la București”⁷². Paharnicul Sion povestește și el despre unul din frații Cazimir (copiii vtorii paharnicului Grigoraș 6/IV) că, „fiind mișel și bețiv, n-au putut a se înainta mai mult decât samiș la Roman și l-au făcut și sârdar; au rămas și aceuia feciori”⁷³. Serdarul Ioan Cazimir figurează și în „spița famelii”, dar nici una din genealogiile ulterioare azi cunoscute nu-i menționează posteritatea. Și totuși, așa cum spune Sion, el a fost căsătorit și a avut copii. Soția sa se numea **Soltana**; o casă din Roman, a serdăresei Soltana Cazimir, era vândută în 1836 la licitație⁷⁴, de unde s-ar deduce că la data aceea era văduvă și într-o stare financiară nu prea prosperă. Moartea serdăresei văduve Soltana Cazimir s-a

⁶⁷ Prin fiul său Ioan 8/V (1778–1827), căsătorit cu Catinca, fiica pitarului Chiriac Borș (al cărui nepot de fiu, Petre Borș, se va însura la 1867 cu Eufrosina Codreanu de la Galați!). Despre urmașii acestui Ioan Cazimir, v. și Maria Hasnaș, *Kazimireștii în Basarabia. Ramura din Hotin*, cit. (*supra*, n. 4), p. 173–182.

⁶⁸ Cf. Maria Hasnaș, *Kazimireștii în Basarabia*, cit. (*supra*, n. 4), p. 229–237.

⁶⁹ V. mai departe, în text.

⁷⁰ După „Spița familiei Emil Cazimir descendent din Petrache Cazimir, spătarul”, comunicată de d-l C. Casimir și de d-na Maria Irina Moschuna-Sion (n. Casimir), cărora le mulțumesc și aici

⁷¹ Pictorul Paul Verona, a cărui mamă era născută Kazimir.

⁷² G. Bezviconi, *Boierii Kazimir*, loc. cit., p. 31–32, n. 2; nu se înțelege dacă cei doi Kazimirești citați aparțineau ramurii de la Roman, sau sunt menționați ca un plus de informație, dar fără legătură cu respectiva ramură ...

⁷³ Costandin Sion, *op. cit.*, p. 120.

⁷⁴ Virgil Apostolescu, Ema Apostolescu, *Isprăvnicia ținutului Iași 1828–1860. Inventar arhivistic*, București, 1984, p. 345, nr.2160.

petrecut la ținutul Romanului, la 26 ianuarie 1843⁷⁵; de pe urma ei rămâneau șase copii, patru băieți și două fete, dar izvorul care consemnează aceste detalii nu dă decât numele băieților **Costache** (singurul copil major) și **Petrache**, precum și numele celor două fete, **Smaranda** și **Zoița**⁷⁶. Cinci ani mai târziu, la 3 februarie 1848, clucerul Costache Cazimir și fratele său Petrache Cazimir dădeau sulgerului Alexandru Miler o „vechilime [= procură] pentru scoaterea dreptei clironomii cuvenite răposatei maicei d[umnea]lor, sărdăreasa Soltana Cazimir născută Gorovei, di la părinții săi”⁷⁷. Dacă existența unei ramuri a Cazimireștilor în ținutul Romanului trebuie pusă în legătură și cu faptul că încă sulgerul Cazimir achiziționase – cum am arătat mai în urmă – proprietăți acolo, în satele Bătrânești și Iucșești⁷⁸, precizarea privind familia din care venea serdăreasa Soltana se lămurește și ea în același context, întrucât tocmai la Iucșești avusese stăpânire și postelnicul Constantin Gorovei, ca zestre a soției sale, Ilinca Vârnav; Vârnaveștii stăpâneau la Iucșești încă de la 1668⁷⁹. La 1816, serdarul Ioan Cazimir e atestat la Cotul lui Bălan, iar serdarul Todirașcu Gorovei (fiul postelnicului Constantin) – la Cotul lui Vârnav (ambele în Ocolul de Jos al ținutului Roman)⁸⁰, amândoi având proprietăți și în târgul Romanului⁸¹. În lumina acestor constatări, poate nu e hazardată presupunerea că serdarul Ioan Cazimir a fost căsătorit cu o fiică (Soltana, altminteri necunoscută până acum ca atare !) a postelnicului Constantin Gorovei și a soției sale, Ilinca Vârnav.

Despre serdarul Ioan Cazimir, G. Bezviconi notează: „Decedat la Iași și înmormântat, ca și mai mulți membri ai familiei Kazimir, în curtea bisericii Buna-Vestire”⁸². Vor fi fost aceste morminte la 1935 în jurul ctitoriei vornicului Ioan Tăutu; în zilele noastre, însă, nu mai sunt și nu știu dacă inscripțiile lor au fost copiate vreodată⁸³. Cât despre lespezile funerare – cine ar mai putea ști⁸⁴! O prezentare destul de amănunțită a registrelor mitricale de la Buna-Vestire⁸⁵ nu a

⁷⁵ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Izvoare genealogice inedite: vidomostiile deceselor boierești (1834–1856)*, I, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 313.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 315, n.2.

⁷⁷ ASI, *Documente*, P. 72/28.

⁷⁸ Bătrânești este un sat din comuna Icușești (numele modern al vechilor Iucșești) – cf. Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic...*, cit., p. 66.

⁷⁹ CDM, III, nr.1582, p. 339.

⁸⁰ Corneliu Istrati, *op. cit.*, p. 18.

⁸¹ *Ibidem*, p. 21.

⁸² G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 25, n. 8.

⁸³ Poate de preotul Constantin Bobulescu, al cărui volum de inscripții și însemnări ieșene se păstrează în manuscris la Biblioteca Academiei Române.

⁸⁴ Nu demult, d-l Costică Asăvoaie, cercetător la Institutul de Arheologie din Iași, mi-a semnalat existența unor pietre funerare, provenind de la biserica Buna-Vestire și zidite în subsolul (pivnița) unei case din zonă. Încercarea de a vedea personal aceste pietre nu s-a bucurat de succes.

⁸⁵ Mihail Mănucă, *Mitricile bisericii Buna Vestire din Iași (1846–1865)*, în *MMS*, XLII, 1966, 3–4, p. 225–237.

reținut numele nici unui Cazimir, ceea ce s-ar putea explica, însă, prin faptul că aceste registre – inovație a Regulamentelor Organice – nu s-au păstrat decât începând cu anul 1846, or serdarul Ioan Cazimir era mort încă dinainte de 1836.

*

Dar în viața Iașilor din veacul trecut e împletită o parte încă mai mare din istoria familiei Kazimir; de numele ei se leagă două clădiri importante ale orașului nostru, amândouă binecunoscute, vestite chiar, una pentru că a dispărut printr-o silnicie și dispariția ei e neconținut plânsă (chiar dacă cu lacrimi de crocodil ...), iar cealaltă pentru că adăpostește, de aproape un veac și jumătate, o maternitate. Iată-le, în descrierea paharnicului Sion:

„Case au avut mari în Iași, care să văd și astăzi; a lui Panaite Cazimir sânt acele din ulița Goliei, cumpărate de logofătul Alecu Ghica, tatăl domnului Grigore Ghica, pe care Înălțimea Sa le-au făcut institut de naștere și de moșit. Casele spătariului Petrache Cazimir sânt acele în care acum este Academia, însă numai cele despre apus, căci cele despre răsărit au fost a cumnatului său, sârdariul Alexandru Voinescu, și amândouă cumpărându-se de stat, s-au unit prin arcul ce stă față⁸⁶. La un veac și jumătate după această descriere, strada Arcu încă mai păstrează amintirea imaginii care era „față“ pe vremea lui Sion.

Despre serdarul Petrache Cazimir, memorialistul arhondolog știa că a avut trei băieți: **Răducanu** (căminar, spătar, postelnic), **Costache** (căminar, autorul celei de-a doua ramuri basarabene) și **Toader** adjutant domnesc⁸⁷. Despre cel dintâi, G. Bezviconi știa că „pe la 1844 a încetat din viață printr-o moarte silnică la Muntele Athos“⁸⁸. Datorăm colegului nostru, d-l Mihai-Răzvan Ungureanu, descoperirea mai multor detalii; Răducanu Cazimir a murit la 13 martie 1843, la mănăstirea Esfigmenu, din Muntele Athos, lăsând șase copii,

⁸⁶ Costandin Sion, *op. cit.*, p. 120–121; spătarul Petrache Cazimir era căsătorit cu Ruxandra Anastasiu-Voinescu. Ambii frați (Panaite și Petrache Cazimir) au contribuit cu bani la zidirea bisericii Banu în forma ei de azi; ca urmare, pomelnicele lor au fost înscrise într-o condică a bisericii – cf. Paul Mihail, *Contribuții documentare la istoria orașului Iași*, în *AIPI*, XXIV/1, 1987, p. 453. Textele acestor două pomelnice au fost publicate și de Gh. Ghibănescu în revista „Teodor Codrescu“, VI, 1936, 5, p. 75; în cel al lui Petrache Cazimir, șirul morților începe cu „Grigore, Ana“; dacă aceștia sunt părinții spătarului, atunci înseamnă că soția vtori paharnicului Grigoraș Cazimir s-a numit **Ana**, și nu **Lupa**, cum a consemnat G. Bezviconi (*op. cit.*, p. 24, spița).

⁸⁷ *Ibidem*, p. 120. Adaugă, însă, în alt loc (p. 136, la familia **Kriticos**), și „o fată pătimașă“, căsătorită cu Tudurache Kriticos (fata se numea **Anica**). O altă fată, **Antița**, a fost măritată cu Ion Coroi, iar o a treia a fost călugărită la Agapia, sub numele de **Eupraxia** (va fi fost botezată Elena sau Elisabeta ?).

⁸⁸ G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 28.

dintre care patru băieți (între trei și 23 de ani) și două fete, deja călugărite la Agapia⁸⁹.

În cimitirul „Eternitatea” se află, într-o poziție foarte centrală, în fața capelei, mormântul lui **Theodor Casimir** (născut în 1815, la Iași și mort la Cernăuți, în august 1878⁹⁰) și al fiului său, **Nicolae Casimir**, doctor în drept (născut la Iași, la 1 aprilie 1843, mort la Iași, la 22 octombrie 1866).

... O casă, un nume de stradă și un monument funerar – singurele amintiri rămase la Iași de pe urma unei familii care a ilustrat frumos aristocrația moldovenească pe ambele maluri ale Prutului.

⁸⁹ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Izvoare genealogice inedite: vidomostiile deceselor boierești*, p. 315 și 316, n. 21. Sursa aceasta dă vârstele copiilor: **Petrache** – 23 de ani; **Fevronia** – 22; **Mihăiță** – 21; **Elisaveta** – 20; **Costache** – 17; **Răducan** – 3 ani. Dacă primul copil (Petrache) i s-a născut la 1820 (avea 23 de ani în 1843), înseamnă că postelnicul Răducanu Cazimir era născut pe la 1790–1795 (oricum, era născut la 1799, când tatăl său îi trece numele în pomelnicul dat la biserica Banu – cf. *supra*, n. 86; în același pomelnic, după Răducanu urmează un **Alexandru**: un fiu mort în vârstă fragedă ?); această constatare pare să pună, oarecum, sub semnul întrebării data nașterii fratelui mai mic al lui Răducanu, anume Teodor Cazimir: pe frumosul monument care-i acoperă neîngrijitul mormânt din cimitirul ieșean „Eternitatea”, se arată că era născut în 1815, la Iași, ceea ce ar da o diferență de vreo 20–25 de ani între cei doi frați. Totuși, e de observat că și în generația următoare e o diferență de 20 de ani între primul născut (Petrache, n. 1820) și ultimul născut (Răducan, n. 1840). E posibil să fi existat și alți copii, morți în pruncie, sau o boală a mamei.

⁹⁰ Data exactă nu se mai poate citi, marmura fiind spartă chiar în dreptul zilei, iar din lună se mai vede ...st, deci “august”.

[illegible][illegible][illegible]

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

[illegible]

[Handwritten signature]

Sitt.
1801

Handwritten signature: *Wm. Lloyd Garrison*

10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532

NEAMUL LUI MIRON VODĂ BARNOVSCHI

Ședința din 13 ianuarie 1998

Frumoasa piatră funerară descoperită în vara anului 1997 de d-l C. Asăvoaie în ctitoria ieșeană a lui Miron Barnovschi prezintă o importanță deosebită nu numai pentru istoria artei și a vieții sociale din veacul XVII, ci și pentru prosopografia și genealogia acelei vremi; ea poate să deschidă drumul pentru identificarea unor înrudiri încă nepuse în lumină ale voievodului ctitor și, prin aceasta, să contribuie la îmbogățirea cunoștințelor precise despre grupările care exercitau puterea – grupuri de putere sau de presiune – ca și despre curgerea dreptului ctitoricesc, în virtutea căruia – sau prevalându-se de care – s-au adăpostit în acea biserică osemintele acoperite cu lespede de marmură neagră discutată aici. În adevăr, fragmentele care s-au putut recupera din această somptuoasă piatră funerară îngăduie să se afirme că în acel mormânt s-au aflat nu numai rămășițele uneia dintre soțiile vestitului vistiernic Gheorghe Ursachi ¹, dar și – reînhumate, desigur, cu prilejul îngropării „titularei” acestei pietre – acelea ale unei anume **Anița**; literele păstrate în penultimul și în ultimul rând ale inscripției din câmpul lespezii funerare lasă posibilitatea de a reconstitui un text care preciza că Anița era sora – **сестра** – unui personaj al cărui nume se termina în **...скін** și care avea calitatea de **воєвод**. Nu trebuie imaginație și nici erudiție pentru a completa textul în sensul că **Anița era o soră a lui Miron Barnovschi voievod**.

Această identificare este – și nu este – o surpriză; nu este – pentru că existența a încă (cel puțin) unei surori a lui Miron vodă (pe lângă mai cunoscutele Sârbcă și Teodosia) era mai de multă vreme bănuită, dar știrile documentare cunoscute până acum, ca și interpretarea lor inadecvată (din cauza unui întreg context rămas în ceața impreciziei) n-au permis o concluzie definitivă. Noua sursă privind familia lui Barnovschi – ilustrând încă o dată

¹ Pentru acest personaj – Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1971, p.453-454; Marcel Lutic, *Neamul Ursache* (comunicare la al VIII-lea Congres de Studii Genealogice, Iași, 8-11 mai 1997, în curs de publicare în *ArhGen*, V (X), 1998, 3-4); idem, *O deslușire genealogică pentru o inscripție funerară*, în chiar acest volum al revistei, p. 161-164.

importanța izvoarelor epigrafice pentru cercetările genealogice² – este însă un bun prilej pentru ca, punând-o în valoare, să adunăm în jurul ei o sumă întreagă de alte amănunte relative la acest neam și la înrudirile lui, și, mai ales, să corectăm felurite afirmații și ipoteze, mai vechi sau mai noi, aflate încă în uz, înlăturând definitiv pe unele sau confirmând definitiv pe altele.

Monograful lui Miron vodă Barnovschi scrie în cartea sa: „Dumitru-Teodor și Elena-Elisabeta Barnovschi au avut patru copii: Miron, ajuns domn în 1626; Sârbca-Scripca sau Sârbicica (Sverca), Mariia și Teodosia. Nu știm să fi avut și o fiică Safta, soția lui Gheorghe Roșca”³. În chip paradoxal, atunci când e vorba de chestiunile neclare, autorul din care am citat comunică un adevăr în cazul când crede că-l poate respinge și se înșeală când crede că poate să pronunțe certitudini! Voi demonstra această afirmație în cele ce urmează, în toate cele trei cazuri pe care le-am avut în vedere.

În adevăr, Miron Barnovschi nu a avut o soră Safta – care, în cazul pozitiv, ar fi preluat numele mamei sale – care să fi fost căsătorită cu Gheorghe Roșca. Informația pare să fi fost pusă în circulație prin cunoscutul *Dicționar al marilor dregători*, tipărit de N. Stoicescu în 1971; în această importantă lucrare, se afirmă, o dată, că Dumitru Barnovschi a avut – pe lângă Miron, Sârbca și Teodosia – încă o fiică, „Safta = Gheorghe Roșca pârca”⁴ și altă dată că soția acestuia din urmă ar fi fost „Safta, sora lui Miron Barnovschi”⁵. Din păcate, prima formulă nu se întemeiază pe nici o trimitere iar cea de-a doua are o trimitere necorespunzătoare: „Ispisoace II/I, p.19”⁶; în acest loc, însă, găsim un document din 14 septembrie 1632 (7141), care privește pe frații Roșca – Vasile vornic de gloată, Constantin vistiernic și Gheorghe vtori vistiernic. *Dar numai atât*. În continuarea acestei trimiteri eronate, se adaugă: „În DRH, vol.XIX și doc.1632–1633 apare foarte des în doc. Gheorghe Roșca (II) vist. = Anița (v. indice)”. Am avea, prin urmare – după N. Stoicescu – un Gheorghe Roșca, boier în sfatul domnesc de la 1619 la 1621, căsătorit cu Safta, sora lui Miron Barnovschi, și un omonim, boier de rang mai mic (vtori vistiernic), căsătorit cu o Anița. Acesta din urmă este cu adevărat atestat, între altele, de un document din 1628, care-l arată pe Gheorghe Roșca vistiernicul cu *cneaghina* sa Anița⁶; or, pe *acest* personaj îl aflăm, opt ani mai târziu, la 4 aprilie 1636, în postura de beneficiar al unei

² Cf. și *ArhGen*, III (VIII), 1996, 1–2, p.253–254.

³ Aurel H. Golimas, *Un domnitor – o epocă. Vremea lui Miron Barnovschi Moghilă, voievod al Moldovei*, București, 1980, p. 24.

⁴ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 293.

⁵ *Ibidem*, p. 435.

⁶ *DRH*, A. Moldova, XIX, ed. Haralambie Chircă, București, 1969, nr.341, p. 475. Toate volumele citate mai jos, în note, ale colecțiilor *DRH* și *DIR* aparțin seriei **A. Moldova**.

întăriri domnești – **el singur** – pentru satul Tâmpeschi din ținutul Sucevei și pentru jumătate din Mihalcăuți la Hotin, pe Vilia Seacă, „pe care [...] – spune documentul – i le-a dat lui de dzestre soacra lui, Safta Barnoschioae postelniceasa, pentru că le-a fost lor dreaptă moștenire, împreună cu panul ei, Barnoschi postelnic”⁷.

Nu e greu de dedus, din alăturarea acestor două izvoare, că fiica Saftei Barnovschi care se căsătorise cu Roșca era tocmai acea Anița, atestată la 1628, și deci cea ale cărei rămășițe pământești au fost depuse – la moartea ei, întâmplată înainte de 4 aprilie 1636 – în biserica lui Barnovschi vodă din Iași. Cu această precizare, **am identificat personajul din inscripția lespezii funerare** și am corectat una dintre afirmațiile răposatului profesor Golimas. Înainte de a trece mai departe, cred că se cuvine făcută precizarea că documentul de la 1636 nu poate fi în nici un caz înțeles în sensul că Anița – „sora lui Barnovschi voievod”, cum desigur era identificată pe piatra funerară a vistiernicului Ursachi – ar fi fost doar fiica „Saftai Barnoschioae postelniceasa”, cum s-ar putea deduce din formularea actului; faptul că zestrea a fost dată doar de Safta singură și nu „împreună cu panul ei, Barnoschi postelnic”, se explică dacă acceptăm că acesta din urmă era deja mort la data căsătoriei Aniței cu Gheorghe Roșca. Desigur, s-ar mai putea pune și întrebarea dacă Barnovschi postelnicul și Safta sunt cu adevărat părinții lui Miron vodă și nu avem, cumva, de-a face cu o pereche de omonimi; întrebarea ar putea fi justificată – cum voi arăta mai încolo – și ea nu a ocolit nici prezenta cercetare, într-o fază începătoare.

Ar mai fi, de asemeni, rândul unor precizări în legătură cu unul din satele care au constituit zestrea Aniței, pe de o parte, și în legătură cu luminile pe care această restabilire genealogică le aruncă asupra înaintașilor lui Miron vodă. Deocamdată, să mergem, însă, mai departe, pe urmele imaginii genealogice moștenite de la profesorul Aurel H. Golimas.

Am văzut că acest autor a trecut în rândul surorilor lui Miron vodă și pe o anume **Mariia**, explicând, în același capitol al cărții sale, că „ultima soră [...] a fost Mariica, soția clucerului Miron Ciolpan”⁸. N-am putut identifica, până azi,

⁷ DRH, XXIII, ed. Leon Șimanschi, Nistor Ciocan și Dumitru Agache, București, 1996, nr. 389, p. 443 (textul întreg, în originalul slav și traducere românească, la p. 435–445). Documentul a fost publicat și în: L. T. Boga, *Documente basarabene*, VIII, Chișinău, 1929, p. 2-9 (aici, p. 7) și MEF, III, ed. D. M. Dragnev, A. N. Nikitici, L. I. Sveticinaia și P. V. Sovetov, Chișinău, 1982, nr. 169, p. 342–356 (aici, p. 353); o citare și în RI, XVI, 1930, 10–12, p. 248. Mi se pare de neînțeles cum s-au putut “interpreta” știrile foarte clare ale acestui document, în punctul discutat aici, pentru ca în indicii volumului citat din DRH să poată apărea aceste afirmații: “Safta Barnoschioaia [...] mdușu lui Ghiorghe [sic !] Roșca fost vistiernic; dă nepotului ei ca zestre ...” (subl. ns.).

⁸ Aurel H. Golimas, *op. cit.*, p. 28 (urmând – dar necitând – pe Sever Zotta, *ArhGen*, II, 1913, p. 228).

pe Miron Ciolpan în calitate de cumnat al lui Barnovschi vodă⁹; totuși, întâmplător, autorul are dreptate atunci când așează o Maria (Mariica) între surorile acestuia. Ea este atestată de trei documente – din 1618, 1636 și 1645 – dintre care a fost publicat doar ultimul, care e și cel mai puțin explicit și de aceea nu a putut fi valorificat sub raport genealogic. E vorba, în acest document din 1 aprilie 1645, de o întărire dată fostului mare logofăt Gavrilaş Mateiaș, între altele, pentru seliștea Ilișeni de la ținutul Dorohoiului, pe care el o cumpărase de la un anume *Mihăilașco*, fiul lui Ion vornicul și al *Marincăi*, nepotul lui *Barnovschi cel Bătrân*; seliștea Ilișeni căzuse în partea lui Mihăilașco atunci când acesta se împărțise cu frații săi, Lupașco Bucium și Axana, întrucât aceștia vânduseră partea lui Mihăilașco din satele Clocucica și Văscăuți (câte o jumătate)¹⁰. Faptul că Mihăilașco avea de împărțit moșii cu Lupașco Bucium și cu Axana probează, oare, că aceștia erau efectiv frații săi (de sânge) și că nu avem aici de-a face cu o formulă care să ascundă veri sau cumnați? Din fericire, alte două documente – inedite, cred – luminează perfect afacerea înfățișată la 1645. Ambele documente se află, doar sub formă de scurte rezumate, într-un peripetis vechi al actelor satului bucovinean Cerlina (nu știu dacă Cerlina Mare sau Mică!); primul e din 13 iunie 1618 și o arată pe Mărica, soția lui Ionașco vornicul de poartă, ca *fiică a postelnicului Dumitru Barnovschi*, stăpânind la *Văscăuți*; al doilea document e din 18 octombrie 1636 (7145) și-l arată pe *Lupașco Buciumaș* ca fiu al acestei Mărica¹¹.

Coroborate, aceste trei documente arată cât se poate de clar că Dumitru Barnovschi a avut și o fată numită *Mărica*, măritată întâi cu un Bucium și apoi cu Ionașco vornicul de poartă. Cred că nu greșesc identificând pe primul ei soț în persoana lui *Gligorie Bucium* (vornic, pârcălab, staroste de Putna), unul din fiii marelui vornic Condrea Bucium, cel omorât la 1592 din porunca lui Aron Tiranul; soția acestui boier e necunoscută, până acum, genealogiilor; el e tatăl lui *Lupașco Bucium* (mort la Finta, în 1653), al *Axanei* (căsătorită cu Lepădatu)¹² și al *Cristinei*¹³. Documentul de la 1645 nu mai menționează decât pe primii doi, întrucât Cristina (căsătorită cu postelnicul Mihail Fortuna) murise (fără urmași) încă de la 21 decembrie 1635¹⁴.

⁹ Confuzia pare a fi pornit de la V. A. Urechii (Miron Costin, *Opere complete*, I, București, 1886, p. 294).

¹⁰ I. Caproșu, *Noi documente moldovenești în arhive vieneze*, în *AHAI*, XI, 1975, p. 190–192 (text slav și traducere, cu redări contradictorii în ceea ce privește filiația); un rezumat în *CDM*, S. 1, nr. 651, p. 216 (aici, Ion, tatăl lui Mihăilașco, nu e vornic, ci *fost șoltuz*).

¹¹ ANIC, *Documente istorice* (fost Bibl. Acad.), XXXIV/189, f. 4 r. Documentul din 1636 nu este menționat în *DRH*, XXIII (1635–1636).

¹² *IN*, 8, 1929, p. 63.

¹³ Pentru toți trei – Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, p. 314–317.

¹⁴ Îngropată la biserica Precista din Bacău (*BCMI*, 1911, p. 154).

Cercul rudeniilor lui Miron vodă Barnovschi se extinde, după cum se vede, depășind, din acest moment, grupul copiilor lui Gavrilaş Mateiaș (cumnatul său de soră) și pe acela al Saftei Costin (nepoata sa, dar printr-o legătură nelămurită încă), pentru a cuprinde și pe copiii Măricăi, din ambele ei căsătorii (Lupașco Bucium, Axana și Cristina, pe de o parte, și Mihăilașco, pe de altă parte).

Recuperarea acestor două prenume – Ana (Anița) și Maria (Mărica) – pentru spița neamului Barnovschi poate contribui, deopotrivă, și la clarificarea unor probleme privind ascendența pe linie masculină a lui Miron vodă.

Unul din satele care a intrat (numai pe jumătate) în zestrea surorii Anița, anume Mihalcăuți (precum s-a văzut mai sus), este menționat și în veacul XVI tot în legătură cu familia Barnovschi. Un document din 1554 arată că **Barnovschi starostele de Cernăuți** făcuse cândva un schimb cu fiicele lui Luca Arbure: le dăduse satul Măndăcăuți și primise Mihalcăuți¹⁵. Știrile acestui act, păstrat doar într-un scurt rezumat din 1809, sunt confirmate de un altul, din 1587 (tot rezumat din 1809, din același „lot” cu precedentul), care aduce, însă, precizarea că ambele sate se aflau în ținutul Hotinului (Măndăcăuți pe Drabiștea iar Mihalcăuți pe Vilia Seacă) și că schimbul fusese făcut de Barnovschi „și cu sora lui, Mărica”¹⁶.

Continuitatea de stăpânire la Mihalcăuți de către persoane numite **Barnovschi** și reluarea prenumelui Maria (Mărica) la generația lui Miron vodă arată, fără putință de tăgadă, că avem de-a face cu aceeași familie. Descendența domnului asasinat la 1633 din starostele de Cernăuți de la 1527 – de multe ori afirmată, niciodată însă dovedită documentar – poate fi acum examinată într-o lumină nouă. Totuși, trebuie să se observe că nu putem să identificăm cu desăvârșită precizie pe starostele de Cernăuți la care fac referire documentele din 1554 și 1587. În adevăr, există un **Toma Barnovschi**, staroste de Cernăuți la 1527, sol în Polonia în acel an¹⁷ și participant la lupta de la Gwozdziec, în 1531, și mai există un **Barnovschi** ca boier fără dregătorie între martorii jurământului depus de Alexandru Lăpușeanu la Bakuta, la 5 septembrie 1552¹⁸; devenit, apoi, și el, staroste de Cernăuți, martor la jurământul aceluiași domn din 22 iunie 1553¹⁹ – când i se spune пан Брыновски Берновского (pan Bârnovschi

¹⁵ **DIR**, XVI/2, nr. 62, p. 66.

¹⁶ *Ibidem*, XVI/3, nr. 418, p. 343; acum, schimbul e raportat la copiii Soficăi, ca moștenitori ai satului în cauză, desigur în urma împărțelii din 1585 (*ibidem*, nr. 339, p. 281).

¹⁷ Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 3, p. 602.

¹⁸ Pentru dată – cf. Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușeanu*, Iași, 1994, p. 44.

¹⁹ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 177.

de / de la Bârnova²⁰)²¹ – el va ajunge în 1563 hatman (portar al Sucevei), în domnia lui Despot vodă, sol al acestuia în Polonia, în același an²²; rănit în luptele prin care Ștefan Tomșa a luat domnia, a mai trăit până la 1 martie 1567; lespede pe mormântul său de la Voroneț – și trebuie să ne întrebăm *ce anume îi va fi îndreptățit înhumarea în acea ctitorie princiară* – i-a pus-o jupâneasa lui, Salomia²³.

Dar este, oare, identic Toma Barnovschi, starostele de Cernăuți de la 1527–1551, cu Barnovschi de la 1552, staroste de Cernăuți la 1553, portar de Suceava la 1565, mort la 1567? Lungimea carierei n-ar fi un impediment – logofătul Ioan Tăutu (m. 1511) a slujit vreme de 46 de ani – doar accidentele carierei nu s-ar potrivi: reluarea unei dregătorii după un sfert de secol e mai puțin obișnuită (dar, la drept vorbind, nu știm când și-a încetat dregătoria starostele de la 1527–1531...). Din acest punct de vedere, mi se pare că Barnovschi de la 1552–1567 ar fi mai degrabă fiul lui Toma de la 1527–1531, decât identic cu acesta însuși. Ca urmare, nu pot preciza nici la cine trebuie raportat schimbul de moșii cu fiicele lui Luca Arbure; fiind, însă, menționat la 1554, aş înclina să cred că e vorba de viitorul hatman – deși, dacă ținem seama de faptul că fiicele lui Arbure erau orfane de tată încă din 1523 și, deci, încă de atunci puteau să acționeze în nume propriu, nu poate fi exclus nici starostele de la 1527–1531 (și, în acest caz, avem, cumva, o probă pentru identitatea celor două personaje, separate, altminteri, de trei-patru decenii?!). Descendența lui Miron vodă din starostele de Cernăuți a fost, precum am spus, afirmată, dar niciodată dovedită documentar; cred că abia acum ne apropiem de o asemenea dovadă.

Că ar trebui făcută o deosebire între personajul de la 1527–1531 și acela de la 1552–1567 – poate în sensul unei relații tată-fiu – pare să sugereze (dacă nu chiar o dovedește) și un document de la 1620, prin care Gașpar vodă Grațiani întărește jupânesei **Ana Joroaia, fata hatmanului Barnovschi**, satul Purceleni lângă Terebne, la ținutul Hotinului, cu locuri de moară în Ciuhur, cumpărătură a hatmanului de la călugării de la Humor și pentru care exista și un „ispisoc de

²⁰ “Satul Bârnova lângă Suceava, dăruit de Miron Barnovschi mănăstirii Dragomirna” (Sever Zotta, în *ArhGen*, II, 1913, p. 226); cf. Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, IV, p. 125–126.

²¹ I. Caproșu, Gh. Pungă, *Tratatul moldo-polon din 22 iunie 1553*, în *Istorie și civilizație. Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare*, Iași, 1988, p. 169 (slav) și 181 (traducere).

²² Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 216.

²³ Eugen A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, I, Viena, 1903, p. 206. Din păcate, inscripția funerară nu dă și prenumele hatmanului al cărui mormânt l-a pecetluit. V. și N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 648 (despre propunerea sa mai veche, de a identifica pe Toma Barnovschi cu ... Tomșa vodă: “Înaintea epitafului care-i zice numai Barnovschi hatmanul, ipoteza mea cade”).

întăritură de la Petru voievod²⁴. Dacă socotim că la 1527 Toma Barnovschi putea fi un om de cel puțin 25-30 de ani, atunci trebuie să admitem că era născut cel târziu în jurul anului 1500 iar copiii săi trebuie să fi văzut lumina zilei măcar pe la 1525–1530; această ultimă constatare – potrivită, eventual, pentru hatmanul mort la 1567 – ne-ar duce la concluzia că Ana avea, la 1620, în jur de 90-95 de ani (ceea ce, fără să fie cu desăvârșire exclus, mi se pare foarte puțin probabil...); din contra, dacă acceptăm că hatmanul de la 1565–1567 e altă persoană decât Toma de la 1527 (eventual, fiul acestuia), putem deduce, pentru nașterea copiilor săi, linia anilor 1555–1560, ceea ce se potrivește – ca durată a vieții – și pentru Ana, și pentru ceașnicul și postelnicul Dumitru Barnovschi, fratele ei.

Această – necunoscută până acum – mătușă a lui Miron vodă Barnovschi pune, la rândul ei, probleme de ordin genealogic. **Ana Joroaia** era, desigur, soția unui Jora; la vremea aceasta (începutul veacului XVII), o singură jupâneasă **Ana** este cunoscută în spița familiei Jora, anume soția vornicului Simion Jora, arătată de documente ca fiică a Maricăi, nepoată lui Gavril vistierul și a Soficăi, fata lui Luca Arbure²⁵. Dar este, oare, **această** Ana Joroae – soția lui Simion și mama fraților Ionașco și Gheorghe Jora²⁶ – identică cu Ana Joroae, fata hatmanului Barnovschi? **Contra** acestei identități ar părea să stea două elemente genealogice: 1) soția hatmanului Barnovschi, cea care îi pune piatra pe mormânt la 1567, se nume **Salomia**, în timp ce mama Anei lui Simion Jora se numea Mărica; 2) Ana lui Simion Jora e arătată ca soră a lui Pătrașco Țăra²⁷, ceea ce ar însemna că și ea era fiica unui Țăra.

Pe de altă parte, ne reamintim că Barnovschi, starostele de Cernăuți, și sora sa Mărica făcuseră, înainte de 30 octombrie 1554, un schimb cu fetele lui Luca Arbure – Sofica (soția lui Gavril vistierul), Stanca, „Tudosia“, Ana și Mărica²⁸ – luând satul Mihalcăuți (din care o jumătate am văzut-o în zestrea

²⁴ MEF, I, ed. P. G. Dmitriev, D. M. Dragnev, E. M. Russev, P. V. Sovetov, Chișinău, 1961, nr. 158, p. 358. Satul fusese al marelui logofăt Toader „Bubuiog” și trecut apoi ctitoriei acestuia de la Humor.

²⁵ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Înrudirile cronicarului Grigore Ureche*, în **ALIL**, XXIV, 1973, p. 116; nu cunosc numele soției lui Toader Jora, fratele lui Simion, dar, cum se va vedea mai departe, nu de ea ar putea fi vorba aici.

²⁶ Părcălab de Hotin în 1627–1629 – cf. Nicolae Stoicescu, *Dicționar ...*, cit., p. 411.

²⁷ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 116, n. 74. Înrudirea dintre urmașii lui Simion Jora și cei ai lui Pătrașco Țăra o sugerează și un document din 1664, în care se vorbește de o cumpărătură (la Trebujeni pe Ciuhur, în ținuturile Iași și Hotin) a sulgerului Toader Jora de la frații Ionașco, Gligorașco și Vasile, fiii lui Neculai Isăcescu și ai Mierlei (fiica lui Grigoraș Stârcea), **nepoții lui Pătrașco Țăra** (CDM, S. 1, nr. 815, p. 263): vânzătorii erau nepoți de văr al doilea ai cumpărătorului.

²⁸ Am pus între ghilimele numele *Tudosia*, întrucât el e necunoscut între fiicele lui Luca Arbure; e, probabil, o lectură greșită fie pentru *Nastasia*, fie pentru *Odochia* – cf. documentul din 2 mai 1585 (**DIR**, XVI/3, nr. 339, p. 280–281).

surorii lui Miron vodă, Anița lui Gheorghe Roșca) și dând satul Mândăcăuți, care va cădea în lotul copiilor Soficăi, cum se vede atât din documentul din 2 mai 1585²⁹, cât și din acela din 12 martie 1587, prin care Mândăcăuții se întăreau lui Onciul Herța și surorilor sale, Olena și Mărica, fiii Soficăi și ai lui Gavril vistierul³⁰. A fost, oare, **această** Mărică soția lui Barnovschi și mama Anei Joroaia?!

Din punctul de vedere al acestor constatări, unite cu ceea ce ne spune documentul de la 1620 – anume, că Ana Joroaia, fata lui Barnovschi, stăpâna satul Purceleni la Hotin, cumpărătură a tatălui ei – un argument foarte puternic pledează pentru o asemenea filiație și, inclusiv, **pentru** identitatea celor două Ane Joroaie. La 1 martie 1632, Ionașco Jora, Gheorghe Jora, sora lor Grăpina și nepoata lor de soră Safta, fata Nastasiei, împărțeau averea rămasă de la părinții lor, Simion Jora și „maica noastră, Anna Joroae”; vedem, astfel, că în partea fraților Ionașco și Gheorghe Jora a căzut câte o **optime** din Mândăcăuți la Hotin – de unde rezultă că Ana avusese **un sfert** din acest sat, ceea ce înseamnă că el fusese împărțit în patru părți egale între copiii Soficăi (Onciul Herța, Olena, Mărica – mama Anei – și Costea Herța) – în timp ce în partea surorilor Grăpina și Nastasia (decedată și reprezentată de fiica ei Safta) a căzut câte o jumătate din satul Purceleni („Părceleni“, „Porceleni“) la Hotin³¹.

Dacă prezența satului Mândăcăuți între cele stăpânite de Simion și Ana Jora învederează efectele schimbului efectuat de Barnovschi, starostele de Cernăuți, cu fetele lui Luca Arbure, prezența satului Purceleni demonstrează categoric identitatea celor două **Ana Joroaia** – cea de la 1620, fiică a hatmanului Barnovschi și stăpână a Purcelenilor, pe de o parte, și soția lui Simion Jora și mama fraților Ionașco și Gheorghe Jora, pe de altă parte.

Această concluzie fiind de neclintit, trebuie, prin urmare, să propunem o explicație pentru cele două elemente discordante menționate mai sus. Întrucât nu ar putea fi vorba de doi hatmani Barnovschi (unul căsătorit cu o Salomia și celălalt căsătorit cu Mărica, părinte al Anei Jora), soluția ar putea fi oferită de presupunerea că – oricât ar părea de neobișnuit – ambii părinți ai Anei Joroaia au fost căsătoriți de câte două ori: Barnovschi cu **Mărica** și Salomia (care i-a supraviețuit) iar Mărica – cu Țara și cu **Barnovschi**. Desigur, problema rămâne deschisă: alte documente, alți cercetători o vor limpezi, fără îndoială, în viitor. Deocamdată, trebuie să observăm că în cercul rudelor **foarte apropiate** ale lui Miron vodă Barnovschi intră, ca veri primari, și copiii mătușii sale, Ana Jora; despre unul dintre ei, anume despre Gheorghe Jora, pârcălab de Hotin în 1627-

²⁹ Cf. nota precedentă.

³⁰ **DIR**, XVI/3, nr. 418, p. 343; v. și *supra*, n. 16.

³¹ **DRH**, XXI, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București, 1971, nr. 10, p. 9–10.

1629, se afirmase încă mai demult – dar fără să se indice vreun temei documentar – că era „rudă cu Miron Barnovschi, care-l face dregător”³². Lumină va aduce, desigur, și continuarea cercetărilor privind atât neamul lui Gavril vistierul Herța – din posteritatea lui Mihail de la Dorohoi³³ – cât și neamul lui Luca Arbure³⁴, ale cărui încuscriri, prin fetele și nepoatele acestuia, rămân încă foarte încețoșate.

Ne întoarcem la prenume. Ce ne spun, ce ne sugerează prenumele recuperate de prezenta cercetare pentru genealogia familiei Barnovschi? Constatăm că una dintre fetele lui Dumitru Barnovschi poartă numele surorii acestuia (**Ana** – Anița), iar o alta – pe acela al mătușii sale paterne³⁵ (**Mărica**, a cărei soartă și eventuală posteritate rămân, deocamdată, necunoscute). Am presupus altă dată, pentru a explica numele dublu, folosit ca domn, al lui Miron **Barnovschi-Movilă**, că mama lui Dumitru Barnovschi – numit și el, o dată, **Barnovschi-Movilă** – ar fi fost o soră a fraților Ioan și Vascan Movilă; bazându-mă pe prenumele **Tudosca**, am admis posibilitatea că Barnovschieștii coborau din Tudosca Movilă, una din surorile celor doi frați³⁶. Cum cealaltă soră se numea **Ana** (Anușca) – și acesta e tocmai prenumele care se regăsește și la o fiică (Ana Jora) și la o nepoată (Ana Roșca) a hatmanului Barnovschi – presupunerea făcută anterior părea să nu fie lipsită de fundament; totuși, în lumina constatărilor de până aici, cred că filiația **Tudosca Movilă – Dumitru Barnovschi** nu s-ar mai susține, căci ar însemna să presupunem că hatmanul Barnovschi a avut **trei** soții, fapt ieșit din comun pentru vremea aceea (chiar dacă nu imposibil și nu lipsit de analogii – vezi cazul lui Gavriliță Costache și al lui Constantin Cantemir). Însă, dat fiind întregul context al înrudirilor, ne putem întreba dacă Tudosca Movilă nu va fi fost mama Elisaftei, soția lui Dumitru Barnovschi și mama lui Miron. Despre familia acesteia nu se știe, de fapt, nimic

³² Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 411.

³³ Cf. Petronel Zahariuc, *Mihail de la Dorohoi și descendența sa*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1-2, p. 177–182. Gavril vistierul și soția sa, Sofia, au făcut daruri la Muntele Athos – cf. Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIV-e siècle à 1654*, Roma, 1986, p. 254 (aici, Gavril vistierul este identificat, fără nici un temei, cu logofătul Gavril Troțușanu, a cărui unică soție s-a numit **Ana**, a murit înaintea soțului ei și e îngropată în ctitoria lor de la Părâușu); cf. Ștefan S. Gorovei, *Gavril Troțușanu și Gavril vistierul*, în *AIIAI*, XIX, 1982, p. 663–664; idem, în *AIIAI*, XVII, 1980, p. 734–737.

³⁴ Cf. Maria Magdalena Székely, *Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză*, în vol. *In honorem Paul Cernovodeanu*, București, 1998, p. 419–429.

³⁵ Ar putea fi și al *bunicii* paterne, dar nu știm dacă Dumitru Barnovschi era fiul Măricăi (Herța) sau al Salomeiei (aș înclina spre prima soluție).

³⁶ Ștefan S. Gorovei, *“Din Purice – Movilă” și “Barnovschi-Moghilă”*. Două explicații (nu numai) genealogice, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 3–4, p. 330–332.

– deși s-au făcut felurite presupuneri³⁷; ipoteza de față ar putea să deschidă drumul spre identificarea acestei familii și a înrudirilor care veneau din această direcție.

În sfârșit, o ultimă chestiune, în legătură cu afirmațiile regretatului profesor Golimas, privește numele purtat de tatăl lui Miron vodă. Domnul însuși îl desemnează, o dată, drept **Dumitru Barnovschi Movilă mare paharnic**³⁸, altă dată, în legătură cu ginerele său, Gavrilaş Mateiaș, e numit **Dumitru Bărnovschii postelnic**³⁹ (în diverse documente, e menționat, ulterior morții sale, când ca ceașnic / paharnic, când ca postelnic, ceea ce poate crea impresia că ar fi vorba de persoane diferite; exemplele citate demonstrează – dacă mai era nevoie! – că avem de-a face cu una și aceeași persoană). În 1971, în dicționarul său de dregători, N. Stoicescu l-a înscris pe Dumitru Barnovschi drept ceașnic (paharnic) la 1597–1600, apoi postelnic, la 1601 și 1604–1606⁴⁰. Dar în același an, 1971, același autor a dat, pentru aceleași dregătorii și pentru aceleași intervale, numele lui ... **Toader Barnovschi**⁴¹! Și mai stranii sunt identificările propuse de Alexandru I. Gonța, pentru care *unul* ar fi Dumitru Barnovschi ceașnicul, la 1597–1600, tatăl lui Miron vodă, și *altul* ar fi Toader Barnovschi, postelnicul de la 1601–1607, același cu un diac de la 1598⁴².

Analiza documentelor – atâtea câte sunt în colecția **DIR** și care au stat, tot ele, și la baza acestor identificări deosebite – le infirmă, însă, pe amândouă și conduc la o concluzie care poate să fie surprinzătoare, dar care e sigură. Ceașnicul de la 1597–1600 e numit, chiar prima dată când apare (3 martie 1597), **Dumitru**, rămânând apoi să fie citat doar ca **Barnovschi** (Bărnovschi, Bărnoschi, Bărnovschi etc) ceașnic; postelnicul e menționat și el, cel mai adesea, doar cu numele de familie, de două ori cu prenumele **Dumitru** – la 24 iulie 1604 și la 2 aprilie 1606 – și de patru ori cu prenumele **Toader**, în documente din 1604. Primul dintre acestea e din 5 ianuarie 1604 și s-a păstrat doar într-o traducere din 1767, făcută de Procopie dascăl și uricar (Ardariievici Golăescu), fără mențiunea pisarului. Celelalte trei sunt, toate, din 16 mai 1604

³⁷ În special aceea că ar aparține Stroicilor pare să se fi bucurat de mare crezare, alături de aceea că ar aparține familiei Balica; ambele presupuneri se întemeiază pe interpretarea unilaterală a izvoarelor în care Miron Barnovschi își spune fie nepot al lui Simion Stroici, fie văr (nepot) al lui Isac Balica. Așezarea acestor știri în contextul mai larg al afacerilor la care se referă sursele respective înlătură, însă, respectivele presupuneri – cf. Ștefan S. Gorovei, *“Nepoții Balicdi”*, *“sămînțenia Movileștilor”*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 3–4, p. 123–132.

³⁸ *CDM*, S.1, nr. 432, p. 158.

³⁹ *DIR*, XVII/4, nr. 450, p. 354.

⁴⁰ Nicolae Stoicescu, *Dicționar ...*, cit., p. 293.

⁴¹ Idem, *Lista marilor dregători moldoveni (1384-1711)*, în *AIPI*, VIII, 1971, p. 415 și 418.

⁴² Alexandru I. Gonța, *Indicele numelor de persoane* (la colecția *DIR*), ed. I. Caproșu, București, 1995, p. 63, 191–192, 680.

și toate sunt pergamente scrise de Arsenie Nebojatco: numele **panului Toader Barnovschi** se citește în toate trei. În următorul document cu sfat, din 24 iulie 1604, același Arsenie îl scrie **Dumitru Bârnovschi** iar în altele, ulterioare, ieșite de sub pana aceluiași uricar, numele rămâne, statornic, **Bârnovschi**.

Concluzia nu poate fi decât una singură: ceașnicul de la 1597-1600 și postelnicul de la 1601-1606 (1607?) sunt una și aceeași persoană – Dumitru Barnovschi, tatăl lui Miron vodă. El avea – ca și alți boieri ai vremii – un **dublu nume de botez**: Dumitru și Toader. Dacă s-ar fi păstrat doar traducerea actului din 5 ianuarie 1604, ar fi fost ușor de repudiat mărturia, ca fiind într-un izvor unic și nesigur; dar existența și a **trei originale** ne obligă să luăm în seamă această realitate, pe care, dintr-un motiv anume, Arsenie Nebojatco o cunoștea. Nu insist asupra eventualelor concluzii care s-ar desprinde din această constatare, subliniind doar faptul că tatăl lui vodă Barnovschi avea – ca și Maxim-Dumitru Ureche ori Drăgan-Mihail Tăutu – două nume de botez.

Astfel, chipul în care răposatul profesor Aurel H. Golimas l-a desemnat pe tatăl lui Miron vodă – **Dumitru-Teodor**⁴³, ținând însă să precizeze: „Credem că este o confuzie”⁴⁴ ! – se dovedește întemeiat.

Istoria neamului Barnovschi se vedește a fi greu de deslușit: puține informații directe, puține proprietăți, multe rude. Din acest punct de vedere, e interesantă o formulare din testamentul lui Miron vodă Barnovschi: „să nu zică cineva dintre surorile noastre, sau din nepoți, sau din veri primari, sau fiecare din ruda noastră ...”⁴⁵. În mod expres, însă, același act menționează doar o **singură soră**, pe Sârbca (soția lui Gavrilaş Mateiaș) și o **singură nepoată**, pe Safta (soția lui Costin postelnicul și mama viitorului cronicar). Trebuie, deci, să admitem că, în vara anului 1633, dintre surorile lui Barnovschi mai trăiau, în afară de Sârbca, încă cel puțin două (despre Teodosia lui Nicoriță se știe în mod precis că era în viață) și că avea mai mulți **nepoți** cu vocație succesorală, în afară de Safta Costin, a cărei înrudire cu testatorul n-a putut fi, de altminteri, deslușită până azi. Cât despre **verii primari**, am putut identifica, prin chiar cercetarea de față, pe frații Jora, copiii unei mătuși paterne, dar Miron vodă a putut avea și alți veri primari din partea mamei sale. Copiii acestora erau, desigur, **nepoții** amintiți în testament pentru a fi excluși de la succesiune (pare că Miron vodă învățase ceva din încălcita succesiune a vărului său Isac Balica, mort fără testament și între ai cărui numeroși moștenitori ocupase locul de frunte⁴⁶. În afară de Safta Costin și de acea Eftimia (Ciolpan?), căsătorită cu

⁴³ Aurel H. Golimas, *op. cit.*, p. 24.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 32, n. 18.

⁴⁵ DRH, XXI, cit., nr. 333, p. 427.

⁴⁶ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.* (*supra*, n. 37).

Toma Cantacuzino, amintită mai spre început, e de adăugat, în rândul nepoților, **stolnicul Grama**: la 1690, fiica sa, Cârstina, soția clucerului Statie, menționa țigani care fuseseră dăruii tatălui ei de „unchiul nostru, Barnovschie vodă”⁴⁷.

O înrudire asupra căreia s-a mai atras atenția, rămânând, însă, neclarificată, e aceea cu neamul Stroicilor: Miron Barnovschi era nepotul fraților Simion și Luca Stroici, ridicând chiar pretenții la succesiunea celui dintâi⁴⁸.

Precizând că diacul Barnovschi de la 1598 probabil n-a existat, documentul care îl menționează fiind un fals⁴⁹, observ că în epocă au trăit, totuși, mai multe personaje care s-au numit tot așa, unele figurând chiar în documente emise de cancelaria lui Miron vodă, fără să se întrevadă, până acum (poate cu o singură excepție), posibilitatea de a le lega de spița voievodului; „inventarul” lor va fi, poate, folositor.

1. **Barnovschi aprod**, sub Ioan vodă (1572–1574), e menționat într-un act – inedit, se pare – din 18 iunie 1583⁵⁰; el ar putea fi viitorul paharnic și postelnic.

2. **Barnovschi, dvornic de Huși**, menționat la 25 ianuarie 1598⁵¹.

3. **Barnovschi de Oleșești** (ținutul Putnei), menționat la 1620 ca martor la o cumpărătură a lui Pavel pârcălabul, nepotul de soră al lui Nestor Ureche⁵², apare, în anul următor, ca fiu al Calinei și nepot al lui Șerban din Oleșești, vânzând în acel sat aceluiași Pavel pârcălabul⁵³.

⁴⁷ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, ed. Corneliu Istrati, II, Iași, 1986, p. 374. Grama fiind grec, rudenția se făcea, desigur, prin soția sa, Anghelina, arătată, la 1627, ca nepoată a hatmanului Orăș (m. 1612); și alții – Stratul Bolea ceașnicul și Erina, soția cuparului Lupul Talpă – aveau aceeași calitate, în virtutea căreia redobândeau un sat (Roșiarii) al unchiului lor (DRH, XIX, cit., nr. 215, p. 300–302; pentru identificarea celorlalți doi boieri – cf. indicele acestui volum). Arată, oare, toate acestea, o înrudire între neamurile Barnovschi și Orăș ?!

⁴⁸ Maria Magdalena Székely, *Noi contribuții la genealogia familiei Stroici*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 73. Documentul din 29 noiembrie 1623, cunoscut după CDM, S.1 (nr. 174, p. 51), a fost publicat și de Melchisedec, *Biblioteca domnului Dimitrie Sturdza de la Miclăușeni în județul Romanului*, în *RIAF*, an. II, vol. IV, 1885, p. 711; cel din *Uricariul*, XXIII, p. 77 (cu data: 25 iulie 1623) e și în *DIR*, XVII/5, nr. 309, p. 232–233 (dar cu data: 25 iunie 1623). Că Barnovschi era, cu adevărat, nepotul lui Simion Stroici nu o afirmă numai cel interesat (“răposatul moșul meu, vistiernicul Simion Stroici” la 1623), ci era un fapt de notorietate în epocă: o dovedește menționarea lui în catastiful satelor marelui logofăt Dumitrașco Ștefan (DRH, XIX, nr. 186, p. 241: “unchiul Măriei Sale [...], Simion Stroici vistirnic”). Pentru neamul Stroici, v. și: Gh. Pungă, *Contribuții la biografia marelui logofăt Luca Stroici*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 183–195; Maria Magdalena Székely, *Contribuții la genealogia familiei Stroici*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 249–252; Voica Maria Pușcașu, *Lespezele funerare de la Mănăstirea Probota*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 147–157 și III (VIII), 1996, 1–2, p. 255–268.

⁴⁹ *DIR*, XVI/4, nr. 3 (Îndoielnice), p. 308–309.

⁵⁰ ANIC, *Documente istorice* (fost Bibl. Acad.), CCCXLI/10; traducere – CCCXLIX/111.

⁵¹ N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 15. Un rezumat cu același personaj, dar datat 25 ianuarie 1602, la ANIC, *Documente istorice*, CCXCVIII/203, rez. nr. 33–34.

⁵² *DIR*, XVII/4, nr. 640, p. 504.

⁵³ *Ibidem*, XVII/5, nr. 67, p. 56. V și DRH, XXIII, cit., nr. 139, p. 175.

4. **Barnovschi**, cu soția Anghelina și fiica Sora, vând (întărirea e din 1627) la Frijeni, pe Sărata; numele vânzătorului e scris absolut la fel ca al domnului emitent: **Бръновскій**⁵⁴.

5. **Barnovschi** și fiicele sale, Marica și Drăguța, vând (întărirea e din 1629) la Vlăsieni pe Botna⁵⁵.

Un cercetător mai norocos sau mai perspicace va găsi, poate, firul care să unească măcar pe unii dintre aceștia cu spița lui Miron vodă. Viitoare descoperiri și coroborări documentare vor îmbogăți și vor corecta, desigur, concluziile comunicării de azi, prilejuite de piatra funerară descoperită în vara anului trecut în biserica fostei mănăstiri Barnovschi din Iași*, concluzii dintre care unele sunt doar ipotetice. Dar însăși formularea acestor ipoteze, fiecare cu temeiurile ei, constituie un pas spre rezolvarea respectivelor rebusuri genealogice. Sugerate, fiecare, de câte un context documentar – care poate să fie seducător, dar și înșelător **în parte**, fiind de obicei incomplet și, nu o dată, ambiguu – aceste ipoteze se înfățișează precum piesele unui *puzzle*, care, deocamdată, nu se pot asambla. Dar continua lor verificare și corectare le va conduce spre stadiul construcțiilor fără fisuri, permițând asamblarea din care să se închege imaginea cea adevărată.

⁵⁴ CDM, II, nr. 361, p. 87; DRH, XIX, cit., nr. 179, p. 232–236.

⁵⁵ CDM, II, nr. 500, p. 114.

* Mulțumesc în chip deosebit d-lui Costică Asăvoae pentru amabilitatea cu care mi-a oferit fotografia reprodușă în p. 154. În transcrierea textului, nu am completat cuvintele decât dacă există fragmente (fie și minuscule) de litere ori dacă certitudinea întregirii e asigurată de sensul respectivelor vocabule. Despărțit între rândurile 9 și 10 se află, fără nici o îndoială, numele lui **Barnovschi voievod**, dar am evitat să-l completez din cauza grafiilor diferite din epocă. Mulțumesc d-lui profesor I. Caproșu pentru bunăvoința de a fi verificat această transcriere.

Сеи камен сътвори и ѱ//краси пан Ърсакиѣ вел // вистерник
 ки<ѣгини> // [un rând lipsă] // д... // въ д(ъ)н<и ... вое>//вода, в(ъ) л(ѣ)т(о) хъ
 ... // Зде вист по <гревена> // ѱнища, сес<тра> ... // скии во<евода>

IZVOARE INEDITE PRIVIND CATOLICII DIN MOLDOVA: „STATUS ANIMARUM“ (I)

Ședința din 10 februarie 1998

„Căutăm, tot mai în urmă, apa proaspătă a documentelor și a textelor. Ajungem, în sfârșit, chiar la izvoare [...], la vechile arhive...“¹. Cuvintele de mai sus, aparținând lui Emmanuel Le Roy Ladurie, le-am „sădit“ în începutul acestei comunicări din motive lesne de înțeles.

Ceea ce urmează este rodul unor căutări în arhive, parte organică, în același timp, a preocupărilor noastre privindu-i pe locuitorii catolici din Moldova.

Orice studiu istoric trebuie (sau ar trebui) să înceapă cu o critică a izvoarelor. În studierea catolicilor din Moldova, explorarea și exploatarea documentului scris sunt fundamentale pentru atingerea unui anumit scop, chiar dacă informațiile necesare pentru a formula concluzia se află răspândite în numeroase acte de arhivă. Importanța izvorului istoric scris nu mai trebuie demonstrată dacă avem în vedere, în cazul nostru, iată, doar faptul că fără el nu se poate face, de exemplu, o analiză pertinentă de tip genealogic. De altfel, trebuie s-o spunem și aici, lipsesc genealogiile de catolici din Moldova, întocmirea lor neputându-se face fără consultarea registrelor mitrice din cadrul parohiilor romano-catolice din Moldova, păstrate astăzi în arhive.

Izvoarele la care ne raportăm, sugestiv intitulate „Status Animarum“, se găsesc între registrele parohiilor catolice din Moldova, încadrându-se în categoria izvoarelor statistice confesionale, deși registrele cuprind un volum de informații de natură diversă privindu-i pe locuitorii catolici.

Asemenea tipuri de izvoare se mai cunosc în Moldova doar în secolul XVII: pe de o parte, celebrul „Codex Bandinus“² întocmit în anul 1646 de episcopul Marco Bandini și, pe de altă parte, anexa la relatarea misiunii ce a avut-o în Moldova misionarul Bernardino Silvestri (numit în această calitate de

¹ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Histoire du climat depuis l'an mil*, Paris, Flammarion, 1967, p. 10 (apud: idem, *Montaillou, sat occitan de la 1294 până la 1324*, București, vol. I, 1992, p. 12).

² V. A. Urechă, *Codex Bandinus*, în *ARMSI*, seria II, tom XVI, București, 1895, p. 1–335.

către Congregația De Propaganda Fide la data de 5 octombrie 1688). Anexa (reprezentând o dare de seamă privind comunitățile catolice din Moldova) este din februarie-noiembrie 1696³, iar relatarea din 28 iunie 1697⁴, datarea ulterioară anexei explicându-se prin faptul că a fost redactată la întoarcerea la Roma.

În Transilvania, izvoare asemănătoare sunt mai numeroase; dintre ele, amintim aici: Conscriptia din 17 mai 1691⁵ a nobililor și secuilor liberi din scaunul Trei Scaune; Conscriptia din 6 iulie 1691⁶ a nobililor, primipililor, pixidarilor și libertinilor din scaunul Mureș, intitulată „Cathalogus sive Regestrum Dominorum, Magnatum et Nobilium, Primipilorum, Pixidarium universorum Libertinorum Sedis Maros”; și Lista nobililor, primipililor, pixidarilor și libertinilor din scaunul Ciuc din 1702⁷, intitulată „Regestrum sedis Siculicalis Csik Superioris”.

Elaborarea amintitelor „Status Animarum”, ca o practică obișnuită în mediul catolic, datează în Moldova de la sfârșitul secolului XVIII, când după un secol XVII defavorabil cultul catolic cunoaște o revigorare spectaculoasă, când reprezentanții, dar mai ales deservenții cultului urmăresc o mai bună cunoaștere a situației existente în parohiile lor.

Cel mai vechi „Status Animarum” sau „Liber Status Animarum” datează din anul 1781, fiind întocmit de preotul Aloysius Maffei, paroh la Faraoani atunci. Această „stare a sufletelor” se găsește într-un registru al parohiei Faraoani și cuprinde în ordine satele: *Kakova*⁸ (noul nume dat de proaspeții emigranți transilvăneni așezați aici satului Faraoani, ceea ce demonstrează amploarea numerică a acestora, de vreme ce reușesc să impună noua denumire), *Magyaross*⁹, *Costissa*¹⁰, *Valle Mare*¹¹, *Valle Draga*¹², *Clesia*¹³, *Somoska*¹⁴ și *Vallere*¹⁵, toate

³ *Moldvai Csángó - Magyar Okmánytár (1467-1706)*, îngrijit de Benda Kálmán, Budapesta, vol. II, 1989, p. 733-748.

⁴ Lajos Pásztor, *L'attività missionaria del P. Bernardino Silvestri Min. Conv. e la sua relazione sulla Moldavia, 1688-1697*, în *Archivum Franciscanum Historicum*, XLII, 1949, p. 273-277.

⁵ Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania, 1690-1847*, București, 1995, p. 8.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Endes Miklós, Csik-, Gyergyó-, Kászón - Székek (Csik Megye) Földjének és Népének Története 1918-ig, Budapesta, 1994, p. 520-540.

⁸ Toponim folosit în mod curent și astăzi de către locuitorii din satele catolice din zona Bacăului.

⁹ Toponim înglobat astăzi în comuna Faraoani.

¹⁰ Costișa, astăzi înglobat în comuna Faraoani.

¹¹ Valea Mare, astăzi sat în comuna Faraoani.

¹² Valea Dragă, astăzi înglobat în comuna Faraoani.

¹³ Cleja, astăzi sat în comuna Cleja.

¹⁴ Somușca, astăzi sat în comuna Cleja.

¹⁵ Valea Rea, astăzi Valea Mică, sat în comuna Cleja.

situate în imediata vecinătate a satului Faraoani, aflat la câțiva kilometri spre sud de orașul Bacău.

În marea majoritate a cazurilor, aceste izvoare nu ridică nici o problemă în privința datării precise, preoții având grijă a nota la început anul întocmirii. Există, însă, și unele excepții.

Între registrele parohiei catolice Cleja, se află unul pe a cărui primă filă existentă (fiind și file lipsă) am găsit în latină punctul de vedere al parohului Inocentius Petras (1843–1886) care stabilea 1784 ca dată a întocmirii unui „Status Animarum” care continua pe filele următoare și al cărui început se găsea pe filele lipsă.

Trebuie să arătăm aici că „Status Animarum” se scria doar pe o jumătate de pagină, cealaltă jumătate rămânând liberă. Acest lucru a condus la reluarea acestor registre de către viitorii preoți, care fie și-au făcut diverse notații, fie au întocmit chiar alte „Status Animarum” pe spațiile rămase libere, în perioadele ulterioare.

Acesta este și cazul parohului Inocentius Petras, care, pe jumătățile de file rămase libere ale registrului presupus din 1784, a întocmit o nouă „stare a sufletelor” în anul 1860. Parohul din Cleja a stabilit anul 1784 ca dată a întocmirii recensământului după un bătrân de 70 de ani pe care, susținea el, l-a îngropat în anul 1855 și care era trecut în acel „Status Animarum” având un an, deci tocmai anul 1784.

Făcând o analiză a scrisului și a numelor existente în acest „Status Animarum” presupus a fi din 1784, în comparație cu altele, mai vechi sau mai noi, ținând seama și de numeroasele omonimii care ar fi putut vicia concluzia parohului, punctul nostru de vedere (și implicit rezultatul) este altul.

Înainte de anul 1793, satul Cleja era, din punct de vedere religios, în componența parohiei Faraoani. Am observat mai sus, de altfel, că satul Cleja apare inclus (în forma *Clesia*) în parohia Faraoani în anul 1781 în „Status Animarum” întocmit atunci.

Deschiderea parohiei Cleja are loc în anul 1793, când găsim un nou „Status Animarum” întocmit la Faraoani de către Remigius Silvestri, paroh atunci acolo, probabil însă cu ajutorul proaspătului paroh de Cleja, Franciscus-Georgius Castellani. Aici apar în ordine satele: *Gioscena*¹⁶, *Somoska*¹⁷, *Valea Rea*¹⁸, *Cacua*¹⁹, *Cleja*²⁰, *Valle Mare*²¹, *Costisa*²², *Valle Draga*²³. Această „stare a

¹⁶ Gioseni, astăzi sat în comuna Tamași.

¹⁷ Cf. *supra*, nota 14.

¹⁸ Cf. *supra*, nota 15.

¹⁹ Cf. *supra*, nota 8.

²⁰ Cf. *supra*, nota 13.

²¹ Cf. *supra*, nota 11.

²² Cf. *supra*, nota 10.

²³ Cf. *supra*, nota 12.

sufletelor“ era scrisă pe jumătățile de filă rămase libere în urma notării numelor din „Status Animarum“ din 1781.

Pe coperta unui alt registru existent în cadrul mitricilor de la parohia Faraoani, scria cu creionul „1801 ab anno circiter“ iar înăuntru se găsea un alt „Status Animarum“, cuprinzând satele: *Valledraga*²⁴, *Valle Mare*²⁵, *Costina*²⁶, *Modioros*²⁷, *Chachua*²⁸. Comparând acest registru cu cel presupus de către Inocentius Petras a fi din anul 1784, am observat că tipul registrului este același, asemănător fiind, de altfel, și tipul registrului din 1781.

În cele două prime registre, asemănător este și scrisul și cerneala, concluzia care se impune fiind aceea a întocmirii lor de către aceeași persoană. Remarcând și faptul că la începutul registrului presupus a fi din 1784 erau file lipsă, ca și faptul că alături de numele de început care aparțin unui sat nenominalizat (amintit probabil pe filele lipsă) apar alte nume din satele *Buda*²⁹, *Somoscha*³⁰, *Chlesia*³¹, *Giusensis*³², am tras concluzia că acest registru era fie premergător, fie o continuare a celui din anul 1801.

Rămâne, însă, clarificarea autenticității și a veridicității acelei notări care fixa data de 1801 pe coperta registrului din Faraoani și, implicit, stabilirea preotului care a întocmit recensământul. Întreprinderea noastră a fost ușurată de faptul că scrisul este identic cu cel din registrul cuprinzând „Status Animarum“ pe 1781, diferind doar cerneala. Și cum în 1781 recensământul a fost făcut de către Aloysius Maffei, concluzia ce se impune e aceea că și pe celelalte două registre notațiile le-a făcut același preot.

Într-adevăr, pe Aloysius Maffei îl întâlnim ca paroh în satul Faraoani de vreo șase ori, iar în Cleja o singură dată, ceea ce ar explica și prezența unui registru la Faraoani și a celui alt la Cleja. Analizând comparativ aceste două registre, am ajuns la concluzia că Aloysius Maffei a întocmit un „Status Animarum“ în două registre, în perioada 22 aprilie 1800 – 23 aprilie 1801, perioadă în care a cumulat funcția de paroh, atât la Cleja, cât și la Faraoani.

Asemenea „Status Animarum“ mai sunt întocmite în 1822–1823; 1855; 1860–1861; 1870–1873 etc. E important de reținut că, alături de numele și prenumele credincioșilor, apare și vârsta acestora, un auxiliar deosebit, mai ales dacă ținem seama de numeroasele omonimii existente. Notarea vârstei

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Cf. *supra*, nota 11.

²⁶ Cf. *supra*, nota 10.

²⁷ Cf. *supra*, nota 9.

²⁸ Cf. *supra*, nota 8.

²⁹ Buda, astăzi sat în comuna Cleja.

³⁰ Cf. *supra*, nota 14.

³¹ Cf. *supra*, nota 13.

³² Cf. *supra*, nota 16.

credincioșilor constituie o noutate demnă de remarcat, deschizând calea unor analize statistice din unghiuri diverse, venind și în ajutorul eventualelor demersuri genealogice.

Numele de botez sunt acelea din calendarul creștin. Întâlnim, astfel, nume ca: *Joannes, Stephanus, Martinus, Petrus, Andreas, Michael, Antonius, Josephus, Georgius, Catharina, Anna, Barbara, Helena, Margarita* etc. Forma latinizată – pe care purtătorii nu o foloseau în viața de toate zilele – nu trebuie să surprindă, întrucât registrele în care erau inserate erau întocmite în limba latină.

Privitor la numele de familie, cele mai răspândite erau: *Farcas, Patras, Istok, Demsa, Benka, Kosa, Rocha, Legedi, Chat, Giurca, Balint, Ambrus, Cotior, Miklos, Antal, Duma, Mati, Bilibok*, nume cu o rezonanță cert transilvană, lucru demonstrat, de altfel, de izvoarele statistice din Transilvania amintite mai sus, izvoare în care regăsim – în forme identice sau ușor modificate – majoritatea numelor din „*Status Animarum*“, o dovadă în plus, dacă mai era nevoie, a originii transilvane a celor care le purtau.

Alături de aceste nume, apar și altele ca: *Panzir, Székely, Hus, Berszan, Sas, Bezsan, Prutian, Lengel, Zittar, Csángó, Pojom, Moka, Tuțuian*; arătând și mai clar proveniența purtătorilor lor, nume ca acestea demonstrează și eterogenitatea etnică a catolicilor din Moldova.

Familiiile erau, în cele mai multe cazuri, numeroase. Alături de soț, soție și copii, nu de puține ori mai locuiau și unii dintre părinții, frații ori surorile soțului sau soției, precum și alte persoane al căror grad de rudenie cu membrii familiei în care se găseau nu se poate ști, ei fiind notați doar cu mențiunea „*in eadem Domo*“.

Există și cazuri în care apar mențiuni în plus față de regula generală, în sensul că, pe lângă nume, prenume și vârstă, găsim precizări de tipul: „*nubiles*“, „*conjugatus*“, „*nepos*“ etc.

Remarcăm existența, în multe familii, a unor persoane menționate sub forma „*servus*“ și „*famula*“. Sunt menționați, de asemenea, copiii de suflet în forma „*figlius anime*“ și „*figlia anima*“.

Comparând aceste „*Status Animarum*“ cu recensămintele din 1646 și 1696 din Moldova, am desprins câteva realități și anume:

1) există o continuitate în sânul populației catolice din Moldova, lucru demonstrat de perpetuarea unor nume din 1646 și 1696;

2) există multe nume noi, ceea ce demonstrează că cei care le purtau erau veniți din Transilvania, unde întâlnim aceste nume;

3) se constată o creștere demografică în cadrul populației catolice din Moldova, începând din secolul XVIII.

Ținem să menționăm faptul că nu ne-am propus o tratare exhaustivă a izvoarelor istorice numite „Status Animarum“, ci doar o prezentare a acestora. Din materialul expus, desprindem totuși câteva concluzii generale:

1) aceste izvoare nu au stat până astăzi în atenția celor care, direct sau indirect, s-au ocupat de istoria catolicilor din Moldova; dorința de a da sinteze privind originea acestei comunități a primat, în defavoarea analizei istorice de amănunt, analiză care stă – sau, mai bine zis, ar trebui să stea – la baza sintezelor;

2) în studierea populației catolice din Moldova s-a generalizat foarte mult, tratându-se diverse probleme unilateral și cu prejudecăți care conduceau la concluzii printr-o argumentație uneori tendențioasă; din punctul nostru de vedere, doar o tratare interdisciplinară poate duce la adevăr – și acesta presupune cunoașterea în prealabil a tuturor izvoarelor istorice;

3) aceste izvoare reclamă imperios recuperarea lor din fondurile arhivistice și valorificarea prin publicare, astfel încât cei interesați să le poată folosi în diferite analize științifice;

4) prin publicarea acestor izvoare istorice s-ar mai adăuga o piatră la edificiul care stă la baza întocmirii unei istorii a catolicilor din Moldova³³.

³³ Din lipsă de spațiu, documentele vor fi incluse în numărul următor al revistei.

O DESLUȘIRE GENEALOGICĂ PENTRU O INSCRIȚIE FUNERARĂ

Ședința din 10 februarie 1998

De cele mai multe ori, trecerea vremii, la care, adeseori, se adaugă și acțiunea omului, lasă urme și în piatra inscripțiilor funerare, încât acestea arareori ajung intacte până la noi. Este și cazul inscripției de pe o piatră funerară descoperită, în vara anului 1997, în naosul bisericii fostei mănăstiri Barnovschi din Iași, de arheologul Costică Asăvoae și prezentată de acesta, cu unele comentarii, în ședința Comisiei de Genealogie, Heraldică și Sigilografie (Filiala Iași), din 13 ianuarie 1998.

Textul tradus în românește al inscripției este următorul: „Această piatră a făcut-o și a înfrumusețat-o pan Ursachie mare vistiernic cn<eaghinei>... în zilele ... <voie>vod în anul 7... Aici a fost înmormântată... Anița, sora... <Barnov> schi vo<ievod>”¹.

Despre „pan Ursachie mare vistiernic” există numeroase informații; era, după toate probabilitățile, grec de origine², fiind unul dintre cei mai bogați boieri din Moldova celei de-a doua jumătăți a veacului XVII. Spirit întreprinzător, nu s-a mulțumit să adune averi numai prin mijloace clasice (cumpărături și schimburi de proprietăți, danii domnești și căsătorii aducătoare de zestre), ci a pus și bazele unor afaceri rentabile cu „produse de pădure” (cenușă de potasă și potasă)³; după ce soarta îi va scoate în cale un concurent precum Gheorghe Duca vodă⁴, destinul personajului nostru va căpăta accente tragice; astfel, după o înscenare judiciară din perioada 1678–1681⁵ și

¹ Textul inscripției și comentarii, la Ștefan S. Gorovei, *Neamul lui Miron vodă Barnovschi*, în acest volum, p. 141–154.

² Sever Zotta, *Un proces verbal din 1742*, în *ArhGen*, I, 1912, nr. 12, p. 192; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (secolele XIV–XVII)*, București, 1971, p. 453–455.

³ Dumitru Velciu, *Neculce vistiernul, tatăl cronicarului Ion Neculce*, în „Limbă și Literatură”, XV, 1967, p. 29; Mircea Ciubotaru, *Toponimele Buda. Implicații lexicografice și metodologice*, în „Studii și Cercetări de Onomastică”, Craiova, nr. 1, 1995, p. 119.

⁴ N.C. Bejenaru, *Din relațiile comerciale moldavo-polone în secolul al XVII-lea (Procesul vistiernicului moldovean Ursachi cu negustorul polon Balabqn)*, în „Arhiva”, an. XXXIV, 1927, *passim*.

⁵ *Ibidem*, p. 53.

aproximativ un an de închisoare (1681–1682)⁶, în care a simțit pe propria-i piele ce înseamnă „supărul Ducăi vodă”⁷, i se impune plata unei sume exorbitante (circa 140 000 de taleri⁸) cu intenția clară din partea domnului Gheorghe Duca de a-l aduce la sapă de lemn. Umilit, olog, ruinat financiar și distrus sufletește, Gheorghe Ursachi va muri în jurul anului 1688, Alexandra, ultima sa soție, fiind nevoită, pentru a-l îngropa cum se cuvine, să vândă satul Frumușelele din ținutul Bacăului.

Pentru a încerca o întregire a inscripției în discuție, vom apela la anumite informații de natură genealogică. În acest sens, mai întâi, e necesară o scurtă prezentare a soțiilor celui a cărui viață am rezumat-o mai sus.

Până la apariția *Dicționarului* lui Nicolae Stoicescu, au existat neclarități cu privire la numele, ordinea și numărul soțiilor lui Gheorghe Ursachi⁹. N. Stoicescu a clarificat în mare parte aceste aspecte, arătând că marele dregător a fost căsătorit cu Ilinca, fiica lui Gheorghe Coci hatmanul, apoi cu Maria, fata lui Iordache Cantacuzino mare vistiernic și, spre bătrânețe, cu Alexandra, fiica lui Dumitrașco Șoldan mare vornic¹⁰.

Prin Ilinca, Ursachi se înrudea cu Vasile Lupu voievod¹¹. Au fost căsătoriți vreme de 15–20 de ani, Ilinca murind probabil în jurul anului 1666¹²; nu au avut copii împreună.

După trecerea anului de doliu, prin 1667, Ursachi se recăsătorește cu fata de curând răposatului Iordache Cantacuzino. Naș de cununie le-a fost însuși domnul Moldovei din acea perioadă, Iliaș Alexandru vodă¹³. După 1673, apare pe lume singurul lor copil, Dumitrașcu¹⁴ (v. Anexa). Maria moare înspre jumătatea deceniului opt; asupra acestui amănunt vom reveni.

Făcând o paranteză, vom aminti că, într-un „catastiv de sate” de pe la 1670, Gheorghe Ursachi invocă, în același timp, două soacre (ambele în viață!),

⁶ Marcel Lutic, *Neamul Ursachi*, în curs de tipărire în *ArhGen*, V (X), 1998, 3–4.

⁷ P. Samarian, *Boala „Ducăi-vodă” sau „supărul Ducăi-vodă”*; *foaia de observație a unui personaj care a domnit în Moldova și în Muntenia în a doua jumătate a sec. XVII*, în „Revista Științei Medicale”, nr. 9, 1932, p. 1035.

⁸ N.C. Bejenaru, *op. cit.*, p. 54 (încă nu se cunoaște exact această sumă, ea variind de la aproximativ 125 000 de taleri – cf. Paul Cernovodeanu, *Un episod din 1685 al relațiilor dintre Anglia și Moldova*, în „Danubius”, Galați, vol. V, p. 148 – la 200–250 000 de taleri – cf. Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, București, 1959, p. 81).

⁹ Sever Zotta, *op. cit.*, p. 191 (v. și nota 6 de la aceeași pagină); D. Velciu, „*Iordăchioaia vistierniceasa*”, *bunica dinspre mamă a cronicarului Ion Neculce*, în *RITL*, nr. 3, 1967, p. 458; P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 141.

¹⁰ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 453.

¹¹ D. Velciu, *op. cit.*, p. 458.

¹² N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 453.

¹³ T. Codrescu, *Uricariul*, vol. X, p. 214.

¹⁴ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, București, 1903, p. 582–583.

și anume pe Anița, a doua soție a răposatului Gheorghe Coci hatmanul și pe „Alicsandra spătăroaia a răpăusatului Iordachi spătarul”¹⁵. În acest context, semnalăm faptul că marea majoritate a proprietăților date ca zestre de primii săi socri sunt, și acum, la circa cinci ani de la moartea Ilincăi, tot în proprietatea lui Gheorghe Ursachi, deși „potrivit uzanțelor timpului, în astfel de situații, se pierdea zestrea primită la căsătorie și, totodată, calitatea de rudă” față de foștii socri¹⁶.

Revenind la căsătoriile marelui dregător, să spunem că, acordând prea puțină atenție memoriei celei de a doua soții moarte, păstrând totuși intervalul impus de canoanele bisericești, prin 1676–1677, Gheorghe Ursachi se va căsători (la peste 55 de ani!) pentru a treia oară. Deloc incomodat de cei peste 20 de ani care îl despărțeau de Alexandra Șoldan, la fel de viguros în viața de familie precum în politică sau afaceri, marele vistiier se va alege cu două noi odrasle, Catrina și Safta (v. Anexa). Alexandra, Dumitrașcu, dar și cele două fete aflate la o vârstă fragedă, vor asista neputincioși la drama în care va fi antrenat soțul și tatăl lor între anii 1678 și 1688¹⁷. Alexandra, „rămasă foarte săracă și în stare jalnică”¹⁸, va purta cu mare greutate povara imenselor datorii ale răposatului ei soț până după 1707, când va trece și ea la cele veșnice.

Știind că Dumitrașcu, copilul rezultat din a doua căsătorie a lui Gheorghe Ursachi, și soția acestuia, Maria Buhuș, au fost și ei înmormântați în biserica mănăstirii Barnovschi¹⁹, este evident că piatra funerară aflată în discuție nu putea fi pusă decât pentru cea de-a doua soție, Maria Cantacuzino. Aceasta, prin mama ei, Alexandra Gavrilăș Mateiaș, era nepoată lui Miron Barnovschi voievod și Aniței, una dintre surorile domnului (cum s-a arătat, cu mai multe detalii, în comunicarea prezentată aici data trecută de d-l Ștefan S. Gorovei). Reiese clar, astfel, de ce este înmormântată Maria Cantacuzino-Ursachi în această necropolă domnească; la fel de clară este, de asemenea, legătura dintre cel care pune această piatră („pan Ursachie”) și Anița, marele vistiernic nefiind altceva decât nepotul (nicidecum soțul!), prin alianță, al Aniței.

Pentru a întregi inscripția în dreptul *anului* și, implicit, al *numelui domnului*, vom utiliza informația potrivit căreia în momentul așezării pietrei funerare Gheorghe Ursachi era *mare vistiernic*. Astfel, se știe că Ursachi s-a aflat în această dregătorie în două perioade; prima durează din ianuarie 1666 până în preajma Crăciunului din 1669²⁰. A doua perioadă, posibil cu unele

¹⁵ Iulian Marinescu, *Documente relative la Ioan Neculce*, în BCIR, IV, 1925, *passim*.

¹⁶ D. Velciu, *Neculce vistiierul*, ..., p. 27.

¹⁷ Marcel Lutic, *op. cit.*

¹⁸ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, București, 1983, p. 317.

¹⁹ N. Iorga, *op. cit.*, vol. XVI, București, 1909, p. 321–322; Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1939, p. 183–184.

²⁰ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 454.

intermitențe, mai greu de identificat datorită insuficienței documentare, se poate totuși încadra (având în vedere și domniile existenți acum pe tronul Moldovei, Dumitrașcu Cantacuzino și Antonie Ruset voievozi – ambii rude ale lui Ursachi!) în intervalul *februarie 1674 – noiembrie 1678*²¹. Prima perioadă trebuie scoasă din discuție pentru simplul motiv că, după cum am mai spus, Maria îl naște pe Dumitrașcu după 1673. Rămâne, așadar, intervalul temporal *februarie 1674 – noiembrie 1678*. Având în vedere data avansată mai sus pentru căsătoria cu Alexandra Șoldan, nașterea și căsătoria celor două fete rezultate din a treia căsătorie, precum și anul aproximativ al nașterii lui Dumitrașcu (care se numea așa după numele unchiului său, Dumitrașcu Cantacuzino voievod – pe tron în anul nașterii nepotului său!), putem afirma, cu destulă temei, că anul morții Mariei și, implicit, al punerii pietrei funerare, este 1674 sau 1675, nefiind exclus ca Maria să fi murit la nașterea unicului ei copil.

În aceste condiții, prima parte a inscripției de pe piatra funerară recent descoperită la biserica Barnovschi s-ar putea întregi în felul următor: „Această piatră a făcut-o și a înfrumusețat-o pan Ursachie mare vistiernic cn<*eaghinei sale Maria, fiica lui Iordachi Cantacuzino mare vistiernic*²²>, în zilele <lui Dumitrașcu Cantacuzino voievod în anul 7<182> (sau <7183>)...“.

În concluzie, am văzut, prin apelul la genealogie, cum se poate explica foarte precis prezența unei pietre funerare aparținând unui mare boier într-o necropolă domnească și, lucru mai important, cum, prin coroborarea unor informații de natură genealogică, se poate întregi o inscripție, întregire altfel aproape imposibilă cu alte mijloace.

Sperăm că prin prezentele rânduri am mai adus o dovadă în sprijinul unei idei prea adesea contestată chiar de unii istorici: *genealogia este o știință eficientă*, alături de celelalte așa-numite științe auxiliare ale istoriei, *întru limpezirea unor aspecte și probleme de istorie generală*.

²¹ *Ibidem*.

²² Pasajul „fiica lui Iordachi Cantacuzino mare vistiernic” a fost completat după o sugestie a d-lui Ștefan S. Gorovei.

CĂSĂTORIILE ȘI UNELE ÎNRUDIRI ALE LUI GHEORGHE URSACHI

I
Ilinca Coci
(~ 1650 – 1665)

Nicolae Coci
agă

Vasile Coci
(Lupu) vv.

Gheorghe Coci
hatman
m.p. 1653
= 1. Maria m. 1648
2. Anița m.p. 1670

Gavril Coci

Gligorașco
Ștefan
Anița
= Alexandru Draco
(fiul lui Antonie Ruset)
Ilinca
= Gh. Ursachi
Măricuța
= Ghinea
m. med.
Ileana
= Nicolaie
Murguleț

II
Maria Cantacuzino
(1666/7 – 1674/5)

Miron
Barnovschi

Sârba
= Mateiaș Gavriș
m. 1652 m. log.

Teodosia

Anița
m.a. 1636

Ruxandra

Aftemia

Ileana
comisoaia

Alexandra
m.a. 1692
= Iordache
Cantacuzino
m.a. 1665

Safta
= Lupașco
Buhuș
m. spăt.

Maria
= Gh. Ursachi

Ecaterina
= 1. Neculce
vist.
2. Enache
grămătic

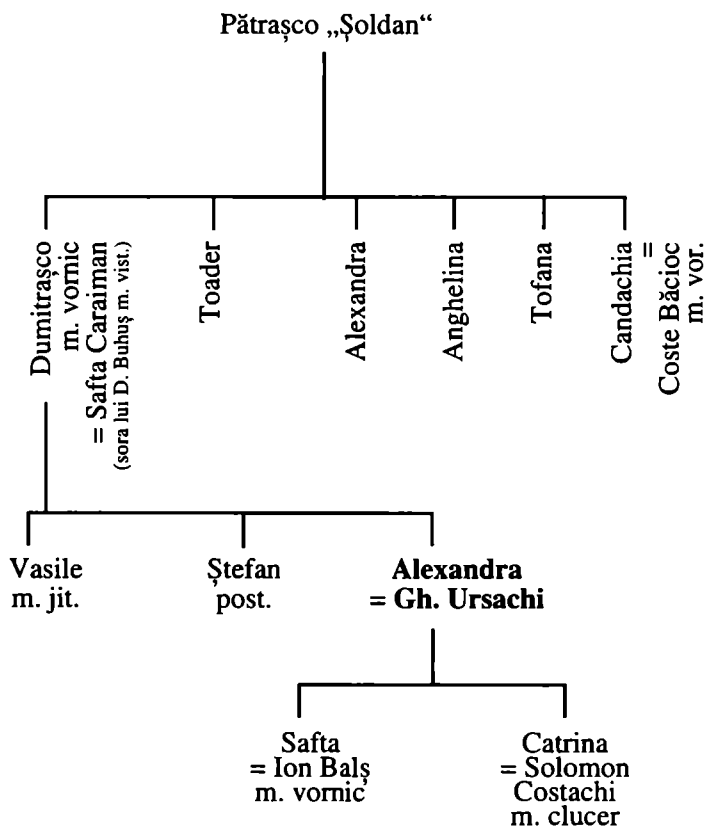
Iordache
m. spăt.

Dumitrașcu
m. 1707
= Maria Buhuș
m.c. 1736

(1)
Ion
Neculce

(2)
Maria
= Ștefan Luca
m. vist.

III
Alexandra Șoldan
(1676/7 – 1688)

PRECIZĂRI GENEALOGICE PENTRU O ISTORIE A FAMILIEI MISSIR

Ședința din 10 martie 1998

Date privitoare la familia Missir pe teritoriul țării noastre, grupate științific într-un studiu, nu mai există din păcate în țară. Singurul studiu de acest fel, realizat de Gh. Bezviconi în 1957 la cererea lui Livio Missir din Smirna, a luat drumul străinătății, fără a lăsa nici un fel de urmă¹.

Acest lucru îngreunează mult cercetarea, deși în stadiul actual al cercetărilor deținem date pentru diferite ramuri ale familiei din Roman, Botoșani (cu cele două ramuri), Piatra Neamț, Bacău, Panciu, Suceava precum și pentru membri ai acestei familii identificați la Heciu (jud. Iași), Iași, Focșani, Mărăței, Galați, Onești și Tg. Ocna.

Din aceste informații și date, prezentăm astăzi una din cele două ramuri datând din secolele XVIII și, respectiv, XIX, care au descendență până azi.

Ramura cu pricina începe la Suceava și continuă la Botoșani, unde deja mai exista una. Începătorul ramurii sucevene a fost un *Gabriel Missir*, despre care știm foarte puține lucruri: este atestat la 5 decembrie 1787 împreună cu fratele său Ioan de un document la care face referire J. Polek².

D-na Ioana Missir-Vlad (care ne-a oferit felurite informații, în special pentru ramura d-sale³) știe că era comerciant și că a fost căsătorit cu Dolcuța Baron Kapri, fiica lui Ovanes Kapri (1722–1791) și a Mariei Hagi Mangur⁴. Cu ea, Gabriel va avea un singur fiu, Ovanes (Ioan).

Ovanes (Ioan) Missir s-a născut în Suceava, la 20 aprilie 1798 și despre el avem ceva mai multe date: coboară în 1848⁵ în Principatul Moldovei, unde va sprijini zidirea bisericii din Teișoara (jud. Botoșani)⁶; ca răsplată, Grigore

¹ G. Bezviconi, *Cercetări genealogice românești*, în *AIIAI*, XXX, 1995, p. 691.

² Dr. J. Polek, *Die Armenien in der Bukowina*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes Museums“, Jahrgang 1904, Cernăuți, 1905, p. 65.

³ Mulțumim d-nei Ioana Missir-Vlad pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție informațiile și materialele documentare care au permis redactarea prezentei comunicări.

⁴ Ștefan S. Gorovei, *Cronica genealogică a familiei Kapri*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 1–2, p. 156.

⁵ Bogdan Căuș, *Figuri de armeni din România. Dicționar*, Botoșani, 1994, p. 171.

⁶ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Marea Arhondologie a Moldovei*, Iași, 1997, p. 197. Originalul diplomei se află la d-na Missir-Vlad.

Alexandru vodă Ghica i-a acordat rangul de căminar, „pentru serviții”. A avut două căsătorii: prima cu o descendentă a familiei Kapri și a doua cu o Sanazanda (Suzana), din ambele rezultând 13 copii.

Căminarul a lăsat un frumos sigiliu personal, montat pe un inel de argint, din cornalină roșie de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 20 mm lungime și 16 mm lățime. În cornalina roșie sunt figurați doi lei rampanți cu capetele întoarse și cu limbile scoase, susținând un scut oval în câmpul căruia se vede o pasăre (șoim?), având deasupra o cruce cu capetele lățite iar în gheare un pește. Deasupra scutului – o coroană deschisă din care ies trei pene de păun. Scutul are la bază două frunze de palmier și încă un element neidentificat. În dreapta și stânga, sus și jos, găsim inițialele posesorului: I(oan) M(issir) și în armeană O M. Din păcate, acest sigiliu nu ne spune prea multe lucruri despre posesorul lui, poate cu excepția celor trei pene de păun, care ar putea fi eventual puse în legătură cu așezarea lui la Botoșani, oraș al cărui simbol era păunul⁷; acolo posesorul lui a construit o casă și a posedat o livadă, ambele transmise urmașilor⁸. Tot la Botoșani își va găsi odihna, într-un mormânt cu inscripție bilingvă, în germană și armeană⁹. Prin coborârea sa la Botoșani, Ovanes Missir a adus aici încă o altă ramură a familiei, alături de cea existentă încă din 1811¹⁰.

Din cei 13 copii ai săi din ambele căsătorii, vom înfățișa toți descendenții până azi ai lui *Bogdan* (1854–1944), care era frate cu Simeon și Basile¹¹ morți în casa părintească la vârstă înaintată.

Bogdan (1854–1994) a fost administrator al boierului Stoianovici, pe a cărui moșie o va întâlni pe Cécile Marchand (1865–1935), institutoare franceză de origine elvețiană, din orașul Fribourg; se va căsători cu ea și în 1890 va pleca în S.U.A. Aici i se vor naște cei șase copii: Maria – moartă de mică –, Ioan, Suzana, Alexandru, Vasile și Ida.

Ioan (1890–5.XII.1945), născut la West Hoboken, statul New York, se va întoarce cu întreaga familie în Botoșanii Moldovei în 1895. Studiile le începe la

⁷ Sigiliul în posesia d-nei Missir-Vlad. V. p. 168.

⁸ Din relatările d-nei Missir-Vlad, se înțelege că Ovanes a construit cea mai mare casă din Botoșani, actualmente pe strada Miorița și în care funcționează de peste 40 de ani un cămin de băieți; casa și pământul au fost împărțite între moștenitori. Suzana și cei trei copii din a doua căsătorie au cumpărat o casă de la familia Carp în 1869 pe strada Roset, urmașii rămânând în ea până în 1969. Livada de 15 ha aparținând celor trei frați Missirești (Bogdan, Ioan și Simeon) a fost răscumpărată de Ioan Missir. Pe întinderea ei s-au ridicat cartierul Primăverii.

⁹ Referitor la data morții, Bogdan Căuș, *op. cit.*, p. 171, o fixează la 1853, pe când d-na Missir-Vlad o stabilește la 1855.

¹⁰ Bogdan Căuș, *op. cit.*, p. 172.

¹¹ Despre Basile Missir, G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, 1932, p. 73.

Botoșani, unde urmează școala primară și liceul „August Treboniu Laurian“, apoi Facultatea de Drept din București (1909–1913), beneficiind de o bursă a comunității armene din Botoșani¹². A fost secretar al fostului ministru Basile (Vasile) Missir timp de un an¹³.

A slujit în armată între 1913 și 1918, parcurgând cariera militară până la gradul de căpitan (sergent – 1913; locotenent – 1916; căpitan în rezervă – 1918); a luptat în Bulgaria cu Batalionul 8 Vânători și în Moldova și Ardeal cu Regimentul 3 Grăniceri. A fost decorat cu medalia „Avântul Țării“ (Brevetul nr. 716/7 noiembrie 1913) și Crucea Comemorativă a Războiului 1916–1918 cu baretele: Ardeal, Carpați, Oituz, Mărășești și Tg. Ocna (Brevetul nr. 3732/10 octombrie 1921).

După încheierea primei conflagrații mondiale, a revenit la Botoșani, unde a fost ajutor de primar (1919–1920) și mai apoi chiar primar, în anii 1931–1932 și 1941–1944.

Ca publicist, s-a remarcat prin binecunoscutul său roman *Fata moartă*, scris în 1937, premiat de Academia Română, prin apariția revistei „Crai nou“ și nu în ultimul rând prin memoriile și manuscrisele date în custodie din 1966 Muzeului Literaturii Române din București.

Se căsătorește cu Ecaterina Lucia Manoliu – sora scriitorului și publicistului interbelic Petru I. Manoliu și nepoată a naturalistului Gh. Antipa; din această căsătorie s-a născut o fiică, Ioana Anca Miranda (n. 1942, Botoșani), actualmente profesor la Facultatea de Construcții din Iași, căsătorită cu Nicolae Vladimir Vlad, cadru universitar în Iași; au un fiu, Ioan (n. 1970), student la Facultatea de Geofizică din București.

Suzana (1891–1971) a urmat Academia Comercială în Elveția, s-a căsătorit cu Nicolae Ciaciru, cu care a avut doi copii; fiul, Ioan Alexandru (1926–1996), are la rândul-i un fiu, Mircea (n. 1945), artist plastic în Piatra Neamț; fiica, Cecilia Maria, căsătorită cu generalul Cernica, are o fată, Rodica (n. 1948), de profesie economist.

Alexandru (1892–1975) a studiat în Anvers, tot la Academia Comercială. A avut două fete: *Cecilia Julieta*, economistă, căsătorită și divorțată, fără urmași, și *Sanda*.

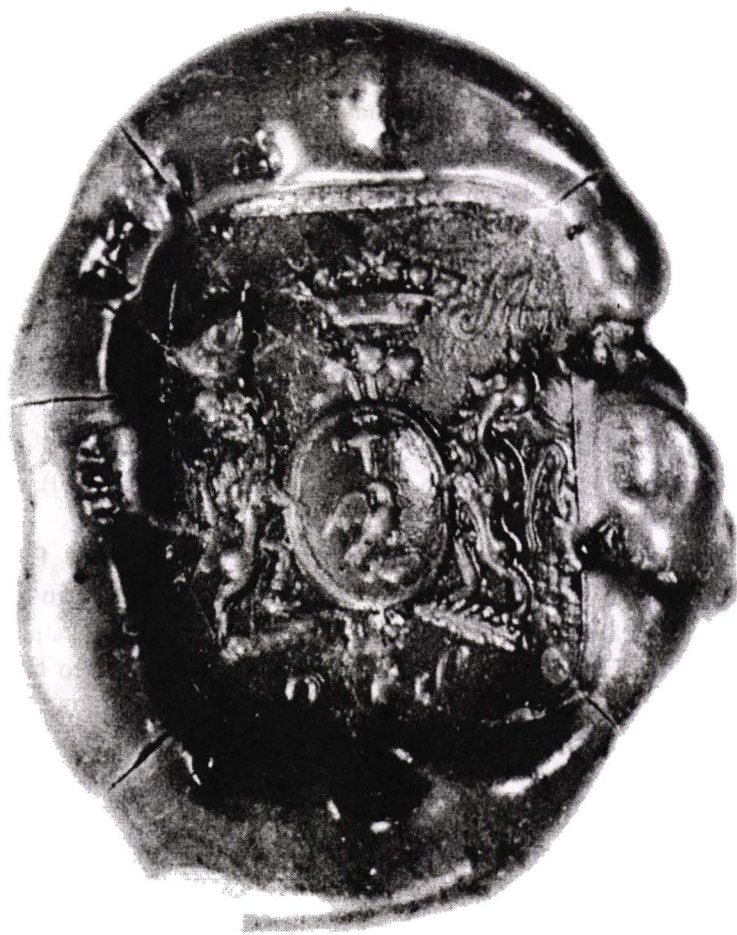
Ida (1901–1990) a fost căsătorită cu Octav Papadopol, de care va divorța ulterior, și cu care a avut doi copii: *Alexandru*, azi mort, tatăl lui Victor, de profesie medic, și *Coleta*, căsătorită Porușnic, cu un fiu Dan, inginer.

¹² Bogdan Căuș, *op. cit.*, p. 171.

¹³ *Ibidem*.

Vasile (n. 1905) trăiește și este medic; căsătorit cu *Letiția*, are doi băieți: *Alexandru*, director de bancă (al cărui fiu, inginer, n. 1965, a emigrat în Canada) și *Bogdan* profesor la Facultatea de Farmacie din București și care are un fiu farmacist.

Consemnând aceste puține date ca o modestă contribuție la istoria armenilor din Moldova, sperând să putem reveni în viitor cu completări și informații noi.

Amprenta sigiliului lui Ioan Missir

NEAMUL DINSPRE MAMĂ AL LUI PETRU RAREȘ

Ședința din 7 aprilie 1998

Despre înaintașii lui Petru Rareș s-a schițat o ipoteză încă acum câteva decenii, rămasă, însă, în manuscris și, deci, necunoscută istoricilor noștri. Ea aparține genealogistului I. C. Miclescu-Prăjescu. Într-unul din caietele sale cu însemnări, acest admirabil cunoscător al istoriei vechilor familii moldovenești pune în lumină existența unui document din 14 martie 1489 care conține posteritatea logofătului Isaia. La data amintită, mănăstirea Voroneț primea satul Vlădeni, pe Siret, unde a fost Oriș Vlad, cumpărat de Ștefan cel Mare de la urmașii logofătului. Iată-i, așa cum apar în actul pomenit, din păcate o copie slavă proastă și cu destule inexactități: Mușata, cneaghina lui Zbierea, și frații ei, Ivanco, Petru, și nepoții lor de soră (Toader stolnic, Isaico și Mărina), fiii Anușcăi, copiii lui Giurgiu stolnic, împreună cu vara lor, Marina, jupâneasa lui Fete Iacobescul, fiica lui Duma Isăescul, și verii lor, Balșe și Iuga, fiii Oliușcăi, nepoții lui Șendre, și nepotul lor, Iurie, și verii lor, Toader și fratele lui, Petru, toți nepoții lui Isaia logofătul¹. Câteva observații: dacă Balșe și fratele lui, Iuga, erau nepoții unui Șendre, înseamnă că lui Isaia îi veneau strănepoți, iar Mușatei și fraților săi le erau nepoți de văr primar și nu veri². Apoi, al cui nepot era Iurie? Al tuturor verilor enumerați înainte sau al lui Balșe și Iuga? Mai probabil, doar al acestora din urmă. După calculul generațiilor, ar reieși că cei doi frați erau născuți pe la 1470. La 1489 ar fi putut avea un nepot, eventual de la un frate sau o soră morți tineri. Copilul, chiar foarte mic, putea să apară astfel în document, ca moștenitor al părintelui decedat. Ceea ce este, însă, important în acest act – și ceea ce i-a atras atenția lui I. C. Miclescu-Prăjescu – este existența fraților *Toader* și *Petru*, nume care coincid cu acelea ale lui *Toader* pârcălabul de Hotin și *Petru* Rareș. Adaug încă un element: dacă tuturor personajelor din acest document li se indică numele părintelui, în cazul lui Toader și Petru această regulă nu mai este respectată. Simplă omisiune a diacului? Nefiind

¹ DRH, III, p. 95, nr. 51.

² De altminteri, și Mihai Costăchescu socotea că Giurgiu stolnicul, Duma Isăescul și Șendre erau, toți, fiii lui Isaia logofătul (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 349).

indicată filiația, este greu de spus cărei generații îi aparțineau cei doi frați: erau veri cu Mușata și Marina sau cu Balșe și Iuga? Și, mai departe: lui Balșe și Iuga le veneau veri de-al doilea (din bunici frați) sau veri primari? În cel din urmă caz, înseamnă că și ei îl aveau de bunic pe Șendre, iar părintele lor, al cărui drept îl moșteneau, fusese frate cu Oliușca, mama lui Balșe și Iuga.

Isaia logofătul este un personaj destul de bine cunoscut. Mare dregător, membru al sfatului (între 28 ianuarie 1409³ și 28 octombrie 1439⁴), el era fiul lui Gârdu⁵, diacul documentului din 7 ianuarie 1407⁶. Începând cu 25 decembrie 1422, credința lui Isaia din marea mărturie este însoțită de credința copiilor săi⁷. Dintre aceștia, doar Duma Isăescul avea să devină mare dregător; el apare în sfat din 1436⁸ până la 25 ianuarie 1446⁹. În două documente, din 13 decembrie 1488¹⁰ și 2 martie 1508¹¹, fiica lui, Marina, se declară nepoată a lui Știbor cel bătrân și a Zoicăi, ceea ce înseamnă că mama ei, jupâneasa lui Duma Isăescul, era fiica acestora¹². Giurgiu stolnicul, fiul lui Isaia logofătul, nu a fost mare dregător. Ginerele său – soțul Mușatei –, Zbierea, ar putea să fie marele dregător de la 1457¹³ – 1489¹⁴. Despre Toader stolnicul și Isaico, fratele lui, cred că apar niște întregiri genealogice într-un document din 22 iunie 1546. La data aceea, Tecla, fiica lui Isaico, nepoata de frate a lui Toader pârcălabul, avea să spună că unchiul ei a cumpărat satul Miclești, la obârșia Podagrăi, și i l-a dăruit, dar uricul s-a pierdut „când însuși împăratul turcesc și cu puterile lui și cu tătarii au prădat țara noastră până la Suceava”¹⁵. Omonimia (Toader – Isaico) mă îndeamnă să presupun că tatăl și, respectiv, unchiul Teclei sunt fiii Anușcăi,

³ DRH, I, p. 36, nr. 24.

⁴ *Ibidem*, p. 287, nr. 202.

⁵ *Ibidem*, p. 53, nr. 37; p. 55, nr. 38.

⁶ *Ibidem*, p. 30, nr. 21.

⁷ *Ibidem*, p. 77, nr. 52.

⁸ *Ibidem*, p. 214, nr. 155.

⁹ *Ibidem*, p. 369, nr. 260.

¹⁰ *Ibidem*, III, p. 82, nr. 43.

¹¹ DIR, XVI/1, p. 75, nr. 71.

¹² Boierul Știbor este menționat în sfatul lui Alexandru cel Bun în două rânduri: în 1424 (DRH, I, p. 83, nr. 57) și la 4 decembrie 1428 (*ibidem*, p. 118, nr. 80). În afara cneaghinei lui Duma Isăescul, a mai existat un copil al lui Știbor (pare să fi fost tot o fată, Ilisafta), ai cărui descendenți sunt atestați în veacul XVI (DIR, XVI/1, p. 385, nr. 348; *ibidem*, XVI/3, p. 186, nr. 239; p. 372, nr. 461; v. și *ibidem*, XVII/5, p. 151, nr. 212). Nu știu dacă și cum se înrudea vornicul Hodco Știbor – în sfat: 18–23 februarie 1448 (DRH, I, p. 389, nr. 274; p. 391, nr. 275) și, cu întreruperi, 8 februarie 1453 (*ibidem*, II, p. 37, nr. 27) – 15 mai 1462 (*ibidem*, p. 148, nr. 104) – cu Știbor cel bătrân: poate să-i fi fost fecior.

¹³ DRH, II, p. 96, nr. 65.

¹⁴ *Ibidem*, III, p. 96, nr. 51.

¹⁵ DIR, XVI/1, p. 537, nr. 482.

nepoata lui Isaia logofătul. E drept că, la 1489, Toader este arătat ca stolnic, iar Tecla spune că unchiul său era pârcălab, dar, după 1489, Toader a putut ajunge la pârcălăbia uneia din cetățile Moldovei. Satul dăruit Teclei (Miclești) se afla în ținutul Dorohoi. Or, Isaia logofătul, strămoșul lui Toader stolnicul și al lui Isaico, era proprietar tocmai în zona Botoșani – Dorohoi¹⁶. La 21 mai 1584, Avram Dincovici din Turiatca avea să vândă a patra parte din Miclești, în ținutul Dorohoi¹⁷. Întrucât el numește acest sat „ocină a mea dreaptă și dedină“, este posibil ca Avram să fie urmașul Teclei, nepoata de frate a lui Toader pârcălabul.

Printre satele care-i erau întărite lui Isaia logofătul, la 14 august 1432, se număra și Medveja¹⁸. Dar – lucru remarcat de I. C. Miculescu-Prăjescu – și Toader pârcălabul de Hotin avea să fie stăpânul unui sat Medveja, la ținutul Hotin¹⁹. Mihai Costăchescu socotea că Medveja lui Isaia „este sat în județul Hotin, așezat pe pârâul cu același nume“²⁰. Identificarea aceasta a fost preluată și de editorii volumului I din colecția *Documenta Romaniae Historica*²¹. În schimb, Alexandru I. Gonța vedea în proprietatea lui Isaia un sat pe Stavna, la capătul de sus al Cozancei, sat care avea să se numească ulterior Uriciani²². După cum o dovedesc documente din veacul XVII, Medveja „unde a fost Oanță, care acum se numesc Uriciani“, la capătul Cozancei, în ținutul Hârlău, aparținuse în vechime unui boier Balș („Balș cel bătrân“, cum aveau să-i spună urmașii). Acesta trăise în vremea lui Alexandru cel Bun, de la care avea privilegii pe Medveja. Satul nu ieșise niciodată din posesia urmașilor lui Balș (un „Petru voievod“ le dăduse uric de împărțeală) și, la 1602–1604, răstrănepoții boierului vor primi întăriri pe această proprietate²³. În concluzie, nu se poate admite că, în 1432, Ilie I a întărit lui Isaia logofătul satul Medveja, la Hârlău, pe care Balș îl stăpânea deja din vremea lui Alexandru cel Bun și pe care avea să-l lase urmașilor săi. Rămâne, deci, de acceptat că satul Medveja al lui Isaia logofătul era cel de la Hotin, care, mai târziu, va apărea printre stăpânirile rămase de pe urma lui Toader pârcălabul de Hotin.

¹⁶ DRH, I, p. 163, nr. 112 și identificările de sate din indicele de la sfârșitul volumului; pentru identificări, v. și Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 345–346.

¹⁷ DIR, XVI/3, p. 256, nr. 309.

¹⁸ DRH, I, p. 163, nr. 112.

¹⁹ DIR, XVI/2, p. 63, nr. 61.

²⁰ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 345.

²¹ DRH, I, p. 475, sub vocea *Medveja*.

²² „Documente privind istoria României“. A. Moldova. *Veacurile XIV–XVII (1384–1625)*. INDICELE NUMELOR DE LOCURI, întocmit de Alexandru I. Gonța, ediție îngrijită și prefață de I. Caproșu, București, 1990, p. 158, sub vocea *Medveja*.

²³ DIR, XVII/1, p. 32, nr. 48; p. 169, nr. 240.

Isaia logofătul, strămoșul fraților Toader și Petru, este numit, în mărturia boierilor moldoveni la jurământul de vasalitate depus de Ilie I (19 septembrie 1436), „Isaia de la Baia”²⁴. Înseamnă că acest dregător își avea reședința în vechea capitală a Moldovei²⁵. În 1532, Petru Rareș zidește la Baia o biserică având hramul Adormirea Maicii Domnului. Ce semnificație putea să aibă acest gest? Explicația pe care a dat-o N. Iorga nu mi se pare satisfăcătoare: „Petru Rareș [...] și-a întins atenția asupra regiunii nordice a Moldovei în ce privește clădirile, din care cauză, la Baia, pe lângă biserica lui Ștefan, care a fost iarăși reparată în timpul nostru, este aceea, încă nereparată, a lui Petru Rareș”²⁶. În veacul XVI, Baia era un târg, nu avea curți domnești, iar pentru populația românească exista deja biserica lui Ștefan cel Mare. „Oricum – scria tot N. Iorga – n-ar fi fost nevoie ca Petru Rareș să facă, la 1532, o a doua”²⁷. Răspunsul începe să se contureze dacă se ține seama de rezultatele investigațiilor arheologice. „Cu prilejul cercetărilor făcute la biserica Adormirea Maicii Domnului s-a descoperit ceramică de la sfârșitul secolului al XIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIV-lea”²⁸. „Ne gândim că în această zonă a putut fi amplasată locuința lui Gărdu, tatăl marelui boier moldovean Isaia, care-și spunea «de la Baia» și, în această situație, este posibil ca tot aici să se fi ridicat un lăcaș de cult pe care aceștia să-l fi frecventat [...]. Deosebit de important ni se pare faptul că, într-adevăr, ctitoria acestui domn [Petru Rareș] suprapune parțial temelia de piatră a unei biserici de lemn din vremea lui Petru I”²⁹. Dacă Petru Rareș a refăcut în târgul Băii o biserică (amplasată într-o zonă cu vechi urme de locuire medievală), înseamnă că el era legat într-un oarecare fel de locurile acelea. În context, se cuvine reamintit faptul că, la întoarcerea din campania în Transilvania, la 1541, câteva luni după reîntronizarea sa, Petru Rareș a intrat în Moldova pe la Câmpulung „și s-au pogorât la Bae și decii cu mare laudă s-au dus la scaunul său, la Suceava”³⁰. A făcut, cu alte cuvinte, un ocol ca să ajungă mai întâi la Baia, căci de la Câmpulung putea să ia direct drumul Sucevei. Explicația nu poate fi decât aceea că Baia avea, pentru Petru Rareș, o anume semnificație. Adăugând aici existența fraților Toader și

²⁴ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, II, Iași, 1932, p. 701–702, nr. 202.

²⁵ Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, ediția a II-a, București, 1997, p. 118.

²⁶ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Angheliescu, București, 1981, p. 119.

²⁷ Idem, *Opere economice*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea, București, 1982, p. 527.

²⁸ Vasile Neamțu, *Istoria orașului medieval Baia (Civitas Moldaviensis)*, Iași, 1997, p. 173, nota 20.

²⁹ *Ibidem*, p. 161.

³⁰ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediția a II-a, îngrijită de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 165.

Petru în descendența lui Isaia logofătul „de la Baia“, începe să se contureze posibilitatea ca *Petru Rareș și fratele său, Toader pârcălabul de Hotin, să fi coborât, pe linie maternă, din acest mare dregător.*

Documentul în care apare posteritatea lui Isaia logofătul datează din 14 martie 1489 și privește vânzarea unui sat de către Ștefan cel Mare, sat care va fi închinat de domn mănăstirii Voroneț. Dar, numai cu câteva luni mai înainte, la 17 august 1488, Ștefan mai făcuse mănăstirii Voroneț o danie, după ce cumpărase satul Știlbicani, la Toplița Rece, pe Suha Mare, precum și pâraul Suha Mare, de la gură la obârșie, cu toate poienile și muncelile de pîmprejur și cu izvoarele Răroaia, Ostra și Negruleasa. Vînzători erau Șandru Gardu și vărul lui, Șușman, și unchiul lor, Ioan, cu surorile lui, Magda, Mara și Neaga, fiii lui Coste Mădzărăescul³¹. Numele Șandru Gardu îndreaptă gândul spre familia lui Isaia logofătul, al cărui fiu se chema Șendre și al cărui tată purta numele, foarte rar, Gărdul³². Vărul lui Șandru Gardu, Șușman, ar putea să fie fratele lui Barsu comisul și vărul lui Dobrul logofătul și al surorii acestuia, Ana³³. La 17 martie 1598, Ihnat vâtaful și fratele lui, Tănăsie, se declarau fii ai Stancăi, nepoți ai lui Șușman și strănepoți ai lui Dobrul logofătul³⁴, ceea ce înseamnă că marele logofăt și-a botezat unul din fii cu numele vărului său. Frații Tănăsie și Ihnat, feciorii Stancăi, apar și ca nepoți ai Măricăi, strănepoți ai Ilcăi (aceasta fiind, la rândul ei, nepoata de fiu a lui Oană vornicul³⁵). De aici rezultă că Șușman, fiul lui Dobrul logofătul, a fost căsătorit cu Mărica, strănepoata lui Oană vornicul. Reamintesc aici că un alt băiat al lui Dobrul, Dumitru cămărașul, a fost tatăl Anghelinei Stroici, mama lui Luca Stroici³⁶. Cum Șușman nu este, nici el, un prenume foarte frecvent, trebuie să adaug că, în răstimpul 7 aprilie 1458 – 25 ianuarie 1472, în cancelaria Moldovei a funcționat diacul Isaia Șușmanovici³⁷. Prenumele său este identic cu al marelui logofăt Isaia, iar patronimul – cu numele vărului lui Șandru Gardu. Această repetare de prenume mă determină să presupun existența unei legături de rudenie între neamul lui Isaia logofătul și

³¹ DRH, III, p. 75, nr. 40.

³² Mihai Costăchescu socotea că acest boier se putea numi și *Grăde* și compara cu numele feminin *Grada*: Mihai Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 349, nota 19.

³³ DRH, II, p. 252, nr. 158.

³⁴ DIR, XVI/4, p. 195, nr. 253.

³⁵ *Ibidem*, XVI/3, p. 214, nr. 266; N. Iorga, *Studii și documente*, VII, București, 1904, p. 209, nr. 3; Mihai Costăchescu, *Neamul lui Oană, dvornic de Suceava și satele lui*, în CI, V–VII, 1929–1931, p. 50.

³⁶ Maria Magdalena Székely, *Noi contribuții la genealogia familiei Stroici*, în *ArhGen*, II(VII), 1995, 1–2, p. 66 și anexa I, unde nu apare Șușman ca fiu al lui Dobrul!

³⁷ DRH, II, p. 102, nr. 69; p. 114, nr. 78; p. 117, nr. 81; p. 124, nr. 86; p. 135, nr. 93; p. 139, nr. 97; p. 158, nr. 110; p. 164, nr. 113; p. 172, nr. 120; p. 260, nr. 175; p. 261, nr. 176; p. 267, nr. 181; p. 269, nr. 182.

acela al lui Coste Mădzărăescul. Totodată, bănuiesc că Isaia Șușmanovici diacul era înrudit, pe de o parte, cu Isaia logofătul și, pe de altă parte, cu Șușman, nepotul lui Coste Mădzărăescul. În acest larg cerc de rude, se înregistrează mai mulți cunosători ai buchiilor: Gardu diac, Isaia Șușmanovici diac, Ivanco Dobrulovici diac, Isaia mare logofăt și Dobrul mare logofăt.

A treia danie – și ultima cunoscută – pe care Ștefan cel Mare o face mănăstirii Voroneț imediat după edificarea așezământului datează din 26 noiembrie 1490. Atunci, Ștefan a cumpărat de la nepoții lui Oană vornicul Glodenii, unde a fost Stan, lângă Stăuceni. Satul l-a dat mănăstirii Humor (ctitoria lui Oană vornicul), în schimbul seliștii Poiana, la gura Humorului. Apoi, a închinat această seliște mănăstirii Voroneț³⁸.

Așadar, la 1488, 1489 și 1490, Ștefan cel Mare a înzestrat noua sa ctitorie cu sate cumpărate de la urmașii lui Coste Mădzărăescul, ai lui Isaia Gărdovici logofătul și ai lui Oană vornicul. Vlădenii – fosta proprietate a nepoților lui Isaia – se aflau pe malul stâng al Siretului, între Suceava și Botoșani³⁹. În schimb, Știlbicanii (cu apa Suhăi), proprietatea Mădzărăeștilor, și Poiana de la gura Humorului se găseau în imediata apropiere a mănăstirii Voroneț. Mai mult, în aceeași zonă se afla și o parte din marele domeniu al lui Oană vornicul⁴⁰. Ceea ce-i leagă pe acești proprietari nu este numai vecinătatea moșiilor și rudeniile, ci și faptul că au contribuit, vânzând sate către domn, la înzestrarea noului așezământ de la Voroneț. Dar la Voroneț și-a avut metania viitorul mitropolit Grigorie Roșca, noul ctitor al Voronețului, cel despre care, mai târziu, mitropolitul Dosoftei avea să spună că era vărul lui Petru Rareș. Lui i se datorează închinarea, la 1550, a unui *Tetraevanghel* mănăstirii Voroneț, „unde din frageda copilărie m-am închinat lui Dumnezeu, cu rugăciunea sfântului părinte al nostru Daniil cel Nou, și unde am primit cinul îngeresc, și unde mult m-am trudit cu sufletul și am întărit și am împuternicit sfânta mănăstire, în tot cursul vieții mele, cu dreapta și de Dumnezeu dăruita agonisită și avere a mea, ca să-mi fie blagoslovită și veșnică pomană, mie și părinților mei”⁴¹. Prin urmare, dania mitropolitului la Voroneț trebuie privită și ca un act de pioșenie față de părinții săi. „Inscripțiile votive [ale cărții și ale ferecăturii] dezvăluie – scria Emil Turdeanu – câteva amănunte biografice, un ton de reținută mulțumire sufletească pentru grija purtată mănăstirii «în tot cursul vieții mele» și o caldă pietate creștină”⁴². Legătura personală a mitropolitului cu mănăstirea Voroneț

³⁸ *Ibidem*, III, p. 160, nr. 81; p. 163–164, nr. 82.

³⁹ Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești...*, I, p. 100, nota 4.

⁴⁰ *Idem*, *Neamul lui Oană...*, p. 58–79.

⁴¹ I. Bogdan, *Evangheliile de la Homor și Voroneț din 1473 și 1550*, în *ARMSI*, s. II, t. XXIX, 1906–1907, p. 653.

⁴² Emil Turdeanu, *Oameni și cărți de altădată*, I, București, 1997, p. 313–314.

nu se întrevește doar din inscripțiile *Tetraevangelului*. Tot aceiași mănăstiri, Grigorie Roșca i-a mai închinat și câteva broderii liturgice, lucrate cu fir de aur, argint și mătase pe fond de mătase⁴³. O bogată danie – consemnată într-un document din 21 martie 1551 –, constând în chilii pentru călugări, părți dintr-un sat, mori cu șteze, două iazuri, prisăci, patru fâlcii de vie cu crame și șură, sălașe de țigani, bani a fost făcută de mitropolit tot cu gândul la pomenirea sa și a părinților (de două ori este menționată doar „pomenirea părintelui său”)⁴⁴. Nu același lucru se poate spune, însă, despre acțiunea ctitoricească a lui Grigorie Roșca la mănăstirea Probota: pentru ceea ce a dat așezământului căruia îi fusese egumen 23 de ani, călugării aveau să-i facă *doar lui* pomenire, în ziua Sfântului Grigorie Bogoslovul⁴⁵. Tot așa, în 1554, închinând o carte ieromonahului Anastasie pustnicul, fostul mitropolit spune că a împlinit gestul „pentru pomenirea sa, în veci”⁴⁶. Comparația sugerează faptul că de Voroneț Grigorie Roșca era legat personal și această legătură pare să fi fost asigurată de tatăl său. Cercetările arheologice au arătat că biserica de la Voroneț, edificată de Ștefan cel Mare la 1488, suprapune o biserică de lemn, așezată pe soclu din piatră de râu, pe sol defrișat. Biserica veche era destul de mare (peste 17 m lungime și aproximativ 6 m lățime), avea pardoseală din cărămidă pătrată și era acoperită cu draniță. În pronaos, au fost descoperite în jur de șase morminte, acoperite cu lespezi de piatră, secționate de mormintele din biserica lui Ștefan cel Mare⁴⁷. O ctitorie boierească, deci, care avea să fie refăcută de un domn. Probabil, Grigorie Roșca era urmașul (prin tatăl său) al ctitorilor celor vechi, al celor îngropați în biserica lor de la Voroneț.

Nu știu cine vor fi fost acești ctitori. În zonă se aflau, reamintesc, proprietățile lui Coste Mădzărăescul (rudă, probabil, cu Isaia logofătul) și ale lui Oană vornicul. Pe de altă parte, în mărturia boierilor la jurământul lui Ilie I față de regele polon, din 19 septembrie 1436, Stan Bârlici este numit „de la Voroneț”⁴⁸. Pe marginea acestei informații, Mihai Costăchescu a precizat: „Stan Bârlici era la Voroneț, care poate este totuna cu satul Voroneț, din districtul

⁴³ G. Popescu-Vâlcea, *Din odoarele de artă de la Dragomirna*, în **BOR**, LXXXV, 1967, 11–12, p. 1246–1247; *Broderia veche românească*, studiu introductiv Maria Ana Musicescu, antologia ilustrațiilor Ana Dobjanschi, catalog Maria Ana Musicescu și Ana Dobjanschi, cuvânt înainte Vasile Drăguț, București, 1985, p. 42–43, nr. 50, 51 și planșa 57.

⁴⁴ **DIR**, XVI/2, p. 1–4, nr. 1.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 168, nr. 165.

⁴⁶ D. Mioc, *Manuscrise slavo-române în biblioteci din străindătate*, în **SMIM**, VII, 1974, p. 279, nr. 4.

⁴⁷ Nicolae N. Pușcașu, *Realități arheologice cu valoare de repere documentare în cunoașterea evoluției arhitecturii ecleziastice din Moldova*, comunicare la simpozionul „Ștefan cel Mare și Sfânt – 540 de ani de la urcarea pe tronul Țării Moldovei”, Suceava, 12 aprilie 1997.

⁴⁸ Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenesti...*, II, p. 702, nr. 202.

Gura Humorului, din Bucovina⁴⁹. Este adevărat că despre un alt sat numit Voroneț nu există mărturii. Tot la fel, însă, nu există alte atestări despre proprietăți ale Bârliceștilor în această zonă. Dar cum informația oferită de actul din 1436 nu se poate pune sub semnul îndoielii, ar fi de presupus că familia lui Stan Bârlici va fi fost proprietară a satului Voroneț și poate că acești boieri vor fi fost ctitorii vechii mănăstiri.

Letopiseșul Țării Moldovei până la Aron vodă povestește că Petru voievod a fost poreclit Rareș „dipre numele muierii ce au fostu după alt bărbat, târgoveț din Hârlău, de l-au chemat Rareș”⁵⁰. Tradiția a păstrat amintirea unei legături între târgul Hârlău și tatăl vitreg al lui Petru Rareș. Dar la Hârlău Petru Rareș a ctitorit biserica Sf. Dumitru, iar Stan Bârlici „de la Voroneț” era fiul lui Bârlă „de la Hârlău”⁵¹. O cercetare mai veche a identificat posibilul loc de naștere a mitropolitului Grigorie cu satul Roșca, devenit Ursa, situat chiar lângă Hârlău⁵².

Este locul unei recapitulări și aprofundări a celor expuse până aici. Mai multe informații, culese din izvoare diferite, par să indice că tatăl vitreg al lui Petru Rareș era urmaș (probabil nepot) al lui Stan Bârlici. Este posibil ca acest boier (sau un membru al familiei sale) să fi ctitorit vechea mănăstire a Voronețului, atestată întâia oară la 22 ianuarie 1472⁵³. Stan Bârlici „de la Voroneț” era fiul lui Bârlă de la Hârlău. Pare că familia a continuat să aibă proprietăți în zona Hârlăului: la 23 noiembrie 1499, unii din urmașii lui Stan Bârlici au venit la Hârlău, pentru a vinde niște sate lui Ștefan cel Mare⁵⁴. Tradiția a păstrat amintirea unei legături între părintele vitreg al lui Petru Rareș și târgul acesta. În timp, nu s-a mai știut, însă, în ce consta cu adevărat legătura și așa a devenit acest personaj *târgoveț* în Hârlău. În această ordine de idei, mi se pare că se cuvine a zăbovi puțin asupra bisericii înălțate de Petru Rareș la Hârlău. Acest domn a ctitorit mai multe așezăminte de rugăciune în pământul Moldovei, *refăcând sau reparând îndeobște biserici mai vechi*, construite de înaintașii săi într-un neam și domnie. Așa este cazul Probotei, Moldoviței, bisericii Sf. Dumitru din Suceava, Căprianei și Bistriței. Râșca, deși atribuită lui Petru Rareș, a fost, de fapt, ctitoria episcopului Macarie. Singură, doar biserica Sf. Paraschiva din Tg. Frumos nu pare să fi fost refăcută pe locul unui așezământ mai vechi; doar o cercetare arheologică ar putea da, însă, un răspuns definitiv. În afara acestora, de numele lui Rareș se mai leagă două biserici,

⁴⁹ *Ibidem*, p. 705.

⁵⁰ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 148.

⁵¹ DRH, I, p. 2, nr. 1; p. 8, nr. 6; p. 10, nr. 8; p. 15, nr. 10; p. 17, nr. 11; p. 20, nr. 13; p. 25, nr. 17; p. 27, nr. 18.

⁵² C. Cojocaru, *Mitropolitul Grigorie Roșca*, în MMS, LIV, 1978, 1–2 p. 61–62.

⁵³ DRH, II, p. 267, nr. 181.

⁵⁴ *Ibidem*, III, p. 441, nr. 246.

formând, îmi pare, împreună, o categorie aparte: Adormirea Maicii Domnului de la Baia și Sf. Dumitru de la Hârlău. În amândouă cazurile, Petru vodă a construit biserică într-un loc în care exista deja o alta, relativ recentă, înălțată de Ștefan cel Mare. Prin urmare, cum am arătat deja pentru Baia, nu necesități de ordin obiectiv l-au determinat spre acest gest. Dacă la Baia el a reconstruit, se pare, o veche biserică a strămoșilor materni, poate că o explicație similară există și pentru biserica Sf. Dumitru din Hârlău. Va fi refăcut aici Petru vodă o ctitorie mai veche a Bârliceștilor, copiind ca structură și, mai ales, ca dimensiuni, impresionanta biserică a părintelui său, Sf. Gheorghe, din același târg. Hârlăul și Voronețul sunt două puncte de care se leagă și biografia mitropolitului Grigorie Roșca. După cum lasă să se întrevadă unele surse, mitropolitul pare să fi făcut și el parte, probabil prin tatăl său, din familia vechilor ctitori ai Voronețului, ceea ce înseamnă că era scoborător din același Bârlă de la Hârlău. Într-un document care conține multe elemente verificabile, mitropolitul Dosoftei spune despre Grigorie că era „vărul lui Pătru vodă Rareș”⁵⁵. Cred că mitropolitul era, de fapt, văr drept cu fratele lui Petru, cu Toader pârcălabul de Hotin. S-a presupus, acum o jumătate de veac, că mitropolitul Grigorie Roșca va fi fost „scoborător, după tată sau după mamă, din neamul lui Daniil” sihastrul⁵⁶. După cele înfățișate mai înainte, cred că această înrudire (dacă va fi existat și nu văd motive pentru a susține contrariul) se făcea prin tatăl mitropolitului. Poate că și Daniil era tot un descendent al boierului Bârlă. Legenda a pus pe seama unei întâlniri între sihastrul Daniil și Ștefan cel Mare ctitorirea noului Voroneț de către acest domn⁵⁷. De aici, Constantin Turcu a conchis că „ne-am explica și altfel – prin vreo îndepărtată legătură de rudenie – stima ce însuși Ștefan cel Mare a acordat-o sihastrului”⁵⁸. Nu cred că Daniil se înrudea cu familia domnească. Totuși, rostul ctitoriei de la Voroneț a lui Ștefan cel Mare trebuie să aibă o explicație.

Ștefan cel Mare a înzestrat Voronețul cu proprietăți cumpărate de la descendenții lui Isaia logofătul, Coste Mădzărăescul și Oană vornicul – stăpâni de sate în zonă. Sunt (am văzut) indicii că mama lui Petru Rareș era nepoata lui Isaia logofătul de la Baia. Repetarea unor prenume este mărturie a unei posibile înrudiri între neamul lui Isaia Gărdovici și acela al lui Coste Mădzărăescul. Pe locul vechii ctitorii de la Baia a înaintașilor săi materni, Petru Rareș a înălțat biserica aflată și astăzi în picioare. Nu am putut identifica, deocamdată, vreo înrudire între urmașii lui Isaia și aceia ai lui Oană vornicul. Trebuie, însă, avut

⁵⁵ Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mândstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 163.

⁵⁶ Constantin Turcu, *Daniil Sihastru. Figură istorică, legendară și bisericească*, în *SCI*, XX, 1947, p. 253.

⁵⁷ Ion Neculce, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 166.

⁵⁸ Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 253.

în vedere că Petru vodă se comportă ca un ctitor la Humor, încredințându-i lui Toader logofătul edificarea unui așezământ nou în locul aceluia al lui Oană vornicul⁵⁹. Această atitudine s-ar putea explica printr-o eventuală descendență a lui Petru Rareș din Oană, dacă nu cumva va fi fost o mai veche înrudire între acest boier și familia domnitoare, așa cum a pus-o în evidență, pe baza altor mărturii, Leon Șimanschi⁶⁰.

Ipotezele pe care le-am formulat cu privire la înaintașii lui Petru Rareș nu înlătură presupunerea mai veche că Maria, mama lui, făcea parte din neamul boierilor Cernat⁶¹. Și aceasta, pentru că nu se știe, deocamdată, cine era soția lui Isaia logofătul, nici cine era ginerele sau nora dregătorului – părintele Mariei. Că mama lui Petru vodă trebuie să fi făcut parte dintr-o familie de boieri este o presupunere susținută de bunul simț istoric, iar povestea despre comerțul cu pește pe care-l practica bastardul domnesc – „o legendă și nimic mai mult”⁶². Firavele indicii pe care documentele ni le oferă cu privire la strămoșii materni și la familia tatălui vitreg al lui Rareș încep să înlăture – sper, definitiv – opinia că „negoțul practicat de Petru Rareș a constituit, fără îndoială, mijlocul principal prin care acesta și-a desăvârșit formația”⁶³. Chiar dacă informații sigure despre familia mamei lui Petru Rareș și despre mediul în care acesta s-a format nu există, nu ne este îngăduit, ca istorici, să susținem că „Petru Rareș a trăit [...] în țara sa, unde puțini au știut despre existența lui ca fiu nelegitim al lui Ștefan cel Mare. El însuși va fi preferat acest mod de viață, care îi garanta apropierea de tronul ce și-l dorea”⁶⁴. La vremea aceea, altul era statutul bastardului regal în Europa și, după cum par să o sugereze unele izvoare, și acela al fiilor domnești nelegitimi de la noi⁶⁵.

⁵⁹ Maria Magdalena Székely, *Marii logofeți ai Moldovei lui Petru Rareș*, I, în SMIM, XIII, 1995, p. 98–100.

⁶⁰ Leon Șimanschi, *Cele mai vechi sigilii domnești și boierești din Moldova (1387–1421)*, în AIIAI, XVII, 1980, p. 145.

⁶¹ Șerban Orăscu, *Mama lui Petru Rareș*, în MI, XI, 1977, 3 (120), p. 36; idem, *Generalul Alexandru Cernat și ascendenții săi*, în „Danubius”, VIII–IX, 1974–1975, p. 209–215. V. și Ștefan S. Gorovei, *Familia lui Petru Rareș*, în vol. *Petru Rareș*, redactor coordonator Leon Șimanschi, București, 1978, p. 269.

⁶² Nicolae Grigoraș, *Formația, cultura și începutul domniei lui Petru Rareș*, în RdI, 38, 1985, 7, p. 651.

⁶³ Ion Toderașcu, *Înscăunarea*, în vol. *Petru Rareș*, p. 56. La p. 55, același autor scria, însă, în contradicție cu afirmația citată mai înainte: „... judecând după ceea ce a realizat ca domn al Țării Moldovei, suntem îndreptățiți să credem că, la urcarea pe tron, Petru Rareș dispunea de instrucția și de experiența necesară pentru a putea să-și îndeplinească atribuțiile”. Or, realizările lui Rareș din timpul celor două domnii nu pot fi puse pe seama „formației” sale de negustor de pește!

⁶⁴ *Ibidem*, p. 52.

⁶⁵ Maria Magdalena Székely, *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*, în ArhGen, IV(LX), 1997, 1–2, p. 84 și notele 160–162.

I. CAPROȘU

SAMA VISTIERIEI ȚĂRII MOLDOVEI DIN 1777 (II)*

F. 50 r.

Bani ce s-au cheltuit cu pecet(e) g(os)pod din venit(u)rile aceștii sămi

Lei bani Poliț(e) ce s-au triimis ca să ia dum(nealor) boierii capicheaieli banii la Țarigrad.
 5 000 – ce-au luat du(mnea)l(ui) căm(ă)raș Iordachi cu havaleli g(os)p(o)d de la București în socoteala catastif(u)lui.

1775

8 474 69 Pentru o poliț(ă) ce s-au triimis la dum(nealui) căm(ă)raș Iordachi în socoteala cheltuielii Țarigrad(u)lui, al el hesap de la Hagi Poliz i Hagi Chiriț(ă) cătră baș(a) Chiriac Hriste.

1776 mart(ie) 17

500 – Ce s-au triimis la dum(nealui) Movilă efendi de la Hotin pentru o poliț(ă) ca să plătească la Țarigrad la dum(nealor) boierii capichehaiele de dum(nealui) capegibaș(a) aga Ahmet bei, Melec pașa zade.

1776 ap(rilie) 30

1 400 – Pentru o poliț(ă) de la Carabet Manisaluolu cătră Hodicolu Hagi Isai ce s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli în socoteala cheltuielii Țarigrad(u)lui, al el hesap.

1776 maiu 18

1 000 – Ce s-au dat dum(nealui) Dede baș(a) chiragi baș(a) a dum(nealui) sinior Petreson după carte dum(nealui) cămărașului Iordache de la care s-au luat și sănec ca întorcându-s(e) la Țarigrad să-i plătească dum(nealui) în socoteala cheltuielii Țarigradului, al el hesap.

1776 mai 23

1 500 – Pentru o poliț(ă) ce s-au luat de la chir Xanthu Lambru cătră Hristodor Lambru ce s-au triimis la Țarigrad ca să ia dum(nealor) boierii capicheaieli banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, al el hesap.

1776 mai 24

1 000 – Pentru o poliț(ă) ce s-au luat de la Athanas(e) Gaga cătră Dinu sin Hristu și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli în socoteala cheltuielii Țarigradului, al el hesap.

1776 mai 24

F. 50 v.

Lei bani

2 000 – O poliț(ă) ce s-au luat de la Necula Gheorghiu cătră Hagi Terhasi Varnalen și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli ca să le ia bani în cheltuiala Țarigradului, al el hesap.

1776 iun(ie) 1

* Prima parte a acestui document s-a publicat în „Arhiva Genealogică“, IV (IX), 1997, 1–2, p. 125–158.

- 2 000 – O poliț(ă) ce s-au luat de la misă Costandin Plati și s-au triimis la Țarigrad către dum(nealor) boierii capicheaieli ca să împartă banii, daruri i mili la locuri scăpate.
1776 iun(ie) 1
- 2 500 – O poliț(ă) de la Rușciucli Hagi Hafiz aga către tovarășul său Hagi Isuf și s-au triimis la dumnealor boierii capicheaieli ca să împartă banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.
1776 iunie 3
- 8 000 – O poliț(ă) ce s-au luat de la Dumitru Pavlu către Chiriac Hristian și s-au triimis la dumnealor boierii capicheaieli ca s(ă) ia banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.
1776 iunie 10
- 25 000 – Do(ă) poliț(e) ce s-au luat de la baș Coste Avram, una de 18 000 lei și alta de 10 000 lei, și s-au triimis la Țarigrad la dumnealui cămăraș Iordachi ca s(ă) ia banii de la baș Andoni Avram în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.
1776 iuli(e) 13
- 7 500 – O poliț(ă) ce s-au luat de la Măriia Sa Milic Mehmet paș(a) și s-au trimis la Țarigrad către Baibutlocu ca să-i plătească dum(ilor)sale boierilor capicheaieli, în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.
1776 iuli(e) 21
- 1 000 – O poliț(ă) ce s-au luat de la Ali iazagi către Cearșacu Baloglu Hagi Ibraim aga și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli ca s(ă) ia banii în cheltuiala Țarigradului, alel hesap.
1776 iulie 31

F. 51 r.

Lei bani

- 2 246 51 O poliț(ă) ce s-au luat de la misă Costandin Plati către Enachi Hristodulo și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli ca să ia banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.
1776 av(gust) 24
- 15 000 – Doă poliț(e) ce s-au luat, una de 12 000 lei alta de 3 000 lei, de la Andreiu Pavlu către Chiriac Hristi și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli ca să ia banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.
1776 sâp(tembrie) 4
- 8 500 – Patru poliț(e) ce s-au triimis la Țarigrad, la dum(nealor) boierii capicheaieli, ca să ia banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap însă,
lei
5 000 de la topcanală Ibraim iazagi către Hagi Ahmet aga
2 000 de la topcanală sârbeci Mustafa aga către topcanală Abdurahma aga
1 000 de la topcanală Casân zade Ahmet aga către Coiulolu zade Ibraim aga
500 de la Hagi Suliman zade Hagi Mehmet aga, către samăr zade Hagi
Otman aga
8 500
1776 sept(embrie) 6
- 735 – Ce s-au triimis la Hotin dum(nealui) cheatâp efendi pentru o poliț(ă) ce-au dat către slăvitu Ahmet bei și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli.

F. 51 v.

Lei bani

Ca să ia banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.

1776 sept(embrie) 21

- 1 000 – O poliț(ă) ce s-au luat de la Hagi Hafecirușciucci către tovarășul său Hagi Omer și s-au triimis la Țarigrad ca să ia dum(nealui) cam(a)raș(ul) lordachi să-i de dar la un obraz știut.
1776 sept(embrie) 30
- 1 448 60 O poliț(ă) ce s-au luat de la misă Costandin Plati către Nicola Galanachi și s-au triimis la dum(nealui) spat(arul) Iacovachi ca s(ă) ia banii în socoteala giuvaerilor ce-au cumpărat pentru trebuința g(os)pod, afară de alte 2 poliț(e) ce-au făcut dum(nealui) de la Țarigrad pentru această socoteală: una de 6 000 lei și alta de 4 000 lei și cu acest peci s-au răfuit.
1776 oct(ombrie) 1
- 1 500 – Ce s-au dat de aicea lui Andrei Necolao saugiu ca să-i plătească la Țarigrad la dum(nealor) boierii capicheaieli în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap .
1776 noem(brie) 12
- 7 000 – Cinci poliț(e) ce s-au luat a unor negustori a Capan(u)lui și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli ca s(ă) ia banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap, înșă,
lei
- 2 500 de la Cara Ali aga către Sară Mehmet aga
2 000 de la Hagi Suliman zade Hagi Mehmet aga către samăr zade Hagi Omar aga
1 000 de la Chenargi Osman aga către Săit Osman agă.

F. 52 r.

Lei bani

- lei
- 1 000 de la Hagi Sulimanolu Mola Ali și Mehmet aga, către mumgi zade Hagi Mehmet aga
500 de la bacal zade Ibrahim aga, către Hagi Abdurahman aga Hagi Abdula efendi.
7 000 1776 noiemb(rie) 17
- 6 500 – Pentru 5 poliț(e) ce s-au luat și s-au triimis la dumnealor boierii capicheaieli ca să ia banii în socoteala cheltuielilor Țarigradului alel hesap, înșă
lei
- 2 000 de la Bolboi zade Hasan aga către Osman Hagi Hasan
2 000 de la tiriachi Hagi Ahmet aga către tiriachi Mola Mostafa aga
1 500 de la Numan aga către Chiuz Hagi Abdula aga
500 de la Săit Mola Omer către frate-său Săit Osman aga
6 500 1776 noie(mbrie) 15
- 2 000 – O poliț(ă) ce s-au luat de la Aftanas(e) aga către baș(a) Dimus Hriste și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli ca s(ă) ia banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.
1776 noiem(brie) 31
- 6 500 – O poliț(ă) ce s-au luat de la Neculai Avram către bașa Andoni Avram și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli, ca să ia banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.
1776 noiem(brie) 25

F. 52 v.

Lei bani

- 500 – Ce s-au dat dumisale zaimului Chesim Ali aga mehmendar dum(nealui) indernuțului de la Țara Leșască cu zapis numitului zaim ca să de ban(i) în mâna dum(nealor) boierilor capicheaieli în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.
1776 dece(mbrie) 9

4 000 - Pentru o poliț(ă) ce s-au luat de la Diimand Anastasie către Chiriac Hristu și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli, ca să ia banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.

1776 dece(mbrie) 12

2 000 - Doă poliț(e) ce s-au luat și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli ca s(ă) ia banii în socoteala cheltuielii Țarigradului alel hesap, însă o poliță de la Mola Ismail către Ibrahim aga, ginerile lui Hamamgi zade Hagi Mehmet aga și o poliță de la Mola Hasan către Sapungî zade Mola Mustafa.

1776 dece(mbrie) 12

7 304 - Pentru o poliț(ă) ce s-au luat de la dum(nealui) Neculai Vintura vel post(elnic) către dum(nealui) Hasăchi Hasan aga Biulbui zade și s-au triimis la dum(nealui) spăt(arul) Iacovachi Rizu în răfuiala socotelii unor giuvaeruri.

1777 ghen(arie) 1

2 000 - Pentru o poliț(ă) ce s-au luat de la mișă Costandin Plati către Nicola Galanachi și s-au triimis la dum(nealui) căm(ă)rașul Iordachi în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.

1777 ghen(arie) 23

3 000 - Pentru o poliț(ă) ce s-au laut de la dum(nealui) Neculachi Vintura vel post(elnic).

F. 53 r.

Lei bani

Cătră dum(nealui) Biulbiut zade Hasachi Hasan aga și s-au triimis la dum(nealui) căm(ă)raș Iordachi în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.

1777 ghen(arie) 24

420 - O poliț(ă) ce s-au luat de la dum(nealui) Neculachi Vintura vel post(elnic) către dum(nealui) Hasachi Hasan aga Biulbiut zade cu zapisul dum(i)sale și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.

1777 fevr(uarie) 7

1 000 - Pentru o poliț(ă) ce s-au luat de la Casim zade Ahmet aga către Comealoclu Ibrahim aga pentru Tophaneli Mola Ibrahim Iazagi și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.

1777 fevr(uarie) 7

3 000 - Pentru o poliț(ă) ce s-au luat de la Săricciu Mustafa aga, către Galatală Abdurahman aga, pentru tophanele Mola Ibraim Iazăgi, și s-au triimis la dum(nealor) boierii capicheaieli în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.

1777 fev(ruarie) 7

4 000 - Pentru o poliț(ă) ce s-au luat de la Costandin Caracada către Panaioti Popaantoniu și s-au triimis la dum(nealui).

F. 53 v.

Lei bani

Căm(ă)rașului Iordachi, ca să ia banii în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap.

145 328 60

1777 fev(ruarie) 7

F. 54 r.

Lei bani

Polite ce s-au plătit aice

1 000 - Ce-au luat dum(nealor) boierii capicheaieli la Țarigrad de la Măria Sa Muhtar baș(a) Bender muhazezi și au făcut poliță de s-au plătit aice la omul Mării Sale, Nasip Cafegiemac.

1775 săpt(embrie) 14

- 2 000 – Ce-au luat dumnalui cămărăș(ul) Iordachi la Țarigrad de la Rușciucii Hagi Hafăs aga și cu polița dum(i)sale i s-au dat aice acești bani.
1776 fev(ruarie) 11
- 8 500 – Ce-au luat dum(nea)lui cămărăș(ul) Iordachi alel hesap în socoteala cheltuielii Țarigradului de la bașa Chiriac Hristu și cu polița dum(nealu)i s-au plătit aice la Hagi Poliz Hagi Chiriți.
1776 mart(ie) 15
- 1 500 – Ce-au luat dumn(ea)lor boierii capichehaieli la Țarigrad de la dum(nealu)i Baibutlu aga și cu polița dumilorsale s-au plătit la Hotin la Mărie Sa Meleni Mehmet pașa.
1776 ap(rilie) 10
- 2 000 – Ce-au luat dumn(ea)lor boierii capichehaieli la Țarigrad de la dum(nealu)i Chihap chiatâp efendi și cu polița dumilorsale s-au plătit dumisali Muhadit Tâhâr aga de la Hotin.
1776 maiu 14
- 3 000 – O poliță a dum(nealu)i cămărăș(ului) Iordachi ce-au luat de la cinstitul Hasichi Hasan aga în socoteala cheltuielii Țarigradului și s-au plătit aice numitului Hasim.
1776 mai 23
S-au dat la baș(a) Costi Avraam pentru o poliță a dum(nealu)i cămărăș Iordachi capichehaia, care bani i-au luat la Țarigrad de la baș(a) Andoni Avraam și să aibă a-i treci în socoteala dum(nealu)i.
1776 mai 23
- F. 54 v.*
Lei bani
- 672 6 O poli(ă) a dum(nealor) boierilor capichehaieli s-au luat de la haznatar aga a Mării Sale Melec Mehmet pașa în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap, și s-au plătit aice la Muhârdar aga a Mării Sali.
1776 iuni(e) 28
- 500 – Ce-au luat dumn(ea)lor boieri capichehaieli la Țarigrad în socoteala cheltuielii Țarigrad(ului), alel hesap, din niște poliți ce s-au trimis de aice de la dum(nealu)i post(elnic) Neculachi Vintura cătră cucoana Smărăndița Suți, cari s-au întorsu, plătindu-s(e) numai acești 500 lei.
1776 iuli(e) 1
- 482 – S-au trimis dum(nealu)i aga capigilar chihaieli a Mării Sale Melec Mehmet pașa ce-au luat dum(nealu)i cămărăș Iordachi în socoteala cheltuielii Țarigrad(u)lui, alel hesap de la Ahmet beiu.
1776 iuli(e) 14
- 1 000 – Ce-au luat dum(nealu)i cămărăș Iordachi de la Hagi Anastasi cherestagi în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap, și cu polița dumisale s-au plătit lui Hagi Dumitru cherestagi.
1776 iuli(e) 30
- 3 000 – Ce-au luat dumn(ea)lor boierii capichehaieli de la Samoil Ventura jid(o)v și Israil Eschinagi în socoteala cheltuielii Țarigrad(u)lui, alel hesap, și cu polița dumilorsale s-au plătit lui Samoil ciohagi.
1776 iuli(e) 25
- 5 000 – Ce-au luat dum(nea)lor boierii capichehaieli în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap de la Hagi Isai Hodimolu și cu polița dum(nealu)i s-au plătit la fiul său, Hageabe Drosli.
1776 iuli(e) 25
- 6 000 – Ce-au luat dum(nealor) boierii capichehaieli în socoteala cheltuielii Țarigradului,

F. 55 r.

Lei bani alel hesap de la baș(a) Andoni Avram și cu polița dum(nealu)i s-au plătit la chir Neculachi Avram.

1776 sept(embrie) 17

- 4 000 – Ce-au luat dum(nealu)i Iacovachi Rizu de la Hagi Teohari Varnalin în diosăbită socoteală a unor giuvaeruri ce avusă poroncă să cumpere pentru trebuința g(os)p(o)d și cu polița dum(i)sali s-au plătit lui Necola Gheorghiu afară de 6 000 lei ce i s-au mai plătit cu altă poliță pentru această socoteală.

1776 oct(ombrie) 4

- 15 000 – Ce-au luat dum(nealu)i cămăraș(ul) Iordachi în socoteala unor giuvaeruri ce-au luat pentru trebuința g(os)p(o)d de la baș(a) Andoni Avram și cu polița dum(nealu)i s-au plătit aice la baș(a) Costi Avram.

1776 oct(ombrie) 29

- 6 000 – Ce-au luat dum(nealu)i cămăraș(ul) Iordachi de la baș(a) Chiriac Hristu în socoteala unor giuvaeruri ce s-au luat pentru trebuința g(os)p(o)d, alel hesap, și cu polița dum(nealu)i s-au plătit aice la Chiriac Anastasăie.

1776 octom(brie) 29

- 10 500 – Ce-au luat dum(nealu)i cămăraș(ul) Iordachi capichihaia de la baș(a) Andoni Avram în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap, și cu polița dum(nealu)i s-au plătit aice la baș(a) Coste Avram.

1776 noie(m)v(rie) 13

- 1 000 – Ce-au luat dum(nealu)i cămăraș(ul) Iordachi în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap, de la haznătar(ul) Mării Sale Bende, muhazezi Muhtar pașa și cu polița dum(nealu)i s-au plătit aice Mării Sale Bender muhazezi Muhtar pașa.

1776 noe(m)v(rie) 26

F. 55v.

Lei bani

- 2 500 – Pentru o poliță a dum(nealu)i cămăraș(u)lui Iordachi ce-au luat banii de la baș(a) Andoni Avram în socoteala cheltuielii Țarigrad(u)l(u)i, alel hesap, și cu polița dum(nealu)i s-au plătit aice la baș(a) Coste Avram.

1776 noe(m)v(rie) 30

- 6 000 – Ce-au luat dum(nealu)i cămăraș(ul) Iordachi de la baș(a) Andoni Avram în socoteala cheltuielii Țarigradu(u)l(u)i, alel hesap, și cu polița dum(nealu)i s-au plătit aice la bașa Neculachi Avram.

1776 decemv(rie) 11

- 2 500 – Ce-au luat dum(nealu)i cămăraș(ul) Iordachi de la Dumitrii Scanavi, în socoteala cheltuielii Țarigrad(u)l(u)i, alel hesap, și cu polița dum(nealu)i s-au plătit cinstitului Benai emeni de la Onzu.

1776 decemv(rie) 23

- 3 000 – Ce-au luat du(mnealu)i cămăraș(ul) de la chir Dumitrii Sugduri în socoteala cheltuielii Țarigrad(u)l(u)i, alel hesap, și cu polița du(mnealu)i s-au plătit la Costandin Plati.

1776 decemv(rie) 29

- 12 000 – Ce-au luat dum(nealu)i cămăraș Iordachi de la sinior Thodori Latin și de la sinior Pascu Anastasăi în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap, și pe polița dumisale s-au plătit la bașa Coste Avram și la bașa Coste Papafil.

1777 gen(arie) 1

F. 56 r.

Lei bani

- 3 900 – Ce-au luat dum(nealu)i cămăraș(ul) Iordachi de la Hagi Teohari Hagi Dimitrie Varnalin în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap, și cu polița dum(nealu)i s-au plătit lui Necola Gheorghiu.

1777 ghen(arie) 11

- 7 500 – Ce-au luat dum(nealu)i cămăraș(ul) Iordachi de la pașa Dimitrachi Costandinos saigi în socoteala cheltuielii Țarigrad(u)l(u)i, alel hesap.
1777 ghen(arie) 11
- 1 000 – Ce-au luat dum(nealu)i cămăraș(ul) Iordachi de la Sapungi zade Săit Mustafa aga în socoteala cheltuielii Țarigrad(u)lui, alel hesap, și cu polița dum(nealu)i s-au plătit tovarășul(u)i său Moliv Ali Hasan iazagi aga.
1777 ghen(arie) 19
- 3 000 – Pentru o poliță a dum(i)sale cămăraș(ului) Iordachi ce-au luat banii de la doftorul Neculachi Suleda ca să s(e) dea banii la Anăstăsachi biv vel armaș în socoteala cheltuielii Țarigrad(u)lui, alel hesap, pentru care poliță în trecutile zile s-au făcut pecetluitu g(os)p(o)d grecescu, care trimețându-să la armaș(ul) Anăstăsachi la Bacău împreună și cu polița ca s-o iscălească din dos, după obicei, și să ș(i) ia și banii din banii cheltuielii de la ținut(ul) Bacăului pe drum s-au pierdut; pentru aceasta s-au făcut acest al doilea pecet(luit) g(os)p(o)d ca oricând să va găsi acel dintâiu pecet(luit) să s(e) rumpă neavând nici o putere și nesocotindu-să întru nemică.

1777 ghen(arie) 30

F. 56 v.

Lei bani

- 8 087 – Ce-au luat dum(nealu)i cămăraș(ul) Iordachi de la Hagi Teohari Hagi Dimitriu Varnali, în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap, și cu polița dum(nealu)i s-au plătit la baș(a) Necola Gheorghiu.

1777 fev(ruarie) 7

- 1 400 – Pentru o poliță a dum(i)sale cămăraș(ului) Iordachi ce-au luat bani de la cinstitul Saiz Osman aga ginerile lui Hotinli Hagi Mehmet aga arabagi baș(a) în socoteala cheltuielii Țarigradului, alel hesap, și cu polița dum(nealu)i s-au plătit aice.

1777 fev(ruarie) 24

144 941 60

F. 57 r.

Lei bani

- 3 000 – Ce s-au rânduit cu sebeptahrir di s-au dat dum(nealu)i bina emini de la Acherman pentru zidire lui Enic Ilisari din haraciul țării.

1777 ghen(arie) 12

Silitra

- 2 000 – S-au dat lui baș(a) Coste Avram pentru 10 000 oacă silitră câte 24 bani oca ce s-au dat la taraphanao Țarigrad(u)lui după sinetul ce-au dat la cămara g(os)p(o)d, bez 658 oca ce s-au scăzut daraoa poloboacilor.

1776 dece(mbric) 13

F. 57 v.

Datorii ce s-au plătit

Lei bani

- 5 000 – Pentru niște rubli ce au luat g(os)pod la Petrupoli și s-au plătit la Iaș(i) în canțaleria armiei de dumn(ea)lui Ioan Cant(a)cuzino.
1775 noiem(brie) 20
- 3 500 – S-au dat Mării Sale Rumeli valesicu, care bani au fost g(os)pod dator din domnie Țării Rumânești.

1776 ap(rilie) 28

8 500 –

Baeram peșcheș

- 75 885 - Baeram peșcheș ce s-au dat la preînalta Poartă și la alte locuri de la
 75 885 - Țarigrad după cum arată izvod(ul) cu pecete gospod. 1777 fev(ruarie) 10
 F. 58 r.

La părți

- Lei bani*
 1 500 - Pentru un ceasornic cu diamant și cu lanțuvu lui ce s-au trimis Măriei Sale Melec
 Mehmet Pașa dar de la g(os)p(o)d. 1776 iulie 2
 1 275 - Ce s-au dat pe un tacâm de farfurii de la Saxoniia și s-au trimis la Țarigrad.
 920 - Cheltuiala ce s-au făcut cu un rădvan, cu o carătă, cu o cocie ce s-au trimis Măriei
 Sale Melec Mehmet pașa după izvodu cu pecetea g(os)p(o)d. 1776 august 8
 60 - Ce s-au dat pe 4 blăni cărsace pentru Măria Sa Melec Mehmet pașa.
 1776 octombrie 4
 2 750 - Pentru 1000 galbeni zăngerlii ce s-au trimis Măriei Sale Melec Mehmet
 pașa dar de la g(os)p(o)d. 1776 octombrie 21
 6 505 - 1776 oct(ombrie) 27
 F. 58 v.

La obraze de cinste

- Lei bani*
 50 - Dumnealui caminar(u)lui Panaiodor. 1774 dec(embrie) 23
 1 500 - Măriei Sale beizadea Dimitrache Ghica dar de la g(os)p(o)d. 1778 oct(ombrie) 5
 4 000 - Pentru o blană de samur ce s-au trimis la Țarigrad și s-au dat prin mâna
 dum(nealor) boierilor capichehaieli. 1775
 1 135 - Ce s-au dat la harem la zioa Sfântului Vasâli
lei
 500 Măriei Sale doamnii
 50 Măriei Sale domnișii Elenco
 50 Măriei Sale domnișii Roxandii
 10 Măriei Sale domnișii Mărioarii
 100 Măriei Sale bezadea Dimitrachi
 100 Măriei Sale bezadea Alexandru
 10 Măriei Sale bezadea Scarlat
 100 dum(nealui) doftorul Fotachi
 50 lui Ienachi dascălu a Măriilor Sale beizadelilor
 51 Zmarandii Dada
 51 Xantii Dada
 10 Despii Dada
 10 Saftii
 10 Dușii
 10 Nastasii
 10 Catrinii
 20 Iovanii a Nicăi
 5 babii ce-au venit de la Țarigrad
 5 Nastasâii a lui Dobro
 5 Marii ce-au venit de la Țarigrad

<i>F. 59 r.</i>	
<i>Lei</i>	<i>bani</i>
	<i>lei</i>
	3 Aniții a lui sinior Pini
	3 Zmaragda
	3 Măriuții
	3 Măricăi
	3 Saftii de la Tutova
	3 fetii babii
	15 parali și galbeni ci s-au pus în plăcinte cu sorți vornicesii
	<u>20</u>
1	135 1776 ian 1
3 260	– Pishatica ci s-au dat la harem, însă
	<i>lei</i>
	1 000 Mării Sale doamnii
	50 Mărilor Sale doao domniță
	500 dum(neaei) vist(iernicesei) Zoiții surorii g(os)p(o)d
	500 dumnealui spa(tarului) Matei
	200 Mărilor Sale doao beizadeli câte 100 lei
	10 Măriei Sale domniții Mărioarii Mării Sale beizadea Scarlat
	<u>500</u> dum(nealui) hat(man) Iordachi
	3 260 1776 apr(ilie) 3
2 325	– Pentru 1 500 ruble ce s-au dat dar de la g(os)p(o)d dumisali ghenărar(u)lui Mihai Măgureanu mergând înlăuntru la Rosiia.
	1776 iuni(e) 1
<i>F. 59 v.</i>	
<i>Lei</i>	<i>bani</i>
500	– Dum(nealui) cam(i)nar(u)lui Panaiodor dar de la g(os)p(o)d
	1776 iun(ie) 7
375	– Ce s-au cumpărat un armăsar i 60 iepi ce s-au dat dar Mării Sale solului cnez Răpnin, însă armăsariul 30 galbeni și iepile câte 15 galbeni bez 120 lei ce s-au luat o iapă de la un ofițer.
	1776 iuni(e) 12
1 000	– Ce s-au dat dar dumisali cucoanii Puhiriții pentru cheltuiala nunții.
	1776 oct(ombrie) 8
50	– La un obraz știut, dar de la g(os)p(o)d.
	1776 oct(ombrie) 9
1 500	– Dar ce s-au dat la nunta Mării Sale domniții Elenco pentru cheltuială, însă:
	500 dum(neaei) Zoiții surorii g(os)p(o)d
	500 dum(neaei) cucoanii Raliții surorii g(os)p(o)d
3 050	– <u>500</u> dum(nealui) spăt(ar) Matei Ghica
	1 500 1776 oct(ombrie) 21
350	– Dumisali vtore log(o)f(ă)t al Mării Sale Alexandru dar de la g(os)p(o)d, însă
	250 dumnealui vtore log(o)f(ă)t
	100 la oamenii dumisali
1 609 104	– Ce s-au cheltuit cu 4 vasă de vin ce s-au trimis dar de la g(os)p(o)d Mării Sale Rumențof prin mâna căp(itanului) Theodosăie Grigorivici, însă
	784 cumpărătură pe 980 vedri vin câte 80 lei suta
85; 104	vădrărit pe acest vin; 1168 vedri după cum:

F. 60 r.

Lei bani

lei bani

680 – chiria la 4 cară păr-la calantir, câte 170 lei de car

60 – cumpărătură a patru buți câte 15 lei bute

1 609 104

1776 noiem(brie) 18

2 000 – Mării Sale domniții Roxandii, fiicii g(os)p(o)d, pentru tamirul caselor ce i s-au dat de zăstri.

20 107 104

1776 dec(embrie) 28

F. 60 v.

Daruri la turci

Lei bani

120 – la 4 telli – ceași ai dum(nealui) capegi-baş, dar de la g(os)p(o)d.
1775 iuni(e) 28

60 – ce s-au dat dar de la g(os)p(o)d(ar), însă

lei

30 la hechim-baş(a) a Mării Sale Meler Mehmet paşa ce-au venit cu
corturile

30 la doi neferi ai săi câte 15 lei de om

60

1775 iuni(e) 30

60 – dar de la g(os)p(o)d(ar) la 3 telli-ceași ce-au venit cu mehmandarul Mării Sale
cnez Răpnin.

1776 iuni(e) 2

100 – dar de la g(os)p(o)d(ar) la Ahmet aga al dum(nealui) bena emini de la Ozu.

1776 iuli(e) 12

30 – dar de la g(os)p(o)d(ar) dum(nealui) efendi care au venit de la Brăila cu mehtupul
dum(nealui) inicer agasi.

1776 avg(ust) 12

30 – dar de la g(os)p(o)d(ar) omului dum(nealui) bena emeni de la Ozu Cuciuc Ahmet.

1776 avg(ust) 26

10 – lui Carabet Arapolu ce mergi la București dar de la g(os)p(o)d(ar).

1776 săpt(embrie) 21

10 – la un ciohodar al dum(nealui) Baibuzlu Mustafa aga, dar de la g(os)p(o)d(ar).

1776 sept(embrie) 23

20 – lui Emir celepi care au venit cu cartea de la Murat Mola pentru beşlealâc.

1776 sept(embrie) 30

15 – lui Husain aga ciohodar al dum(nealui) bena emeni de la Voziiia, dar de la
g(os)p(o)d(ar).

1776 sept(embrie) 30

20 – lui arnăut Suleiman biv beşleagă, dar de la g(os)p(o)d(ar).

1776 oct(ombrie) 10

F. 61 r.

Lei bani

10 – la un ciohodar al Mării Sale Rumeli valesi dar de la g(os)p(o)d(ar).

1776 oct(ombrie) 10

10 – la un ciohodar al dum(nealui) baibuzlu Mustafa care au venit cu mujde pentru dunanma.

1776 oct(ombrie) 11

60 – pentru 20 părechi guşi ce s-au cumpărat prin mâna dum(nealui) med(elnicer)
Enachi capichihai de Hotin şi s-au triimis chehaiellii Mării Sale Mehmet paşa.

1776 oct(ombrie) 17

- 150 – dum(nealui) Ali aga vechil harci care au conăcit la casa portarului, dar de la g(os)p(o)d(ar).
1776 oct(ombrie) 18
- 15 – la un tatar a Mării Sale Sulliman paşa, dar de la g(os)p(o)d(ar).
1776 oct(ombrie) 22
- 10 – la un ciohodar a dum(nealui) Casim Ali aga meimandarul solului leşesc, dar de la g(os)p(o)d(ar).
1776 no(iem)v(rie) 8
- 10 – la un ciohodar al Mării Sale Ozu valesi, dar de la g(os)p(o)d(ar).
1776 no(iem)v(rie) 11
- 10 – la un tatar al Mării Sale Sulliman paşa, dar de la g(os)p(o)d(ar).
1776 no(iem)v(rie) 12
- 10 – la doi turci, anume: Dervici baeractar şi Ali, dar de la g(os)p(o)d(ar).
1776 no(iem)v(rie) 19
- 200 – dar de la g(os)p(o)d(ar) dum(nealui) muhurdar aga al Mării Sale Rumeli falchi.
1776 no(iem)v(rie) 19
- 407 – s-au dat, însă
190 – o blană pânţec de vulpe şi un profir cu capace dum(nealui) ienicer agasi de la Hotin
145 – asămine lui vechil harci a Mării Sale Melec paşa.

F. 61 v.

Lei bani

lei bani

18 – 4 pol coşi postav dum(nealui) ban(u)lui Jora

54 – 3 postaj(i) chirci-başi cuiumgi-baş şi terzi-baş

407 – 1776 noiemv(rie) 21

30 – la baeractar(ul) dum(nealui) chilinazări.

1776 dec(e)m(brie) 6

40 – la un vezir tătar ce-au adus ferman pentru solul leşăsc, dar de la g(os)p(o)d(ar).

1776 dec(e)m(brie) 8

30 – la un ciohodar al dum(nealui) Ibrail nazâr, dar de la g(os)p(o)d(ar).

1776 dec(e)m(brie) 13

20 – dar de la g(os)p(o)d(ar) dum(nealui) Hasan paş(a) mergând la Focşani.

1776 dec(e)m(brie) 30

15 – dar de la g(os)p(o)d(ar) lui Deflat tătar Isuf aga.

1776 ghen(arie) 5

30 – dar de la g(os)p(o)d(ar) dum(nealui) Hasăchi Mehmet aga, ficior lui Ali aga beşleagă.

1776 ghen(arie) 5

70 – dar de la g(os)p(o)d(ar) la un ciohodar al dum(nealui) teferder efendi de la Țarigrad ce-au adus mehtupuri la g(os)p(o)d(ar).

1777 ghen(arie) 20

10 – dar de la g(os)p(o)d(ar) la un ciohodar al dum(nealui) Acchermann bena emini.

1777 fevr(uarie) 9

20 – dar de la g(os)p(o)d la un ciohodar al dum(nealui) bena emini de la Vozie.

1777 fevr(uarie) 10

270 – dar de la g(os)p(o)d dum(nealui) ienicer agasi ce mergi la Hotin.

1777 ghen(arie) 28

20 – dar de la g(os)p(o)d la un tatar ce-au venit de la Aitos, omul Mării Sale Ahmet Gherei sultan.

1777 ghen(arie)

1 922 –

F. 62 r.

Ramazanlâc

<i>Lei</i>	<i>bani</i>		
85	–	Ramazanie ce s-au dat, însă	
<i>lei</i>			
50		dum(isale) divan-efendi pentru zahere	
20		beșleaga de Iași	
5		odobași	
10		mehter-baş(a)	
		85	1776 săpt(embrie) 30
85	–		

Baeramlâcul

237	60	Baeramlâcul ce s-au dat, însă	
	150	dum(nealui) divan efendi	
	30	beșleaga de Iași	
	57	60 mehter-baş(a) i la 5 mehteri, adică	
	<i>lei</i>		
	20	mehter-baş(a) pentru postav i atlas	
	37	60 la 5 mehteri pentru 5 postaj(i)	
	57	60	

237 60

F. 62 v.

Cheltuiala musafirilor

<i>Lei</i>	<i>bani</i>		
191	12	Cheltuiala musafirilor de la beilic pe luna lui avgust după izvodul cu pecete g(os)pod.	1776
71	58	Cheltuiala musafirilor de la belic pe luna lui săpt(embrie) după izvodul cu pecete g(os)p(o)d.	1776
37	70	Cheltuiala musafirilor de la belic pe luna lui avgust după izvodul cu pecete g(os)pod.	1776
76	79	Cheltuiala musafirilor de la casăle de beilic pe luna noiembri după izvodul cu pecete g(os)pod.	1776
119	62	Cheltuiala musafirilor de la beilic pe luna lui dec(embrie) după izvodul cu pecete g(os)pod.	1776
68	–	Cheltuiala musafirilor de la beilic pe luna lui ghenar după izvodul cu pecete g(os)pod.	1776
564	41		1776

F. 63 r.

Zahereo

<i>Lei</i>	<i>bani</i>		
200	–	Pentru o blană nurchă ce s-au cumpărat de s-au dat dum(nealui) Emin aga vezir cioh(o)dar ce-au venit la Gălați pentru zahere.	1776 săpt(embrie) 22
15	–	Ce-au cheltuit dum(nealor) pârcălabii de Gălați cu scoatere unui elam de la Saccea pentru două corăbii ce s-au încărcat cu zahere de la Brăila la Balcov.	1776 oct(ombrie) 11

67	60	Ce s-au dat pe miere și unt care s-au trimis la Bender la dum(nealui) culcheaesi pren mâna dum(nealui) vel sârdar, însă
	30	pe 100 ocă miere, câte 12 parale oca
	<u>37</u> <u>60</u>	pe 100 ocă unt, câte 15 parale oca
	67	60

282 60
F. 63 v.

1776 dec(embrie) 7

Pentru hotarul despre tătar(i)

<i>Lei</i>	<i>bani</i>	
1 350	-	Cheltuiala drumului dum(nealui) Tatâr aga capigilar chihaiasi mergând ca să îndrepteze hotar(ul) Moldovei dinspre tătar(i), însă
	<i>lei</i>	
	1 000	dum(i)sale
	<u>350</u>	oamenilor dum(i)sale
	1 035	
		1776 iuli(e) 3
55	-	Pentru 20 galbeni ce s-au dat la Cadiul de Bender pentru scoatere unui elam, pentru hotarul celor 32 ceasuri.
1 405	-	
F. 64 r.		1776 noiem(brie) 16

Chiriile

<i>Lei</i>	<i>bani</i>	
15	-	Chirie la un car mocănesc pân-la Hotin.
		1776 iuli(e) 12
80	-	Chirie la 10 cară ce-au adus 20 poloboace de vin la Curte g(os)p(o)d, câte 8 lei de car ce s-au dat prin mâna dum(nealui) pah(amicul) Grigoraș Leon starosti de Putna.
		1776 oct(ombrie) 30
160	-	Ce s-au dat la doi mocani care s-au tocmnit să ducă un rădvan cu caii lor pân-la Țarigrad și să vii înapoi.
		1776 noiem(brie) 25
775	-	Ce s-au dat pentru girez(ile) cailor solului leșăsc de la Hotin și păr-la Măcin prin mâna mehmendarului Zaimului.
1 300		1776 dec(embrie) 5

Găzăturile

60	-	Ce s-au dat prin mâna dum(nealui) sârdar(ul) Saule pentru găzăturile de la Englitera osăbit de alte peceți g(os)pod ce s-au făcut pentru alte gazături de la alte locuri, însă
	<i>lei</i>	
	30	pe 6 luni al(e) anului trecut de la zi întâi a lunii lui iuli păr-la sfârșitul lui dec(embrie) și
	30	pe 6 luni acestuia an de la zi întâi a lunii lui ghen(arie) și păr-la sfârșitul lui iunie
	600	
		1777

F. 64 v.

<i>Lei</i>	<i>bani</i>	
126	60	Cheltuielile gazăturilor pe 6 luni care s-au dat prin mâna dum(nealui) sârdarului Saule, adică ghen(arie), fevr(uarie), mart(ie), april(ie), mai și iuni, însă
	<i>lei</i>	
	18	gazăta dintâi nemțască de la Altona
	13	60 al doile gazătă de la ... ¹ I am, nemțasc
	20	al treilea gazăt(ă) de la Colonie, franțujască

¹ Cuvânt corectat, neclar.

20	al pătrăle gazată de la Leida, franțujască	
20	al cincile gazată de la Utrech, franțujască	
20	al șaselea gazată deariu de Viena, nemțască	
16	al șaptele gazată de Diupont, franțujască	
127 60		1777 fevr(uarie) 10

F. 65 r.

Muhumaturile

Lei bani

20	–	Cheltuiala la un mazâl ce-au mersu la Hotin cu muhumaturile.	1776 iun(ie) 5
47	21	Ce s-au cheltuit de Zaharie mergând la Bender i la Chilie pentru muhumaturi.	1776 iun(ie) 7
50	–	S-au cheltuit cu scoatere ilamului gephanelui ce s-au triimis la Bender.	1776 iun(ie) 31
31	–	Cheltuiala ce s-au făcut cu scoatere elamurilor de la Smil i Chilie prin mâna lui Necodim ispravnic de Greceni pentru muhumaturi.	1776 iun(ie) 31
53	–	Cheltuiala lui Hagi Zaharie triimețându-s(e) la Chilie și la Bender în doă rânduri cu gephane și cu muhumaturi.	1776 iuli(e) 1
50	–	La un vizir cioh(o)dar ce-au fost rânduit cu muhumaturile la Bender, dar de la g(os)pod.	1776 iuli(e) 4
110	–	La un vezir cioh(o)dar care au fost rânduit asupra muhumaturilor de la Hotin, dar de la g(os)pod.	1776 iuli(e) 13
10	–	Mocanilor de la Cașin ot Bacău pentru un car mocănesc ce-au încărcat untu de la Gâlași și l-au dus la Bender, bez 10 lei ce li s-au dat la pornit carele[i] prin mâna isprav(nicului) de Bacău pe care bani s-au făcut pecet(luit) g(os)pod.	
370	21		1776 noiem(brie) 8

F. 65 v.

Daruri la creștini

Lei bani

500	–	Dum(nealui) Anastasachi sărdar, dar de la g(os)pod pentru cheltuiala drumului și osteneala dum(nealui) aducând hat(i)șerif.	1776 avg(ust) 4
150	–	Lui Drăghici Capiolan ce-au venit de la Țarigrad cu mujdeoa săizadelei, dar de la g(os)pod.	1776 avg(ust) 23
30	–	Dum(nealui) pah(arnicului) Imbo, dar de la g(os)pod ca să-ș(i) plătească vădrărit(ul).	1776 noiem(brie) 15
150	–	La un boierinaș a Măriei Sale Alexandru vodă ce-au venit din Țara Muntenească, dar de la g(os)pod.	1776 dec(embrie) 12
14	–	Dar de la g(os)pod la un arhimandrit.	1777 fevr(uarie) 14

F. 66 r.

Menzilurile

Lei bani

2 780 - S-au dat pentru ținere menzilului de la Galați cu 80 cai într-un an după tocma la ce s-au făcut cu dum(nealu) și sârdar(ul) Anastasachi ca să-l ții într-un an, adică din săptăm(embrie) 8 și păr-la 1777 săptăm(embrie) 8, însă

lei

1 600 cumpărătură pe 80 cai, câte 20 lei calul
 50 cumpărătură pe 20 șali cu toate halaturile lor câte 2 pol lei
 400 pe 400 merți orzu, câte un leu socotindu-să di tot calul câte 5 merți
 160 pe 80 stoguri fân câte 2 lei di stog, adică 1 leu pentru cosit i 1 leu pentru cărat, socotindu-să di tot calul câte 1 stog di măsură
 50 cumpărătură la 20 căruți câte 2 pol lei căruța
 120 pentru potcovit(ul) cailor, pe an câte 1 pol lei de cal
 160 cheltuiala cailor de piste an, adică traisti i căpestri i săceli i lopeți, hamuri, funii și alti trebuincias(e), socotindu-să câte 2 lei de cal
 240 simbrie la 20 surugii, adică 16 surugii, 1 chihai, 3 grăjdași, câte 12 lei de om pe an

2780

1776

400 Satului Grecenii ca să ții menzilul păr-la an(ul).

3 180 -

1776 săptăm(embrie) 3

F. 66 v.

Conacile

Lei bani

14 102 Cele ci s-au dat dum(nealui) Ibrail nazir în trei zile ce-au șazut în Galați prin mâna dum(nealui) isprav(nicul) de Covurluiu după cum arată izvod(ul) cu pecete g(os)pod.

1776

562 42 Cheltuiala ce s-au făcut la 4 conaci a Măriei Sale Melec Mehmet pașa pe țin(u)t(ul) Ieșii, adică la Vasileuți, la Năvârnețu, la Răzina i la Oprișeni, însă

lei bani

527 42 ce-au cuprinsu cheltuiala conacilor Măriei Sale, adică

lei bani

90 36 pe 3612 pâini, câti 1 para
 120 - pe 600 ocă orez, câti 8 parale oca
 91 96 pe 918 ocă carni, câti 4 parale
 50 - pe 200 ocă unt, câti 10 parale oca
 2 60 pe 50 ocă făină bună, câti 2 parale oca
 4 - pe 20 ocă nohot, câti 8 parale oca
 1 - pe 20 ocă fasoli, câti 2 parale oca
 2 - pe 80 ocă ceapă, câti o para oca
 - 60 pe 20 ocă sare, câti o para oca
 14 - pe 40 ocă lumini său, câti 14 parale oca
 9 - pe 60 ocă păcură, câti 6 parale oca

F. 67 r.

Lei bani

lei bani

lei bani

12 - pe 8 ocă lumini ceară, câte 1 leu 90 bani oca
 216 30 pe 455 merți orzu, câte 90 bani merța

14 – pentru găini, curci, brânză, oaă, verdețuri

527 42

35 – ce s-au dat bani oamenilor Măriei Sale prin știre med(elnicerului)
Enache capichihaie di Hotin

15 – la Arpa emeni

11 – la Mustafa efendi

4 – conacciului

4 – beșleagăi

1 – odobașii

35 –

1776 oct(ombrie) 27

139 69 Cheltuiala ce s-au făcut la conacu Mării Sale Melec Mehmet pașa de la Zberoaie
prin mâna dum(nealui) vel sârdar, însă

22 60 pe 900 pâini, câți 1 para

22 – pe 220 ocă carni, câți 4 parale

12 60 pe 50 ocă unt, câți 10 parale

– 69 pe 1 pol ocă făină cernută, câți 2 parale

– 30 pe 5 ocă fasole, câți 2 parale

– 60 pe 20 ocă ceapă, câți o para

– 15 pe 5 ocă sare, câți o para

F. 67 v.

Lei bani

lei bani

3 60 pe 10 ocă lumini, câte 14 parale

2 30 pe 15 ocă catran, câți 60 parale

3 – pe 2 ocă lumânări ceară, câți 60 parale

2 48 pe 6 ocă miere, câți 10 parale

29 54 pe 396 dimerlii orzu, câți 3 parale

1 – pe 5 ocă nohot, câți 8 parale

30 – pe 150 ocă orez, câți 8 parale

1 30 pe 10 găini, câți 3 parale

– 90 pe 30 căpățâni curechiu, câți 1 para

– 30 pe 40 oaă, câți 4 la para

– 90 pe 2 curci, câți 15 parale

– 36 pe 4 ocă brânză proaspătă, câți 3 parale

– 12 pe 1 ocă smântână

– 15 pol ocă unt proaspăt

60 – ce-au dat mazilii pe unt i pe altile, afară de acești ci să arată mai sus

139 69

1776 oct(ombrie) 28

632 63 Ce s-au cheltuit cu conacele Mării Sale Melec Mehmet pașa i cu conacile
hăznătariului Mării Sale prin mâna dum(nealui) com(i)s(ul) Fotachi ispravnic di
Covurlui, însă

136 87 la conacu de la Oance

22 60 pe 60 pâini, câți 1 para

– 60 pe 10 lămâi, câți 2 parale

30 – pe 150 ocă orez, câți 8 parale

22 – pe 220 ocă caruri, câți 4 parale

12 60 pe 50 ocă unt, câți 10 parale

– 60 pe 10 ocă făină, câți 3 parale

și

F. 68 r.

Lei bani

lei bani

lei bani

1	—	pe 5 ocă nohot, câți 70 parale
—	30	pe 5 ocă fasoli, câți 2 parale
—	60	pe 20 ocă ceapă, câți 1 para
—	15	pe 5 ocă sare, câți 1 para
3	—	pe 2 ocă lumânări ceară câți 60 parale
3	60	pe 10 ocă lumânări său, câți 14 parale
2	30	15 ocă păcură, câți 60 parale
2	12	6 ocă miere, câți 14 parale
—	30	curechiu
—	90	curci, câți 15 parale
—	90	10 găini, câți 3 parale
—	102	6 ocă brânză câți 60 parale
—	18	60 oaă câți 10 la para
<u>33</u>	<u>30</u>	950 emuri orzu, câți 4 bani
136	87	

136 87 la conacul de la Foltești

136 87 la conacul de la Gălați

136 87 tij otorac la Gălați

5 — pe 200 pâini ce s-au dat mai multi la otorac, câți 1 para

6 — 60 ocă carni ce s-au dat mai mult la otorac, câți 4 parale

21 45 celi ce s-au dat haznatarului Mării Sale mergând cu o zi înainte, adică

4 48 196 pâini, câți 1 para

2 30 9 ocă unt, câți 10 parale

și

F. 68 v.

Lei bani

lei bani

lei bani

1	24	6 ocă orez, câți 8 parale
—	84	2 ocă miere, câți 14 parale
—	84	2 ocă lumânări său, câți 14 parale
4	36	43 ocă carni, câți 4 parale
—	15	5 ocă făină, câți 1 para
<u>6</u>	<u>84</u>	220 emuri orzu, câți 4 bani
21	45	

53 30 Ce s-au dat cu mâna dum(nealui) med(elnicerului) Enachi, adică

15 — conacciului Mării Sale

15 — inbrihorului

15 — lui mastraj

8 30 la tatar agasi53 30

632 63

1776

513 21 Ce s-au cheltuit cu conacele Mării Sale Melec Mehmet pașa pe țin(u)t(ul) Fălciului mergând de la Hotin în gios, însă

22 60 pe 60 pâini, câți 1 para

30 — pe 150 ocă orez, câți 8 parale

22 — pe 220 ocă carni, câți 4 parale

12 60 pe 50 ocă unt, câți 10 parale

1 — pe 5 ocă nohot, câți 8 parale

- 90 10 ocă fasoli i varză
- 1 - pe 20 ocă făină bună, câte 3 parale
- 60 pe 20 ocă ceapă
- 3 60 pe 10 ocă lumânări său, câți 15 parale

F. 69 r.

Lei bani

- lei bani*
- 2 30 pe 15 ocă dohot, câți 6 parale
 - 3 - pe 2 ocă lumânări ceară, câți 60 parale
 - 1 96 pe 6 ocă miere câți 12 parale
 - 15 pe 5 ocă sare
 - 60 pe 80 oaă
 - 2 - pe 20 găini, câți 4 parale
 - 90 pe 2 curcani
 - 33 - pe 950 emuri orz
 - 20 - pe 80 cară fân câți 30 bani carul
 - 157 21 cuprinde conacul dintâi
 - 157 21 conacul al doile asămine
 - 157 21 conacul al triile asămine
 - 3 18 pe 9 ocă lumini ce s-au dat la haznatar aga la 3 conaci osăbit de ale Mării Sale pașii
 - 11 - ce s-au dat la conacci-bași prin mâna dum(nealui) med(elnicerului) Enachi capichihai la Hotin
 - 10 - la ibrihor aga tij prin mâna capichehai la Hotin
 - 3 60 la mastraf efendi tij
 - 12 - ce le-au dat dum(nealui) isprav(nicul) de Fălciui la alte cheltuieți

513 21

1776

- 14 72 Ce s-au cheltuit la 2 conaci de la Băraia, al dum(nealui) silihtar agasi a Mării Sale Rumeli valesi viind la Iași și de la Iași întocându-să înapoi la Bender.
- 1 452 21 Ce s-au chelt(uit) la 23 conaci a dum(nealui) sinior Petreson din Gălați și păr-la Hotin prin mâna dum(nealui) mehmedariul Ali aga zaimul după socoteala ce-au dat, câți 63 lei 17 bani la un conac, însă
- 3 - pe 30 ocă carni vacă, câți 4 parale
- 3 90 pe 30 ocă carni di oai, câți 5 parale

F. 69 v.

Lei bani

lei bani

- 72 pe 2 răți, câți 12 parale
- 3 - pe 2 miei, câți 60 parale melul
- 3 - pe 6 găște, câți 20 parale
- 3 - pe 12 găini, câți 10 (?) parale
- 90 pe 6 pui găină, câți 5 parale
- 2 60 pe 5 ocă unt, câți 20 parale
- 6 - pe 20 ocă orez, câți 12 parale
- 2 108 pe 116 pâini, câți 1 para
- 108 pe o ocă oțăt, câți 6 parale
- 2 108 pe 3 ocă stafidi răzachi, câți 12 parale
- 3 90 pe 3 ocă rachiu anison, câți 30 parale
- 5 30 pe 33 ocă vin, câți 6 parale

8	90	pe 5 ocă zahăr, câți 70 parale
2	60	pe 1 ocă cahve
1	60	pe 30 alămâi câți 2 parale
–	45	pe 5 ocă ceapă, câți 3 parale
1	60	pe 2 ocă unt-dilemnu, câți 30 parale
1	–	pe 10 ocă făină bună curată, câte 4 parale
1	60	pe 6 ocă verdețuri, câți 7 parale
–	30	pe 50 oaă, câți 1 ban
3	–	pe patru cară lemne câți 30 parale
1	60	pe patru cântare pai, câți 15 parale
<u>2</u>	<u>30</u>	pe trei Stambol chilasi orzu, câți 30 parale
63	17	fac la un conac

1776 iuni(e) 17

F. 70 r.

Lei bani

7 201 24 Cheltuiala ce s-au făcut la tainurile Mării Sale prințipului Repnin, sol rusăsc, și a Mării Sale pașii și a zaimului de la Gălaț(i) păr-la Hotin, după izvodu iscălit de dum(nealui) aga Thomagichi și de isprav(ni)ci și după a lui Anastas(e) bacal-baș(a) de cele ce au dat la 5 conace di răiaoa Hotinului, înșă

lei bani

772	90	pe 14 072 ocă pâini, adecă
		2 636 ocă pâini de la bacal-baș(a), câți 8 bani
		11 436 ocă pâini de la isprav(nici), câte 7 pol bani
116	32	pe 1 104 ocă făină bună, adecă:
		228 ocă făină de la bacal-bași, câți 18 bani
		776 ocă de la isprav(nici), câți 12 bani
358	102	pe 3 288 pol ocă carne de oai, adec(ă)
		600 ocă de la bacal-baș(a), câți 18 bani
		2 688 pol ocă de la isprav(nici), câți 12 bani
249	–	pe 542 miei, adecă
		56 miei de la bacal-baș(a), câți 45 parale
		186 miei de la isprav(ni)ci, câți 40 parale
526	9	pe 6 331 ocă carne de vacă, adecă:
		1 100 ocă, câte 5 parale
		5 331 ocă, câți 9 bani de la isprav(nici)

F. 70 v.

Lei bani

lei bani

134	–	pe 43 viței, adecă:
		33 viței, câți 3 lei de la isprav(ni)ci
		10 câți 3 pol lei de la bași bacal
45	87	pe 543 găini, adecă:
		443 găini, câți 9 bani
		100 câți 15 bani
74	36	pe 1 246 pui, adecă:
		240 câți 12 bani
		1 006 câți 6 bani
50	60	pe 178 curcani, adecă:
		40 curcani, câte 48 bani
		138 curcani, câte 30 bani

- 271 2 *pe 671 p(o)l ocă untu, adecă:*
132 câte 54 bani
539 pol câte 45 bani
- 272 30 *pe 2 046 ocă cătran, adecă:*
500 câte 18 bani
1 546 câte 15 bani
- 10 90 *pe 380 ocă lapte, adecă:*
50 ocă de la bacal-bașa, câte 6 bani
330 de la isprav(ni)ci, câte 3 bani
- 16 42 *pe 178 ocă ceapă, adecă:*
60 ocă, câti 15 bani
118 ocă, câti 9 bani

F. 71 r.

Lei bani

lei bani

- 24 70 *pe 227 ocă usturoi*
- 171 - *pe 228 pol ocă sopon, adecă:*
45 ocă de la bacal-bași, câti 90 bani
183 pol ocă la celălante conace, câti 90 bani
- 110 42 *pe 239 ocă slănină, adecă:*
56 ocă, câte 60 bani
183 ocă, câte 48 bani
- 18 60 *zărzăturile ce s-au dat la Mărie Sa pașa și la zaimul prin mâna lui Ilie vt(ori) post(elnic), adecă:*
lei bani
5 - la mănăpu solului cu bacal-bașa
13 60 la Mărie Sa pașa și la zaimul
- 36 90 *pe 96 ocă miere, adecă:*
20 ocă de la bacal-bași, câti 48 bani
76 ocă de la ceilanți, câti 45 bani
- 68 66 *pe 167 lumini sdu, adecă:*
35 ocă, câti 54 bani
132 câte 48 bani
- 2 93 *pe 91 ocă sari, adecă:*
20 ocă, câti 6 bani
71 ocă, câte 3 bani
- 22 21 *pe 1 434 ocă cărbuni, câti 1 pol bani*

F. 71 v.

Lei bani

Lei bani

- 1 36 *pe 260 oaă, câti 5 la para*
- 3 114 *78 ocă nohot, adecă:*
15 ocă, câte 36 bani
63 ocă, câte 18 bani
- 1 296 - *pe 432 chile orez de la Gălați păr-la Hotin, câte 3 lei chile*
- 5 30 *3 ocă făclii*
- 1 198 30 *pe 554 pol mierți orz, adecă:*
- 368 pol la *conacile de la Covurluiu-Tecuci, Tutova și la 5 conace de la raia, care fac 913 lei 90 bani, câte 2 pol lei merța*
189 chile 1 pol leu ce s-au dat de la isprav(ni)ci la conacile de la Vaslui, Iași și Dor(o)hoiu

- 1 72 16 ocă vin, câte 12 bani
 581 107 298 ocă cafe emen și franțuzască
 107 pol ocă cafe emen, câte 2 lei 90 bani
 190 pol ocă cafe franțuzască, câte 1 leu 60 bani
 49 - pentru cele ce au dusu pârălabii Mării Sale prințipului la Mecin și la Gălași
 68 - cele ce-au dat isprav(ni)cii de Iași, Iacovachi la

F. 72 r.

Lei bani

lei bani

- 13 66 la conacciu și la alții daruri, tainurile ce s-au dat la boierii mumbașiri și la cai și care în raia
 83 106 lipsa ce-au scos rușii din lucrurile ce s-au dat în raia de bacal-baș(a), însă
 lei bani
 41 40 pe 620 ocă pâini
 19 30 pe 154 ocă carne de vacă
 8 60 <pe> 57 ocă catran
 3 90 pe 600 oaă
 5 - pe 100 ocă lapte
 60 - pe 8 ocă sapon
 104 - pentru lemnele ce s-au dat afară din 20 ce-au dat dum(nealui) aga la raiaua Hotinului
 206 60 ce au cheltuit dum(nealui) aga Thomagichi de la Gălaș(i) pân-la Hotin după izvod(ul) ce-au arătat
 65 600 cheltuiala dum(nealui) agăi Thomagichi ce-au făcut pe drum
 58 - dar ce s-au dat la cărauș(i) după izvodul ce au arătat dum(nealui) aga Thomagichi

721 24

1776 iulie 14

- 934 81 Cele ce s-au dat la conacele Mării Sale Suliiman pașa Hotin pașa și mergând la Hotin, prin mâna dum(nealui) port(arul) Costachi, însă

F. 72 v.

Lei bani

lei bani

- 249 36 la trei conace ot Covurluiu, câte 79 lei 42 bani la un conac, adică
 lei bani
 12 60 500 pâini, câte o para
 12 - 120 ocă carne, câte 4 parale
 20 30 90 ocă orez, câte 9 parale
 2 12 60 ocă mieri, câte 14 parale
 10 - 40 ocă unt, câte 10 parale
 3 60 10 ocă lumini său, câte 14 parale
 - 60 10 ocă făină, câte 2 parale
 1 15 15 găini, câte 3 parale
 - 30 50 oaă, câte 5 la o para
 1 60 10 ocă nohot, câte 6 parale
 15 75 12 pol chile orzu, câte 50 parale
 79 42 fac la conac(ul) din Gălași
 79 42 conac ot Foltești
 79 42 conac ot Oance

	11	30	pe 10 ocă cafe care s-au dat la aceste 3 conace câte 45	45
			parale oca	
	249	36	fac	
231	66		la trei conace ot Fălciu, câte 72 lei, 102 la un conac, adecă	
	12	60	500 pâini, câte 1 para	
	12	—	120 ocă carne, câte 4 parale	

F. 73 r.

Lei bani

lei bani

			lei	bani
	13	60	60 oc(ă) orez, câte 9 parale	
	2	12	6 ocă mieri, câte 14 par(ale)	
	10	—	40 ocă unt, câte 10 parale	
	3	60	10 ocă lumini său, câte 14 parale	
	—	60	10 ocă făină, câte 2 par(ale)	
	1	15	15 găini, câte 3 parale	
	—	30	50 oaă, câte 5 o para	
	1	60	10 ocă nohot, câte 6 par(ale)	
	15	75	12 pol chile orzu, câte 50 parale	
	—	30	10 ocă ceapă, câte 1 par(a)	
	72	102	cuprindi conacu ot Cârja	
	72	102	conacu ot Simănești	
	72	102	conac(ul) Pogonești	
	218	68	fac	
72	72		conac(ul) ot Zberoaia care s-au dat asămine ca la un conac ot Fălciu	
			bez 10 ocă ceapă ce nu s-au dat	
319	72		patru conace ce s-au făcut pe țin(u)tu(l) Ieșii care 79 lei 108 la un	
			conac, adecă	
	12	60	500 pâini, câte o para	
	12	—	120 ocă carne, câte 4 par(ale)	
	13	60	60 ocă orezu, câte 9 parale	

F. 73 v.

Lei bani

Lei bani

			lei	bani
	10	—	40 ocă unt, câte 10 parale	
	2	12	ocă mieri, câte 14 parale	
	—	60	10 ocă făină, câte 2 parale	
	3	60	10 ocă lumini său, câte 14 par(ale)	
	1	78	22 găini, cât(e) 3 parale	
	—	30	50 oaă, câte 5 la o para	
	—	18	ocă oțet, câte 6 par(ale)	
	—	18	6 ocă ceapă, câte 4 par(ale)	
	—	12	4 ocă sari, câte o para	
	—	15	5 oc(ă) lapte, câte o para	
	1	60	10 ocă nohot, câte 6 parale	
	21	105	12 pol chile ordzu, câte o para	
	79	108	cupri(n)de conac(ul) de la Oprișani	
	79	108	conac(ul) ot Râzâna	
	79	108	conac(ul) ot Frijeni	

79 108 conac(ul) ot Vasălăuți

319 72

44 75 s-au mai cheltuit cu Mărie Sa pașa prin mâna post(elnicului) Costache la cafe la conacile din Fălciu, din Ieș(i), la doftorii, la zahăr și la alte cheltuieli mărunte

30 – pentru cheltuiala post(elnicului) Costachi

634 81

1776 dech(embrie) 29

6 102 42 Cheltuiala ce s-au făcut cu solu leșescu ce au mărso la Țarigrad prin mâna dum(nealui) portar(u)lui Gavrilachi, înșă

F. 74 r.

Lei bani

lei bani

3 593 72 cheltuiala solului la 32 conaci, câte 174 lei 96 bani la un conac

205 – ce-au cheltuit la Hotin portariu Gavrilachi

100 – ce s-au dat din porunca g(os)pod la oamenii dum(nealui) zaim aga

38 – chirie la 2 căruți pentru trebuința solului

20 – ce s-au dat jidovului ce era pe lângă solul lui cavas(i)-bașa

8 30 ce s-au dat unui om ce-au adus o pușcă la g(os)pod(ar)

50 – ce s-au dat chiriagiilor

10 – la slugile dragomanului

35 60 pentru 20 ocă zahăr ce s-au dat solului

15 – cheltuiala zaimului păr-la Gălați

82 – cheltuiala portariului Gavrilachi mărșând la Hotin înainte solului și de la Hotin mărșându cu solul păr-la Gălați

6 182 42

1776 d(e)c(e)m(brie) 29

17 637 55

F. 74 v.

Cherestea

Lei bani

659 108 Cherestea ce s-au rânduit pe la ținuturi de au făcut-o și au trimis-o la Gălați pentru taraphana emeni și pentru Ismail beiu

lei bani

539 108 s-au dat pe cherestea lui tarahpana emeni, adică

lei bani

143 78 la ținutul Neamțului, înșă

lei bani

100 – pe 100 șirinuri brad, lungul 12 coți, gros(ul) 8
farmace, în preț câte 1 leu

43 78 pe 291 scânduri brad canatlicuri, adică
scânduri de herestău, câte 60 parale una

143 78

102 60 la ținutul Bacăului, înșă

60 – pe 300 tălpi stej(ar), lungul 6 coți, grosul 7
parmacuri, în toată multe câte 8 parale

11 30 pe 150 grinzi stej(ar), câte 3 parali

31 30 pe 50 cefti dulap stejar, câte 25 parale

103 60

și

F. 75 r.

Lei bani

lei bani

lei bani

173 90 la ținut(ul) Putnii, însă

lei bani

4 90 pe 30 scânduri stej(ar): lungul 6 coți, latul 10
parmacuri, câte 5 parale

22 60 pe 30 tălpi stej(ar): lungul 10 coț, câte 30 parali

85 60 pe 100 tălpi stej(ar): lungul 134 coți, grosul 6
parmaci, câte 35 parale12 60 pe 50 ortaceapa stej(ar): lungul 10 coți, gros(ul)
11 parmacuri, câte 10 parale

25 - pe 100 Gălași dulap stej(ar), câte 10 parale

22 60 pe 150 scânduri tei: lungul 5 coți, latul 12
parmacuri, câți 6 parale

173 90

120 - la ținutul Tecuci(u)lui, însă

52 60 pe scânduri tei: lungul 5 coți, latul 12
parmacuri, câți 6 parale37 60 pe 100 scânduri tei: lungul 15 coți, latul 18
parmacuri, câți 15 parale30 - pe 30 tălpi stej(ar): lungul 20 coți, gros(ul) 7
parmaci, câte un leu

120

539 108

f. 75 v.

Lei bani

lei bani

120 - s-au dat pe cheresteoa lu Ismail beiu, însă

lei bani

60 - la Tecuci, pe 15 scânduri tei câți 18 coți lungul, 1 cot
lat(ul), 1 palm(ă) gros, câte 4 lei cu tăiet i cu dus60 - la Tutova, tij pe 15 scânduri tei: 18 coți lungul, 1 cot latul,
1 palm(ă) gros, câte 1 leu una cu tăiet i cu dus

120 -

659 108

1776 av(gus)t 29

Oamenilor de la Cihur ce-au dus nuiete la Acherman

1776 oct(ombrie) 15

30

689 108

F. 76 r.

Celor trimiș(i) cu tribut

Lei bani

50 - Cheltuiala isprav(nicului) de Greceni, Nicoară, mergând î(n) 2 rânduri la Smil și
într-un rând la Chilie și într-un rând la Sacce cu trebile g(os)pod.

1776 iuni(e) 26

5 - Chelt(uiala) lui Hurmuz căpăonlan mergând cu zaimu pân-la Focșeni.

1776 iuli(e) 2

5 - Chelt(uiala) lui 3 portar mergând cu Mărie Sa pașa la Focșani.

1776 iuli(e) 2

20 - Chelt(uiala) lui Panaiti capichihaie di Hotin mergând la Hotin.

1776 săpt(embrie) 23

3 - Chelt(uiala) unui portarel mergând cu dum(nealui) Ali aga zaimul la Hotin.

1776 săpt(embrie) 27

7	-	Chelt(uiala) lui Hurmuz capăounlan mergând cu dum(nealu)i Gavri(l)achi vel portar la Hotin pentru solul leșăsc.	1776 noiem(brie) 1
50	-	Chelt(uiala) dum(nealu)i Costachi biv vel portar mergând înainte Mării Sale pași ci mergi la Hotin.	1776 noiem(brie) 14
11	-	Ce-au cheltuit capichiaie di Hotin cu trimitire unor oameni în Țara Leșască di au adus vești pentru venire solului leșăsc.	1776 decem(brie) 7
10	-	Chelt(uiala) lui Hurmuz capăoan mergând la Bender.	1777 fev(ruarie) 28
5	-	Chelt(uiala) la un portărel ce-au mersu la Hotin cu dum(nealu)i inicer-agasi.	1777 fev(ruarie) 28
166	-		
F. 76 v.			

Gramaticie i divictărie

<i>Lei</i>	<i>bani</i>		
5	-	Pentru hârtii de scris la gramaticii pe luna lui iunie.	1776 iuni(e) 30
15	-	Ceară tari la divictării ce s-au cumpărat pe luna lui iulie.	1776 iuli(e) 1
15	-	Ceară tari la divictării pe luna lui av(gust).	
35	-		1776 av(gust) 2
F. 77 r.			

Ici-ciohodărie

<i>Lei</i>	<i>bani</i>		
671	-	Conduri i papuci cu mestei i cioboti ce s-au dat de Sfeti Dimitri, însă	
	<i>lei</i>	<i>bani</i>	
44	-	conduri i papuci cu mestei i terlici ce s-au dat Mării Sale doamnii și Măriilor Sale beizadelelor și Măriilor Sale domnițelor	
40	60	pe 8 părechi conduri i tirlici la 50 feti mari și la 10 mai mici de la harem i vornicesii	
65	-	pe 26 părechi papuci cu mestei la 26 copii din casi	
6	-	o părechi cioboti i 1 părechi papuci cu mestei lui ici-oglan ceaș	
7	-	2 părechi ciuboti galbeni la 2 alai-ceaș(i)	
6	-	1 părechi cioboti i 1 părechi papuci cu mestii ce s-au dat din poruncă lui ici-oglan ceaș că(n)d s-au făcut	
3	60	asămine s-au dat 1 părechi cioboti când s-au făcut ceaș Dervici turcu	
49	-	14 părechi cioboti galbini la 14 cioh(o)dar(i) cu baș-cioh(o)dar	
21	-	o părechi cioboti galbini la 6 satâr(i) cu satâr-baș(a)	
14	-	4 părechi cioboti galbini la 4 saraci cu saraci - baș(a)	

F. 77 v.

Lei *bani*

<i>lei</i>	<i>bani</i>	
3	60	1 părechi cioboti galbeni lui Mataragi bașa
36	-	12 părechi cioboti roș(ii) la 12 fuștaș(i) de divan
36	-	12 părechi cioboti roș(ii) la 12 fuștaș(i) dispres domna
27	-	12 părechi cioboti negri la 12 fuștaș(i) di vartă
66	66	19 părechi cioboti roș(ii) la 19 mehteri creștini
21	-	6 părechi cioboti roș(ii) la 6 trâmbițași a curții
10	60	3 părechi cioboti roș(ii) la 3 vătăj(i) a grajdului

- 45 - 20 părechi cioboti negri la 20 comișai
 45 - 20 părechi cioboti negri la 20 vezătii
 12 - 4 părechi cioboti negri nemțăști la 4 carătaș(i)
 6 90 4 părechi cioboti negri la 4 apari a grajdului
 7 - 2 părechi cioboti roși la 2 vânători
 7 - 2 părechi cioboti galbini la 2 salahori

F. 78 r.

Lei bani

lei bani

- 15 - 6 părechi ciboti negri la 6 pietrari
 15 - 6 părechi ciboti negri la 6 teslari
 15 - 6 părechi ciboti negri la 6 pitari
 7 - 2 părechi ciboti roșii la 2 lămnari
 15 - 6 părechi ciboti negri la 6 apari a curții g(os)pod
 9 90 4 părechi ciboti negri la 4 salagii
 5 - 2 părechi conduri și cedecuri la 2 spălătoare
 10 - 4 părechi ciboti galbini la 4 măturăriți

671 - 1776 oct(ombrie) 26

- 281 - Conduri, papuci cu mestii și ciboti ce s-au dat la ziua Nașterii Domnului I(su)s
 48 - ciboti, conduri și papuci cu mestii, însă tirlici ce s-au dat Mării Sale
 vodă, Mării Sale doamna și Mărilor Sale beizadealilor și Măriei Sale
 domnișelor
 43 - 18 părechi conduri și tirlici la 9 feti mari cu baba și cu manca și la 9
 mici de la haremu

F. 78 v.

Lei bani

lei bani

- 71 60 26 părechi papuci cu mestii la 26 copii în casă
 1 60 1 părechi papuci cu mestii Măriei Sale beizadea Scarlat
 12 - 3 părechi ci(bo)ti la trei ceaushi
 2 60 1 părechi papuci cu mestii lui iciolan-ceauș
 56 - 14 părechi ciboti galbine la 14 cihodari cu baș-cihodar
 24 - 6 părechi ciboti la 6 sate cu satâr-bașa
 16 - 4 părechi ciboti la 4 saraci
 4 - 1 părechi ciboti lui mataragi-bașa
 3 - 1 părechi ciboti vânătorului

281 - 1776 dec(embrie) 25

952 -

F 79 r.

Celor triimiși la Țarigrad

Lei bani

- 120 - Cheltuiala ce s-au dat celor ce s-au triimis cu bani la Țarigrad, însă
 lei
 40 la un zapciu de livenți
 40 la doi livenți
 40 la un călăraș de Țarigrad
 120

1776 noiemb(rie) 25

Călărașii de Țarigrad

- 70 - La un călăraș mergând la Țarigrad, pentru cheltuiala lui.

1776 iuni(e) 27

70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 iuli(e) 4
10	-	S-au trimis la un călăraș rănit la Cărlisie.	1776 iuli(e) 14
10	-	Vătafului de călărași dar de la g(os)pod(ar).	1776 sept(embrie) 2
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 sept(embrie) 18

F. 79 v.

Lei bani

70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 săpt(embrie) 30
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 oct(ombrie) 9
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 oct(ombrie) 17
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 no(iem)v(rie) 1
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 no(iem)v(rie) 16
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 dec(em)v(rie) 2
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 dec(em)v(rie) 13
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 dec(em)v(rie) 27
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 dec(em)v(rie) 31
70	-	La un călăraș ce ș-au frânt mâna viind de la Țarigrad.	1776 ghen(arie) 8
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 ghen(arie) 10
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 ghen(arie) 16
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 ghen(arie) 22
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 fev(ruarie) 4
70	-	La un călăraș mergând la Țarigrad.	1776 fev(ruarie) 20

F. 80 r.

Lipcanii

Lei bani

2	-	Cheltuiala la doi lipcani ce au mers pe la cetăți în luna lui iunie 2, pecete g(os)p(o)d.	1776
19	-	Lipcanii ce au mers pe la cetăți în luna lui iulie cu 15 lei un lipcan la Vozie cu 5 pecet(e) g(os)p(o)d.	1776
1	-	Un lipcan la Hotin.	1776 sept(embrie) 27

- 32 – Lipcanii ce au mers pe la cetățî în luna lui oct(ombrie) cu 20 unui lipcan ce au mers la Vozie cu 12 pecet(e) g(os)p(o)d. 1776
- 13 – Lipcanii ce au mers pe la cetățî în luna lui no(iem)v(rie) cu 3 un lipcan la Accherman cu 10 pecet(e) g(os)p(o)d. 1776
- 7 – Lipcanii ce au mers pe la cetățî în luna lui dec(em)v(rie), cu 5 pecete g(os)p(o)d. 1776
- 9 – Lipcanii ce au mersu pe la cetățî în luna lui ghen(a)r(ie) cu 9 pecet(e) g(os)p(o)d. 1777
- 8 – Lipcanii ce au mers pe 4 cetățî în luna lui fev(ruarie) cu 3 lei la un lipcan ce au mers la București cu 7 pecet(e) g(os)p(o)d.

89 –
F. 80 v.

Cămara g(os)p(o)d

Lei bani

- 650 – Ce s-au dat lui Mihalache vel comis, însă
lei
500 trahoma
150 pentru o zgardă de aur
650 1775 mai 27
- 250 – Pe un zăcher cu diiamante ce s-au cumpărat pentru trebuința g(ospo)d prin mâna dum(nealui) vist(iernic) Zoiții surorii g(ospo)d. 1775 iunie 20
- 650 – S-au dat lui Dimitrachi vor(ni)c g(os)p(o)jdii, însă
500 trahoma
150 pentru o zgardă de aur
650 1775 iuni(e) 9
- 1 100 – Un inel cu diamante ce s-au dat la un loc pentru trebuința g(ospo)d. 1775 av(gust) 3
- 780 60 Cheltuiala ce au făcut musu Șaber cu 2 suieli cu diamante pentru trebuința g(ospo)d. 1775 av(gust) 8
- 1 350 70 Lucrurile ce s-au dat de la cămara g(ospo)d în 2 luni, martie i april(ie), după cum arată izvod(ul) cu peceti g(ospo)d. 1776
- 2 464 30 Hedielile ce s-au dat de la cămara g(ospo)d în 2 luni, martie i april(ie), după cum arată izvodu cu pecetea g(ospo)d. 1776
- 18 – 4 coț(i) postav saita ce s-au dat egumenului de Bărboi. 1776 ap(rilie) 1

13 500 – Ce s-au dat, însă

F. 81 r.

Lei bani

lei

12 200 pe 4 soroace samur

700 pe pântici de samur nelucrat

600 dobânda lor ce s-au luat pentru trebuința cămării g(ospo)d

13 500 1776 ap(rilie) 5

- 1 785 – Pentru 12 soroace pântici de samur nelucrati și o pace de samur.
1776 ap(rilie) 22
- 1 610 60 Cheltuiala ce s-au făcut cu straili de vară a copiilor din casă, a cihodarilor, a satârilor, a saracilor, a ceașșilor, însă
lei bani
300 – pe 75 bogasie albi pentru 25 părechi, a edicliilor și a copiilor din casă
250 – cusutul și cheltuiala lor
15 – pe 2 brăie copiilor din casă, celor noi
25 – 5 coți postav roșu pentru 2 ceacșirlăcuri
8 60 cusutul și cheltuiala lor
320 – bogasie pentru 25 părechi, adică 14 cihodari, la șasă satări, la saraci și mataragiului
250 – cusutul și cheltuiala lor
190 – pe 19 brâi la 14 cihodari, la 4 saraci i mataragiu

F. 81 v.

*Lei bani**lei bani*

- 30 – la saciacuri pentru brâi
105 – pe 10 topuri cotnie galbână pentru 11 șalvari la 60 satări i săracilor la taragiumuri
45 – cusutul și cheltuiala lor
7 60 pe 2 anterei albi ceașșilor
6 60 lucrul i cheltuiala lor
2 30 la saciacuri pentru mânicile lor
11 – 5 coți postav lui Tudorică
22 90 un rând de strai lui Cucea vânător
22 – un beniș roși lui saiz-bașa

1 610 60

1776 mai 1

- 1 876 102 Lucrurile ce s-au dat de la cămara g(ospo)d în 2 luni, mai și iuni, după cum arată izvodul cu pecete g(ospo)d.

1776

- 5 152 – Hedeelil(o)r ce s-au dat de la cămara g(ospo)d în două luni, mai și iuni, după cum arată izvodu cu pecetea g(ospo)d.

1776

- 600 – Pentru 25 soroace ce s-au cumpărat câte 24 lei sorocul și s-au dat la cămara g(ospo)d.

1776 iuni(e) 27

- 200 – Un inel cu diamant ce s-au luat pentru trebuința g(ospo)d.

1776 iuli(e) 1

F. 82 r.

Lei bani

- 40 30 Blănitul unii giubele cu cacon a Mărie Sale beizade Scărlat.

1776 iuli(e) 1

- 1 464 105 Lucrurile ce s-au dat de la cămară în luna lui iulii, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.

1776

- 675 30 Hediellile ce s-au dat de la cămara g(os)p(o)d în luna lui iulie, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.

1776

- 260 – Lui musu Șaber pentru 2 părechi cercei ce s-au cumpărat pentru trebuința haremului.
1776 av(gust) 9
- 3 531 30 Lucruri ce s-au dat de la cămara g(os)p(o)d pe luna lui avgust, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.
1776
- 8 685 33 Cheltuiala strailor zestrei Măriei Sale domnișii Elenco Ghica, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.
1776
- 8 677 – Cheltuiala strailor de zestre a Măriei Sale domnișii Ruxândrii Ghica, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.
1776
- 7 451 75 Lucruri ce s-au dat de la cămara g(os)p(o)d pe 2 luni, sept(embrie)–oct(ombrie), după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.
1776
- 410 – Pentru 2 zălpoșuri ce s-au cumpărat pentru trebuința g(ospo)d.
1776 oct(ombrie) 7
- 3 884 78 Cheltuiala așternutului și altele a Măriei Sale domnișii Elenco, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.
1776 oct(ombrie) 15
- 4 125 30 Cheltuiala așternuturilor și altele a Măriei Sale domnișii Ruxandrei, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.
1776 oct(ombrie) 15
- 5 800 – Pentru niște samuri ce s-au luat la cămara g(os)p(o)d, însă
lei
1 800 pentru 12 soroace pânțece samur nelucrate
3 575 pentru 27 pol soroace pânțece samur tij
425 pe 340 dramuri pehle de samur
5 800
1776 oct(ombrie) 20
- 4 852 90 Cheltuiala ce s-au făcut cu straile de iarnă a copiilor din casă
F. 82 v.
Lei bani
- și a ciohodarilor după cum arată izvodul cu pecete g(os)p(o)d, însă
lei bani
- 305 – pe 135 coț(i) șal evri pentru 10 caftani, adecă la 8 edicii și lui sinefule și lui icioglan-ceauș
- 382 60 pe 90 coț(i) postav pentru 18 dulămi la 17 copii din casă și barbieriului
- 364 – pe 28 șamalege pentru anterei
- 243 – pe 27 brâi
- 459 30 pe 68 coț(i) postav roș(u) pentru 28 ceașărlăcuri
- 15 – șereturi la icioglan-ceauș la căftanul lui
- 5 60 pirvie pentru căpace
- 4 – bungghi de argint
- 404 30 pe 77 coț(i) postav roș(u) pentru 11 dulămi, adecă la 6 satări, 4 săraci și mataragiului
- 97 – pe 60 coț(i) atlas pentru poalile lor
- 132 – pe 11 șamalegele pentru anterei
- 99 – pe 88 coț(i) cotnei galbănă pentru șalvari
- 12 – la zincuri

- 34 - la legăturile brăilor i canafi
 9 60 la şiret pentru dulama satâr-başii
 16 - la 5 nasturi de argint şi mataragiului
 195 - cheltuiala şi lucrul acestor 11 strai
 31 60 pe 14 coţ(i) şal pentru căftanul lui baş-ciohodariu
 30 - 6 coţ(i) postav ghivez pentru dulama chihaielii
 178 - pe 72 coţ(i) postav roş(u) pentru 12 dulămi a ciohodarilor

F. 83 r.

Lei bani

lei bani

- 170 - pe 14 şamalegele
 164 - pe 36 coţ(i) postav pentru 14 ceamşălăuri
 224 - cheltuiala şi lucrul acestor 14 strai
 25 - 5 coţ(i) postav saita pentru 2 anterei la alai-ceuş
 24 - pe şireturi de fir
 10 - pirvie la capace
 8 - pe bunghi de argint
 10 90 pe 2 colane
 45 60 pe 9 coţ(i) postav ghiuvez pentru 2 şalvaluri
 26 - lucrul şi cheltuiala lor
 598 - pe 26 bărăţ(i), adecă la 14 ciohodari, 6 satâr(i) i 4 săraci i un mataragiul
 şi unui alai-ceauş
 12 - pe un saric turcului ceauş
 25 - un rând de strai vânătorului
 12 - o blană tij lui

4 852 90

1776 oct(ombrie) 26

4 650 - Pentru un şlic de samuri şi un contăş cu pacea de samur ghigdirmis ce s-au dat
 dum(nealu)i stol(nicului) Neculai Balşu.

785 - Pentru un cal împodobit ce s-au dat dum(nealu)i stol(nicului) Necolai Balşu.

1776 no(ie)m(brie) 18

1 020 21 Cheltuiala zăstriei Anastasiei fetii, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.

1776 no(ie)m(brie) 13

1 389 111 Cheltuiala zăstriei Duţii, fetii, după cum arată izvodul ce pecetea g(os)p(o)d.

1776 no(ie)m(brie) 13

F. 83 v.

Lei bani

1 544 51 Cheltuiala zăstriei Saftii ce s-au măritat, după cum arată izvodul cu pecetea
 g(os)p(o)d.

1776 noem(brie) 13

2 763 12 Lucrurile ce s-au dat de la cămara g(os)p(o)d în 2 luni, noiem(brie) şi dec(embrie),
 după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.

1776

1 167 15 Argintu ce au lucrat ciomagii-başa, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d,
 afară de 620 dramuri argintu ce-au luat.

1776 ghen(arie) 5

909 - Pentru 8 ceasornice de aur şi 4 argint cu 10 lanţugi de tombac ce s-au cumpărat
 pentru trebuinţa g(os)p(o)d.

1776 fev(ruarie) 13

773 90 Cheltuiala ce s-au făcut cu un harhal pentru trebuinţa g(os)p(o)d prin mâna lui
 Şaber.

1776 fev(ruarie) 11

F. 84 r.

Căftăniile

Lei	bani		
20	–	Pentru un căftan ce s-au îmbrăcat pe dum(nealui) Alexandru Necolae făcându-s(e) vel vornic.	1776 oct(ombrie) 27
20	–	Pentru un căftan ce s-au îmbrăcat pe dum(nealui) Iordache Balș făcându-s(e) vel vist(iernic).	1776 oct(ombrie) 27
10	–	Pentru un căftan ce s-au îmbrăcat pe dum(nealui) Necolai Balș făcându-s(e) vel pitar.	1776 oct(ombrie) 27
10	–	Pentru un căftan ce s-au îmbrăcat pe dum(nealui) Ilii Catargiu făcându-s(e) vel pahar(nic).	1776 noemb(rie) 16
10	–	Pentru un căftan ce s-au îmbrăcat pe Necolai Balș făcându-s(e) vel stol(nic).	
3	–	Pentru un căftan ce s-au îmbrăcat pe dum(nealui) Ioniță Hermeziu făcându-s(e) vel jic(nicer).	1776 noem(brie) 16
10	–	Pentru un căftan ce s-au îmbrăcat pe dum(nealui) Iordache Drăcache făcându-s(e) vel spăt(ar).	1776 ghen(arie) 9
85	–		

F. 84 v.

Curte g(os)p(o)d

Lei	bani		
1 442	85	Cheltuiala curții g(os)p(o)d pe luna lui ghen(arie), după cum arată izvodul cu pecetea gospod.	1776 ghen(arie) 1
1 434	31	Cheltuiala g(os)p(o)d pe luna lui febr(uarie), după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.	1776 febr(uarie) 1
1 665	21	Cheltuiala curții g(os)p(o)d pe luna lui martie, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.	1776 martie 1
1 063	114	Doftorii ce s-au dat la curte g(os)p(o)d în 6 luni: mart(ie), april(ie), mai, iuni(e), iul(ie) și av(gust), după cum arată izvodul cu pecetea g(o)sp(o)d.	1776
2 158	58	Cheltuiala curții g(os)p(o)d pe luna lui mai, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.	1776 mai 1
1 316	75	Cheltuiala curții g(os)p(o)d pe luna lui iunii, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.	1776 iunie 1
1 164	6	Cheltuiala curții g(os)p(o)d pe luna lui iule, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.	1776 iulie 1
1 465	72	Cheltuiala curții g(os)p(o)d pe luna lui avgust, după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.	1776 av(gust) 1

1 454	60	Cheltuiala curții g(os)p(o)d pe luna lui sept(embrie), după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.	1776 săpt(embrie) 1
2 691	78	Cheltuiala curții g(os)p(o)d pe luna lui oct(ombrie), după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.	1776 oct(ombrie) 1
1 333	40	Pe 4 cară lemne de pe la țin(u)ture ce s-au adus la curtea g(os)p(o)d, câte 40 bani carul.	1776 oct(ombrie) 20
150	–	Pentru un tacâm de cină ce s-au cumpărat pentru trebuința mesii g(os)p(o)d.	1776 noiem(brie) 15
3 607	105	Cheltuiala curții g(os)p(o)d pe luna lui noiem(brie), după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.	1776 noiem(brie) 1
1 298	69	Cheltuiala curții g(os)p(o)d pe luna lui dec(embrie), după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.	1776 dec(embrie) 1

F. 85 r.

Lei bani

1 111	12	Cheltuiala curții g(os)p(o)d pe luna lui ghen(arie), după cum arată izvodul cu pecetea g(os)p(o)d.	1777 ghen(arie) 1
15	–	Pentru 2 sobi de cinie ce s-au adus din Țara Nemțască pentru trebuința curții g(os)p(o)d câte 105 lei una.	1777 ghen(arie) 25
77	–	Pentru 2 sobi ce s-au adus de la Brașov cu toată cheltuiala lor pentru trebuința g(os)p(o)d.	1777 fev(ruarie) 15
23 324	105		

Facerea caselor de beilic

6 553	–	S-au dat dum(isale) Vasile Raz(u) vel log(o)f(ă)t din 23 553 lei ce s-au cuprins toată cheltuiala a două părechi casă de beilic și o casă pentru dum(nealui) Divan-efendi ce s-au făcut aice în Iași pentru nazirlăcul dum(nealui) vel log(o)f(ă)t(ului), adică 16 011 lei 47 bani plata pe cară i salahori i la bărdași, la teslari și la pietrari și 6 228 lei, 160 pe var i cărămidă i pe piatră i alte cheltuieli și 1 312 lei, 90 bani pe cherestea de pe la țin(u)ture ce nu s-au plătit și cu banii aceștia să o plătească dum(nealui) vel lo(o)f(ă)t după izvodul iscălit ce au arătat la g(o)sp(o)d de toată această cheltuială bez 17 lei ce au mai luat, adică 1 100 lei de la dum(nealui) vist(iernicul) Ioan Cant(a) din banii ce s-au strâns pentru cișmele i casă de beilic i 600 lei din răsurile cifertului dintăi a lui iulă și a cifertului al doile a lui avgust.	1776 dec(embrie) 23
-------	---	---	---------------------

6 553 – 1776 dec(embrie) 23

F. 85 v.

Beciul g(o)sp(o)d

Lei bani

1 000	–	Cheltuiala cuhnii g(o)sp(o)d pe luna lui iuni(e).	1776 iunie 30
1 000	–	Cheltuiala g(os)p(o)d pe luna lui avgust.	1776 av(gust) 30
2 000	–		

Grajdul g(o)sp(o)d

627	–	Pentru 313 stoguri fân ce s-au făcut pentru trebuința grajdului g(os)p(o)d, câte 2 lei de stog, adică un leu de făcut și un leu de cărat.	1776 săpt(embrie) 10
-----	---	---	----------------------

105	-	Pentru 7 cai ce s-au cumpărat pentru trebuința grajdului g(os)p(o)d prin mâna dum(nealui) Dimitrachi Miimarolu isprav(nic) de ținut(ul) Sorocăi, câte 15 lei calu. 1776 no(ie)m(brie) 20
832	60	S-au dat pe 666 merțe orz ce s-au cumpărat pin mâna dum(nealui) vel comis, câte 50 parale merția pentru trebuința grajdului g(o)sp(o)d pe un an. 1776 no(ie)m(brie) 26
1 563	60	
<i>F. 86 r.</i>		

Milile

<i>Lei</i>	<i>bani</i>	
2	-	Lui Mustafa și cu alți 7 oameni ce-au fost robi, milă de la g(os)p(o)d. 1776 iunie 26
10	-	Unii fimei sărace prin mâna lui vtorie cam(a)raș, milă de la g(o)spod. 1776 iuli(e) 22
3	-	Lui Bechir turcu robu, milă de la g(o)spod. 1776 iuli(e) 13
10	-	La un dervici Ibraim, milă de la g(o)spod. 1776 iulie 17
10	-	Lui Ibraim Hogeia, milă de la g(o)spod. 1776 dec(e)m(brie) 14
10	-	Lui Daniil necealnicu, milă de la g(o)spod. 1776
10	-	Lui Ion Ros(e)t, milă de la g(o)spod. 1776
20	-	Lui Ion Voitenan, milă de la g(o)spod. 1776
15	-	Călugărițelor de la schitul de lângă Piatră ot țin(ut)(ul) Neamțului pentru undelemnu, tămâi, lumânări, ceară din hrisev de milă ce are de la g(o)spod să ia din vamă. 1776 oct(ombrie) 29
30	-	Milă de la g(o)spod prin mâna preotului Vasile la bisărica din sat(ul) Chipicica ot Soroca ca să-și facă veșminte și ce-a mai trebui la bisărică. 1776 noiem(brie) 4
150	-	Starețului Paisii și tuturor călugărilor de la mănăstirea Săcul și Dragomirna. 1776 dec(e)m(brie) 19
534	-	O samă de mile ce s-au rânduit prin mâna dum(nealui) log(o)f(ă)t, după cum arată izvodul cu pecetea g(o)spod. 1776 dec(e)m(brie) 30
10	-	Milă de la g(o)spod lui Ion Ros(e)t. 1776 ghen(arie)
876	-	
<i>F. 86 v.</i>		

Bacșișurile

<i>Lei</i>	<i>bani</i>	
27	60	5 galbini zări și 10 nisfiele ce s-au dat bacșiș la casile de beilic mergând domnul acolo. 1776 noiem(brie) 12
55	-	20 galbini zări ce s-au dat bacșiș la oamenii dumisale solului leșesc mergând g(o)spod acolo. 1776 dec(e)m(brie) 4
82	-	
<i>Pomoziunile</i>		
10	-	Ce s-au dat la biserica Trei Sfetitele mergând g(o)spod sara la Sfântă. 1776 oct(ombrie) 25

10 — Ce s-au dat la biserica g(o)spod ce mare în zioa Sfântului Grigori Bogoslov.
 20 — 1776 ghen(arie) 25
 F. 87 r.

Sărbătorile

Lei bani

725 60 Ce s-au cheltuit la sărbătorile Nașterii Domnului I(su)s H(risto)s și la Sfântul Vasile și la Botezul Domnului, însă

lei bani

33 — la ziua Nașterii, adică

lei

10 dascălului moldovenesc

3 dascălului al doile

5 ucenicului ce au spus engomeia

10 preoților de la bisărica g(o)spod viind cu icoana

5 lui protopsalti

552 60 la ziua lui Sfeti Vasiliie, adecă

100 parale și orți ce au dat dum(nealui) vel vist(iernic) bacșiș
 mergând înaintea g(o)spod, adecă:

60 din bisărică pără în spătăria cea mare

40 din spătăria mare păr-în spătărie mică

285 pentru 100 ughi zări ce s-au dat la g(o)spod, adecă:

165 60 ughi zări misiri

120 80 nisfiele, câte doi zloți

12 s-au dat vornicului dinspre g(o)spodja pentru plăcintă

și

F. 87 v.

Lei bani

lei bani

lei bani

155 60 bacșiș la mehterhanea și la rufeturi ce s-au dat pe a mână,
 adecă:

lei bani

10 — copiii din casă

10 — la mehterhanea

5 — satărilor

1 — saracilor

10 — ciohodarilor

20 — 4 steaguri siimeni

10 — tufecceilor

20 — la 4 baeracuri de levenți

10 — rufetul grajdiului

10 — rufetul hăt(manului)

10 — rufetul agăi

2 60 armășeii

2 60 aprozii vătavului

2 60 aprozii ceaușului

2 60 copiii din casă a vistiernicului

2 60 copiii din casă a vătavului

2 60 fustașii Divanului i de vartă

10 — rufetul dum(i)s(ale) vel post(elnic)

și

F. 88 r.

Lei bani

lei bani

lei bani

lei bani

10 – rufetul dum(nealui) vel ispravnic de curte
2 60 portăreii

40 – la ziua Botezului Domnului H(risto)s, adecă:

3 – 2 nisfiele părintelui latin ce-au venit cu cruce

2 – copiilor

5 – preoților de la bisărica g(o)s(po)d ce-au venit cu cruce

5 – la protopsalti

20 – la fimei sărace ce-au venit cu copii

100 – pentru 2 căftane la trusteli sărbătorile ce s-au îmbrăcat pe dum(nealui)
vel post(elnic) i pe dum(nealui) vel spăt(ar), câte 50 lei

725 60 1777 ghen(arie) 6

18 – Pe iarbă de pușcă de s-au slobozit tunuri la Nașterea Domnului și la Sfeti Vasilei
și la Botezul Domnului.

743 60

1777 ghen(arie) 12

F. 88 v.

Cununiile

Lei bani

1 147 85

Celi ce s-au dat la cununiia dum(nealui) comisul Matei Cant(a)

lei bani

23 – pe 2 făclii câte de 7 ocă, adecă:

lei bani

20 – pe 10 ocă ceară câte 2 lei

3 – zugrăvitul lor

17 60 preosvinții sale părintelui mitropolit, adecă:

10 60 4 ughi turalii

7 – o basma cu fir

2 75 un turaliu lui psalti

2 – preoților

2 – peveților i țercovnicilor

5 – diiaconilor mitropolit(u)lui

3 – supt picioarele mirelui și-a miresii

5 – la cofeturi i parale, adecă:

2 – o ocă cofeturi

3 – parale

150 – o stofă

100 – o diba

25 – un postav i atlas

30 – 2 covoare

50 – 2 căftane

100 – un șlic samar pentru mire

80 – o stofă a doa zi

52 60 20 turalii la apă de spălat

500 – bani gata

1 147 75

1776

F. 89 r.

Lei bani

525 60 Ce s-au dat la cununiia dum(nealui) stolnic(ului) Costandin Balș, însă
lei bani

16 - pe 2 făclii
3 - zugrăvitul
30 - pe 2 caftani
25 - pe 2 covoare
10 60 4 turalii părintelui mitropolitului
2 - lui protopsalti
5 - diiaconilor mitropolitului
2 - preoților
1 - câtareșului al doile
1 - țarcovnicilor
2 - cofeturi
3 60 prale i hămei
3 - supt picioare
52 60 30 turalii la apă de spălat
100 - o ștofă
60 - altu cumaș
80 - tij o ștofă a doa zi
100 - pentru șlic
29 - un postav i un atlas

525 60

1776 mai 29

332 - Ce s-au dat la cununiia dum(nealui) paharnic(ului) Iordachi Balș, însă

16 - pe 2 făclii câte 4 ocă
3 - zugrăvitul lor

F. 89 v.

Lei bani

lei bani

13 - un covor
100 - o ștofă
60 - altu cumaș
80 - la alt cumaș a doa zi
33 - un postav i un atlas
2 - 1 ocă confeturi
3 60 parale ce s-au pus în confeturi
10 60 2 turalii părintelui mitropolit(u)lui
5 - diiaconilor mitropolitului
2 - lui protopsalti
2 - preoților
2 - țarcovnicilor

332 -

1776 oct(o)m(brie) 30

618 90 Ce s-au dat la cununiia dum(nealui) stolnic Vasili Costachi i a Mării Sale domnișii
Zoișii

20 - 2 făclii câte 5 ocă
3 60 zugrăvitul lor
8 - pe 2 basmali la făclii
2 - pe confeturi
3 60 parale și hămeiu

- 3 – supt picioare
- 8 30 galbini zări mitropolitului
- 1 60 iconomului
- 3 – diiconilor mitropolitului
- 2 – lui protopsalti

F. 90 r.

Lei bani

lei bani

- 1 – lui al doile psalti
- 2 – preoților
- 1 – țercovnicilor
- 50 – orți și parale ce s-au dat miresii
- 500 – ce s-au dat mirelui dar
- 10 – orți ce-au luat g(o)spod pentru bacșiș
- 618 90

1777 fev(ruarie) 12

2 623 105

F. 90 v.

Cheltuiala Visterii

Lei bani

- 192 – Cheltuiala Visterii pe 4 luni: mai, iuni, iule, av(gu)st, câte 48 lei pe lună cu 4 peceți g(o)spod, însă

lei bani

- 40 – hârtia
- 4 60 ceară tare
- 3 – cerneală
- 60 șfară
- 48 – fac pe o lună

192 –

1776

F. 91 r.

Alte cheltuieli

Lei bani

- 100 – Ce s-au dat sfinții sale arhimandritului de Gălata la cheltuiala drumului mergând la Țarigrad.

1775 iuni(e) 15

- 85 – Pentru niște extrumenturi de mathimatică ce au cumpărat dascălul franțoz pentru trebuința Măriei Sale beizadelilor.

1776 iuli(e) 4

- 250 – S-au dat la dum(nealui) camanar Panaiodor pentru o trebuință g(o)spod.

1775 av(gu)st 22

- 17 873 – Ce au cheltuit dum(nealui) ispravnic Toma la Cucuteni după izvodul ce-au arătat la g(o)spod.

1775 noim(brie) 20

- 4 – Ce s-au cheltuit cu o geantă triimețindu-să un călăraș la Țarigrad.
- 500 – Cheltuiala ce s-au făcut prin mâna becer(u)lui cu mesele ce s-au făcut Măriei Sale cneaz Răpnin întorcându-s(e) de la Țarigrad.

1776 iuni(e) 11

- 10 – Ce s-au dat orți la g(o)spod prin mâna dum(nealui) vt(ori) vist(iernic) la ziua praznicului Sfinților Apostoli Petru și Pavel.

1776 iunie 28

- 63 90 Pe topurile de masala ce au arsu în luna lui iunii, câte 90 bani topul, însă

topuri

400	la curtea g(o)spod
150	la Vlădiceni la g(o)spojda
180	la Elciu
<u>120</u>	la Mărie Sa pașa
850	

1776 iuni(e) 30

*F. 91 v.**Lei bani*

6	–	Pe giuătate de ocă ceară tari roșii ce s-au triimis la Măria Sa Rumeli valesi.	1776 iuni(e) 30
120	–	Pentru un rădvan cu hamuri de 2 cai ce s-au cumpărat de la egumenul de Bărboi și s-au dat zaimului ce era mehendar la solul Râpnin.	
115	108	Pe 122 ocă cuie, șindrilă câte 38 parale oca ce s-au scos de la Brașov cu vtori pah(arnic) pentru bisărica de la târgul Vasluiului.	1776 iuli(e) 19
10	–	Cheltuiala la ... ¹ mergând la Ocnă.	1776 av(gust) 26
10	–	Pe topurile de masala ce s-au arsu la Dunanma.	1776 săpt(embrie) 5
10	–	Iarbă de pușcă ce s-au cumpărat și s-au slobozit tunurile de Dunanma.	1776 săpt(embrie) 5
165	–	Pe 11 topuri ce s-au cumpărat pentru trebuința Mărilor Sale beizadelilor prin mâna dumi(sale) hat(man) Iordachi Ghica.	1776 săpt(embrie) 23
40	–	Nisfieli i 10 lei orți ce s-au dat la g(o)spod prin mâna dumi(sale) vist(iernic) pentru gepfargiu.	1776 săpt(embrie) 25
3	15	Legatul sămilor i a tablilor Visteriei, însă	
	<i>lei bani</i>		
	– 90	pentru 2 sămi acămării g(o)spod, una grecească și una moldovenească, la vt(ori) vist(iernic)	
	1 60	pentru 3 sămi a Visterii în care s-au încheiet cifertul dintăi al așăzării și cifertul al doile al lui avgost și slujba desătini	și

*F. 92 r.**Lei bani*

		<i>lei bani</i>	
	–	60	legatul tablelor cifertului dintăiu și a cifertului al doile
	–	<u>45</u>	pentru condica ce s-au făcut în care s-au trecut rufeturile
	3	15	1776 săpt(embrie) 27
2 303	75	Cheltuiala ce s-au făcut cu mesile la nunta Mării Sale domniții Elenco și a Mării Sale domniții Ruxandii, după cum arată izvodul cu pecetea g(o)spod.	1776 oct(o)m(brie) 20
42	–	S-au cheltuit prin mâna dumisale Gavrilaş vel ușar pentru vechil Hargiu.	1776 oct(o)m(brie) 23
20	113	Ce s-au dat pe cheresteaoa ce s-au adus de la țin(u)t(ul) Cârligăturii pentru grajdul levenților.	1776 noem(brie) 1

¹ Loc liber.

344	-	Cheltuiala ce s-au făcut cu feșcurile i masalile la nunta Mării Sale domniții, însă
150	-	la 200 feșcuri
35	-	la 10 bombi
10	-	la 5 mortedi
12	60	la 50 tunuri
16	60	la un soare mare
5	60	la 1 roată
18	-	la 2 soare cu feșecuri cu numile g(o)spod
5	60	la 1 feșic cu steli
8	30	la 1 feșic paramida
6	-	la 1 parason feșic
8	-	la 4 ocă iarbă de pușcă pentru tunurile cele mari i celi mici
68	90	pe 100 topuri de masalale, câte 2 pol parale
344	-	1776

F. 92 v.

Lei bani

20	-	Ce s-au dat orți la g(o)spod în 2 rânduri prin mâna dumi(sale) vtori vist(iernic).
		1776 noiem(brie) 8
55	-	Nisfieli și orți ce s-au dat la g(o)spod la iangăn.
		1776 noiem(brie) 14
4	-	Pentru o geantă ce s-au făcut.
		1776 noiem(brie) 18
76	90	Cheltuiala ce s-au făcut cu iarbă de pușcă, de topuri de masalale ce s-au arsu la nunta Mării Sale domniții Ruxandii, însă
		lei bani
68	90	pe 850 topuri, câte 2 p(o)l parale topul
8	-	pe 4 ocă iarbă de pușcă, câte 2 lei oca
76	90	1776 noiem(brie) 25
109	-	Ce s-au cheltuit prin mâna dumisale pah(arnicului) Iordache Suciul în 10 zile ce-au șezut dumn(ea)lui vtori log(o)fi(ă)t din Țara Muntenească.
		1776 noiem(brie) 26
12	-	Ce s-au cheltuit cu un steagu ce s-au făcut nou unui căpitan de arnăuți ce s-au făcut acum.
		1776 dec(e)m(brie) 1
45	-	Ce s-au cheltuit cu 35 topoare i 22 căngi ce s-au făcut acum la hătmănie și la curtea g(o)spod.
		1776 dec(e)m(brie) 1

F. 93 r.

Lei bani

55	-	Ce s-au dat bolnavilor de la Spitalul de la Sfeti Spiridon la ziua praznicului mergându g(o)spod acolo.
		1776 dec(e)m(brie) 12
15	-	Ce s-au cheltuit cu Dumitrachi vătavul a Mării Sale Alexandru vodă.
		1776 dec(e)m(brie) 15
70	-	La un ofițer ce-au venit de la feldumareșal cu niște trebi.
		1776 dec(e)m(brie) 16
30	-	Lui Nicola Thaleco.
23	60	Ce s-au cheltuit cu cărțile i topoarele ce s-au făcut la Agiie pentru trebuință iangăului, însă

lei bani

9	–	pe 10 topoară, câte 45 parale
4	60	pe 3 căngi ce s-au făcut noaă
1	–	pentru coadile topoarălor
2	60	pe 10 prăjini pentru căngi
5	–	meremetul topoarălor celor vechi
1	60	pe 10 cofe
23	60	

1777 fev(ruarie) 10

F. 93 v.

Lei bani

44	–	Ce s-au dat la un tătar cheltuiala pentru un ferman ce i s-au dat ca să-l treacă la condică la mehchemeli.
----	---	--

22 632 71

1777 fev(ruarie) 22

Lefile turcilor

500	–	Leafa dumi(sale) cheapăn-efendi pe 2 luni mai și av(gust), câte 250 lei pe lună, cu două pec(e)t(i) g(o)spod.
-----	---	---

1776

F. 94 r.

Lei bani

262	–	Leafa și emiclicul mehter-bașii și a mehterilor pe 2 luni, maiu și iuni(e), câte 131 lei pe lună.
-----	---	---

lei bani

23	–	mehter-bași, adică .
		<i>lei bani</i>
15	–	leafa
10	–	emiclicul
25	–	zornazan-baș(a), adică
8	–	leafa
4	–	emiclicul
8	–	la 4 zornazani, câte 2 lei
12	–	borozan-baș(a), adică
8	–	leafa
4	–	emiclicul
6	–	la 3 borozani, câte 2 lei
10	–	daulgi-baș(a), adică
6	–	leafa
4	–	emiclicul
16	–	la 8 daulgii, câte 2 lei
10	–	zălgi-bașa, adică
6	–	leafa
4	–	emiclicul

F. 94 v.

Lei bani

lei bani

4	–	la 4 zălgii, câte 2 lei
10	–	nagaragi-baș(a), adică
		<i>lei bani</i>
6	–	leafa
4	–	emiclicul
6	–	la 3 nagaragii, câte 2 lei

	8	-	la 4 trâmbaci, câte 2 lei	
	2	-	la un doboș	
	2	-	la un surmaci a edecurilor	
	131	-	fac pe o lună	1776
77	60		Leafa sârdar(u)lui de Gălaș(i) și a neferilor pe luna lui avgust, însă	
	30	-	sârdar	
	7	60	odabașa	
	40	-	la 8 neferi, câte 5 lei	
	77	60		1776
839	60			
<i>F. 95 r.</i>				

Lefile creștinilor

<i>Lei</i>	<i>bani</i>			
1 601	-		Leafa de la harem pe luna lui octombrie, însă	
			<i>lei</i>	
		500	Mării Sale doamnii	
		40	Mărilor Sale 2 domniță	
		400	dum(nealui) spăt(arului)Mateiu	
		60	Mării Sale beizade Dumitrachi	
		60	Mării Sale beizade Alexandru	
		5	Măriei Sale domnițai Mărioarei	
			Măriei Sale beizade Scărlat	
		1 065		1775 oct(ombrie) 4
1 315	-		Tij leafa de la harem, pe luna lui dec(e)m(brie), însă	
		500	Mării Sale doamnei	
		40	Mărilor Sale 2 domniță	
		400	dumisale spătar(ului) Mateiu	
		25	dum(neaei) cucoana Ralița surorii g(os)pod	
		60	Mării Sale beizade Dumitrachi	
		60	Mării Sale beizade Alexandru	
		5	Mării Sale beizade Scarlat i Mării Sale domniții Mărioara	
		1 315		1775 dec(e)m(brie) 20
20	-		Leafa Costii portar capichihaia de Bendel pe luna lui maiu.	
				1775 maiu 10
30	-		Leafa lui Adam Balc căp(i)t(an) de Movilău pe 3 luni: ap(rilie), maiu, iuni(e), câte	
			10 lei pe lună cu pecet(e) g(os)pod.	
				1776

F. 95 v.

<i>Lei</i>	<i>bani</i>			
2 175	-		Leafa dumilorsale boierilor Divanului i altor boierinași ai curții g(o)spod pe 3 luni:	
			maiu, iuni(e), iuli(e), câte 725 lei pe lună cu 3 pecet(e) g(os)pod, însă	
			<i>lei</i>	
		150	dum(nealui) Dumitrașco Sturza vel vornic și	
		150	dum(nealui) Costandinu Sturza vel vornic	
		150	dum(nealui) Lupul Costachi vel vornic	
		30	vtorii post(elnic)	
		20	treti post(elnic)	
		20	vtori portar	
		15	treti portar	
		20	căp(i)t(anul) de lefecii	

10 Costandinu vt(ori) gramatic
725 fac pe o lună

1776

60 - Leafa lui Ispir polcovnic sărdărescu pe 3 luni: aprilie, maiu, iuni(e), câte 20 lei pe lună cu 3 pecet(i) g(os)pod

1776

291 - Leafa dumilorsale boierilor și a bōierinașilor pe luna lui maiu, însă
400 dum(nealui) spăt(arul) Mateiu Ghica
250 dum(nealui) Cilibi Lucachi
250 dum(nealui) Neculachi Vintura vel post(elnic)
100 Mări Sale beizade Mavrocordat
150 dum(nealui) aga Thomagichi
50 dum(nealui) pah(arnicul) Iordachi Suciul
60 dum(nealui) Saule sărdar
100 dum(nealui) doftorului Fotachi
120 dum(nealui) Dumitrachi vel gramatic
100 dum(nealui) Gavrilachi vel portar
60 Costandin proin portar
60 vornicul ot g(os)pojda
20 Nicola Hangerliu muhurdar
20 Ianachi dascāl Măriilor Sale beizadelilor

F. 96 r.

Lei bani

lei

50 vtori comis
30 Iftimi vtori cămărăș
30 Theodor treti vist(iernic)
20 Stavru vtori gramatic
30 Giopan treti comis
15 vtori armaș
10 treti armaș
15 divictar
20 răhtivanu
15 Lupul Balș gramatic
10 Iancul gramatic de cămară
20 Vasăle stol(nic) de kuhne g(os)pod
15 Eni pivnicer
20 Șaber giuvaergiu
10 Ion Cerchez treti comis
15 Teohari caftangiu
20 Ioana Cunica
10 gramaticita văduvă

2 095

1776

200 - Leafa log(o)f(ă)tului de visterie Gheorghii Carpu pe 4 luni: maiu, iuni(e), iuli(e), avgust, câte 50 lei pe lună cu 4 pecet(i) g(os)pod.

1776

316 - Leafa tufecciilor pe 2 luni, maiu și iuni(e), câte 158 lei pe lună cu 2 pecet(i) g(os)pod, însă

20 tufecci-baș
10 odobaș

8	ceauș	
120	la 24 neferi câte 5 lei	
158	fac pe o lună	1776

F. 96 v.

Lei bani

629 – Leafa și emiclicu copiilor din cas(ă) pe 4 luni: maiu, iuni(e), iuli(e), avg(ust), câte 205 lei pe lună, cu 4 peceț(i)g(os)pod, însă

lei

16	Toma vel cafegiu, adecă
10	leafa
6	emiclic(ul)
51	Dumitrachi Hermeziu vel sofragiu, adecă
10	leafa
5	emiclic(ul)
15	Gheorghii vel cibucciu, adecă
10	leafa
5	emiclic(ul)
10	Sănifuli cafegiu doamnii, adecă
10	leafa
64	emiclic(ul)
10	Neculaiu vt(ori) divictar, adecă
6	leafa
4	emiclic(ul)
10	Alexii vel samdagiu, adecă
6	leafa
4	emiclic(ul)
10	Gheorghii vel șarbehciu, adecă
6	leafa
4	emiclic(ul)
10	Gheorghii vel ibrihtar, adecă
6	leafa
4	emiclic(ul)

F. 97 r.

Lei bani

lei

9	Costandinu vel credincer, adecă
5	leafa
4	emiclic(ul)
8	Vasăle biv ibrihtar, adecă
5	leafa
4	emiclic(ul)
6	Ianachi iamac cafengiul, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)
6	Dumitru emac sofragiu, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)
6	Gheorghii emac cibucciul, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)

6	Ioniță emac credincierul, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)
6	Grigoraș emac șamdagiul, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)
6	Gavril emac ierihțarului, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)
6	Scarlat emac șerbecciuului, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)

F. 97 v.

Lei bani

lei

6	Costache Vârnav sofragiu de cămară, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)
6	Hurmuz de la spătărie mare, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)
6	Costandinu bârlîier, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)
6	Tănăsie de la spătărie mică, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)
10	Grigorii Latinu de la beizadeli, adecă
6	leafa
4	emiclic(ul)
6	Iordachi Rosăt, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)
6	Leon Tufăscu tij, adecă
3	leafa
3	emiclic(ul)
5	Vasăle Iancul tij, adecă
2	leafa
3	emiclic(ul)
205	fac pe lună

1776 iuni(e) 30

549 – Leafa și emiclicu ciohodarilor pe 3 luni: maiu, iuni(e), iuli(e), câte 183 lei pe lună cu 3 peceț(i) g(os)pod, însă

15	bașciohodar
10	leafa
5	emiclic(ul)

F. 98 r.

Lei bani

lei

11	chihaiaoa de ciohodar(i), adecă
7	leafa
4	emiclic(ul)
72	la 12 ciohodari, câte 6 lei de om, însă câte 3 lei leafa 3 lei emiclic(ul)

14	la doi alai-ceauș, câte 7 lei, însă câte: 4 lei leafa 3 lei emiclic(ul)
9	satâr-bașa. adecă
	5 leafa
	4 emiclic(ul)
6	chihaiaoa de satări, adecă
	3 leafa
	3 emiclic(ul)
24	la 4 satări, câte 6 lei, însă câte 3 lei leafa și 3 lei emiclicu
7	mataragiu, adecă
	4 leafa
	3 emiclic(ul)
7	saraci-bașa
	4 leafa
	3 emiclic(ul)
18	la 3 saraci cu 2 a Măriilor Sale beizadelelor, câte 6 lei de om, însă câte
	3 lei leafa și 3 lei emiclicu
183	fac pe o lună
	1776 iuni(e) 30

F. 98 v.

Lei bani

2 115 –

	Leafa dum(nealor) boierilor și a boierinașilor curții gospod pe luna lui iuni(e), însă lei
400	dum(nealui) spătarului Mateiu Ghica
250	dum(nealui) Cibil Lucachi
250	dum(nealui) Neculachi Vintura vel post(elnic)
100	Mărie Sa beizade Mavrocordat
150	dum(nealui) aga Tomagichi
50	dum(nealui) pah(arnicului) Iordachi Suciul
60	dum(nealui) Saule sârdar
100	dum(nealui) doftorului Fotachi
120	dum(nealui) Dumitrachi vel gram(a)tic
100	dum(nealui) Gavrilachi vel portar
60	Costachi proin portar
60	vornic(ul) ot gospodja
50	vtori comis
30	Iftimi vtori cămăraș
30	Theodor treti vist(iernic)
20	Nicola Hangerliu muhurdar
20	Enachi dascâl beizadelilor
20	Stavru vt(ori) gram(atic)
30	Gioan treti comis
20	polcovnicu de la dum(nealui) vel post(elnic)
15	vtori armaș
10	treti armaș
15	devictar(ul)
20	răhtivanu
15	Lupul Balș gram(a)tic
10	Iancul gram(a)tic de cămară

F. 99 r.

Lei bani

	lei bani
20	– Vasili stol(ni)c de la kuhne g(o)sp(o)d
15	– Eni pivnicer
20	– Șaber giuvaergiu

- 10 – Ion Cerchez 3 com(i)s
 15 – Theohari caftangiu
 20 – Ioana cunica
10 – gramaticia văduvă
 2 115 – 1776 iuni(e) 30
- 5 640 – Leafa capichihaieli de la Țarigrad pe trii luni de la zi întâi a lui iuni(e) 1776 pâr-la sfârșitul lui av(gus)t, însă
- 1 500 – dum(nealui) spat(arului) Iacovachi Rizo cât 500 lei pe lună
 1 500 – dum(nealui) spăt(arului) Enăcachi Vlasto
 750 – câte 500 lei pe lună dum(nealui) cămărașul Iordachi câte 250 lei pe lună
- 150 – dum(nealui) Chiriși Iordachi câte 50 lei pe lună
 180 – dum(nealui) aga Iancul câte 60 lei pe lună
 90 – dum(nealui) Mihali fiiu dumi(sale) spat(arului) Vlas câte 30 lei pe lună

F. 99 v.

Lei bani

lei bani

- 450 – dum(nealui) pah(arnicului) Alexii, câte 150 lei pe lună
 300 – dum(nealui) sârdariu Anastasachi, câte 100 lei pe lună
 150 – dum(nealui) portariu Theofan, câte 50 lei pe lună
 150 – gram(a)ticului dumilorsali boierilor capichihaieli, câte 50 lei pe lună
 150 – lui baș-capiolanu șat(rarului) Costii, câte 50 lei pe lună
 90 – lui Grigoraș capiolanu, câte 30 lei pe lună
 90 – lui Iordachi capiolan, câte 30 lei pe lună
 45 – la un capiolanu a dumisali spat(arului) Vlasto, câte 15 lei pe lună
45 – la alt capiolan, câte 15 lei pe lună
- 5 640 –
- 10 – Adaos lefiu lui Șabir giuvaergiu peste 20 lei pe luna lui iunie ce iast(e) în izvod cu pecet(e) și de acum înaintea cu această rânduială să intre [lu] lunile viitoare.
- 100 – Leafa dum(i)sale Ioan Ralet vel pah(arnic) pe luna lui iunii și de acum să intre la rânduiala lefiu boierinașilor greci.

1776 iuni(e) 30

F. 100 r.

Lei bani

- 10 – Leafa lui Iordache comis pe luna lui iunii și de acum <să> între la rânduiala lefiu boierinașilor greci.

1776 iunie 30

- 660 – Leafa diecilor de visterii pe 2 luni, maiu și iuli(e), cât(e) 330 lei pe lună, cu 2 pecetluituri g(o)sp(o)d.

1776

- 15 – Leafa condicariului di temni(ă) pe 3 luni: maiu, iuni(e), iuli(e), cât(e) 5 lei pe lună cu 3 pecet(luituri) g(o)sp(o)d.
- 571 – Leafa zapciilor și a levenților pe 3 luni: maiu, iuni(e), iuli(e), cât(e) 357 lei pe lună cu 3 pecetluituri g(o)sp(o)d, însă

lei

74 steagul lui Eni căp(i)t(an), adică

lei

10 Eni căp(i)t(an)

8 Coste odobaș

8 Neculai ceaș

	8	Ion baeractar
	40	la 8 neferi câte 5 lei
79		steagul lui Dumitru căp(i)t(an), adică
		<lei>
	10	Dumitru căp(i)t(an)
	8	Polifroni odobaș
	8	Ispir ceaș
	8	Pascul baeractar
	45	la 9 neferi, câte 5 lei

F. 100 v.

Lei bani

	lei	
104		steagul lui Sideri căp(i)t(an), adică
	lei	
	10	Sâderi căp(i)t(an)
	8	Mihai odobaș
	8	Sufin ceaș
	8	Curt baeractar
	70	la 14 neferi, câte 5 lei
	104	
257		fac pe o lună

1776

30 – Leafa vornicilor de poartă pe luna iuni(e) 1776 iuni(e) 30.

62 – Leaf(a) preuților și a țârcovnicilor de la amândouă bisăricile din curte g(o)sp(o)d pe luna lui iuni(e), însă

	lei	
40		bisărica g(o)sp(o)d, însă
	lei	
	10	preotului Dumitru
	10	preotul Toader
	10	preotul Petru
	4	Sandul cântăreț
	3	Vasili țârcovnic
	3	Gheorghie țârcovnic
22		bisărica g(o)sp(o)d, adică
	10	preotul Manolachi
	10	Ieremie ieromonah
	2	la un țârcovnic
62		

1776 iuni(e) 30

F. 101 r.

Lei bani

30 – Leaf(a) zapciilor curții pe luna lui iuni(e), însă

	lei	
10	–	baș-bulubaș
5	–	vtori bulubaș
5	–	căp(i)t(anul) de drăgani
10	–	Cuchi vânător
30	–	

1776 iuni(e) 30

2 235	-	Leaf(a) boierilor și boierinașilor curții pe luna lui iulie, însă
400		dum(nealui) spat(ar) Mateiu Ghica
250		dum(nealui) Celebi Lucachi
250		dum(nealui) Necolachi Vintura vel post(elnic)
100		Mărie(i) Sa beizadea Mavrocordat
100		dum(nealui) Isachi Ralet vel pah(arnic)
150		dum(nealui) aga Tomagichi
50		dum(nealui) pah(arnic) Iordachi Suciul
60		dum(nealui) Saul sărdar
100		dum(nealui) doftorul Fotachi
120		dum(nealui) Dimitrachi Saul vel gram(atic)
100		dum(nealui) Gavrilachi vel portar
60		Costachi proin portar
60		vornicul ot gospojda
30		vtori comis

F. 101 v.

Lei bani

	lei	
30		Iftimi vtori cam(a)raș
30		Teodori 3 vist(iernic)
20		Necola Hangirlău muhurdar
20		Stavro vtori gram(atic)
30		Gioan 3 com(i)s
15		vtori armaș
10		3 armaș
20		Enachi dascăl Măriilor Sali beizadelelor
15		divictariu
20		răhtivanu
15		Lupul Balș gram(atic)
20		Gheorghie polcovnic post(el)nicesc
10		Iancul gram(atic) de cămară
20		stol(nicul) de curt(eni) g(o)sp(o)d
15		Eni pivnicer
20		Șaber giuvaergiu
10		Ion Cerchez 3 com(i)s
15		Teohari caftangiu
20		Ioana Cunica
10		gramaticicița văduvă
2 235		

1776 iuli(e) 30

F. 102 r.

Lei bani

56	-	Leafa oamenilor grajdului g(o)sp(o)d pe 2 luni: iuni(e), iulie, câte 28 lei pe lună cu 2 pecet(luituri) g(o)sp(o)d, însă
		lei
10		Sava salahor
5		Nălban baș(a)
3		Săiz baș(a)
6		2 cărătaș(i) rotăș(i), câte 3 lei

4 2 cărătaș(i) înaintaș(i), câte 2 lei
28 fac pe o lună

1776

100 – Leaf(a) diecilor de divan pe 2 luni: iuni(e), iuli(e), câte 50 lei pe lună cu 3 pecet(luituri) g(o)sp(o)d.

1776

60 – Leaf(a) portăreilor pe 2 luni: iuni(e), iuli(e), câte 30 lei pe lună cu 3 pecet(luituri) g(o)sp(o)d.

1776

150 – Leaf(a) med(elnicerului) Ianachi capichihae de Hotin pe trii luni: iuni(e), iuli(e) și av(gus)t, câte 50 lei pe lună cu trii pecet(luituri) g(o)sp(o)d.

1776

30 – Leaf(a) lui Grigori vtori portar pe luna lui iuli(e).

1776 iuli(e) 30

30 – Leaf(a) Costei capichiaha de Bender pe luna lui avgust.

1776 av(gust) 30

F. 102 v.

Lei bani

100 – Dascalului franțoz, însă
lei

50 leaf(a) pe 2 luni: săpt(embrie) și oct(ombrie), câte 25 lei pe lună

50 dar de la g(o)sp(o)d pentru cheltuiala drumului, mergând la Țarigrad

100

1776 oct(ombrie) 10

20 849 –

F. 103 r.

Adunare somilor de bani ce s-au cheltuit cu pecet(luit) g(os)pod din veniturile acestii sămi

Lei bani

148 328 60 poliți ce s-au triimis ca să ia dumnealor boierii capichiaiei banii la Țarigrad

144 941 60 poliți ce s-au plătit aicea

3 000 – săbeptahriruri

2 000 – silitra

75 888 – baeram peșcheș

6 505 – la porți

20 107 104 la obrază de cinsti

1 922 – daruri la turci

85 – ramazanlâcul

237 60 baeramlâcul

564 41 cheltuiala musafirilor

282 60 zahereaoa

1 405 – pentru hotarul dinspre tătar(i)

1 030 – chiriile

187 60 gazăturile

370 21 muhumaturile

870 – daruri la creștini

F. 103 v.

Lei bani

3 180 – menzilirile

17 637 57 conacile

689 108 cheresteaoa

166 – celor triimiși cu trebi

35	-	gramaticie i divictăries
952	-	ici ciohodăria
120	-	celor triimiși la Țarigrad
1 220	-	călărășii de Țarigrad
89	-	lipcanii
100 847	99	cămara gospod
85	-	căftanile
23 324	105	curtea g(os)p(o)d
6 553	-	facire casălor de beilic
2 000	-	beciul g(o)sp(o)d
1 563	60	grajdiul g(o)sp(o)d
876	-	milile
52	60	bașșurile
20	-	pomozanile
747	60	sărbătorile Crăciunului
2 623	105	cununiile
<i>F. 104 r.</i>		
<i>Lei</i>	<i>bani</i>	
192	-	cheltuiala vistierii
22 632	71	alti cheltuieli
839	60	lefile turcilor
20 849	-	lefile creștinilor
-	27	nepotrivitul pecetluiturilor
623 547	78	cuprind datul și s-au închiet ¹ .

Dum(nealui) Vasile Razul vel log(o)f(ă)t, dum(nealui) Dimitrașcu Sturza vel vor(ni)c, dum(nealui) Ioan Cantacuzino biv vel vist(iernic), dum(nealui) Alexandru Neculce vel vor(nic), dum(nealui) Gheorghe Ghica hat(man), dum(nealui) Necolai Vintura vel post(elnic), dum(nealui) Dăspa vel spat(ar) i dum(nealui) Ilii Catargiu vel pah(arnic) i dum(nealui) Necolai Balș vel stol(nic).

Arh. St. București, Fond Bibl. Acad. Rom., Documente istorice, CMXIX/I a (fost Ms. rom. nr. 1471). Condiță legată în piele, 105 file (pe f. 1r. – titlul, iar f. 1v., 2, 14 v., 36, 103 v. și 104, nescrise).

¹ Urmează trei rânduri grecești privitoare la sumă scrise de altă mână.

UN ARBORE GENEALOGIC „ANONIM“

În arhive, pe lângă spițele de neam ale unor mari familii boierești, deținătoare de înalte dregătorii, se păstrează și altele, aparținând unor boiernași, mici dregători, mazili, preoți, răzeși etc.

În Arhivele Naționale din Bacău se păstrează în bune condițiuni un arbore genealogic întocmit pentru descendenții unui preot, pe nume Vârlan¹. S-a afirmat că acest preot ar fi trăit în satul Negușeni, ținutul Roman, iar documentul ar fi fost scris cândva, în perioada 1831–1848². Dar, se știe că această perioadă se caracterizează prin folosirea unui alfabet de tranziție, care cuprindea și unele litere din alfabetul latin. Or, cel ce a întocmit arborele genealogic la care ne referim a folosit *numai* grafia chirilică, ceea ce ne face să credem că documentul poate fi mai vechi, și anume din jurul anului 1800.

Dacă datarea noastră este corectă, înseamnă că preotul Vârlan s-a născut și a trăit în a doua jumătate a secolului XVII. Cele patru-cinci generații de descendenți menționate în document au putut acoperi, cu aproximație, perioada 1700–1800.

Acest arbore genealogic cuprinde 70 de descendenți – bărbați și femei – ai preotului Vârlan. Documentul nu ne informează – în majoritatea cazurilor – cu cine au fost căsătoriți acești descendenți sau dacă au deținut vreo dregătorie în Moldova. Totuși, din el aflăm date interesante cu privire la onomastica din zona central-vestică a Moldovei în veacul XVIII. Documentul mai este important și prin modul cum a fost conceput, adică prin desenarea unor frunze, în fiecare din acestea fiind înscris un descendent al preotului Vârlan.

*

Pentru interesul pe care îl prezintă, redacția a decis să și transcrie (nu numai să reproducă în facsimil) acest document, urmând metoda folosită de generalul Radu Rosetti în lucrarea închinată familiei sale; astfel, generațiile sunt numerotate de la I la V iar membrii fiecărei generații sunt numerotați cu cifre arabe: 1/II, 2/II etc.

¹ Arhivele Naționale Bacău, *Colecția de documente*, CXII/9.

² *Colecția de documente de la filiala Arhivelor Statului, județul Bacău. Catalog (1400–1864)*, București, 1986, p. 139.

Identificarea neamului preotului Vârlan s-ar putea să fie posibilă urmărind două personaje menționate și cu numele de familie: Oprișan *Burchi* și Vasile *Berza*.

1/I Preot Vârlan
GENERAȚIA A DOUA

1/II Ana
 2/II Elena
 3/II Maria
 4/II Safta
 5/II Catrina

GENERAȚIA A TREIA

Copiii Anei 1/II

1/III Safta
 2/III Neculai
 3/III Petre
 4/III Maria

Copiii Elenei 2/II

5/III Paraschiva
 6/III Ilina
 7/III Ursachi stăru

Fiul Saftei 4/II

8/III Oprișan Burchi

Copiii Catrinei 5/II

9/III diacon Ioan

10/III Anița

11/III Marie

12/III Safta

GENERAȚIA A PATRA

Copiii Saftei 1/III

1/IV ... (loc rupt)
 2/IV Catrina
 3/IV Safta
 4/IV Paraschiva
 5/IV Ilina

Copiii Mariei 4/III

6/IV ... (nume neinteligibil)
 7/IV Veleșcu
 8/IV Ilina
 9/IV Costandin

10/IV Catrina

11/IV Necolai

12/IV Safta stăru

Copiii Paraschivei 5/III

13/IV Toader stăru

14/IV Costandin

15/IV Ilina

Copiii lui Oprișan Burchi 8/III

16/IV Iordache

17/IV Costandin

Copiii lui Ioan 9/III

18/IV Zmăranda

19/IV Mihălache

20/IV Costandin

21/IV Ioniță

22/IV Vasăle

23/IV Costache

Fiul Aniței 10/III

24/IV Vasăle Huiuban

Copiii Mariei 11/III

25/IV Safta

26/IV Ilina

27/IV Nastasă

28/IV Ștefănaș

29/IV Catrina

30/IV Zamfira

Copiii Saftei 12/III

31/IV Vasăle

32/IV Zoița

33/IV Marie

GENERAȚIA A CINCEA

Fiul lui x 1/IV

1/V [G]ri[go]ri

Copiii Catrinei 2/IV

2/V Ștefan

3/V Maria

4/V Zoița

5/V Prohira

Copiii Saftei 3/IV

6/V Ancuța

7/V Grigori

8/V Toader

9/V Zamhira

10/IV Costandin

11/IV Neculai

12/IV Ioan

Copiii Paraschivei 4/IV

13/IV Ili[e]

14/IV Irina

Fiica Ilincăi 5/IV

15/V Marie

Copiii Ilincăi 15/IV

16/V Zmăranda

17/IV Paraschiva

18/V Ioan

19/V Grigori

20/V Marie ci au ținut[-o] Vasăle Berza

M. LASCARIS

CONNAÎTRA-T-ON JAMAIS LE VÉRITABLE PÈRE DE MICHEL LE BRAVE ?*

On connaît la polémique qui opposa l'illustre Iorga à l'éminent slavisant P.P. Panaitescu à propos de l'origine de Michel le Brave (cf. l'article de ce dernier, *În jurul lui Mihai Viteazul. Răspuns d-lui N. Iorga*, dans la „Revista Istorică Română“, vol. VII, 1937, pp. 1–31).

On sait que sa mère Théodora était la soeur de Iane Banul, un Grec originaire de l'Épire. On sait aussi que Michel le Brave était censé être le fils du Prince de Valachie (1554–1557) Pătrașcu cel Bun; et c'est cette origine, que s'attribuait le héros Roumain, origine acceptée par les historiens les plus éminents, qui a été résolument rejetée par P. P. Panaitescu.

N'est-il pas intéressant de rappeler à ce propos une tradition locale, qui survit encore dans un village de l'Épire? C'est dans le village de Négadès, canton de Zagori, département de Jannina, que l'on peut entendre la légende selon laquelle le père du héros Roumain tirait son origine de ce hameau épirote. Ce père aurait porté le nom de Constantin Božios et aurait émigré en Valachie, où il aurait fini par devenir secrétaire de Pătrașcu. Certes, il n'est pas exclu qu'il s'agisse ici d'une confusion entre le nom de famille du père de Michel le Brave et le nom de famille de sa mère. En effet, le chroniqueur polonais Heidenstein, secrétaire du roi de Pologne et du chancelier Jan Zamojski, affirme que le héros Roumain était: „*Bauscius Iani filius*“. M. Panaitescu (*Mihai Viteazul*, Bucarest,

* Această notă, datorată cunoscutului profesor și cercetător grec M. Th. Lascaris (1903–1965), datează probabil din 1956 (când s-a publicat, într-o gazetă ateniană, informația discutată aici) și a fost destinată de autor tipăririi în „Revue des Études Roumaines“ (Paris), unde însă nu a mai apărut. Când o parte din arhiva acestei publicații mi-a fost remisă de profesorul Emil Turdeanu, în toamna anului 1995, am găsit și manuscrisul nedactilografiat al acestei note, care astfel vede lumina tiparului după o așteptare de vreo patru decenii, completând bibliografia autorului ei (cf. Charalambos K. Papastathis, *Bibliographie de Michel Th. Lascaris*, în „Balkan Studies“, 18/1, 1977, p. 179–198). Pentru fondul problemei, cf. George D. Florescu și Dan Pleșia, *Mihai Viteazul – urmaș al împărașilor bizantini*, în „Scripta Valachica“, Târgoviște, 1972, p. 131–161 și Andronikos Falangas, *Cu privire la genealogia lui Mihai Viteazul*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 3–4, p. 231–236. Șt. S. G.

1936, p. 20) se demande: „să fie Bauscius un nume sau deformarea lui *Bani* ?“. Il est très tentant de rapprocher ce nom de *Bauscius* (qui avait fortement intrigué M. Panaitescu) du nom de Božios (de l'adjectif slave „božij“) que la tradition locale, circulant encore à Négadès, attribue au père de Michel le Brave. Selon une lettre envoyée au journal athénien „Kathimérini“ du 7 août 1956 par un érudit épirote, M. Georges Vantzios, originaire d'un village très proche de Négadès, Constantin Božios aurait laissé dans sa patrie d'autres descendants, issus probablement d'un mariage antérieur à son départ pour la Valachie, où il épousa Théodora, sœur de Iane Banul. De ces descendants, restés dans le pays, la maison existe encore; elle est habitée aujourd'hui par les frères Garoufis.

Université de Thessalonique

DESPRE GENEALOGIILE ȚĂRĂNEȘTI *

În primul rând, trebuie să fac o mărturisire. La început [1], expresia de „genealogie țărănească” mi s-a părut pe cât de plastică, pe atât de adecvată și precisă. Reflectând, mi-a venit din ce în ce mai greu să adaug la substantivul „genealogie” adjectivul „țărănesc, răzeșesc, boieresc, negustoresc” etc, făcând o discriminare genealogică. Atât în Moldova, cât mai ales în Valahia, nu au existat canoane precise de descendență sau ascendență, fie domnească, fie boierească, fie răzeșească etc, sau chiar dacă au existat anumite reguli, ele au fost adesea eludate (de exemplu, „osul de domn”, însemnarea, etc); deși trebuie să recunosc că suntem poate una din singurele țări din Europa, unde din tată în fiu (de exemplu, la Balși, la Băleni etc) s-au deținut, timp de peste șapte generații, aceleași funcții (vel vornic, vel logofăt etc), sau toți șase fii au fost mari dregători (postelnicul Cantacuzino).

Instabilitatea politică a domnitorilor, cât și influența oriental-turcească au creat și o instabilitate genealogică, dacă se poate numi astfel, cu căderea unor familii și ridicarea altora, sau cu intrarea în anonimat pentru o perioadă. În acest climat echivoc s-au complăcut aventurierii și familiile grecești, căci le favoriza împământenirea lor, cât și unele familii românești, în mistificarea realității. De aceea, genealogistul care va prelucra un material documentar românesc va avea mari surprize și va trebui să înregistreze multe situații paradoxale.

Întocmind personal genealogia unei familii de țărani (Păușescu), azi țărani cooperatori în comuna Bunești, jud. Vâlcea, după actele ce le posedau, completate cu actele ce am citit în arhiva Mănăstirii Sărăcinești, am întâlnit în secolul XVII un spătar și un vistier. Tot astfel, la familia Vernescu, din cele cinci ramuri, care s-ar părea că pleacă de la acelaș autor (un Stan grecul, cupeț, de la sfârșitul veacului XVI), două ramuri au ajuns la ranguri boierești, dintre care una în secolul XIX s-a răzeșit, o ramură au fost negustori din tată în fiu, iar alte două ramuri au rămas țărani, dintre care una, în ultimele generații, a dat

* Comunicare citită în ședința din 28 noiembrie 1973 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga” din București. Se publică după exemplarul aflat în posesia mea. Notele din parantezele drepte îmi aparțin. Șt. S. G.

intelectuali de valoare, iar din cealaltă sunt și azi țărani cooperatori în comunele Căndești, Măgura etc de pe Valea Buzăului.

La familia Orășanu din Râmnicul Sărat și Focșani, găsim două generații de țărani, două generații de negustori și în final, în epoca noastră, trei generații de intelectuali, familie care deși de la început a stăpânit o bună stare materială, nu a avut vreodată un rang boieresc.

Mai reamintesc, aici, cazul cunoscut al familiei Basarab din țara Hațegului. Am stat de vorbă personal, în comuna Râu Alb din județul Hunedoara, cu câțiva țărani cu acest nume, care mi-au afirmat că au cunoștința descendenței lor din casa domnească a Basarabilor din Valahia. Chiar contele Kendeffy, fostul proprietar al comunei, mi-a afirmat personal în anul 1955 că a posedat documente de peste 300 ani, în care acești Basarabi (îndeobște cunoscuți sub numele de Basarabi de Râușor) erau considerați ca rude ale voievozilor valahi. Am avut doi dintre ei muncitori lemnari pe un șantier lângă Hațeg, care, în limita posibilităților lor intelectuale, își afirmau originea lor din Basarabi, însă fără nici o posibilitate documentară.

Voi întrebuința totuși termenul de *genealogie țărănească*, bineînțeles cu oarecare precauție și cu o tendință de a privi genealogia în *general*, fără prea multe discriminări.

Ceea ce s-a făcut, până în prezent, în materie de genealogii țărănești, este aproape egal cu zero.

Ghibănescu a publicat numeroase spițe țărănești în lucrările sale, cât și hotărnicii și schițe de moșii răzeșești, așa cum le-a găsit în arhive de stat sau particulare, însă le-a publicat fără vreo perspectivă genealogică. Au mai publicat sporadic și Urechiiă, Codrescu, Iorga și alții, diverse documente țărănești, însă incomplete și fără scopuri genealogice. Au mai fost cercetători localnici, profesori, preoți, învățători, care au mai întocmit și uneori au publicat unele genealogii țărănești din comunele unde activau, însă fără a avea cunoștințe genealogice și de cele mai multe ori cu greșeli genealogice; citez, de exemplu, pentru județul Buzău, pe preotul Beschea, învățător Constantinescu, profesor Dumitrescu etc, cât și mulți alții, în alte județe. Tot astfel unele monografii ale institutelor sociale, antropologice etc au anexat monografiilor lor schițe genealogice țărănești – citez pe Herseni, Crețeanu, Stahl etc.

Deși nu au existat la noi – și nici nu îndrăznesc să preconizez – condicele genealogice în genul celor existente în statele nordice (Suedia, Finlanda etc) pe lângă oficiile de stare civilă, totuși materialul documentar, necesar întocmirii unor genealogii țărănești românești, este satisfăcător. Mă refer în general la Valahia și Moldova, deoarece în ceea ce privește Ardealul, deși nu cunosc prea bine situația, însă din informația de la genealogistul arhitect Bohățel din Cluj știu că situația este cu mult mai bună, în mare măsură datorită existenței cărților funduare ale proprietăților.

Ceea ce, însă, îngreunează covârșitor întocmirea acestor genealogii este dificultatea depistării și cercetării acestui material documentar, datorită marelui consum de timp ce necesită și la care puțini nervi pot rezista, în lipsa unui institut specializat în cercetări arhivistice-istorico-genealogice, ca de exemplu în Danemarca, Germania etc, deși costul acestor cercetări este acolo destul de ridicat.

Materialul informativ – mă refer la babe, tradiții orale, legende etc – scade pe măsura trecerii timpului, însă pierderea acestui material informativ nu este gravă, informațiile referindu-se la o perioadă relativ recentă, de maximum 100 ani, de când există în general acte de stare civilă. Acest material informativ trebuie cules și înregistrat cu multă atenție și precauții, în sensul că trebuie să înregistrăm ceea ce ne comunică interlocutorul nostru, fără să-i transmitem indicațiile sau părerile noastre, creând un fenomen de sugestie, în care de cele mai multe ori va cădea interlocutorul, fiind vorba în general de persoane în vârstă.

Materialul documentar am afirmat că este satisfăcător, dar vreau să fac o precizare: am întrebuințat termenul mediu de *satisfăcător*, deoarece pentru unele localități este foarte bun, iar pentru altele este inexistent, după cum acest material există sau a fost distrus. De exemplu, dacă pentru județele Dolj și Ilfov găsim toate condicile pentru născuți, botezați, căsătoriți și decedați din anul 1832, pentru județele Vâlcea și Buzău nu găsim nimic până în 1875.

Acest material documentar constă în general din:

1) documente păstrate în arhivele publice (arhivele de Stat București, Iași, Cluj etc, arhiva Academiei, arhivele județene), cât și în arhivele particulare (familiale) și ale instituțiilor. Acestea constau în general din: *spițe de neam*, care deși în general cam simplist întocmite, sunt extrem de folositoare ca îndrumător; cercetând pachetele 1 la 100 de documente a arhivelor Academiei, aproape în fiecare pachet am găsit câteva spițe; *hotărnicile* de moșii, în care de cele mai multe ori sunt menționate multe documente mai vechi cât și persoane din vechime; *foile de zestre*, *diatele*, *zapisele*, *scrisorile* etc. Aici trebuie să semnalez în mod special arhivele Băncilor Agricole (Creditul Rural, Bănci Populare etc) foarte bogate în documente. Personal, am cercetat prin 1938 și 1945 arhiva Creditului Rural din București și am fost impresionat de numărul de documente, cât și de copii după documente mai vechi, aflate în dosare, cât mai ales de evidența (repertoare, indici, fișe) privind aceste documente. Un timp, această arhivă a zăcut în subsolul Băncii Naționale, astăzi nu mai am nici o informație despre ea. De asemenea, la Banca Agricolă Buzău, de exemplu, pentru creditele țărănești garantate cu ipotecă de pământ, se cereau actele

respective de proprietate și de multe ori, în lipsa acestora, declarația unor martori de succesiune a proprietății în ultima sută de ani. Unde se află astăzi această arhivă ? !

2) Condici sau registre și dosare de nașteri, botezuri, căsătorii și decese aflate în arhivele publice sau chiar în arhivele particulare. Regulamentul Organic din 1831 impune, pentru întâia oară, registre de stare civilă, de fapt registre parohiale, în sarcina logofătului Trebilor Bisericești. Acest sistem a funcționat până în anul 1864, când Cuza vodă, prin decretul nr. 783 din 1863, stabilește actuala stare civilă în sarcina Ministerului de Interne, respectiv a primăriilor.

Aici întâlnim acea deficiență, semnalată mai sus. Unele parohii și primării au depus la arhivele de stat condicile, altele le-au aruncat în pod sau în pivniță, le-au distrus sau le-au vândut. Astfel, dacă pentru județul Mehedinți găsim la arhivele de stat București, peste 12.000 condici, pentru județul Rm. Sărat găsim numai circa 3.000 iar pentru județul Prahova – **nici una**.

Condicile unor parohii din București, dinainte de 1832, existau în pivnița Primăriei de Galben din Piața Amzei, unde prin anul 1940 erau încă cca 250 condici în bună stare și frumos legate. Informându-mă recent, mi s-a comunicat că nu mai sunt și că probabil (? !) sunt depuse la arhivele de stat.

3) Manuscrise de catagrafii, vidomostii, diverse condici mănăstirești, domnești etc, din care se găsesc foarte multe în diversele arhive de stat, cuprinzând liste de breslași, răzeși, birnici etc, majoritatea fiind încă nepublicate.

Menționez, sub semne de întrebare, că inginerul Victor Popp din Cluj mi-a spus, prin 1943, că cercetând în anul 1930 arhivele de stat din Viena (Austria) pentru o lucrare de istorie științifică, ar fi dat peste niște liste de ostași români din armata lui Șerban Cantacuzino vodă sau poate Gheorghe Duca vodă, care participaseră la asediul Vienei din 1683.

4) Inscriptiile de pe cărți, pietre și cruci de mormânt, icoane, etc, care din nefericire sunt pe cale de dispariție totală. La biserica Icoanei din București, până încă acum 10–20 ani mai existau circa 20–30 cruci și inscripții tombale din anii 1750–1870, care azi nu mai există. Informându-mă, am aflat că au fost scoase și transportate, nimeni nu știa unde. Probabil că același lucru se petrece și cu bisericile sătești.

În final, dacă totuși unul dintre noi se va încumeta să strângă materialul necesar întocmirii unei genealogii țărănești, va trebui să se înarmeze cu câteva date informative destul de ușor de aflat, și cu foarte, foarte mult timp, și dacă are și norocul ca documentele respective să nu fi fost vândute la kilogram, să-și atingă în final scopul.

Trebuie să atrag atenția celor ce se vor încumeta a întocmi aceste genealogii și sunt începători, asupra unor dificultăți ce vor întâlni.

1) *Alfabetul chirilic*: în special de la sfârșitul secolului XVIII, scrisul devine mai greu de descifrat, datorită înmulțirii știutorilor de carte, a neglijenței în scris (litere aruncate în sus, litere mâncate, cuvinte prescurtate, expresii schimonosite sau impreciziiune în stil, etc). Mai ales documentele țărănești, redactate în general de scriitori cu mai puțină știință de carte, sunt mult mai greu de descifrat, iar condicile parohiale, de multe ori scrise de preoți bătrâni, sunt aproape indescifrabile.

2) *Datarea greșită*: până la mijlocul secolului XVIII, când a început, parțial și progresiv, să se introducă cifrele arabe, datarea cu cifre chirilice este uneori greșită, probabil că diacii epocii aveau aceleași dificultăți ca și noi în ceea ce privește sistemul complicat al cifrelor chirilice, aceasta independent de datări, intenționat greșit făcute pentru a putea specula anumite drepturi în justiție.

3) *Utilizarea cuvintelor de rudenie*: ca nepot, cumnat, văr, tată, nene, etc. Din nefericire, limba română nu are un cuvânt deosebit pentru *nepot de fiu* și *nepot de frate* (*petit fils* și *neveu* în franceză, *Enkel* și *Neffe* în germană etc). De la acest cuvânt, o serie de confuziuni în genealogiile române: *cumnat* se întrebuițează atât pentru bărbatul surorii cât și pentru bărbatul verișoarei, iar *văr* este și vărul primar și cel de-al doilea. Adeseori, *tată* (taică) se întrebuițează ca respect pentru un om în vârstă iar *nene* pentru un unchi, dar și pentru un frate mai mare sau chiar pentru un prieten mai în vârstă al familiei.

4) *Impreciziunile documentelor*: într-un document Mihai Ceauș este *nepotul* lui Stanciu cupeț, în celălalt este *fiu*; Ion este când fiul Mariei, când al Ilincăi, fără să se precizeze că una din ele este mamă vitregă. În general, în ceea ce privește descendența din mai multe căsătorii, *textele* sunt adesea imprecise și contradictorii. Aceste impreciziiuni sunt de multe ori intenționate, în vederea unor scopuri materialiste.

5) *Instabilitatea numelui de familie*; este când Vasile din Văleni, când Vasile din Poiana, când Vasile din Albeni etc; este când Radu Șintescu, când Radu Popescu; ba, mai mult, unele documente și în mod special condicile parohiale neglijează complet numele de familie: „astăzi s-a botezat fata Maria născută de Iuliana cu Ștefan sîn Mihail din mahalaua Boteanu“.

Cu toate aceste dificultăți, materialul documentar existent, încă cu mult mai bogat decât vă închipuiți, și păstrat în condiții foarte bune în arhivele specializate, Arhivele Statului și ale Academiei etc, este prețios pentru noi, genealogiști, și foarte util.

În concluzii. În stadiul actual al arhivelor noastre, întocmirea de genealogii, în general, și mai ales întocmirea genealogiilor țărănești este laborioasă. Consider că, față de situația precară din punct de vedere genealogic

de la noi din țară, sunt mai multe imperative care se impun și pe care Comisia noastră, pentru a nu rămâne sterilă, trebuie să le adopte ca obiective de lucru.

1) Inițierea unei campanii de convingere a particularilor de a depune documentele în păstrarea arhivelor constituite și specializate ale statului nostru, unde se găsesc condiții optime de păstrare, aceste documente fiind un bun al întregii noastre colectivități românești și chiar europene. Orice document rămas la particulari sau la instituții neorganizate în acest scop, este supus, mai devreme sau mai târziu, pieirii. Cum remarcă profesorul Iorga în 1932: „grija de căpetenie a arhivelor din instituții este de a se scăpa cât mai devreme de arhiva pe care o țin într-o admirabilă dezordine“. De altminteri, majoritatea documentelor care nu au fost depuse în arhivele de stat, anume constituite, au fost iremediabil pierdute.

2) Materialul documentar care a avut norocul să scape, până în prezent, de greutățile vremurilor sau de viclenia oamenilor, trebuie făcut pe cât posibil cunoscut prin transcriere și multiplicare, dacă nu pentru masele largi, cel puțin pentru cercetători și specialiști. În acest scop, se poate iniția o multiplicare într-un număr minim de exemplare, pentru bibliotecile principale și institutele de specialitate, cu ajutorul sistemului modern, economic și eficient „Xerox“. Nu îndrăznesc să-mi exprim dorința de a fi dotați cu un aparat „Xerox“ propriu, aceasta constituind un vis la prețul actual, dar cel puțin Comisia să găsească accesul, la un preț abordabil, la unul din cele peste 650 de aparate „Xerox“, existente azi în țara noastră.

3) Să se stabilească un sistem unitar românesc genealogic, cuprinzând termeni, semne, abreviațiuni etc, sistem de lucru pentru întocmirea genealogiilor, transcrierea și multiplicarea documentelor, fișe, indexuri etc. Sistem obligatoriu după care să se poată ghida și cei mai puțin experimentați.

4) Să se înființeze pe lângă Comisia noastră o bibliotecă și o arhivă proprie, cu copii după documente și manuscrise de lucrări etc, și unde să putem atâta noi, membrii, cât și alte persoane, să depunem lucrările noastre, care să fie studiate și cercetate și de alții, *în loc ca aceste lucrări să zacă undeva în pod sau în pivniță, supuse pieirii.*

5) Să se inițieze și să se încurajeze întocmirea de genealogii familiale, fie chiar parțiale, monografii de comune și colectivități, care, depuse în arhiva Comisiei, să poată fi studiate și consultate de toți cercetătorii.

În stadiul în care ne aflăm azi, când un țaran din țările occidentale își poate întocmi arborele genealogic până în secolul XVI, iar un țaran din țările nordice chiar până în secolul XIV, în țara noastră, actele de stare civilă de după 1832, care nu au fost depuse la arhive, fiind iremediabil distruse, mulți dintre noi nu putem face dovada nașterii părinților noștri pe pământul românesc. În această situație precară, orice aport genealogic, chiar parțial, este binevenit și

trebuie consemnat și păstrat, fiindcă nici un genealogist nu poate pretinde că a făcut o operă definitivă, oricând putând interveni documente noi, care să completeze un arbore sau chiar să-l modifice. De aceea, pentru ca urmașii noștri să nu ne ceară cândva socoteală, să facem tot ceea ce este posibil, fără pretenția de a face lucrări integrale și mai ales infailibile.

6) Trebuie făcută propagandă împotriva concepției, încetățenită la noi, că genealogia este o problemă feudală. Dacă, într-adevăr, știința genealogiei a început în epoca feudală, de-abia acum, în epoca noastră, s-a cristalizat ca o știință independentă și utilă. Vor veni științele pe care genealogia trebuie să le ajute: istoria, sociologia, genetica, patologia ereditară, antropologia etc, științe ce se dezvoltă vertiginos, și vor trage la răspundere genealogia că nu-i poate furniza datele necesare. După cum spunea un genealogist român [2]; „Numai pe animale nu le interesează cine le sunt părinții“, deși la noi putem dovedi mai ușor ascendența unui cal de curse decât ascendența unui intelectual de valoare ...

Termin aici considerațiunile mele cu cuvintele unui istoric român, publicate acum 30 de ani în „Revista Arhivelor“ [3], cuvinte foarte nimerite și astăzi: „De câțeva vreme se discută și la noi problema cercetărilor genealogice românești. În mare măsură discuția apare în rândul specialiștilor cu preocupări constante în acest domeniu. Are deci toate elementele care să impună și soluționarea, dacă nu integral cel puțin în parte; în tot cazul, cu mai mulți sorți de izbândă decât a fost acum treizeci de ani, când genealogistul Sever Zotta'a pus-o cu competență și râvnă, dar a rămas neajutat.

Cu toate acestea, avem impresia că problema nu se pune așa cum cere disciplina genealogiei, ci numai ca un imperativ al vremii. Câțiva văd elementul național sau rasial elucidat prin concursul ei; mai mulți nădăjduiesc în sprijinul ei să ridice un monument al strămoșilor care au activat în trecutul tagmei, deasupra căruia să apară descendenții înhorbotați cu toată strălucirea cuvenită; alții văd în ea un reazim prețios pentru studiul istoriei; în sfârșit, fiecare vede câte ceva. Cred că privind astfel nobila genealogie, nu izbutim să facem din ea aceea ce este: adică o disciplină auxiliară a istoriei care nu urmărește decât *succesiunea nașterilor*, oricare ar fi ele, cu toate elementele ce decurg de aici. Prin cunoașterea exactă a acestora, comunitatea națională poate să rezolve orice problemă atingătoare.

În fond, genealogistului trebuie să-i fie cu totul străin faptul că opera sa poate fi de folos unei probleme naționale, familiale sau istorice. Ea trebuie să fie completă, sigură și permanentă în așa măsură, încât oricând și oricine, indiferent de ce problemă e dominată societatea, să poată răspunde la toate elementele pe care cineva nu le poate afla decât aici. Dacă supunem genealogia capriciilor

modei sau nevoilor de actualitate, înseamnă că ea își face datoria de moment și nimic mai mult. După aceea poate cădea în somnolență, până altă modă o trezește din nou la viață. Or, nu e acesta rostul unei discipline de importanța genealogiei. Și el trebuie evidențiat neînterupt“.

Și aici, profesorul Sacerdoțeanu – fiindcă sunt păreri sale [4] – încheie cu următoarele cuvinte pline de perspicacitate: „Aceea ce vrem să prezentăm aici nu pleacă de la un genealogist; sunt numai păreri ale unui nespecialist, care încearcă să arate că genealogia e mai mult decât se crede de obicei“.

[1] Această comunicare a urmat aceleia a lui Radu Crețeanu, *Genealogii țărănești*, citită în ședința din 17 mai 1973 (textul – în *ArhGenAIIX*, IV, 1992, 1–2, p. 521–527).

[2] Corect: Tadeu Hăjdău, bunicul lui B.P. Hasdeu.

[3] Corect: „Hrisovul“ (vezi nota următoare).

[4] Aurelian Sacerdoțeanu, *Câteva note cu privire la cercetările genealogice românești*, în „Hrisovul“, II, 1942, p. 119–138; text reprodus în: idem, *Îndrumări în cercetările istorice*, București, 1945, p. 291–314 (aici, citatul se află la p. 291–292).

O SCURTĂ CONTRIBUȚIE LA ISTORICUL FAMILIEI GHICA*

În paginile ce urmează voi încerca să pun la punct anumite aspecte ale genealogiei familiei Ghica, asupra cărora discuțiile ce au avut loc aici, în ultimul an, au lăsat să planeze anumite nelămuriri.

Totodată, aș dori ca, la rândul meu, să dedic această comunicare amintirii celui ce a fost Emanoil Hagi-Mosco, de la care am învățat foarte multe și a cărui deviză neclintită a fost respectul adevărului.

*

Deși veacul XVIII iese, deocamdată, din sfera cercetărilor mele genealogice, sunt cazuri când prilejul de a aduce o cât de mică contribuție la lămurirea unei probleme mă face să mă ocup și de această perioadă.

Un astfel de prilej mi s-a ivit în urma comunicărilor și discuțiilor ce au avut loc în ultima vreme în cadrul Comisiei noastre asupra mai multor puncte referitoare la neamul Ghiculeștilor [1]. Voi lăsa deoparte aprig discutata chestiune a descendenței Sulgearoglu a Ghiculeștilor moldoveni, spre a mă ocupa numai de zvonul că ramura munteană ar fi cea care, în realitate, nu are nici un fel de legătură, oricât de îndepărtată, cu vechea familie domnească. După acest zvon, autorul ei, Dimitrie banul – cea mai populară figură munteană dintr-a doua jumătate a veacului XVIII – devenea, printr-o răsturnare a situației nu lipsită de ironie, un biet albanez rătăcit la București – acea Mecca a tuturor posibilităților – spre a-și făuri un viitor.

Și dacă îmi reamintesc bine, printre argumentele aduse în sprijinul verității acestui zvon a fost și cel că nu ar exista nici un document care să dovedească apartenența lui Dimitrie banul la neamul Ghiculeștilor.

Totuși, astfel de dovezi există, și încă în număr destul de mare. Ele provin din izvoare de mână întâi, care exclud orice îndoială. Le voi analiza puțin mai jos.

* Comunicare citită în ședința din 10 aprilie 1979 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga” din București (data se află pe exemplarul dactilografiat aflat în posesia mea; totuși, în lista ședințelor Comisiei cea din 10 aprilie 1979 nu figurează – cf. RdI, 42, 1989, nr. 12, p. 1264). Notele din parantezele drepte îmi aparțin. Șt. S. G.

Deocamdată, îngăduiți-mi să încerc ceea ce, după o formulă curentă, se numește „localizarea în timp și în spațiu“ a zvonului.

Încă de la început apar câteva ciudățenii cu privire la originea sa. Nu am pretenția să fi răscolit întregul material pentru epoca ce ne interesează – este vorba de peste un secol – dar cel cercetat îmi îngăduie să afirm că avem de-a face cu un zvon târziu, născut în anii imediat premergători Unirii și că cel vizat era Alexandru vodă Ghica, în acel moment caimacam și apoi candidat la domnie.

Într-adevăr, până atunci nimeni nu formulase vreo îndoială asupra originii Ghiculeștilor munteni, deși, în decursul ultimelor decenii, ocaziile nu ar fi lipsit.

Dimpotrivă, vedem că, în 1822, una dintre cele mai arzătoare revendicări ale țării – cea a domniei pământene – era îndeplinită prin numirea lui Grigore Ghica, fiul lui Dimitrie banul.

Fuseseră mai mulți candidați la scaun, așa încât dacă ceva n-ar fi fost în regulă cu originea noului domn, s-ar fi înregistrat mai mult ca sigur o explozie de proteste. Dar nici rapoartele agenților străini, atât de pline uneori de vrute și nevrute, nu înregistrează nici cea mai mică obiecțiune. Dimpotrivă, chiar, la 13 aprilie, agentul Prusiei, Kreuchely, raportează că mai mulți boieri au fost convocați la Silistra în vederea numirii domnului și că mulți erau cei care așteptau împlinirea dorințelor lor, adică un domn român¹. Dintre candidați, Grigore Ghica și banul Bărbucean Văcărescu aveau cei mai mulți sorți de izbândă.

Trei luni mai târziu (la 23 iulie), agentul francez Tancoignen scria ducelui de Montmorency:

„Le prince Grégoire Ghika de Wallachie appartient à la famille Ghika d'origine albanaise, dont une autre branche établie au Phanar a déjà donné des princes à la Wallachie. Il est du nombre des boyards grecs naturalisés depuis plusieurs générations“².

Și în acest raport se subliniază nemulțumirea grecilor, despre care Kreuchely, într-alt raport, spunea: „La nomination de Grégoire Ghika fut un coup de foudre pour les Grecs“³.

Zece ani mai târziu, se pune din nou problema alegerii unui domn al Munteniei în conformitate cu prevederile stricte ale Regulamentului Organic. Dacă acestea au fost călcate de Puterile Garante prin *numirea* domnilor celor două Principate, nu același lucru se poate spune și despre cele privind originea candidaților, între care se numărau „l'ancien господар et son frère le spathare“ (recte, Alexandru)⁴. Articolul 2 al Regulamentului stipula astfel cu privire la origine: „Domnul [...] să fie dintr-o familie a cărei nobilitate să se suie cel puțin la moșul său și a cărei naturalizație potrivit cu obiceiurile țării să înceapă de la tatăl său“.

¹ Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 142.

² *Ibidem*, XIV, p. 1057.

³ *Ibidem*, X, p. 172.

⁴ *Ibidem*, XVII, p. 302.

Dacă deci tatăl său ar fi fost cu adevărat acel sărman albanez nou venit în țară, Alexandru Ghica n-ar fi îndeplinit prima condiție. Și din nou ambițiile înșelate ale candidaților nenorocoși și-ar fi dat frâu liber indignării, despre care diplomații străini s-ar fi grăbit, desigur, să informeze guvernele lor. Dar din nou nu se întâmplă nimic – dimpotrivă, baronul de Bois-le-Comte, în trecere prin București, nota la 17 mai 1834:

„Les princes Ghica et Stourza tiennent à tout ce qu'il y a de plus élevé dans ces pays“⁵.

Tot despre Alexandru vodă Ghica, I. C. Filitti scria cândva: „Alexandru Ghica avea o înaltă părere de numele ce purta și, ca urmaș al atâtor domni din neamul său, ținea să-și înconjoare scaunul cu tot fastul princiar“⁶.

Deci, până la 1834 nici o umbră de îndoială nu pare să fi plutit asupra originii Ghiculeștilor munteni, deși doi membri ai acestei familii urcaseră treptele scaunului [domnesc] și deși oligarhia de mari dregători care de un veac alcătuiau protipendada Țării Românești arunca ușor epitetul de „parvenit“ (cazul Bibeștilor și Știrbeilor în 1858) sau declarau cui vroia să asculte că, de pildă, Otetelișenii „nu aveau nimic de a face cu aristocrația“.

Trebuie așteptate frământările din 1857–1858 pentru a înregistra apariția unei astfel de îndoieli. Dar nici de rândul acesta ea nu este formulată de societatea bucureșteană, ci apare în rapoartele unor diplomați străini, anume la austriacul von Eder și la francezul Beclard.

Primele vă sunt cunoscute prin comunicarea prezentată de d-l Berindei în ședința din 8 ianuarie 1975⁷. Mă voi mulțumi deci să subliniez contradicțiile flagrante pe care le prezintă.

În primul său raport, din 10 septembrie 1858, von Eder scria: „*Tatăl prințului Alexandru [deci Dimitrie banul] era înrudit cu domnii din familia Ghica și a venit de la Constantinopol în suita unui hospodar fanariot*“.

Cine a putut fi acest „hospodar“, voi încerca să arăt mai departe.

Într-al doilea raport, din 27 septembrie – deci la numai 17 zile interval – originea lui Dimitrie banul devine dintr-o dată mai mult decât îndoielnică: „... *este foarte probabil că el nici n-a fost rudă îndepărtată a Ghiculeștilor moldoveni* [subliniez: *moldoveni*] *așezați de multă vreme în Principate*“ (sic).

Cât despre informațiunile pe care în acest raport von Eder le arată ca provenite de la un bătrân slujitor al Casei Ghica și care corespund realității, ele trebuie, după părerea mea, să fi fost rezumate în următoarea frază: „Tatăl domnului caimacam a fost Dimitrie Ghica, care a venit de la Constantinopol în Țara Românească și a obținut aici mai târziu o poziție de prim rang, fapt atestat de multe documente aflate la Mitropolie, care atestă originea sa“.

⁵ *Ibidem*, p. 386–387.

⁶ *Domniile române sub Regulamentul Organic 1834–1848*, București, 1915.

⁷ Au fost publicate ulterior în „Revista Arhivelor“, 2/1975.

Cărui fapt se poate atribui această contradicție? Desigur, nu dobândirii unui surplus de informațiuni care să-i fi completat cunoștințele asupra originii lui Alexandru Ghica, căci von Eder era de trei ani în post la București și, în plus, așa cum a subliniat și d-l Berindei, era căsătorit cu o româncă.

Cele ce știa, deci, despre Alexandru vodă – și știa multe, după cum reiese din alte rapoarte încă din 1856 – știa de mult și fuseseră expuse în primul său raport.

Contradicția ulterioară trebuie, deci, să-și tragă originea dintr-altă parte – mă întreb dacă nu cumva chiar de la Beclard, ale cărui rapoarte din 1858 asupra aceluiași subiect sunt mult mai amănunțite⁸: „nici unul din candidații [Partidei Naționale – *n.m.*] nu este eligibil [conform prevederilor Convenției de la Paris – *n.m.*]: Nicolae Golescu deoarece nu are un venit de 3000 ducăți, Alexandru Ghica *car son père n'était pas né valaque*“.

Beclard mai declară că acel tată, *un oareșicare* (vă rog să observați acest termen aplicat unui om care *a fost mare ban vreme de 40 de ani*) Dimitrie Ghica, cu posteritate numeroasă, era născut în Albania și că venise târziu, *ca om matur*, în București.

Scria Beclard de asemenea că el nu cobora din vechii domni munteni, al căror neam este stins (sic).

În continuare Beclard redă și conversația avută la Iași, în 1855, cu Grigore vodă Ghyka al Moldovei, care îi afirmase: „Nous ne sommes point parents. Les Ghica de Valachie *ont la prétention* de se rattacher à nous et par conséquent à nos ancêtres. Mais nous n'admettons pas cette parenté. Leur origine est toute récente, tandis que notre filiation se prouve par d'innombrables documents“ (sic).

Iată, deci, și sorgintea zvonului, pe care cel de-al doilea raport al lui von Eder o lăsa, de altfel, bănuită. După cum spuneam la început, situația nu este lipsită de ironie, căci cel pe care nenumăratele documente irefutabile enumerate de Ștefan Gorovei [2] îl arată a coborî *doar prin femei* din Ghiculești, vine acum să nege descendența Ghiculească tocmai a ramurii a cărei origine este dovedită de izvoare tot atât de irefutabile!

Primul printre acestea este *Genealogia Cantuzinilor*, adevărat tezaur de informațiuni pentru veacul XVIII, care consacră un întreg capitol familiei „Ghikilor“⁹. În ea se arată, cu mare lux de amănunte, cât se poate de exacte, descendența lui Alexandru Ghica, dragomanul decapitat în 1741, și anume cinci fete și trei fii: Grigore *al treilea voievod*, *Dumitrache*, căsătorit în 1751 cu Maria, fata banului Barbu Văcărescu și *Matei*. În continuare este enumerată și descendența lui Dumitrache banul, cu indicarea tuturor alianțelor până la 1787.

Cea de-a doua dovadă documentară, dacă posibil și mai sigură, datorită caracterului ei, este pomelnicul lui Dimitrie banul Ghica, dat prin 1804 la Schitul Găvanele din Buzău și publicat în 1932 în revista „Biserica Ortodoxă

⁸ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. IX, București, 1901, p. 82 și 102.

⁹ *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 397–405.

Română“ de I. C. Filitti, în cadrul unui studiu foarte amplu, intitulat *Biserici și ctitori*. El este cuprins în Catastihul pomelnicelor și vă rog să urmăriți numele pe alăturatele schițe. Subliniez că înrudirile pe care le voi cita sunt însemnate de Filitti, care era un perfect cunoscător al veacului XVIII și al familiilor grecești legate de Țările Române:

Vii: **Dimitrie, Ilinca** (a doua soție, născută Razu); **Scarlat** (Cornescu, ginere), **Ecaterina** (fiică); **Ioan** (Moruzi, ginere), **Elena** (fiică); **Constantin** (fiu), **Rucsandra** (noră); **Scarlat** (fiu), **Maria** (noră); **Constantin** (Filipescu, ginere), **Zoița** (fiică); **Ioan** (Florescu, ginere), **Ana** (fiică); **Constantin** (fiu); **Isac** (Ralet, ginere), **Anastasia** (fiică); **Maria** (noră, născută Văcărescu), **Constantin; Elena, Efrosina** (fiică), **Catrina** (noră, născută Facă), **Mihalache** (fiu); **Catrina; Alexandru** (fiu, viitor domn); **Grigore** (fiu, viitor domn); **Maria**.

Adormiți: **Alexandru** (tată); **Dimitrie** (Eupraghioti, bunic despre mamă); **Elena** (mamă); **Barbul** (Văcărescu, primul socru); **Ruxandra** (născută Rosetti, soacră); **Maria** (născută Văcărescu, prima soție); **Matei** (frate); **Ecaterina**, (Sulgearoglu, soră); **Grigorie** voievod (decapitatul frate); **Smaranda** (soră); **Prohiria** (soră); **Ralița** (soră); **Grigorie; Scarlat** (frate); **Alexandru** (frate), etc.

Cred că orice altă dovadă a originii banului Dimitrie este de prisos.

Biografia și cariera lui Dimitrie Ghica ne pot furniza o altă dovadă a originii sale, de rândul acesta de ordin logic, dacă pot spune astfel.

Voi începe cu câteva cuvinte asupra lui Alexandru Ghica dragomanul, tatăl lui Grigore III vodă și al „unui “ Dumitru. El nu avusese decât prea puține legături directe cu Țara Românească, deținând funcții doar sub unchii săi materni, Nicolae și Ioan Mavrocordat¹⁰, respectiv mare cupar în 1716, mare postelnic în 1717 și 1719; trăiește apoi la Constantinopol iar în 1726 devine mare dragoman al Porții. Am menționat aceste date deoarece ambii săi fii, Grigore și Dumitru, s-au născut astfel la Țarigrad¹¹. Precizarea este capitală, căci explică de ce în 1858 Beclard spunea că Alexandru vodă nu îndeplinea condițiile de eligibilitate prevăzute prin Convenția de la Paris, adică „né d'un père lui-même né valaque“.

Von Eder îl arată pe Dimitrie că a venit în Țara Românească în alaiul unui voievod fanariot. Pe de altă parte, el moare octogenar în 1808 și cum *Genealogia Cantacuzinilor* îl arată ca al doilea fiu al lui Alexandru dragomanul, înseamnă că se născuse prin 1728. Dar tot *Genealogia* precizează și anul căsătoriei sale cu Maria Văcăreasca: 1751, adică la vreo 23 de ani. I. C. Filitti dă pentru căsătorie anul 1748, deci la 20 de ani.

Înseamnă, prin urmare, că Dimitrie Ghica se afla deja la această vârstă în București. Cade, deci, afirmația lui Beclard că ar fi venit în țară ca om matur.

¹⁰ Mama lui Alexandru Ghica dragomanul era Roxana Mavrocordat, sora lui Nicolae vodă.

¹¹ Grigore III vodă Ghica se născuse în 1727.

Și suntem, deci, îndrituiți să ne întrebăm cu ce neasemuite însușiri trebuie să fi fost el înzestrat – dacă într-adevăr ar fi fost acel albanez rătăcitor – pentru ca la atât de fragedă vârstă să fie dintr-odată primit ca ginere de marele ban Barbu Văcărescu!

În a cui suită a venit, nu este greu de stabilit: fie cu Constantin Mavrocordat (1744–1748), unchi de văr primar al fiilor lui Alexandru, fie cu fratele acestuia din urmă, Grigore II Ghica (1748–1751). Când apare Dimitrie Ghica în viața publică a Țării Românești? Faptul poate mira, dar îl aflăm mare comis în 1752–1753, în sfaturile lui Matei vodă, care, ca din întâmplare, era tot un Ghica și pe de-asupra și văr primar cu fiii lui Alexandru!

Sub Constantin Racoviță (1753–1756) – o altă rudă a Ghiculeștilor – Dimitrie este mare paharnic și mare clucer. Dispare apoi, cu o singură scurtă excepție în 1761, până în 1767, când Alexandru Ghica, fiul lui Scarlat vodă, îl face iarăși mare spătar. În sfârșit, sub Grigore III Ghica devine, chiar din 1769, mare ban, demnitate pe care, cu întreruperile de rigoare, o va păstra până la moarte¹².

Iată, așadar, că un *oareșicare* Dimitrie Ghica, albanez de pripas, a devenit la 20–23 de ani ginerele lui Barbu Văcărescu, mare comis din primele zile ale domniei lui Matei Ghica și mare ban îndată după înscăunarea lui Grigore III Ghica!

Cum ar fi putut tolera acești oameni, atât de mândri de strălucirea neamului lor¹³, o atare mezalianță sau o asemenea uzurpare de nume? Faptul că ele au fost totuși admise de cei care neagă originea Ghiculească a lui Dimitrie banul ar putea părea comic, dacă nu ar fi penibil. Și mă întreb încă odată de ce oare trebuie sistematic micșorate, ponegrite și depreciate atât instituțiunile vechi, cât și cele mai frumoase figuri ale istoriei noastre?

Într-unul din volumele *Istoriei românilor*, V. A. Urechiiă descrie întrevederea dintre Dimitrie banul, înconjurat de fiii săi, și împăratul Austriei. Cine o cunoaște, își poate da seama de ce figura sa rămăsese atât de vie în amintirea bucureștenilor. Poate că nimic nu îi ilustrează personalitatea mai bine decât expresia pe care am auzit-o de atâtea ori în copilărie: „Voie la tine ca la banul Ghica“.

[1] Paul Cernovodeanu, *Știri privitoare la Gheorghe Ghica, domnul Moldovei și la familia sa* – ședința din 21 februarie 1974 (publicat în *AIIAI*, XIX, 1982, p. 333–352; XX, 1983, p. 121–133; XXI, 1984, p. 169–178); Dan Berindei, *Câteva informații genealogice referitoare la descendența lui Alexandru D. Ghica* – ședința din 8 ianuarie 1975 (publicat în *RA*, 2/1975, p. 210–211); Ștefan S. Gorovei, *Observații noi într-o controversă veche (familia Ghica din Moldova)* – ședința din 7 aprilie 1975 (publicat în *AIIAI*, XV, 1978, p. 315–324).

[2] Cf. nota anterioară.

¹² Datele respective la Teodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și marii dregători ai Țării Românești în sec. XVIII*, București, 1972.

¹³ Vezi, de pildă, cuvântările ținute de Grigore (III) Ghica, viitorul domn, și de dascălul Critias la căsătoria Ecaterinei Ghica cu Dimitrie Gheorghiadă Sulgearoglu, în Hurmuzaki, *Documente*, XIII, p. 459.

ION T. SION

COSTĂCHEȘTI

Istorie și genealogie (II) *

Originea socială, locul și data nașterii multor personalități însemnate din trecutul mai îndepărtat, inclusiv Evul de Mijloc, constituie probleme dificile, greu de stabilit cu precizia necesară și dorită de către cercetătorul interesat să creioneze realitatea în domeniul respectiv. Asemenea dificultăți au dat și dau naștere, nu de puține ori, la confuzii și controverse între istorici, genealogiști și biografi, atât timp cât personalitățile însele nu au lăsat posterității, ori nu s-au păstrat, documente din care să rezulte informațiile specifice sferei de preocupări biografice și genealogice. Abia mai târziu apar unele evidențe cu profil demografic și social adecvate problematicii în discuție acum. O asemenea circumstanță pozitivă ar fi fost de natură să satisfacă nu doar simple curiozități ori orgolii, ci să răspundă și dezideratului pe care îl reclamă studiul istoriei prin „identificarea personajelor [...] spre a asigura, pe această cale, situarea evenimentelor relatate în cadrul lor adevărat și astfel interpretarea lor corectă”, după cum observa un bun cunoscător al situației invocate, I. C. Miclescu-Prăjescu¹. Nu a existat, la marii noștri boieri, obișnuința de a-și lega numele de locul unde vedeau pentru prima oară lumina zilei, de a consemna pe hârtie asemenea împrejurări familiale. Predomina, în mentalitatea timpului, interesul pentru funcție și avere, pentru fapte de arme, căci acestea erau criteriile ce asigurau aura deosebită și râvnită de către protagoniștii din respectiva categorie socială, lor li se acorda maximum de atenție și mai puțin celor de natură strict civilă. Referindu-se la preocupările ce primau în cadrul familiilor boierești de la noi, Sextil Pușcariu surprinde cu acuitate predilecția „boierilor în timpurile acelea mai mult pentru podoabe în îmbrăcăminte și în scule de metal prețios, aur și bijuterii, în șaluri și covoare orientale”². Cu mult timp mai înainte, doctorul ardelean Andreas Wolf, trăitor o vreme în Moldova, consemna în cartea sa,

* Prima parte a acestor cercetări s-a publicat în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 217–232.

¹ I. C. Miclescu-Prăjescu, *Genealogie și istoriografie*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 10.

² Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, București, 1987, p. 31.

Descrierea Principatului Moldovei, desigur exagerând în unele privințe, lipsurile din domeniul cercetării și cunoașterii trecutului acestui Principat, printre factorii care au cauzat fenomenul incluzând și „lipsa învățaților indigeni și indolența «de necrezut» a locuitorilor, *neobișnuîți să lase însemnări pentru viitorii cercetători de istorie*”³. Și, ca un corolar al acestui aspect, stă sărăcia de portrete, prosopografia aproape inexistentă pentru perioada mai îndepărtată prin care, dacă ar fi existat, s-ar fi putut să ni se releve chipuri și trăsături ale oamenilor iluștri, cu dare de mână și cu roluri mari în destinele românești, cum au fost cei din familiile Cernat, Bilăi, Bucium, Balș, Ureche, Balica, Bucioc, Jora etc, referindu-ne, bineînțeles, la începătorii și la protagoniștii familiilor date ca exemplu. De vină au fost și condițiile vitrege continuu prezente la noi, distrugerile de tot felul, necruțându-se nici măcar locașurile bisericești care ar fi putut adăposti unele portrete. Puținele notații, destul de târzii, de pe cărțile de cult sau de pe pietre funerare, menționează succinte date (naștere, deces)⁴, dar nimic de natură să proiecteze o lumină vie și clară privind ascendența, mediul în care persoana a viețuit, faptele cărora și-a consacrat activitatea, trăsături fizice și morale.

Familia de boieri Costache poate fi inclusă în rândul acelorora cu minim interes în a lăsa știri exacte referitoare la obârșie, la preocupările și activitățile predilecte. Informațiile mai mult ipotetice din *Izvodul Costăchesc*⁵ puse pe seama iluștrilor reprezentanți ai neamului de la sfârșitul secolului XVII și începutul celui următor, ca și spițele de neam, fantezist întocmite la mijloc de secol XIX, rezultat al ambițiilor unui descendent ce-și urcă originea până la marele vornic Boldur⁶, ba chiar și mai în urmă⁷, au darul mai mult să abată atenția de la adevăr, decât să-l releve. De aici au rezultat și numeroasele erori și confuzii semnalate în prima parte a studiului nostru. Nu poate fi negat faptul că familia Costache a intrat în stăpânirea unor sate și moșii avute anterior de către Boldurești. A fost ușor, deci, să se presupună o filiație din aceștia, pe criteriul că funcționa în vremea aceea „datina protimisului”⁸, regulă care, documentar-istoric, nu este universal valabilă și respectată. Ilustrez aspectul cu două din

³ A. Wolf, *Descrierea Principatului Moldovei*, Sibiu, 1805, apud: Alexandru I. Ciurea, *Figuri de ierarhi moldoveni: Iacov Stamate (1749–1803)*, Iași, 1946, p. 16, nota 5 (subl. ns.)

⁴ Ștefan S. Gorovei, *Vechi însemnări genealogice ale familiei Abaza*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 164; Const. George Mano, *Documente privitoare la familia Mano*, București, 1907, p. 282.

⁵ Const. A. Stoide, *Izvodul Costăchesc*, în *SAI*, VI, 1964, p. 1–43.

⁶ Virgil Caraivan, *Movila Roșie*, Bârlad, 1913, p. 40. A se vedea și spița neamului, de la p. 74.

⁷ Gh. Ghibănescu, *Schiță istorică despre Vaslui*, în *Surete și izvoade*, vol. XV, p. 40, comentează și relevă fanteziile Boldureștilor din 1842 scriind: „Costăcheștii vor sui pe Boldur vornicul tocmai la Aurelian la 274”, fantezii combătute de istoric.

⁸ I. C. Miculescu-Prăjescu, *op. cit.*, p. 3.

cazurile de acest fel, ele fiind destul de frecvente în Evul Mediu românesc. Astfel, la un 30 martie (anul aproximativ: 1632–1633), Mareș din Nănești, ținutul Tecuci, vinde ocina și moșia lui „din sat din Tomcești, din bătrânul popei lui Vasilie, [...] dumisali lui Costin postelnicul“ după ce „și-au întrebat Mareș pre toți răzășii să le vândă acea ocină și răzășii n-au vrut să o cumpere“⁹. Alt exemplu, de mai târziu. Un Ștefan din Păulești vinde partea sa de sat și moșie, cu zapis din 6 noiembrie 1696, lui Ion Palade fost vtori logofăt, străin de neam și de loc, când vânzătorul „căzuse la o nevoie“ și, deoarece „nime din răzeșii mei neapucându-să să mă scoată dintr-această nevoie, am agiunsu la dumnialui logofătul cu voea tuturor răzășilor“¹⁰. Situații de acest fel pot fi întâlnite și în alte numeroase acte, cazurile nefiind izolate sau ne semnificative. Și constatăm acest lucru chiar în cazul Costăcheștilor, din moment ce nu există nici un indiciu din care să rezulte descendența lor prin presupusa filiație. Căci, având în față două familii de evidentă notorietate în epocă și în posteritate, este greu de înțeles cum de nimeni dintre ramurile Costăchești mai vechi să nu fi avut cunoștința și posibilitatea de a-și ilustra ascendența invocând într-un fel oarecare personalitatea marelui vornic al lui Ștefan cel Mare în vremurile mai îndepărtate și să o facă abia după mai bine de trei secole. Dacă ar fi fost reală, n-ar fi știut-o, de pildă, Costache slugerul, primul cu acest nume, devenit patronim pentru urmași? Și să se descopere această filiație de către un urmaș din secolul XIX, Gheorghe Costache, la interval de zece generații distanță¹¹? Întrebările se impun, întrucât, chiar și în fața evidenței, apar destui inși care se erijează în istorici și susțin că, pentru a se rezolva controversa cazului în speță, „trebuie să întoarcem filele istoriei înapoi, la victoria dobândită de marele vornic al lui Ștefan cel Mare, Sima Boldur (pe care îl considerăm totuși a fi strămoșul familiei Costache)“, cum scrie unul dintre ei. În opinia autorului acestor afirmații, de nesincronizarea numelor dintre neamuri în succesiunea lor de la o generație la alta de vină ar fi documentele, pentru că – susține d-sa – „în diferite acte se foloseau numai funcțiile și numele de familie sau de botez ale dregătorilor sau boierilor, precum vornicul Boldur, spatarul Mihalache, hatmanul Iordache, aga Costache etc, fără a mai aminti numele întreg [...] aceasta fiind cauza nefolosirii numelui de Boldur lângă acela de Costache într-o perioadă de timp“¹². Lucrurile nu stau așa, căci atât marele vornic Boldur, cât și urmașii săi sunt consemnați documentar, ca și în alte numeroase cazuri de

⁹ DRH, A. Moldova, vol. XXI, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, p. 416 (nr. 323); „Miron Costin“, nr. 6, p. 85 cu eroare de datare, 1650.

¹⁰ ASB, *Documente istorice*, P. CCVIII/32.

¹¹ Într-adevăr, dacă acceptăm spîta plecând de la Boldur și până la inițiatorul ei, parcurgem exact zece generații.

¹² Ilie Culișniuc Olaru, *Din nou despre Costăchești*, în „Magazin Istoric“, nr. 12, dec. 1987, p. 58 (subl. ns.).

boieri, cu prenume și nume: Sima Boldur¹³, Andrușco Boldur¹⁴, Giurgea Boldur¹⁵, indicându-li-se ultimilor doi descendența din primul. Prin urmare, nu se poate proba documentar, nici pe calea transmiterii unor stăpâniri comune, nici prin filiație onomastică (patronime), descendența neamului Costache din cel al lui Boldur. Până la o dovadă care să ateste descendența Costăcheștilor din marele vornic Boldur, rămâne valabilă afirmația istoricului Gheorghe Ghibănescu, care considera spița familiei Costache întocmită și publicată de Iordache Mălinescu în anul 1842 „ca o închinare făcută de autor slăvitului mitropolit Veniamin Costachi și ca o măgulire pretențiosului Gheorghe Costachi agă și lui Mihail Boldur Costachi, general și hatman al oștirilor Moldovei”¹⁶. De fapt, acești ultimi doi par să-l fi inspirat pe autorul eronatelor aprecieri redată ceva mai sus, militar și el de profesie.

Primul ascendent sigur cunoscut al celor cu patronimicul Costache a fost preotul Ion, dar el nu a purtat și numele de familie Costachi. Apare menționat într-un document emis cu mult posterior viețuirii lui, un zăpis din 4 martie 1665, când o nepoată transmite dreptul său de stăpânire verei sale, Tudosica Jora, născută Costache; în acest zăpis, vânzătoarea își arată identitatea – „*Eu, Anița, fata Albului din Epurenii, nepoata popii lui Ion, tatul lui Costachii ce-au fost sulger mari*” – și arată că vinde acum „ocină și moșie ce am avut eu de pre tată-miu, Albul, din sat din Brălălești, ce sântu în ținutul Fălciului, ce să va veni partia mea din partia tătâne-miu, giunărate de parte [...] o am vândut vară-mi Tudosicăi, fetii lui Costachie”¹⁷. Zăpisul a fost scris de către soțul vânzătoarei, „*Eu, Ionașco vornic, bărbatul Aniței*”, iar la martori sunt înscrise numele rudelor Aniței, inclusiv al surorii sale. De altfel, în 1674 decembrie 15 și această soră, „*Tofana, fata Albului*”, vinde partea ei tot din Bârlălești, aceleași vere, „*dumisale Todosicăi Joroe*”, menționând la martori pe „*dumnialui Gavril Costachie vornicul și sora mea, Anița, și nepotu mieu, Ștefan*”¹⁸ și alții, exemplu de respectare a protimisului acum. Acestea sunt datele sigure și explicite referitoare la originea familiei Costache întâlnite de noi în sursele documentare pe care am avut posibilitatea să le cunoaștem direct. În consecință, de aici începem să derulăm firul descendențelor Costăchești în succesiunea lor de la o generație la alta.

Prin urmare, sâmburele din care a răsărit, ca familie, neamul Costăcheștilor din Moldova a fost preotul Ion. Primul document care îl menționează a fost scris la Bârlad, unde credem că locuia nepoata preotului, Anița, soțul acesteia, Ionașco, după cum ne dă de înțeles zăpisul, fiind vornic de târg aici. Al doilea

¹³ DIR, XVI, 1, p. 214.

¹⁴ Ibidem, p. 114, 211.

¹⁵ Ibidem, p. 507.

¹⁶ Gh. Ghibănescu, *Roșecii și apa Idriciului*, Huși, 1924, p. 18.

¹⁷ ASB, *Documente istorice*, P. III/157.

¹⁸ Ibidem, III/164.

act, din care am reprodus, a fost scris la Epureni-Fălciu, satul în care este arătată obârșia neamului de către unii cercetători¹⁹. Bărlăleștii vânduți Tudosicăi Jora aparținuseră, probabil, aceluiași preot. Avem motive, însă, să bănuim că preotul Ion sau un ascendent al lui venise anterior din altă parte, și anume de la Umbrăreștii Tecuciului. Ne întemeiem ipoteza pe faptul, nerelevat nicăieri până la această dată, că Costăcheștii au stăpânit la Umbrărești părți însemnate de moșie, *nealese de ale celorlalți locuitori umbrăreșteni timp foarte îndelungat*. Ei au avut aici case și biserică din cărămidă, construcții ce s-au păstrat la vedere până la începutul secolului nostru, iar temelia bisericii lor se poate vedea și astăzi. Un sondaj arheologic, prin săpături inițiate și efectuate superficial la temelia casei de către cercetători ai muzeului din Tecuci în 1988, evidențiază totuși mărturii materiale din care se constată existența construcțiilor pe la mijlocul secolului XVI (ceramică și două monede similare, una purtând anul emisiunii 1543)²⁰. Și cum temelia bisericii se păstrează nederanjată, săpături arheologice sistematice la fundația construcției ar putea produce date importante cu privire la prezența neamului Costache în acest loc. În drumul său spre Viena, Gheorghe Duca a poposit la Umbrărești, a făcut un „*oturac*“ relevant de emiterea unei cărți domnești la 5 mai 1683, scrisă în respectiva localitate, document prin care domnul împluternicea pe un dregător să rezolve o pricină de la o moșie din apropiere²¹. Împreună cu domnul și cu boierii care îl însoțeau, se afla, negreșit, și Gavrilă Costache; de aici, poate, și insistența acestui boier ca întoarcerea să urmeze același itinerar, în decembrie același an²², ceea ce domnul a refuzat. Este adevărat că stăpânirea Costăcheștilor la Umbrărești nu se găsește atestată documentar decât destul de târziu, deși ei au stăpânit neîntrerupt câteva generații în devălmășie cu răzeșii umbrăreșteni. Explicația nu poate fi alta decât aceea că ei nu aveau cumpărături aici, ci era *locul de baștină al părinților*. La 8 septembrie 1679, când Gavrilă și sora sa, Tudosica, reiau în evidență „toate ocinile și moșii ce avem de la răpăusații părinții noștri, Costachi slugeriu și maica noastră, Tofana“²³, este atestată stăpânirea lor pe părți „*nealese*“ încă.

¹⁹ N. Docan, la BAR, ms. rom. A/581, vol. IV, f. 33; Gh. Ghibănescu, *Spița familiei Costachi cu 10 documente*, în IN, 4, 1924, p. 208.

²⁰ Monedele se află în colecția noastră; datorăm identificarea și descrierea corectă d-lui Viorel M. Butnaru, căruia îi adresăm și aici cuvinte de mulțumire.

²¹ ASB, *Achiziții Noi*, MCXV/21.

²² Pseudo – N. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovii de la Ștefan sin Vasilie vodă de unde este pârșit de Miron Costin logofătul...*, p. 32; „Atuncea Duca vodă, sfātuindu-se cu boierii lui pe unde socotesc să meargă în țară, ce unii au zis pre Oituz, iar Gavrilă vornicul să fi zis: eu, Doamne, sfātuiesc așa, să eșim prin Țara Muntenească, hanul vine, doamna Măriei Tale este la Brăila, și de la Brăila, de vor sta cineva împotriva Măriei Tale, atuncea vei lua oaste de la turci și de la tătari și vei merge la scaun; și așa dintâi au plecat Duca vodă spre sfatul lui Gavrilă (ce unde nu va Dumnezeu, omul nu poate)“, paranteza omițând sfatul altor boieri: „Iară Miron logofătul și cu Buhuș hatmanul și cu Constantin postelnicul Ciobanul, fiind mai aproape de casa Ducăi vodă, n-au primit acel sfat să treacă de la Brașov în Țara Muntenească...“ arată I. Neculce (*Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. 1982, p. 273). Sunt elemente ce trebuie avute în atenție atunci când se judecă poziția vornicului Gavrilă la sfârșitul domniei lui Duca vodă și trecerea sa în tabăra adversă.

²³ N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 33.

Sunt enumerate în act satele și locurile ce revin fiecărei părți, arătându-se și proveniența unora, precum: „cumpărătura părinților noștri” sau „pe cât or scrie zapisele părinților noștri”. Nu se specifică acest lucru pentru „satul Epurenii, cu toate părțile și săliștele de prin pregiur”, inclusiv Bârlăreștii, înțelegându-se că și acestea erau stăpâniri vechi, deci de ale preotului Ion. Dar parcă în mod special și intenționat s-au lăsat la urmă satele Umbrăreștii și Bozieștii, ambele formând anterior o întinsă obște ce pornea din valea Herătăului, la răsărit, până peste Siret, în pâraul Dimaciului, la apus, obște asemănătoare, în multe privințe, cu aceea a Vrancei din apropiere. Căci iată cum consemnează ei aceste entități: „iar Umbrăreștii, pe Bârlad, la Tecuci, ce s-ar veni partea părinților noștri, să fie la mine”, adică la Gavriliță. Apoi continuă: „i de la Bozăești, de pe Bârlad, cât s-a alege iar partea părinților noștri și pe zapisă, iar să fie a surori-me, Tudosăicăi”²⁴. Rezultă clar din textele subliniate că părinții celor doi frați aveau părți „nealese”, deci în devălmășie, răzeșești, în ambele sate ce ținuseră odinioară de o singură obște, iar în ultimul părinții avuseseră „și pe zapise”, adică cumpărături de pe la copărtași. Explicația aceasta ne lămurește pe deplin în privința provenienței părților „nealese”, anume că erau stăpâniri din moși-strămoși, și nu cumpărături. Chiar și lipsa atestării documentare mai vechi a stăpânirii lor pe respectivele părți de moșie se constituie în dovadă a acestei forme de stăpânire în așezarea de pe Bârlad. Mai precizăm că în Boziești se documentează și alți stăpânitori²⁵ și că, în cele din urmă, întregul sat cu moșia aferentă ajung stăpânire exclusiv costăchească. În schimb, Umbrăreștii vor cunoaște o separare ce s-a produs abia la 1 septembrie 1704, când, printr-o hotarnică a „șatrariului Zbere, moșia Umbrăreștii, despărțindu-se în două giurățuri, partea de sus s-au ales lui Manolache Costachi, iar partea din gios s-au lăsat răzășilor băștinași din acea moșie, când s-au și deosăbit pomenitele părți cu pietre hotară”²⁶, împărțire ce va fi reconfirmată și prin cărți domnești ulterioare²⁷. Se mai precizează, în documentul din care rezultă când și cum s-a produs separarea dintre cele două categorii de stăpânitori, că „de la hotărătura Zberei tot feliul de împărțire răzășască au lipsit dintre stăpânitorii părții de sus și dintre acei de gios și fiștecare au rămas în osăbire”²⁸. Textul ne arată explicit că boierii Costăchești, până „la hotărătura Zberei”, au stăpânit răzeșește cu ceilalți proprietari umbrăreșteni, că abia după această dată părțile „au rămas

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Isac Balica, după moartea sa, doamna Tudosca, Grigorie Miclescu, Miron Costin și parte răzeșească. Detalii în lucrarea noastră, *Umbrărești – străveche vatră de istorie*, în manuscris.

²⁶ ASI, *Anaforale*, nr. 2, p. 115.

²⁷ Cartea domnească dată de Costantin Mavrocordat în anul 1743 și înnoită de Grigorie III Ghica în ianuarie 1767, menționate în anafora din 1835.

²⁸ Răzeșii umbrăreșteni menționează de multe ori unitatea inițială a obștei lor răzeșești cu stăpânirea boierească. De exemplu, într-o jalbă din 16 mai 1816 și în alta din ianuarie 1824 ei precizează: „trupul moșii Umbrărești di la ținutul Tecuciului” și moșia vecină a Costăcheștilor, ajunsă acum în stăpânirea Elenei Mano, ambele sunt „tot din trupul aceștii moșii” (cf. AIIAI, XIX, 1982, p. 601, 608.)

în osăbire“. Cum nu se cunosc acte din care să se constate că familia Costache a cumpărat cândva la Umbrărești și că prin astfel de acțiune ar fi ajuns să stăpânească aici, având în vedere și modul cum Costăcheștii au stăpânit satul și moșia până la separarea din 1704, considerăm îndreptățită părerea de a plasa la Umbrărești obârșia neamului, deci nu „din răzeși de la Tutova“²⁹, cum a scris N. Iorga, ci din *răzeși de la Tecuci*, cum se poate înțelege din cele arătate mai sus. Desigur că, ajunși pe cele mai înalte trepte sociale, chiar și de la condiția de preot cu substanțiale achiziții de stăpâniri ce va fi realizat popa Ion în vremea sa, respectivilor boieri nu le convenea să li se dezvăluie originea modestă, ci dimpotrivă, aceasta fiind, probabil, explicația „tăcerii“ față de problema obârșiei.

Pentru a se desluși cum a decurs descendența neamului din preotul Ion, revenim la textul celor două zapise emise de nepoatele lui și date la mâna verii lor, Tudosica, nepoată și ea „*popii lui Ion*“. Din conținutul zapiselor înțelegem că, anterior vânzărilor de acum, satul fusese împărțit în trei, ceea ce înseamnă că preotul Ion a avut trei urmași: pe Albul, pe Costache și pe altcineva, nenumit nicăieri³⁰. Mai observăm, din primul zapis, interesul vânzătoarei de a se raporta la gradele de rudenie ale înaintașilor ei și ne întrebăm: dacă preotul Ion ar fi descins din vornicul Boldur sau din vreunul din urmașii lui, nu s-ar fi specificat o asemenea ilustră ascendență? Greu de crezut așa ceva. Albul nu a fost sterp, cum a scris N. Docan³¹, ci a avut două fete, după cum reiese din zisa Tofanei care vinde „*jumătate*“ din a treia parte ce revenise anterior tatălui ei, cealaltă „*jumătate de parte*“, a Aniței, fiind vândută mai dinainte. Nu cunoaștem cum a decurs filiația din aceste fete ale Albului, dar e sigur că au existat urmași din căsătoria primeia cu acel Ionașco „biv vornic“³², Tofana fiind măritată cu un Verga, „ginere Albului, cumnat Aniței“³³, iar la ultima vânzare este menționată mărturia „nepotu-meu, Ștefan“, deci nepot Tofanei, ceea ce ar însemna că acest Ștefan ar putea fi un urmaș al Aniței. Nici că se poate o mai clară evidență a respectării dreptului de protimis, atunci când aceasta era posibil, cum e în cazul de față, dar care se circumscrie numai la ascendența sigură, preotul Ion și urmașii săi. E de presupus că el va fi intrat în stăpânirea satelor Epureni și siliștile de prin împrejurimi printr-o relație matrimonială nespecificată, ori prin cumpărături, situație greu de precizat în lipsa informațiilor de rigoare. Or, tocmai această reticență a urmașilor, în a coborî mai în urmă de preotul Ion

²⁹ N. Iorga, *O icoană curată: Mitropolitul Veniamin Costachi*, în *Oameni cari au fost*, I, București, 1967, p. 76.

³⁰ Citind documentul din 15 noiembrie 1620 scris la Gligorești, ținutul Putei, am fost tentați să credem că „Costachi vâtaf de hânsari“ și cel care scrie zăpise, „eu, Zaharia diiac, fratele lui Costachi“, ar fi feciorii preotului Ion. Din alte documente, se constată însă că ei au altă identitate (vezi, în acest sens, DIR, XVII, 4, p. 504 (nr. 640), CDM, I, p. 445 (nr. 1977) etc.).

³¹ BAR, ms. rom. A/581/IV, f. 22.

³² ASB, *Documente istorice*, P. III/157, dovadă și „nepotul Ștefan“.

³³ *Ibidem*, P. III/164.

obârșia aici a neamului, ne determină să emitem ipoteza obținerii stăpânirilor de la Epureni de către preot pe alte căi decât cele ce ar decurge dintr-o străveche stăpânire, iar obârșia sa să fi fost altundeva, așa cum am arătat. Iar numeroșii „popa Ion“, în documentele locului și timpului, fac foarte dificilă clarificarea problemei. Un lucru rămâne de necontestat, și anume, strămoșul din care au descins boierii cu patronimicul Costache din Moldova a fost acest preot Ion, ai cărui fii cunoscuți documentar sunt *Albul*, fără dregătorie consemnată, și *Costache*, ajuns comis și sluger mare, deci cu ascensiune dregătorească și boierească, așa cum se va putea constata din sursele informative la care ne vom referi mai jos.

„Costachii ce-au fost sulger mari“

Astfel l-a consemnat posteritatea prin documentele rămase și care-l au în atenție în diferite împrejurări, cum s-a și menționat deja. Prima știre despre Costache ajuns sluger o socotim a fi aceea din anul 1621 aprilie 13, dată la care Gavril Mirca și fratele lui, Dodan, vând „satul Zorilenii [...] pre apa Bârladului“, zăpădit având la martori, împreună cu alții, și pe „*Costachi am iscălit*“, inclusiv un Apostol, toți fiind arătați de către editorii actului că „*iscălesc grecește*“³⁴, fapt greu de explicat și de acceptat. De la această împrejurare vine și ipoteza obârșiei grecești a familiei Costache³⁵, neaducându-se nici o probă documentară în această chestiune. Apreciem că martorul fără dregătorie cu numele Costache din acest act este una și aceeași persoană cu viitorul comis și mai apoi sluger Costache din documentele ulterioare, pe temeiul că sursa în care s-a păstrat știrea este *Condica Slobozia Zorleni*, un coligat în care s-au adunat și alte multe documente referitoare la familia Costache și la rudele lor³⁶. E posibil ca în acest timp să fi avut vreo atribuție de conducere de mică importanță prin partea locului, de care va fi apoi legat și prin ultima sa căsătorie. Deducem că accesul la dregătoriile mai însemnate s-a produs în timpul celei de-a doua domnii a lui Ștefan Tomșa (1621–1623), înnoitorul ceva mai radical al rândurilor marii boierimi din vreme respectivă. Îl întâlnim cu dregătorie prima dată în actul prin care, la 5 martie 1623, Ștefan vodă Tomșa dăruiește sate și acordă privilegiile ctitoriei sale, mănăstirea Solca. Acum, printre marii boieri din sfatul domnesc, precum „Dumitrașco Ștefan, mare vornic al Țării de Jos, Ion, mare vornic al Țării de Sus, [...] Miron Barnovschi, hatman și pârălab de Suceava“ este dat, ultimul în listă, „și *credincios pan Costachi comis*“³⁷. La 6 aprilie 1623, când domnul întărește lui

³⁴ DIR, XVII, 5, p. 46 (nr. 52).

³⁵ Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, 1973, p. 20, nota 9.

³⁶ DIR, XVII, 5, p. 105 (nr. 148).

³⁷ *Ibidem*, p. 204; *Uricariul*, XVIII, p. 344; CDM, S. I, p. 148, (nr. 392).

Toma postelnic al treilea „un sat anume Tămăduianii și o parte din satul Pașcani” și se invocă prezența și mărturia boierilor din sfatul domnesc, nu lipsește „*credița panului Costachi comis*”³⁸. Într-un document tot din 1623, dar fără lună și zi, se află, de asemenea, în mijlocul marilor boieri, și „*Costachi vel comis*”, urmându-i, printre alții, „Ionașco, pârcălab de Neamț, Cărstian, vistier” etc.³⁹. În documentele următoare, din același an și la o dată apropiată de aceea a documentului datat 6 aprilie, comisul Costache nu mai apare în acte, fiind înlocuit de „Coroi comis”⁴⁰. E de înțeles o cădere a sa în dizgrația voievodului, dizgrație ce se va menține și în timpul domniei următoare, a doua a lui Radu vodă Mihnea (1623–1626).

Îl reîntâlnim documentar între marii boieri în timpul domniei lui Miron Barnovschi, respectiv într-un act din 25 septembrie 1626, un zapis prin care Bogdan pitarul vinde lui Dumitrașco Ștefan, mare logofăt, „două mori într-o casă din Găgești din Gârla Putnii”, martor la vânzare fiind acum „și *Costachi vel sulgeriu*”⁴¹. Împreună cu el semnează Ghenghea mare vornic, Lupul mare vornic și alții, dovadă a accesului său în rândul marilor boieri ai vremii. Peste câteva zile, la 30 septembrie 1626, sfatul domnesc, din care făcea parte și „*Costachi mare sulger*”, reconfirmă o „tocmală” mai veche, intervenită între medelnicerul Simion Gheuca și Pană vistier, privind „un sat anume Ungurașii pre Moldova, în ținutul Neamțului”⁴². Cam acestea sunt datele din care aflăm prezența în rândul marilor boieri ai Moldovei a celui care va fi identificat în actele posterioare viețuirii lui prin sintagma „*Costachii ce-au fost sulger mari*”. Suficiente, totuși, pentru a se admite că urmașul preotului Ion a pătruns în sferele înalte ale societății timpului său, deschizând drum larg urmașilor spre însemnatele demnități ce vor consacra familia ca fiind una a marilor boieri din Moldova. Nu considerăm a fi fost o retrogradare, în sensul strict al noțiunii, trecerea de la vel comis în 1623 la funcția de mare sluger în 1626, ci o permutare de dregătorie determinată de conjunctura politică și temporală nouă, domniile fiind diferite. În istorie există situații similare.

Din sumarele note documentare păstrate, poate fi reconstituită o foarte săracă schiță biografică a slugerului Costache. Astfel, dacă în anul 1621 e fără dregătorie, dacă în 1623 accede la rangul de mare comis, implicit în sfatul domnesc, fiind alături de marii boieri ai țării, este sigur că trebuie să fi parcurs până aici și trepte dregătorești mai mici, regulă impusă de rigoarea promovărilor în funcțiile de stat ale vremii⁴³. Va fi avut, la data promovării în prima dregătorie

³⁸ *Ibidem*, p. 207 (nr. 279); Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. V/1, p. 161.

³⁹ *Uricariul*, XVIII, p. 453.

⁴⁰ *DIR*, XVII, 5, p. 209 (nr. 280), p. 213.

⁴¹ *DRH*, A, XIX, ed. H. Chircă, p. 155 (nr. 125).

⁴² *Ibidem*, p. 158 (nr. 128).

⁴³ N. Iorga, în *Istoria românilor în chipuri și icoane*, scrie: „Înainte, tinerii boieri începeau pe lângă un ocrotitor mai bătrân și treceau apoi rândurile boiernașilor pentru a se urca în sfârșit oricât de sus” (ed. 1992, p. 230).

mai importantă, aceea de vel comis, vârsta de măcar 35 de ani. Deci nașterea sa ar fi putut avea loc prin 1588, poate doi-trei ani mai devreme ori mai târziu. Stabilirea cel puțin aproximativă a datei nașterii sale este importantă și necesară în contextul aprecierilor făcute de genealogiști și istorici în legătură cu prima sa căsătorie, respectiv cu descendenții săi. Pentru că cei care s-au ocupat, fie și tangențial, de biografia slugerului Costache, au afirmat că el a fost căsătorit de două ori, ceea ce sursele documentare văzute de noi confirmă. Dar numai în privința numărului de căsătorii, nu și din punctul de vedere al identității primei soții. În *Arborele genealogic al familiei Costache Epureanu*, Virgil Caraivan notează la generația a patra următoarele: „Kostachi mare sluger (după un ispisoc de la Ieremia Movilă din 7105 (sic)/1598/iulie 22) soția sa *Călina*, fiica vornicului Cristea Ghenovici“⁴⁴. Autorul arată că a întocmit acest arbore genealogic după „acela din 1842 al lui Iordache Mălinescu, cu mici adăugiri“. Iată ce scrie și părintele I. Antonovici în legătură cu prima căsătorie a întemeietorului patronimului Costache în lucrarea monografică *Mănăstirea Florești*: „Cârstea Ghenovici a avut patru fete [...]. În 1598, când a cumpărat moșia Florești [...] și a dat-o mănăstirii sale, avea numai două fete măritate, pe Marica după Cernat logofăt și pe Anghelița după Vasile Bujoreanu staroste; pe celelalte două le-a măritat pe urmă, pe Schiva după Dabija pah[arnic] și pe *Călina după Costache mare sluger*, fiul preotului Ioan din Epureni, tulpina familiei Costache“⁴⁵. În paranteza care urmează, arată că a luat informația de la Radu Rosetti, care o avea, la rândul-i, „după cele ce i-a comunicat N. Docan“. Se pare că acesta a fost primul căruia i se datorează afirmația, notele sale fiind „scoase“ între anii 1906 și 1913⁴⁶. Există două documente, surete după ispisoaace de la Ieremia Movilă, primul datat 19 aprilie 1596, cel de-al doilea 22 iulie 1598⁴⁷, datele din ultimul fiind suportul pentru susținerea cu privire la însoțirea dintre Costache sluger și Călina, fata lui Cârstea Ghenovici. Conținutul celor două documente este similar, căci atât în primul cât și în al doilea act domnul confirmă și întărește dania „cinstiților noștri boeri, boeriul Crăste vornicul și giupâniasa lui, Anghelina, și ginerii lor Gavril Cernat și Vasile, și fiicele lor, Mărica, Anghelița, Schiva și *Călina*“ care „au dat a lor dreaptă ocină și cumpărătură [...] la pomenita mănăstire Florentina“⁴⁸. Din text, se constată că, atât în 1596 cât și în 1598, Schiva și Călina nu erau căsătorite, dar trebuie să fi fost cel puțin adolescente, dacă ținem seama de faptul că primele două surori erau deja măritate. Apoi, este știut că Schiva s-a însoțit cu Dabija Nădăbaico⁴⁹.

⁴⁴ Virgil Caraivan, *op. cit.*, p. 74 (subl. ns.).

⁴⁵ I. Antonovici, *Mănăstirea Florești*, București, 1916, p. V, nota 3 (subl. ns.).

⁴⁶ N. Docan, *op. cit.*, f. 100.

⁴⁷ *DIR*, XVI, 4 p. 234 (nr. 287).

⁴⁸ *Ibidem*; ASB, *Documente istorice*, P. CXXX/23, copie veche.

⁴⁹ Ștefan S. Gorovei, *Cantemireștii. Eșeu genealogic*, în „Revista Arhivelor“, 3/L, 1973, p.

Nu aflăm însă, de nicăieri, nimic sigur despre căsătoria ultimei fiice, Călina. Se poate spune cu siguranță că ea nu a avut cum să se căsătorească cu fiul preotului Ion, Costache. În susținerea afirmației noastre, aducem în atenția cititorilor câteva argumente desprinse din situații conexe viețuirii lor atestate documentar. Primul argument ar fi cel dat de diferența de vârstă ce trebuie să fi existat între cei doi, Călina prin 1596 și 1598 apropiindu-se de majorat, în timp ce Costache putea să aibă cel mult 10 ani. Alt argument ne este sugerat de împrejurarea realizării celei de-a doua căsătorii a lui Costache, anume cu... Tofana, fiica Angheliței, la rândul ei fiică a vornicului Cârstea Ghenovici. Or, în lumina acestei precizări, se vede că nu era posibilă o primă căsătorie, cu o soră a soacrei sale. Dar argumentul care nu poate fi pus în nici un fel la îndoială ne este oferit prin faptul, știut sigur, anume că, din prima sa căsătorie, Costache a avut un fiu numit Antiohie. Îl identificăm prin prezența în acte emise pe timpul său și semnând: „*Antiohie snă Costachi*“ sau „*Costachi Antioh sin Costachi sulger*“⁵⁰. Din contextul mențiunilor sale documentare, N. Docan socotește că nașterea lui Antiohie putea să fi avut loc prin anul 1617⁵¹ – poate un an sau doi ani mai devreme, credem noi. Trebuie să fi fost tânăr căsătorit la această dată fiul preotului Ion, iar Călina nu avea cum să fie mama lui Antiohie. Aceasta cu atât mai neîndoios cu cât nu-l aflăm printre clironomii averii rămase de la Cârstea Ghenovici, moștenire ce se confirmă prin acte din acest timp⁵². Tot la fel și în succesele întărituri domnești, nu găsim decât pe cele trei fiice, Mărica, Anghelina și Schiva cu copiii lor⁵³. Deci, în cazul că Antiohie ar fi avut mamă pe Călina, fata mai mică a lui Ghenovici, nu era firesc să apară și el, în lipsa mamei, la moștenirea bunicilor, cum vedem că apar ceilalți nepoți?!

Nu poate fi reținută nici afirmația cercetătorilor tecuceni, Const. Solomon și C. A. Stoida, care au scris despre „prima căsătorie a lui Costache sulger cu Măricuța, fiica «Gaftonii Nipojastcovei»“⁵⁴, indicând o sursă documentară din 24 august 1632. E adevărat că, la această dată, Alexandru Iliaș voievod întărește „*lui Constantin vornic de gloate și cneaghinei lui, Măricuța, fiica Gaftonei Nebojatcoe*“, cumpărătura lor din Ecușeni, ținutul Suceava⁵⁵. Îl mai aflăm pe acest Constantin ca martor la un transfer de proprietate a unor părți „din satu din Băloșeni“, ținutul Iași, la 13 ianuarie 1634, arătându-i-se identitatea: „*Constantin, ginerele lui Nebojatco*“⁵⁶; iar când domnul confirmă actul, îl numește „*Constantin*

⁵⁰ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. II/2, p. 138, 159, 160.

⁵¹ N. Docan, *op. cit.* f. 170.

⁵² CDM, I, p. 128 (nr. 322) și p. 150 (nr. 401)

⁵³ DRH, A, XXIII, ed. Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, p. 363 (nr. 321) și p. 392 (nr. 350), documente în care sunt înșirați toți urmașii fetelor Cârstei Ghenovici, dar nimic nu se pomeniște de Călina și vreun urmaș de-al ei.

⁵⁴ Const. Solomon, C. A. Stoida, *Un uric necunoscut de la Ștefan cel Mare*, în „*Revista Arhivelor*“, vol. III, nr. 8/1939, p. 2, nota 3 (extras).

⁵⁵ DRH, A, XXI, p. 206 (nr. 164).

⁵⁶ *Ibidem*, XXII, p. 19 (nr. 18).

zeat *Nebojatco*“ ceea ce înseamnă același lucru. Se repetă situația și într-un act din 25 februarie 1636⁵⁷, când slugerul Costache nu mai era în viață. Prin urmare, e de înțeles că cercetătorii tecuceni au confundat pe acest Constantin, soț al Măricuței și ginere lui Nebojatco, cu Costache sluger, cu toate că, în onomastica timpului respectiv, cele două prenume nu se suprapun, deși ele sunt sinonime. Deocamdată, până la o posibilă identificare sigură, prima soție a slugerului Costache rămâne o persoană neidentificată, în ciuda faptului că împreună au avut un fiu legitim.

În schimb, cunoaștem bine identitatea celei de-a doua soții a lui Costache sluger: ea a fost Tofana, fiică a lui Vasile Bujoreanu din căsătoria sa cu Anghelița, fata mijlocie a marelui vornic Cârstea, așa cum am arătat ceva mai înainte, soră cu Constantin Bujoreanu pe care Gh. Ghibănescu îl crezuse și îl arătase ca fiind „obârșia neamului Costache“⁵⁸. Pornind de la faptul că unii dintre Costăchești nutreau sentimentul descinderii lor din înaintași iluștri, urcând spița neamului lor în mod fantezist până la marele vornic Boldur, intrigă acum situația că ei nu și-au reconstituit filiația reală, în linie feminină, care ar fi dus la un mare dregător și boier de-al lui Ștefan cel Mare, Ion Frunteș stolnicul. Căci Anghelina, soția marelui vornic Cârstea Ghenovici, bunica Tofanei după mamă, potrivit unei însemnări aflată pe *Tetraevangelul* închinat mănăstirii Florești de către ctitori pe data de 27 iunie 1596, este arătată ca „fiica lui Crăciun biv vornic“⁵⁹; ea avea frate pe Gligorașco Crăciun, mare vornic⁶⁰ și erau urmași ai Anușcăi Frunteșoae⁶¹, mai precis „nepoți și strănepoți ai cneaghinei Anușca Frunteșoae“⁶². Este adevărat că sunt nepoți și strănepoți după frați și surori, deoarece „acea adevărată mătușă a lor, cneaghina Frunteșoae, n-au avut copii din trupul său, ci numai nepoți“⁶³, iar Gavrilică Costache și fiii săi știau că descind, pe linia maternă, din marele vornic de pe vremea lui Ieremia Movilă⁶⁴.

Nici conviețuirea lui Costache sluger cu a doua sa soție, Tofana Bujoreanu, nu a durat prea mult. Presupunând că această căsătorie s-a înfăptuit în preajma anului 1617, după nașterea fiului Antiohie din prima însoțire, lăsând

⁵⁷ *Ibidem*, XXIII, p. 378 (nr. 334).

⁵⁸ Gh. Ghibănescu, *Cristea Ghenovici și Costăcheștii*, în *IN*, fasc. 5, 1925, p. 307.

⁵⁹ I. Antonovici, *op. cit.*, p. 99.

⁶⁰ *DIR*, XVI, 4, p. 151 (nr. 202).

⁶¹ *Ibidem*, p. 150 (nr. 201).

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ ASB, *Documente istorice*, zapis prin care Gavrilică Costache face danie mănăstirii Florești jumătatea satului Popârsaci „ce sânt în gura Jirăvășului, de să împreună cu Hrăneștii, care sânt danie mănăstirii de moșul nostru, de Criste vornicul“ (subl. n.); în realitate era strămoș, cu sensul de străbunic după mamă.

din cea de-a doua legătură matrimonială doar doi copii, ținând seama și de dispariția lui Costache sluger din actele de după 1626, toate aceste aspecte pot fi luate ca dovezi ale unei prea timpurii îmbolnăviri, urmată de deces, poate chiar unul subit, cum se va întâmpla cu câțiva dintre urmașii săi⁶⁵. Se constată documentar că în anul 1632, la 1 iunie, feciorii lui „Pribiciu ce-au fost logofăt vând părțile lor din Saca, ținutul Tutovei, [...] *Todosăicăi, fata Costăchioaiei*”⁶⁶. Evident că, la data respectivă, Tofana Costache era văduvă, iar fiica sa, Tudosica, încă minoră⁶⁷.

În același an, 1632, la 20 iulie, un „Fotul Șăfrancă, bărbier din Cotnari“, se tocmește cu „*dumnialui jupânul Apostol postelnicu*“ și-i vinde „*o vie ce am avut în Băiceni, în dealul Frumușenilor [...], să hie dumisale moșie driaptă și cuconilor dumisale*”⁶⁸. Nu „și cneaghinei“ sau „jupânesei sale“, cum s-ar fi convenit dacă Apostol postelnic ar fi avut la data respectivă soție. Doar în perspectiva unei posibile căsătorii documentul specifică, așa cum se obișnuia, că via putea rămâne „cuconilor dumisale“. S-ar înțelege, deci, că acum Apostol era necăsătorit. În anul următor, însă, la 29 noiembrie 1633, domnul țării, Moise Movilă, confirmă prin carte domnească vânzarea pe care o făcuse anterior „boeriu nostru Apostol, fost pitar [...] *șase fălci de vie de la Băiceni, pe dealul Frumușeni [...] cneaghinei sale Tofana, pentru două sute de ughi, bani buni*“, în încheiere făcându-se precizarea de rigoare: „... *am dat și am întărit cneaghinei Tofana și fiului ei acele fălci de vie*”⁶⁹. Prin urmare, în intervalul de timp iunie 1632 – noiembrie 1633, devenise fapt împlinit cea de-a doua căsătorie a Tofanei Costache, născută Bujoreanu, cu acest Apostol arătat când cu dregătoria de *postelnic* – prima pe care va fi avut-o mai importantă, niciodată însă *vel postelnic* – când cu aceea de *pitar*, inclusiv *vel pitar*, după cum se vede din documentele menționate deja, ca și din altele, ce vor urma. Dar nicăieri în acte nu-l întâlnim pe acest Apostol purtând numele *Costache*. Și nici n-avea să-l poarte, din moment ce el are o cu totul altă identitate decât aceea greșit atribuită, din neatenție ori pripeală, de către autorii la care ne-am referit în prima parte a studiului nostru. Nu se confirmă nici supoziția lui N. Docan că acest Apostol ar fi din familia Jora⁷⁰, noi neîntâlnind nici o sursă documentară care să ateste acest fapt. Al doilea soț al Tofanei este prezent în anii următori ca

⁶⁵ Este bine cunoscut cazul marelui logofăt Constantin Costache, relatat de Ion Neculce, dar fenomenul s-a repetat și la alți Costăchești.

⁶⁶ DRH, A, XXI, p. 133 (nr. 106).

⁶⁷ Documentul menționat în nota de mai sus face parte dintr-un periplois întocmit de către călugării de la mănăstirea Răchitoasa, data zapisului este corectă, dar s-a produs o extrapolare în privința numelor beneficiarilor, Tudosica Costache, „fata Costăchioaiei“ având la acea dată a zapisului în jur de 10–11 ani (ASB, *Mănăstirea Răchitoasa*, X/44).

⁶⁸ DRH, A, XXI, p. 202 (nr. 159).

⁶⁹ *Ibidem*, p. 523 (nr. 417) (subl. ns.).

⁷⁰ N. Docan, *op. cit.*, f. 100.

martor la diferite „tocmeli“ de vânzare-cumpărare sau danii, cum ar fi în 1634 mai 13, martor la dania pe care Ionașco Boldescul o face dând satul său Vânători-Neamț pentru „mănăstirea numită Besericani“, semnând manu propria: „Eu, pitar Apostolica am timplat, mare pitar“⁷¹, ori la 20 iunie același an, când domnul Vasile Lupu confirmă și întărește stăpânirea pe satul Șerbești, alăturând mărturia marilor boieri, printre ei și aceea „de la Apostol fost pitar“⁷². La fel în zapisele din 18 iulie 1634, în care semnează „Apostol mare pitar“⁷³, și în anul următor, la 1 și 2 martie, când îl identificăm tot cu semnătura de mai sus⁷⁴, ca la 29 aprilie 1635 să-l găsim „Az, Apostolachi pit[ar]“⁷⁵. În anul 1635, la 6 iulie, printr-un fel de diată sub nume de zăpis, Simion Gheuca mare medelnicer lasă soției sale, Măricuța, moșiile lui „ca să mă comânde după moarte“ – condiționează el – iar rudele să nu se amestece. În încheiere, respectând regula, numește martorii: „mulți boieri au fost când am făcut acest zăpis, Chicoș șetrar mare, Răcoviț Cehan logofătul, Toderășco logofătul, Caracaș ușeriul cel mare și Apostol ce-au fost pitar“⁷⁶, fără iscălitură însă în act. E ultimul document din cele pe care am avut posibilitatea să le vedem, în care îl întâlnim în viață. Nu cunoaștem data decesului său. La 16 aprilie 1641, Vasile Lupu voievod confirmă fratelui său, Gheorghe paharnic, stăpânirea pe satul Sacalășești și „pe cinci fălci de vie de la Băiceni, în țarina Frumușeilor, cumpărate de la Tofana, soția lui Apostol fost postelnic și de la fiii ei“⁷⁷. Două zile mai târziu, domnul Moldovei emite și un uric în care scrie, printre altele: „... dăm și întărim dreapta lui ocină și cumpărătură, cinci fălci de vie la Băiceni în țarina Frumușeilor, care fălci de vie el și le-a cumpărat de la Tofana, cneaghina lui Apostol fost postelnic, și de la fiii ei, A[n]tichie și Gavrilăș și Tudosic[a], pentru 200 galbeni ungurești“⁷⁸. După cum se poate observa, Apostol apare acum în acte la forma, să-i zicem, pasivă și cu dregătoria de postelnic, aceeași pe care o avea în 1632 când și el cumpărase via de la Șofrâncă, toate celelalte date rămânând neschimbate, mai puțin suprafața. Înseamnă că în 1641 Tofana nu mai conviețuia cu soțul său, Apostol. Nu e de închipuit un divorț între cei doi: dovada se face prin moștenirea cumpărăturilor făcute de Apostol după 1633, sate și părți de sate ce vor reveni fiului mai mic al Tofanei, Gavrilă⁷⁹. Mai constatăm că în actul de întăritură pe cele cinci fălci de vie sunt menționați la

⁷¹ DRH, A, XXII, p. 137 (nr. 126).

⁷² *Ibidem*, p. 181 (nr. 159).

⁷³ *Ibidem*, p. 225 (nr. 198).

⁷⁴ *Ibidem*, vol. XXIII, p. 44 (nr. 46) și p. 45 (nr. 47), dar și „Apostolachi biv pitar“.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 141 (nr. 104).

⁷⁶ *Ibidem*, p. 194 (nr. 159).

⁷⁷ ASB, *Mănăstirea Văratec*, XV/12; CDM, II, p. 310 (nr. 1518).

⁷⁸ ASB, *Peceți*, nr. 208; *Mănăstirea Văratec*, XV/14; am citit documentele traduse în românește prin bunăvoința d-lui Nistor Ciocan, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

⁷⁹ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III/2, p. 115.

vânzători pe nume cei trei frați, inclusiv Antiohie, fiul Tofanei din prima căsătorie și frate numai după tată al celorlalți doi. Dacă Apostol ar fi fost în viață, indiscutabil că el trebuia să apară ca părtaș la vânzare, chiar dacă prin actul din 1633 via fusese cumpărată pe numele „cneaghinei Tofana și a fiului ei“, Gavriliță. Or, cum în actul din 1641 sunt indicați ca vânzători toți membrii familiei, de ce nu ar fi putut fi arătat în postura de vânzător și capul familiei, Apostol? Desigur că numai dispariția sa, prin deces, poate fi răspunsul adecvat; înstrăinarea vici a putut fi determinată chiar de acest fapt.

Antiohie Costache

Antiohie este primul din familie care preia prenumele tatălui, Costache, drept patronim, ceea ce, la rândul său, va face și fratele mai mic, Gavril. De aici încolo, toți descendenții neamului vor fi identificați cu numele de familie Costache, la care se vor adăuga, mai târziu, diferitele porecle, prin care ramurile se vor deosebi între ele⁸⁰.

Prima mențiune documentară din care se constată implicarea sa în viața socială este aceea din 18 aprilie 1641, cu prilejul înstrăinării vici de la Băiceni. Trebuie să fi avut acum vârsta de 24–25 de ani. Învățase carte, căci îl vom descoperi cu o frumoasă iscălitură în documente întocmite cu ocazia diferitelor transmițeri de stăpâniri. Este în afara oricărei îndoieli că, deși copil vitreg în noua familie, orfan de tată, părinții nu l-au marginalizat, ci i-au înlesnit implicarea în activitățile obișnuite timpului și locului său social, mai întâi ca fiu de boier, copil de 10–11 ani la dispariția tatălui său drept, dându-l la învățătura cărții și ajutându-l apoi la tinerețe să-și găsească un rost în viață. Asemenea elemente îl plasează, din punct de vedere social și ca perspectivă dregătorească, destul de aproape de marea boierime. Că astfel trebuie să fi stat lucrurile, ne convinge căsătoria lui cu una din fetele marelui boier și dregător care a fost cronicarul Grigore Ureche. Este vorba de Alexandra Ureche⁸¹. De asemenea, prezența lui Antiohie Costache la curtea domnească a lui Vasile Lupu, unde, probabil, și-a completat cunoștințele școlare ale timpului acela (prezență semnalată destul de târziu, dar reală), constituie dovezi ale aserțiunii noastre privind statutul său social, acela de a fi mai aproape de marea boierime, decât de cea mică. În consecință, nu considerăm că Antiohie Costache era chiar un „ginere insignifiant“ al lui Grigore Ureche⁸²; sorții nu i-au fost, însă, pe deplin favorabili, așa cum vor fi cu fratele său mai mic.

Pentru un scurt timp după dispariția tatălui vitreg, se poate ca Antiohie să fi avut rolul de cap al familiei. Așa ar rezulta din cartea domnească emisă de

⁸⁰ Cronicile menționează ramurile mai importante, Negel și Venin.

⁸¹ Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, București, 1979, p. 158.

⁸² *Ibidem*, p. 165.

Vasile Lupu cu prilejul unui proces încheiat la 6 aprilie 1642 și care i-a fost nefavorabil. La data amintită, el este singurul din familie care se implică în proces. Se rejudeca acum o pricină mai veche „pentru o baltă de pește ce să numește Hărcetele“, în dispută aflându-se cu „călugării de la sfânta mănăstire din țarină, din târgul Iașului, care s-au pârât de mai multe ori de față cu *sluga noastră Antiohie, fiul lui Costache, fost sluger mare* și cu alți oameni de prin satele vecine, Sărățeni și Murgeni“⁸³. În partea de început a documentului, Antiohie Costache este considerat a fi „*sluga noastră*“, deci în serviciul curții domnești, dar în partea finală el este pus laolaltă cu „ceilalți mai sus scriși oameni, *Antiohie, fiul lui Costache fost sluger*“, fără nici o remarcă de rang dregătoresc. Ei acum, deci și Antiohie, „*au rămas din toată legea țării*“⁸⁴. Putem aprecia că, la data respectivă, el figura ca „*slugă domnească*“ în virtutea principiului descendenței, totuși, dintr-o familie care beneficia de privilegiile acordate neamurilor boierești, potrivit reglementărilor ancestrale, chiar dacă, între timp, nu se afla în grațiile Curții domnești și nu ocupa vreo funcție de stat. Așa se explică, probabil, de ce, o bună bucată de vreme, nu îl aflăm cu nici un rang dregătoresc, de ce nu ia parte la activități ce țineau de sfera interesului public și îl întâlnim activ numai în treburi aferente segmentului social privat. De exemplu, în 1644 martie 17, Antiohie, Gavril și mama lor, Tofana, sunt implicați într-un proces cu locuitorii satului Sărățeni, ținutul Fălciu, pentru reglementarea stăpânirii unor robi țigani⁸⁵, nearătându-i-se vreo funcție oarecare. La fel, la 25 septembrie 1646, când se înregistrează o transmitere de stăpânire în Verșeni, ținutul Suceava, către Iordache mare vistiernic (Cantacuzino), vedem în act drept martori „*feciori de boieri*“, printre ei „*și Antiohie snă Costache și alți ficiori de boieri*“⁸⁶, la sfârșitul actului așternându-și propria-i semnătură: „*Az, Antiohie snă Costachi iscal*“. Îi identificăm prezența în probleme similare, prin mențiuni și iscălitură în documente, precum: la 12 februarie 1648⁸⁷, la 22 și 23 iunie același an⁸⁸, în 1649, la 24 și 25 aprilie⁸⁹, iscăind în toate aceste documente fără să-și arate vreo funcție. Nu se poate ca în atâtea împrejurări să nu-și fi alăturat la semnătură, potrivit regulii, și funcția, în cazul că ar fi avut-o. Abia într-un zapis din 8 februarie 1651, prilejuit de o danie pe care „*Ursul din Zmeiani*“ o face lui Gavril și lui Toader Palade, el apare între martori cu funcția, lăsându-și iscălitura însoțită de titlul dregătoriei pe care o deținea la data respectivă, „*Az, Antiohie armașu iscal*“⁹⁰.

⁸³ ASB, *Documente istorice*, P. LXXVII/6.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 219.

⁸⁶ ASB, *Documente istorice*, P. CDLXXIX/56.

⁸⁷ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II/1, p. 138.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 159 și 160.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 203 și 205.

⁹⁰ N. Iorga, *op. cit.*, XVI, p. 185; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXI, p. 72.

Îl aflăm, mai apoi, cu dregătoria de agă, pe care o avea deja la începutul conflictului militar dintre Vasile Lupu și marele său logofăt, Gheorghe Ștefan, în lupta lor pentru tronul Moldovei⁹¹. Iar în anul 1654, când se rejudecă procesul pentru aceleași „bălți de pește, anume Hărcetele”⁹², noul înscăunat în domnie, Gheorghe Ștefan, prin cartea emisă la 15 noiembrie la Iași, arată cum în fața sa și a boierilor moldoveni s-au înfățișat „*boierul nostru Antiohie aga și cu fratele lui, Gavrilăș armaș (orâjnic) și s-au pârât cu egumenul și cu tot soborul de la sfânta mănăstire numită Aron Vodă*”⁹³, câștig la judecată obținând acum Costăcheștii. Va rămâne cu dregătoria de agă până la sfârșitul vieții, sfârșit destul de timpuriu, ca și al tatălui său, în anul 1657, pe când va fi avut în jur de 40 de ani⁹⁴.

Deși documentar i-am identificat prezența numai în treburi de interes privat, în mod sigur el s-a implicat și în viața politică a vremii. La început, va fi fost devotat și credincios lui Vasile Lupu, așa cum dau de înțeles frații săi în 1679, cu prilejul redistribuirii moștenirilor părintești, când ei arată că „i-au făcut Vasile vodă silă cu o femeie din casă, fără voia lui”⁹⁵, a lui Antiohie. „Sila” nu ar fi fost posibilă dacă el nu s-ar fi aflat la vremea respectivă legat de Curtea domnească. Iar faptul trebuie să se fi petrecut înainte de 1642, data la care voievodul îl dă „*rămas din toată legea țării*” în pricina pentru balta de pește Hărcetele, amintită mai înainte. Ar fi fost aceasta prima încercare privind căsătoria lui Antiohie Costache, neacceptată nici de el și nici de familie, chestiune asupra căreia vom reveni.

Nu se cunoaște data exactă când s-a înregistrat căsătoria dintre Antiohie Costache și Alexandra Ureche, fiica cronicarului Grigore Ureche. În mod cert a fost realizată după 1647, anul în care marele vornic a decedat, căci la împărțirea averii părintești din 3 mai 1647⁹⁶, Nistor Batiște, văr „cu feciorii lui Grigore Ureche”, primește clironomie satul Posadnici, „zălogit la Toma vornicul drept 500 lei cu vecini cu tot”, iar el, neavând banii necesari, ia de la vara sa, Alexandra „niște bani dați la Toma vornicul *încă de când era fată mare, care bani i s-au venit când s-au împărțit cu frații ce au avut de la părinții lor*, Grigore Ureche”⁹⁷. Banii fuseseră dați de Toma vornicul „la Cotnarschie pisariu, ca să îmble cu dobândă pe an”, și vor fi ceruți după ce „au perit Cotnarschii, când au venit Timuș, fecior hatmanului Hmil”⁹⁸. Cum evenimentele menționate aici s-au

⁹¹ Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1956, p. 207.

⁹² Biblioteca Centrală de Stat, XXXIX/2 (traducerea d-lui Nistor Ciocan).

⁹³ Gavrilăș are acum dregătoria de armaș (orâjnic) și nu spătar, indicând aceeași sursă documentară (N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, București, 1971, p. 380).

⁹⁴ Pentru anul decesului, vezi D. Velciu, *op. cit.*, p. 158.

⁹⁵ N. Iorga, *op. cit.*, VI, p. 34.

⁹⁶ D. Velciu, *op. cit.*, p. 165.

⁹⁷ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. VI/2, p. 157.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 156.

petrecut în 1653, credem că în jurul acestei date a avut loc însoțirea dintre Antiohie și Alexandra, deci la sfârșitul domniei lui Vasile Lupu. De altfel, Antiohie Costache s-a implicat în conflictul dintre vechiul domn și pretendentul la domnie, Gheorghe Ștefan, de partea căruia se va afla. Este cea mai elocventă dovadă a neaderării sale la capriciile ambițiosului Vasile Lupu. Cărturarul Miron Costin îi surprinde prezența ca partizan și oștean în „strajea lui Ștefan Vodă, la Bacău“, loc unde se strânseseră „câțiva din boieri și feciori de boieri adunați de Ștefan vodă: Andronic sârdariul, Darie spătariul, *Antiohie aga* și alți boieri de mai înainte cu dânsul“⁹⁹. Înțelegem că legătura dintre pretendentul la scaunul domnesc cu tinerii boieri era mai veche, „*de mai înainte*“. Se știe că, până la urmă, va câștiga victoria și tronul Gheorghe Ștefan. În noua conjunctură politico-socială, Antiohie Costache și fratele său redeschid procesul pentru stăpânirea bălții Hărcetele. Iar dacă, în 1642, domnul Vasile Lupu și sfatul boierilor au negat valabilitatea actelor înfățișate de către Costăchești în susținerea dreptului lor de stăpânire, socotind că „*acel uric de la Miron Barnovschi s-au aflat neadevărat și dacă se vor ivi niște direse, în vreo vreme, să nu fie de credință*“¹⁰⁰, acum, în 1654, domnul Gheorghe Ștefan și sfatul său văd și dau soluția invers, considerând că uricile călugărilor „s-au găsit scrise cu viclenie și neadevăr“, în timp ce ale boierilor Costăchești sunt adevărate și valabile, iar „*aceste bălți de pește, anume Hărcetele, le sunt lor dreaptă ocină și dedină de la părintele lor, Costache fost mare sulger*“ pentru că au – susține noul voievod – „*direse de la Ștefan voievod cel Bătrân și cu direse și privilegii de întăritură de la Barnovschii voievod*“¹⁰¹. În timpul domniei acestuia, avusese judecată pentru aceiași pricină și „*Costachi sulger cu călugării*“, dar nu se arată nici un alt nume dintre ascendenții acestuia care să fi stăpânit anterior lui. Așadar, în 1654, „au rămas călugării dinaintea noastră și a sfatului și privilegiile pe care le aveau călugării de la Vasile voievod le-am luat de la ei și le-am dat în mâinile boierilor noștri, Antiohie aga și Gavrilas armaș și altor frați ai lor“¹⁰². Nu credem că acest caz este tipic în rezolvarea pricinilor judiciare ale timpului, dar nici nu se poate nega că multe din procesele pentru stăpâniri de averi erau influențate de partizanatul politic. Deci, deși abuzul nu constituia regula, el se practica în diverse împrejurări. Iar speța relatată stă mărturie a preocupării noului domn de a-și câștiga și menține apropiați partizanii politici pentru eventuale încercări, care nu vor întârzia să apară.

⁹⁹ Miron Costin, *op. cit.*, p. 207.

¹⁰⁰ ASB, *Documente istorice*, P. LXXVII/6.

¹⁰¹ Deși se amintește de „*direse de la Ștefan voievod cel Bătrân*“, nu se arată care au fost beneficiarii acestor acte, ca abia întăritura dată de Barnovschi vodă să pomenească pe „*Costachie sulger*“. Se explică într-un fel că în timpul acestei domnii a primit Costache sulger dregătorie și importanță mai mare.

¹⁰² BCS, XXXIX/2.

Din căsătoria cu Alexandra Ureche, Antiohie Costache nu a avut urmași, deși au conviețuit trei-patru ani. Așa rezultă din documentul datat 8 septembrie 1679, prin care Gavriliță Costache și sora sa, Tudosica Jora, reînnoiesc în scris împărțeala „pentru toate ocinile și moșii ce avem de la părinții noștri“, cum consemnează ei la începutul actului. Cu acest prilej, frații în viață exclud de la moștenire pe fiul lui Antiohie Costache, fiu ce rezultase din însoțirea silită cu „femeia din casa lui vodă“. Amândoi consideră pe „*fratele nostru Antiohie stărbu și fără ficior, [deci] noi parte nu i-am făcut, ci au rămas la noi, căci tâmplându-să de i-au făcut Vasile vodă silă cu o femeie din casă, fără voia lui, și cu acea femeie au făcut un ficior fără cununie [...]. Iar de a zăci cineva, cândva, că este cu cununie făcut acel ficior, noi, iată, frații că sântem bătrâni, pentru acest lucru să fim supt blăstăm, că noi așa știm și mărturisim că-i fără cununie. Iar cine a zice că-i făcut cu cununie și or sili să-l bagi în ocinile noastre, acela să dea samă la Dumnezeu*“¹⁰³. Am considerat necesară reproducerea mai amplă a textului documentar din care se desprinde motivația ce a fost avută în vedere pentru îndepărtarea fiului lui Antiohie de la moștenirea părintească, pentru a fi în măsură să analizăm în cunoștință de cauză justetea ori injustetea actului de excludere, în condițiile în care unii autori au emis opinii ce converg spre aprecierea că cei doi frați au procedat abuziv și nelegal¹⁰⁴. Desigur că, raportat la realitatea noastră și în lipsa unor date certe din dreptul juridic al timpului lor, actul pare nedrept și barbar. Luând seama însă cu atenție, observăm că două sunt aspectele invocate pentru a justifica îndepărtarea de la moștenire, unul clar exprimat, *căsătoria fără voia lui și fără cununie*, iar al doilea dintr-o subtilitate de sens ce rezultă din expresia că a fost „*fratele nostru Antiohie stărbu*“ și urmașul nu i se poate atribui ca legal. Primul aspect ține de reglementări juridice bine cunoscute și aplicate în Evul Mediu românesc. Cei doi frați socotesc că, la căsătoria fratelui lor mai mare, nu a fost respectată „manifestarea de voință ce trebuie să fie expresă“ și în concordanță cu prevederile din *Sintagma* lui Vlastares – culegere de texte juridice în vigoare atunci, în care scrie: „*căsătoria nu se încheie decât dacă consimt atât cei ce se unesc, cât și cei ce-i au în putere. Nu conviețuirea bărbatului cu femeia face căsătoria, ci vrerea lor de a încheia căsătoria*“¹⁰⁵, prevedere total eludată în speța dată. Căsătoria devine legală doar atunci când „*are la bază consimțământul liber (consensus) al părților*, exprimat în formă solemnă în fața organului bisericesc competent care-și dă binecuvântarea“¹⁰⁶. Tot în dreptul medieval, „*nerespectarea condițiilor de fond și de formă ale căsătoriei duceau la nulitatea actului*“, cu

¹⁰³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 34.

¹⁰⁴ C. A. Stoide, Recenzie la: I. Șiadbei, *Cercetări asupra cronicelor moldovene*, în **RIR**, XI–XII, 1941–1942, p. 412–418; D. Velciu, în *Grigore Ureche*.

¹⁰⁵ *Istoria dreptului românesc*, vol. I, București, 1980, p. 507.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

toate consecințele ce decurgeau dintr-o atare stare de lucruri¹⁰⁷. Iar potrivit „dreptului consuetudinar, copiii nelegitimi erau chemați la moștenirea mamei, dar nu și la aceea a tatălui lor”¹⁰⁸. Și Biserica „avea o poziție ostilă copilului natural”, iar urmașul lui Antiohie, rezultat din însoțirea silită, purta povara considerată nelegiuită a unui „copil fără nuntă, copil din flori”, acceptându-se numai legătura sa cu mama care i-a dat naștere¹⁰⁹. Se explică și se justifică, astfel, poziția celor doi frați când își asumă solemn și cu rigoarea cuvenită, răspunderea juridică și religioasă: „noi, frații, că sântem bătrâni, pentru acest lucru să fim sup blăstăm, că noi așa știm și mărturisim că-i făcut fără cununie”.

Cel de-al doilea aspect al situației se găsește în corelație cu cel discutat și constă în ceea ce frații susțin a fi fost „Antiohie stărpu”, cu sensul de a nu putea să aibă copii. Considerentul e de natură să fie luat în seamă de vreo eventuală instanță privind veracitatea faptului ce stă la temeiul îndepărtării de la moștenirea și stăpânirea ocinilor strămoșești. Că așa vor fi stat lucrurile în relația nerecunoașterii paternității acelui pretins urmaș al lui Antiohie Costache din însoțirea cu „femeia din casa lui vodă”, se poate proba, eventual, și prin situația că în cei trei-patru ani de conviețuire cu Alexandra Ureche ei nu au avut nici un copil. Iar „vina” putea fi pusă pe seama soțului, deoarece, în a doua ei căsătorie, aceea cu paharnicul Chiriac, „am avut și cuconi și acmu marele Dumnezeu ni i-au luat”¹¹⁰, se destăinuie el în testamentul ce-și fac unul altuia în 1670. În consecință, Gavril Costache și sora lui, Tudosica Jora, erau în deplină cunoștință de cauză și n-au lăsat să le scape privilegiile la care se ținea cel mai mult, privilegiile apărute de legislația aflată în vigoare la vremea lor.

Am insistat asupra acestei spinoase probleme din dorința de a se înțelege corect și deplin care au fost criteriile avute în vedere la îndepărtarea necunoscutului fiu al lui Antiohie de la moștenirea înaintașilor. Dar și din nevoia de a infirma acuzațiile nedrepte și nefondate, sub aspect documentar și juridic, cum că excluderea de la succesiune ar fi fost determinată de faptul că „frații Costăchești, fiind din două mame, nu se înțelegeau și, la moartea lui Antiohie aga, Gavril și Tudosica exclud de la moștenire pe un fiu al acestuia”¹¹¹, cum a scris C. A. Stoide. Preluând informația, D. Velciu a înclinat să accepte punctul de vedere al predecesorului său: ambii consideră că „s-a procedat asemănător și cu Alexandra, văduva lui Antioh, depozitându-o de bunurile ce le avea de la Antioh și odată (sic) cu acestea de cărțile și manuscrisele rămase de la părintele ei, pe care Alexandra, femeie învățată, le prețuia la justa lor valoare”¹¹². Circumstanțe agravante, pentru făptuitori,

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 509.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 521.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 162.

¹¹¹ C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 417.

¹¹² D. Velciu, *op. cit.*, p. 219.

deposedarea în modul arătat de bunurile materiale și, mai ales, de lucrurile intime și scumpe sufletește ce ar fi fost de natură să perpetueze amintirea luminoasă a cronicarului, actul sustragerii echivalând cu încercarea de ștergere a memoriei de cei dragi. O asemenea acuzație nu e de conceput nici dacă ea ar fi fost formulată în timpul vieții celor împričinați, când ei ar fi avut posibilitatea să se disculpe, invocând principiul prezumției de nevinovăție. Dar când acuzatul este de mult timp dispărut și nu are cum să se apere, gestul capătă o gravitate deosebită. Cercetătorul D. Velciu găsește, totuși, o dezlegare plauzibilă chestiunii, atunci când pune înstrăinarea bunurilor rămase de la Grigore Ureche pe seama risipitorului său fiu, Vasile, „aflat în legătură cu Gavril Costache ...” printre martorii unei tranzacții din 18 mai 1669, Vasile Ureche fiind martor la cumpărarea satului Roșieci de către Gavriliță¹¹³. În asemenea împrejurări, scrie D. Velciu, „nu ar fi deloc surprinzător ca el să fi înstrăinat, poate interesat, și prețiosul manuscris – neterminat – al tatălui său, împreună cu diferitele cărți străine, manuscrise interne și ciorne personale rămase de la cronicar, oferindu-le lui Gavril Costache și familiei lui”¹¹⁴. E posibil, mai ales că la cinci zile după ce Gavril Costache cumpăraseră la Roșieci, unde Vasile Ureche îl asistasese ca martor, acesta apare în *postura de donator* aceluiași Gavril Costache. Avem dovadă zapisul din 23 mai 1669 în care scrie: „Adecă eu, Vasilie Ureche, ficiorul lui Gligorie Ureche ce-au fostu vornic mare de Țara de Giosu [...] eu, de bună voea mea, am dăruit a meli drepti moșii ce să va alegi partia mea de împărțiala ce ni-au împărțit dumnialui vornicul Toma și părțile fratelui meu, lui Ștefan păharnicul, și a surori-mă, a Antimiei păhărnicesăi, [...] li-am dăruit dumisali, lui Gavriliță marele spătar”¹¹⁵. Dacă ar fi cunoscut această danie, nu credem că D. Velciu ar mai fi revenit, relativ recent, la părerea emisă de C. A. Stoide, validând, într-un fel, ipoteza potrivit căreia „Gavril Costache a preluat, în jurul anului 1660, de la cumnata sa Alexandra (văduva lui Antiohie Costache, fratele vitreg al lui Gavril), fiica lui Grigore Ureche, manuscrisul cronicii acestuia pe care l-a dat spre copiere unui diac la moșia sa Roșiaci”¹¹⁶.

Dar nu numai Vasile Ureche s-a aflat în bune relații cu Gavriliță și i-a cedat bunuri ale familiei, ci și ruda sa, Alexandru Buhuș, căsătorit cu Alexandra Ureche, alta decât cumnata lui Gavriliță¹¹⁷, căci și ei, în același an 1669, la 14 august, vând „moșie ce avem de pe părintele nostru, Neculai Ureche, siliștea Păcurărești și giurăte de siliște de la ... (rupt) pre Prut în ținutul Fălciului cu giurăte de baltă de Recariul și giurăte de baltă de Mezina și din a treia parte de baltă de Geamăna, giurăte, și din tot locul cu tot hinitul [...]”

¹¹³ *Ibidem*, p. 220.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ ASB, *Documente istorice*, P. CC/129 (inedit).

¹¹⁶ D. Velciu, *Cronica anonimă a Moldovei – Studiu critic*, București, 1989, p. 181.

¹¹⁷ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, cit., p. 358.

*dumisali lui Gavril Costachi marele spătar*¹¹⁸, act întărit și prin slova bine cunoscută a cronicarului Miron Costin, cumnatul, la această dată, al cumpărătorului: „*Miron vel vornic*, am fost la tocmală“. Se știe că Neculai Ureche era nepot de frate lui Grigore Ureche și văr primar cu Vasile Ureche. Dar, în afara relației de cuscrie dintre cele două neamuri, mai era vreuna care să justifice regula protimisului, deci dreptul de întâietate la cumpărare al lui Gavriliță? Ar fi și o înrudire mai îndepărtată, prin sora lui, Tudosica. Ea era măritată cu Gavril Jora, ai cărui înaintași coboară la Mitrofana Jora, căsătorită cu Nistor Ureche, tatăl cronicarului. Înrudirile acestea nu sunt prea importante sub aspectul unor drepturi juridice, astfel încât socotim raporturile dintre Gavriliță și urmașii Urechești ca fiind determinate mai mult de interese social-economice. Prin urmare, se probează documentar că relațiile dintre cele două neamuri nu au fost inamicale, așa cum s-a acreditat prin afirmația că Alexandra Ureche „*a fost deposedată*“ ilegal și abuziv de bunurile ce i-au revenit drept moștenire de la părinți și de la primul ei soț, Antiohie Costache. Nu se degajă din nici un act existența unei stări de spirit anormale, niscăi raporturi de dușmănie între cele două neamuri ce au dat figuri proeminente pentru istoria Moldovei. În plus, faptul că fiul lui Antiohie nu a reacționat în nici un fel față de nedreptatea ce i s-ar fi făcut de către cei doi Costăchești, nici când s-a produs prima împărțeală a averii¹¹⁹, nici mai târziu, cum se obișnuia, conduce la încheierea că frații Costăchești au procedat în spiritul prescripțiilor juridice din vremea lor, iar *acuzăția de nedreptate și înșelăciune*, care i-ar fi determinat se recurgă la actul încriminat, *cade de la sine*.

¹¹⁸ ASB, *Documente istorice*, P. CC/133 (inedit).

¹¹⁹ Considerăm că, înaintea împărțelii din 1679, între cei doi frați Costăchești trebuie să mai fi fost făcute încă una sau două, dar pentru care documentele lipsesc ori nu am dat noi de ele.

ECOURILE TRADIȚIILOR ÎN CERCETAREA ISTORICĂ ȘI GENEALOGICĂ

Se știe că activitatea istoricilor-genealogiști din oricare țară vizează stabilirea filiației pe cât mai multe generații a unei (unor) familii, evoluția lor pe parcursul generațiilor, legăturile de rudenie, implicarea reprezentanților săi în evenimente cu semnificații istorice, politice, militare, culturale etc, dar și reliefarea unor notabile episoade biografice. În general, lucrările de acest gen sunt dedicate celui mai important membru și spiței genealogice respective și sunt de obicei intitulate în consecință.

Preocupările și posibilitățile pentru întocmirea de lucrări genealogice diferă de la țară la țară, în funcție de nivelul de cultură. În țările mai evolute acum, în care se găsește multă documentație, și chiar din timpuri mai vechi, dispunând și de evidențe de populație din ultimele secole, reconstituirile genealogice sunt mult mai ușurate în prezent, indiferent de nivelul social al persoanelor sau familiilor aflate în obiectivul cercetărilor. Această situație a facilitat, spre timpurile mai actuale, și o sistematizare corespunzătoare în arhivele cu materialele documentare respective, astfel ca să se poată găsi cu mult mai multă ușurință informațiile dorite asupra oricărui trecut genealogic. Ca urmare a acestor condiții, dar și a îndrumărilor de specialitate aferenți, promptitudinea, ca și sollicitudinea ce se acordă unor răscolitori ai trecutului, venite uneori și dintr-o altă țară, merită să fie luate ca exemplu.

În ceea ce privește țara noastră, împrăștiatele documente, rămase după atâtea invazii, distrugeri și lungi ocupații străine, stau la baza greutăților majore întâmpinate de istoricii-genealogiști în cercetările și reconstituirile de vechi spițe ale familiilor domnești și boierești. Și totuși, interes pentru întocmire de lucrări de acest gen a existat, manifestându-se încă din prima jumătate a secolului trecut, ele trebuind să se bazeze într-o oarecare măsură și pe amintirile de familie. Astfel, Mihail Sturdza, domn al Moldovei (1834–1849), a însărcinat o întreagă comisie să-i întocmească spița neamului său. În același sens, o evidențiere specială merită și Costache Tufescu, care a întocmit o serie de spițe-arbori între anii 1830 și 1846, pentru câțiva boieri basarabeni cu care se înrudea.

Din a doua jumătate a secolului trecut, de interes este să fie menționat istoricul I. G. Sbiera, cu lucrarea sa *Familia Sbiera după tradiție și istorie* (Cernăuți, 1899).

Desigur că apariția, încă din primele decenii ale acestui secol, a unei reviste orientate pe profil genealogic, cum a fost „Arhiva Genealogică” (Iași, 1912–1913), a impulsionat oarecum preocupările istoricilor noștri spre aceste teme. Astfel, în revista respectivă s-a publicat o serie de articole de mare interes, cum ar fi spița neamului Cuza, trecutul genealogic al familiei regale din România, al familiei Hurmuzaki și altele.

Reapariția la București, în anul 1944, a revistei genealogice cu noua intitulare „Arhiva Genealogică Română”, a încercat să dea un nou îndemn în abordarea de teme în domeniul respectiv, ca și în cel biografic. Menționăm pe Traian Larionescu, cu comunicarea din ședința de deschidere a conferințelor Cercului Genealogic Român, din 14 iunie 1945, intitulată *Familii vechi bucovinene*, și pe Marcel Romanescu, cu articolul biografic intitulat *Petrache Poenaru*.

O caracteristică în orientarea acestor reviste, ca și a literaturii de specialitate în general, constituia dezideratul ca tratarea subiectelor genealogice și biografice să se facă numai pe baza documentelor scrise. Această orientare a rezultat din preocuparea majoră ca articolele și lucrările cu caracter genealogic să se situeze în limitele realităților istorice, să nu conțină neadevăruri, provenite de la eronate informații de familie. Mai mult chiar, considerându-se că toate informațiile orale de familie asupra îndepărtăților înaintași sunt eronate, folosirea lor trebuie exclusă cu desăvârșire.

Și totuși, nu întotdeauna istoricii, cercetători ai trecutului, au urmat cu rigurozitate acest deziderat, nu numai la unele lucrări genealogice, dar și la multe altele, din care unele vor fi arătate în cele ce urmează. Astfel, chiar în revista menționată mai sus, *Arhiva Genealogică Română*, articolul lui Traian Larionescu, *Familii vechi bucovinene*, când se referă la familia Pruncul, face precizarea: „Din tradiție familială, familia Pruncul ar descinde din familia Danovac, întâlnită încă pe la 1512”. La fel procedează și istoricul Gh. Bezviconi, în șirul mare de valoroase evocări biografice cu spițele genealogice respective, în special pentru boierimea basarabeană, publicate în revista „Din Trecutul Nostru” (Chișinău, 1933–1939), ca și în cele două volume intitulate *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, București, 1940–1943.

În afară de genealogiile privitoare la vechile familii domnești și boierești, lucrările de acest gen se orientează și către personalități culturale și de înalt prestigiu din societatea noastră, care și ele nu exclud informațiile de familie. În acest sens poate fi menționat criticul literar G. Călinescu, prin lucrarea sa *Viața lui Mihai Eminescu*, variantele genealogice, bazate pe diverse surse de informare alcătuind capitolul „Strămoșii”.

În aceeași ordine de idei, este și un exemplu cu privire la informația preluată de la localnici asupra bisericii din satul Hănțești, situat acum în jud. Suceava; istoricul N. Stoicescu menționează în *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 352: „Monument bisericesc „Biserica tuturor sfinților“, fostă biserică săsească după tradiție, sec. XVII–XVIII“. Această fostă biserică catolică se zice că a fost construită de sașii luați prizonieri de armata din Moldova condusă de Ștefan cel Mare, în luptele victorioase de la Baia contra ungarilor, din anul 1467. Deci, informația orală respectivă, transmisă din generație în generație timp de cinci secole, a putut vehicula o parte a adevărului istoric.

Unul din cercetătorii ieșeni ai istoriei și culturii noastre, depistând o însemnare asupra unei povestiri transmise multe secole pe cale orală, relativ la un episod cu caracter istoric, dar și biografic, al unui plutaș de pe Bistrița, nu a subestimat-o, ci a clarificat-o în cadrul unei comunicări. Este vorba de Constantin Turcu și de comunicarea sa din 21.XI.1971 ținută la sala Dalles din București, în cadrul Asociației de Studii Orientale, cu ocazia simpozionului „Moldova și Orientul“. Episodul menționat se referă la câțiva moldoveni aflați la Caffa, în Crimeea, în vara anului 1475, când turcii au cucerit cetatea de acolo; ajunși prizonieri, doar unul dintre ei, plutașul „Nica din Râpciuni“, a reușit să se salveze și să se întoarcă în locurile natale de pe Valea Bistriței, unde s-a călugărit. Această informație, transmisă pe cale orală între călugări timp de vreo 350 ani, a fost consemnată în scris de Vlădica Narcis Crețulescu în prima jumătate a secolului trecut. Pentru C. Turcu, ea a constituit subiect de amplă analiză, întrucât conținea multe informații verosimile și de interes istoric, nu numai biografic.

Este îndeobște știut că și vechea documentație istorică – cronici, anale, hrisoave, surete etc – cu referire la diverse probleme, poate să conțină, ca și informațiile orale sau însemnările de familie, multe neadevăruri, erori, omisiuni, și totdeauna este necesar ca și ele să fie analizate riguros, pentru preluarea numai a părților verosimile. Ca exemplu concludent în acest sens, menționăm cele opt documente cunoscute – italiene, moldovene și poloneze – referitoare la același episod al epopeii a 127 de tineri, luați ostateci de turci la cucerirea cetății genoveze Caffa din Crimeea, în anul 1475, care însă au reușit să se refugieze în Moldova. Relatările și informațiile conținute în documentele respective prezintă diferențe notabile între ele.

Așa cum am specificat și anterior, dar și prin exemplele prezentate, se poate reafirma acum faptul că reconstituirile genealogice și biografice făcute de istoricii noștri consacrați au avut în general în obiectiv familii și persoane din elita societății românești. Această situație se datorează faptului că, în special

vechile materiale documentare scrise, care au supraviețuit până în zilele noastre și care au fost acceptate de istorici ca singurele plauzibile, s-au referit de obicei la elita societății, și nu la categoria socială majoritară. Ca urmare, marea majoritate a populației a fost astfel defavorizată, deși rolul ei pe parcursul secolelor în existența și evoluția țării a fost atât de mare.

Și totuși, cu toate greutățile întâmpinate, mai ales atitudini descurajante din partea unor istorici consacrați când au fost solicitați, unele reconstituiri genealogice și biografice pentru familii nu de cel mai elevat rang social, însă de prestigiu sub diverse aspecte pe plan local, reconstituiri integrate uneori unor lucrări monografice, s-au mai făcut până acum în țara noastră. Autorii au fost mai ales unii pasionați din familiile sau din localitățile respective, adică neprofesioniști, și nu istorici de profesie. Iar elementul de impulsinare, pentru începerea unor astfel de lucrări, l-au constituit, de obicei, tocmai informațiile orale preluate de la acele familii sau din acele locuri, și nu materialele documentare scrise. Bineînțeles, atunci când a fost necesar, dar și posibil, lucrările respective, pentru a fi aduse la nivel de interes și pentru cercul mai larg al cercetătorilor de specialitate, au fost confruntate și completate și cu date documentare.

Până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, lucrările cu caracter genealogic întocmite de neprofesioniști, ca și cele evocatoare ale unor personalități pe plan local, uneori integrate în monografii privitoare la localități sau ținuturi, au putut să fie tipărite fără dificultate în volume proprii, broșuri sau articole de revistă. Câteva exemple: General dr. N. Vicol, *Cartea neamului Vicol*, București, 1931; Dimitrie Hoge, *Din trecutul orașului Piatra Neamț*, Piatra Neamț, 1936; *Comemorarea lui Manoil Halunga*, Piatra Neamț, 1935; Gh. P. Cramariuc, *Din satele Bucovinei: Corcești, jud. Storojineț. Contribuție la monografia satelor noastre*, București, 1931.

Tot între cele două războaie mondiale au fost și cazuri când unele manuscrise sau simple ciorne cu caracter genealogic au fost depuse la arhive sau biblioteci de stat, în preocuparea de a nu se pierde și a avea o mai bună păstrare, ca și posibilitate de cercetare și valorificare ulterioară de către specialiști: *Tabele genealogice pentru familia Cantacuzino și Catargi*, preluate la Arhivele Statului din București la 13 noiembrie 1930; Căpitan de port Petre N. Bogdan, *Studiu de genealogie al familiei Bogdan din comuna Viziru, jud. Brăila, și familiei Pallady*, manuscris preluat la Arhivele din București în 1941.

După al doilea război mondial, greutățile apărute în țara noastră, de ordin material, suspiciunile și îngrădirile politice, puținul timp liber rămas pentru preocupările și îndeletnicirile omenești de suflet, au micșorat mult numărul celor care au dorit și au avut capacitatea să abordeze teme cu caracter genealogic și biografic.

Și totuși, cu toate condițiile defavorabile, unele activități în domeniul istorico-genealogic și biografic au mai fost duse în țara noastră tot de unii pasionați, cu speranța ca măcar manuscrisele lor să ajungă la cât mai multe generații de urmași, dacă tipărirea era imposibilă. În acest sens, menționăm în primul rând pe fostul inspector C.F.R. și paleograf după pensionare, I. V. Dașchevici, care în anul 1959 avea concentrate în două bibliorafturi tot materialul unei genealogii pe care a întocmit-o pentru neamul său, cu vechi trecut boieresc nu numai în țara noastră. Asupra trecutului și blazonului respectiv, păstrat cândva la Arhivele Statului din Cernăuți, a făcut referire și Traian Larionescu în comunicarea sa despre *Familii vechi bucovinene*, menționată mai sus. În ceea ce privește reconstituirea genealogică a lui I. V. Dașchevici, realizatorul ei a desfășurat o îndelungată și pasionată muncă, atât documentară, cât și printr-o amplă anchetă la toate rudele sale din țară, folosind formulare - tip de chestionare pentru completarea arborelui genealogic, dar și pentru înregistrarea informațiilor transmise prin generații asupra îndepărtăților înaintași. Din nefericire, acum, puține resturi care mai există din această valoroasă lucrare, sunt în pericol să se piardă și ele, dacă problema nu se va bucura de atenția cuvenită.

În aceeași ordine de idei, ne referim și la un alt caz, menționat într-un articol din revista „Tribuna României“ (nr. 217/15.XI.1981) – Pan Solcan *Scrisori de acasă, CARTEA NEAMURILOR* – în care arată strădania de 15 ani a prof. Vasile Boga din satul Botoșana jud. Suceava, pentru monografia satului și prezentarea arborilor-spițe de neam pe 200 de ani, înregistrate, bineînțeles, din memoria localnicilor.

Un alt exemplu privind greutatea de reconstituire și perpetuare pentru generațiile de urmași a unei lucrări cu caracter genealogic și biografic este cea elaborată de autorul prezentului articol. Iar greutatea s-au datorat în primul rând chiar elementului de impulsioneare preliminară, constituit dintr-un număr de informații genealogice orale, incomplete și îndoielnice la prima vedere, înregistrate de la generații anterioare ale familiei, cele mai interesante cu privire la un foarte îndepărtat străbun. Reconstituirea respectivă s-a bucurat de încurajarea și sprijinul unor merituoși cercetători ai trecutului nostru istoric, s-a desfășurat pe parcursul a 35 ani și s-a finalizat în primăvara anului 1989 printr-un voluminos manuscris. Întrucât, însă, publicarea acestei lucrări genealogice nu apare încă posibilă, din cauza costului foarte ridicat, am recurs la soluția ca măcar unele episoade, de mai mare interes, să fie publicate în reviste de specialitate.

*

Cele prezentate până aici urmăresc să arate că informațiile orale, genealogice și biografice, referitoare de obicei la pătri sociale mai puțin elevate, dar și informațiile de interes local, înregistrate de unii pasionați din

familiei sau localității în vederea transmiterii lor către generațiile urmașe, nu trebuie subestimate și detestate de cercetătorii trecutului. S-ar putea avea în vedere o soluție convenabilă ambelor părți. Astfel, pasionații amatori, de cele mai multe ori cu o pregătire incompletă în domeniile respective, ar trebui ca, după înregistrarea anumitor informații orale, să solicite îndrumare și sprijin din partea unor cercetători competenți sau de la instituții de specialitate, pentru a se edifica mai bine în domeniul acelor informații și pe cale documentară. Pe acest drum, se poate purcede în continuare cu succes la analizarea și selectarea părților mai verosimile din informațiile orale, care concordă și se pot completa cu date din documentația istorică. Sigur că lucrările ce se pot întocmi în acest fel nu mai au motive să fie respinse de istorici, mai ales când au un aport notabil la clarificarea unor episoade din trecutul țării noastre.

Ținându-se seama de toate aceste aspecte, și mai ales de obligația majoră ce revine istoricilor pentru strângerea de cât mai multe informații de interes asupra trecutului țării noastre, se conturează nu numai necesitatea ca ei să susțină activitățile pasionaților căutători amatori ai trecutului, ci chiar să le-o și stimuleze. Se înțelege că, în acest fel, în concordanță și cu cele subliniate mai înainte, s-ar face astfel și o aplecare spre pătura socială mai puțin elevată. Totodată, ar fi vorba de o amplă acțiune pe plan național, de genul celor folclorice, etnografice și sociologice, desfășurate cu deosebite rezultate până la al doilea război mondial, în care, tot prin chestionare, să se solicite în toate orașele și satele din țară, răspunsuri la întrebarea dacă pe plan local au fost abordate, de amatori, teme cu caracter genealogic, biografic și monografic și stadiul în care se află ele. În afară de ajutorul competent și benefic în acest fel, ar trebui sprijinită în continuare asistența documentară în cazul lucrărilor de interes, ca și la întocmirea manuscriselor, inclusiv la publicarea lor. Bineînțeles că ancheta preliminară prin chestionare ar trebui să se bazeze în special pe școlile și cadrele profesionale din țară, între care se găsesc mulți pasionați și chiar autori de lucrări cu tangențe istorice. Reușita unei astfel de acțiuni va necesita în primul rând, contribuția Ministerului Educației Naționale, dar și a Ministerului Culturii și a Patriarhiei, de dorit sub patronajul Academiei Române.

Ca o concluzie, se poate afirma că ecourile din trecutul îndepărtat sunt adevărate comori istorice, și deci trebuie să li se acorde și lor atenția cuvenită, să nu fie lăsate să se piardă fără a fi depistate și valorificate, cu ajutorul competent al istoricilor noștri.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA FAMILIEI FILIPESCU ÎN VEACURILE XVI–XVIII (I)

I. GENEALOGIA

Începuturile acestei familii de boieri munteni se află în veacul XVI, când documentele îl amintesc pe un anume **Dumitru mare vistier**¹. El apare în documente ca Dumitru „din Cepturi” în 1574², 1584³ și în 1602⁴, dar și ca Dumitru „din Dădești”⁵ și „din Epotești”⁶.

Părinții lui nu ne sunt cunoscuți.

Dumitru s-a numărat printre marii dregători ai Țării Românești⁷. Astfel, a fost mare vistier între 1570 octombrie 4 și 1547 august 7; mare clucer între 1574 decembrie 11 și 1579 aprilie 4; mare clucer în sfat în 1574 decembrie 18, în 1575 februarie 3 și în 1579 aprilie 4; mare spătar între 1579 aprilie 20 și 1584 ianuarie 8; mare ban între 1584 ianuarie 7 și 1585 septembrie 15; mare logofăt între 1587 aprilie 30 și 1589 martie 21; mare vornic între 1589 aprilie 20 și iulie 19; fost mare vornic în sfat în 1590 aprilie 24; din nou mare logofăt între 1591 iunie 1 și 1592 august 27; fost mare logofăt în sfat între 1594 iunie 3 și 1597 septembrie 27; apoi, ocupă din nou dregătoria de mare vornic între 1597 martie 23 și 1602 martie 9; apare ca vornic în 1601 decembrie 4 și în 1603 mai 6⁸; hrisoavele vremii încep să-l numească din 1603 „Dumitru cel bătrân”⁹; apare ca fost vornic în 1604¹⁰ și, în același an, ca vornic¹¹ și mare vornic¹².

¹ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Secolele XIV–XVII*, București, 1971, p. 57 (în continuare: N. Stoicescu, *Dicționar*).

² *Lista dregătorilor din sfatul domnesc al Țării Românești în secolele XVI–XVII*, în **SMIM**, IV, 1960, p. 573 (în continuare: *Lista dregătorilor...*).

³ *Ibidem*, p. 571.

⁴ *Ibidem*, p. 568.

⁵ *Ibidem*, p. 566, 568.

⁶ *Ibidem*, p. 569, 570.

⁷ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 57.

⁸ *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, II, București, 1974, nr. 84.

⁹ *Ibidem*, nr. 90.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 105, 113, 122.

¹¹ *Ibidem*, nr. 108, 120.

¹² *Ibidem*, nr. 124.

Nu știm dacă înainte de anul 1570, când se număra printre membrii sfatului domnesc, a mai avut și alte dregătorii. Înainte de a ajunge în vârful ierarhiei dregătorilor, Dumitru a ocupat alte trei funcții.

În calitate de membru al sfatului domnesc, a făcut parte din solia munteană trimisă de Mihai Viteazul la Sigismund Báthory, în mai 1595, în vederea creării unei alianțe. Autorul *Letopiseșului Cantacuzinesc* arată că Mihai „trimise la Batâr Jicmon boiari bătrâni sfetnici, anume: Evthimie mitropolitul cu amândoi episcopii și pre Mitrea dvornicul i Isar logofătul i Dumitrul dvornicul i Radul Buzescul și alți mulți boiari de țară, cum Mihai vodă să fie ascultător de Batâr Jicmon, iar de țara să n-aibă scădere, ci să și-o ție deplin”¹³.

Pe de o parte, cronicarul îl amintește pe Dumitru ca vornic, iar pe de altă parte, în actul din 20 mai 1595¹⁴, el apare ca logofăt. Presupun că este vorba de o greșală a cronicarului.

Din pasajul de mai sus se poate observa că Dumitru făcea parte dintre boierii sfetnici ai domnului.

În privința aceluiași raport boier-domn, se pare că el s-a numărat printre boierii care l-au trădat pe Mihai și care au hotărât să supună Țara Românească principelui Transilvaniei, căutând, în același timp să-și întărească poziția lor în țară¹⁵. Este un moment de revanșă al boierimii din Țara Românească, deoarece prin acest act, care avea un caracter umilitor, puterea fusese luată domnului, iar cârmuirea atribuită celor 12 boieri munteni; ei urmau să fixeze cu Báthory și cu Dieta transilvană cuantumul dărilor și venitul cuvenit domnului, care nu avea voie să-și schimbe dregătorii.

În calitate de „iudex generalis”, semnează – primul dintre marii boieri – actul jurământului către împăratul Rudolf II, la 9 iunie 1598¹⁶. În același an, domnul îi încredințează conducerea oștilor împotriva lui Hadâm pașa din Vidin și a lui Mehmet pașa din Dârstor, care urmăreau „să apuce scaunul lui Mihai vodă”¹⁷. Important este și faptul că, înainte de anul 1599, Dumitru vornic a fost implicat și într-un complot împotriva lui Mihai Viteazul, alături de marii dregători¹⁸. El semna, primul, scrisoarea din 5 septembrie 1599, adresată de mitropolitul Eftimie boierilor munteni refugiați în Moldova, prin care îi ruga să ceară sprijinul lui Ieremia Movilă împotriva lui Mihai Viteazul¹⁹.

¹³ *Istoria Țării Românești (1290–1690). Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, București, 1960, p. 59.

¹⁴ I. Ionașcu, *Mihai Viteazul și autorii tratatului de la Alba Iulia; 1595*, în *AIIC*, 5, 1962, p. 121–123.

¹⁵ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, București, 1988, p. 170.

¹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 359.

¹⁷ *Istoria Țării Românești. Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 69.

¹⁸ Șt. Ștefănescu, *Știri noi cu privire la domnia lui Mihai Viteazul*, în *SMIM*, V, 1962, p. 175–194.

¹⁹ *Ibidem*, p. 186–188.

Întrucât documentele nu-l mai menționează începând cu anul 1604, presupun că, la scurt timp după acest an, Dumitru s-a stins din viață.

Dumitru s-a căsătorit înainte de anul 1571²⁰ cu Calea din Cepturi. Numele acestui sat, așa cum am văzut, apare în documente alăturat prenumelui său, fiind moșia primită ca zestre.

Calea era fiica lui Toma ban din Pietroșani, omorât la 1536 de Radu Paisie, și a Marei²¹. Era nepoata lui Dragomir spătar din Cepturile, fratele lui Toma ban, omorât din porunca lui Vlad Vintilă la 1535²². Ea avea doi băieți, Bratu și Simco, proveniți dintr-o căsătorie anterioară²³. Dintr-un hrisov emis la 1571²⁴, aflăm că, în timpul lui Petru cel Tânăr (1559–1568), ei nu ocupau dregătorii și că atunci și-au vândut părțile lor de moșie din satul Cepturi unui megiaș, fără știrea rudelor, adică a Calei și a Caplei, sora Calei²⁵. Deci aceste părți le-au moștenit de la mama lor.

Dumitru din Cepturi și Calea au avut doi băieți, pe **Dragomir postelnic**²⁶ și pe **Stoica spătar**²⁷. Nici unul dintre ei nu a ajuns mare dregător.

Dragomir este amintit într-un singur document din 1618²⁸, în care apare ca postelnic. Probabil a murit înainte de 1630, deoarece atunci Rada, fiica sa²⁹, și Staico paharnicul Rudeanul, soțul ei³⁰, au vândut lui Buzinca comis toate moșiile lui Dragomir postelnic, pe care Rada le moștenise de la tatăl său³¹.

Nu avem date care să se refere la soția sa. Știm doar că a avut o fiică, deja amintită, căsătorită cu Staico paharnicul Rudeanul, care nu a ajuns mare dregător, și apoi cu Marco logofăt Danovici³².

Stoica a ocupat dregătoria de spătar: astfel apare în documente din 1618³³ până în 1636³⁴. În anul 1632 și-a întocmit testamentul, ajungându-l „vreme de bătrânețe și de moarte”³⁵, dar documentele îl mai amintesc încă în anul 1636³⁶. Probabil că la scurt timp după această dată s-a stins din viață.

²⁰ **DIR**, B, XVI/4, nr. 54.

²¹ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 97.

²² *Ibidem*, p. 53.

²³ **DIR**, cit., nr. 54.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Catalogul documentelor Țării Românești...*, III, București, 1978, nr. 1144.

²⁷ *Ibidem*, II, nr. 885.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Catalogul documentelor...*, III, nr. 1144.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Catalogul documentelor Țării Românești...*, IV, București, 1981, nr. 730.

³³ *Ibidem*, II, nr. 885.

³⁴ *Ibidem*, IV, nr. 730.

³⁵ **DRH**, B, XXIII, nr. 371.

³⁶ *Catalogul documentelor ...*, IV, nr. 730.

Stoica spătar a fost căsătorit de două ori. Prima sa soție a fost Stana³⁷, fiica lui Staico postelnic din Bucov³⁸. Acesta a ajuns mare postelnic și mare spătar la sfârșitul veacului XVI³⁹. A fost omorât de Petru Cercel la sfârșitul anului 1585⁴⁰. El a mai avut o fiică, sora Stanei, cunoscută în documente ca Maria din Bucov⁴¹.

În studiul lui George D. Florescu cu privire la boierii din Mărgineni, găsim, sub forma unei ipoteze, că Staico postelnic din Bucov ar fi fost căsătorit de două ori, prima soție fiind Stana, despre care nu deținem alte informații, iar cea de-a doua fiind Elena, coborâtoare din neamul acestor boieri din Mărgineni, mama Mariei⁴², probabil și a Stanei. Înrudirea dintre Staico, boierul din Bucov, și boierii din Mărgineni poate fi dovedită, folosind principiul transmiterii moșiilor, de faptul că atât Maria din Bucov, cât și nepotul ei, Dumitrașco, fiul Stanei, au deținut părți de moșii ce aparținuseră boierilor din Mărgineni. Dar acest lucru îl vom urmări când ne vom referi la moșiile pe care le-a stăpânit Dumitrașco.

Deci, Stana, descendentă după mamă din familia boierilor din Mărgineni, moștenitoare a acestora, s-a căsătorit cu boierul din Ceptura. A murit înainte de anul 1632⁴³.

Stoica spătar și Stana au avut un fiu, pe nume **Dumitrașco**, care va ajunge mare dregător.

Cea de-a doua soție a lui Stoica s-a numit Condeșă⁴⁴. Cu aceasta s-a căsătorit înainte de anul 1632⁴⁵. Nu avem informații cu privire la familia din care provenea. Din această căsătorie, Stoica spătar a avut trei băieți: *Pătru*, *Dumitru* și *Pădure*⁴⁶. În documentul din 1632, se precizează că ei sunt mai mici în vârstă decât Dumitrașco. Nici unul dintre ei nu ocupa vreo dregătorie, neavând, probabil, vârsta necesară. De asemenea, nici unul dintre ei nu a ajuns să se numere printre marii dregători⁴⁷.

Arătam mai sus că Dumitrașco, fiul mai mare al lui Stoica spătar, a ajuns mare dregător. Pătrunderea lui în rândul marilor dregători s-a datorat, așa cum se va vedea în capitolul rezervat moșiilor familiei, averii moștenite de la mama sa, prin care i-a fost asigurată poziția socială, probabil meritelor personale, dar și relației de vecinătate cu influenții boieri Cantacuzini. Continuatori ai boierilor

³⁷ DRH, cit., nr. 371.

³⁸ *Catalogul documentelor ...*, IV, nr. 1478.

³⁹ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 88.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Catalogul documentelor ...*, IV, nr. 1478.

⁴² George D. Florescu, *Boierii din Mărgineni*, extras din BCIR, IX, 1930, p. V.

⁴³ DRH, cit., nr. 371.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 177.

din Mărgineni, prin căsătoria lui Constantin postelnicul Cantacuzino cu fiica Elinei din Mărgineni și a lui Radu vodă Șerban, Cantacuzinii au moștenit de la aceștia din urmă moșii unde stăpânea și Dumitrașco.

Un „cursus honorum” al lui Dumitrașco se prezintă în felul următor: probabil spătar, dregătorie pe care a ocupat-o și tatăl său, între 1612 și 1617⁴⁸, vtorî comis între 1618 februarie 25⁴⁹ și 1619 iulie 28⁵⁰, comis în 1620 decembrie 12⁵¹, între <1624 septembrie> 10⁵² și 1632 mai 6⁵³.

În actul datat <1624 septembrie> 10, el a semnat ca *Dumitrașco comis din Filipești*. În acest mod va semna pe numeroasele acte până în anul 1637⁵⁴.

În continuare, apare ca clucer între 1634 august 5⁵⁵ și 1641 mai 4⁵⁶. În acest interval, pe un act ce poartă data de <1634> noiembrie 2⁵⁷, a semnat alături de marii dregători din sfatul domnesc cu numele de *Filipescu*. Numele de *Filipescu* îl vom întâlni, însă, mai des în actele ulterioare anului 1637⁵⁸.

În 1635 octombrie 26⁵⁹, apare ca fost mare clucer, fără dregătorie la 1637 ianuarie 5⁶⁰ și în 1641 ianuarie 17⁶¹ iar la 1641 aprilie 4⁶², ca fost mare pitar (?).

Apoi, apare ca mare sluger în 1641, între august 11⁶³ și noiembrie 20⁶⁴, fiind mare sluger în divan în 1641 august 11⁶⁵; mare stolnic din <1641 decembrie 24>⁶⁶ până în 1644 decembrie 30⁶⁷. În acest interval de timp, apare ca stolnic în 1644 ianuarie 2⁶⁸. Menționat ca fost mare stolnic, semnând alături de marii dregători, în 1645 între ianuarie 15⁶⁹ și aprilie 22⁷⁰, în 1645 mai 10⁷¹, din 1646 septembrie 1⁷² până în 1647 ianuarie 8⁷³, în 1648 iunie 15⁷⁴ și în 1649 între

⁴⁸ *Catalogul documentelor ...*, II, nr. 830.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 870.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 1020.

⁵¹ *Ibidem*, nr. 1177.

⁵² *Ibidem*, III, nr. 394.

⁵³ *Ibidem*, nr. 1295.

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 593, 599, 903 etc; IV, nr. 437, 442, 444, 460 etc.

⁵⁵ *Ibidem*, IV, nr. 377.

⁵⁶ *Ibidem*, V, București, 1981, nr. 380.

⁵⁷ *Ibidem*, IV, nr. 425.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 1145, 1268 etc; V, nr. 250, 286, 292, 320 etc.

⁵⁹ *Ibidem*, IV, nr. 602.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 897.

⁶¹ *Ibidem*, V, nr. 250.

⁶² *Ibidem*, nr. 352.

⁶³ *Ibidem*, nr. 465.

⁶⁴ *Ibidem*, nr. 528.

⁶⁵ *Ibidem*, nr. 468.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 547.

⁶⁷ *Ibidem*, nr. 1509.

⁶⁸ *Ibidem*, nr. 1188.

⁶⁹ *Ibidem*, VI, București, 1993, nr. 16.

⁷⁰ *Ibidem*, nr. 122.

⁷¹ *Ibidem*, nr. 146.

⁷² *Ibidem*, nr. 622.

⁷³ *Ibidem*, nr. 710.

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 1157.

martie 30⁷⁵ și noiembrie 26⁷⁶; mare stolnic în 1648 iunie 6⁷⁷ și stolnic între 1645 octombrie 25⁷⁸ și 1646 aprilie 23⁷⁹; stolnic în divan în 1650 martie 3⁸⁰, în 1651 ianuarie 13⁸¹ și în 1654 ianuarie 8⁸². În acest ultim document se menționează că era bătrân.

Înainte de a ajunge mare stolnic în sfatul domnesc, Dumitrașco a ocupat mai multe dregătorii: spătar, vtori comis, clucer. În intervalul în care a ocupat dregătoria de clucer, apare adeseori martor alături de marii dregători din sfatul domnesc. Se pare că, din timpul domniei lui Matei Basarab, clucerul, alături de sluger și de pitar, devine, treptat, membru al sfatului domnesc⁸³. De altfel, el apare menționat într-un document ca fost mare clucer. Ulterior apare ca fost mare pitar și ca mare sluger de divan. Cariera lui de dregător se întinde pe o perioadă de 42 de ani.

Se poate observa că Dumitrașco și-a luat numele de la cel al moșiei pe care o stăpânea, anume Filipești. Dacă înainte de 1637 semna *Dumitrașco din Filipești*, după acest an, tot mai des, la prenumele său își va adăuga numele de *Filipescu*. Acest nume îl vor purta și urmașii săi.

După cum am amintit mai sus, în anul 1654 Dumitrașco era deja bătrân. În 1655, în timpul revoltei seimenilor din Țara Românească, s-a refugiat la Brașov⁸⁴.

Dumitrașco se afla în relații de prietenie cu judele Brașovului Michael Goldschmidt, așa cum reiese din două scrisori adresate acestuia la 1641⁸⁵ și la 1646⁸⁶; în prima, îl ruga să elibereze pe un rumân fugit, iar în cea de-a doua, îi mulțumea pentru sprijinul dat la prinderea unor hoți de cai. Desigur că aceste servicii erau reciproce.

Probabil că unul dintre serviciile pe care i le aducea judele Brașovului era și acela de a-l găzdui în cetate, împreună cu familia, când în Țara Românească erau vremuri tulburi.

Deoarece documentele nu-l mai amintesc pe Dumitrașco din anul 1655, presupun că scurt timp după acest an s-a stins din viață.

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 1340.

⁷⁶ *Ibidem*, nr. 1546.

⁷⁷ *Ibidem*, nr. 1168.

⁷⁸ *Ibidem*, nr. 305.

⁷⁹ *Ibidem*, nr. 452.

⁸⁰ Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, II, București, 1916, p. 13.

⁸¹ A.S.B., *Fond Măndstirea Mărgineni*, ms. 454, f. 289.

⁸² A.S.B., *Fond Măndstirea Glavacioc*, ms. 223, f. 74v–75v.

⁸³ N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, București, 1968, p. 56.

⁸⁴ *Idem*, *Dicționar...*, p. 177, 178, nota 7.

⁸⁵ *Catalogul documentelor...*, V, nr. 547.

⁸⁶ N. Iorga, *Brașovul și românii*, București, 1905, p. 182 și urm.

Soția lui s-a numit Voica⁸⁷. Cei doi au avut patru copii, un băiat și trei fete. Băiatul, **Pană**⁸⁸, va ajunge mare dregător.

Dintre fete, *Dumitrana*⁸⁹ s-a căsătorit cu Chirca Rudeanu⁹⁰, nepot de frate al lui Teodosie Rudeanu mare logofăt⁹¹. Chirca Rudeanu a ajuns și el mare dregător: între anii 1654 și 1680, a făcut parte din sfatul domnesc ca mare stolnic, mare clucer, mare ban și mare logofăt⁹². Cei doi au avut copii pe Diicu, Radu și Ilinca⁹³.

Slamna, cea de-a doua fiică⁹⁴, a fost și ea căsătorită cu un descendent din neamul Rudenilor, cu Ivașco Ceparul, nepotul de fiică al lui Teodosie Rudeanu⁹⁵. Mare dregător și el, ajunge să ocupe funcțiile de mare armaș, mare serdar și mare medelnicer⁹⁶. Ei au avut șase copii: pe Pârvu și Dumitru Căzănescu⁹⁷, și pe Necula, Radu, Marica și Dobra⁹⁸.

Căsătorindu-și fetele cu acești boieri, Dumitrașco Filipescu s-a înrudit cu boierii Rudeni ale căror moșii se găseau în partea de vest a țării, în Olt. Prin căsătoria celei de-a treia fiice, el se va înrudi și cu familia Grecenilor din județul Dâmbovița. Astfel, *Evda* a fost căsătorită cu Papa (II) Greceanu⁹⁹, mare sluger, mare comis și mare vistier, între anii 1660 și 1674¹⁰⁰. Ei au avut patru copii: Șerban, Constantin, Pană și Ilinca¹⁰¹.

Carierea lui **Pană Filipescu**, se prezintă astfel: postelnic în 1636 februarie 8¹⁰²; vtori spătar în 1636 martie 20¹⁰³; spătar în 1637 aprilie 22¹⁰⁴ și în 1639 mai 31¹⁰⁵; postelnic din 1642 noiembrie 23¹⁰⁶ până în 1643 mai 4¹⁰⁷; fost vtori postelnic în 1643 mai 8¹⁰⁸; postelnic din 1643 decembrie 22¹⁰⁹ până în 1644 iulie 5¹¹⁰;

⁸⁷ *Catalogul documentelor...*, IV, nr. 912.

⁸⁸ *Ibidem*, nr. 667.

⁸⁹ *Ibidem*, VI, nr. 661.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 237.

⁹² *Ibidem*, p. 238.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 303.

⁹⁵ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 200.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, p. 222, nr. 704.

⁹⁸ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 201.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 177.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 194.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Catalogul documentelor...*, VI, nr. 667.

¹⁰³ *Ibidem*, nr. 694.

¹⁰⁴ *Ibidem*, nr. 962.

¹⁰⁵ *Ibidem*, nr. 1478.

¹⁰⁶ *Ibidem*, V, nr. 863.

¹⁰⁷ *Ibidem*, nr. 1011.

¹⁰⁸ *Ibidem*, nr. 1178.

¹⁰⁹ *Ibidem*, nr. 1004.

¹¹⁰ *Ibidem*, nr. 1387.

logofăt de vistierie în 1645 mai 24¹¹¹ și în 1646 septembrie 6¹¹²; logofăt din 1646 ianuarie 8¹¹³ până în 1653 februarie 14¹¹⁴; apare ca logofăt în divan în 1646 noiembrie 22¹¹⁵. Tot atunci va semna, alături de marii dregători, ca *Pană Filipescu*. Deși în acte apare și ca *Pană din Filipești*¹¹⁶, din 1646 el a semnat cu numele de Filipescu¹¹⁷. În continuare, a ocupat dregătoria de mare stolnic din 1653 iunie 11 până în 1654 mai 30¹¹⁸. Semnificativ este faptul că apare în sfatul domnesc al lui Constantin Șerban, în 1654 mai 8, ca mare stolnic, ocupând locul al șaselea¹¹⁹, deși acest dregător se situa pe locul șapte sau opt în sfat¹²⁰.

Odată intrat în sfatul domnesc, avansează rapid în funcții. În același an, din 11 iunie¹²¹ până în decembrie 22¹²², a ocupat dregătoria de mare paharnic. A fost mare spătar din 1655 ianuarie 5 până în 1658 ianuarie 30 și în acest an, între mai 26 și iulie 26¹²³; fost mare spătar în 1658 iunie 8 și în 1659 iunie 8¹²⁴, mare vistier în 1660, între februarie 6 și august 28 și din nou mare spătar între 1661 ianuarie 9 și 1662 ianuarie 12 și în 1664 noiembrie 27¹²⁵. Cariera lui de mare dregător se întinde pe o perioadă de 28 de ani.

Asemenea tatălui său, înainte de a intra în sfatul domnesc a ocupat mai multe dregătorii. Ca postelnic îl aflăm în 1636 dar și mai târziu, între 1642 și 1644. Este posibil ca în 1634 să nu fi exercitat efectiv această funcție, ci doar să fi purtat titlul de postelnic. Se pare că acest titlu îl purtau toți fiii de boieri, fără a fi atribuit de domn¹²⁶. A adus servicii domnului, ocupând dregătorii la curte; era familiarizat cu întocmirea hrisoavelor și cu ținerea socotelilor la visterie. Pentru o mai lungă perioadă de timp, a ocupat dregătoria de mare spătar, funcție cu caracter militar.

Pe Pană Filipescu îl găsim făcând parte din solia trimisă la Poartă, în iunie 1654, cu scopul de a cere sultanului, ca domn al Țării Românești, pe Constantin Șerban. Alegerea acestuia fusese hotărâtă la Târgoviște, după moartea lui Matei Basarab (9 aprilie 1654), de către boierime, mitropolit și

¹¹¹ *Ibidem*, VI, nr. 165.

¹¹² *Ibidem*, nr. 625.

¹¹³ *Ibidem*, nr. 364.

¹¹⁴ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 178.

¹¹⁵ *Catalogul documentelor...*, VI, nr. 661.

¹¹⁶ *Ibidem*, nr. 806, 1145, 1359.

¹¹⁷ *Ibidem*, nr. 1359.

¹¹⁸ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 178.

¹¹⁹ A.S.B., ms. 223, f. 74v–75v.

¹²⁰ N. Stoicescu, *Sfatul domnesc*, p. 281.

¹²¹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 2.

¹²² N. Iorga, *Studii și documente*, V, București, 1905, p. 443.

¹²³ *Lista dregătorilor...*, p. 572.

¹²⁴ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 178.

¹²⁵ *Lista dregătorilor...*, p. 572, 574.

¹²⁶ Al. Perietzianu-Buzău, *Postelnici și logofeți prin drept de naștere?*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 3–4, p. 166.

slujitori. Cronica amintește cum „degrab aleseră pre o seamă de boiari, anume Stroe Leurdeanu și Pană Filipescu și Gheorghe Băleanul și Drăghici Cantacuzino și Danciul Părăianul și Goran Olănescul și Negoită Condесcul și Preda Bucșăneanul și cu o seamă de roșii și popi, de i-au trimis la Poartă, făcând mare rugăciune la toți ca să le hărăzească pre Constandin vodă să le fie domn. Și numai decât le-au făcut pre voe, precum l-au pohtit și țara. Și-i dederă steag de domnie noao, trimițându-l cu terzi Mustafa aga Tahalgıul împreună cu boiari”¹²⁷.

Dintre boierii trimiși la Poartă, numai Pană făcuse parte din sfatul domnesc, la acea dată¹²⁸. În urma schimbărilor intervenite în sfat, în lunile aprilie-mai 1654, Pană își va păstra locul ca mare paharnic.

În ianuarie 1658, când Mihnea III venea în Țara Românească, în calitate de domn, cu sprijin turcesc și tătăresc, Constantin Șerban a încercat să-i opună rezistență. Conducător al oștilor era Pană Filipescu mare spătar. De la Paul de Alep, aflat atunci în Țara Românească, aflăm că Pană, care se găsea cu oștile lângă București, s-a retras din fața armatei turcești și că, ulterior, pus de domn să apere curtea domnească din Târgoviște, abia a putut scăpa cu viață din fața tătarilor: „Aici s-a oprit (lângă Câmpulung) după ce l-a postat la Târgoviște pe spătar, în fruntea unei armate regulate de mai bine de 12.000 de oameni cu ordinul de a nu părăsi acest post [...] și să vezi poruncile nesăbuite ce s-au dat, <și anume>: domnul a dat voie trupelor din Târgoviște să prade tot ce fusese lăsat acolo în magazine spre păstrare, ca provizii de mâncare, vin și alte băuturi, cu gândul că orice se va întâmpla, să nu rămână nimic de care să se folosească dușmanul.

Și chiar în clipa când erau ocupați cu prada și erau răpuși de beție, au apărut pe neașteptate în fața orașului vreo 300 de tătari, care porniseră înaintea grosului armatei, spre a culege informații asupra împrejurărilor și asupra pozițiilor lui Constantin. Îndată ce aceștia au început hărțuiala, trupele lui Constantin și-au pierdut cumpătul și spătarul a fugit din fața tătarilor cu întreaga armată ce era cu el.

Tătarii nu au încetat urmărirea până ce nu i-au împins pe români până în șanțul domnului; și dacă s-ar fi grăbit ceva mai mult, l-ar fi prins de viu chiar pe spătarul însuși”¹²⁹.

Probabil că s-a refugiat cu Constantin Șerban în Transilvania, la 10 martie 1658, domnul fiind însoțit de „cei mai mulți din boierii și dregătorii țării sale”¹³⁰. Va fi revenit în Țara Românească împreună cu alți boieri, în urma scrisorilor trimise de Mihnea III în Transilvania¹³¹.

¹²⁷ *Istoria Țării Românești. Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 118.

¹²⁸ *Lista dregătorilor...*, p. 563–583.

¹²⁹ *Căldători străini despre Țările Române*, VI, București, 1976, p. 250.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 256.

¹³¹ *Istoria Țării Românești. Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 132.

În țară, politica noului domn, aparent favorabilă turcilor, se va modifica vizibil din vara anului 1658, când, în cursul unei expediții turcești în Ardeal, „Mihnea vodă spusese boierilor de taină, cum va să tae pre turci”¹³².

Puși în fața acestui plan, unii dintre boieri și slujitori l-au părăsit. Motivele pentru care boierii nu-l mai susțineau erau, pe de o parte, recenta experiență nefericită a fostului domn, iar pe de altă parte, nemulțumirea față de Mihnea, care-i favorizase vizibil pe slujitori¹³³.

Complotul urzit împotriva domnului de câțiva boieri s-a soldat cu uciderea acestora¹³⁴.

Neîncrederea domnului s-a lăsat și asupra postelnicului Constantin Cantacuzino și asupra ginerelui acestuia, Pană Filipescu, aflați atunci la moșiile lor de pe Valea Prahovei și, bănuindu-i că ar fi avut legătură cu acest complot, a trimis să-i omoare. Episodul este descris amănunțit în *Letopiseșul Cantacuzinesc*: „Atuncea, pre acea vreme, era și Constandin Cantacuzino stari postelnicul, cu toată casa lui și cu gineri-său, Pană Filipescu, biv vel spătar, iar cu casa lui, la satele lor de la munte, pre apa Prahovei, din porunca Mihniei, lăsați cu voia lui și cu carte iscălită cu mâna lui, ca să șază ei acolo, să se odihnească cu bună pace, nebănuți de nimeni [...]. Deci fiind Mihnea obidit pre o seamă de boiari, gândit-au să nu fie acel lucru și în știrea lui Constandin postelnicul și a gineri-său, Pană spătariul. Ci, cu mare taină au poruncit la Odor căpitanul de au mers cu târgoviștenii și cu toți plăiașii Ialomiții, să prinză pre acești ce scriu mai sus. Și neștiind nimic de aceia, lovit-u-i-au fără veste marți dimineața, avgust 16 dni 7166, gonitu-i-au pre toți munții Praovei, 2 zile și 2 nopți, pân le-au dăschis Dumnezeu calea și au scăpat în cetatea Brașovului cu jupănese, cu coconi cu toți. Și nici pre unul n-au prins. Văzând acești boiari atâta nebunie a Mihniei vodă pornită asupra lor, socotiră că nu vor putea trăi în zilele lui. Ci au trecut în țara Moldovei cu totul”¹³⁵.

Cei doi boieri fuseseră scoși din dregătoriile de mare logofăt și, respectiv, mare spătar la 25 iulie 1658¹³⁶, împreună cu Preda Brâncoveanu mare ban și Pârvul din Vlădești mare vistier, uciși ulterior de Mihnea¹³⁷, și cu Radu Cândescu mare vornic și Eustratie Leurdeanu mare postelnic¹³⁸.

„Întristarea” lui Mihnea cauzată de fuga în Moldova a boierilor Cantacuzini și a spătarului Pană Filipescu¹³⁹, înrudit cu aceștia, era îndreptățită: postelnicul era mai greu de supravegheat acolo decât în țară. În aceste condiții,

¹³² *Ibidem*, p. 133.

¹³³ A. Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, București, 1983, p. 213.

¹³⁴ *Istoria Țării Românești. Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 134.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 134-135.

¹³⁶ *Lista dregătorilor...*, p. 570, 572.

¹³⁷ *Istoria Țării Românești. Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 134.

¹³⁸ *Lista dregătorilor...*, p. 566, 568, 574, 581.

¹³⁹ *Istoria Țării Românești. Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 136.

Mihnea adoptă o formulă nouă, și anume, îi „părăște” pe cei doi la Poartă pe motivul că „sânt haini împărăției și amestecă țările”.

Pană Filipescu, căsătorit cu fiica postelnicului, și-a urmat îndeaproape socrul, beneficiind în acele momente de protecția lui. Cei doi capigii ai vizirului, trimiși în Moldova să-i aducă pe boieri, se întorc la Brusa numai cu postelnicul: „Și au mers Constandin postelnicul singur la vizirul, găsindu-l lângă mare, la Brusa; acolo s-au închinat și și-au curtenit la dânsul și foarte i-au părut bine vizirului de dânsul, iar gineri-său Pană spătarul au rămas la Moldova, împreună cu cumnații lui, cu Drăghiciu și cu Șărbănuș, cu casele lor întregi”¹⁴⁰. Beneficiind de influența sa pe lângă vizir, Constantin Cantacuzino reușește să întoarcă lucrurile în favoarea sa.

După mazilirea lui Mihnea (noiembrie 1659) și înlocuirea lui cu domnul Moldovei, Gheorghe Ghica, cel care îi primise pe boierii refugiați, postelnicul și Pană Filipescu au revenit în Țara Românească. Cel din urmă a primit dregătoria de mare vistier în sfatul noului domn.

Mai târziu, în ianuarie 1662, Pană mare spătar a condus oastea trimisă de Grigore Ghica în sprijinul principelui Transilvaniei, Mihai Apaffi, aflat în conflict cu Ioan Kemeny¹⁴¹.

Documentele nu-l mai menționează din 1664. Se pare că a murit înainte de 1666¹⁴².

Pană Filipescu a fost căsătorit de două ori. Prima sa soție, Preda, apare într-un document din 1637¹⁴³; era fiica lui Radu postelnic din Văleni¹⁴⁴ (fiul Ancăi și al lui Mihăilă postelnic din Văleni¹⁴⁵) și a Grăjdanei¹⁴⁶, fiica lui Miho Racotă spătar¹⁴⁷. După 1643, Preda nu mai este menționată în documente. Nici unul dintre documentele studiate până acum nu menționează faptul că ea ar fi avut copii.

Așa cum am văzut mai sus, Pană a fost căsătorit și cu una dintre fiicele postelnicului Constantin Cantacuzino, anume cu Marica. Ei erau deja căsătoriți în anul 1658¹⁴⁸. A. Pippidi susține că această căsătorie ar fi avut loc, probabil, în 1653, când Pană a intrat ca mare stolnic în sfatul domnesc¹⁴⁹.

După N. Stoicescu, Pană Filipescu ar fi avut patru copii: Matei, Constantin și două fete, Maria și Dumitrana¹⁵⁰.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ N. Iorga, *Studii și documente*, XI, București, 1906, p. 9–13.

¹⁴² N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 178.

¹⁴³ *Catalogul documentelor...*, IV, nr. 962.

¹⁴⁴ *Ibidem*, nr. 303.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 233.

¹⁴⁸ *Istoria Țării Românești. Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 134–135.

¹⁴⁹ A. Pippidi, *O carte despre Radu Popescu*, în *AIHAI*, t. XXV/1, 1988, p. 440.

¹⁵⁰ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 178.

O problemă discutată în istoriografie este cea a ascendenței cantacuzine a celor doi băieți, mai recente fiind articolele datorate lui A. Pippidi¹⁵¹ și lui D. Velciu¹⁵². Acesta din urmă, combătându-l pe A. Pippidi, a adus argumente documentate în favoarea ascendenței cantacuzine a băieților. Două documente din 1666, citate și de D. Velciu¹⁵³, vin să susțină această teorie. Astfel la 10 mai¹⁵⁴ și la 30 septembrie 1666¹⁵⁵, Marica, soția „răposatului Pană Filipescu“, cumpăra împreună cu „coconii ei“, Matei spătar și Constantin, părți în satul Păpeni. La 1666, Matei ocupa dregătoria de spătar, iar Constantin, având probabil o vârstă prea mică, nu avea nici o dregătorie.

Dintre fete, *Maria* a fost căsătorită cu Barbu Milesco mare ban, fiul lui Danciu Pârâianul mare postelnic, omorât în 1659 de Mihnea III¹⁵⁶, iar *Dumitrana* s-a căsătorit cu Papa Buicescu fost mare paharnic, fiul lui Diicu Buicescu spătar¹⁵⁷, omorât și el tot în 1659¹⁵⁸. Acești doi boieri proveneau din rândurile boierimii oltene; prin înrudirea cu Pană Filipescu, ei au intrat în partida Cantacuzinilor.

Matei Filipescu, fratele mai mare al lui Constantin, apare fără titlu între anii 1662 și 1663¹⁵⁹ și în 1666 septembrie 30¹⁶⁰; vtori spătar la 1671 februarie 25¹⁶¹ și în același an, spătar la 28 aprilie¹⁶²; vtori postelnic între 1672 aprilie 22 și 1673 iunie 22¹⁶³; postelnic (fost) între 1674 iulie 7¹⁶⁴ și 1676 august 28¹⁶⁵; din nou vtori postelnic în 1679 septembrie 4¹⁶⁶; agă între 1679 decembrie 28 și 1681 mai 5¹⁶⁷; în acest interval, apare și ca mare agă la 1680 aprilie 17¹⁶⁸ și la 1681 martie 20¹⁶⁹; fost mare agă între 1682 martie 16 și 1689 martie 10¹⁷⁰; în acest timp, apare și ca fost stolnic în 1688¹⁷¹; mare stolnic între 1689 mai 8 și 1690

¹⁵¹ A. Pippidi, *op. cit.*, p. 425–444.

¹⁵² D. Velciu, *Constantin Căpitanul Filipescu Redivivus?*, în *AIIA*, XXIX, 1992, p. 343–356.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 348.

¹⁵⁴ *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. XIV.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 225.

¹⁵⁷ A.S.B., ms. 134, f. 559–560v.

¹⁵⁸ *Istoria Țării Românești. Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 134.

¹⁵⁹ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 179.

¹⁶⁰ *Istoriile domnilor...*, p. XIV.

¹⁶¹ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 179.

¹⁶² *Ibidem*.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ *Ibidem*.

¹⁶⁵ A.S.B., ms. 171, f. 305.

¹⁶⁶ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 179.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ A.S.B., ms. 171, f. 333v–334.

¹⁶⁹ *Documente privitoare la familia Cantacuzino scoase în cea mai mare parte din arhiva G. Gr. Cantacuzino*, publicate de N. Iorga, București, 1902, p. 248.

¹⁷⁰ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 179.

¹⁷¹ A.S.B., ms. 454, f. 296v–297.

iulie 6; fost mare stolnic între 1689 mai 8 și 1690 iulie 6¹⁷²; fost mare stolnic din 1691 ianuarie 8 până în 1698 decembrie 4¹⁷³.

Cum se observă, Matei a trecut, înainte de a ajunge mare dregător, prin mai multe dregătorii, prima având caracter militar, ca și aceea pe care o avusese tatăl său. Înrudit cu Cantacuzinii, ajunge mare dregător în sfat în timpul domniilor lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu; astfel, în timpul domniei unchiului său, Șerban Cantacuzino, este mare agă, iar în timpul lui Constantin Brâncoveanu, căruia îi era văr, devine mare stolnic.

El purta corespondență cu judele Brașovului¹⁷⁴, Ioan Mangesius, căruia îi scria, probabil după 1690, în legătură cu niște rumâni din Săcele, care erau ai lui, ai „unchiului” Mihai Cantacuzino și ai stolnicului Constantin Cantacuzino; îl mai ruga să-i trimită un zidar și un meșter pietrar, care să cunoască foarte bine meșteșugul, mulțumindu-i și pentru „rozmarinul” trimis. De asemenea, îl asigura de prietenia domnului țării, Constantin Brâncoveanu. Această scrisoare dovedește existența unor relații strânse între Matei Filipescu și rudele sale, Cantacuzinii. De altfel, acești boieri erau vecini, moșia din Filipești continuând să fie stăpânită de ambele familii¹⁷⁵.

De asemenea, scrisoarea oferă informații și cu privire la circulația meșteșugarilor – aici, a meșterilor pietrari și zidari – între Brașov și Țara Românească, ei fiind solicitați să construiască palate domnești și case boierești.

Matei Filipescu a murit înainte de 1 martie 1699¹⁷⁶ și a fost înmormântat la mănăstirea Mărgineni¹⁷⁷, acolo unde ctitori erau tatăl și bunicul său și Cantacuzinii. El a fost căsătorit de două ori. Prima soție, *Safta*, provenea din familia Sturzeștilor din Moldova¹⁷⁸. Ea era fiica lui Chiriac Sturza fost mare spătar¹⁷⁹. Cel de al doilea soț al ei a fost Dumitrașco Caramanlău postelnic¹⁸⁰.

Cea de a doua soție s-a numit *Maria*¹⁸¹. Despre ea, nu știm decât că a murit după 1700¹⁸² și că a fost înmormântată, alături de soțul ei, la mănăstirea Mărgineni¹⁸³.

Matei Filipescu și Safta Sturza au avut o fiică, *Maria*; a doua soție a lui Matei, nenumită, apărea într-un document de la 1700, ca mamă vitregă a

¹⁷² *Lista dregătorilor...*, p. 578.

¹⁷³ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 179.

¹⁷⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, București, 1905, p. 141 și urm.

¹⁷⁵ A.S.B., *Fond Mitropolia București*, CCXCIII/39.

¹⁷⁶ *Ibidem*, ms. 454, f. 103.

¹⁷⁷ A.S.B., *Fond Mitropolia București*, CCXCIII/39.

¹⁷⁸ CDM, IV, București, 1970, nr. 1620.

¹⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁰ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 445.

¹⁸¹ A.S.B., ms. 454, f. 103.

¹⁸² *Ibidem*, ms. 705, f. 261v.

¹⁸³ *Ibidem*, *Fond Mitropolia București*, CCXCIII/39.

Mariei¹⁸⁴. Maria Filipescu a fost căsătorită cu Iordache Caramanlău¹⁸⁵, fiul lui Dumitrașco Caramanlău, grec de origine¹⁸⁶.

Din a doua căsătorie, Matei Filipescu a avut alte trei fete¹⁸⁷.

Una, *Voichița*, era căsătorită cu Tudor Știrbei postelnic la 1713¹⁸⁸; ulterior, s-a căsătorit cu Pantazi biv vel medelnicer¹⁸⁹; a murit înainte de anul 1713 și a fost înmormântată tot la mănăstirea Mărgineni¹⁹⁰.

Sora ei, *Ancuța Filipeasca*, a fost căsătorită de două ori. Primul soț, alături de care o găsim în 1709, a fost Barbu spătarul Bujoreanul¹⁹¹. Șapte ani mai târziu, în 1716, ea lua în căsătorie pe Ioniță Ruset, fiul lui Iordache Ruset, mare vornic, de origine grec. Acest moment a fost surprins de Radu Popescu în cronică sa: „Această milă o au făcut-o Măria Sa [Nicolae Mavrocordat – n. ns.] mai nainte de aceasta și cu Ioniță Ruset, feciorul vornicului Iordache de la Moldova, care fiind în Țarigrad, au venit cu Măria Sa aicea în țară și într-acest an l-au însurat, dându-i pe Ancuța, dintre featele stolnicului Matei Filipescu și miluindu-l cu hrisov domnesc ca să fie odihnit de dădii, iprocii”¹⁹². Prin diata din 1742, Ancuța își exprima dorința de a fi înmormântată la Mitropolia din București, în gropnița primului ei soț¹⁹³.

Cea de-a treia fiică, *Marica*, a fost căsătorită cu Iordache biv vel postelnic¹⁹⁴. Din diata ei aflăm că nu a avut copii¹⁹⁵ și că dorea să fie înmormântată la mănăstirea Mărgineni, unde fuseseră îngropați părinții ei.

Semnificativ este faptul că, în timp ce Pană Filipescu își alesese gineri din rândul boierilor pământeni, ficele lui Matei Filipescu au fost căsătorite și cu dregători de origine greacă. Se observă, astfel, o schimbare în privința relațiilor matrimoniale promovate de boierii Filipești, schimbare legată, probabil, de creșterea importanței familiilor grecești venite în Țările Române. Reprezentanții acestor familii căutau, prin asemenea căsătorii, sprijinul dar și averea boierimii pământene, oferind, la rândul lor, prin dregătoriile pe care le ocupau, posibilitatea rapidă de îmbogățire și sprijinul domnilor în slujba cărora se aflau.

¹⁸⁴ *Ibidem*, ms. 705, f. 261v.

¹⁸⁵ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 256.

¹⁸⁶ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 146.

¹⁸⁷ A.S.B., ms. 705, f. 261v.

¹⁸⁸ *Ibidem*, ms. 454, f. 214v–215.

¹⁸⁹ *Ibidem*, f. 216v.

¹⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁹¹ *Ibidem*, f. 217v–218.

¹⁹² *Istoriile domnilor Țării Românești de Radu Popescu vornicul*, ediție critică de C. Grecescu, p. 268–269.

¹⁹³ A.S.B., ms. 130, f. 355–356.

¹⁹⁴ *Ibidem*, *Mitropolia București*, CCXCIII/39.

¹⁹⁵ *Ibidem*.

Astfel, tatăl lui Iordache, Dumitrașco Caramanlău, s-a bucurat de încrederea lui Constantin vodă Brâncoveanu, fiind capuchehaia acestuia la turci în 1705¹⁹⁶. Poziția privilegiată a acestuia se pare că a permis fiului său, Iordache, căsătorit a doua oară cu Safta¹⁹⁷, să intre în stăpânirea zestrei fostei lui soții, Maria Filipeasca, și a moșiilor mamei acesteia, Safta Sturza. Acest lucru îl aflăm din diata Maricăi Filipeasca: „Las și nepotă-mieu, Constandin Caramanlău, moșia Focșani ot sud Buzău, însă nu i să cade să-i las nimic, că dăstul ni-au necăjit și ne-au prăduit mumă-sa în urma părinților mei și ne-au făcut nedreptate, fiind socrul său în putere postelnic și capichehaie la Țarigrad și ducând pă maică-mea pă la judecăți, cu noi căteștrele mici și luându-și și zestrea dăplin și răscumpărându-i tată-mieu și moșiile și țiganii din Moldova ai jupânesei Saftai”¹⁹⁸.

Celălalt ginere al Mariei Filipescu, Ioniță Ruset, după cum am văzut, făcea parte din suita lui Nicolae vodă Mavrocordat.

Numele a continuat să fie purtat de fiii lui Constantin, fratele lui Matei.

Asupra personalității și vieții lui **Constantin căpitanul Filipescu** s-a oprit atenția a numeroși cercetători, el fiind considerat în istoriografie unul dintre autorii așa numitei *Cronici a Bălenilor* din *Istoriile domnilor Țării Românești* (partea întâia, cuprinsă între anii 1290 și 1688).

În legătură cu paternitatea primei părți din *Istoriei*, au existat, încă de la publicarea ei, din 1845–1847, puncte de vedere contradictorii. Opinia conform căreia Constantin căpitanul Filipescu ar fi posibilul autor al acestei părți, a fost susținută mai ales de N. Iorga (1889). Un alt punct de vedere, afirmat în 1897 de I. G. Sbiera, a fost acela că Radu Popescu vornicul ar fi unicul autor al *Istoriilor*. Această idee a fost, se pare, puternic argumentată de C. Giurescu în 1906 și susținută și de C. Grecescu în 1944.

A existat și un al treilea punct de vedere, susținut de P. P. Panaitescu în 1962, și anume că această primă parte a cronicii ar fi scrisă de un anonim. Se pare, însă, că această idee nu mai este împărtășită de istorici¹⁹⁹.

Problema paternității *Cronicii Bălenilor* a fost pusă din nou în discuție din 1987, când D. Velciu a publicat o lucrare amplă, dedicată cronicarului Radu Popescu vornicul²⁰⁰. Argumentele lui D. Velciu vin să susțină ideea că Radu Popescu a fost unicul autor al *Istoriilor*. Însă apariția acestei lucrări a readus în atenție și posibilitatea ca autorul *Cronicii Bălenilor* să fi fost Constantin căpitanul Filipescu, această idee fiind susținută de A. Pippidi în 1988²⁰¹.

¹⁹⁶ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 146.

¹⁹⁷ A.S.B., ms. 705, f. 261v.

¹⁹⁸ *Ibidem*, *Mitropolia București*, CCXCIII/39.

¹⁹⁹ A. Pippidi, *O carte...*, p. 428.

²⁰⁰ D. Velciu, *Cronicarul Radu Popescu...*, București, 1987.

²⁰¹ A. Pippidi, *O carte...*, loc. cit.

Argumentele aduse de A. Pippidi țin de unele informații amănunțite despre anumite evenimente relatate în cronică (de exemplu, lupta de la Șoplea din 1655, când oastea a fost condusă de tatăl căpitanului, Pană Filipescu²⁰²), de tonul impersonal cu care sunt relatate unele pasaje din cronică (pasajul privind arestarea, chinuirea și omorârea lui Hrizea vistier, tatăl lui Radu Popescu vornicul²⁰³) și elemente din biografia căpitanului Filipescu (contestarea ascendenței cantacuzine²⁰⁴).

Răspunzând, D. Velciu a adus contra-argumente, mergând pe ideea, de la care nu s-a abătut, a paternității lui Radu Popescu asupra *Istoriilor*, deci și asupra *Cronicii Bălenilor*²⁰⁵.

Fără a putea adăuga prea mult la lucrurile deja știute, vom încerca să descriem viața și personalitatea lui Constantin căpitanul Filipescu.

Am arătat că nu ocupa nici o dregătorie în anul 1666; e menționat în documente fără titlu până în anul 1674²⁰⁶. În 1676 iulie 5²⁰⁷ era căpitan. Apoi, timp de trei ani, nu mai apare în documente. În 1679 noiembrie 6²⁰⁸ îl aflăm ca postelnic. Această dregătorie o va ocupa până în 1681 decembrie 4²⁰⁹, când, probabil, Șerban vodă Cantacuzino l-a numit mare căpitan de margine, având sarcina de a apăra hotarul Țării Românești dinspre Moldova. Funcția de mare căpitan a deținut-o până în 1685 mai 3²¹⁰. În același an, la 14 iunie, apăsarea fără titlu²¹¹.

Din 30 iunie 1685²¹² până în 1696 martie 10²¹³ îl aflăm doar căpitan. Documentele îl prezintă ca pe un boier de țară, preocupat de tranzacții locale. În acest interval, apare ca fost mare căpitan la 1688 februarie 18²¹⁴ și martie 16²¹⁵, la 1692 ianuarie 18²¹⁶ și decembrie 2²¹⁷ și în 1695 aprilie²¹⁸. La 24 aprilie 1691²¹⁹

²⁰² *Ibidem*, p. 437.

²⁰³ *Ibidem*, p. 427.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 440.

²⁰⁵ D. Velciu, *Constantin Căpitanul...*, loc. cit.

²⁰⁶ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 145.

²⁰⁷ A.S.B., ms. 206, f. 287.

²⁰⁸ *Ibidem*.

²⁰⁹ *Ibidem*, ms. 171, f. 156v.

²¹⁰ A. Pippidi, *O carte...*, p. 440.

²¹¹ A.S.B., ms. 206, f. 288–289.

²¹² *Ibidem*, f. 286.

²¹³ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 233.

²¹⁴ A.S.B., ms. 173, f. 66.

²¹⁵ *Ibidem*, ms. 206, f. 289v.

²¹⁶ *Ibidem*, ms. 173, f. 66.

²¹⁷ *Istoriile domnilor...*, p. XXI.

²¹⁸ A.S.B., ms. 173, f. 54v–55.

²¹⁹ *Ibidem*, ms. 172, f. 35v–36.

apare ca pârcălab. Între 1689 iunie 15²²⁰ și 1690 mai 14²²¹ și între 1692 decembrie 5²²² și 1695 martie 13²²³ nu este amintit în documente.

A murit înainte de 1 octombrie 1696²²⁴.

Deși fiu de mare boier și înrudit cu Cantacuzinii aflați la putere, Constantin Filipescu n-a mai primit, după anul 1685, nici o dregătorie, fiind un simplu căpitan.

A. Pippidi arăta că, deși, în decembrie 1686 atât Constantin Brâncoveanu cât și Mihai Cantacuzino îl numeau „frățiorul meu” și „fratele nostru mai mic”, faptul că a ajuns mare dregător pare să indice disensiuni între Constantin Filipescu și familia domnitoare²²⁵. Cauza acestor disensiuni, în opinia aceluiași istoric, ar fi fost faptul că, după căsătoria lui Constantin postelnicul Cantacuzino cu Elina, fiica lui Radu Șerban și a Elinei din Mărgineni, boierii Filipești „fuseseră deposezați de partea lor din patrimoniul comun, deși ei înșiși coborâtori din același neam ilustru”²²⁶.

D. Velciu afirma, însă, că Elina Cantacuzino n-a mai primit și n-a deținut decât jumătăți de sate și că între cele două familii nu au existat procese privind moșiile, ci relațiile dintre membrii lor au fost bune, amintind chiar aici căsătoria lui Pană Filipescu cu Marica Cantacuzino, cumpărăturile făcute de acesta împreună cu Drăghici Cantacuzino, ca și ctitorirea bisericii din Filipești de ambele familii²²⁷. Explicația pentru faptul că boierul n-a primit, în ultimii zece ani ai vieții, nici o dregătorie s-ar datora nu atât existenței unor astfel de disensiuni, ci modestelor sale calități, care nu l-au ajutat să se ridice în rândul marilor dregători²²⁸.

În privința aceluiași raport, între boierul Filipescu și Cantacuzini, trebuie amintit și faptul, de altfel luat în discuție și de cei doi cercetători, că unul dintre cei doi soli ai lui Șerban Cantacuzino, trimiși în Transilvania cu scopul de a-l aduce pe Grigore Băleanu, viitorul ginere al domnului, a fost Constantin căpitanul Filipescu. *Istoriile* amintesc acest fapt: „Și trimițând pă Constantin cpitanul Filipescu, fiind văr cu Grigore Băleanu, acolo unde era, lângă crai, l-au pornit și l-au adus în țară și i-au dat pă fie-sa nevastă”²²⁹. Trimiterea lui Constantin Filipescu în Transilvania cu această misiune poate fi legată atât de

²²⁰ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 231.

²²¹ A.S.B., ms. 173, f. 51v–52.

²²² *Istoriile domnilor...*, p. XXI.

²²³ *Ibidem*, p. XXI și urm.

²²⁴ N. Iorga, *Scrisori de femei*, Vălenii de Munte, 1932, p. 26 și urm.

²²⁵ A. Pippidi, *O carte...*, p. 440.

²²⁶ *Ibidem*, p. 440–441.

²²⁷ D. Velciu, *Constantin Căpitanul...*, p. 349–350.

²²⁸ *Ibidem*, p. 352.

²²⁹ *Istoriile domnilor...*, p. 185.

înrudirea cu boierii Băleni, amintită și în cronică, cât și de prietenia și înrudirea cu adversarii lor, Cantacuzinii.

Ca și fratele său, Constantin căpitanul a purtat corespondență cu judele Brașovului, Ioan Mangesius, pe care îl socotea prieten și cu care făcea schimburi comerciale²³⁰. Rada Filipescu, soția lui, având nevoie urgentă de bani, îi trimitea judeului, la cererea lui, în octombrie 1696, 10–12 buți cu vin²³¹.

Imaginea acestui boier, retras practic la țară după 1685, preocupat în special de achiziționări de pământuri, ar rămâne neîntregită dacă am trece cu vederea un alt gen de acțiuni ale sale. Se pare că a fost un bun creștin, un om evlavios. Fără a trata aici problema ctitoriilor sale, acestora fiindu-le rezervat un capitol separat, le voi aminti doar. Astfel, el apare ca ctitor al unui schit la Cetățuia, în județul Saac, schit pe care l-a înzestrat cu moșia lui de acolo²³². De asemenea, la 1688²³³, „mișcat de râvnă dumnezeiască“, după cum arată Patriarhul Constantinopolului, Dionisie IV Muselimul, s-a îngrijit de mănăstirea Bradu, ctitoria părăsită a socrului său, îndeplinind în acest fel, după spusa aceluiasi patriarh, fapta cea mai plăcută lui Dumnezeu. Șerban vodă Cantacuzino și călugării de la mănăstirea Pogonatului, unde era închinată mănăstirea Bradu, au consimțit ca, în calitate de moștenitor al comisului Radu Cândescu, Constantin căpitanul să poată numi egumeni, dar cu știrea părinților din Rumelia, să fie epitropul averii acestei mănăstiri „pentru sporirea celor ce sunt și pentru îndreptarea lor [...], dar să n-aibă voie a-și răpi din veniturile acelea, ca să nu cadă la vinovăția de despoierea celor sfinte“²³⁴. Mai târziu, împreună cu soția sa, a fost ctitorul bisericii din satul Mătești²³⁵. Tot atunci, în 1696, primea de la Pahomie monah și de la alți călugări, probabil de la mănăstirea Bradu, un loc de chilie, probabil la Pătârlage pe moșia acestei mănăstiri, „cu pomet în jurul chiliei care iaste ales și împietrit“²³⁶.

Constantin s-a aflat în relații bune și cu vărul său Pană, nepotul lui Pădure, fiul lui Stoica spătar. Lui îi dăruia în 1688, „după dreapta slujba lui ce ne slujește“, partea din satul Cepturile, căci spunea el, „datori iaste fiștecine a căuta și a ajutama pe cei neputincioși, căci atuncea se va chema plinitorul poruncilor dumnezeiești, cu cât mai mult se cuvine a căuta și a ajutama fiecine pre ai niamului său“²³⁷.

²³⁰ N. Iorga, *Scrisori de femei*, p. 161 și urm.

²³¹ *Ibidem*.

²³² A.S.B., ms. 206, f. 287.

²³³ Hurmuzaki, *Documente*, XIV/1, București, 1915, p. 742.

²³⁴ *Ibidem*, p. 744.

²³⁵ *Istoria domnilor...*, publicată de N. Iorga, p. XX.

²³⁶ A.S.B., ms. 173, f. 53 v–54.

²³⁷ *Ibidem*, ms. 206, f. 555.

Ar mai trebui amintite dania făcută mănăstirii Ivirului de la Sfântul Munte, moșia Rătunda, la 1692²³⁸, pentru pomenire veșnică, și o cruce de lemn care provine de la mănăstirea Dintrunlemn, Râmnicu Vâlcea²³⁹.

Soția lui Constantin căpitanul Filipescu a fost Rada, fiica Arghirei și a lui Radu comisul Mihălcescu-Cândescu²⁴⁰. Rada a mai avut doar o soră, Neacșa, care a murit înainte de 1683, astfel încât cele mai multe din moșiile tatălui său i-au revenit ca zestre²⁴¹. Căsătoria dintre Constantin Filipescu și Rada se pare că a avut loc după 1670²⁴². La 8 iulie 1679, Constantin postelnicul împreună cu soția sa Rada cumpăra de la Stan Verzea părțile ce le avea în Stănești și Cetățele²⁴³. Cei doi au avut trei băieți, pe **Șerban vtori spătar, Gligorașco și Radu**, care apar menționați într-un document din 1698 decembrie 4²⁴⁴.

Șerban, fiul mai mare al lui Constantin căpitanul Filipescu, nu a ajuns mare dregător. Prima dregătorie pe care a ocupat-o a fost cea de vtori spătar, o funcție cu caracter militar, asemenea celei pe care o ocupase și tatăl său. Această dregătorie o avea în 1689 decembrie 4²⁴⁵; apoi, apare ca spătar în 1703 octombrie 28²⁴⁶; postelnic în 1704 septembrie 20²⁴⁷ și spătar în <1712> iunie 4²⁴⁸.

Fratele său, **Radu**, apare fără titlu în 1698 decembrie 4²⁴⁹ și în 1703 octombrie 28²⁵⁰, apoi e spătar în 1732²⁵¹. Se pare că a murit înainte de 1735 octombrie 20²⁵². A avut un fiu, pe Constantin Filipescu²⁵³.

Dintre cei trei băieți, numai **Grigore Filipescu** a reușit să intre în rândul marilor dregători. Apare alături de frații săi, în 1698 și 1703, fără titlu²⁵⁴. Ulterior, între 1717 aprilie 9²⁵⁵ și 1720 ianuarie 25²⁵⁶ și în 1726 ianuarie 16 a

²³⁸ *Istoria domnilor...*, p. XXI.

²³⁹ *Inscripțiile medievale ale României, I, Orașul București*, București, 1965, nr. 785.

²⁴⁰ *Istoriile domnilor...*, p. XVI și XVII.

²⁴¹ *Ibidem*.

²⁴² A. Pippidi, *O carte...*, p. 440.

²⁴³ Gion D. Ionescu, *Domeniul Drajna de Jos din Județul Prahova*, în *RA*, 3/1992, p. 262.

²⁴⁴ *Istoriile domnilor...*, p. XXII.

²⁴⁵ *Ibidem*.

²⁴⁶ *Ibidem*, p. XXV.

²⁴⁷ A.S.B., ms. 134, f. 172.

²⁴⁸ *Ibidem*, ms. 705, f. 338–339.

²⁴⁹ *Istoriile domnilor...*, p. XXII.

²⁵⁰ *Ibidem*, p. XXV.

²⁵¹ *Ibidem*, p. XXII.

²⁵² A.S.B., ms. 454, f. 216.

²⁵³ N. Iorga, *Două hrisoave domnești pentru Mănăstirea Mărgineni*, București, 1935, p. 24.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 25.

²⁵⁵ *Istoriile domnilor...*, p. XXII și XXV.

²⁵⁶ Th. Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea*, București (D.G.A.S.), 1972, p. 680.

ocupat funcția de vel căpitan za dorobanți²⁵⁷, fiind locțiitorul agăi, având și sarcina de a supraveghea străjile de la curtea domnească. Din 1726 aprilie 20²⁵⁸ până în 1731 octombrie 7²⁵⁹, s-a aflat pe lângă curte, ocupând, cu întrerupere, dregătoria de vel pitar²⁶⁰. Această poziție în sfatul domnesc i-a fost amenințată în 1728 de unele zvonuri, care pătrunseră și la curtea domnească, conform cărora ar urmări să se „hainească” și „să pribegască”²⁶¹. Grigore Filipescu a intervenit pe lângă Patriarhul Ierusalimului, Hrisant Nottara, și, încredințându-l de netemeinicia acestor zvonuri, l-a rugat să-l susțină pe lângă Nicolae vodă Mavrocordat pentru a nu fi scos din dregătorie sau, după cum el însuși arăta, să nu piardă „trecerea de care mă bucur și mila ce o am de la prea-înălțatul domn”²⁶². Mai târziu, ajunge vel serdar între 1732 martie 14 și 1733 aprilie 11 și vel clucer în 1733 aprilie 16 și septembrie 16²⁶³; apare ca biv vel clucer în 1735 octombrie 24²⁶⁴ și în 1736 martie 21²⁶⁵, când și-a scris diata. Un document îl mai amintește la 1739 ca vel pitar²⁶⁶.

Soția lui s-a numit Ilinca²⁶⁷. Ea provenea din partea de vest a țării „de peste Olt”, unde avusese cule și moșii²⁶⁸. Au avut patru copii, pe **Radu**²⁶⁹, vtori spătar la 1737 iulie 20²⁷⁰, pe **Pană**²⁷¹, fără titlu la acea dată, pe **Marica**²⁷² și pe **Zoița**²⁷³. Aceasta din urmă a fost căsătorită cu Drăghici Greceanu biv vel serdar²⁷⁴. Tatăl îi lăsase ca zestre culele mamei sale, care au rămas nevândute²⁷⁵.

Constantin Filipescu, fiul lui Radu și nepotul căpitanului, apare ca postelnic la 1736, apoi logofăt la 1741, intrând ulterior în rândul boierilor veliți²⁷⁶. Îl aflăm vel pitar între 1745 octombrie 26 și 1746 martie 1; apare ca biv

²⁵⁷ A.S.B., ms. 206, f. 64v–65.

²⁵⁸ *Ibidem*, f. 290v–291.

²⁵⁹ Th. Rădulescu, *op. cit.*, p. 680.

²⁶⁰ Hurmuzaki, *Documente*, XIV/2, București, 1917, p. 1023.

²⁶¹ *Ibidem*.

²⁶² *Ibidem*, p. 1024.

²⁶³ Th. Rădulescu, *op. cit.*, p. 680.

²⁶⁴ A.S.B., ms. 206, F. 566.

²⁶⁵ *Ibidem*, *Fond Mitropolia București*, LXXIX/12.

²⁶⁶ Th. Rădulescu, *op. cit.*, p. 680.

²⁶⁷ A.S.B., *Fond Mitropolia București*, LXXIX/12.

²⁶⁸ *Ibidem*.

²⁶⁹ *Ibidem*.

²⁷⁰ *Istoriile domnilor...*, p. XXVII.

²⁷¹ A.S.B., *Fond Mitropolia București*, LXXIX/12.

²⁷² *Ibidem*.

²⁷³ *Ibidem*.

²⁷⁴ *Istoriile domnilor...*, p. XXVII.

²⁷⁵ A.S.B., *Fond Mitropolia București*, LXXIX/12.

²⁷⁶ Th. Rădulescu, *op. cit.*, p. 680.

țreți vistier la 1747 ianuarie 28²⁷⁷, biv vel vornic la 1750²⁷⁸, vel șetrar la 1754, vel medelnicer la 1755 și biv vel stolnic la 1768 martie 14²⁷⁹. Se pare că a murit înainte de anul 1775²⁸⁰.

S-a căsătorit cu Marica, fiica Stancăi și a lui Constantin Obedeianul²⁸¹.

Pană (II) Filipescu, fiul lui Grigore, a avansat rapid în funcții, ajungând în vârful ierarhiei dregătorilor, probabil datorită meritelor personale. Fără titlu la 1737, șapte ani mai târziu, imediat după reforma lui Constantin Mavrocordat, îl aflăm vel serdar²⁸². Ulterior, ajunge vel vătaf de aprozi în 1746; vel șetrar în 1747, vel medelnicer în 1753²⁸³, vel armaș între 1754 și 1755 și din nou vel serdar în 1758²⁸⁴. Apare apoi ca vel stolnic în 1761, între 13 ianuarie și 31 mai, și vel clucer între 1765 noiembrie 4 și 1766 noiembrie 15²⁸⁵. Ajunge să ocupe cele mai înalte și mai bine remunerate dregătorii, vel logofăt de Țara de Sus și vel ban. Despre acesta din urmă, Theodora Rădulescu arată că din 1761 își avea reședința permanentă la București, autoritatea asupra Olteniei exercitându-și-o prin intermediul ispravnicilor de județe și al unui caimacam²⁸⁶. Altfel, apare ca vel ban între 1770 noiembrie 24 și 1774 octombrie 3 și ulterior vel logofăt de Țara de Sus, din 1775 februarie 5 până în 1779 ianuarie 16 și în același an, între 26 mai și 10 decembrie²⁸⁷. Apare din nou ca vel ban, între 1782 și 1783, între 1785 și 1786 și între 1791 și 1792 octombrie²⁸⁸.

La fel ca unchiul său și ca vărul său, Constantin Filipescu, Pană a intrat destul de repede în rândul marilor dregători.

În timpul domniei lui Ștefan Racoviță, a fost închis împreună cu marii boieri învinuiți „fără dreptate și fără rost” de spătarul Gheorghe Stavrachi de lipsa unor bani care aparținuseră lui Constantin Mavrocordat²⁸⁹.

În condițiile izbucnirii războiului ruso-austro-turc, Pană Filipescu „fostul ban” a fost închis din nou, împreună cu marii boieri, la 1788, din porunca lui Nicolae vodă Mavrogheni²⁹⁰. Naum Râmniceanu arată că este vorba de cei trei

²⁷⁷ *Istoriile domnilor...*, p. XXVIII.

²⁷⁸ A.S.B., *M-reă Mărgineni*, XI/12, f. 9.

²⁷⁹ Th. Rădulescu, *op. cit.*, p. 680.

²⁸⁰ *Ibidem*.

²⁸¹ A.S.B., ms. 128, f. 112–113.

²⁸² Th. Rădulescu, *op. cit.*, p. 680.

²⁸³ *Istoriile domnilor...*, p. XXVII.

²⁸⁴ Th. Rădulescu, *op. cit.*, p. 680.

²⁸⁵ *Ibidem*.

²⁸⁶ *Ibidem*, p. 114.

²⁸⁷ *Ibidem*, p. 680.

²⁸⁸ *Ibidem*.

²⁸⁹ Hurmuzaki, *Documente*, XIV/2, p. 1176–1179.

²⁹⁰ *Ibidem*, XIV/3, p. 294.

boieri Filipești, probabil Pană împreună cu cei doi fii ai săi, Constantin (Dinu) și Nicolae, surghiuniți în ianuarie 1788, „la marginea țării“, de alți boieri exilați la Nicopole și de șase boieri exilați în insula Rhodos²⁹¹. Motivul pentru care au fost îndepărtați boierii e arătat în hronograful lui Dionisie Eclesiarhul: „Și încă, dacă s-au început răzmirița, au surghunit pre toți boierii cei mari din București și pre cei din Craiova în Țara Turcească, prin cetăți cu mare pază, ca să nu poată face corospondenție cu nemții și cu muscalii, puind pază și la mitropolit și la episcopi“²⁹².

Pană Filipescu și-a întocmit diata la 1792 iunie 3²⁹³. Probabil că, la puțin timp după aceea, s-a stins din viață.

Soția sa a fost Ana Câmpineanu; mormântul ei se află la biserica Radu Vodă din București²⁹⁴; pe piatra de mormânt se află înscrisă data: 1786 ianuarie 24²⁹⁵.

Cum am menționat deja, Pană Filipescu a avut doi băieți: pe **Nicolae**, biv vel logofăt la 1792 și pe **Dinu**, biv vel vistier la aceeași vreme²⁹⁶.

În concluzie, se observă că această familie de boieri este atestată documentar în veacul XVI, când este menționat Dumitru „din Cepturi“. El a ajuns în vârful ierarhiei dregătorilor, ocupând cele mai importante funcții: vornic, logofăt și ban. Totuși, la sfârșitul veacului, fiii săi, Stoica spătar și Dragomir postelnic, nu au ajuns să intre în rândul marilor dregători. Prin căsătoria cu Stana, fiica lui Staico marele postelnic din Bucov și descendentă, pe linie feminină, din familia boierilor din Mărgineni, Stoica spătar a intrat în stăpânirea moșiilor soției sale, trecute apoi fiului ei Dumitrașco. Prima dregătorie pe care acesta a ocupat-o a fost cea de spătar, funcție pe care o avusese și tatăl său. Ascensiunea lui s-a datorat, probabil, moșiilor moștenite, care i-au oferit o poziție socială convenabilă, dar și meritelor sale. Avansarea în funcții s-a datorat și relației cu Constantin Cantacuzino, mare postelnic din 1625. Prin căsătorie acesta intrase în stăpânirea moșiilor Mărginenilor.

Se observă că primele dregătorii pe care le-au ocupat boierii Filipești au avut caracter militar. Astfel, Pană a fost vtori spătar, Matei a fost vtori spătar, iar Constantin a fost căpitan. Fiii acestuia din urmă au fost: Șerban, vtori spătar,

²⁹¹ C. Erbiceanu, *Cronici grecești despre români*, București, 1888, p. 260.

²⁹² Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764–1815)*, transcriere după original de Dumitru Bălașa, București, 1987, p. 40.

²⁹³ A.S.B., ms. 143, f. 51 v–53.

²⁹⁴ *Inscripțiile medievale ale României...*, nr. 335.

²⁹⁵ *Ibidem*.

²⁹⁶ A.S.B., ms. 143, f. 51 v–53.

Radu, spătar și Grigore, căpitan za dorobanți. De asemenea, fiul lui Grigore Filipescu a ocupat dregătoria de vel serdar.

Cu Dumitrașco a început seria marilor dregători din această familie, serie neîntreruptă până în veacul XVIII.

Se mai observă că, pentru a ajunge în sfatul domnesc, în veacul XVII boierii ocupau mai întâi dregătorii mai mici. Acest lucru pare să se fi schimbat în cursul veacului următor: de exemplu, Pană Filipescu, fără titlu în 1737, apare ca vel serdar în 1744, imediat după reforma lui Constantin Mavrocordat.

În privința căsătoriilor, constatăm că nu era obligatoriu ca soțiile să provină din familii de mari dregători. Despre Voica, soția lui Dumitrașco, nu cunoaștem foarte multe lucruri, probabil că nu provenea dintr-o astfel de familie. Același lucru îl putem spune și despre prima soție a lui Pană spătar. Contau mai mult, la aceste căsătorii, pe de o parte zestrea cu care venea soția, iar pe de altă parte – relațiile de rudenie care decurgeau din ele. Un exemplu semnificativ ar putea fi căsătoria dintre Pană Filipescu și Marica Cantacuzino, sau cea a fiului său, Constantin căpitanul, cu fiica lui Radu Cândescu.

Interesant este faptul că, dacă în timpul vieții boierul administra atât moșiile sale, cât și pe cele primite ca zestre, atunci când își întocmea diata lăsa ca moștenire numai acele moșii care i-au aparținut sau pe care le-a cumpărat. Acest lucru este valabil și pentru soție. Averile erau împărțite în funcție de comportamentul fiilor lor și, probabil, și de înclinațiile fiecăruia dintre ei pentru un anumit lucru. Astfel, atât Grigore Filipescu, cât și Pană, fiul său, nu au arătat preferință pentru unul sau altul dintre băieți, împărțind acestora averile în mod egal. În legătură cu averile pe care le lăsa soției sale, Grigore Filipescu, arăta că, atunci când își va face diata, „care va vedea că-i cinstește și o caută, aceluia va da și cui va vrea ea, cu acestea așa va face”²⁹⁷.

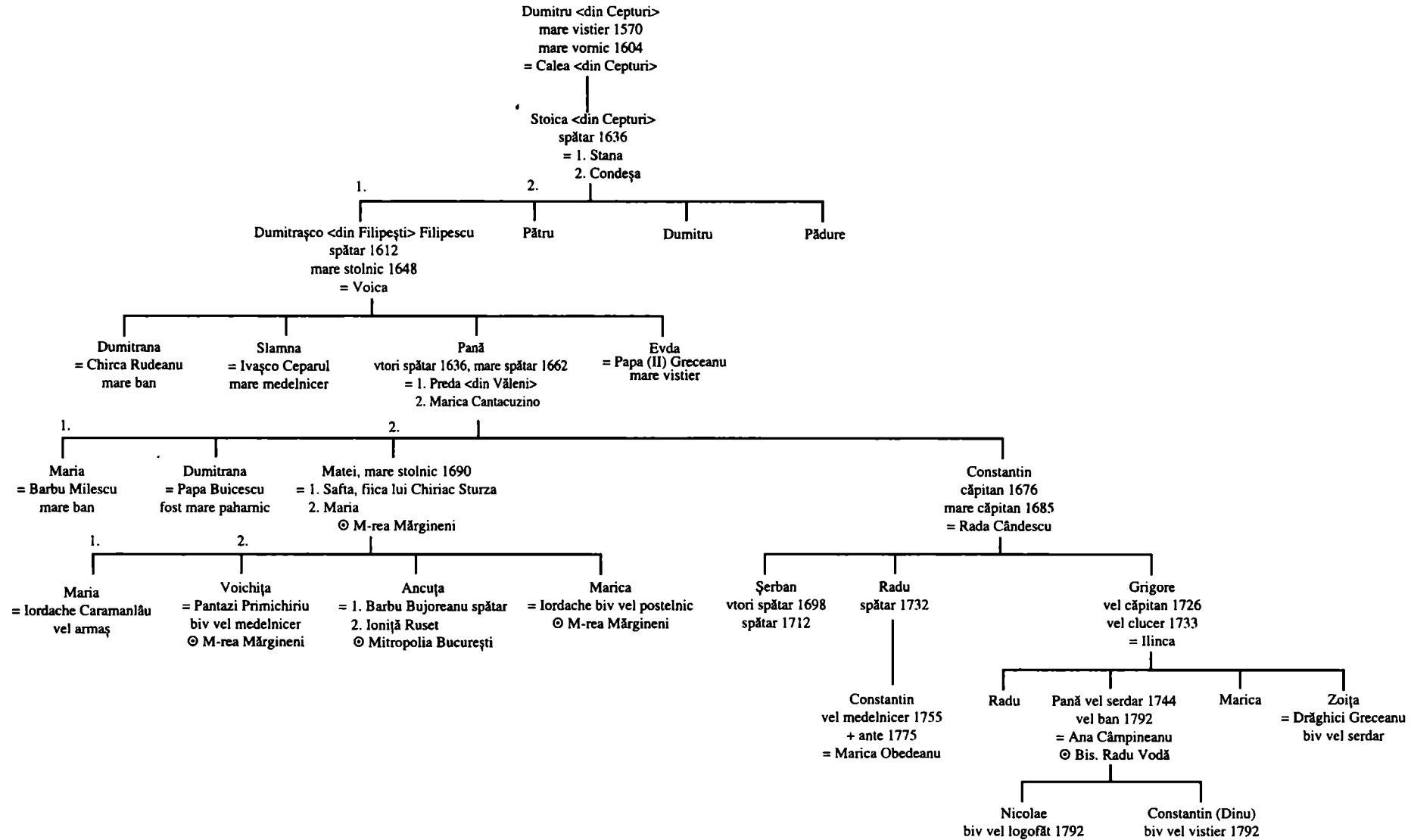
La nunta fetelor, acestea primeau, prin foile de zestre, moșii cu rumâni, țigani, dar și animale. Fără a avea o asemenea foaie de zestre, știm că Zoița, fiica lui Grigore Filipescu, a primit culele mamei sale, țigani și opt iepe cu mânji.

Cu privire la căsătoriile fiicelor, putem spune că soții erau aleși dintre fiii de dregători sau de mari dregători. Semnificativ este faptul că aceștia proveneau din rândurile boierimii oltene. La începutul veacului XVIII, am întâlnit căsătorii între fiicele boierilor Filipești și dregători de origine greacă; aceste alianțe matrimoniale confirmă ideea unui oportunism ce-i caracteriza pe boieri, care urmăreau o avansare rapidă în dregătorii și o îmbogățire la fel de rapidă.

²⁹⁷ *Ibidem*, Fond Mitropolia București, LXXIX/12.

O ultimă observație ar fi aceea legată de numele familiei. Primul membru al familiei, Dumitru, este cunoscut în documente sub numele de Dumitru „din Cepturi“, „din Epotești“ și „din Dădești“, acestea fiind moșiile pe care le stăpânea. Cel care a dat numele familiei a fost nepotul său, Dumitrașco. Inițial, alături de prenume a pus numele moșiei Filipești, iar treptat a adoptat numele de Filipescu. De altfel, fenomenul formării numelui de familie de la cel al unei moșii este caracteristic veacului XVII, întâlnindu-se la multe familii boierești.

GENEALOGIA FILIPEȘTILOR (veacurile XVI–XVIII)

CÂTEVA PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA NEAMUL MITROPOLITULUI SILVESTRU MORARIU-ANDRIEVICI

Apariția în „Arhiva Genealogică” nr. 3–4/1995 a unor însemnări asupra familiei Mitropolitului Silvestru Morariu – Andrievici, bucură pe fiecare iubitor al istoriei Bucovinei. Prin cumplite vremi a trecut Bucovina și oamenii ei, cumplite vremi se arată în continuare, când, din meschine interese, se năruie speranța că mult dorita liniște și împreună viețuire a românilor din acest colț de țară românească își va afla fireasca sălășluire. Socotim, însă, că sunt necesare câteva precizări pe marginea articolului *Familia lui Silvestru Morariu-Andrievici, Mitropolitul Bucovinei*, aparținând d-lui Gheorghe Gane (p. 209–212), mai ales datorită faptului că puțină lume cunoaște cu adevărat ce înseamnă momentul „Silvestru Morariu-Andrievici” în lupta pentru apărarea caracterului românesc și ortodox al acestei provincii ce s-a găsit vreme de 143 de ani sub ocupație austriacă și, iată, vreme de 54 sub ocupație ruso-ucraineană. Și dacă, în cetatea de duh românesc a Iașilor a curs sângele neuitatului voievod martir Grigorie Ghica pentru a nu se fărâmița coroana Marelui Ștefan, aici, a curs – și curge încă – și lacrimă și sudoare și sânge românesc. Mă închin deci, ostenitorilor de la revista „Arhiva Genealogică” și, negreșit, d-lui Gheorghe Gane, pentru dragostea arătată marelui mitropolit Silvestru Morariu. În vremea noastră, ei sunt singurii care au înțeles ceea ce sublinia Mihai Eminescu: „Mitropolitul Andrievici a fost totdeauna un adevărat binefăcător pentru cei nefericiți, fără a căuta sau aștepta altă mulțumire decât cea resimțită în sufletul său sau după orice faptă bună. Cu aceste puține cuvinte am voit să schițăm imaginea vieții unui bărbat care, printr-un studiu serios și o activitate neobosită, a ajuns la postul suprem bisericesc”¹. Și osteneala lor este cu atât mai vrednică de recunoștință din partea bucovinenilor, cu cât la împlinirea a 100 de ani de la trecerea la cele veșnice a Mitropolitului Silvestru, cei ce-i sunt urmași în demnitate n-au îngăduit să apară nici un rând de aducere aminte... Doar țărani din Volovăț, bieți ostenitori și cinstitori ai duhului românesc, au lăsat o lacrimă

¹ M. Eminescu, *Mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici*, reproducere în vol. *Mihai Eminescu la Bucovina*, selecție și ordonarea textelor, notă asupra ediției și postfață de Nicolae Cârlan, Suceava, 1996, p. 111.

de aducere aminte pe înstrăinatele morminte arhieresti din cimitirul Cernăuților, unde nici morții românilor nu au liniște...

Familia viitorului mitropolit era de origine, „de pământ“, din Mitocul Dragomirnei, sat de români, înființat la streașina ctitoriei mitropolitului Anastasie Crimca. Un raport al generalului Enzenberg, din anii 1783–1784 către Consiliul Aulic de Război din Viena, arăta că satul Mitoc cuprindea și 16 familii de ruși lipoveni. Erau stabiliți aici mai înainte de 1769, când, în fața invaziei rusești, mulți s-au refugiat în sudul Moldovei, de unde numai puțini s-au întors². Apoi, după anexarea Bucovinei de către austrieci, se stabilesc aici și ruteni veniți din Galiția.

Stăpânul moșiei de atunci, Vasile Calmuschi, va ctitori pentru locuitorii satului astfel format biserica Cuvioasa Parascheva, pe la 1792–1794³.

În satul acesta trăia morarul Andrii Grudinciuc, român curat, dar purtând nume rutean, care ar însemna „sumețul“⁴. Era însă cunoscut sub numele meșteșugului său: Morariu. El a fost căsătorit cu Agafia, bucurându-se de nașterea, în familia sa, a trei copii: Teodor, Procopie și Gheorghe (George). Acesta din urmă, născut la 26 august 1796, a fost trimis de părinți, oameni cu stare fiind în satul lor, la școală în Suceava. La „Școala normală capitală“, cum se numea pe atunci, a fost înscris în evidențe după moda vremii, atât de potrivnică românilor băștinași: Andrievici⁵. Astfel, familia se desparte în ceea ce privește numele: cei ce vor urma diferite școli se vor numi Andrievici, cei rămași acasă, la Mitoc, se vor numi Morariu. Viitorul mitropolit Silvestru va revendica în fața autorităților vechiul nume de „Morariu“, ceea ce se încuvințează prin Decretul nr. 1751 din 10 mai 1871⁶.

Gheorghe (George) Andrievici, absolvind și Seminarul clerical al episcopului Daniil Vlahovici, se căsătorește la 14 octombrie 1817 cu Zamfira, fiica preotului Vasile Grigorovici. Acesta se înrudea cu Iraclie Porumbescu, părintele compozitorului altădată și astăzi cenzurat, Ciprian Porumbescu. Preotul Gheorghe (George) Andrievici a păstorit la Mitoc iar după ce a rămas văduv s-a retras la Mănăstirea Dragomirna, în cimitirul căreia și-a găsit sălașul în așteptarea Învierii celei de obște⁷.

Din această căsătorie au rezultat trei copii: Samuil, Domnica și Catrina.

² Dimitrie Dan, *Lipovenii în Bucovina*, Cernăuți, 1894, p. 13–14;

³ Em. Grigorovitz, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, 1908, p. 144.

⁴ *Enciclopedia Română*, tom. I, Sibiu, 1898, p. 169.

⁵ *Ibidem*; vezi și: C. Morariu, *Părți din istoria românilor bucovineni scrise în limba populară de...*, Cernăuți, 1893.

⁶ Vasile Găină, *Arhiepiscopul și Mitropolitul Dr. Silvestru Morariu Andrievici*, în „*Candela*“. Foie bisericească-literară“, nr. 7, iulie 1907, p. 389–421.

⁷ Iosif Antohi, *Silvestru Morariu Andrievici*, în vol. *Din istoria pedagogiei românești*, București, 1967, p. 208.

Samuil Andrievici (14/26 noiembrie 1818 – 3/15 aprilie 1895) va absolvi școala populară din Suceava iar studiile gimnaziale și teologice la Cernăuți. La absolvirea Institutului Teologic Diecezan, se căsătorește cu Elena, fiica preotului decedat Vasile Cehovschi și a soției sale Maria, care se trăgea din familia răzeșească Scraba din Stăneștii de Sus pe Ceremuș. Este hirotonit întru preot la 29 iunie/11 iulie 1843, numit fiind în satul frunțaș Ceahor, în locul socrului său. Bun gospodar, va cumpăra, de la boierul Manovarda din Moldova, o moșioară cu pădure numită Hrabova, situată în dreptul satului Buda, altădată în județul Dorohoi. Aceasta a fost trecută în proprietatea copiilor înainte de călugărirea sa⁸.

Din păcate, soția sa Elena, la numai 25 de ani, trece la cele veșnice, în 1853, lăsându-l cu grija a doi copii⁹, de a căror creștere se va ocupa împreună cu soacra sa. Plin de duioase amintiri, ajuns la vârsta bătrâneții, va scrie *Viața fericitei Elena*, rămasă între manuscrisele sale nepublicate. După 23 de ani de văduvie, a intrat în monahism, luând numele de Silvestru¹⁰.

Din această căsătorie au rezultat doi copii: Iuliana și Vasile. Iuliana, fiica mitropolitului Silvestru, s-a căsătorit în 1862 cu Artemie Berariu, preot în Ceahor, profesor suplinitor la Institutul Teologic din Cernăuți, redactor la revista „Candela”¹¹. Din această căsătorie au rezultat mai mulți copii, dar nu cunosc decât pe Costi (Constantin) Berariu, cel ce va semna, în revista „Floarea Soarelui” (nr. 5 din mai 1927), frumoasa evocare *Amintiri...*

Iuliana a trecut la cele veșnice în 5/18 ianuarie 1883, fiind înmormântată la Ceahor, iar grija copiilor ei a revenit Mitropolitului Silvestru, în calitate de tutore¹².

Vasile Morariu s-a născut în Ceahor la 7/19 martie 1850. A făcut studii juridice la Viena, desfășurând o bogată activitate națională. Între altele, a reușit să determine contopirea diferitelor societăți studențești ale românilor din Viena, în una singură, „România Jună”. A fost un pasionat al muzicii, înființând, împreună cu alții, în 1881, Societatea Filarmonică din Cernăuți „Armonia”. Această pasiune pentru muzică a determinat și o schimbare în viața personală, mult comentată în cercurile mondene ale vremii: Vasile Morariu era logodit cu Minodora Ștefanelli, fiica arhimandritului Ștefanelli¹³. Dar, în ultimul moment,

⁸ C. Berariu, *Amintiri...*, în „Floarea Soarelui”, nr. 5, mai 1927, București, p. 156.

⁹ C. Morariu, *Cursul vieții mele* (ms. în posesia d-nei farmacistă Maria Olar din Suceava, semnalat nouă de d-l Nicolae Cârlan, lucru pentru care îi mulțumim și pe această cale).

¹⁰ Vasile Găină, *op. cit.*, p. 399; *Enciclopedia Română*, p. 169.

¹¹ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, p. 48.

¹² „Candela. Foarte bisericască literară”, ian. 1883, p. 95–97. Din relatarea lui Costi Berariu, în „Floarea Soarelui”, nr. 5/1927, s-ar înțelege că ar fi și o soră, „Lilița Mărioara”, care s-a căsătorit cu preotul Vasile Iurcu. Dar informația nu poate fi verificată deocamdată și din altă sursă.

¹³ Să nu ne mire că un arhimandrit (deci monah) avea o fiică. În Bucovina, deseori se întâmpla ca preoții de mir rămași văduvi să intre în monahism. Copiii erau încredințați, după legile austriece, unor tutori, de obicei rudeni apropiate, care administrau averea trecută pe numele lor, până la majorat.

vrăjit de pasiunea pentru muzică a frumoasei basarabene Olga Stamati-Ciurea (cunoscută între prieteni ca „Donna Sarmarella“ din cauza deliciioaselor sarmale ce le pregătea) se căsătorește cu aceasta¹⁴. Olga Stamati-Ciurea va cânta în rolul Dochiței din opereta „Crai Nou“ de Ciprian Porumbescu în primele reprezentații ale acestei piese la Cernăuți, înregistrând un oarecare succes¹⁵. Vasile Morariu a trecut la cele veșnice la 15 noiembrie 1910. Din această căsătorie, s-au născut trei copii: Constantin, Elena și Ana, cunoscuți din articolul d-lui Gheorghe Gane, pe marginea căruia facem prezentele însemnări.

Deci, în concluzie, pe baza datelor prezentate până acum, putem preciza: numele mamei mitropolitului Silvestru – *Zamfira* – și numele mamei lui Vasile Morariu – *Elena* – nu constituie o „strașnică taină“. Grudinciuc nu a fost „preot de țară“, ci morar. Să observăm că un preot de țară nu poate oficia „la mănăstire“. Cazurile sunt foarte rare, un produs necanonice al vremii noastre (deosebit de păgubitor) iar la Dragomirna nu era cazul, deoarece era o mănăstire pentru bărbați, în vremea noastră fiind transformată în mănăstire pentru femei. Numele de „Morariu“ este moștenit pe linie paternă și nu „preluând și adaptând“, se pare, numele unui înaintaș al său de pe mamă, Andrei Morariu din Suceava“, cum crede d-l Gane.

Acum, în ceea ce privește menționarea numelui lui Constantin Morariu, se impune, iarăși, câteva precizări, deoarece au existat în Bucovina secolului XIX mai multe persoane purtând acest nume și, uneori, apar confuzii.

Am amintit mai sus că morarul Andrii Grudinciuc a avut trei copii: Teodor, Procopie (probabil mort de tânăr, fără urmași) și preotul Gheorghe (George).

Teodor, căsătorit cu Maranda, a avut cinci copii: Gheorghe, Nicolae, Vasile, Samuil și Constantin.

Primul fiu, *Gheorghe Morariu* (1818–1892), a fost căsătorit cu Maranda (nora și soacra având același nume frecvent în Bucovina trecutelor vremi). Fiind un distins cântăreț bisericesc, avea să lase plăcute impresii în inima nepoților; unul din ei, Leca, avea să scrie: «cântăreț nu numai cu slujba, ci și cu harul moștenit și cu pasiunea înăscută. Mitropolitul Silvestru, știut cântăreț și el (ba chiar autor al manualului „Psaltirea bisericească așezată în note muzicale“ Viena, 1879), și l-a dorit adesea colaborator. Iar subsemnatul (Moșul vizitându-ne la Cernăuți), deși numai copil de 4–5 ani atunci [...] îl aud și astăzi cât de duios-plângător cânta „Despărțenia celui dus“ (mort): „Arde luminița-n masă/Dusu-s-a Puiul de-acasă“. Încât noi, copii, mereu-mereu îi tot ceream cântecul ceala, cu luminița-n masă...»¹⁶.

Ultimul fiu, *Constantin*, a fost preot. Născut la 26 iunie 1835 în Mitocul Dragomirnei, a făcut studii la Gimnaziul și Institutul Teologic din Cernăuți

¹⁴ Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, 1972, p. 352.

¹⁵ *Ibidem*, p. 354.

¹⁶ Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, I, București, 1986, p. 204.

(1857–1860). A fost preot în Suceava precum și profesor de religie și limba română la Gimnaziul Ortodox Român din Suceava (1860–1869). Între 1869 și 1875 a fost profesor de morală la Institutul Teologic din Cernăuți. A trecut la cele veșnice în 29 martie 1875, în Cernăuți. A publicat: *Mănuariu pentru învățătura religioasă a Bisericii dreptmăritoare a Răsăritului compus spre folosul învățăcelilor clasei întâia gimnazială* (Viena, 1866, 166 p.); *Mănuariu pentru învățătura istoriei Testamentului celui vechiu (pentru) clasa a doua gimnazială* (Viena, 1867, 228 p.); *Mănuariu pentru învățătura istoriei vieții Mântuitorului lumii Iisus Hristos... (pentru) clasa a treia gimnazială* (Viena, 1867, 204 p.); un curs universitar de morală, rămas în manuscris¹⁷.

Nu am știri despre ceilalți copii ai lui Teodor Morariu.

Cântărețul bisericesc Gheorghe Morariu a avut copii pe: Catrina; Dahina; Casandra; Constantin; Domnica; Dahina (născută la 7 iunie 1865, numită la fel cu copila decedată de mică). Ea mai trăia încă în anul 1925, dar alte știri nu mai avem.

Constantin Morariu, singurul băiat al familiei, născut la 5 mai 1854 în Mitocul Dragomirnei, după ce a urmat primele trei clase în sat, a fost trimis la Suceava. Liceul îl face la Suceava (unde toate obiectele se predau în germană – afară de limba română și religie și unde a activat directorul românofag Limberger). Între 1874 și 1878, studiază Teologia la Cernăuți, timp în care, împreună cu Ciprian Porumbescu, Orest Popescu, Eugen Sireteanu, Zaharie Voronca, va fi întemnițat pentru celebra telegramă trimisă la Iași cu ocazia comemorării a 100 de ani de la „trunchierea” Moldovei. În vara lui 1878, absolvind studiile teologice, este hirotonit preot la 3/15 octombrie, după ce la 3 septembrie se căsătorise cu Elena, născută Popescu la 21 aprilie 1859. Soția sa, chip de adevărată bucovineancă, a trecut la cele veșnice înaintea soțului, la 13/26 mai 1923. A ocupat postul de paroh în Toporăuți, cooperator în Cernăuți (autoritățile refuzând numirea lui ca paroh, fiindu-i cunoscută pretutindeni atitudinea activ proromânească) și, de la 1896, paroh la Pătrăuți. În 1917 a fost nevoit să pribegiească la Chișinău. După Marea Unire, a fost numit consilier consistorial la Cernăuți până la pensionare, în 1926. Trece la cele veșnice în 16 martie 1927, fiind înmormântat la Cernăuți. Scrierile părintelui Constantin Morariu, unele tipărite în volum, altele rămase prin diferitele reviste la care a colaborat, numără peste 200 de titluri¹⁸.

Din căsătoria sa cu Elena Popescu (se pare, soră cu Orest Popescu, coleg de facultate și de temniță austriacă la Cernăuți, apoi egumen la Mănăstirea Sucevița) au rezultat șapte copii: Victor, Leon, Ciprian, Aurel, Leca, Victoria, Elvira.

¹⁷ D. Valenciuc, *Facultatea de Teologie Cernăuți. Corpul profesoral* (ms).

¹⁸ Romul Cândea, *Un creștin și un român: C. Morariu*, în „Candela”, Cernăuți, 1927, p. 255–259.

Victor Morariu, născut la 31 ianuarie 1881, fost profesor de germanistică la Universitatea din Cernăuți, a trecut la cele veșnice în dureros refugiu la Caransebeș, la 1 iulie 1946. A lăsat în urma sa peste 40 de studii de filologie și critică literară. Pensionat prin vitregia unor gunoaie în 1941, a cunoscut, ca și părintele său, nerekunoștința oamenilor pe care i-a ajutat să se ridice¹⁹. Cânta minunat la vioară, lui datorându-se superbe interpretări ale creației lui Ciprian Porumbescu.

Aurel Morariu, născut la 3 ianuarie 1886, a făcut studii juridice, un „Junimean” activ, doctor în drept al Universității din Praga, voluntar în armata română, autor a numeroase studii de drept, a cunoscut durerea neamului românesc, punându-se în slujba celor lipsiți, ca și părintele său. Dar și un ales suflet de român, moștenind tradiția familiei mamei sale. Amintesc aici că C. I. Popescu, fratele mamei sale, licean, a fost *cel dintâi ostaș român, căzut la Calafat în Războiul pentru Independența României*. Alături de vărul său, George Levescu, va mărturisi că „merge să facă, nu să învețe istoria”²⁰. Aurel Morariu cânta la flaut (ca și părintele său, care cânta în anii studenției cu Ciprian Porumbescu la același instrument), activând în orchestra Societății Filarmonice „Armonia” și ca dirijor al corului Societății „Meseriașul român”, fiind distins cu numeroase premii și mențiuni. A cunoscut și el amărăciunea refugiului, trecând la Domnul la Craiova, în 28 noiembrie 1945²¹.

Leca Morariu, cunoscutul biograf al năpăstuitului compozitor român Ciprian Porumbescu, s-a născut la 13/25 iulie 1888. A fost profesor pentru istoria literaturii române, filologie și folclor la Universitatea din Cernăuți (1922–1940), lăsând în urma sa o impunătoare bibliografie. Cu uimire constat că ultimele dicționare de specialitate îl ignoră total. Doar George Călinescu, în a sa *Istorie a literaturii române* citează deseori pe Leca Morariu, iar în bibliografia eminesciană menționează nu mai puțin de 15 titluri aparținând lui Leca Morariu²². Fără Leca Morariu, fără soția sa Octavia Lupu Morariu (laureată a Conservatorului din Viena, secția Canto și Pian), admirată și de George Enescu (care îi semnează și Diploma de absolvire a Conservatorului), Bucovina ar fi astăzi mult mai săracă în Duh românesc. A trecut și el, în cumplite suferințe morale și fizice, la Domnul, la 15 decembrie 1963, la Râmnicul-Vâlcea²³.

¹⁹ Milan Șesan, *La cinci ani de existență. Dare de seamă și comunicări*, Suceava, 1947, p. 85–86.

²⁰ Florian Tucă, Mircea Cociu, F. Chirea, *Bărbați ai datoriei 1877–1878. Mic dicționar*, București, 1979, p. 215; exactitatea datelor de acolo lasă de dorit; informații corecte la: Leca Morariu, *op. cit.*, p. 6–7.

²¹ Milan Șesan, *op. cit.*, p. 81–82.

²² Leca Morariu, *op. cit.*, p. 5.

²³ *Ibidem*, p. 26.

Elvira Morariu, născută la 10 ianuarie 1893, a fost soția lui I. E. Torouțiu, și ea sfârșindu-se în amare suferinți la București²⁴.

Victoria, trecută la cele veșnice în 13/26 mai 1923, a fost soția cunoscutului bizantinolog Vasile Grecu, și el originar din Mitocul Dragomirnei, prigonit de austrieci (nevoit să se refugieze la Constanța), „epurat“ de români în 1947 de la Universitatea din București, repus ocazional în drepturi.

Leon și Ciprian, au murit de mici²⁵.

Linia genealogică continuă, dar cunoscând că a mea pricepere are hotar, mă opresc aici. Nu înainte de a răspunde la remarcă referitoare la Constantin Morariu „A fost și el om de cultură“ cu cuvintele lui N. Iorga: „Erudit fără pedanterie și fără nici o pretenție, vorbitor fără pompă zadarnică, om de conducere fără dorința de a ieși el pe planul dintăiu, creștin fără fanatism și român fără ură față de alte neamuri, el aduna, din toate însușirile cu care se poate împodobi un om, ce era mai cuviincios, mai măsurat și mai armonios... Dar n-a cerut să i se recunoască partea în biruința dreptății. Și s-a ferit de a cere norocului orice răsplătire, stând și mai departe la locul muncii ascunse, unde se fac în simplitate faptele cele mai bune“²⁶.

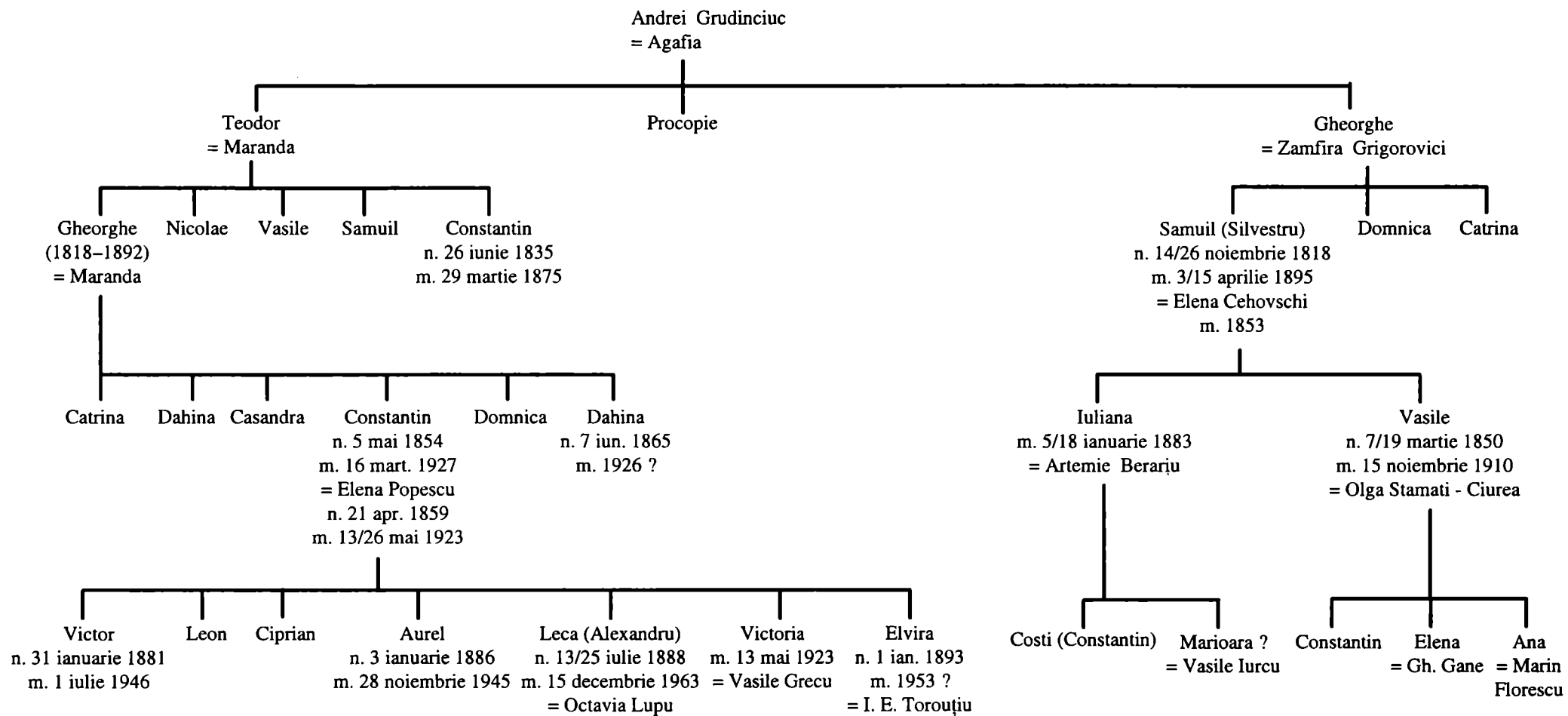
Departa de mine, smerit preot din Bucovina, de a intra în polemici. Îi mulțumesc d-lui Gheorghe Gane – neștiind dacă voi avea vreodată bucuria de a-l cunoaște personal – și folosesc prilejul oferit de d-sa pentru a aduce aminte tuturor spusa lui Mihai Eminescu: „Românii din provinciile austriace ne dau uneori strălucite și vrednice modele a unor vieți pline de o activitate salutară și binecuvântată, atât pentru consăngenii lor, cât și pentru tronul căruia sunt supuși și monarhia de care țin. Pornind de la niște începuturi mici, dar muncind cu dezinteresare pentru ridicarea poporului lor din neștiință și sărăcie, acești bărbați se ridică încet în văzul lumii prin merite reale, prin muncă, prin iubire de adevăr. Târziu – adâncă bătrânețe abia – se lasă asupra lor aureola meritului recunoscut de Coroană chiar, dar acea recunoaștere totuși vine, ca o dovadă că oricât de grea ar fi lumea aceasta, lupta pentru bine și adevăr, totuși, până în sfârșit izbutește“²⁷.

²⁴ Din discuțiile cu av. Corneliu Torouțiu, nepot de frate, acum decedat, am înțeles că, după decesul soției, I. E. Torouțiu s-ar fi sinucis. O fi adevărat?

²⁵ C. Morariu, *Cursul vieții mele* (ms.).

²⁶ N. Iorga, *Constantin Morariu*, în „Neamul Românesc“, vineri, 25 martie 1927.

²⁷ M. Eminescu, *Din Viena ne vine știrea* (8 martie 1880), în *Mihai Eminescu la Bucovina*, cit., p. 110–111.

H E R B

CAIETE HERALDICE (IV)

Constatăm cu multă bucurie că pentru rubrica **HERB. Caiete heraldice** materialele nu lipsesc. E o onoare pentru noi să putem da, în deschiderea celei de-a patra serii¹, un studiu al d-lui Dan Cernovodeanu (mai veche comunicare la cel de-al III-lea Colocviu al Academiei Internaționale de Heraldică, din 1983, nepublicată încă) și unul al d-lui Jean-Nicolas Mănescu (comunicare la al IX-lea Colocviu Internațional de Heraldică, din 1995², a cărei tipărire în Polonia pare problematică). Dacă, din motive tehnice, trebuie să reportăm cele două studii amânate din fascicula precedentă³, ale d-nelor Ilona Czamańska și Cătălina Opaschi⁴, se adaugă, în schimb, una din cele două comunicări de specialitate prezentate, în cursul anului academic 1997–1998, în ședințele CHGS–I⁵.

Portofoliul acestei rubrici sporește, e drept, dar nu în același ritm ca partea rezervată genealogiei, ceea ce dovedește, o dată mai mult, ponderea și intensitatea preocupărilor serioase de heraldică în România. E regretabil că lucrurile stau așa, câtă vreme materialele documentare *există* iar investigațiile sunt *necesare și așteptate*. Se poate întâmpla, însă, să fie necesar **un efort** pentru a se depăși stadiul colecționării și ordonării amatoriste de imagini și a pătrunde, în schimb, în domeniul *cercetării* unei instituții și a manifestărilor ei, mai cu seamă din punctul de vedere al istoricului – efort considerabil, poate, din punct de vedere atât material, cât și psihologic, dar de neocolit dacă dorim progresul în acest domeniu. Altminteri, fără o abordare științifică și din perspectivă istorică, heraldica nu-și va putea dezvălui uriașul potențial pe care îl poate pune în slujba înțelegerii trecutului nostru – singurul beneficiu care dă un sens acestor cercetări, capabil, totodată, să îndrume corect și preocupările heraldiștilor contemporani.

¹ Cf. **ArhGen**, II (VII), 1995, 1–2, p. 271–343; IV (IX), 1997, 1–2, p. 219–339 și 3–4, p. 317–347.

² Comunicarea d-lui Dan Cernovodeanu la același Colocviu – *Le lion dans l'héraldique dynastique valaque (XIII-e – XVI-e siècles)* – a fost publicată în **HERB. Caiete heraldice** (II).

³ Cf. **ArhGen**, IV (IX), 1997, 3–4, p. 318.

⁴ Redacția a trebuit să opereze o redistribuire a materialelor acestei rubrici, pe de o parte pentru a se încadra în paginația obișnuită iar pe de altă parte pentru a consolida șansele unei publicații heraldice de-sine-stătătoare.

⁵ A doua, aparținând d-lui Cătălin Hriban, *Un însemn (heraldic?) controversat pe monedele lui Iliș I*, nu a fost remisă redacției în timp util.

LE PROCESSUS DE LA LIBRE ADOPTION DES ARMOIRIES DANS L'ESPACE SUD-EST-EUROPÉEN (XIII-e – XIX-e SIÈCLES)*

Si le phénomène héraldique occidental, dans toute sa complexité, a commencé à être étudié en profondeur, depuis quelques décennies, par les spécialistes des pays de l'Ouest et du Centre de l'Europe¹, en revanche, la science et l'art du blason développés dans les zones du Sud-Est du même continent, restent, encore à nos jours, un domaine insuffisamment exploré en ce qui concerne les investigations sur l'armorial de tel ou tel pays des Balkans, pour ne plus parler du manque total des études de synthèse relatives à une analyse globale des manifestations et des vestiges héraldiques signalés dans l'aire géographique concernée.

Ainsi, la recherche dans le domaine que nous allons examiner maintenant est rendue bien difficile à cause de la pénurie d'ouvrages de spécialité relatives

* Communication faite au III-e Colloque de l'Académie Internationale d'Héraldique (Montmorency, 19–23 septembre 1983).

¹ Voir d'abord quelques excellents traités généraux tels que D.L. GALBREATH, *Manuel du blason*, Lausanne, 1942 (réimpr. Lyon, 1948), refondu et complété par L. JEQUIER et paru, sous le même titre, à Lausanne en 1977; A.C. FOX-DAVIES, *A Complete Guide to Heraldry*, 8-e éd. (révisée par J.P. BROOKE-LITTLE), Londres, 1969; Ottfried NEUBECKER, *Heraldik. Wappen: ihr Ursprung, Sinn und Wert*, Frankfurt am Main, 1977 (v. aussi les traductions française et anglaise, la première due à Roger HARMIGNIES, parue sous le titre: *Le Grand Livre de l'Héraldique*, Paris-Bruxelles, 1977, la seconde, avec la collaboration de J.P. BROOKE-LITTLE, portant le titre traduit: *Heraldry. Sources, Symbols, and Meaning*, London, 1977); Michel PASTOUREAU, *Traité d'héraldique*, Paris, 1979. Ensuite, comme manuels, consacrés à l'héraldique nationale des différents pays ouest et central-européens, voir: M. de RIQUER, *Heraldica espanola*, Barcelona, 1942; R. MATHIEU, *Le système héraldique français*, Paris, 1946; U. LINDGREN, *Heraldisk i svenska fortattningar*, Lund, 1951; A. de MATTOS, *Manuel de heraldica portuguesa*, Porto, 1961; Szabolcs de VAJAY, *L'Héraldique hongroise*, Lausanne, 1961; C. PAMA, *Rietstap's handboek der wapenkunde*, 4-e éd., Leiden, 1961; M. GUMOWSKI, *Handbuch der polnischen Heraldik*, Graz, 1961; G.A. SEYLER, *Geschichte der Heraldik*, Réimpr. Neustadt an der Aisch, 1970; H.S. LONDON et Anthony R. WAGNER, *Heraldry*, dans *Chamber's Encyclopedia*, nouv. éd. réimpr., tome VII, London, 1970, p. 35–54; F. GALL, *Oesterreichische Wappenkunde*, Wien-Köln, 1978; J.P. BROOKE-LITTLE, *Boutell's Heraldry*, 8-e éd., London, 1983.

au sujet en question. En effet, pour la préhéraldique et l'héraldique byzantine, on signale, actuellement, seulement l'excellente étude d'*Alexandre Solovjev* (1935)² et celle, non moins érudite, du comte *Wipertus H. Rüdert von Collenberg* (1974)³, ainsi que nos modestes études sur ce sujet, présentées aux réunions internationales de 1980⁴ et 1981⁵. Concernant la préhéraldique et l'héraldique serbe, on ne pourra citer que l'étude d'*Aleksandar Matkovski* (1970)⁶ et celle de *Mirjana Corović-Ljubinković* (1971)⁷; l'analyse des éléments proto- et préhéraldiques sous le deuxième Empire bulgare a été réalisée avec succès par notre plus jeune et apprécié confrère, *Jean-Christien Poutiers* (1981)⁸, tandis que l'examen de l'héraldique bulgare et balkanique en général, fut l'oeuvre du très distingué héraldiste bulgare, *Hristo Dermendjiev* (1973 et les années suivantes)⁹. Seule l'héraldique roumaine a été mieux étudiée et cela même à partir de la fin du XIX-e siècle et jusqu'à nos jours¹⁰, malgré le fait qu'elle a été

² AL. SOLOVJEV, *Les emblèmes héraldiques de Byzance et les Slaves*, dans „Seminarium Kondakovianum“ (Praha), VII, 1935, p. 119–164.

³ W. H. RÜDT von COLLEBERG, *Byzantinische Präheraldik des 10. und 11. Jahrhunderts?*, dans le „Kongressbericht“ des 12. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften, München, 1974, publié à Stuttgart, 1978, Band Heraldik, p. 169–181.

⁴ Dan CERNOVODEANU, *Contributions à l'étude des origines lointaines de l'héraldique (Moyen Orient) et son développement du XII-e au XV-e siècles à Byzance et dans le sud-est européen*, dans „Genealogica et Heraldica“ (Actes du XIV-e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique, Copenhague, 1980), Copenhague, 1982, p. 339–358.

⁵ Dan CERNOVODEANU, *Contributions à l'étude de l'héraldique byzantine et postbyzantine*, dans XVI. Internationaler Byzantinistenkongress, Wien, 1981, Akten, II. Teil, Wien, 1982, p. 409–422, ainsi que du même auteur, *L'Apparition des armoiries dans le Sud-Est Européen*, dans „Les origines des Armoiries“, Actes du II-e Colloque International d'Héraldique, Bressanone-Brixen, 1981, Paris, 1983, p. 49–54.

⁶ Aleksandar MATKOVSKI, *Grbovite na Macedonija* (Armorial de Macédoine), Skopje, 1970.

⁷ M. COROVIĆ-LJUBINKOVIĆ, *Les armoiries sur les bagues et autres objets de la culture matérielle en Serbie médiévale*, dans „Le Prince Lazare“. Symposium de Kruševac, 1971, recueil publié à Beograd, 1975, p. 171–183.

⁸ J. Chr. POUTIERS, *Le félin de la bague-cachet de Kalojean*, dans „Études Balkaniques“, 1979, no. 4, p. 118–126, ainsi que du même auteur, *Les débuts de l'héraldique bulgare au Deuxième Empire (1185–1396)*, dans „Les origines des Armoiries“, loc. cit., p. 117–132.

⁹ Hr. DERMENDJIEV, *Heraldik der südslawischen Staaten. Entstehung und Entwicklung*, dans les „Actes du II-e Congrès International des Etudes Sud-Est-Européennes“, Bucarest, 1973, Résumés des Communications, București, 1974, p. 453–454.

¹⁰ Voir Général P.V. Năsturel, *Stema României* (Les Armoiries de Roumanie), București, 1892; V.A. URECHIA, *Notice sur les armoiries du peuple roumain*, Mémoire lu au II-e Congrès d'Histoire Comparée, Paris, 1900, Macon, 1901; Gén. P.V. Năsturel, *Steagul, stema română, insemnele domnești, trofee* (Le drapeau, les armoiries roumaines, les insignes princiers, les trophées), București, 1903; du même auteur, „Nova Plantatio“ și regii României, moștenitori ai Împăraților Bizanțului (La „Nova Plantatio“ et les rois de Roumanie, héritiers des Empereurs de Byzance), dans „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie“, XV, 1914, p. 1–80; Emanuel HAGI-MOSCO, *Steme boierești din România* (Armoiries de boyards de Roumanie), București, 1918; Gheorghe I. BRĂȚIANU, *Originile stemelor Moldovei și Țării Românești* (Les origines des

quelquefois contestée par certains des auteurs qui ont abordé ce domaine de recherche (Ștefan Grecianu¹¹ et Nicolae Grămadă¹²).

En tous les cas, à l'heure actuelle, les théories qui prétendaient que les insignes armoriés ne constituaient que l'apanage des sommets de la société médiévale occidentale, se sont avérées ne pas correspondre à la réalité historique¹³. Les spécialistes qui se sont penchés sur ce domaine d'investigations, ont démontré dans leurs ouvrages – avec maints arguments documentaires – qu'en général, du XIII-e au XV-e siècles, dans les pays de l'Occident de l'Europe, l'accès aux armoiries était libre à toutes les catégories sociales (même aux serfs) et qu'en plus, pendant la période précitée, la modalité la plus courante pour prendre des armoiries, était *le propre octroi*, à condition de ne pas adopter les armes d'autrui¹⁴. Puis, à partir du XIV-e siècle, va se

armoiries de la Moldavie et de la Valachie), dans „Revista Istorică Română”, vol. I, 1931, fasc. 1, p. 56–62; du même auteur, *În jurul originii stemelor Principatelor române*, dans „Rev. Ist. Rom.”, vol. I, 1931, fasc. 3, p. 233–240; Constantin MOISIL, *Stema României. Originea și evoluția ei istorică și heraldică* (Les Armoiries de la Roumanie. L'origine et leur évolution historique et héraldique), București, 1931; du même auteur, *O pagină de heraldică românească veche* (Une page d'ancienne héraldique roumaine), București, 1949; Mihai BERZA, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare* (Les armoiries de Moldavie pendant le règne d'Etienne le Grand), dans „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, II, 1955, nos. 1–2, p. 69–88; du même auteur, *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea* (Les armoiries de Moldavie au XVI-e siècle), dans „Studii și Cercetări...”, III, 1956, nos. 1–2, p. 99–128; Aurelian SACERDOTEANU, *Sigiliul domnesc și stema țării* (Le sceau princier et les armoiries du pays), dans „Revista Arhivelor”, XI, 1968, no. 2, p. 11–68; Jean-Nicolas MĂNESCU, *Zur Geschichte des Landeswappen von Siebenbürgen im 16. Jahrhundert* (Communication au X-e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique, Vienne, 1970), dans „Genealogica et Heraldica”, vol. II, Vienne, 1972, p. 533–538; Dan CERNOVODEANU, *Știința și arta heraldică în România* (La Science et l'Art héraldiques en Roumanie), București, 1977; Maria DOGARU, *Aspirația poporului român spre unitatea națională și independență oglindită în simbol*. Album heraldic (L'aspiration du peuple roumain vers l'unité nationale et l'indépendance reflétée par le symbole. Album héraldique), București, 1981.

¹¹ Ștefan D. GRECIANU, *Eraldica română. Actele privitoare la stabilirea armeriilor oficiale...* (L'Héraldique roumaine. Les actes relatifs à l'établissement des armoiries officielles...), București, 1900.

¹² Nicolae GRĂMADĂ, *A existat la români instituția heraldică?* (L'institution héraldique a-t-elle existé chez les Roumains?), dans „Studii și Cercetări Istorice”, XIX, 1946, p. 26–32.

¹³ V., en ce sens, la plupart des manuels d'héraldique de l'Occident européen du XIX-e siècle, œuvres d'auteurs tels que J.F. PAUTET (1842), G. EISENBACH (1848), L. de MAGNY (1858), V. BOUTON (1863), W. MAIGNE (1863), H. GOURDON de GENOUILLAC (1868), M. BACHELIN-DEFLORENNE (1880), P. B. GHEUSI (1892), D. G. van EPEN (1897) etc. Pour notre siècle, il faut citer des ouvrages comme ceux de A. C. FOX-DAVIES, *The Right to Bear Arms* (2-e éd., London, 1900), P. J. NISOT, *Le droit des armoiries* (Bruxelles, 1924), ainsi que R. CHABANNE, *Le régime juridique des armoiries* (Paris, 1954), qui attribuent seulement à la noblesse le droit de porter des insignes héraldiques.

¹⁴ V., par ex., K. F. BAUER, *Das Bürgenwappen. Ein Buch von der Wappen und Eigenmarken der deutschen Bürger und Bauern*, Frankfurt/Main, 1935; R. MATHIEU, *op. cit.*; P. ADAM-EVEN, *De l'acquisition et du port d'armoiries: armes nobles et armes bourgeoises*,

développer, en parallèle, le système de la *concession* des insignes armoriés, au début par tout possesseur de ce genre de symboles imagés, ensuite par des hauts personnages seulement et finalement, *en exclusivité* par les souverains¹⁵. Si initialement, ces concessions se limitaient à l'octroi des propres armoiries (en totalité ou en partie) des donateurs, par la suite, à dater du XV-e siècle plus précisément, la cession d'armoiries bien différentes de celles de l'octroyeur, va se généraliser dans toute l'Europe de l'Ouest. Il sera question alors, soit d'une confirmation des armes de libre adoption du bénéficiaire, soit d'une concession d'armes tout à fait nouvelles à l'impétrant. Du point de vue des caractéristiques spécifiques (aspect, composition, facture ou style), il reste établi par les spécialistes, qu'il n'existe nullement des dissemblances entre les armoiries librement adoptées et celles obtenues comme suite d'une concession expresse¹⁶.

D'ailleurs, même les insignes héraldiques concédés dans les pays de l'Occident de l'Europe, vont présenter (du moins jusqu'au XVI-e siècle), une instabilité d'aspect assez gênante, malgré l'apparition – dès le XV-e siècle – des hérauts d'armes qui vont codifier, autant du point de vue juridique, que de celui de la composition technique, les règles régissant le domaine du blason. L'instabilité des armoiries, à l'époque en question, va se manifester, d'un côté, par des variations assez sensibles dans l'aspect des insignes héraldiques des membres d'une même famille ou d'un même possesseur à travers les différentes étapes de sa vie et de l'autre, par la manière différente de représentation, en fonction du style de l'époque, de la mode du temps, ou – jusqu'à un certain point – aussi de la fantaisie de l'artisan réalisateur de ces armes¹⁷.

Si dans beaucoup de cas, les fluctuations qu'on signale, avaient eu des raisons précises et généralement, bien justifiées¹⁸, il n'en reste pas moins que les insignes armoriés datant de cette période, vont présenter une mobilité d'aspect aisément saisissable, mais en même temps déroutante pour les non-spécialistes.

Si les phénomènes qu'on a examiné ci-dessus, concernant le blason occidental européen, ont été constatés dans les zones situées autour du berceau

Bruxelles, 1958; O. CLOTTU, *L'héraldique paysanne en Suisse*, dans „Archives héraldiques suisses“, t. 85, 1971, p. 7–16; M. PASTOUREAU, *Où en sont les études d'héraldique médiévale?*, dans „Revue française d'héraldique et de sigillographie“, XXVIII, 1975, bul. no. 45, p. 7–11, ainsi que du même auteur, *Traité d'héraldique*, p. 47, note 11 et p. 51 et 60.

¹⁵ *Ibidem*, p. 60–61.

¹⁶ P. ADAM-EVEN, *op. cit.*, p. 84 et M. PASTOUREAU, *op. cit.*, p. 58 et 61.

¹⁷ *Ibidem*, p. 44, 58, 63–64.

¹⁸ V., par ex., L. BOULY de LESDAIN, *Les variantes dans les armoiries*, dans „Annuaire du Conseil Héraldique de France“, 1897, p. 70, ainsi que du même auteur, *Notes sur quelques changements d'armoiries aux XII-e et XIII-e siècles*, dans „Archives héraldiques suisses“, 1899, p. 76–82, 106–116 et 1900, p. 1–20 et 44–62; P. ADAM-EVEN, *Notes sur quelques changements d'armoiries*, dans „Arh. hér. suisses“, 1952, p. 38–39; M. PASTOUREAU, *op. cit.*, le chapitre dédié aux brisures, p. 177–178.

de l'héraldique de notre continent, pourquoi alors s'étonner que des processus semblables ont pu se produire aussi dans l'héraldique – plus tardive comme apparition – des pays du Sud-Est de l'Europe? Pourquoi alors, nier ou contester la validité des insignes armoriés développés dans ces zones, périphériques par rapport aux endroits où l'héraldique a été pour la première fois constatée, seulement pour des raisons pas touchant l'aspect mouvant de ces armoiries, ou pour le fait que celles-ci n'ont été le résultat d'une *concession souveraine*, mais d'une *libre adoption* par leurs possesseurs?

En effet, bien qu'acceptée plus tardivement, la mode des armoiries n'en fut pas moins agréée (et dans beaucoup de cas, même très appréciée) dans différents pays de la Péninsule Balkanique, où elle s'était introduite moins d'une Byzance longuement hostile à ce genre de productions, que des États de l'Europe Centrale cultivant avec soin l'art du blason¹⁹.

Mais le phénomène héraldique développé dans le Sud-Est de notre continent présente, en dehors de son adoption tardive, encore d'autres caractéristiques qui le différencie de celui occidental européen et lui confère un cachet propre. Ainsi, rappelant que le spécifique de l'armorial balkanique réside en premier lieu dans le fait qu'il est *librement adopté* par les porteurs d'un écu, il faut encore ajouter qu'au début, cette adoption n'a pas compris, comme dans les pays occidentaux, toutes les catégories sociales de ces pays, mais exclusivement *la noblesse* des États situés dans la zone géographique en question. Non pas qu'il eut existé des restrictions juridiques qui auraient défendu aux roturiers de faire usage d'armoiries (car à cause du système du libre octroi, les héraults d'armes et les codifications en matière héraldique n'ont jamais été connus dans les pays des Balkans), mais parce que le goût des insignes armoriés n'avait pas enregistré, dans les autres couches sociales de ces pays, une diffusion et une appréciation semblables à celles signalées dans les États de l'Europe occidentale. Cette circonstance est due au fait que la structure sociale des pays du Sud-Est européen – pays moins développés, à l'époque, que ceux situés dans le Centre et l'Ouest du même continent – était différente de celle que la féodalité occidentale avait établi dans les États régis par ce système politique et social. Par exemple, en Serbie et en Bosnie médiévales, ou dans les principautés de Valachie et de Moldavie au XIV-e et XV-e siècles, il n'y avait qu'une bourgeoisie incipiente, de loin moins influente que celle, toute puissante, des villes du Centre et de l'Ouest de notre continent à la même époque. Cette bourgeoisie, encore timide, n'osait pas et n'avait ni les moyens en ces temps-là, d'imiter les seigneurs de ces pays dans leur mode de vie, ainsi que dans le domaine des insignes héraldiques. Quant aux artisans et aux paysans, leur

¹⁹ Dan CERNOVODEANU, *L'apparition des armoiries dans le Sud-Est Européen*, loc. cit., p. 52.

pouvoir politique était nul; ainsi, leur condition assujettie ne leur permettait pas de nourrir aucune velléité d'indépendance ou de manifestation quelconque qui aurait pu les personnaliser.

Pourtant, dans les pays du Sud-Est européen, il y avait „le droit du sceau“, pratiquement illimité, donc à l'usage de toutes les catégories sociales, que l'Occident connaissait bien sûr aussi, mais, peut-être, avec une diffusion moins large, ou avec quelques restrictions dans son emploi. D'ailleurs, une tradition sphragistique, de vieille souche greco-romaine, puis byzantine, s'était maintenue dans tout l'espace balkanique comme un des vestiges que ces grandes civilisations avaient légué aux contrées soumises à leur influence. Comme nous l'avons déjà affirmé ailleurs²⁰, les sceaux ou les bagues sigillaires des habitants de ces régions ont toujours porté des insignes gravés sur leurs tambours, au début de nature emblématique, évoluant ensuite en éléments préhéraldiques qui ont fini par devenir des meubles héraldiques proprement dits. Mais ce processus n'a pas été suivi par toutes les classes de la société des pays du Sud-Est européen, la transformation des emblèmes primitifs en éléments préhéraldiques, puis héraldiques, ne s'opérant que sur les bagues et les sceaux de la *noblesse* de ces contrées. La classe bourgeoise, ainsi que la catégorie des marchands, recrutée dans son sein, n'ont fait usage que de sceaux ou bagues à emblèmes (symbolisant, généralement, leurs occupations citadines, ou le genre de leur commerce). Les chefs des artisans et surtout les corporations des différents métiers, ont possédé également des emblèmes, auxquels, bien plus tard, on a essayé de leur donner un assez vague aspect héraldique. En revanche, la classe paysanne n'a jamais connu l'usage des symboles préhéraldiques et encore moins des armoiries, comme certains pays du Centre et de l'Ouest de l'Europe. Il est vrai toutefois, que les autorités communales rurales ont possédé des sceaux à emblèmes, évoquant généralement, soit la faune, soit la flore de la région respective, coutume dérivant de la bien plus ancienne emblématique des villes qui tirait ses racines de l'antiquité gréco-romaine.

Les corporations religieuses et les hauts prélats orthodoxes des Balkans, n'ont jamais fait usage, que jusque vers le XVIIe siècle, d'armoiries ecclésiastiques, comme le clergé catholique, parce que ce genre d'insignes leur évoquaient un rite chrétien qu'ils jugeaient hétérodoxe. Nous rappelons de nouveau, que, dans tous les exemples, sans exception, énumérés ci-dessus, il s'agira d'une *libre adoption*, autant d'emblèmes que d'armoiries, par les personnes ou les communautés mentionnées.

Quant à l'aspect et aux caractéristiques spécifiques de cette héraldique balkanique de libre octroi, nous allons faire les constatations suivantes.

²⁰ V., du même auteur, *Contributions à l'étude des origines lointaines de l'héraldique...*, loc. cit., p. 351–354. V. aussi M. COROVIĆ-LJUBINKOVIĆ, *op. cit.*, p. 175 et 177.

Relativement aux **émaux** choisis par les possesseurs d'armoiries en usage dans ces zones, il faut signaler la très grande fréquence de l'**azur** et du **gueules**, l'emploi peu courant du **sinople** et du **sable**, encore moins du **pourpre** (comme champ de l'écu), ainsi que l'absence totale des **fouurrures** (*hermine* et *contrehermine*, *vair* et *contre-vair*). Des deux **métaux** héraldiques, l'**or** est de loin plus employé que l'**argent**. Le **naturel** pour les animaux et les plantes est plus en usage que la représentation métallisée ou émaillée de ces meubles.

Quant aux **partitions** de l'écu, on signale comme très fréquents le **coupé** et le **parti**, tout comme l'**écartelé**. On constate aussi (surtout dans les Principautés Roumaines) le **coupé mi-parti en chef** ou **en pointe**, ainsi que le **parti mi-coupé à dextre** ou **à sénestre**. Le **tranché** et le **taillé** sont rares, tandis que l'**écartelé en sautoir** est presque inconnu. Le **tiercé en pal** ou **en fasce** sont quelquefois signalés. L'**écu sans partitions** est aussi assez fréquent.

Les **pièces honorables** qu'on rencontre le plus souvent dans l'héraldique du Sud-Est de l'Europe sont la **fasce**, la **bande**, la **barre**, la **croix** et le **chevron**. La **bordure** est rarement signalée, tandis que le **trescheur**, l'**orle**, le **pairle** et le **gousset** sont inconnus. Le **chappé** est, de même, rarissime. Le **fascé** est assez en usage, tout comme la multiplication (jusqu'à trois) des **bandes** et des **barres**; toutefois, les **vergettes**, les **burelles**, les **cotices**, les **cotices en barre** et les **jumelles** sont extrêmement rares. Les **besants** et les **tourteaux** sont fréquents, l'**écheteté** n'est pas inconnu, mais la **fusée**, la **macle**, les **billettes**, les **frettes**, l'**émanché** et le **lambel**, n'ont été jamais en usage.

Les **meubles** adoptés par les mêmes possesseurs d'armes librement choisies sont évidemment bien variés: ainsi, il faut remarquer que les **représentations humaines** ne sont pas fréquentes et lorsqu'elles sont signalées, elles figurent moins le personnage en pied, qu'en buste ou surtout sa tête seulement, le plus souvent de profil que de front. Les **têtes de séraphins** ne meublent pas rarement le champ des écus, en revanche, les **têtes d'infidèles**, si fréquentes dans l'héraldique occidentale, sont d'un emploi très rare dans l'héraldique des Balkans, car les Turcs, qui dominaient ces contrées, n'agréaient pas, bien sûr, de tels symboles. Les **dextrochères** et les **sénestrochères**, armés ou habillés, sont bien en usage, tenant dans leurs mains – gantées ou non – des armes ou autres divers attributs (balances, fleurs, épis de blé etc).

Des **animaux** quadrupèdes, celui qui est le plus répandu comme meuble de l'écu est le **lion** et d'un moindre usage, le **sanglier**, le **loup**, l'**ours**, le **cerf**; parmi les **oiseaux**, la plus fréquemment rencontrée est l'**aigle** (en différents hypostases: éployée, essorante, au vol en chef, abaissé ou clos) et d'un emploi moins courant la **colombe**, le **cygne**, la **grue**, la **cigogne**, le **hibou**. Parmi les **reptiles**, d'un usage assez fréquent, le **serpent**, beaucoup moins le **lézard**; les **poissons** et les **insectes** sont rarement représentés dans les armes des seigneurs, mais en revanche, on les retrouve couramment dans les armes municipales, de district et provinciales.

Parmi les **plantes**, on remarque l'emploi très fréquent des *roses* (généralement non-tigées); la *fleur de lys*, pas ignorée, est toutefois peu signalée. Les **arbres** (chênes, sapins, hêtres, bouleaux, cyprès), ainsi que les **fruits** sont d'un usage courant dans les armes des villes, des districts ou des provinces. Parmi les **astres**, les *étoiles* abondent (moins à cinq rais qu'à six ou huit rais), ainsi que les *croissants* (dans toutes les positions: normale, versée, tournée ou contournée); les *disques solaires* et *lunaires*, rayonnants ou pas, figurés ou pas, sont d'un usage très fréquent.

Les **figures chimériques** sont également représentées dans les armoiries développées dans la zone du Sud-Est de notre continent. Parmi ce genre de figures il faut mentionner l'*aigle bicéphale* comme très répandue, ensuite le *griffon*, la *licorne*, le *phénix*, le *dragon*, ainsi que la *sirène* (à la queue de poisson bien des fois bifurquée) sont assez souvent signalés.

Quant aux **figures artificielles**, celles qui prédominent sont les *armes* de combat: arcs et flèches, épées et cimeterres, hâches et lances, d'un aspect extrêmement varié comme représentation. Les *couronnes* dans le champ de l'écu sont fréquentes; de même, les personnages ou les animaux couronnés. Les *instruments* et les *outils* (marteaux, faucilles, faux, cloches, ciseaux etc) sont presque inconnus dans les armes des nobles, mais fréquemment rencontrés dans les emblèmes des corporations d'artisans et des différents métiers. Les *constructions maçonnées*, telles que tours, crénelées ou non, châteaux-forts, fortifications e.a. sont d'un emploi assez courant. Quant aux divers autres *objets*, tels que cadenas, clés, ancres, cornes d'abondance etc, ils sont fréquemment en usage surtout dans les emblèmes de la bourgeoisie marchande.

Concernant les **ornements extérieurs** de l'écu, il faut signaler que les *cimiers* et les *lambrequins* sont assez en usage, en revanche, les *tenants*, *supports* et *soutiens* sont très rarement employés. Les *listels* à devise sont rarissimes.

Les vestiges qui nous ont permis de faire l'examen ci-dessus présenté, appartiennent, en leur immense majorité, au domaine sigillaire, conformément à ce nous avons affirmé précédemment quant au *droit du sceau*, si largement en usage dans l'espace balkanique.

Nous référant maintenant aux vestiges purement héraldiques signalés dans la zone qu'on étudie, il faudra faire mention, comme sources documentaires, de certains armoriaux sud-slaves conservés jusqu'à nos jours, mais qui sont, malheureusement, d'assez fraîche date en comparaison avec ceux de l'Occident européen. A l'origine de tous ces armoriaux sud-slaves, se trouve celui rédigé par un héraldiste, probablement serbe, demeuré anonyme, qui a exécuté, vers 1590, à l'injonction de l'amiral espagnol d'origine dalmate, Don Pedro Ohmuchévitch (mort en 1599), un tel ouvrage, en but de faciliter à ce seigneur la présentation, devant les autorités hispaniques de ressort, des preuves de la noblesse de sa famille. Cet armorial contenait un bon nombre d'insignes héraldiques de familles nobles serbes et croates, ainsi que ceux des pays et des provinces soumises jadis à l'autorité d'Etienne Douchan, roi de Serbie de 1331

à 1355²¹. L'original de ce manuscrit est actuellement perdu, mais il s'est tout de même perpétué grâce aux nombreuses copies qu'on a effectué à partir de la fin du XVI-e jusqu'au XIX-e siècle, la plus ancienne de celle-ci datant de 1595 et étant l'oeuvre du serbe Korénitch Néoritch²². Conformément à toutes ces copies, les armoiries de famille n'appartiennent qu'aux maisons nobles serbo-croates, tandis que celles des pays et des provinces – supposés avoir fait partie du puissant royaume d'Etienne Douchan – n'ont pas été, en réalité, toutes incorporées à cet Etat, constituant dans bien de cas, des „armes de prétention“²³.

Mais ce qu'il faut souligner c'est le fait que ni le roi Douchan, ni les autres souverains serbes, croates ou bosniaques n'ont jamais octroyé des armoiries à leurs sujets; les insignes héraldiques dont on a fait mention – malgré leur apparence très rapprochée des productions occidentales de ce genre – ont été en exclusivité le résultat d'une *libre adoption* par leurs possesseurs et non pas celui d'une concession expresse, ni à caractère personnel (dans le cas d'armoiries familiales), ni à caractère collectif (dans le cas des armoiries régionales, provinciales ou d'État).

Les armoriaux sud-slaves plus récents, comme par exemple celui de Paul Ritter Vitezovitch, publié en latin à Vienne en 1701²⁴, traduit en serbe et légèrement augmenté par Christophe Jéfarovitch quarante ans plus tard, en 1741²⁵, enfin le tableau héraldique de Milan Simitch, publié à Belgrade en 1857²⁶, vont exclure toutes les armoiries familiales serbo-croates (sauf celles de la dynastie des Némanides), pour faire place exclusivement aux armoiries des pays, provinces et régions ayant été habités ou dominés par les Slaves, à travers les siècles de leur histoire²⁷.

²¹ Stelian METZULESCU, *Crucea Sf. Andrei, simbol heraldic* (La croix de St. André, symbole héraldique), dans „Glasul Bisericii“ (La Voix de l'Eglise) (București), XIX, 1960, nos. 11–12, p. 1024 et note 7; Hristo DERMENDJIEV, *op. cit.*, p. 453–454; Dan CERNOVODEANU, *Știința și arta heraldică...*, p. 79, notes 102 et 103, p. 127, note 119; I. N. MĂNESCU, *Ideea „Daciei“ în stematografia ilirică* (L'Idée de la „Dacie“ dans les armoriaux illyriens), dans „Documente noi descoperite și informații arheologice“, București, 1980, p. 44.

²² En dehors de la copie de Néoritch, on signale celles de: Mauro Orbini (1601), Marko Skoroević (1636), ensuite les manuscrits du XVIII-e siècle de Belgrade et de Novi-Sad, enfin celui du monastère serbe de Fojnita (1800) (v. Hr. DERMENDJIEV, *op. cit.*, ainsi que D. CERNOVODEANU, *op. cit.*, p. 127).

²³ V. l'étude de Ianko SCHAFARIK sur les armoiries et les dynasties serbes, publiée dans le revue „Glasnik“ (Belgrade), IX, 1857, p. 341–348.

²⁴ *Stemmatographia sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio*, Viennae, 1701.

²⁵ *Stematografia izobrajenje crujih Iliriceskih* (Description de l'armorial illyrien), Viena, 1741, 41 f.

²⁶ *Grbovi Srbski Zemalja i Dinastija* (Les Armoiries des territoires et des dynasties serbes), tableau héraldique (en annexe à l'étude de I. SCHAFARIK, précitée), dans „Glasnik“, IX, 1857, annexe à la p. 348, pl. V.

²⁷ I. N. MĂNESCU, *op. cit.*, p. 44–45.

Les Principautés Roumaines, la Valachie et la Moldavie, n'ont jamais connu l'existence d'armoriaux autochtones, très probablement à cause de la même raison, c'est à dire de l'abstention constante de leurs princes régnants de concéder des armes aux sujets de ces deux pays²⁸.

Quant aux fluctuations d'aspect des insignes héraldiques de libre adoption constatées dans les zones du Sud-Est de l'Europe, elles sont signalées dans une mesure semblable à celle qui s'est produite chez les possesseurs d'armoiries des pays du Centre et de l'Ouest du même continent. Par exemple, dans les deux Principautés Roumaines précitées on constate: 1) que les mêmes armoiries ont servi – soit d'une manière concomitante, soit successive – à plusieurs personnes, apparentées ou non entre elles; 2) que les mêmes personnages ont fait usage à différentes périodes de leur existence de sceaux héraldiques dont les éléments constitutants varient d'un sceau à l'autre.

Relativement à la première constatation portant sur le manque d'exclusivité de certaines armoiries moldo-valaques, il faut analyser ce problème sous un double aspect: a) de la fréquence de l'emploi – en unique exemplaire ou multipliés dans le champ de l'écu – de certains meubles dans l'héraldique européenne en général (comme par ex. le lion, l'aigle, la croix, l'étoile, la fleur etc) et ensuite dans celle de l'espace local respectif, meubles pouvant être adoptés à travers le temps, par des personnes appartenant aux familles originaires de pays et de régions les plus divers et les plus éloignés les uns des autres; b) de l'usurpation des pièces et des meubles d'un écu d'armes par une substitution, consciente et volontaire, de la part de l'usurpateur, cas également rencontré d'une manière fréquente dans l'héraldique ouest et centrale européenne, où ce genre de cas était le résultat de la prise des armoiries soit d'un vaincu dans un combat, soit d'un adversaire dont on revendiquait la possession d'un domaine féodal en litige, soit enfin, due à la simple appropriation d'un insigne sigillaire trouvé sur un champ de bataille ou provenant d'une capture de guerre²⁹.

Dans le cas qui nous préoccupe, on peut affirmer d'abord, que si l'on constate l'identité de l'objet (sceau ou bague sigillaire), ou l'identité de la représentation d'éléments héraldiques dans les armoiries de certains boyards moldo-valaques, différents comme appartenance familiale, le fait ne constitue pas un phénomène généralisé. Ensuite, on doit préciser que la présence sur divers documents de sceaux de boyards portant des armes identiques, ou l'usage concomitant d'un même cachet, par deux nobles possesseurs, différents comme souche, peut s'expliquer aussi par la circonstance qu'un des signataires ne disposant pas, pour diverses raisons, au moment de la rédaction de l'acte respectif, de son propre sceau, ait recours aux services d'un autre des co-

²⁸ D. CERNOVODEANU, *op. cit.*, p. 39–40.

²⁹ *Ibidem*, p. 168–169.

signataires, lui empruntant le cachet dont il va se servir de la même manière que le possesseur authentique. Ces cas d'emprunt sigillaire, on les retrouvera également dans l'héraldique occidentale, sans qu'on ait pensé à nier l'authenticité des documents sur lesquels ces sceaux ont été apposés³⁰ et encore moins celle de l'héraldique des pays où ce phénomène s'est produit.

Quant à la seconde constatation se rapportant au fait qu'une même personne avait successivement employé plusieurs représentations armoriées sur ses sceaux, il faut rappeler que le système de la libre adoption des armes, permet et même facilite une telle variété d'aspect, qu'on peut signaler également dans le cas des descendants d'une même famille qui font l'usage non pas de brisures (inconnues dans les Pays Roumains), mais d'armoiries différentes. Or ce genre de circonstances sont assez fréquemment signalées aussi dans l'héraldique du Centre et de l'Ouest de l'Europe³¹, malgré la tendance, qui va se généraliser à partir du XVI-e siècle, vers le système des armoiries concédées. Dans cette situation, pourquoi se formaliser de ce manque de stabilité dans les insignes héraldiques des boyards moldo-valaques, ou serbes par exemple, quand le libre octroi constitue l'unique moyen d'adoption des armoiries dans ces zones de l'Europe? D'ailleurs, lorsque, plus tard au XIX-e siècle, la noblesse moldo-valaque a procédé à une réglementation précise de ses armes familiales, elle a rassemblé à l'intérieur d'un même écu, tous les éléments emblématiques et héraldiques qu'on a rencontré dans la plupart des différents vestiges armoriés appartenant aux membres d'une même maison noble³².

En final, on va dégager de ce modeste examen de la libre adoption des armoiries dans l'espace sud-est européen, les conclusions qui s'imposent, à savoir:

1) que le phénomène dans la zone précitée n'a pas connu une diffusion plus ample, ne touchant donc toutes les couches de la société des pays concernés, mais seulement *la noblesse* de ces régions;

2) que d'autres catégories sociales (d'abord la bourgeoisie, dont également les marchands et les artisans) habitant ces contrées, se sont contentés de faire usage exclusivement d'emblèmes divers, gravés généralement sur des sceaux ou des bagues sigillaires, vu que le „droit du sceau“ s'appliquait sans aucune restriction dans l'aire géographique en question;

3) que les corporations des différents métiers se sont également servi d'insignes emblématiques – évidemment de leur choix – même si, bien plus tard, elles ont timidement essayé de leur donner un vague aspect héraldique; quant aux corporations religieuses et les hauts prélats, ils ont refusé l'usage des armoiries

³⁰ D. CERNOVODEANU, *Sur la valeur héraldique des sceaux des boyards valaques et moldaves à travers l'histoire des Principautés roumaines*, dans „Genealogica et Heraldica“, (Actes du X-e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique de Vienne, 14–19 septembre 1970), vol. II, Vienne, 1972, p. 592–593.

³¹ M. PASTOUREAU, *op. cit.*, p. 63–64.

³² D. CERNOVODEANU, *Știința și arta heraldică...*, p. 169–170.

ecclésiastiques jusqu'au XVII-e siècle, pour des raisons religieuses (l'héraldique était une création des peuples catholiques de l'Europe, or le rite de l'Eglise romaine était considéré hétérodoxe par le clergé orthodoxe des pays des Balkans);

4) que la classe paysanne n'a jamais connu l'usage ni d'emblèmes ou d'éléments préhéraldiques, ni – encore moins – d'une héraldique, si primitive qu'elle aurait pu l'être.

Evidemment, la présente étude est loin d'avoir élucidé et épuisé en totalité le sujet qu'elle s'est proposé à traiter. Mais elle constitue un modeste apport à une meilleure connaissance par les spécialistes du blason de l'Occident de l'Europe, du phénomène héraldique et de son développement spécifique dans les zones de sud-est de notre continent.

JEAN-NICOLAS MĂNESCU

L'AIGLE BLANC DE POLOGNE DANS LES ARMOIRIES DES PRINCES MOLDAVES MOVILĂ*

La famille des boyards moldaves Movilă (Moghilă, Mohilă, Mohyla) descendrait, selon un recueil de vieilles légendes historiques du début du XVIII-e siècle¹, de l'aprod Purice qui, le prince de Moldavie Etienne le Grand ayant le cheval tué sous lui au combat de Scheia en 1486, lui donna son propre cheval et – comme le prince était homme de petite taille – s'accroupit, se faisant butte ou monticule (en roumain – movilă), pour que le prince puisse monter en selle. Les aprods étaient des petits gentilshommes de la Cour tenant des huissiers et des gardes de corps; Purice se traduit par „puce“. Victorieux, le prince fit appeler l'aprod, le recompensa largement, le fit boyard de son conseil et changea son surnom de „Purice“ en „Movilă“, c'est à dire de puce en butte. Purice fut en effet spathar en 1491 et burgrave de la cité de Hotin (1493–1495), mais toujours sous son ancien nom. Dans le conseil du prince figurait à la même époque (1490–1507) comme *paharnic* (échanson) le boyard Cozma Moghilă dont le petit fils, le grand logothète Jean, sera le père des princes Jérémie et Siméon et du métropolite Georges. La légende ne vaut donc que ce que valent bien des légendes².

Les circonstances politiques troubles du dernier quart du XVI-e siècle, déterminèrent les frères Movilă à quitter deux fois la Moldavie et à chercher refuge en Pologne, en 1580–1582 et 1591–1595.

En 1593, l'ancien grand vornic de la Basse Moldavie, Jérémie Movilă, obtenait l'indigénat et la noblesse de Pologne ayant comme «parrains» deux personnages illustres: le chancelier du royaume, Jan Zamoyski et l'archevêque de Cracovie, Philippe Padniewski qui – selon la coutume du pays – l'«admirent dans leurs armes».

* Communication faite au IX-e Colloque International d'Héraldique, Cracovie, 4–8 septembre 1995.

¹ I. Neculce, *Letopiseşul Ţării Moldovei*, precedat de „O samă de cuvinte“, Bucureşti, 1968, p. 37–38.

² Ştefan S. Gorovei, *Movileştii*, in „Magazin Istoric“, VII (1973), no. 6 (75) p. 64, suiv; Sever Zotta, *Ştiri noi despre Movileşti*, in „Arhiva Genealogică“, II, 1913; I. C. Miculescu-Prăjescu, *New Data Regarding the Installation of Movila Princes*, in «The Slavonic and East European Review», Cambridge, 1970.

En 1595, une armée polonaise commandée par le chancelier (qui était en même temps hetman de la Couronne) en personne installait Jérémie Movilă comme prince de Moldavie. Il régnera jusqu'à sa mort survenue en 1606. Son frère, l'ancien grand échanson Siméon devenait hetman de Moldavie. Il fut par la suite prince de Valachie (1600–1601 et 1601–1602) et de Moldavie de 1606 à 1607 quand il mourut, empoisonné, dit-on, par sa belle-soeur, la veuve de Jérémie.

Le fils aîné de Jérémie Movilă, Constantin, régna à son tour en Moldavie de 1607 à 1612 quand il périt, noyé dans le Dniestr au cours d'un combat contre les Turcs. Les cadets, Alexandre et Bogdan, capturés par les Turcs en 1616 furent forcés à embrasser l'Islam et leurs traces se perdent.

L'aîné des fils de Siméon, Michel, eut un règne éphémère en Moldavie en 1607. Ses frères Gabiel et Moïse régnèrent à leur tour, le premier en Valachie de 1617 à 1620, le second en Moldavie de 1630 à 1631 et de 1633 à 1634. Un troisième frère, Pierre, devint en 1633 métropolite de Kiev. Le cadet, Jean, établi en Transylvanie, se donnait le titre de «prince héréditaire de Moldavie». La descendance mâle des princes Jérémie et Siméon s'éteint avec leurs fils. Les quatre filles de Jérémie conclurent de brillants mariages au sein de la plus haute noblesse du royaume de Pologne et eurent une nombreuse et illustre descendance des deux sexes³.

*

Les armes primitives des Movilă semblent avoir été un écu d'azur à une marque (de propriété) d'or en forme de sautoir diminué et alésé, les extrémités supérieures recourbées en dehors, les inférieures recroisettées (ou vice-versa). En Pologne, on en fit deux sabres passées en sautoir, mais toutes les représentations autochtones datant du temps des règnes de Jérémie et de Siméon Movilă ou de ceux de leurs descendants ne montrent que des formes plus ou moins géométriques. Les émaux nous en sont fournis par les reproductions de cet écu dans la peinture murale du couvent de Sucevița⁴ et partiellement confirmés par le seul exemplaire en couleurs des armoiries polonaises des Movilă connu jusqu'à présent⁵.

Des marques de ce genre abondent dans les écus des boyards moldaves des XV-e et XVI-e siècles⁶, quand elles semblent constituer la substance-même

³ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 71–72.

⁴ M. Berza, *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*, in SCIA, III, 1956, p. 122. Les émaux nous ont été communiqués par notre ami, l'éminent archéologue jassiot Nicolae Pușcașu. V. et D. Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 354–355, pl. LXXXIV, fig. 1.

⁵ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, couverture II.

⁶ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 278–383, pl. LXXXVI, fig. 3, 5, 6, pl. LXXXVII, fig. 2–5, pl. LXXXVIII, fig. 2–6; L. Șimanschi, *Cele mai vechi sigilii domnești și boierești din Moldova (1387–1421)*, in „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»” (Iași), XVII, 1980, p. 141, suiv.

de l'armorial du pays et leur usage sera conservé en certains cas au XVII-e et au XVIII-e⁷ et même jusqu'à nos jours⁸. Il n'est que rarement possible de les interpréter comme dessins très schématiques d'objets quelconques⁹ ou d'y reconnaître des combinaisons de lettres, mais le plus souvent elles restent énigmatiques. Leur origine est sans doute préhéraldique et semble se perdre dans la nuit des temps, vu qu'on peut trouver des exemples de «tamgas» analogues sur des objets provenant de l'inventaire d'anciennes tombes sarmatiques¹⁰. Elles pourront constituer dans l'avenir un vaste et peut-être passionnant domaine de recherches.

Nous espérons qu'on nous pardonnera cette longue digression. Revenons au sujet de notre communication.

En 1599 le hetman moldave Siméon Movilă scelle d'un cachet ovale contenant des armoiries complètes et les lettres initiales de son nom et de sa nouvelle dignité. Les armoiries sont: un écu à deux sabres adossés et passés en sautoir aux pommeaux brisés, l'écu timbré d'un casque (taré de front) couronné, cimé d'une aigle issante et orné de lambrequins¹¹.

Et toujours en 1599, Constantin Movilă, fils du prince régnant de Moldavie, vend au noble homme Jan Mielecki un domaine en Podolie. Le document est enluminé de ses armes, à savoir: écartelé; au premier, d'azur à deux sabres émoussés d'argent, garnis d'or, les pommeaux brisés, adossés et passés en sautoir (Movilă); au second, de gueules à trois lances de tournoi d'or en pal et en sautoir (blason de souche Jelita, pour Zamoyski); au troisième, de gueules à deux croissants adossés d'or accompagnés en chef d'une croissette pattée du même (armes familiales d'Elisabeth Movilă, mère de Constantin); au quatrième, d'azur à une épée d'argent garnie d'or, la pointe en bas soutenue d'une anse de chaudron renversée du second (blason Nowina, pour Padniewski); sur le tout, de gueules à un rencontre d'aurochs, bouclé, accompagné d'une étoile à six rais posée entre ses cornes, d'un croissant contourné et d'un soleil (?) posés aux cantons de la pointe, le tout d'or (Moldavie); l'écu sommé d'une couronne à trois fleurons supportant une aigle d'argent becquée, membrée et couronnée d'or, languée de gueules, chargée d'un écusson tiercé en bande de gueules, d'argent et d'azur à une gerbe de blé brochante (Wasa); ample cartouche d'or où l'on voit deux femmes assises et adossées, de carnation, habillées de robes d'azur sans manches, ayant chacune devant soi un vase d'où sort un lis

⁷ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 388–389, pl. XCI, fig. 1–2; p. 410–411, pl. CII, fig. 2.

⁸ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 412–413, pl. CIII, fig. 2.

⁹ *Ibidem*, p. 378–379, pl. XXXVI, fig. 3.

¹⁰ D.M. Pippidi, sous la direction de ~, *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 456, *sub voce* Pădureni.

¹¹ Bibl. Acad. Rom., LXXXIII/129, actuellement aux Archives de l'Etat de Bucarest; DIR, A, XVI, 4, p. 242–243, doc. 297 du 12 janvier 1599.

tigé et feuillé au naturel. Ce sont peut-être des tenants baroques¹². Quant à l'aigle qui domine cette construction héraldique, éliptique, si on peut le dire, de casque, c'en est sans doute le cimier et c'est, toujours sans doute, l'Aigle Blanc de Pologne chargé de l'écusson du roi Sigismond III, comme on trouve au moins un exemple sculpté dans la décoration extérieure du Wawel de Cracovie. C'est à ce que nous sachions le seul exemple de concession de l'Aigle Blanc avec l'écusson du roi. Du moins, notre très regretté collègue, Dr. Adam Heymowski, n'en donne aucun exemple dans son étude si pertinente sur les armoiries étrangères augmentées en Pologne¹³. Notons encore que, contrairement à la tradition polonaise, l'aigle est d'argent et pas blanche¹⁴.

Ce qui s'ensuit, c'est que dans les armes de Siméon Movilă de 1599 l'aigle issante du cimier est également l'«*aquila alba*», ici decouronnée, issante et évidemment sans l'écusson Wasa, ce qui semble vouloir marquer une différence nette entre les armoiries des deux frères Movilă, l'un prince régnant, l'autre seulement grand dignitaire.

Nous ne pouvons préciser à quelle date ce double octroi a pu avoir lieu. Ce fut peut-être le 25 mars 1597, quand Jérémie Movilă obtint la confirmation comme prince de Moldavie à titre héréditaire¹⁵, peut-être en 1596 quand le troisième des frères Movilă, le métropolite Georges, obtenait à son tour l'indigénat polonais¹⁶.

En tout cas, l'octroi de l'Aigle Blanc comme cimier doit avoir coïncidé avec l'admission des armes des Movilă parmi les blasons de souche polonais et il est bien possible qu'il y ait eu deux octrois différents, car dans l'écu de Siméon les sabres ne sont pas émoussés. Nous ignorons également si dans le cas de Jérémie il y eut seulement confirmation des armes familiales augmentées du cimier de concession ou bien confirmation de l'ensemble contenant dès lors les armes de l'impétrant, celles de son épouse et celles de ses «parrains», avec les armes de la principauté en surtout. Notons encore que c'est dans cet écu écartelé que les armes de la Moldavie ont, probablement pour la première fois, un

¹² D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 354–355, pl. LXXIV, fig. 4; Ștefan S. Gorovei, *loc. cit.* (v. *supra*, note 5).

¹³ A. Heymowski, *Les armoiries étrangères augmentées en Pologne*, in *Recueil du 11-e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique*, Liège, 29 mai – 2 juin 1972, Braga, (Portugal), 1973, p. 275–281.

¹⁴ La tradition de peindre toujours l'aigle de Pologne en blanc était déjà tellement consolidée au XIV-e siècle, que le célèbre héraut Gelre croyait devoir et pouvoir mettre dans le même écu du roi Louis I-er le Grand de Hongrie et de Pologne les «*fasciae hungaricae*» et la croix patriarcale de Hongrie peintes en argent avec l'Aigle de Pologne (mais aussi avec les têtes de lions de Dalmatie qu'il croyait provenir du lion blanc de Bohème) en blanc!

¹⁵ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 68.

¹⁶ S. Okolski, *Orbis Polonus...*, vol. II, Cracoviae, 1642–1645, p. 230.

champ de gueules et pas d'azur, ce qui en fait une source importante pour l'histoire de l'héraldique d'Etat roumaine¹⁷.

Vers 1640, quand le R.P. Simon Okolski rédigeait son ouvrage¹⁸, la descendance féminine de Jérémie Movilă avait à ce qu'il paraît abandonné et l'écu écartelé et l'Aigle Blanc et ne portait plus que les armes familiales, «*duae frameae evaginatae decussatim positae in quarum summitatibus sunt cruces*», en y ajoutant «*supra ... has, intra idem scutum*», celles de la Moldavie, «*caput uri...*» etc.

Et, en effet, on peut voir au bas d'une gravure d'époque prétendant représenter la seconde fille de Jérémie Movilă, Marie¹⁹, un écu coupé de Moldavie et de Movilă, sommé d'une couronne princière fermée.

Il sera donc assez surprenant de voir que l'écartelé de 1599 fut assumé, nous allons dire usurpé, par les descendants de Siméon Movilă. Le métropolite de Kiev, Pierre Movilă, alors archimandrite, porte en 1623 (*terminus ad quem*) un écu parti de deux traits, coupé d'un, de Moldavie, Movilă, Jelita, Valachie, Ostojă et Nowina, timbré de deux casques, l'un cimé des insignes du pouvoir princier moldaves, l'autre de l'aigle issant de la couronne²⁰. Entre les casques, un chapeau ecclésiastique, voire la crosse et la mitre des prélats orthodoxes²¹. Cet écu reprend, tel-quel ou presque, l'écartelé de 1599 auquel l'on ajoute deux nouveaux quartiers au flanc dextre, l'un aux armes de la Moldavie, l'autre à celles de la Valachie. L'écartelé en soi semble ne pas avoir été très bien compris dans ses significations car, au cinquième quartier, les armes d'Elisabeth Movilă (dont Okolski remarquera la ressemblance avec le blason Ostojă)²² ont été remplacées par une variante effective de ce blason de souche (où l'épée a le

¹⁷ J. N. Mănescu, *Stema Moldovei*, in „Magazin Istoric“, VI (1972), no. 5 (62), p. 42; idem, *L'évolution historique des armoiries des Principautés Roumaines du XV-e au XIX-e siècles*, in «Revue Roumaine d'Histoire», tome XXVII, 1988, no. 4, p. 328–329.

¹⁸ S. Okolski, *op. cit.*, p. 227.

¹⁹ Bibl. Acad. Rom., Cabinet des Estampes.

²⁰ Arhim. G. Enăceanu, *Din istoria bisericească a românilor, Meșterul Manole și Petru Movilă*, București, 1882, p. 91, 92; D. Cernovodeanu, *loc. cit.*, fig. 3. Au second quartier, la forme tardive des armes familiales: deux sabres passés en sautoir, les pointes en bas, ayant chacun, près de la pointe, une petite traverse de la même forme que les branches de la garde, probablement d'or en champ d'azur. Il existait au XIX-e siècle, dans la Sale de la Congrégation du couvent Pecerska de Kiev, un portrait en couleurs du métropolite Pierre Movilă avec ses armoiries (cf. G. Enăceanu, *op. cit.* p. 83; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.* p. 72). Au château de Lancut, les armes familiales des princes Movilă, peintes à l'intérieur d'une arcade du corridor au rez-de-chaussée, ont le champ de gueules, comme *apud* [Em Hagi-Mosco], *Steme boierești din România*, București, 1918, f. 7, no. 8.

²¹ Devenu métropolite de Kiev en 1633, Pierre Movilă abandonna les casques laïques. Son écu, posé sur une croix des processions et une crosse d'évêque orthodoxe, est sommé soit d'un chapeau ecclésiastique (Cf. G. Enăceanu, *op. cit.*, p. 95; D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 434–435, pl. CXIV, fig. 2) soit d'une mitre d'évêque orthodoxe (aimable communication de notre ami, Silviu Tabac).

²² S. Okolski, *op. cit.*, p. 230: „*habent quandam conformitatem ad arma Ostojă*”.

pommeau brisé et la garde comme soudée aux croissants). Nous doutons fort d'ailleurs que la branche Siméon eût quelque droit que soit à arborer les blasons Jelita et Nowina.

Nous croyons devoir signaler encore les armoiries très curieuses à maint point de vue portées en Transylvanie par Jean Movilă, le fils cadet de Siméon: parti; au premier coupé, mi-parti de Movilă, Nowina et Ostoja; au second de Jelita; l'écu timbré d'un casque couronné, cimé d'une aigle issante, ledit casque adextré du rencontre d'aurochs de Moldavie et sénestré de l'aigle de Valachie contournée, l'un et l'autre brochant sur les lambrequins et reposant sur le bord supérieur de l'écu²³. Il est difficile d'en comprendre les raisons, car Jan Zamoyski, dont les armes occupent à elles seules la moitié de l'écu, n'était plus, et dès longtemps, de ce monde...

Jérémie et Siméon Movilă ont été, nul doute possible, hommes liges et du roi de Pologne et surtout du chancelier Zamoyski, pourtant on augmenta leurs armoiries de l'Aigle Blanc, tout comme pour des étrangers. Cela nous semble significatif de la position ambiguë de la Moldavie envers la Pologne: palatinat de la Couronne et puissance étrangère à la fois. Et cela nous fait penser à la Turquie du Tanzimat, qui prétendait que les Principautés Danubiennes ne sont que des provinces de l'Empire Ottoman, mais conférait aux boyards roumains le «Nichan Iftikhar», ordre réservé en exclusivité aux étrangers de marque.

Parvenu à la fin de notre exposé, nous aimerions qu'on voie dans la présente communication un modeste complément à l'oeuvre et un pieux hommage à la mémoire de celui qui fut le Dr. Adam Heymowski.

²³ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X, București, 1938, p. 60; D. Cernovodeanu, *loc. cit.*, fig. 2. Si on fait abstraction des partitions, la logique chromatique de l'écu semble être: parti, failli en coupant à dextre et reparti d'azur (Movilă + Nowina) et de gueules (Ostoja + Jelita). Les sabres des Movilă affectent la forme d'un sautoir diminué et alésé, toutes les extrémités recourbées en dehors et recroisetées, mais le dessin n'est peut-être qu'approximativement fidèle à l'impression sigillaire originale.

SIGILII ALE DOAMNELOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ (SECOLELE XVI–XVIII)*

Ședința din 11 noiembrie 1997

În studiul dedicat sigiliilor doamnelor din Moldova¹, promiteam extinderea cercetării și pentru Țara Românească, din dorința de a ajunge la o imagine de ansamblu asupra acestui subiect. Investigațiile au dus la evidențierea unor similitudini cu sigiliile doamnelor moldovene, dar și la conturarea unor aspecte specifice.

Cele mai vechi amprente sigilare păstrate până astăzi depășesc cu un secol vechimea peceților doamnelor din Moldova, datând de la începutul veacului XVI. O primă semnalare o datorăm lui Ioan Bogdan, care a publicat scrisoarea *doamnei Voica*², soția lui Mihnea vodă cel Rău (1508–1509), către brașoveni, din 7 septembrie <1511>³, prin care aceasta revendica 24 de cești de argint, comandate de soțul ei. La sfârșitul documentului, editorul semnală o „pecete mică, cu legenda «Вонка Мѣхнева госпожда» („Doamna Voica a lui Mihnea”) și la mijloc o figură ce nu se mai cunoaște, fără monogram și adresă. În prefața

* Pentru obținerea unora dintre microfilmele folosite în acest articol dătez mulțumiri d-rei Anca Mihalcea de la Arhivele Naționale București. De asemenea, mulțumesc d-lui Petronel Zahariuc, lector la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” (Iași), care, la rugămintea mea, a făcut unele verificări suplimentare în aceleași arhive.

¹ Cf. Sorin Iftimi, *Sigiliile de doamne și domnițe ale Moldovei*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 291–303. După prezentarea comunicării de față am aflat, prin amabilitatea d-nei Maria Dogaru, că această temă a intrat și în preocupările d-nei Filofteea Rânziș, de la Arhivele Naționale București. Din păcate aceste preocupări nu s-au finalizat într-un text științific, publicat într-o revistă de specialitate, ci doar sub forma unui articol de popularizare: *Portrete și sigilii de doamne și domnițe*, în „Poliția Română”, an III, nr. 9 (105), 5 mart. 1992; 10 (106), 12 mart. 1992; 11 (107), 19 mart. 1992; 12 (108), 26 mart. 1992.

² Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria, în secolele XV și XVI*, București, 1902, p. 144, nr. 18 și prefața, p. LXXL, nota 2.

³ Deși răvașul începea cu formula: „Din mila lui Dumnezeu Io Mihnea voievod și domn al întregii Țări a Ungrovlahiei și cu Voica, din mila lui Dumnezeu doamnă, care amândoi împreună am stăpânit în Țara Românească”, se pare că doamna era deja văduvă la data respectivă. Scrisoarea poartă doar data de lună și zi, anul fiind stabilit de Bogdan, se pare, după nunta domniței Ruxandra cu Bogdan III, domnul Moldovei, eveniment datat când în 1511, când în 1513 (cf. C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, Chișinău, 1991, p. 45). Este posibil, însă, ca revendicarea ceștilor de argint să nu aibă legătură directă cu nunta domniței, și să fi fost făcută în perioada în care fiul lui Mihnea, *Mircea*, ajunsese pe tronul Munteniei, adică în 1509–1510.

volumului, autorul înclina, totuși, spre părerea că „vulturul cu crucea în cioc pare să fie și pecetea foarte ștersă a Voichii, de la 1511”⁴.

Despina-Milița, soția lui Neagoe Basarab (1512–1521), descendentă din despoții sârbi, folosea și ea un sigiliu inelar. S-au păstrat patru scrisori ale doamnei. Prima a fost datată în anul 1513⁵, a doua 1521, cea de la Brașov, februarie 1522⁶, iar ultima este din 1541. Prima și a treia păstrează încă sigiliul doamnei, imprimat în ceară. Deși cele două impresiuni sunt de calitate nesatisfăcătoare pentru a fi reproduse, A. Sacerdoțeanu a făcut o descriere, după exemplarul de la Arhivele Statului Brașov (nr. 317): „camee antică, ovală (22 x 11 mm), reprezentând un cap de bărbat cu păr bogat și barbă (Neptun ieșind din apa mării)”⁷.

De la *doamna Neaga*, soția lui Mihnea vodă Turcitul (1577–1583; 1585–1591), s-a păstrat chiar inelul sigilar, descoperit în mormântul său⁸, inel contemporan cu cel al Mariei Amirali, soția lui Petru Șchiopul, primul domn muntean ajuns pe tronul Moldovei. Virgil N. Drăghiceanu⁹ îl descria ca fiind un inel de aur, având 16 mm și 10 grame (fig. 1). Obiectul se prezenta ca foarte uzat, fiind răzuat de săpători, din curiozitatea de a-l curăța mai repede. Drăghiceanu credea, totuși, că poate distinge pe inel, în afara legendei „† РОСНОЖДА Не<a>р<a>“, care se citește cu destulă siguranță, și o stemă în care „se află reprezentată o mână întinsă, pare că ieșind dintr-o semilună, ceea ce ne amintește de simbolul regalității, de acea *main de justice*, care se întâlnește în special în Occident”. Deși interpretarea stemei pare destul de fantezistă, ea a fost adoptată și de Emil Vărtosu, care considera că mâna gravată pe sigiliul doamnei Neaga avea „sensul de consfințire a unui legământ”¹⁰.

⁴ Este posibil ca o altă scrisoare cu sigiliul doamnei Voica să se păstreze în arhivele ungare, întrucât scrisese și regelui Vladislav, care a acceptat să intervină în favoarea ei, în acest litigiu.

⁵ Corina Nicolescu, *Despina Milița, doamna lui Neagoe Basarab*, în *MI*, 2/1994, p. 30.

⁶ Ioan Bogdan, *op. cit.*, nr. 317.

⁷ A. Sacerdoțeanu, *Contribuții la studiul diplomatiei slavo-române. Sfatul domnesc și sigiliile din timpul lui Neagoe Basarab (1512–1521)*, în „Romanoslavica”, X, 1964, p. 419 (cu o foto iluzibilă).

Având în vedere reprezentarea și calitatea slabă a matriței, nu excludem posibilitatea ca aceasta să nu fie o camee, ci o monedă antică.

⁸ Este interesant că, deși a fost căsătorită cu un domn, Mihnea Turcitul, având și copii cu acesta, Neaga nu a fost înhumată într-o necropolă domnească, ci în biserica de pe moșia familiei sale (o posibilă explicație ar putea fi găsită plecând de la supranumele soțului). Aceasta a făcut, probabil, ca mormântul să rămână nejeftuit și să avem astăzi inelul sigilar al doamnei Neaga (cf. C. Gane, *op. cit.*, p. 90–91).

⁹ Virgil N. Drăghiceanu, *Săpăturile din Buda, Lapoș și Tisdu-Buzdu*, în *BCMI*, XXIV, fasc. 70, oct.-dec. 1931, p. 174. Dimensiunea de 16 mm se referă, probabil, la diametrul interior al inelului, nu la dimensiunile peceții sale. Este surprinzător faptul că alte inele descoperite în aceeași necropolă sunt mult mai bine realizate artistic decât cel al fostei doamne a țării.

¹⁰ **DIR. Introducere**, II, p. 532, text și nota 2. E. Vărtosu considera că doamna Neaga s-a folosit de acest sigiliu în a doua jumătate a secolului XVI și primul sfert al secolului XVII. Este interesant că deși soțul ei se convertise la mahomedanism (gest însoțit, probabil de un divorț), Neaga nu a căzut din calitatea ei de doamnă, păstrându-și prerogativele până în mormânt. Un detaliu al acestui sigiliu, neobservat până acum, este reprezentat de cele două cercuri perlate, concentrice, care încadrau legenda peceții. Astăzi, sigiliul se află expus la Muzeul Național din București, sala *Tezaur*.

Nu cunoaștem un sigiliu al *doamnei Stanca*, soția lui Mihai Viteazul. În schimb, a fost semnalată o pecete a *Tudorei, mama voievodului*, despre care s-a discutat multă vreme dacă a fost sau nu soție legitimă a lui Pătrașcu cel Bun (1554–1557). Em. E. Kretzulescu, într-un studiu documentar privind familia lui Mihai Viteazul, arăta că *Tudora* „poartă pe pecetea oi titlul de *doamnă și semne luate din herbul Țării*”¹¹. Acest fapt ar putea fi un argument, nefolosit până acum, în favoarea existenței unei căsătorii legitime.

Nu doar soțiile, ci și fiicele de domn, chiar căsătorite cu boieri, puteau avea pe sigiliul lor inelar stema țării. *Florica, fiica lui Mihai Viteazul*, folosea un inel sigilar cu acvila munteană, după cum stă mărturie un hrisov din 1608, aflat printre actele românești de la Simonopetra (Muntele Athos)¹², însă pecetea este aplicată în ceară de culoare verde și nu roșie, cum ar fi avut dreptul dacă ar fi fost soție de domn. Nepoata lui Mihai, *domnița Ilinca*, fiica lui Nicolae Pătrașcu vodă (1599–1600), folosea un sigiliu oval cu stema Țării Românești, imprimat în tuș negru, pe actul de eliberare din rumânie a satului Copăceni (Vlașca), din 1642, menționând chiar acest fapt în formula de încheiere: „Și pentru mai adevărată credință, pusu-ne-am *pecetea* și iscălitura cu mâna mea, ca să să crează”¹³.

Acvila munteană figura și în pecetea *doamnei Velica*, cunoscută mai ales ca Țiitoare a lui Mihai vodă. Dreptul de a purta stema țării nu îl datora însă

¹¹ Em. E. Kretzulescu, *Lămuriri și întregiri cu privire la familia lui Mihai vodă Viteazul*, în *RIAF*, vol. X, 1909, fasc. II, p. 183.

¹² D. Năstase, Fl. Marinescu, *Les actes roumains de Simonopetra (Mont Athos). Catalogue sommaire*, Atena, 1987, nr. 130, p. 39. Act de danie, din 23 august 1608, original, în limba română, pe hârtie, sigiliu în ceară verde, aplicat (Microfilm 307, Codex 1775, p. 403). În privința utilizării stemei de stat de către domnițe, este cunoscut cazul *Zamfirei*, fiica lui Moise voievod (1529–1530), care, deși se căsătorise în Transilvania, cu un nobil de origine poloneză, se pare, are, pe piatra sa de mormânt de la mănăstirea Prislop (13 km de Hațeg), sculptată *acvila cruciată a Țării Românești*. Cf. A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. II, București, 1930, pl. I. Vezi și Mircea Păcurariu, *Istoria mândririi Prislop*, Arad, 1976, p. 32–33. Un alt caz este cel al unei scrisori din 17 septembrie 1667, publicate de N. Iorga, aparținând *Elenei*, jupâneasa răposatului Constantin Cantacuzino postelnic, *fata răposatului Io Șerban vodă*, document încheiat prin formula: „Și pentru mai adevărată credință, întărit-am și cu a mea pecete”. Autorul nu precizează, însă, ce stemă avea această pecete, acvila cruciată, acvila bicefală cantacuzină sau altceva. Cf. N. Iorga, *Scrisori de femei*, Vălenii-de-Munte, 1932, p. 20–21.

¹³ Em. E. Kretzulescu, *Un interesant zăpis de la Domnița Ilinca, fiica lui Pătrașcu voievod, nepoata lui Mihai voievod, din 10 ianuarie 1642*, în *RIAF*, XVI, 1922, p. 195–197 (cu un facsimil). Actul este scris de Stoica logofăt din Târgoviște, iar domnița Ilinca iscălește *cu litere latine*: „*Ieu Ilinca, fata a lu Petrasco vodă*”. Autorul descrie astfel sigiliul: „pecete aplicată cu inel, în tuș negru, sigiliu oval, în centru stema, având în scut pasărea Țării Românești, timbrat de o coroană”. Filoftea Rânziș observa însă că, prin mama sa, doamna Ancuța, Ilinca era și nepoata lui Radu Șerban voievod, precum și că sigiliul folosit de ea la autentificarea mai multor acte aparținuse, potrivit inscripției gravate pe el, bunicului său, voievodul – cf. *Portrete și sigilii de doamne și domnițe*, în „*Poliția Română*”, an III, nr. 12 (108), 26 martie 1992, p. 13.

acestei poziții, ci îl dobândise anterior, printr-o căsătorie cu un pretendent legitim la tron: Vlad, fiul lui Miloș vodă (tatăl său era frate cu Alexandru II Mircea și cu Petru Șchiopul). Într-un act scris la 14 aprilie 1600, în Alba Iulia, apar fetele lui Ivan vornicul, „jupănița Zamfira și *gospojda Velica*”¹⁴. Documentul are trei peceți, dintre care una pe verso, de închidere, din ceară. Sigiliul Velicăi este oval, nepigraf, având drept stemă acvila cruciată, flancată de soare și lună.

Un sigiliu ciudat este cel al *jupânesei Marga*, de pe un act în limba slavonă, din 22 martie 1631, prin care aceasta făcea o danie mănăstirii *Sf. Troiță* din București „unde iaste îngropat domnu meu Io Radu voevoda” (Mihnea, m. ianuarie 1626). Pe spatele documentului se află o inscripție în limba greacă: „*Al jupânesei Margarita, că ne-a dat casa sa din Târgoviște. Doamna lui Radu vodă, numită Margarita...*”. Pe amprenta rotundă a peceții, aplicată în fum (15×15 mm), se distinge, cu dificultate, o pasăre, reprezentată din profil, orientată spre dreapta heraldică, având aripile ridicate (deci o pasăre comună, alta decât cea din stema țării), gravată cu stângăcie în jumătatea inferioară a sigiliului. Deasupra ei se citesc, doar pe microfilm, câteva slove chirilice reprezentând numele posesoarei: *Marga*¹⁵. Desigur, nu acesta era sigiliul cu care își autentifica actele pe vremea când se afla pe tron ca doamnă a Munteniei, ca soție a fastuosului domn neobizantin Radu vodă Mihnea sau ca regentă a fiului lor, Alexandru Coconul. Ceea ce avem în față pare a fi un simplu sigiliu de jupâneasă (fig. 2).

Dacă pentru *doamna Elina* a lui Radu Șerban (1602–1611) nu avem decât mențiuni târzii ale peceții sale, în diverse acte domnești¹⁶, de la *Elina* lui Matei Basarab (1632–1654) au rămas mai multe amprente sigilare. P.V. Năsturel, ocupându-se de istoria familiei sale, a publicat două asemenea sigilii¹⁷. Deși în textul său citează legenda: „† Елена Б<ожю> м<илостею> начальница Вл<а>х<иском>”, pe sigiliul reprodus de el se citește o legendă cu alt conținut (asemănătoare cu cea de pe inelul doamnei Voica a lui Mihnea I): „† Елена Б<ожию> м<илостею> г<оспо>жд<а> Матен В<оево>дъ” (fig. 3). Singura amprentă pe care am putut-o descifra, după original, până acum, datează din 24

¹⁴ Arhivele Naționale București, Fond *Documente istorice* (fost Biblioteca Academiei Române), CI/15. Actul a fost publicat în DRH, B, vol. XI, nr. 371, p. 517. Cf. și C. Gane, *op. cit.*, vol. I, p. 115, unde cele două surori sunt arătate ca fiice ale lui Ioan Noroceă logofăt, care era căsătorit, el însuși, cu o domniță: Stanca, fiica lui Mircea Ciobanul și a doamnei Chiajna.

¹⁵ Arhivele Naționale București, *Mănăstirea Radu Vodă*, XVI/18; publicat în DRH, B, vol. XIII, nr. 220. În document apare ca „*jupâneasa Marga Taebula (?)*”. C. Gane reține că numele doamnei lui Radu Mihnea era, de fapt, *Arghira* (cf. *op. cit.*, vol. I, p. 174–185).

¹⁶ DRH, B, vol. XXI, p. 412–415, nr. 251, într-un document din 20 iulie 1627 de la Alexandru Coconul, „*văzând și zăpislul cu pecetea ei*”; *ibidem*, vol. XXII, p. 29–34, nr. 23, act de la Alexandru Iliaș vodă, în care este amintit „*zăpislul de vânzare scris de mâna doamnei, cu pecetea ei și cu martori*”.

¹⁷ P.V. Năsturel, *Genealogia Năsturelilor*, în RIAF, vol. XII, partea I, 1911, p. 22. Transcrierea legendei, redată de Năsturel în alfabet latin, are și unele inexactități, numele doamnei fiind transcris *Elina*, deși în sigiliu se vede clar *Elena*, iar în loc de *Vlahiei* (singurul sens al siglei влх) la el apare întregirea nefundamentată *U(gro)VI(a)h(ischoia)*.

mai 1645 și confirmă prima variantă de mai sus¹⁸ (fig. 4). Stema sigilară este clară: *acvila cruciată* într-un scut heraldic de factură germanică (indică un atelier brașovean?). Dimensiunile amprentelor diferă ușor, întâlnindu-se două mărimi distincte (14×12 și 18×12), ceea ce întărește ideea că avem de a face cu două sigilii inelare diferite ale doamnei Elina.

În literatura de specialitate a mai fost luată în discuție o reprezentare, considerată stema personală a doamnei Elena (fig. 5). Este vorba despre o stemă dezvoltată, aflată pe un *Penticostar* slavonesc, tipărit la Târgoviște, în 1649, stemă alcătuită, se pare, de logofătul Udriște Năsturel, fratele doamnei. Într-un scut baroc, timbrat de o coroană deschisă și flancat de doi lei rampanți, se află *acvila cruciată* a Țării Românești, care are pe piept un *ecuson* cu o stemă surprinzătoare: o *cruce dublă* (sau triplă), ieșind dintr-o coroană deschisă, sprijinită, pe una sau trei coline¹⁹. Stema este înconjurată de legenda „Елена Божією м<и>л<о>с<т>ію нача́лница Угров<а>х<и>скої”. D-l Dan Cernovodeanu acceptă reprezentarea din *ecuson* ca fiind stema personală a doamnei, fără a comenta în vreun fel asemănarea frapantă a ei cu armele regatului Ungariei²⁰. Alt istoric, d-l Andrei Pippidi, scriind despre un steag românesc aflat la muzeul din Belgrad, avansa ideea că leii rampanți de pe steagul respectiv ar fi preluați din stema doamnei Elina²¹, știut fiind că familia Năsturel, din care provenea doamna, avea drept herb un leu lovind cu crucea un șarpe²² (fig. 7). Dar, întrucât leii rampanți apar în stema Valahiei încă de la sfârșitul veacului XVI, nu cred că ipoteza de mai sus se poate susține.

Andrei Veress a publicat un facsimil după iscălitura doamnei Nedelea a lui Constantin Șerban (1654–1658), care se păstra în arhivele de la Budapesta (fig. 8). Pecetea aplicată pe scrisoarea respectivă (Munkács, 30 octombrie 1662), fiind din ceară, este ilizibilă în reproducerea amintită. Stema pribegei doamne ar trebui să cuprindă, însă, cel puțin într-o variantă, armoariile ambelor țări, Valahia și Moldova, întrucât soțul ei a urcat, scurtă vreme, și pe tronul de la Iași²³.

¹⁸ Arhivele Naționale București, *Măndstirea Nucet*, XIV/3. Cealaltă amprentă sigilară, prezentă și în studiul lui Năsturel, dar a cărei legendă pare imposibil de descifrat, datează din 14 martie 1639 (idem, *Fond Documente istorice*, XXI/281). O impresiune slabă, în chinovar roșu, a sigiliului doamnei Elina, este cea din 8 ianuarie 1653 (*ibidem*, CXXIV/132). Ultimul document a fost folosit și de G. Potra, în *Contribuția la istoricul Țiganilor din România*, p. 239, nr. 16).

¹⁹ Cf. Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 249, fig. 5. Ultima formă a acestei lucrări, *L'évolution des armoiries des Pays Roumains depuis leur apparition jusqu'à nos jours (13e–20e siècles)* (Thèse de doctorat d'Etat), Paris, 1997, 2 vol., nu aduce nimic nou la acest subiect. O stemă asemănătoare, având în *ecusonul* mic un personaj masculin așezat în jilț, ținând un baston de dregătorie în mână, era folosită de soțul doamnei Elina, Matei Basarab (fig. 6).

²⁰ Cf. P. V. Năsturel, *Armele Sfântului Imperiu Roman*, în *RIAF*, XVI, 1922, p. 30–32 (vezi și p. 23, 25).

²¹ Cf. AIIAI, 1984, XXI, p. 609 (recenzie de Andrei Pippidi).

²² Al. Mareș, *Un desen al lui Udriște Năsturel reprezentând propria sa stemă heraldică*, în *SCIA* (Artă plastică), nr. 34, 1987, p. 28–32. Cf. și Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 394, fig. 5.

²³ Andrei Veress, *Documente...*, vol. IX, București, 1937, p. 30; cf. și *Căldători străini...*, vol. VI, p. 259.

În același an, 1662, o altă doamnă pribeagă, *Maria Sturza*, soția lui Grigore Ghica, domnul Țării Românești (1660–1664), scria principesei Ardealului, răvașul său purtând o „pecete octogonală de inel cu stemă”. Documentul se păstrează la Muzeul Ardelean din Cluj²⁴.

De un interes deosebit este sigiliul *doamnei Marica*, soția lui Constantin Brâncoveanu (1688–1714), din 1689, operă a pecetarului Eremia din Brașov²⁵. Pecetea, cu dimensiunile 15×16 mm, are în câmp un scut rotund, în care se află *corbul cruciat* cu zborul deschis și capul întors spre dreapta, fiind flancat de soare și lună în „crai nou” (fig. 9); scutul este timbrat de o *coronă închisă*, având, pe de o parte și de alta cifrele 16–89; stema este cuprinsă de *două ramuri de palmier*. Legenda, redată pe larg, cu puține prescurtări, este următoarea: «† Мариа, Б<о>жією м<ило>стією г<о>сп<о>жд<а> Земле Ѣггровлахискої».

Caracteristice doamnei Maria sunt sigiliile în ceară neagră, neîntâlnite la doamnele din Moldova. Ceara neagră reprezintă o raritate în sigilografia occidentală, însă este relativ răspândită la noi, încă din secolul XV, fiind folosită mai ales de fețe bisericești și de boieri. De unde se procura oare această ceară? Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, arată că o asemenea ceară, foarte închisă la culoare și plăcut parfumată, se producea doar în zona Bacăului, în Moldova²⁶.

Călătorii străini semnalează și o altă posibilă sursă. *Aloisio Gritti*, vizitând Transilvania (1532–1534), scria despre „un fel de ceară de culoare pământie (*cera di dolor terro*), de care localnicii se servesc în mod obișnuit în loc de ceară”²⁷. *Giovanni Botero* (1591) semnală că „în vecinătatea Târgoviștei izvorăște un fel de bitum negru, care *miroase a ceară*; din el fac localnicii lumânări foarte bune”²⁸. Constantin C. Giurescu, într-un articol dedicat acestei chestiuni, arată că respectiva „ceară de pământ” nu este altceva decât *ozecherita*, un produs natural rezultat din petrol supus la presiune și căldură mare²⁹. Dacă acest material este folosit și în pecetile doamnei Maria, numai o analiză de laborator ar putea confirma.

D-l Petre Ș. Năsturel a introdus în literatura sigilografică ideea că sigiliul doamnei Maria Brâncoveanu este singurul sigiliu de doamnă care cuprinde în

²⁴ Andei Veress, *op. cit.*, p. 29, nr. 26; *Collectio Comitiss Jos. Kemeny*, astăzi probabil la Arhivele Naționale Cluj.

²⁵ **DIR. Introducere**, vol. II, p. 384 și urm. E. Vârtosu transcrie inexact numele doamnei, *Marica* în loc de *Maria* (din legenda sigiliului). El nu a cunoscut decât impresiuni în ceară ale sigiliului acestei doamne.

²⁶ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 119.

²⁷ Constantin C. Giurescu, *Vechimea exploatarei petrolului și a „cerii de pământ” în Țările Românești*, în „Cibinium”, 1967–1968, p. 22.

²⁸ *Călători străini...*, vol. IV, p. 575.

²⁹ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 15–22.

legendă intitulată *Io*³⁰. Această afirmație nu a mai fost verificată de nimeni, fiind acceptată ca un bun câștigat. Autorul teoriei respective nu a plecat, însă, de la document, de la o lectură personală a sigiliului, ci a preluat, credem, o transcriere defectuoasă, cu litere latine, dintr-o scriere semnată de Emil Vârtosu, un recunoscut specialist în domeniu³¹. În realitate, particula *Io* nu există în legenda sigiliului în discuție, după cum lesne se poate observa. Că o asemenea eroare s-a fixat bine în memoria latentă a sigilografilor o dovedește și faptul că d-na Maria Dogaru, în lucrarea sa, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric*, deși a transcris corect legenda în limba slavonă, după original, la traducerea în românește a introdus același buclucaș... *Io*, moștenire din lecturile mai vechi.

Pe documentul din 25 august 1727, alături de sigiliul văduvei doamne Maria, apare și cel al norei sale, *Anița*³². Este un sigiliu octogonal, de 17×17 mm, imprimat în tuș negru (fig. 10). Emblema sigilară redă, într-un scut oval, un călăreț alergând spre dreapta (heraldică) și ținând în mână dreaptă o spadă, în care este înfipt un cap de turc. Scutul este timbrat de un coif încoronat, văzut din față, din care coboară obișnuiții lambrechini. Legenda este compusă doar din inițialele *А-Н/Б-Е*, tălmăcite ca „*Anița Basarab Brâncoveanu*”³³. Descrierea de mai sus aparține stemei de principe al Sfântului Imperiu Romano-German, de pe diploma conferită de împăratul Leopold I lui Constantin Brâncoveanu, la 19 mai 1688, încă înainte de a ajunge domn³⁴. În cazul Aniței, ea poate fi considerată *stemă de familie* a Brâncovenilor, fără legătură cu domnia.

³⁰ Petre Ș. Năsturel, *O întrebuintare necunoscută a lui Io în sigilografie și diplomatică*, în SCN, vol. I, 1957, p. 367. Exemplele extrase din diplomatică rămân însă valabile.

³¹ Vezi Emil și Ion Vârtosu, *O sută de ani de la înființarea Așezămintelor Brâncovenesti (1838–1938)*, București, 1938, p. 15–16.

³² Într-o lucrare mai veche, Maria Dogaru o identifica pe această principesă Anița cu o fiică a lui Constantin vodă Brâncoveanu, numită astfel (*Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric*, București, 1967, p. 250). Recent însă, reputatul heraldist Jean-Nicolas Mănescu, referindu-se chiar la acest document, a atras atenția asupra faptului că identificarea corectă este cu nora marelui voievod, căsătorită cu beizadea Constantin Brâncoveanu II – *Despre stemele Brâncovenilor*, în *ArhGen*, IV (IX), 1997, nr. 3–4, p. 321. Anița era fiica boierului moldovean Ion Balș. Ea a fost mama lui Constantin Brâncoveanu III, singurul vlăstar masculin prin care Brâncovenii s-au perpetuat după tragedia decapitărilor din 15 august 1714, de la Istanbul (cf. Dan Berindei, *Urmașii lui Constantin Brâncoveanu și locul lor în societatea românească. Genealogie și istorie*, în volumul *Constantin Brâncoveanu*, coord. P. Cernovodeanu și Fl. Constantin, București, 1989, p. 276, 278).

Principesa Anița iscălește și își pune pecetea, pe actul din 1727, ca mamă a acestui unic moștenitor al Brâncovenilor. Acesta, fiind în vârstă doar de 20 de ani la data redactării actului, iscălește și el sub bunica și mama sa (fără a folosi, încă, un sigiliu): „*Constantin B.*”.

³³ Arhivele Naționale București, *Măndstirea Stavropoleos*, XXI/14. Vezi și Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 250, fig. 286.

³⁴ Vezi Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 395, fig. 6. Un studiu pe această temă a scris și Mateiu Caragiale (*Opere*, 1994, p. 206, nota 6). Vezi și C. Giurescu, *Documente răzlețe din Arhivele Vienei (1535–1729)*, în *BCIR*, I, 1915, p. 298–299, jurământul de supunere către împăratul Leopold și arhiducele Iosif, regele Ungariei, depus de Constantin Cantacuzino stolnicul, Mihai Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu.

Domnița *Safta Brâncoveanu* folosea însă un sigiliu cu stema țării, identic cu cel al mamei sale. Un exemplar în ceară, de culoare neagră (verde închis?) se păstrează pe actul original al așezământului Epitropiei Kretzulescu, datând din 1747³⁵. În schimb, cele două fiice mai mari ale Brâncoveanului aveau dreptul să poarte în pecetea lor și stema Moldovei, chiar dacă nu cunoaștem nici o amprentă sigilară care să ateste acest fapt. Cea mai mare, *Stanca*, fusese măritată, în 1692 cu Radu beizadea, fiul lui Iliș Alexandru, ultimul Mușatin, iar a doua, *Maria*, a devenit în 1693, prin căsătoria cu Constantin Duca vodă, doamnă a Moldovei.

Documentele din secolul XVIII mai păstrează și alte sigilii de doamne și domnițe decât cele aparținând femeilor din neamul Brâncovenilor. Arhiva casei Codreanu din Bârlad păstra un act din 19 iunie 1740, care purta pecetea octogonală (18×15 mm), imprimată în fum, a *doamnei Anna*, soția lui Mihai Racoviță, care a domnit în amândouă țările române (fig. 11). Prin acest act, se dăruiau niște ȣigani lui Dediul Codreanu, care din copilărie fusese slugă a doamnei, însoțind-o, cu credință, și la Ȣarigrad, pe timpul maziliei soțului ei. Inițialele care pot fi citite pe sigiliu sunt *А-В/М-Г/ЗѢ*; prin întregire, ele ne dau legenda *А<нна>, Б<ожіе> М<илостею> Г<оспожда> З<емле> Ѣ<гровлахискоі>* adică „*Anna, cu mila lui Dumnezeu doamnă a Ȣării Ungrovlahiei*”³⁶. Stema sigiliului costă într-un scut oval (specific feminin?), ornamentat în stilul barocului polonez și timbrat de o coroană închisă. Scutul, despicat, este mobilat astfel: în *dextra* capul de bour al Moldovei, iar în *senestra* acvila Ȣării Românești. Calitatea artistică a execuției este remarcabilă. Iscălitura alăturată peceții, „*Anna doamna*”, păstrează și astăzi scilipiri ale pulberii de aur cu care a fost uscată cerneala. Alte două acte din același pachet, purtând sigiliul și iscălitura *domniței Roxandra*, întăresc, peste ani, dania făcută prin hrisovul de mai sus. Sigiliul inelar al Roxandrei (18×15 mm), identic cu cel al mamei sale (fig. 12), se deosebește de acela doar prin inițialele ce constituie legenda *РѢ/АМ*, ceea ce s-ar putea întregi prin „*R(o)x(andra) d(o)m(nița)*”. Semnătura acesteia, marcată de grafia grecească, însoțește pecetea: „*Roxandra Domnița Racoviță*”³⁷.

Un sigiliu însoțit de autograf s-a păstrat și de la *doamna Ecaterina* (născută Roset), cea de-a doua soție a lui Constantin Mavrocordat, de patru ori doamnă a Ȣării Românești și de trei ori doamnă a Moldovei³⁸. Sigiliul, semnalat

³⁵ Emanoil V. Rudeanu, *Eforia Kretzulescu*, comunicare la al VI-lea Simpozion de Studii Genealogice, Iași, 1995. *Safta*, cea de-a patra fiică a lui Constantin vodă Brâncoveanu, se căsătorise, cu foarte mult timp în urmă, la 1700, cu Radu Kretzulescu.

³⁶ Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXIII, p. 278–279. Am regăsit acest document la Arhivele Naționale Iași, Fond *Documente*, P. 794/22.

³⁷ *Ibidem*, P. 794/34.

³⁸ Cf. Radu Rosetti, *Familia Rosetti*, vol I, București, 1938, p. 73. Tot aici întâlnim și un documentat medalion privitor la doamna Ecaterina, în care se citează o bogată bibliografie referitoare la acest subiect. Documentul, purtând *sigiliul doamnei*, se află astăzi, cel mai probabil, la Arhivele Naționale Iași, unde a fost depusă arhiva Institutului de Vechi Drept Românesc de pe lângă Facultatea de Drept din Iași. Acest fond documentar nefiind încă prelucrat, redescoperirea documentului aparține viitorului.

în Biblioteca Institutului de Vechi Drept Românesc din cadrul Facultății de Drept din Iași, publicat de gen. Radu Rosetti, este, însă, mai puțin clar (fig. 13). Din ce se poate distinge, imaginea sa cea mai probabilă urmează tipicul descris mai sus: stema Moldovei și a Țării Românești, într-un scut (oval?) despicat, decorat cu lambrechini stilizați și timbrat de o coroană închisă. Legenda era înlocuită, probabil, de câteva inițiale, dar care nu se pot descifra pe acest exemplar, prost conservat.

Din același neam al Roseteștilor provenea și doamna *Zoe* a lui Alexandru Constantin Moruzi. Cea care se intitula „*Zoe Moruzi, cu mila lui Dumnezeu doamnă a toată Țara Ungrovlahiei*“, a emis, la 8 august 1794, un hrisov prin care, pentru a despărți bolnavii săraci de la spitalul Colțea „*ca să nu mai fie bărbați și femei la un loc*“, hotăra construirea unui pavilion separat destinat femeilor³⁹. Pe acest hrisov trebuie să se afle și sigiliul doamnei. Radu Rosetti a publicat un sigiliu al doamnei *Zoe Moruzi*, însoțit de autograful acesteia („*Zoița Rosetti*“), de pe un act din iunie 1782, aflat în colecția sa personală⁴⁰. Pecetea octogonală, foarte bine păstrată, are ca stemă o floare (crin?), pe un scut oval (feminin) susținut de două ramuri de măslin (sau palmier). Scutul este timbrat de o coroană deschisă, cu trei fleuroni în formă de crini. Legenda se restrânge, ca și în cazurile anterioare, la câteva inițiale: *Z-G/MP-Z* adică „*Zo(e) M(o)r(u)z(i)*“. Dedsuptul stemei este trecut anul 1782, în cifre arabe, conform imaginii publicate de Radu Rosetti (fig. 14). Anul acesta nu a însemnat în biografia doamnei decât nefericitul moment în care socrul ei, Constantin Moruzi, a pierdut tronul Moldovei, marcând începutul maziliei la Istanbul a întregii familii⁴¹. Având în vedere aceste elemente, putem afirma că sigiliul în discuție *nu este un sigiliu de doamnă* (nici stema, nici legenda și nici anul nesprîjinind o asemenea ipoteză), *Zoe* dobândind această calitate abia peste zece ani, în 1792, când soțul ei, Alexandru Moruzi, a urcat pe tronul de la Iași, fiind mutat apoi, în anul următor, pe tronul de la București. Doar *coroana voievodală* (ce timbrează scutul oval al stemei), la care *Zoe* era îndreptățită, ca soție de beizadea (din 1779), anticipează viitorul ei destin de doamnă.

*

După analiza din paginile anterioare, se pot desprinde și câteva concluzii privind sigiliile de doamne din Țara Românească. Deși nu se aseamănă prea mult

³⁹ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 140–141. Tot aici și o documentată biografie a doamnei, cu bibliografia aferentă. Cf. și V. A. Urechîă, *Documente inedite din domnia lui Alexandru Constantin Moruzi (1793–1796)*, p. 713–715.

⁴⁰ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 140–148.

⁴¹ Cf. C. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 165–166.

cu sigiliile similare din spațiul și timpul medievalității clasice, occidentale⁴², ele oferă, totuși, o serie de informații istorice interesante. Comparațiile cu sigiliile doamnelor din Moldova pun în evidență atât asemănări, cât și unele particularități, reliefându-se astfel tradițiile specifice ale celor două țări românești. În ambele cazuri, elementele heraldice întâlnite marchează, în plan teritorial, limita sud-estică de răspândire a unui fenomen caracteristic european, occidental.

Conținutul peceților. Mai vechea afirmație potrivit căreia sigiliile de doamne și domnițe „numai rareori au inclus în emblema și legenda lor simbolurile reprezentând puterea supremă”⁴³ se cuvine să fie definitiv abandonată. În Țara Românească, cu mai multă consecvență chiar decât în Moldova, pecețile doamnelor aveau pe ele *stema țării*: acvila conturnată și cruciată. Nu doar doamnele în funcție, ci și soțiile domnilor ce nu mai erau pe tron foloseau, în mod obișnuit, un sigiliu cu herbul țării. Și fiicele de domn, chiar fără să ajungă, la rândul lor, doamne, aveau acest privilegiu. Întâlnim și excepții, precum sigiliul jupănesei Marga, fosta doamnă a lui Radu Mihnea, a cărei pecete conține o stemă comună, dar acestea își au explicațiile lor particulare, care nu fac altceva decât să întărească regula. Rar întâlnim compoziții heraldice mai dezvoltate, care să cuprindă toate elementele: scut, coroană, lambrechini. Doar sigiliile Aniței Brâncoveanu, Annei și Roxandei Racoviță pot servi de exemplu în acest sens. La ultimele două, întâlnim și *stemele duble*, ale Moldovei și Țării Românești, ca și în sigiliul doamnei Anastasia Duca, explicabile prin faptul că atât Mihai Racoviță cât și Gheorghe Duca au domnit, alternativ, în amândouă Țările Române.

Destul de rar întâlnim *scutul*, element heraldic esențial. *Forma germanică* a scutului, din sigiliul Elinei lui Matei Basarab, s-ar putea explica prin confecționarea sa la Brașov, de către un meșter sas, deci în spațiul transilvănean, mai legat de tradițiile Europei. Și alte sigilii au fost confecționate, probabil, în același centru, însă un asemenea meșter lucra la comandă, după un izvod (model) impus de comanditar, lipsind heraldul care să vegheze la corectitudinea întocmirii compoziției unei steme. Scutul *baroc* dintr-o altă stemă a aceleiași doamne poate fi pus pe seama cărturarului Udriște Năsturel, fratele doamnei Elina, sensibil la curente culturale occidentale, recunoscut întocmitor de compoziții heraldice. Mai greu de judecat pare conturul *oval* al unor steme, neputându-se preciza cu certitudine, în toate cazurile, dacă este

⁴² Sigiliile reginelor Franței (sec. XI–XIV), de exemplu, erau *iconografice*, conținând portretul posesoarei, scuturile heraldice care apar uneori rămânând în plan secundar. Forma *magdalită* a sigiliilor, potrivit codului heraldic, trimitea în mod clar la o persoană feminină (sau la un episcop). Aceste sigilii, aplicate de obicei în ceară, erau de dimensiuni mai mari decât cele inelare.

⁴³ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 34.

vorba de un *scut* având această formă sau de un element neheraldic. Cu aceeași cuvenită rezervă ne putem întreba dacă se poate face apropierea, ca în Occident, între forma ovală a scutului și faptul că posesoarea stemei este o femeie.

Coroana care timbrează de obicei scuturile acestor steme sigilare, fie că este deschisă (voievodală) sau închisă, păstrează o formă specific occidentală.

Legenda sigiliilor păstrează cu stăruință hieratismul vechii limbi slavone chiar atunci când documentele pe care au fost aplicate sunt scrise preponderent în românește. Nu am întâlnit deocamdată cazuri, precum în Moldova, în care legendele, chiar și în variantă prescurtată, să fie în limbile greacă sau latină, ci doar în slavonește. Notabilă este apariția *iscăliturilor* de doamne alături de peceți, venite parcă spre a explica conținutul legendei în limba slăvonă, greu accesibilă, sau spre a întregi laconismul celor câteva inițiale care înlocuiesc, de la un moment dat, clasică legendă. Aceste semnături sunt în *limba română*, folosind caractere chirilice sau grecești. În cazul domniței Ilinca, întâlnim chiar o iscălitură în alfabet latin, o raritate pentru începutul secolului XVII. Emoționant este și autograful, în limba română (cu litere chirilice, nu grecești), al doamnei Nedelea, care era, după cum se știe, circaziană de origine.

Notăm și demontarea ideii, veche de decenii, potrivit căreia în legenda sigiliului doamnei Maria, a lui Constantin Brâncoveanu, s-ar afla, ca o excepție, intitulăția *Io*, moștenire bizantină, specifică doar *domnilor* din Țara Românească. O lectură atentă, pe o reproducere mărită a acestei peceți, a scos la iveală faptul că respectivul *Io* nu există.

Culoarea pecetilor. Ca și în cazul studiului precedent, privitor la sigiliile doamnelor moldovene, și de această dată cele mai multe din pecetile folosite nu sunt de doamne *în funcție*, ci de doamne care nu mai erau pe tron. Din această cauză, cele mai multe sunt aplicate în fum sau în tuș negru.

Am putut surprinde, totuși, cel puțin în cazul doamnei Elina a lui Matei Basarab, și impresiuni de culoare *roșie* (în *chinovar*) aplicate pe scrisorile datând din perioada domniei soțului ei⁴⁴. Este de așteptat ca sigilii în *chinovar* să mai fie depistate și pentru alte doamne, astfel încât vechea afirmație a eruditului sigilograf Emil Vărtosu, potrivit căreia „*doamna însăși folosește în practică numai cerneală neagră*”⁴⁵ se dovedește a nu mai avea suport. Nu am întâlnit, încă, la doamnele muntene, sigilii în *ceară roșie*, obișnuite la doamnele din Moldova. Neașteptate sunt *sigiliile în ceară neagră* ale doamnei Maria a lui Constantin Brâncoveanu. Exemplarele cunoscute sunt, însă, doar din primul și din ultimul an al domniei soțului ei (1689 și 1714). Nu știm în ce culoare erau sigiliile doamnei dintre acești ani. În cazul unei domnițe, precum Florica, fiica

⁴⁴ Arhivele Naționale București, Fond *Documente istorice* (fost B.A.R.), CXXIV/132.

⁴⁵ Emil Vărtosu, în *DIR. Introducere*, vol. II, p. 375.

lui Mihai Viteazul, deși folosea un sigiliu cu stema țării, acesta era aplicat în *ceară verde*, după cum am văzut, respectând regulile epocii.

Forma și mărimea pecetilor. Nu am întâlnit nici în cazul Țării Românești sigilii de doamne de dimensiuni mai mari decât cele ale pecetilor inelare (sub 18 mm) și nici sigilii de formă *migdalată* care, în Occident, erau considerate ca fiind specific feminine. Pentru perioada mai veche întâlnim, ca și în Moldova, sigilii de formă *rotundă*, pentru ca mai târziu să se impună, la modul absolut, cele *octogonale*. Sigiliul inelar, din aur masiv, al doamnei Neaga, descoperit în mormântul ei, are formă rotundă, ca și cel contemporan, al Mariei Amiralis, aflat în cripta sa de la mănăstirea Galata (Iași).

Fig. 5 – Stema doamnei Elena a lui Matei Basarab, pe un *Penticostar* slavonesc, Târgoviște, 1649 (după Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, p. 249, fig. 5).

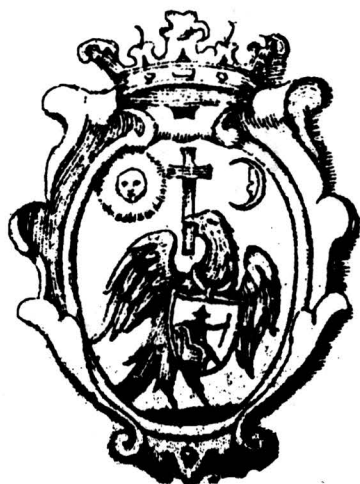

Fig. 6 – Stema lui Matei Basarab, gravată sub portretul său, de Marcus Boschiniius (între 1633 și 1651; după Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 249, fig. 1).

Fig. 7 – Stema lui Udriște Năsturel, vel logofăt, fratele doamnei Elena a lui Matei Basarab, pe traducerea lucrării *Imitarea lui Christos*, 1647 (după Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 394, fig. 5).

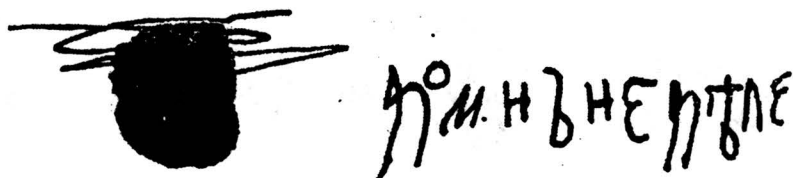

Fig. 8 – Pecetea doamnei Nedelea a lui Constantin Șerban, pe un act din Munkács, la 31 octombrie 1662 (după A. Veress, *Documente*, XI, p. 30; cf. și *Căldători străini*, VI, p. 259).

Fig. 9 – Sigiliul Maricăi, doamna lui Constantin Brâncoveanu (Arh. St. București, M-rea Stavropoleos, XX/14).

Fig. 10 – Sigiliul Aniței, nora lui Constantin Brâncoveanu (*ibidem*).

Анна Раквица

Fig. 11 – Sigiliul doamnei Anna, soția lui Mihai Racoviță
(Arh. St. Iași, *Documente*, P. 794/22).

Руксандра Раквица Раквица

Fig. 12 – Sigiliul domniței Ruxandra Racoviță
(Arh. St. Iași, P. 794/34).

Екатерина Маврокордат

Fig. 13 – Ecaterina Mavrocordat, născută Roset (după R. Rosetti,
Familia Rosetti, vol. I, p. 73).

Зойца Росети

Fig. 14 – Zoița Rosetti, soția lui Alexandru C. Moruzi, iunie 1787
(după R. Rosetti, *op. cit.*, p. 140–141).

ACTIVITATEA COMISIEI DE HERALDICĂ, GENEALOGIE ȘI SIGILOGRAFIE (FILIALA IAȘI) ÎN ANUL ACADEMIC 1997-1998

1. În al cincilea an de activitate, ședințele lunare ale CHGS-I s-au ținut tot în clădirea Filialei Iași a Academiei Române – Bd. Carol I (Copou) nr. 8; cele nouă ședințe publice, în care s-au citit 15 comunicări științifice, s-au desfășurat după cum urmează:

16 septembrie 1997 – *ședința de deschidere* a anului academic: dezbateri în legătură cu stema Municipiului Iași, în urma scandalului provocat de adresa nr. 1071/25.07 1997 a Departamentului pentru Administrație Publică Locală.

14 octombrie 1997 – *ședință de comunicări*: MARIA MAGDALENA SZÉKELY, ȘTEFAN S. GOROVEI, *Nepoții lui Ștefan cel Mare*.

11 noiembrie 1997 – *ședință de comunicări*: SORIN IFTIMI, *Sigilii ale doamnelor din Țara Românească (secolele XVI-XVIII)*; ȘTEFAN S. GOROVEI, *Începătorii familiei Kazimir*.

9 decembrie 1997 – *ședință de comunicări*: MARCELA IFRIM, *Alianțe dinastice ale domnilor Moldovei (1457-1546)*; MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU, *Izvoare genealogice inedite (II). Condicile de calitate*.

13 ianuarie 1998 – *ședință de comunicări*: COSTICĂ ASĂVOAIE, *Inscripții funerare recent descoperite*; ȘTEFAN S. GOROVEI, *Miron vodă Barnovschi și neamul său*.

10 februarie 1998 – *ședință de comunicări*: ANTON COȘA, *Izvoare inedite privind catolicii din Moldova: "Status animarum"*; MARCEL LUTIC, *O deslușire genealogică pentru o inscripție funerară*.

10 martie 1998 – *ședință de comunicări*: ION A. FLOREA, *Comentarii la o tipologie a numelor de familie*; ANDI-MARIUS DAȘCHEVICI, *Precizări genealogice pentru o istorie a familiei Missir*.

7 aprilie 1998 – *ședință de comunicări*: CĂTĂLIN HRIBAN, *Un însemn (heraldic ?) controversat pe monedele lui Iliaș I*; MARIA MAGDALENA SZÉKELY, *Neamul dinspre mamă al lui Petru Rareș*.

16 iunie 1998 – *ședință de comunicări*: PETRONEL ZAHARIUC, *Izvodul lui Ștefan Ghindă și neamul lui Vasile vodă Lupu*; ȘTEFAN S. GOROVEI, *Drapelul Iașilor: opinii, controverse*.

2. În afara ședințelor sale lunare, CHGS-I a mai organizat, în cursul acestui an academic, o nouă dezbateri cu tema **Heraldica districtuală, municipală și comunală în România** (vineri, 10 octombrie 1997, în cadrul Zilelor Academice Iașene) și cel de-al **IX-lea Congres de Genealogie și Heraldică** (joi, 7 – duminică, 10 mai 1998). Despre cea dintâi reuniune științifică, se publică o dare de seamă separată. Congresul – dedicat aniversării a opt decenii de la Unirile din 1918 și marcând împlinirea a cinci ani de activitate a CHGS-I – a adunat, și de data aceasta, un număr însemnat de participanți și de comunicări interesante: programul a înscris 78 de comunicări, dintre care au fost prezentate 65 (una, deși trimisă la timp, a ajuns după încheierea lucrărilor). Sâmbătă, 9 mai, după terminarea

lucrărilor în secții, participanții s-au constituit în Adunare Generală a Institutului “Sever Zotta”, pentru adoptarea Statutelor și desemnarea organelor de conducere și control (v. mai sus, în acest volum, p.XV-XVI). Cu același prilej, s-a discutat – la cererea primarului Municipiului Iași și în prezența d-sale – despre drapelul Iașilor. Din păcate, discuțiile nu au dus la nici un rezultat concret. Ședința de închidere a Congresului (duminică, 10 mai) a fost închinată istoriei familiei Brătianu, cu prilejul centenarului nașterii istoricului Gheorghe I. Brătianu.

3. Depășindu-se (nu foarte ușor) un complex de dificultăți sporite sub felurite aspecte, editarea revistei a progresat doar într-un ritm lent. Au ieșit de sub tipar fasciculele 1-2/1996 (noiembrie 1997) și 3-4/1996 (februarie 1998) și s-a trimis în tipografie fascicula 1-2/1997 (noiembrie 1997); manuscrisul fasciculei 3-4/1997 a fost predat (2 aprilie 1998) la București, Editurii Academiei, după cererea expresă a conducerii acestei instituții.

Difuzarea revistei s-a făcut în continuare de către redacție, **fără sprijinul nici unei alte instituții (centrale sau locale).**

4. Strădaniile CHGS-I în domeniul aplicării H.G. 64/1993 a fost marcată, în principal, de organizarea dezbaterii din 10 octombrie 1997 și de participarea la ședința Biroului CNHGS, din 22 octombrie 1997 (cf. darea de seamă separată). În toamna aceluiași an, președintele CHGS-I a participat la o discuție cu conducerea primăriei orașului Rădăuți, determinând adoptarea stemei realizate de d-na Ioana Nistor după proiectul susținut de CHGS-I.

5. În ședința din 16 septembrie 1997, d-l Nicolas ENACHE (Franța) a fost cooptat ca membru de onoare al CHGS-I.

HERALDICA DISTRICTUALĂ, MUNICIPALĂ ȘI COMUNALĂ ÎN ROMÂNIA

Vineri, 10 octombrie 1997, în cadrul Zilelor Academice Iașene, CHGS-I a organizat cea de-a doua dezbatere cu privire la heraldica teritorială românească, în colaborare cu Centrul de Studii Românești al Fundației Culturale Române și cu sprijinul Asociației Arhiviștilor și Prietenilor Arhivelor “Gh. Asachi” și al Inspectoratului pentru Cultură al Județului Iași. Precedenta dezbatere, cu aceeași temă, a avut loc la 7 octombrie 1994, găzduită tot de Arhivele Statului Iași¹. De data aceasta, din partea conducerii CNHGS au participat d-na Maria Dogaru (vice-președinte), d-l Jean-Nicolas Mănescu (secretar general) și d-l Dan Cernovodeanu. Din partea Guvernului României (Departamentul pentru Administrația Publică Locală) a venit d-l Dan Zaharia. Filiala din Cluj a CHGS a fost reprezentată de d-l Constantin Ittu iar heraldiștii basarabeni – de d-l Silviu Tabac. Au luat parte membri ai Filialei Iași a CHGS – Ioan Caproșu, Dumitru Nastase, Gheorghe Pungă, Mihai-Răzvan Ungureanu (directorul Centrului de Studii Românești), Maria Magdalena Székely, Silviu Vacaru (președintele Asociației “Gh. Asachi” și directorul Direcției Județene Iași a Arhivelor Naționale), Petronel Zahariuc, Dan Râpă ș.a. – ai Comisiei Naționale (în

¹ Cf. *ArhGen*, II (VII), 1995, 3-4, p. 310.

afară de cei menționați, au fost prezenți heraldiștii Constantin E. Ștefănescu și Tudor R. Tiron). La prima parte a discuțiilor, au participat și d-nii Constantin Simirad (primarul Iașilor) și Ștefan Ungureanu (vice-primar).

Discuțiile² – în general tensionate, dar păstrând ținuta academică și colegială – au pus în evidență gravele disfuncții manifestate în activitatea de realizare a prevederilor H. G. 64/1993. Sesizabile în ritmul extrem de lent al desfășurării acestei activități – în patru ani și jumătate, nu s-a aprobat, de către Guvern, decât o singură stemă (Alba Iulia) – disfuncțiile se manifestă, din păcate, în toate direcțiile și la toate nivelele: la nivelul local, al beneficiarilor, predomină orgoliile locale, festivismul și totala neînțelegere a sensurilor stemei (Gh. Pungă), văzută mai ales ca un repertoriu al realităților socio-economice din zonă (J.-N. Mănescu, M.-R. Ungureanu); la nivel central, se vedește o înțelegere unilaterală, tendința de a subordona realizarea armorialelor teritoriale unor idei și principii difuzate în nume propriu, nediscutate și neadoptate ca atare de plenul CNHGS într-o metodologie clară, coerentă și rațională. Deși la 31 martie 1994 Filiala Iași a CHGS a fost împuternicită să se ocupe de stemele pentru județele Moldovei și să le avizeze în primă instanță³, această hotărâre nu a fost comunicată județelor și nici nu este respectată la București, unde se primesc în continuare propuneri de steme trimise direct (și deja adoptate !) din teritoriu. Cum între timp s-a înființat (1995) și Filiala Cluj a CHGS, e de dorit ca această activitate să fie descentralizată (Șt. S. Gorovei, C. Ittu). Principiul *autonomiei filialelor* a fost, finalmente, acceptat și de reprezentanții conducerii CNHGS – d-na Maria Dogaru și d-nii Dan Cernovodeanu și Jean-Nicolas Mănescu.

D-l Dan Zaharia, reprezentantul Departamentului pentru Administrația Publică Locală, recunoscând deficiențele – și cu deosebire cele din domeniul comunicării între Departament și specialiști – a prezentat situația din momentul respectiv (se află depuse la Guvern dosarele cu steme pentru nouă municipii, 18 orașe și 91 de comune – acestea din urmă, *toate*, din județul Suceava); totodată, d-sa a propus refacerea metodologiei de specialitate (evident deficitară, ca și însăși Hotărârea Guvernului nr.64/1993) și a rugat ca membrii CHGS din București, Cluj și Iași, implicați în această activitate, să se pună de acord pentru a prezenta și susține puncte de vedere comune și nu contradictorii.

Discuțiile – la care au luat parte cercetători, profesori, arhiviști, muzeografi, studenți – au vizat aspecte teoretice și practice ale elaborării stemelor, principiile care trebuie să stea la baza acestei activități, modalitățile de realizare a echilibrului între **beneficiari** (județ, oraș, comună), **realizatori** (artiști plastici) și **specialiști** – acestea din urmă alcătuind domeniul în care filialele CHGS le revine *rolul principal*, în special pentru a se evita promovarea și avizarea *kitsch*-urilor heraldice. Întrucât H. G. nr.64/1993 este defectuoasă, s-a cerut anularea ei sau cel puțin modificarea ei în sensul lărgirii atribuțiilor care revin specialiștilor și al garantării cuvântului **decisiv** al acestora.

Participanții au salutat propunerea d-lui Dan Cernovodeanu de a se convoca la București o ședință cu președinții Filialelor pentru a se analiza stemele trimise Comisiei Naționale spre avizare. Urmare acestei propuneri, Biroul Comisiei Naționale s-a întrunit **miercuri, 22 octombrie 1997**, în sala Secției de Științe Istorie și Arheologie a Academiei

² Redăm un rezumat, după procesul-verbal redactat de d-l Petronel Zahariuc și după propriile noastre note.

³ Cf. **ArhGen**, I (VI), 1994, 3-4, p. 328.

Române. Au fost prezenți: acad. Dan Berindei (președintele CNHGS), Paul Cernovodeanu și Maria Dogaru (vice-președinți), Dan Cernovodeanu și Constantin Rezachevici (membri ai Biroului), Jean-Nicolas Mănescu (secretarul general), Mihai Sorin Rădulescu (secretar) și președinții Filialelor – Nicolae Edroiu (Cluj) și Ștefan S. Gorovei (Iași). Procedându-se la o analiză temeinică a materialelor existente în arhiva CNHGS ⁴, s-a constatat că, pentru Moldova ⁵, **toate** cele zece steme care au trecut întâi pe Filiala Iași a CHGS (ale județelor Suceava și Galați și ale municipiilor/orașelor Suceava, Fălțiceni, Siret, Vatra Dornei, Gura Humorului, Solca, Galați și Tecuci) au fost admise fără obiecții și s-a dispus trimiterea lor la Guvern pentru aprobare; în schimb, **toate** stemele lucrate în afara Filialei Iași a CHGS – șapte la număr – **au fost respinse** (județul Bacău și municipiile Bacău și Onești și, cu obiecții foarte grave, cele ale județelor Neamț și Vrancea și ale municipiilor Piatra Neamț și Focșani) și s-a hotărât ca refacerea lor să fie supravegheată de CHGS-I. Din motive necunoscute, nu s-au luat în discuție stemele trimise de județul Vaslui (pentru județ și pentru municipiile Vaslui, Bârlad și Huși) iar pentru cele 91 de steme ale comunelor județului Suceava (realizate de d-na Ioana Nistor și avizate în cadrul CNHGS) s-a primit – fără unanimitate de voturi – propunerea d-nei Maria Dogaru de a nu se cere aprobarea lor de către Guvern înainte de a se termina dotarea cu steme a județelor, municipiilor și orașelor. Opoziția (argumentată din nou) la această propunere – pe care o socotesc în continuare nerațională, contraproductivă și blocantă – deși sprijinită de unii dintre cei prezenți (d-nii Dan Cernovodeanu, Paul Cernovodeanu, Jean-Nicolas Mănescu) nu a avut nici un rezultat.

Concluziile care s-au desprins din ambele reuniuni – dezbaterea de la Iași și întrunirea Biroului CNHGS – privesc, de fapt, toate forțele implicate în activitatea căreia le-au fost consacrate: Comisia (cu filialele ei) ca instituție, dar și heraldiștii din cadrul ei, Departamentul pentru Administrația Publică Locală, Consiliile Locale (comunale, orașenești, municipale) și Consiliile Județene. Este evident că țelul propus de H. G. 64/1993 nu poate fi atins dacă se păstrează însuși acest act în forma sa inițială, dacă filialele CHGS nu capătă autonomie și putere de decizie și dacă respectiva activitate nu ajunge să fie înțeleasă într-un mod coerent și unitar, care să țină seama de toate realitățile “terenului”, dar, mai presus de orice, de necesitatea de a asigura viitorului nostru armorial teritorial o formă în acord cu legile, regulile și cerințele științei și artei heraldice.

Ștefan S. Gorovei

⁴ Din păcate, nu s-a redactat nici un proces-verbal, secretarul prezent la ședință refuzând să consemneze discuțiile. Folosim propriile noastre note.

⁵ Nu am consemnat decât discuțiile și concluziile privind situația din județele Moldovei, care, conform hotărârii CNHGS din 31 martie 1994, intră în atribuțiile CHGS-I (v. mai sus). Ceea ce nu înseamnă că nu am exprimat toate rezervele (și dintre cele mai serioase) în fața unor steme ardelenesti și muntenești ținând mai degrabă de anti-heraldică, decât de știința și arta heraldică; însă discutarea lor în absența secretarului general – ajuns la ședință cu întârziere, din motive de sănătate – și neimplicarea celorlalți participanți au făcut ca ele să capete “unda verde” spre aprobarea de către Guvern.

ABREVIERI

AAR	= Analele Academiei Române
AB	= Arhivele Basarabiei
AIAC	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj
AIIAI	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași
AIINC	= Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj
AIIX	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” (fost AIIAI)
AIR	= Arhiva Istorică a României (ed. B.P. Hasdeu)
AISC	= Anuarul Institutului de Studii Clasice
ALIL	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară (Iași)
AMM	= Acta Moldaviae Meridionalis (Vaslui)
AMN	= Acta Musei Napocensis
AnM	= Analele Moldovei
AR	= Arhiva Românească (ambele serii)
ARBSH	= Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique
ArhGen	= Arhiva Genealogică
ARMSI	= Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice
ARMSL	= Academia Română, Memoriile Secțiunii Literare
AȘUI	= Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași
AUB	= Analele Universității București
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCI	= BCIR
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI	= Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BOR	= Biserica Ortodoxă Română
BSH, BSHAR	= ARBSH
CI	= Cercetări Istorice (ambele serii)
CDM	= Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat, București, vol. I–V
CDM.S.1	= idem, Supliment I
CL	= Cercetări Literare
CvL	= Convorbiri Literare (ambele serii)
DIR	= Documente privind istoria României
DRH	= Documenta Romaniae Historica

IN	= „Ion Neculce“. Buletinul Muzeului Municipal din Iași
GB	= Glasul Bisericii
LL	= Limbă și Literatură
MA	= Mitropolia Ardealului
MB	= Mitropolia Banatului
MC	= „Miron Costin“. Revistă de mărturii istorice (Bârlad)
MMS	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
MO	= Mitropolia Olteniei
NEH	= Nouvelles Études d'Histoire
RA	= Revista Arhivelor (ambele serii)
REB	= Revue des Études Byzantines
REI	= Revue des Études Islamiques
RER	= Revue des Études Roumaines
RES	= Revue des Études Slaves
RESEE	= Revue des Études Sud-Est Européennes
RFR	= Revista Fundațiilor Regale
RHSEE	= Revue Historique du Sud-Est Européen
RdI	= Revista de Istorie
RI	= Revista Istorică (ambele serii)
RIAF	= Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie
RIR	= Revista Istorică Română
RITL	= Revista de Istorie și Teorie Literară
RM	= Revista Muzeelor
RMM	= Revista Muzeelor și Monumentelor
RRH	= Revue Roumaine d'Histoire
RSIAB	= Revista Societății Istorice-Arheologice Bisericești (Chișinău)
Rsl	= Romanoslavica
SAI	= Studii și Articole de Istorie
SCIA	= Studii și Cercetări de Istoria Artei
SCI	= Studii și Cercetări Istorice (ultimele din CI, seria veche)
SCIM	= Studii și Cercetări de Istorie Medie
SCȘI	= Studii și Cercetări Științifice, Iași
SEER	= The Slavonic and East European Review
SMIM	= Studii și Materiale de Istorie Medie
SOF	= Südost-Forschungen (München)
SUBB	= Studia Universitatis Babeș-Bolyai
TC	= „Theodor Codrescu“ (revistă editată de Gh. Ghibănescu)
Ukb, UKB	= Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen
AS, Arh. St.	= Arhivele Statului

Autorii sunt rugați să folosească aceste abrevieri în materialele trimise pentru publicare, semnalând titlurile necuprinse în prezenta listă.

ÎN ATENȚIA COLABORATORILOR

Arhiva Genealogică acceptă pentru publicare studii, articole, note, documente, recenzii, note bibliografice, dări de seamă privind viața științifică din domeniile pe care le reprezintă și le promovează Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române.

Predând un text pentru publicare în **Arhiva Genealogică**, autorul se angajează implicit să nu predea *același text* unei alte reviste științifice și nici să nu îl includă într-un volum (colectiv sau personal) a cărui apariție s-ar produce *înaintea* numărului aferent din **Arhiva Genealogică**. De aceea, rugăm pe colaboratorii noștri să-și asume obligația de a anunța Redacția în cazul când, întâmplător, același text se află predat și unei alte publicații (în versiunea originală sau în traducere), când textul respectiv face deja parte dintr-un volum predat deja unei edituri (sau aflat într-un stadiu avansat de definitivare), precum și în cazul când unele afirmații sau citări din note necesită anumite actualizări (studii proprii citate în manuscris și apărute între timp, noi studii în aceeași problemă și care trebuie menționate etc.). Prevenită, Redacția va adopta soluția socotită optimă.

De la caz la caz, Redacția poate accepta preluarea unor articole publicate în alte reviste științifice sau în publicații culturale, literare sau de popularizare, dacă prezintă un interes deosebit pentru tematica și direcțiile **Arhivei Genealogice**; într-un asemenea caz, autorul are datoria să obțină acordul publicației din care urmează să se preia respectivul text. În chip identic, pentru ca un studiu tipărit întâi în **Arhiva Genealogică** să poată fi reprodus într-o altă publicație (revistă științifică, volum colectiv sau personal), autorul are datoria de a cere permisiunea Redacției.

Materialele propuse **Arhivei Genealogice** spre publicare vor fi prezentate Redacției pe *dischetă*, culese în programul WORD for WINDOWS sau într-unul compatibil, împreună cu *două exemplare* imprimate, pentru lectură și referate. În cazuri cu totul speciale, vor putea fi acceptate și texte dactilografiate, cu condiția unei **perfecte clarități a dactilogramei** pentru a se putea introduce în computer prin scanare; în această situație, se vor prezenta două exemplare, dactilografiate la două rânduri, cu notele numerotate în continuare, așezate la sfârșitul textului. Fotografiiile și desenele (bine executate, astfel încât să permită reproducerea) vor fi numerotate și însoțite de explicații, indicându-se în manuscris locul unde trebuie așezată imaginea respectivă. În absența acestor precizări, redacția va grupa ilustrațiile – cu sau fără explicații – la sfârșitul textului, în funcție de spațiul disponibil.

Colaboratorii sunt rugați să prezinte materialele în **formă finită**, ținând seama de faptul că nu întotdeauna li se va putea asigura trimiterea unei corecturi; într-un asemenea caz, corectura se va efectua în redacție, urmărindu-se respectarea **manuscrisului**.

Referințele bibliografice trebuie să se conformeze uzanțelor revistei, în ceea ce privește sublinierile, abrevierile etc.

Manuscrisele care nu vor respecta aceste reguli nu vor putea fi reținute în vederea publicării.

În afara textelor a căror apariție este prevăzută prin însuși statutul revistei (comunicări în ședințele CHGS – Iași și în simpozioanele / congresele organizate de aceasta), Redacția își rezervă dreptul de a planifica materialele acceptate spre publicare în funcție de necesități și de a nu le reține pe acelea care, dintr-un motiv sau altul, nu se circumscriu acestora.

Redacția își rezervă, de asemenea, dreptul de a face îndreptările socotite necesare în ceea ce privește *forma* textelor, consultând însă pe autori cu privire la eventualele modificări ale *fondului*.

Responsabilitatea pentru conținutul științific al textelor publicate revine în întregime autorilor.

Revista **Arhiva Genealogică** publică studii, articole, note și însemnări de genealogie sau care folosesc cercetarea genealogică pentru rezolvarea unor probleme din alte domenii științifice, precum și izvoare genealogice (documente, inscripții, însemnări, catagrafii etc.). Textele care depășesc 30 p. dactilografiate (la două rânduri) vor fi, de regulă, publicate în două (sau mai multe) numere. Redacția își rezervă dreptul de a programa textele acceptate conform proiectelor și necesităților sale.

Revista **Arhiva Genealogică** apare trimestrial: în funcție de necesități, cele patru numere ale unui an se vor grupa și câte două sau trei.

Difuzarea revistei **Arhiva Genealogică** este asigurată de redacție. Abonamentele din străinătate se primesc la EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE (la adresa menționată mai jos); **RODIPET S.A.**, Piața Presei Libere nr. 1, P.O. Box 33-57, Fax: 401-2228407, Tel.: 401-6185103; 401-2224126, București, România; **ORION PRESS IMPEX 2000**, P.O. Box 77-19, București, România, Tel. 6537985, Fax (401) 3240638.

La redacție se află – și pot fi procurate prin comandă – și volumele precedente ale acestei reviste:

I (VI),	1994, 1–2, XXIV	+ 336 p.,	2.400 lei
I (VI),	1994, 3–4, XVI	+ 336 p.,	2.400 lei
II (VII),	1995, 1–2, XVI	+ 344 p.,	4.000 lei
II (VII),	1995, 3–4, XVI	+ 344 p.,	4.000 lei
III (VIII),	1996, 1–2, XVI	+ 344 p.,	4.000 lei
III (VIII),	1996, 3–4, XXIV	+ 344 p.,	4.000 lei
IV (IX),	1997, 1–2, XXIV	+ 348 p.,	10.000 lei
IV (IX),	1997, 3–4, XXIV	+ 352 p.,	40.000 lei

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, Sectorul 5,
76.117 București, P.O. Box 5 – 42,
Tel. 401-4119008. Tel. / Fax 401-4103983

Tiparul executat sub cd. 4
la S.C. „**Dosoftei**“ S.A.
Str. Sf. Lazăr, nr. 49
Iași

